

В.Є. Сусликов Д.М. Титаренко

**ГОРЛІВКА В ПЕРІОД
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ
ТА ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ
(1941-1950) :
історичний нарис
та джерела**

Донецьк 2010

Донецький юридичний інститут
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка
Кафедра філософії та політології

В. Є. Сусликов, Д. М. Титаренко

**ГОРЛІВКА В ПЕРІОД
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ
ТА ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ
(1941-1950):
історичний нарис та джерела**

**Норд-Прес
Донецьк – 2010**

УДК 94 (477) (093.2) "1941-1950"

ББК 63.3 (4Укр-4Дон)

С 90

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Донецького юридичного інституту Лузанського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дидоренка (протокол №2 від 28.10.2009)

Рецензенти:

В. О. Пірко – професор кафедри історіографії, джерелознавства, археології та методики викладання історії Донецького національного університету, доктор історичних наук, професор;

В. В. Стецкевич – завідувач кафедри українознавства Криворізького державного технічного університету, доктор історичних наук, професор;

Таня Пентер – професор факультету соціальних та гуманітарних наук університету ім. Гельмута Шмідта (Гамбург, Федеративна республіка Німеччина), доктор габілітований.

Автори:

В. Є. Сусликов, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри філософії та політології Донецького юридичного інституту;

Д. М. Титаренко, кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та політології Донецького юридичного інституту

Сусликов В. Є., Титаренко Д. М.

С 90 Горлівка в період Великої Вітчизняної війни та перші повоєнні роки (1941-1950): історичний нарис та джерела / В. Є. Сусликов, Д. М. Титаренко. – Донецьк : Норд-прес, 2010. – 505 с.

ISBN 978-966-380-465-1

Видання присвячене історії міста Горлівки у період Великої Вітчизняної війни та післявоєнної відбудови. У історичному нарисі на широкій документальній базі досліджено перебіг основних подій цього періоду на території Горлівського району. Опубліковані джерела з архівосховищ України, Росії та Німеччини розкривають маловідомі сторінки історії нашого краю у 1941-1950 рр.

Розраховане на істориків, краєзнавців, студентів та всіх, хто цікавиться історією Донеччини та Другої світової війни.

УДК 94 (477) (093.2) "1941-1950"

ББК 63.3 (4Укр-4Дон)

ISBN 978-966-380-465-1

© В. Є. Сусликов, Д. М. Титаренко, 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	14
ГОРЛІВКА У ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941-1945 рр.): ІСТОРИЧНИЙ НАРИС	17
ДОКУМЕНТИ (1941-1950 рр.)	121
1. Доповідна записка Сталінського обкому КП(б)У про організацію райкомів та райвиконкомів у Горлівському районі, 4 квітня 1941 р.	121
2. Лист виконкому Сталінської облради секретарю Президії Верховної Ради УРСР С. Межжеріну щодо організації районних Рад, 7 квітня 1941 р.	126
3. Наказ наркому хімічної промисловості №78с за матеріалами ревізії Горлівського азотно-тукового заводу, 14 травня 1941 р.	127
4. Указ Президії Верховної Ради УРСР про створення в межах Горлівки трьох міських районів, 16 червня 1941 р.	129
5. Фрагмент стенограми наради командирів винищувальних батальйонів Сталінської області, 6 липня 1941 р.	130
6. Протокол №124 засідання бюро Сталінського обкому КП(б)У від 20 серпня 1941 р. стосовно виробництва ППШ на Горлівському машинобудівному заводі	132
7. Протокол засідання бюро Сталінського обкому КП(б)У № 128 від 9 вересня 1941 р. щодо антирадянських виступів на шахтах Горлівського району	133
8. Доповідна записка Горлівського міськпарткому щодо організації партизанських загонів та підпільних груп, 25 вересня 1941 р.	137
9. Директива Ставки ВГК №003010 командувачам Південно-Західного та Південного фронтів про відведення військ фронтів на лінію Касторна, Старий Оскол, Новий Оскол, Валуйки, Куп'янськ, Лиман, Артемівськ, Горлівка, Матвіїв-Курган, р. Міус, 15 жовтня 1941 р.	138

10.	Директива командувача військами Південного фронту №00206 від 16 жовтня 1941 р. на відвід військ правого крила фронту на рубіж Красний Лиман-Артемівськ-Горлівка-Іловайськ	139
11.	Оперативне зведення штабу Південного фронту №0243/ОП про бойові дії військ станом на 20 годину 25 жовтня 1941 р.	141
12.	Інформація управління військової економіки та озброєнь головного командування вермахту про господарський потенціал Донбасу і Горлівки зокрема, 25 жовтня 1941 р.	142
13.	Бойове розпорядження штабу Південного фронту №0224/ОП від 26 жовтня 1941 р. про відведення військ 12 армії на рубіж Драновка-Анновка-західна околиця Артемівська-західна околиця Горлівки-П'ятихатки	145
14.	Розвідувальне зведення штабу Південного фронту №175 про дії противника станом на 6 годину 27 жовтня 1941 р.	146
15.	Декадне розвідувальне зведення штабу Південного фронту №7 про угруповання ворога станом на 30 жовтня 1941 р.	147
16.	Директива командувача військами Південного фронту №0234/ОП від 30 жовтня 1941 р. про недопущення прориву ворога у напрямі Красний Луч-Ровеньки	148
17.	Оперативне інженерне зведення інженерного управління Південного фронту №32/ОП від 31 жовтня 1941 р. про дії інженерних військ фронту	149
18.	Оперативне зведення штабу Південного фронту №0255/ОП про дії противника станом на 20 годину 31 жовтня 1941 р.	150
19.	Запис в щоденнику бойових дій головного командування вермахту від 2 листопада 1942 р. про ситуацію в зоні групи армій "Південь"	151
20.	Наказ командувача військами 12-ї армії №6 від 3 листопада 1941 р. про успішні дії 130-го окремого мотострілецького батальйону	152
21.	Запис у щоденнику міністра пропаганди III Рейху Йозефа Геббельса від 4 листопада 1941 р. про ситуацію на південному відтинку Східного фронту	153
22.	Розвідувальне зведення штабу Південного фронту №184 про дії противника станом на 6 годину 5 листопада 1941 р.	154
23.	Спогади командувача Італійського експедиційного корпусу Дж. Мессе про операцію з захоплення району Горлівки, 1947 р.	155

24. Донесення політичного управління Південного фронту начальника Головного політичного управління РСЧА Мехлісу та командуючому Південним фронтом генерал-полковникові Терещенку, 21 листопада 1941 р. 158
25. Спецповідомлення Особливого відділу НКВС Південного фронту №003816 головнокомандуючому Південно-Західним напрямком маршалові С.К. Тимошенку про отримані дані щодо настроїв особового складу Італійського експедиційного корпусу, 30 листопада 1941 р. 160
26. Звернення українських націоналістів із вітаннями на адресу німецької армії та виразом вдячності Гітлерові, 18 грудня 1941 р. 160
27. Звернення українських націоналістів до вчителів Горлівки, 18 грудня 1941 р. 161
28. Повідомлення щодо відновлення господарства Горлівки, 25 грудня 1941 р. 161
29. Звіт про діяльність Горлівського партизанського загону під командуванням Д.Є. Шевельова, 22 липня 1947 р. 162
30. Список особового складу Горлівського партизанського загону №427, 1944 р. 168
31. Звіт про діяльність партизанського загону "С" Північно-Донецької залізниці за період з 23 жовтня 1941 р. до серпня 1943 р. 174
32. Лист Б. Смолянова до вузлового парткомітету ст. Микитівка зі спогадами про діяльність партизанського загону, 10 березня 1975 р. 188
33. Звіт С. Щетиніна про роботу підпільної партійної організації Горлівського району Сталінської області, 2 жовтня 1943 р. 196
34. Постанова бюро Горлівського міського комітету КП(б)У за звітом секретаря Горлівського підпільного райкому КП(б)У С.М. Щетиніна, 9 березня 1945 р. 206
35. Спогади С.М. Щетиніна про підпільну роботу, 1979 р. 210
36. Доповідна записка командування 17-ї армії командуванню групи армій "Південь" від 9 лютого 1942 р. стосовно чисельності населення в містах, що входили до тилової зони армій 216
37. Із записки керівника відділу міністерства пропаганди доктора Тауберта на ім'я міністра пропаганди про ситуацію в Донбасі на початку 1942 р., 12 лютого 1942 р. 217
38. Спогади Євгена Стахіва про організацію та діяльність підпільного осередку ОУН в Горлівці у 1941-1943 рр. 218
39. Повідомлення газети "Донецкий вестник" про набір жителів Сталінської області на роботу до Німеччини, 22 лютого 1942 р. 222

40. Інформація начальника поліції безпеки та СД про знищення підрозділами ейзатцгрупи "С" радянських громадян на окупованій території, зокрема в Горлівці, 6 березня 1942 р. 223
41. Лист пропагандиста при командирові ейзатцгрупи С гауптмана Мертенса до Міністерства пропаганди III Рейху з проханням про термінове відправлення у східні області України пропагандистських матеріалів, 16 квітня 1942 р. 224
42. Інформація начальника поліції безпеки та СД про арешт на окупованій території осіб за підозрою в партизанській діяльності, 29 травня 1942 р. 225
43. Інформація начальника поліції безпеки та СД про арешт та страту на окупованій території в зоні відповідальності зондеркоманди 4-в партизанів, підпільників та комуністів, 5 червня 1942 р. 225
44. Інформація начальника поліції безпеки та СД про настрої населення на окупованій території, зокрема в Горлівці, 18 вересня 1942 р. 226
45. Спогади жителя Горлівки Миколи Федоровича Л., 1925 р.н., про життя в період війни на території Горлівського району, вересень 2002 р. 227
46. Із наказу командуючого тиловим районом армії 550 про заходи із організації видобутку вугілля у Донецькому басейні, 5 липня 1942 р. 230
47. Із звіту відділу "Донецьквугілля" Гірничо-металургійного товариства "Схід" господарській інспекції "Південь" про складнощі при організації видобутку вугілля, 12 липня 1942 р. 231
48. Інформація про видачу зерна для харчування робітників господарствам Горлівського району, 18 липня 1942 р. 232
49. Розпорядження командуючого тиловим районом групи армій В про місця дислокації господарських команд, служб праці та їх філіалів, 29 травня 1942 р. 233
50. Інформація про дислокацію органів військового управління на території оберфельдкомендатури Донець, 15 вересня 1942 р. 234
51. Інформація про місця дислокації груп таємної польової поліції (ГФП) в тилівій зоні групи армій В., 21 жовтня 1942 р. 236
52. Інформація про заплановані Українським штабом партизанського руху заходи щодо організації розвідувально-диверсійної роботи на залізничних станціях Донбасу, 13 листопада 1942 р. 237
53. Інформація газети "Український Донбас" щодо історії виникнення видання, 19 грудня 1942 р. 237

54. Місячний звіт оргскомендатури I/452 Горлівка за період з 1 по 28 лютого 1943 р.	239
55. Інформація про дислокацію частин, підпорядкованих коменданту тилового району армії 531, квітень 1943 р.	242
56. Стаття газети "Український Донбас" про соціально-економічний стан Горлівки, 9 квітня 1943 р.	243
57. Оголошення газети "Голос Донбасса" про реєстрацію німецького населення Горлівського району, 9 квітня 1943 р.	245
58. Оголошення газети "Голос Донбасса" із закликом їхати на роботу до Німеччини, 9 квітня 1943 р.	245
59. Розпорядження штабу 1-ї танкової армії оргскомендатурі I/452 Горлівка від 10 квітня 1943 р. щодо організації танців для цивільного населення	246
60. Повідомлення коменданта тилового району армії 531 від 12 квітня 1943 р. про появу оунівських листівок	247
61. Розпорядження коменданта тилового району армії 531 про вербування таємної агентури з метою боротьби проти партизанів, 21 квітня 1943 р.	248
62. Повідомлення групи таємної польової поліції 626 про недозволені зв'язки військовослужбовців вермахту із жителями Горлівського району, 25 квітня 1943 р.	249
63. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про вербування дівчат 1924-1925 рр. народження на роботу до Німеччини, 25 квітня 1943 р.	250
64. Інформація стосовно режиму роботи видовищних закладів Горлівського району під час Великодня, 25 квітня 1943 р.	251
65. Розпорядження командування 1-ї танкової армії про порядок використання робочої сили, 21 квітня 1943 р.	251
66. Інформація відділу військового управління 1-ї танкової армії про стан промисловості в тилу армії, 30 квітня 1943 р.	252
67. Інформація міністерства пропаганди III Рейху про періодичні видання, що виходили на окупованій території, не пізніше квітня 1943 р.	253
68. Інформація розвідвідділу 1-ї танкової армії вермахту стосовно передбаченого забезпечення радянських перебіжчиків газетами, що видавалися на окупованій території, 4 травня 1943 р.	254
69. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про необхідність обов'язкової реєстрації осіб, що перебувають на території Горлівського району, 21 травня 1943 р.	254
70. Пропозиції коменданта тилового району армії 531 щодо підвищення рівня дисципліни військовослужбовців вермахту, 22 травня 1943 р.	255

71. Повідомлення газети "Донецкий вестник" про поїздку групи гірників Сталінської області до Німеччини, 30 травня 1943 р. 257
72. Інформація відділу військового управління (відділ VII) щодо пропагандистського забезпечення населення, 31 травня 1943 р. 258
73. Доповідна записка командування 1-ї танкової армії штабу групи армій "Південь" щодо організації пропагандистських заходів з метою залучення місцевого населення на роботу до Німеччини, 3 червня 1943 р. 259
74. Інформація про організацію виробничого навчання на окупованій території, в тому числі і в Горлівці, 1943 рік. 262
75. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про скоєні цивільним населенням Горлівського району кримінальні злочини, 4 червня 1943 р. 263
76. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про організацію кіносеансу для цивільного населення, 4 червня 1943 р. 264
77. Інформація відділу VII (військове управління) 1-ї танкової армії про діяльність баптистських громад в районі Горлівки, 30 червня 1943 р. 264
78. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про встановлення з 18 липня 1943 р. нових продовольчих норм для населення 265
79. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про проведення зібрань з метою інформування населення про умови життя та праці в Німеччині, липень 1943 р. 266
80. Розпорядження командування 1-ї танкової армії від 14 червня 1943 р. про створення концертних груп для обслуговування німецьких військ 267
81. Інформація економічної інспекції "Південь" про заходи з евакуації та масштаби руйнувань при відступі з Донецького басейну, 28 грудня 1943 р. 268
82. Повідомлення Радінформбюро про звільнення ряду населених пунктів Донбасу, 4 вересня 1943 р. 270
83. Спогади маршала Радянського Союзу О.М. Василевського щодо обставин звільнення Микитівки та Горлівки, 1989 р. 271
84. Спогади маршала Радянського Союзу І.Т. Пересипкіна про перші враження після звільнення Горлівського району, 1979 р. 272
85. Спогади маршала Радянського Союзу С.С. Бірюзова про звільнення Донбасу у вересні 1943 р., 1961 р. 274

86.	Спогади старшого сержанта 549-го полку 127-ї стрілецької дивізії Г.О. Володіна про участь у звільненні території Горлівки, 1984 р.	276
87.	Інформація голови міської Ради щодо стану Горлівського району, 14 вересня 1943 р.	277
88.	Попередні відомості стосовно кількості дворів та населення у колгоспах та радгоспах Горлівського району, 11 вересня 1943 р.	280
89.	Попередні відомості про кількість засіяних угідь Горлівського району, 12 вересня 1943 р.	281
90.	Відомості про наявність худоби у Горлівському районі, 12 вересня 1943 р.	282
91.	Інформація щодо працевлаштування мешканців Горлівського району під час окупації та кількість вивезених на роботу до Німеччини, 15 вересня 1943 р.	283
92.	Зведені відомості щодо стану споруд по тресту "Артемвугілля", не пізніше 16 вересня 1943 р.	284
93.	Відомості щодо руху робочої сили по шахтах та цехах тресту "Артемвугілля", 16 вересня 1943 р.	286
94.	Довідка обкому КП(б)У по місту Горлівка щодо розміру збитків внаслідок окупації, вересень 1943 р.	287
95.	Інформація про перебіг відновлювальних робіт по Горлівському району, 18 вересня 1943 р.	290
96.	Протокол допиту свідка Петренка П.Г. стосовно злочинів, скоєних окупантами на шахтах "Вузлова" та ім. Румянцева, 28 вересня 1943 р.	300
97.	Інформація про перебіг відновлювальних робіт на підприємствах та організаціях Горлівського району, 1 жовтня 1943 р.	301
98.	Акт обстеження шурфу шахти "Вузлова" та виявлення слідів злочинів окупантів, 15 жовтня 1943 р.	316
99.	Довідка про перебіг відновлювальних робіт на машинобудівних заводах Сталінської області за жовтень 1943 р.	318
100.	Довідка про руйнування Горлівського Азотно-тукового заводу, 23 жовтня 1943 р.	318
101.	Повідомлення начальникові УНКВС у Сталінській області про виявлені сліди злочинів окупантів у Горлівському районі, 12 листопада 1943 р.	321
102.	Покази інженера Дмитра Маркіяновича Ж. про обставини своєї роботи на шахтах Горлівського району під час нацистської окупації, 15 листопада 1943 р.	322
103.	Акт про скоєні під час нацистської окупації злочини на території Горлівки, 23 листопада 1943 р.	325
104.	Інформаційне зведення №2 про відновлювальні роботи по Горлівському Азотно-туковому заводу за 15-25 листопада 1943 р.	328

105. Постанова Горлівського міського комітету КП(б)У "Про хід відновлювальних робіт по Ново-Горлівському Коксохімічному та Азотно-Туковому Заводам", 19 жовтня 1943 р.	330
106. Інформація органів держбезпеки Сталінської області про факти співробітництва представників інженерно-технічного персоналу підприємств вугільної промисловості Донбасу з окупаційною владою, 3 грудня 1943 р.	333
107. Виписка з протоколу засідання Бюро Горлівського міського комітету КП(б)У №8 від 14 грудня 1943 р. щодо організації районних Рад	335
108. Довідка про руйнування німецькими окупантами міста Горлівка та перебіг відновлювальних робіт після вигнання окупантів, 24 грудня 1943 р.	336
109. Стаття газети "Кочегарка" про встановлення рекорду вибійником Михайлом Афоніним, 28 грудня 1943 р.	339
110. Повідомлення газети "Кочегарка" про реакцію на заклик жінок Горлівського району оволодівати шахтарськими професіями, 28 грудня 1943 р.	340
111. Протокол допиту свідка Камішелія М.В. стосовно скоєних нацистами злочинів на території селища Микитівка, 7 січня 1944 р.	341
112. Акт про обставини угону мешканців міста Ново-Горлівка до Німеччини від 12 січня 1944 р.	342
113. Акт про обставини угону мешканців Горлівського району на примусові роботи до Німеччини, 23 січня 1944 р.	343
114. Акт про скоєні нацистами злочини стосовно мешканців селища шахти Кондратьєвка Горлівського району, 23 січня 1944 р.	346
115. Заява лікаря Митрофана Івановича Перепечаєнка про злочини, скоєні стосовно радянських військовополонених під час окупації Горлівського району, 1944 р.	347
116. Витяг з протоколу засідання бюро Горлівського міськкому КП(б)У №16 від 27 січня 1944 р. щодо смерті працівниці Союзхіммонтажу С. Вахітової	350
117. Повідомлення газети "Кочегарка" про встановлення рекорду видобутку вугілля вибійницею Марією Гришутіною, 1 лютого 1944 р.	351
118. Відомості щодо кількості працездатного населення Горлівського району станом на 2 лютого 1944 р.	352
119. Відомості стосовно кількості справ за указом від 26 червня 1940 р. по підприємствах Горлівського району, 1 лютого 1944 р.	352

120.	Акт виявлення слідів нацистських злочинів на шахті №57, розташованій на території Микитівської райради, та медичинський висновок до нього, 26 лютого 1944 р.	353
121.	Адміністративна та господарська характеристика Горлівського району, 6 березня 1944 р.	356
122.	Витяг з протоколу №13 засідання виконкому Горлівської міської Ради про перейменування середньої школи №73, спеціального дитячого будинку та Радянського проспекту, 19 квітня 1944 р.	361
123.	Акт про огляд комісією міського відділу комунального господарства виконкому Горлівської міської Ради будівлі брикетної фабрики, 6 травня 1944 р.	361
124.	Покази мешканця міста Комсомольска Сергія Єфремовича М. про створення та діяльність під час нацистської окупації оунівського підпілля на території Горлівського району, 20 квітня 1944 р.	366
125.	Обвинувачувальний висновок по справі члена оунівського підпілля на території Горлівського району Сергія Єфремовича М., 9 травня 1944 р.	373
126.	Довідка щодо роботи з розгляду скарг військовослужбовців, їх родин та інвалідів Вітчизняної війни по Горлівці та міських районах за 1944 р.	375
127.	Довідка М.С. Кривенко С.С. Мамулову щодо смертності військовополонених у неблагополучних таборах НКВС, 2 березня 1945 р.	380
128.	Інформація про проведення організаційної та партійно-політичної роботи Центрально-міського РК КП(б)У за квітень 1945 р.	381
129.	Політінформація Калінінського райкому КП(б)У про святкування Дня Перемоги, 17 травня 1945 р.	386
130.	Повідомлення газети "Кочегарка" про завершення відкачки води з шахти ім. Калініна, 19 травня 1945 р.	388
131.	Довідка про перебіг відновлення заводу №64 НКБ, 22 травня 1945 р.	389
132.	Відомості про виконання виробничого плану за основними показниками виробництва Микитівського ртутного комбінату, 22 травня 1945 р.	392
133.	Інформація про відновлення Горлівського Азотно-тукового заводу та виконання державного плану з випуску продукції, 23 травня 1945 р.	394
134.	Перелік розподілу військовополонених по областях та підприємствах УРСР на підставі рішення ДКО №8921сс, 30 червня 1945 р.	396
135.	Постанова виконкому Горлівської міської ради №509 від 9 жовтня 1945 р. про зміну адміністративного підпорядкування селища Шевченка	398

136.	Відомості про надання допомоги інвалідам Вітчизняної війни по Горлівському міському відділу соцзабезпечення за 1945 р.	399
137.	Повідомлення газети "Социалистической Донбас" про плани забудови Горлівки, 15 січня 1946 р.	400
138.	Довідка Сталінського обкому КП(б)У стосовно перевірки фактів, вказаних у колективному листі робітників будівельної контори тресту "Донвуглемашбуд" на ім'я М.С. Хрушова, лютий 1946 р.	401
139.	Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №5 від 19 лютого 1946 р. про перейменування Пролетарського проспекту	404
140.	Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №6 від 9 березня 1946 р. про передачу у користування території колишніх таборів НКВС	405
141.	Орієнтування НКВС СРСР щодо фактів саботажу, що здійснюється на виробництві ворожо налаштованими військовополоненими та інтернованими, 18 березня 1946 р.	406
142.	Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №9 від 9 квітня 1946 р. про несанкціоноване будівництво шахт на території міста	407
143.	Відомості щодо кількості комуністів Горлівського району, що перебували на окупованій території, станом на 8 травня 1946 р.	410
144.	Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №17 від 29 червня 1946 р. про затвердження шкільної мережі Горлівки на 1946-1947 навчальний рік.	410
145.	Довідка про роботу Горлівського ордена Трудового Червоного Прапора машинобудівного заводу ім. С.М. Кірова від часу звільнення Донбасу, 2 липня 1946 р.	412
146.	Результати обстеження шахти №2-біс Микитівського ртутного комбінату, серпень 1946 р.	418
147.	Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №27 від 30 вересня 1946 р. про реорганізацію Бахмутської сільради	420
148.	Довідка щодо стану сільського господарства Горлівки, січень 1947 р.	421
149.	Лист Горлівського міського комітету КП(б)У до секретарів райкомів з приводу боротьби з проявами голоду серед працівників промисловості, 23 січня 1947 р.	423

150.	Інформація начальника управління МДБ Сталінської області Демидова про смертність від голоду та факти антирадянських проявів на території області, 6 травня 1947 р.	424
151.	Довідка МВС УРСР про наявність і закріплення військовополонених за господарськими органами та про кількість угорців і румун, які підлягають відправленню на батьківщину, 25 травня 1947 р.	426
152.	Доповідна записка голови МДБ Абакумова стосовно дезертирства з шахт Донбасу у зв'язку з важкими умовами існування від 29 травня 1947 р.	427
153.	Економічна довідка Микитівського ртутного комбінату Головоцольфраму Міністерства кольорової металургії СРСР, травень 1947 року	432
154.	Огляд роботи військових трибуналів військ МВС Українського округу по справах про порушення указу від 26 грудня 1941 р. за II квартал 1947 р. на виконання наказу МЮ СРСР №026, липень 1947 р.	448
155.	Довідка про результати перевірки виконання постанови ЦК КП(б)У та Ради Міністрів УРСР №646 від 30 квітня 1947 р. та ЦК КП(б)У № ПБ 127/12, від 17 травня 1947 р. – 22 липня 1947 р.	452
156.	Довідка про розміщення ув'язнених на підприємствах вугільної промисловості УРСР, 13 серпня 1947 р.	471
157.	Повідомлення газети "Социалистический Донбасс" про хід судового процесу над німецькими військовослужбовцями, що під час окупації скоїли злочини на території Донбасу, 28 жовтня 1947 р.	472
158.	Економічна довідка Калінінського району, 15 травня 1948 р.	473
159.	Основні показники роботи за 1940 р. та у 1944-1947 рр по тресту "Горлівськвугілля", 1949 р.	476
160.	Основні техніко-економічні показники роботи тресту "Калінінвугілля" у 1940-1949 рр.	476
161.	Основні техніко-економічні показники по шахтоуправліннях та шахтах треста "Калінінвугілля" за 1940-1949 рр.	478
162.	Опис відновлення шахти "Кочегарка" тресту "Горлівськвугілля" комбінату "Артемвугілля", 1950 р.	480
	СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	502

ВСТУП

Ця робота присвячена одному з найскладніших моментів вітчизняної історії, а саме періоду Великої Вітчизняної війни. Складність, суперечливість та неоднозначність процесів, що відбувалися у цей час, призвели до того, що навіть сьогодні ми не маємо зваженої та об'єктивної картини подій майже сімдесятирічного минулого. Дуже непростим та відповідальним завданням є дослідження періоду війни та повоєнного відновлення на рівні місцевої історії, де ми стикаємося з цілим комплексом проблем, основним з яких є брак джерел. Саме з цих міркувань у нашому виданні поєднано нарис історії Горлівки у 1941-1945 рр. з доволі репрезентативною підбіркою документів, переважна більшість яких ще нещодавно були недоступними для дослідників.

Дещо нелогічна відмінність у хронологічних рамках нарису та опублікованого масиву джерел пояснюється тим, що у 2008 році частини нашої книги готувалися як складові досить відмінних за характером видань музею історії міста Горлівки. На жаль, на той момент через розбіжності у позиціях авторів та редакції підготовлені матеріали так і не вийшли з друку, і лише зараз випускаються у рамках одного видання, у значно розширеному вигляді.

Підготовка цієї роботи була б неможливою без підтримки ряду організацій та осіб.

Безцінну допомогу в плані надання можливостей для збору матеріалів в зарубіжних архівосховищах, роботи в зарубіжних бібліотеках, спілкування з іноземними фахівцями надали в різні роки Фонд Герди Хенкель, Німецька служба академічного обміну (DAAD), Інститут відкритого суспільства, Американська рада наукових товариств, Центр Голокосту та геноцидів при Нідерландському інституті військової документації.

Автори висловлюють щире вдячність за цінні зауваження та побажання своїм шановним рецензентам – вчителям і друзям – докторові історичних наук, професорові кафедри історіографії, джерелознавства, археології та методики викладання історії Донецького національного університету Василю Олексійовичу Пірку, докторові історичних наук, професорові, завідувачеві кафедри українознавства Криворізького державного технічного університету Віталію Вікторовичу Стецкевичу, докторові габілітованому, професорові факультету соціальних та гуманітарних наук університету ім. Гельмута Шмідта у Гамбурзі Тані Пентер.

Протягом збору матеріалів для підготовки даного видання велика допомога авторам надавалася співробітниками обласних та центральних архівів України, центральних архівів Російської Федерації, федеральних архівів Німеччини. Особливу подяку автори висловлюють вельмишановним співробітникам Державного архіву Донецької області – головному спеціалістові Олені Володимирівні Запорожець та головному спеціалістові Людмилі Павлівні Шулікіній. За дозвіл використати матеріали, що зберігаються в Вестфальському музеї промислової культури Крайового союзу Вестфален-Ліппе, автори дякують керівництву музею та особисто вченому секретареві докторові Ані Хофман.

Автори також хочуть подякувати керівництву Управління Служби безпеки України в Донецькій і Луганській областях, співробітникам відомчих архівів (і особисто О.В. Приходько, В.Б. Завгородньому, А.П. Ткаченко) за надану можливість ввести до наукового обігу ряд матеріалів з донедавна закритих фондів.

Автори сподіваються, що ця скромна праця, присвячена історії Горлівки, сприятиме більш повному розумінню тих складних і суперечливих процесів, які відбувалися на теренах Донбасу в 40-х роках минулого століття.

**Горлівка в період
Великої Вітчизняної
війни (1941-1945 рр.):
історичний нарис**

Заявление брата Перепечаско
Митрофана Ивановича Сурява

Что я видел и слышал
свидетелем прошёл 2 года в
Немецкой оккупации, оставшись
в Горловке и не эвакуированным
я должен был участвовать в
создаваемой обетанке Трувое
работанье или не работанье.
Я решил работанье, ибо я врач
и оставшаяся наместие были
в больницы в день и родили
Крутые бабуш. Тотчас по-
лучить место мне, бывший
тогда глава управы (.....)
ссылание на мое депутатство
Горловского городского и то
что в день, когда были мои
статьи, ... , обещав в работе
и потому что моему предположи
ли организовать анкетное дело
через 2 м-ца, когда бывший
дав руководителем
выехала на родину в Томовку,
по настоянию брата или убедил
меня горловка. Еще до заведываю
гоу здрав. службой я бывал в
Г больницы и видел у нас
картинку Военно-медицинской комиссии
используя постановления наместие
при нем в уездной больнице

Покази головного лікаря Горлівського району періоду окупації
Митрофана Івановича Перепечаско, 1944 р.

Події Другої світової війни є одним з ключових моментів у новітній історії нашої країни, зважаючи на те, що саме територія УРСР стала основним театром бойових дій та найбільше постраждала внаслідок окупації. У той же час суперечливість та складність політичних та соціально-економічних процесів, що відбувалися тут у 1941-1945 рр., викликають необхідність якомога об'єктивнішого та безстороннього їх дослідження. Однак внаслідок того, що події Великої Вітчизняної війни набули ключового значення для радянської ідеології, проблема її вивчення змістилася з дослідницької площини до сфери політики. Накидання специфічних методологічних схем та тотальне обмеження доступу до джерел визначили розвиток доволі специфічного типу "досліджень", що вимушено копіювали ідеологічні кліше. Подолання необ'єктивності у вивченні історії Другої світової війни за останні двадцять років відбулося якраз за рахунок руйнування ідеологічних стереотипів та залучення нового масиву джерел. Однак цей процес стосувався головним чином досліджень стосовно масштабних проблем зазначеного періоду, натомість у сфері регіональної історії досі відчувається гострий дефіцит праць, що дозволили б скласти об'єктивну картину історії окремих населених пунктів у період війни та особливо – окупації. Дослідницькі напрацювання останніх років й впровадження у науковий обіг великого масиву маловідомих раніше джерел дозволяють по новому дивитися на сукупність процесів, що відбувалися на території Донеччини у 1941-1945 рр.

Значення подій Великої Вітчизняної війни для історії СРСР та радянської ідеології мало б сприяти їх якнайактивнішому вивченню, зокрема, й на рівні локальної історії. Однак для горлівської історіографії ситуація виглядає дещо інакше. Якщо не звертатися до численних газетних публікацій 1940-1950-х рр. чисто пропагандистського змісту, то перші роботи з претензією на науковість з'явилися лише наприкінці 1960-х років. Звісно, можна згадати й книжкові видання попередніх років – збірку "Наша Кочегарка" 1959 р., де було вміщено статті журналістів Володимира Точкина "Залізнi серця" (про рух Опору під час окупації) та Олександра Заярного "З попелу та руїн" (стосовно відновлення промисловості у повоєнний період), а також нарис історії станції Микитівка "Зелені вогні" Юлія Хесіна та Олександра Заярного того ж 1959 року. Проте зазначені роботи мали чисто публіцистичний характер. Так, В. Точкін у своєму нарисі зосереджується лише на трьох епізодах з усієї історії підпільного руху – діяльності Горлівського партизанського загону Д.Шевельова восени 1941 р. та особистих історіях підпільників П. Стежко та Є. Єрмакова. Взагалі-то така

"персоналізація" воєнної історії часто властива радянській історіографії, оскільки допомагала виконувати пропагандистську мету і водночас дозволяла уникати необхідності змалювання справді цілісної (і ідейно незручної) картини подій. У нарисі О. Заярного стосовно відновлення шахти "Кочегарка" ми бачимо той самий "агіографічний" підхід, а саме розкриття процесу відбудови через історії ударників та знатних робітників. Своєрідним чином побудовано й роботу Хесіна та Заярного з історії Микитівського залізничного вузла – розділ, присвячений 1941-1945 рр., майже не стосується власне станції. Авторами описано діяльність микитівського відновлювального потягу у прифронтовій зоні, досить докладно розкрито перебіг бойових дій партизанського загону під командуванням Б. Смолянова, судячи з усього, за офіційним звітом, наявним у розпорядженні вузлового парткому (при цьому прізвище командира взагалі не згадується, хоча його реабілітовано ще у 1955 р.), а відновлення станції у 1943-1945 рр. вклалося у кілька малоінформативних абзаців.¹ Втім, занадто суворо судити авторів-журналістів за відсутність наукового підходу не варто.

Дещо відмінну концепцію мала колективна збірка під редакцією П. Омеляненка "Донецький арсенал", що вийшла у 1960 р. Періоду 1941-1943 рр. присвячено розділ "Випробування на твердість", а 1943-1945 рр. – "Вогні запалюються знову" (авторство не вказано). Це перша з праць стосовно горлівських підприємств, де використано схему викладу матеріалу, що стане звичним для таких видань – трудовий героїзм на початку війни – робота в евакуації та "неробота" при окупації – період відновлення. Судячи з посилань, авторами використано численні газетні публікації, а також звіти Надзвичайної державної комісії з фондів обласного архіву, однак докладність відомостей стосовно відновлення заводу дозволяє зробити припущення, що головною джерельною базою став поточний архів підприємства. Незважаючи на звичні для праць цього типу описи численних "трудоих звершень", збірку вигідно вирізняє конкретність дат відновлення окремих виробничих ланок та кількості випущеної у 1943-1944 рр. продукції.²

¹ Точкин В. Железные сердца // "Наша "Кочегарка"/ В. Точкин.– Сталино : Сталинское областное книжное изд-во, 1959. – С. 109-126; Заярный А. Из пепла и руин // Там само, С. 131-142; Хесин Ю. И. Зеленые огни: Краткий очерк истории Никитовского железнодорожного узла / Ю. И. Хесин, А. П. Заярный. – Сталино : Сталинское областное изд-во, 1959. – С. 19-26.

² Донецкий арсенал: Горловский машиностроительный завод им. С. М. Кирова / [Сост. П. Д. Омеляненко]. – Сталино : Сталинское областное книжное изд-во, 1960. – С. 65-76.

У 1967 р. вийшла перша узагальнена праця з історії міста під назвою "Горлівка: біографія міста", що також мала вигляд збірки нарисів окремих авторів. Зокрема, період, який нас цікавить, представлений трьома статтями – "Нескорена" Олега Рафальського, "Хлопчисько з вулиці Чапаєва" Миколи Домовітова та "Відродження" Павла Скубка. Якщо нарис Домовітова, присвячений Леоніду Попову, загиблому при обороні селища шахти ім. Румянцева, є швидше літературою, ніж історією, то стаття О. Рафальського заслуговує на більш серйозну увагу. Її автор, завідувач оргвідділом Горлівського міського комітету КПУ, на той час також очолював міську комісію з виявлення та опису діяльності підпільних та партизанських груп, тому мав порівняно вільний доступ до архівних джерел. Наважимося також припустити, що основою нарису, особливо стосовно 1941 р., стали не стільки архівні джерела, скільки версія тих подій, записана у 1965 р. для міськкому КПУ колишніми керівниками міста – першим секретарем міськкому О. Харченком та головою виконкому С. Судейком. Автори мали нагоду ознайомитися з копією цих "спогадів", що має численні текстуальні та фактичні збіги зі статтею Рафальського. Загалом же робота складається з прямих цитат зі звітів секретаря підпільного обкому КП(б)У С. Щетиніна та учасника підпілля В. Орехова, постанов партійних органів влади за матеріалами цих звітів та характеристик на учасників підпільного руху, повідомлень Радінформбюро, матеріалів преси. В цілому стаття справляє двоїсте враження – впровадження в обіг численного фактичного матеріалу нівелюється її цілком зрозумілою необ'єктивністю (хоча слід визнати, що Рафальським принаймні правильно визначено дату окупації міста – 2 листопада, хоча в версії Харченка і Судейка та в ряді пізніших праць подавалася інша версія – 28-29 жовтня 1941 р.). Цікаво, що саме ця стаття заклала основу "канонічного" бачення подій Великої Вітчизняної війни для багатьох інших праць з історії Горлівки. Що ж стосується нарису Скубка, то він головним чином базується на матеріалах преси та, можливо, документах міського комітету ВЛКСМУ, що й визначає його невелику наукову цінність¹.

З того часу і протягом майже тридцяти років виклад подій війни практично не відрізнявся у всіх краєзнавчих роботах, змінюючись хіба що у відповідності до специфіки видання – нариси з історії

¹ Рафальский О. Непокоренные // Горловка: биография города: Очерки / О. Рафальский. – Донецк : Донбас, 1967. – С. 75-82; Домовитов Н. Мальчишка с улицы Чапаева // Там само, С. 83-87; Скубка П. Возрождение // Там само, С. 89-104.

підприємств зосереджували увагу на персоналіях передовиків виробництва та швидкому відновленні роботи промисловості, праці ж більш загального характеру зверталися головним чином до підпільного та партизанського руху. Так, невеликий за обсягом нарис з історії шахти №5 ім. В.І. Леніна, що вийшов друком у 1970 р., майже цілком побудовано на газетних публікаціях (передусім це виїзна редакція "Правди" у Донбасі та, імовірно, шахтна багатотиражка).¹

Монографія І.С. Павлика, видана у 1971 році, до початку 1990-х була єдиною науковою роботою узагальнюючого характеру щодо історії Горлівки. Головною її перевагою є значне розширення обсягу матеріалу стосовно подій Великої Вітчизняної війни за рахунок залучення нових видів джерел – мемуарів, документів центральних партійних органів (фонд ЦК КПУ) та органів радянської влади, чим нехтували попередні дослідники. Це дозволило автору поставити вивчення проблем, пов'язаних з періодом Великої Вітчизняної війни, на більш ґрунтовну фактичну базу. У роботі чіткіше (хоча й неповно) розкрито діяльність горлівського підпілля, набагато повніше викладено обставини звільнення міста у 1943 р., визначено точні дати відновлення основних промислових підприємств. На жаль, робота Павлика визначалася й значними недоліками, що були запозичені низкою пізніших авторів. Зокрема, неправильно визначено час окупації міста – 29 жовтня 1941 р. (через плутанину у даті відведення радянських військ та власне захоплення міста італійськими військами), зовсім не розкрито діяльність Микитівського партизанського загону, взагалі не приділено увагу відновленню сільського господарства. Зрозуміло, що автор був на той час доволі обмежений у доступі до архівних документів, але все ж слідування ідеологічній схемі, викладеній за п'ять років до того у нарисі О. Рафальського, було зовсім не обов'язковим.²

У 1970-х рр. вийшов ряд праць, присвячених історії горлівських підприємств, що характеризувалися певними особливостями при висвітленні досліджуваної нами теми. Нові нариси з історії Горлівського машинобудівного заводу, що вийшли у 1971 р. під редакцією М. Шапіро, склалися під пильним оком заводського парткому, що наклало свій відбиток на зміст та форму подачі матеріалу. Основну увагу надано роботі підприємства в умовах евакуації, натомість період відновлення висвітлено побіжно та в

¹ Шахта №5 имени В. И. Ленина: Очерк. – Донецк : Донбасс, 1970. – С. 31-41.

² Павлик И. С. Горловка: историко-экономический очерк / И. С. Павлик. – Донецк : Донбасс, 1971. – С. 91-109.

контексті "провідної ролі партійної та профспілкової організації".¹ Нарис В. Артем'єва з історії Горлівського коксохімічного заводу, виданий 1978 року, в якості джерельної бази мав в основному спогади робітників, що працювали в евакуації та брали участь у відновленні підприємства, а також матеріали заводської багатотиражки. Викладенням подробиць роботи молодіжно-комсомольських бригад та збирання державних займів автори вдало замаскували тривалість та неорганізованість процесу відбудови виробництва.²

Дуже лаконічно й побіжно викладено події війни та повоєнного відновлення Горлівки у путівниках І. Жильцова та В. Артем'єва, що виходили друком кількома виданнями з 1977 до 1985 р. Більшість відомостей у них запозичено з праці І.С. Павлика та видання "Горлівка: біографія міста".³

У 1985 р. побачила світ робота з історії виробничого об'єднання "Стирол", яка вийшла водночас двома виданнями (донецьке, підготовлене колективом авторів, та київське – з одноосібним авторством досить відомого свого часу письменника В. Пеунова) з практично ідентичним змістом. Обраний жанр – "художньо-документальна повість", визначав особливості видання, яке спиралося головним чином на спогади ветеранів та нечисленні архівні документи, причому роль вставки тут виконують саме документальні матеріали, основна ж частина тексту віддана під художні "реконструкції". Так, у розділі стосовно відновлення підприємства (сім сторінок) конкретна інформація міститься лише у трьох підсумкових абзацах. Слід однак відзначити об'єктивність та точність нечисленних документальних відомостей щодо дат та об'ємів відновлення промислових потужностей.⁴

У 1990 р. вийшла з друку праця відомого міського активіста спортивного руху І. М. Чуканова, присвячена розвитку різних видів спорту у Горлівці. Цінна вона передусім прямою участю автора в довоєнній та повоєнній організації міського спортивного руху. На жаль, відсутність мінімального довідкового апарату не дає можливості

¹ Горловский машиностроительный завод им. С.М. Кирова: Очерки из истории / [Автор-составитель М. Л. Шапиро]. – Донецк : Донбасс, 1971. – С. 44-64.

² Артемьев В. В. Животворный огонь: Очерки их истории Горловского коксохимического завода / В. В. Артемьев. – Донецк : Донбас, 1978. – С. 26-43.

³ Жильцов И. А. Горловка: путеводитель / И. А. Жильцов. – Донецк : Донбас, 1981. – 96 с. (перше видання – 1977 р.); Артемьев В. В. Горловка: путеводитель / В. В. Артемьев. – Донецк : Донбас, 1985. – 63 с

⁴ Дела и люди "Стирола": Очерки / [Ред. коллегия Н.М. Проценко и др.] – Донецк : Донбасс, 1985. – 129 с.; Пеунов В. К. Мера истины / В. К. Пеунов. – К. : Дніпро, 1985. – 143 с.

встановити ступінь об'єктивності авторського погляду на описувані ним події.¹

Новітня історіографія історії горлівських підприємств представлена двома роботами, які ми аналізуватимемо разом, не дивлячись на майже десятирічну перерву у їх виданні, оскільки ці праці являють собою зразки нового типу краєзнавчих видань – впорядкованих не на "партійне", а на "бізнесове" замовлення. Перша з них – це колективна праця "Скарби Центрального Донбасу", присвячена історії виробничого об'єднання "Артемвугілля" (власне історичний матеріал до неї готував М. Трошкін). Друга праця, авторами якої були А. Шевчук та О. Горяйнов, присвячена історії шахти ім. Румянцева. Обидва видання підготовлені за єдиною схемою, що на сьогодні стала дуже розповсюдженою – історичний екскурс тут виконує вторинну, допоміжну роль, натомість пріоритетом (навіть в обсязі матеріалу) є реклама діяльності сучасного керівництва. За такої схеми об'єктивність та повнота висвітлення історії підприємства залежить від бажання замовника просто фінансувати видання або ж підтримати й попередню пошукову роботу в архівах та бібліотеках (що ми бачимо у випадку першої праці). Якщо "Скарби Центрального Донбасу" в цьому сенсі виглядають ґрунтовніше, вводячи у науковий обіг досить великий масив раніше невідомих джерел, то праця Шевчук та Горяйнова має більш компілятивний та неконкретний характер. Обом виданням також притаманні однакові недоліки, зокрема, відсутність науково-довідкового апарату (за виключенням списку літератури). Крім того, спостерігається досить вільне поводження з джерелами – так, у книзі "Скарби Центрального Донбасу" у частині стосовно відновлення шахт використано звіт 1950 р. про відбудову шахти "Кочегарка" (повністю виданий музеєм історії м. Горлівки у 2009 р.), при цьому прямо цитовано понад 10 сторінок під виглядом авторського тексту. Друге, російськомовне видання цієї праці з розширеним редакційним складом вдається й до прямого плагіату – в ньому повністю відтворено зміст книги В. Чуканова з історії горлівського спорту, без жодних посилань на справжнє авторство.²

Серед краєзнавчих видань з історії Горлівки, що стосуються, зокрема, й досліджуваного нами періоду, слід відзначити дві роботи

¹ Чуканов И. М. Горловка спортивная / В. М. Чуканов. – Донецк : Облполиграфиздат, 1990. – С. 12-94.

² Малюга М. Ф. Скарби Центрального Донбасу: Нариси / М. Ф. Малюга, К. С. Трошкін, О. Ф. Шак. – Донецьк : Донбас, 1993. – С. 40-61 (друге видання - Соковича Центрального Донбасу: Очерки. – Донецьк : УкрНТЕК, 2002. – 256 с.); Шевчук А. А. Золото главной антиклинали / А. А. Шевчук, А. С. Горяйнов. – Донецк : Юго-Восток Лтд, 2002. – С. 29-53.

П.І. Жеребецького, що вигідно відрізняються опорою на широкий масив джерел, наявністю посилань та досить привабливим стилем оповіді. Перша з них – праця "Горлівка у роки Великої Вітчизняної війни", що вийшла у 1993 р. (зважаючи на використання застарілої архівної номенклатури, її, імовірно, було підготовлено ще у 1980-х рр.) й досі лишається єдиною спеціальною роботою, що присвячена історії міста у період 1941-1945 рр.¹ Це дослідження, хоч і повністю зберігало радянський ідеологічний підхід, за своєю інформативністю значно перевищувало праці попередників. Автором було впорядковано всі наявні на той час відомості, залучено ряд маловідомих джерел особистого походження, зокрема, зібрані в результаті пошукової роботи спогади учасників звільнення міста. Недоліками книги можна вважати ряд помилок, що впливають з надмірної довіри автора до радянських офіційних джерел (завищення німецьких втрат, запозичена з публікації Д. Акульшина згадка про неіснуючу 44 дивізію СС, що нібито брала участь у боях за Горлівку у листопаді 1941 р., неточності у визначенні дати окупації міста), а також особливості публіцистичного стилю автора, через який факти іноді губляться за художніми вставками.

Значно більш науковим, інформативним та зваженим виглядає розділ, присвячений періоду Великої Вітчизняної війни, в узагальнюючій праці П.І. Жеребецького з історії Горлівки, що вийшла у 2001 р.² У ній точніше визначено склад частин, що брали участь у боях на території міста у 1941 та 1943 рр., подано стислі відомості про діяльність Горлівського та Микитівського партизанських загонів, змальовано відносно цілісну картину відновлення промислових підприємств у 1943-1945 рр. Головним недоліком роботи, що впливає з обмеженості джерельної бази, є занадто загальний характер розділу, присвяченого періоду окупації. В ньому замало конкретних відомостей стосовно власне території Горлівки, присутні неточності у термінології (італійські вояки вперто іменуються карабінерами) та дублювання окремих помилок попереднього видання.

В цілому аналіз історіографії проблеми дозволяє зробити висновок, що у краєзнавчій літературі стосовно Горлівки ще у 1960-х рр. склався досі не подоланий радянський ідеологічний канон вивчення подій Великої Вітчизняної війни, а також фіксована

¹ Жеребецкий П. И. Горловка в годы Великой Отечественной войны / П. И. Жеребецкий. – Донецк : Редакционно-издательский отдел областного управления по печати, 1993. – 52 с.

² Жеребецкий П. И. Горловка / П. И. Жеребецкий. – Донецьк : КП Регіон, 2001. – С. 146-180.

джерельна база досліджень, яка майже не розширилася за останні 20-30 років.

Виходячи з такого стану вивчення проблеми, автори даної роботи ставлять за головне завдання дослідити головні сторони життя міста Горлівки у період Великої Вітчизняної війни на базі сучасних методологічних підходів та із залученням широкого кола джерел, спеціальну увагу надавши тим проблемам, які раніше не виділялися у літературі. У той же час меншу увагу ми надамо питанням, які вже добре досліджені, як, наприклад, післявоєнному руху соцзмагання тощо. Хронологічні рамки статті дещо виходять за межі власне Великої Вітчизняної війни, оскільки нам необхідно проаналізувати економічний та соціальний стан міста перед війною. Нижньою межею роботи є перша половина 1941 р., верхньою – травень 1945 р. Географічно робота також виходить за межі сучасного міста, і стосується території, яка включалася до складу Горлівського району за адміністративним поділом 1940-х рр.

Джерельна база нашої роботи складається з великого масиву писемних джерел, найбільшу групу з яких складають документи актового та діловодного характеру. Своєрідні умови фондоутворення 1940-х рр. викликали необхідність масового залучення документів партійних органів влади, що у першу чергу стосується матеріалів Сталінського обласного та Горлівського міського комітетів КП(б)У.¹ Їх важливість обумовлюється і тим, що партійні організації виступали реальним носіями влади у радянській державі. Фонди парткомів представлені доволі різноманітним групами діловодної документації. Протоколи бюро цінні у першу чергу для висвітлення кадрових питань (призначення та зняття керівників установ, підприємств та органів влади). Розгляд на бюро справ комуністі, що опинилися на окупованій території, дають цінні відомості щодо рівня колаборації населення Горлівки. Крім цього, матеріали засідань бюро також містять питання стосовно різних проблемних моментів відновлення господарства, що привертати увагу партійних керівників. Зазначимо, що навіть фонди парткомів 1943-1945 рр. на сьогодні збереглися у неповному обсязі. Так, з фонду Горлівського міського комітету КП(б)У за 1943 з 12 справ пізніше було знищено 5, за 1944 р. з 24 справ знищено 9, за 1945 р. з 42 справ списано 11. При цьому переважно зникали документи, що

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326. Сталінський обласний комітет КП(б)У, оп.1, спр. 1925-1926, 1939, 1943, 2003; оп. 2, спр. 1, 3, 48, 57, 60-61, 94, 97, 301, 445, 463, 471, 482, 485, 507, 641; оп. 5, спр. 46-47; ф. 232. Горлівський міський комітет КП(б)У, оп. 4, спр. 3, 5-6, 8; оп. 8, спр. 1-3, 7-7а, 8-8а, 12-12а, 13-13а, 14-14а, 48, 92, 95, 137-138, 173, 175-178, 181, 206, 222, 275, 279..

стосувалися питань відновлення вугільної промисловості та справи зі скаргами робітників. Окрім протоколів бюро, нами використовувалися інші типи документів – довідки щодо роботи підприємств, листування парткомів з підпорядкованими установами та організаціями, звіти про роботу первинних партійних організацій тощо.

Серед документів діловодства радянських органів влади найбільшу цінність для даної роботи склали матеріали виконкому Горлівської міської Ради, які представлені у нашій роботі в основному протоколами засідань та окремими рішеннями.¹ Зміст їх розкриває окремі питання відбудови комунального господарства, а також містить ряд уривчастих статистичних відомостей. Схожою за змістом є діловодна документація окремих промислових підприємств Горлівського району, що складається переважно з виробничих звітів, листування з керівними установами (наркоматами, та партійними комітетами) та внутрішніх розпоряджень.²

Нечисельну та досі малодоступну групу джерел складають документи діловодного характеру командування та військових з'єднань РСЧА та вермахту – накази, журнали бойових дій, оперативні та розвідувальні зведення, нагородні листи. У нашій роботі через ускладненість доступу до відповідних архівів ми використовували головним чином опубліковані документи (як у друкованих, так і в електронних виданнях).³

Що стосується діловодства окупаційних органів влади, то нами використано звітність та матеріали як військового командування (Верховного командування вермахту, комендантів та командувачів

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4649. Виконком Горлівської міської Ради депутатів трудящих, оп. 1, спр. 1-3, 4-14.

² Держархів Донецької обл., ф. Р-3426. Комбінат "Артемвугілля" МУП СРСР, оп.1, спр. 1; ф. Р-4023. Микитівський ртутний комбінат Головольфрам СРСР, оп. 1, спр. 3-5; ф. Р-4069. Горлівський коксохімічний завод НКХП СРСР, оп. 1, спр. 3-4, 8; ф. Р-4298. Районне енергетичне управління "Донбасенерго", оп. 1, спр. 8, 11, 27; ф. Р-4301. Трест "Горлівськвугілля", оп. 1, спр. 13, 18-19; оп. 1 дод., спр. 1-6, 13; ф. Р-4303. Шахта "Кочегарка", оп. 1, спр. 1-2; ф. Р-5337. Трест "Калінінвугілля", оп. 1, спр. 1-3, 5, 10; ф. Р-5399. Трест "Артемшахтобуд", оп. 1, спр. 2, 10, 65.

³ Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – М.: Воениздат МО СССР, 1960; Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). Band I: 1. August 1940– 31. Dezember 1941 / Zusammenge stellt und erläutert von Hans Adolf Jacobsen. – Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, Frankfurt am Main, 1965; ЦАМО, ф. 28, оп. 701, д. 236; ф. 33, оп. 682523, д. 30; оп. 682524, спр. 471, спр. 533 (посилання на документи ЦАМО Російської Федерації даються за текстами, розміщеними у базі даних за адресою www.podvignaroda.mil.ru).

тилових районів армії, командування 1-ї танкової армії та 49-го армійського корпусу), так і вищих органів влади Німеччини (Головного управління імперської безпеки, Міністерства народної освіти та пропаганди).¹ Також ми маємо у нашому розпорядженні нечисельні документи органів місцевого самоврядування Горлівського району окупаційного періоду.²

Специфічною формою ділових джерел є звіти партизанських загонів та підпільних груп, що за своїм вкрай суб'єктивним характером та почасти відсутністю надійних підтверджень викладеним фактам межують з мемуарними джерелами. У роботі використано звіти різних років підпільного обкому КП(б)У, Горлівського та Микитівського партизанського загонів.³

Окремі питання стосовно підпільного (зокрема націоналістичного) руху та особливостей окупаційного режиму розкриваються у чисельних судово-слідчих матеріалах, зокрема у справах обвинувачених у колабораціонізмі та свідченнях, зібраних у період роботи комісій з встановлення злочинів окупантів.⁴

Періодична преса залучалася нами при написанні роботи у досить обмеженому масштабі з двох причин. Радянські видання, особливо 1943-1944 рр., як правило, містять матеріали пропагандистського характеру, з переважанням інформації про події загальнодержавного чи міжнародного масштабу, і лише з 1945 р. у них пріоритет почав віддаватися локальним подіям. Що ж стосується преси окупаційного часу, то в умовах обмеженості джерельної бази у архівних фондах радянського періоду, газети 1942-1943 рр. набувають великої цінності. Однак їх комплекс є фрагментарним через втрату переважної кількості примірників окупаційних видань. Причому наявність прямої цензури як у радянській, так і в окупаційній період визначає обмежене коло тем, які могли висвітлюватися у періодиці. При написанні нарисів використовувалися видання періоду окупації як

¹ ВА-МА, RW 4, RH 21-1, RH 22, RH 23, RH 24-49; ВА, R 55, R58.

² Держархів Донецької обл., ф. Р-1904. Продовольчий відділ Горлівської міської управи, оп. 1, спр. 3.

³ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 15, 20, 28, 41а, 54, 117, 129, 218а, 258, 269, 333, 387.

⁴ ГАРФ, ф. Р-7021. Надзвичайна державна комісія із встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їх пособників, оп. 72, спр. 19; Держархів Донецької обл., ф. Р-1838. Сталінська обласна комісія зі встановлення звірств та злодіянь німецько-фашистських загарбників у Сталінській області, оп. 1, спр. 3, 42, 44; Архів УСБУ у Донецькій області, спр. 34465-пф; Архів УСБУ у Луганській області, спр. 6606.

обласного, так і міського масштабу, а також місцева радянська преса 1943-1945 рр.¹

Джерела особового походження у нашому нарисі представлені мемуарною літературою радянського часу, яка стосується підпільного руху та визволення Донбасу у 1943 р., а також окремими спогадами іноземних військових діячів (командувача Італійського корпусу генерала Мессе) та учасників націоналістичного підпільного руху (одного з організаторів осередків ОУН у Донбасі Стахів).² Специфікою радянського різновиду мемуарів є те, що у переважній більшості випадків їх автори – партійні та військові діячі – не стільки писали, скільки *підписували* текст своїх спогадів, наслідком чого ставав пропагандистський характер джерела, що вимагає дуже уважного та зваженого ставлення до поданої інформації. Це ж зауваження можна зробити й стосовно досить необ'єктивного висвітлення подій у мемуарах Є. Стахів чи Дж. Мессе. Також у роботі використано окремі інтерв'ю з свідками подій окупації, зібрані у процесі пошукової роботи авторами видання.

Отже, при написанні нарису використано доволі широке коло писемних джерел різного характеру та походження, що дозволить об'єктивніше та більш зважено підійти до оцінки описуваних подій 1941-1945 рр. на території Горлівського району.

Стан міста перед початком Великої Вітчизняної війни.

Адміністративний статус Горлівки початку 1941 р. визначався як міста обласного підпорядкування та центру Горлівського району, для якого цей рік мав стати завершальним у складному процесі адміністративно-територіальних змін, розпочатому ще у період колективізації. Створена у вересні 1930 р. шляхом механічного об'єднання Петровського (Микитівського) та Залізнянського районів, нова адміністративна одиниця отримала у своє підпорядкування величезну територію у 1233,3 км², у якій на 12 селищних та рудничних Рад

¹ Донецький вестник. – 1942. – 22 фев.; 1943. – 30 мая; Український Донбас. – 1941. – 18, 25 груд.; 1942. – 19 груд.; Голос Донбасса. – 1943. – 9, 25 апр., 21 мая, 4 июня, 22, 30 июля.

² Мессе Дж. Война на русском фронте. Итальянский экспедиционный корпус в России (К.С.И.Р.) / Джованни Мессе. – М.: Книжный мир, 2009; Василевський О. М. Справа всього життя / О. М. Василевський. – К.: Політвидав України, 1989. – С. 352-354; Лелюшенко Д. Д. 3-я гвардейская наращивает темп // Твои освободители, Донбасс / Д. Д. Лелюшенко. – Донецк: Донбас, 1976 – С. 30-34; Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони / Євген Стахів. – К.: Рада, 1995; Щетинин С. В донецком подполье // На рубежах шахтерского края / С. В. Щетинин. – Донецк: Донбас, 1979. – С. 164-171.

Карта Горлівського

району станом на 1940 р.

припадало 18 сільських. Існування подібного утворення викликано було, вочевидь, потребою мати "пролетарський" контроль над сільськими районами, що опиралися колективізації. Утворення 2 липня 1932 р. Сталінської області супроводжувалося декларованим перетворенням Горлівської районної ради на міську (що відбулося трохи раніше – 4 квітня того ж року), але в реальності статус району зберігався за цією територією протягом всіх 1930-х рр. Завершення колективізації ініціювало процес поступового "урізання" Горлівського району, спочатку за рахунок території окремих сільських Рад, а у 1936 р., з виведенням з його складу території Дзержинська і навколишніх селищ, район фактично поділили навпіл. Набуття Ново-Горлівкою, Комсомольском та Калінінськом статусу міст та утворення 13 лютого 1940 р. відповідних партійних комітетів остаточно заплутало ситуацію – у межах міста обласного підпорядкування існувало ще чотири міста з окремими органами влади. Намагаючись подолати таке невизначене становище, у квітні 1941 р. обком Сталінської області запропонував створити три внутрішні міські райони, підпорядковані Горлівській міській Раді. Рішення ЦК формально закріпили указом Президії Верховної Ради УРСР від 16 червня 1941 р. Ним було позбавлено Калінінськ, Комсомольськ та Микитівку міського статусу, та поділено територію Горлівки на три внутрішні райони, що існують досі.¹ Однак втілення указу через початок війни відклалося аж до 1943 р.

Таким чином, у нашому нарисі йтиме мова про територію Горлівського району станом на червень 1941 р., загальним розміром у 433,7 км² та населенням приблизно в 220 000 осіб, з яких понад 40 тисяч були робітниками промисловості.²

Система міського управління, як і загалом у СРСР, являла собою паралельно існуючі конституційні органи влади – Ради, та реальні носії повноважень – партійні комітети. Виконавчий комітет Горлівської міської Ради з 1938 р. очолював Степан Володимирович Судейко, Горлівським міським комітетом КП(б)У так само з 1938 р. керував Олександр Олександрович Харченко.

Основними галузями економіки довоєнної Горлівки була видобувна (вугільні шахти, ртутний, доломітний та алебастровий комбінати), машинобудівна та хімічна промисловість.

¹ История административно-территориального деления Донецкой области 1919-2000 гг. Сборник документов и материалов / [Сост. Л. Д. Заднепровская, О. А. Попова]. – Донецк : Донечина, 2001. – С. 73, 76-77, 84, 95; Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 1, спр. 1925, арк. 62; спр. 1926, арк. 49-55.

² Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 1, спр. 1926, арк. 49.

Найбільш потужну галузь економіки Горлівського району складала вугільна промисловість, представлена у передвоєнний час трестом "Артемвугілля" (у свою чергу складався з трестів "Горлівськвугілля" та "Калінінвугілля"), що об'єднував 12 шахт. У четвертому кварталі 1941 р. до них мали додатися ще дві – №4-5 та "Ново-Кондратьєвська" – з запланованою потужністю по 3000 тон на добу, однак з цілком зрозумілих причин обидві копальні навіть не встигли отримати необхідного обладнання та постійних надшахтних будівель.¹

До тресту "Горлівськвугілля" входили 5 великих шахт з видобутком за 1940 рік:

- шахта "Кочегарка" – 983 788 тон на рік (30% від загального видобутку тресту);

- шахта "Комсомолец" – 729 476 тон (22%);

- шахта №5 ім. В.І. Леніна – 740 296 тон (22,5%);

- шахта №19-20 – 703 865 тон на рік, або 21,5%.

- шахта "Рудуч"² – 128 376 тон (4%).

Таким чином, без урахування відсутніх відомостей по Микитівській групі дрібних копалень, річний видобуток тресту "Горлівськвугілля" за 1940 рік складає цифру у 3 285 801 тону вугілля³.

До тресту "Калінінвугілля" входило 7 шахт, видобуток яких у 1940 році склав:

- шахта ім. М. Румянцева – 900 347 тон, або 29,7% від загального (хоча відомості щодо належності шахти у 1941 р. саме до цього тресту суперечливі);

- шахта ім. М.І. Калініна – 862 500 тон (28,5%);

- шахта ім. Сталіна – 655 494 тони (21,6%);

- шахта Кондратьєвка – 473 601 тона (15,6%);

- шахта Підземгаз – 468 880 тон (15,5%);

- шахта Олександр-Захід – 270 009 тон (8,9%);

- шахта №8 (стара) – 235 266 тон, тобто 7,8%.

Отже, в цілому за 1940 рік трестом "Калінінвугілля" видобуто 3 030 100 тон вугілля.⁴

Місячний видобуток вугілля за червень 1941 року склав 279 629 тон по шахтах "Горлівськвугілля" та 342 919 тон по шахтах

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 2-3.

² Назва копальні походить від скороченого "Рудничне училище".

³ Держархів Донецької обл., ф. Р-4301, оп. 1 дод., спр. 1, арк. 78-84.

⁴ Там само, ф. Р-5337, оп. 1, спр. 176, арк. 1, 6-7.

"Калінінвугілля" (без даних по шахті "Олександр-Захід").¹ В цей самий період у вугільній галузі міста було зайнято 27 174 особи, з них підземних робітників 17705, зокрема 3811 вибійників.²

Що стосується загального стану забезпечення тресту "Артемвугілля" у передвоєнний час, то датована вереснем 1940 р. доповідна записка змальовує досить сумну картину, з якої, окрім звичних фактів відсутності лісу для кріплення, транспорту, освітлювальних приладів тощо, найбільше впадає у вічі фраза майже сакрального змісту: "цвяхи на шахтах тресту відсутні..."³

Звіти вказують також на дуже відносний рівень механізації горлівських шахт. У червні 1941 р. часткове використання ручної праці при видобутку вугілля спостерігалось лише по шахті №8 ім. Сталіна (приблизно 10,5% від загального), на всіх інших копальнях праця вибійника мала стовідсоткове забезпечення пневматичними молотками. Однак картина застосування прогресивнішої гірничої техніки виглядає скромно – важкі врубові машини у кількості 14 штук були встановлені лише на шести шахтах міста, а роботу їх впевнено можна назвати неефективною. Станом на червень 1941 р. з встановлених врубовок 6 знаходилися у ремонті чи простої, а з 8 "працездатних" машин жодна не використовувалася на повну потужність (виконання плану видобутку складало від 12,6% по шахті "Кочегарка" до 92% по шахті №9).⁴ Окрім цього, механізація праці, на жаль, переважно не розповсюджувалася поза межі забою. Підземна відкатка подекуди залишалася кінною, оскільки кількість електровозів (148 машин різних типів, в середньому по 10-15 на одну шахту) була недостатньою. Роботи на поверхні, особливо відкатка та сортування вугілля, майже цілком здійснювалися вручну, часто з використанням праці жінок.

Зважаючи, що виробник гірничої техніки – Горлівський машинобудівний завод ім. С.М. Кірова знаходився практично поряд з шахтами, а, отже, і консультації фахівців, і обслуговування машин були доступні, спадає на думку, що керівництво шахт та трестів більше переймалося рівнем видобутку, ніж питаннями механізації, та й надійність вітчизняного обладнання залишала бажати кращого.

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4301, оп. 1 дод, спр. 2, арк. 187, 190, 193, 196, 199, 202, ф. Р-5337, оп. 1, спр. 1, арк. 4, 7, 10, 13, 16, 19.

² Там само, ф. Р-4301, оп. 1 дод, спр. 2, арк. 189, 192, 195, 198, 201, 204; ф. Р-5337, оп. 1, спр. 1, арк. 6, 12, 15, 18, 21.

³ Там само, ф. 232, оп. 2, спр. 361, арк. 60-62.

⁴ Там само, ф. Р-4301, оп. 1 дод, спр. 2, арк. 187-202, ф. Р-5337, оп. 1, спр. 1, арк. 1-21

Машинобудівна промисловість була представлена передусім Машинобудівним заводом ім. С.М. Кірова, що виробляв шахтне обладнання. Це було одне з найбільших підприємств за кількістю працівників та за обсягом валової продукції. Станом на 1940 р. завод мав 54698 м² виробничих площ, 5386 працівників (з них 4119 робітників та 619 осіб інженерно-технічного персоналу). Валова продукція за 940 рік складала 76 139 000 карбованців, товарна – 70 551 000 карбованців. Завод протягом року випустив 746 важких врубових машин ГТК-3, 1679 насосів різних типів, 1316 корпусів моторів, 77 вентиляторів та на 17 тисяч карбованців запчастин для різного гірничого обладнання.¹

Хімічну промисловість презентували Азотно-туковий завод ім. С. Орджонікідзе, Ново-Горлівський та Микитівський коксохімічні заводи, що давали до 6 тисяч тон коксового вугілля на добу та завод Наркомату боєприпасів №64. Азотно-туковий завод був одним з найбільших підприємств у галузі, на ньому працювали 8 тисяч робітників. Його основна продукція – аміак, аміачна вода та аміачна селітра, міцна та слабка азотна кислоти, сірчана кислота, балонний кисень. Завод мав основні цехи №1-12, цех СКБ, парокотельню, електроцех, потужну ремонтну майстерню, крім того, протягом 1941 р. планувалося запустити в експлуатацію новий цех №3679, змонтувати установку регенерації газойля, заново обладнати електричну та механічну майстерні.²

Завод Наркомату боєприпасів №64 мав виробляти до 36 000 тон сульфітного (для оборонних потреб) та сирого (для шахтної вибухівки) тринітролуолу на рік. Однак погана виробнича дисципліна та постійні перебої у забезпеченні сировиною призвели до того, що у 1940 р. завод виконав план з валової продукції лише на 67,9% (а по військових замовленнях – на 55,7%).³

Окрім названих підприємств, у Горлівці працювали Микитівський доломітний та алебастровий заводи, Центральна електростанція потужністю у 12 000 кіловат, у III кварталі 1941 р. планувався до запуску завод залізобетонних труб.⁴

Місцева промисловість Горлівки складалася з:

- двох комунальних шахт ("Солидарність Донбасу" та "Жовтнева революція");

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 173, арк. 53-55, 65.

² Там само, ф. 326, оп. 1, спр. 1943, арк. 1, 45; оп. 2, спр. 97, арк. 17; спр. 48, арк. 176.

³ Там само, ф. 232, оп. 2, спр. 361, арк. 32-33; ф. 326, оп. 5, спр. 46, арк. 46-49.

⁴ Там само, ф. 326, оп. 1, спр. 1926, арк. 49-51.

- дрібних напівкустарних підприємств – механічної майстерні (цеха – годинниковий, точної механіки, нікелювальний, з ремонту гармонік, модельний та механічний), чавунно-ливарного заводу при ГМЗ, чотирьох годинникових майстерень, хімічного комбінату та меблевої фабрики;

- підприємств будівельного профілю (цегляного заводу, піщаних та вапнякових кар'єрів);

- швацької майстерні.

Кооперативна промисловість об'єднувалася у шість артілей ("Прогрес", "Червоний Жовтень", "Червона Зоря", ім. Комінтерна, Коопхудожник та Транспортбуд).¹

У сільському господарстві Горлівського району у 1941 р. використовувалося 23 365 га оранки, з яких колгоспами – 4239 га та радгоспами і підсобними господарствами підприємств – 19124 га. Головними культурами були зернові та кормові, земельної площі під овочі було зайнято близько 2% і під картоплю – близько 3%. Поголів'я худоби на 1 жовтня 1941 р. мало такий вигляд: великої рогатої худоби – 4912 голів, коней – 1686 голів, свиней – 19839 голів, дрібної рогатої худоби – 1342 голови, птахів – 8870 штук та 742 бджолиних родини на пасіках.²

Місто мало більш-менш впорядковану центральну частину та досить занедбані околиці. Протяжність брукованих вулиць та тротуарів складала лише близько 30 км. Каналізовано було виключно центральну частину Горлівки, централізований водогін було збудовано також у Микитівці, а інші райони міста користувалися вуличною водогінною мережею та вигрібними ямами. Дуже гостро стояла житлова проблема. Так, на селищі шахти Кочегарка у 1941 р. повністю житлом було забезпечено тільки біля 5% населення, середній розмір житлової площі на одну особу складав 3,75 м² при нормі у 6 м².³

У Горлівці нараховувалося 50 шкіл (разом з сільськими – 74), з яких 27 – з повною та неповною середньою освітою та 23 школи з початковою. У них навчалося 24,5 тисячі учнів. Також працювали гірничий технікум і медична школа, гірничопромислове училище та ФЗУ, було 11 клубів, 4 палаци культури та український драматичний театр, відкритий у 1940 р.⁴

Отже, Горлівський район у першій половині 1941 р. являв собою адміністративну одиницю з потужним індустріальним

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 10, арк. 103-104.

² Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 222, арк. 125.

³ Там само, ф. 326, оп. 1, спр. 1926, арк. 49-55.

⁴ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 172.

потенціалом (з переважанням видобувної та хімічної промисловості) та непропорційно слабким розвитком сільського господарства та легкої промисловості й кволою соціальною інфраструктурою.

Місто на початковому етапі війни (червень-жовтень 1941 р.).

Напад Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р. поставив перед країною нові надзвичайно важкі завдання, яким відтепер підпорядковувалося будь-яка сторона життя. Відповідно й життя Горлівського району, що й у так званій "мирний час" не відзначалося стабільністю, набуло ще екстремальнішого характеру. Міська влада, оперативно поінформована про ситуацію (але явно не о 5:15 ранку, тобто трохи раніше за війська на фронті, як це стверджували Харченко та Судейко), зіткнулася з низкою складних завдань. Початок війни вимагав мобілізації у всьому, і по перше – мобілізації ідеологічної, адже постала необхідність пояснити причину зіткнення з нацистським режимом, який протягом двох років усіма засобами пропаганди презентувався як відданий союзник. З цією метою 22-23 червня на всіх підприємствах та в організаціях міста, колгоспах та школах було організовано та проведено мітинги, на яких роз'яснювалася нова політична ситуація. Другим гаслом зборів було збільшення обсягу виробництва, оскільки велике значення мала й економічна мобілізація району, переважна більшість підприємств якого так чи інакше мали оборонний характер. І врешті-решт, розпочалася мобілізація й у прямому сенсі цього терміну, тобто призов громадян до лав РСЧА. З цього приводу радянська література подавала цифру у 25 тисяч заяв *добровольців* у перший місяць війни (при тому, що станом на 1 липня 1941 р. по всій Сталінській області таких заяв було зареєстровано 14,5 тисяч).¹ Імовірно, цей показник приблизно відбиває лише загальну кількість мобілізованих горлівчан, але точна цифра й досі не встановлена (і навряд чи буде точно обрахована через безлад у цьому питанні восени 1941 р., призов раніше евакуйованих горлівчан військоматами інших районів СРСР тощо).

Як би там не було, переважна більшість горлівських робітників залишалися прикріпленими до своїх підприємств, і внесок їх у перемогу вимірювався передусім обсягом продукції. Досягнути результату намагалися у першу чергу за рахунок збільшення виробничих норм, подовження тривалості робочого часу та активізації соціалістичного змагання.

У вугільній промисловості перелічені заходи дали тимчасовий та незначний ефект. По тресту "Горлівськвугілля" видобуток у липні

¹ Донецкая область в годы Великой Отечественной войны. – Донецк : Донбас, 1982. – С. 27.

1941 р. склав 297 234 тони, тобто зріс в порівнянні з червнем на 6,3%. Однак вже у серпні 1941 р. сукупний видобуток шахт тресту склав лише 250 637 тон, тобто впав проти червня на 10,4%. Пояснюється це у першу чергу мобілізацією робітників на будівництво оборонних споруд – у серпні 1941 р. з п'яти шахт було відкликано 1336 осіб, з числа яких 193 склали вибійники.¹ Всього ж по тресту "Артемвугілля" згідно з постановою бюро обкому від 26 серпня 1941 р. на оборонні роботи мало бути мобілізовано 3400 осіб та 360 кінних підвід.² Виконання серпневих та вересневих планів видобутку вугілля у Горлівському районі за таких умов явно унеможливилася.

Дуже складно давалося горлівським підприємствам переведення виробництва на військові рейки. І провину за це слід покласти у першу чергу на керівництво області, яке давало непродумані завдання оборонного характеру, не дбаючи про відповідне забезпечення матеріалами та робочою силою. Так, не зважаючи на велике військове значення, зі своїми завданнями не змогли впоратися хімічні заводи Горлівки, що видно з таблиці 1:

Таблиця 1³

	Продукція	Серпень 1941, тон			Вересень 1941, тон		
		План	Факт	%	План	Факт	%
Азотно-туковий завод	Аміачна селітра	1670	2116	126,7	1530	969	63,3
	Азотна кислота	4200	3344	79,6	4060	2480	61,1
Завод НКБ №64	Тротил	2750	2672	97,2	3000	1819	60,6

Як і у передвоєнні місяці, це відставання обумовлювалося двома чинниками – нестабільністю постачання заводів сировиною та порушеннями у технологічному процесі. Звернемо також увагу на нереальність запропонованих планів – для заводу №64 кварталне завдання випуску ТНТ складало 5500 тонн, натомість, як впливає з наведеної таблиці, половину цієї кількості пропонувалося виробити лише за вересень 1941 р.⁴ При цьому наведені цифри стосуються роботи основних ланок виробництва, що не потребували повної

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4301, оп. 1 дод, спр. 2, арк. 187-202

² Там само, ф. 326, оп. 5, спр. 47, арк. 95, 98.

³ Складено за: Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 1, спр. 1926, арк. 89, 98, 102.

⁴ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 2, спр. 361, арк. 32-33.

перебудови. Коли ж йдеться про нові види продукції, ситуація виглядає ще гірше. У вересні 1941 р. доповідною артилерійського управління Південного фронту повідомлялося про нібито освоєння Азотно-туковим заводом виготовлення запалів до гранат РГД-33¹, однак на сьогодні немає жодних даних про реальне виконання цього військового замовлення. Занадто оптимістично поставилася Сталінський обком й до організації збору й заправки пляшок з запалювальною сумішшю, встановивши серпневе завдання для Горлівського району у розмірі 250 000 штук.²

Схожа ситуація спостерігалася й у машинобудівній галузі. Спочатку перед заводом ім. С.М. Кірова у серпні 1941 р. були поставлені технологічно нескладні завдання з виробництва корпусів авіабомб ФАБ-100 та мінометів калібру 82 мм. За наявності достатньої кількості токарних верстатів та ливарні нова продукція була освоєна досить швидко. План виробництва ФАБ-100 недовиконувався у серпні та вересні 1941 р. на третину – було відвантажено 1000 бомб замість 1500, але у вересні завод перевиконав план на 250 бомб. За липень-серпень 1941 р. завод відвантажив 156 мінометів при плані в 150 штук, а вересневий план виконано не було. Однак 20 серпня 1941 р. бюро обкому запропонувало організувати на заводі виробництво пістолетів-кулеметів ППШ, при цьому за декаду, що лишилася до кінця місяця, вимагалось випустити 30 одиниць, а за вересень – уже 200. Ніхто не звернув уваги на те, що випуск такої продукції вимагав переналаштування вимірювального обладнання, верстатів й освоєння незнайомої технології. Відповідно, виробництво ППШ було повністю зірвано – за серпень завод виробив лише одну одиницю зброї, а у вересні у роботі знаходилося 50 одиниць зброї.³

На жаль, відсутні відомості щодо рівня виробництва стратегічного оборонного підприємства – Микитівського ртутного комбінату, але ясно, що ситуація в умовах мобілізації працівників та загального управлінського безладу навряд чи відрізнялася у ліпшу сторону.

Загалом мілітаризація промисловості Горлівського району влітку 1941 р. дала порівняно слабкі результати через її непередуманість та непослідовність.

¹ Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. Т.1. – К. : Наукова думка, 1985. - С. 211.

² Держархів Донецької обл., ф. 362, оп. 5, спр. 47, арк. 63.

³ Там само, ф. 326, оп. 1, спр. 1939, арк. 111; спр. 1926, арк. 85, 94, 104; оп. 5, спр. 47, арк. 65.

Окрім вироблення продукції, мешканці міста почали масово залучатися до навчання військовій справі, служби у міській протиповітряній обороні та інших воєнізованих об'єднаннях, загонах з будівництва укріплень. У відповідності до постанови Раднаркому СРСР від 24 червня 1941 р. та наказу НКВС №00804 від 25 червня 1941 р. для боротьби з ворожими парашутними десантами, шпигунами та диверсантами у Горлівському районі було сформовано винищувальний батальйон під командуванням Олександра Васильовича Орлова.

Загальна чисельність батальйону складала 540 осіб, з них 3 роти (270 осіб) в межах центральної частини Горлівки, та по одній роті у Калінінську (90 бійців), Микитівці (100 бійців) та Комсомольську (80 бійців). На їх озброєнні знаходився один станковий та один ручний кулемет, 7 гвинтівок Мосіна та невелика кількість малокаліберних та навчальних гвинтівок. Транспортне забезпечення складалося з 6 автомашин, 10 велосипедів, 4 бричок та 25 коней. Всі бійці загонів проходили короткий курс військової справи, втім, дуже обмежений.

Організація батальйону відбувалася за територіальним принципом. Роти формувалися з працівників одного підприємства або мешканців одного селища. Це дозволяло оперативніше збирати бійців за тривогию, водночас постійно не відволікаючи їх з місця роботи. Взагалі кадрове питання стало головним болем керівництва частини – підприємства не бажали відпускати робітників на чергування, або ж надавали фізично непридатних осіб. Пізніше кадри батальйону стали основою для формування партизанських загонів.¹

Так само складно йшло утворення ополчення. Станом на 6 липня 1941 р. по Горлівському району повідомлялося про одиничні випадки подання заяв до нього.² Імовірно, пізніше цей процес все ж активізувався, але точна кількість горлівських ополченців невідома.

На початку вересня 1941 р. почалися бомбардування міста, першими атаці були піддані коксохімічні та хімічні підприємства. У відповідності до урядових розпоряджень почалася евакуація промисловості на схід. Евакуація горлівських підприємств відбувалася у наступні райони СРСР:

- Машинобудівний завод ім. Кірова – до м. Копейськ Челябінської області;

- Микитівський доломітний комбінат – до м. Садки Челябінської області;

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 1, спр. 2003, арк. 14-18.

² Там само, арк.18.

- Микитівський ртутний комбінат – до Хайдаркену Ошської області Киргизької РСР;
- Ново-Горлівський коксохімічний завод та Горлівський азотно-туковий завод – до міста Губахи Пермської області;
- Хімічний завод №64 – до м. Кемерово Кемеровської області.¹

Слід визнати, що в умовах евакуації міська влада та адміністрація підприємств іноді поводитися безпорадно, що призводило до її дискредитації та небажаних політичних наслідків. Так, 1-2 вересня 1941 р. спалахнули заворушення серед дружин робітників на шахтах №5 та "Комсомолец". Безпосереднім приводом для цього стало непродумане впровадження карткової системи розподілу продовольства (картки було роздано вночі та лише частково), а також мобілізація робітників на оборонні роботи. На шахті "Комсомолец" мав місце напад на партком та побиття заступника парторга Чотирьох осіб з числа "бунтівників" було заарештовано НКВС (подальша їх доля невідома), ряд керівників було знято з посад,² а міський "актив" відбувся доганами та попередженнями.²

У відповідності до обраної радянським керівництвом тактики випаленої землі все промислове обладнання, що неможливо було евакуювати, підлягало знищенню. На сьогодні ми, на жаль, не можемо достовірно встановити точного обсягу руйнувань промислового потенціалу міста, здійсненого у Горлівці у 1941 р., відділивши від збитків, завданих німцями у 1943 р. Зважаючи на окремі згадки у документах та непрямі свідчення, радянське руйнування Горлівки виглядає набагато масштабнішим. Це можна простежити, спираючись на відомості про роботу підприємств під час окупації – окрім видобувної промисловості (кількох, переважно дрібних шахт, ртутного та доломітного комбінату), переважна частина економічного потенціалу міста "відновленню не підлягала" через її тотальне руйнування. Зокрема, на великих шахтах було знищено металеві копри та підйомні машини, а подекуди й стволи. Практично повністю було зруйновано Ново-Горлівський коксохімічний завод, де при підриві вугільної вежі загинув слюсар Василь Лабузов, знищено печі ртутного та доломітного заводів.³ Загалом хімічна та машинобудівна галузі

¹ Жеребецкий П. И. Горловка / П. И. Жеребецкий. – Донецьк : КП Регіон, 2001. – С. 150-151.

² Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 1, спр. 1892, арк.3-12; Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: україно-російське прикордоння, 1870-1990-ті рр. / Гіроакі Куромія. – К. : Основи, 2002. – С. 375-376.

³ Артемьев В. В. Животворный огонь / В. В. Артемьев. – Д. : Донбас, 1978. - С. 26.

Горлівського району восени 1941 року по суті перестали існувати (так, в німецьких документах завод №64 навіть не згадується). Наприкінці жовтня та у листопаді 1941 р. руйнування проводилися вже за участі армійських саперів. Так, 31 жовтня 1941 р. інженерне управління Південного фронту відрепортувало про знищення промислових підприємств Горлівки. У донесенні від 3 листопада повідомляється про підрив 996 саперним батальйоном мостів та насипів на автошляхах з Горлівки до Єнакієва та Артемівська.¹ До нищення промислового потенціалу додалося й руйнування самого міста – були підірвані водокачки, спалено ряд адміністративних будівель та шкіл. Фінальним акордом став підпал міського хлібозаводу та складів з борошном, здійснений 21 жовтня 1941 р. за наказом міському КП(б)У. Залишивши громадян без продовольства, у той же день 21 жовтня, міські керівники панічно втекли з Горлівки на схід. Цей вчинок викликав нові заворушення та хвилю мародерства, у місті з'явилися листівки антирадянського змісту, підписані "комітетом дружин червоноармійців".² Лад у районі довелося наводити частинам 12-ї армії (і можна лише уявляти, яким чином). Так Горлівка перейшла під військову юрисдикцію.

Якщо оцінювати становище Горлівського району у перші місяці війни (до окупації), то окремі успіхи у зростанні виробництва в окремих галузях та залученні громадян до оборонної роботи виглядають такими, що відбулися швидше всупереч, ніж завдяки зусиллям міського та обласного керівництва, яке послідовно демонструвало свою неефективність та недостатню компетентність.

Бої за місто (26 жовтня – 5 грудня 1941 р.). Доля всієї Лівобережної України у 1941 р. фактично вирішилася під Києвом внаслідок оточення Південно-Західного фронту (втрати Червоної армії за німецькими даними склали до 665 000 лише полоненими). Слідом за цим часткове оточення військ 9-ї та 18-ї армій внаслідок флангового удару 1-ї танкової армії німців 29 вересня – 6 жовтня 1941 р. відкрило ворогу

¹ Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 164, 201.

² Донесення політичного управління Південного фронту начальникові Головного політичного управління РСЧА Мехлісу та командуючому Південним фронтом генерал-полковникові Терещенку від 21 листопада 1941 р. // Архіви України. – 1991. - № 2. – С. 13. (заради справедливості слід відзначити, що фігуранти цієї "справи" у 1964 р. стверджували, нібито міське керівництво не втікало, а відбуло до командувача 12-ю армією зі звітом про хід евакуації промисловості міста).

**Фото 1. Генерал-майор
Костянтин Аполлонович
Коротєєв
(1903-1953),
командувач 12-ї армії
у жовтні 1941 – квітні 1942 р.**

шлях до Донеччини. У середині жовтня фронт почав наблизитися до Центрального Донбасу. Посилилися бомбардування промислових підприємств та залізничних вузлів.

15 жовтня 1941 р. згідно з директивою Ставки Верховного Головнокомандування № 003010 війська Південного фронту відводилися на лінію Лиман – Артемівськ – Горлівка - Матвієв Курган, на якій вони мали закріпитися до 30 жовтня. Власне в межах Горлівського району оборону мали тримати 15-та, 74-та й 296-та стрілецькі дивізії 12-ї армії.¹ Всі вони зазнали великих втрат у попередніх боях, та й сама 12-та армія після оточення під Уманню фактично була переформована наново.

Станом на середину жовтня 1941 р. 12-та армія складалася з:

- 30-ї кавалерійської дивізії;
- окремої групи полковника Пушкіна;
- 15, 74, 136, 230, 261 та 296-та сд.²

16 жовтня 1941 р. штаб Південного фронту, виконуючи наказ Ставки, директивою № 00206/ОП розпорядився про відведення військ на рубіж Артемівськ-Горлівка-Лловайськ. 12-та армія знімалася з позицій 17 жовтня та мала закріпитися на новому рубежі до 30 жовтня 1941 р. Зазначимо, що штаб фронту двічі – 19 і 23 жовтня просив Ставку як про дозвіл на форсування відходу частин, так і про переміщення оборонних рубежів далі на схід, але позитивної відповіді не отримав.³ Вранці 23 жовтня частини 12-ї армії підійшли до Горлівського району. 296-та дивізія була виведена у фронтовий резерв і прослідувала через Горлівку 21 жовтня 1941 р., наступного дня вона отримала наказ разом з частинами 18-ї армії зайняти оборону на лінії

¹ Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – Воениздат МО СССР, 1960. – С. 9-10.

² Там само, с. 98-99.

³ Там само, с. 117-118, 131-132, 141-142.

**Фото 2. На командному пункті 74-ї стрілецької дивізії.
Другий зліва – командувач дивізії
полковник Федір Єфимович Шевердін (1895-1970)**

Михайлівка-Корсунь. Командуванню ж 12-ї армії було передано 130 окремих мотострілецьких батальйонів. На рубежі Дружківка - Щербинівка оборону тримала 15-та стрілецька дивізія, на лінії Щербинівка-Михайлівка – 74-та стрілецька дивізія з командним пунктом у Залізній Балці.¹

Оскільки пізніше оборону на території Горлівського району тримала фактично лише 74-та сд, варто докладніше зупинитися на її складі. На 22 червня 1941 р. дивізія входила до 48-го стрілецького корпусу 9-ї армії і складалася з 78, 109 та 360-го сп, 6 та 81-го артполків та ряду допоміжних частин. Після Уманського оточення особовий склад дивізії не перевищував 300 осіб. Наказом штабу Південного фронту від 14 жовтня 1941 р. залишкам 74-ї дивізії були передані командний склад та матеріальна частина також майже неіснуючої 261-ї дивізії, яку тим часом відправили на переформування. Командував 74 сд полковник Федір Єфимович Шевердін.²

Внаслідок такого переформування утворилася більш-менш боєздатна частина. Принаймні на це вказують відомості щодо забезпечення дивізії артилерією. Станом на 30 жовтня 1941 р. 74 стрілецька дивізія мала 21 гармату (калібри 45 мм та 76 мм) з

¹ Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – Воениздат МО СССР, 1960. – С. 142-143.

² Там само, с. 112; Великая Отечественная: Комкоры: Военно-биографический словарь. – М., 2006. – С. 629.

необхідних за штатним розкладом 56 (тобто 38% від норми), її ж сусіди по лінії фронту мали набагато скромніші показники (296 сд – 12 гармат, а 15 сд взагалі мала їх лише 6).¹

По іншій бік фронту радянським частинам протистояв італійський експедиційний корпус ("Corpo di Spedizione Italiano in Russia" або С.С.I.R.) загальною чисельністю 62 тисяч чоловік (разом з частинами забезпечення) під командуванням корпусного генерала Джованні Мессе. У складі С.С.I.R., окрім частин безпосереднього підпорядкування та авіації, нараховувалося три дивізії:

- 9-та піхотна дивізія "Пасубіо" (79-й та 80-й піхотні полки "Рома", 8-й артилерійський полк та інші допоміжні частини) під командуванням дивізійного генерала Вітторіо Джованеллі;

- 52-га піхотна дивізія "Торіно" (81-й та 82-й піхотні полки "Торіно", 52-й артилерійський полк та допоміжні частини) під командуванням дивізійного генерала Луїджі Манні (не брала участі у боях за Горлівський район);

- 3-тя пересувна ("челере") дивізія "Принц Амедео, герцог д'Аоста" – Р.А.Д.А. (3-й полк берсальєрів, кавалерійські полки "Савоя Кавалерія" та "Лансієрі ді Наварра", 3-й артилерійський полк, 3-тя танкова група "Сан Джорджіо" та допоміжні частини) під командуванням бригадного генерала Маріо Мараццані.²

Зазначимо, що у боях за Горлівський район наприкінці жовтня – початку грудня 1941 р. з боку вермахту брали участь виключно 3-та та 9-та дивізії Італійського експедиційного корпусу. Жодного документального підтвердження про участь у цих бойових діях якихось німецьких частин немає, що стосується, зокрема, й неіснуючої у природі 44-ї дивізії СС. На нашу думку, міфічну військову частину "утворено" зусиллями журналіста Д. Акульшина (його статті 1941 р. перевидано у збірці "На рубежах шахтерского края" (Донецк : Донбасс, 1979.), де йшлося про участь 130 омсб у боях проти 44-го армійського корпусу, перейменованого журналістом у дивізію СС. Окремі краєзнавці, зокрема й шановний П. Жеребецький, сприйняли це як повідомлення про участь "дивізії" у боях за Горлівку, яку 130-й батальйон захищав наприкінці жовтня 1941 р. Однак при цьому не враховано факт того, що батальйон до 21 жовтня 1941 р. мав інше підпорядкування (130 тбр) і перебував на зовсім іншій ділянці фронту.

¹ Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – Воениздат МО СССР, 1960. – С. 184-185.

² Мессе Дж. Война на русском фронте. Итальянский экспедиционный корпус в России (К.С.И.Р.) / Джованни Мессе. – М. : Книжный мир, 2009. – С. 33-34.

**Фото 3. Зліва - бригадний генерал Джованні Мессе (1883-1968),
командувач С.С.І.Р. - Італійського експедиційного корпусу
тисне руку командувачу 1-ю танковою армією вермахту
генерал-полковникові фон Клейсту**

За відсутності точних даних важко встановити кількісне співвідношення сил на ділянці фронту в межах Горлівського району. Якщо чисельна перевага італійців виглядає незаперечною, якісна оцінка дозволяє стверджувати, що Італійський корпус, не маючи до жовтня 1941 р. великих людських втрат, був погано підготовлений до бойових дій у зимовий час (відсутність теплого обмундирування тощо) та виснажився внаслідок несподівано далекого пішого переходу (рівень механізації італійських частин сильно переоцінений. Дж. Мессе згадував, як переконував командування 1-ї танкової армії у тому, що позначення "автотранспортабельні дивізії" означає не наявність у них автомашин, а лише можливість пересуватися "у разі наявності транспорту"¹). У технічному плані Італійський корпус також виявився невідповідним умовам театру бойових дій – можна згадати недостатню кількість важкої артилерії, літаки з відкритими кабінами та "танки" L3/33 з кулеметним озброєнням та легкою бронею. Оскільки літні операції проводилися лише у тісній взаємодії з

¹ Мессе Дж. Назв. праця, С. 39.

німецькими частинами, всі ці недоліки початково не виявлялися, тому після успішного захоплення м. Сталіно німецьке командування довірило КСІР діяти самотужки у районі Горлівка-Єнакієве, явно переоцінивши потенціал італійських військ.

Період 23-25 жовтня 1941 р. на горлівському напрямі минув у порівняному затишші. Радянські війська укріплювалися на нових рубежах, італійські частини вранці 25 жовтня вийшли на лінію залізниці в районі Дзержинська та Скотуватої, з півдня провели розвідку у напрямі на станцію Кринична. В ніч з 24 на 25 жовтня 1941 р. італійським частинам у складі двох піхотних рот та ескадрону кінноти вдалося захопити Пантелеймонівку та опівночі вийти до селища Біла Глина.¹

Наступного дня, 26 жовтня 1941 р. розпорядженням штабу Південного фронту за № 0024/ОП, з метою поліпшення оборони, частинам 12-ї армії до 28 жовтня було наказано відійти на рубіж західна околиця Горлівки-П'ятихатки. 30 жовтня 1941 р., не зустрічаючи опору, частини дивізії "Пасубіо" з заходу вийшли на кордони сучасної Горлівки – висоту 171,3 (півтора кілометри від тодішньої Первомайки – селища шахти №19-20), Широку Балку та Михайлівку, частини 3-ї італійської дивізії підійшли до околиць Корсуні.²

План оборони 12-ї армії передбачав використання недобудованих протитанкових ровів як основи укріплень. Однак негативно позначалася велика розтягненість фронту – 74 сд прикривала смугу завдовжки понад 20 км, що вдвічі перевищувало норму, а після відведення з початку листопаду 15-ї сд на Артемівський напрямок ділянка фронту подовжилася у півтора рази.

Прорив німців у напрямку Чистяково (сучасний Торез) 30 жовтня 1941 р. змусив командування наказати 74-й дивізії залишити Горлівку та відійти на лінію залізниці Микитівка-Байрак, обороняючи головними силами Зайцево та Калінінськ, а саме місто захищати загонами прикриття.³

Ввечері 30 жовтня 1941 р. піхотний батальйон зі складу 3-ї дивізії КСІР намагався прорватися до Горлівки з боку Пантелеймонівки, однак вогнем 130-го окремого мотострілецького батальйону був відкинутий назад. Вночі бійці 130-го батальйону вчинили несподіваний напад на кавалерійський ескадрон в

¹ Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – Воениздат МО СССР, 1960. – С. 146-147.

² Там само, с. 149-150, 155, 157.

³ Там само, с. 159-160.

Михайлівці, завдавши йому відчутних втрат. За успішні дії в обороні батальйон отримав подяку штабу фронту, а його командування було представлено до нагороди.¹

1 листопада 1941 р. частини італійського корпусу вчинили спробу наступу силами батальйону на Таганрогський пост та двох батальйонів – на Федорівку, однак контратакою були відкинуті з великим втратами.²

2 листопада з півдня італійці прорвалися до Горлівки, вступивши у жорстокий вуличний бій з бійцями 130 мотострілецького батальйону та ополченцями. 4 листопада 1941 р. частини дивізії "Пасубіо" увірвалися до Микитівки, втративши, за радянськими даними, до 200 осіб. Того ж дня батальйон італійської піхоти намагався прорватися до Віриної могили (висота 313,2) північніше Азотно-тукового заводу, однак був відкинутий.³

Успіх італійців виявився нетривалим. Вже 5 листопада 1941 р. контратакою 130 омсб станцію Микитівка було відбито. 80-й полк КСІР під командуванням полковника К'ярамонті, що мав завдання з захоплення паливних складів та нафтопроводу в районі ст. Трудова, опинився в оточенні. Намагання італійців деблокувати свої сили 10-11 листопада виявилися марними, і лише ввечері 12 листопада групі К'ярамонті вдалося власними силами вирватися з оточення.⁴ Командування КСІР виявилось неготовим до великих втрат, особливо вражала кількість обморожених. Це змусило італійців припинити активні дії на горлівській ділянці фронту, ігноруючи прями накази командування 1-ї танкової армії.

На початку грудня 1941 р. 97 та 111 пд німців прорвали фронт у напрямку на Дебальцеве, що призвело до небезпеки оточення радянських частин на території Горлівського району, тож командування наказало 74 сд відійти на схід. Після п'ятої години вечора 5 грудня 1941 р. було залишено околиці Калініська та Кондратьєвки. Вдень 6 грудня лінія фронту 74 сд відкотилася у район Марков Яр - Хацапетівка (сучасний Вуглегірськ).⁵ Так закінчилася оборона Горлівського району, що тривала понад місяць.

¹ ЦАМО, ф. 33, оп. 682523, д. 30, л. 12-13; Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – Воениздат МО СССР, 1960. – С. 165-166, 220;

² Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – Воениздат МО СССР, 1960. – С. 199-200.

³ Там само, с. 206-208.

⁴ Мессе Дж. Назв. праця, С. 135-136.

⁵ ЦАМО, ф. 28, оп. 701, д. 236, лл. 28-29, 37-39.

Втрати частин по обидва боки фронту поки що не встановлені. Італійські джерела обережно обходять це питання. Оскільки бойові дії для КСР склалися невдало, зрозуміло, що втрати явно перевищили очікувані та вимірювалися сотнями (однак набагато меншими за радянські дані, які є, м'яко кажучи, завищеними). Щодо втрат з радянського боку, то за період 1-14 листопада повідомлялося про 146 вбитих та 300 без вісті зниклих осіб зі складу 74 сд та 130 омсб.¹ Звісно, ці дані далеко неповні і потребують подальшого уточнення із залученням та порівнянням архівних даних обох сторін.

Загалом зазначимо, що в обороні Горлівського району радянські війська продемонстрували стійкість в обороні, незважаючи на великі попередні втрати, італійські ж частини виявилися неготовими до ведення самостійних операцій в умовах осінньо-зимового періоду.

Окупаційний режим у Горлівці (листопад 1941 р. – серпень 1943 р.). Життя міста в умовах окупаційного режиму досить складно відновити в усій його повноті. Радянські джерела з цього приводу звертають увагу передусім на репресивний бік німецької влади, джерела ж окупаційного походження теж не відрізняються об'єктивністю.

Щодо характеру стосунків між окупаційною владою та місцевим населенням, то відповіді однозначно на це питання складно. Загальновідомо, що у 1941 р. німецька влада в західних районах СРСР сприймалася швидше позитивно або нейтрально, аж до кінця року, коли у містах почалися масові репресії, а селяни не почали втрачати надію на ліквідацію колгоспної системи. Напевно, що і серед горлівчан, які залишилися на окупованих територіях, однозначного ставлення до німців не було. Ще більше ускладнює проблему те, що у перші місяці окупації головними господарями міста були італійці. Судячи зі спогадів старожилів, ставлення італійців до місцевого населення носило, так би мовити, хулігансько-приязний характер, на відміну від пізнішого німецького – дисципліновано-відразливого. Принаймні деякі свідчення цієї початкової довіри, яка впливала з відрази до радянського режиму, можна виявити у післявоєнних документах. Бюро Горлівського міського комітету КП(б)У за 1944 р. розглянуло 77 заяв комуністів, що перебували на окупованій території. З них було виключено з партії 54 особи (32 чоловіки та 22 жінки) або 70% за співпрацю чи нейтралітет щодо ворожого режиму, при цьому звертає увагу на себе той факт, що з 54-х виключених 37 осіб або 68% проходили реєстрацію у поліції, здаючи свої партійні квитки та

¹ Донетчина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Известные и неизвестные страницы истории. – Донецк : Донеччина, 2008. – С. 102.

облікові картки.¹ Заслуговує на згадку ще один показовий факт – після звільнення міста у вересні 1943 р. жінки не бажали виходити на роботу, оскільки “боялися, що НКВС буде вішати тих, хто гуляв з німцями”. Для заспокоєння жінок довелося проводити спеціальні збори.² Цитата примушує принаймні замислитися над розповсюдженістю цього явища. Свідчення про випадки приязного ставлення місцевого населення до німецьких солдат, зокрема до дезертирів, лишилися також у документах таємної польової поліції вермахту.³

Що стосується масових репресій проти цивільного населення, то їх початок припадає на лютий 1942 р., коли слідом за створенням німецької адміністрації до Горлівського району прибула ейнзатцкоманда 6. У функції цього підрозділу входило передусім винищення окремих етнічних груп (євреїв, циган) та переслідування політичних супротивників нацизму (партизанів, підпільників, комуністів, комсомольців тощо).

На початку березня 1942 р. ейнзатцкоманда відвітувала про “очищення від євреїв” міст Горлівки та Макіївки⁴. Кількість жертв голокосту у районі точно встановити важко. На відміну від Артемівська чи Сталіно, єврейська громада Горлівки ніколи не була чисельною, а частина її евакуювалася восени 1941 р. У звіті від 9 лютого 1942 р. окупаційна адміністрація повідомила про чисельність єврейського населення Микитівки у 30 осіб (у Горлівці їх уже було винищено).⁵ Радянські джерела подають відомості про розстріли горлівських євреїв поряд з лінією залізниці на сучасному перехресті вулиць Петровського та Перемоги, приблизно навпроти будинку №56 по вулиці Інтернаціональній (тоді – Сталінській). У братський могилі на місці розстрілу у 1943 р. виявлено 150 тіл, але чи належали вони виключно до єврейської меншини, невідомо.⁶ Окрім цього, для поховання жертв геноциду могли використовувати й інші місця, наприклад, шурф шахти “Вузлової”. Згідно з даними НДК, кількість знищених у Горлівському районі євреїв становила щонайменше 90 осіб. Хоча не виключено, що з урахуванням довоєнної чисельності

¹ Підраховано за протоколами засідань бюро Горлівського міськкому КП(б)У: Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 7-8.

² Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 137.

³ ВА-МА, РН 21-1/162, ВІ. 18-20.

⁴ ВА, Р 58/221, ф.40-41.

⁵ ВА-МА, РН 24-49/575, ВІ. 99.

⁶ Держархів Донецької області, ф. Р-1838, оп. 1, спр. 42, арк. 64.

єврейської громади (2 339 осіб за переписом 1939 р.), загальна кількість жертв може сягати кількох сотень.¹

У квітні-травні 1942 р. повноваження стосовно політичних репресій в межах Горлівського району та навколишніх населених пунктів відійшли до зондеркоманди 4-б, керівництво якої в особі штурмбанфюрера СС Хенша розташовувалося у Микитівці. У квітні-травні 1942 р. основною ціллю каральних заходів став підпільний рух. Масштаби репресій цього часу були справді вражаючими – за кілька тижнів заарештовано 1038 осіб, з яких розстріляно 727.² На жаль, встановити точну кількість жертв діяльності підрозділу саме серед мешканців Горлівського району неможливо, оскільки каральні акції проводилися не лише у його межах.

Імовірно, так само навесні 1942 р. у Горлівці почали організацію таборів військовополонених, яких використовувалися у першу чергу в якості безкоштовної робочої сили на вугільних шахтах.

Інформація щодо їх кількості та розташування є доволі суперечливою. Пересильний табір (дулаг) №180, розрахований на 5 000 полонених, розмістився у житловій забудові поряд з машинобудівним заводом. При обстеженні у 1943 р. цвинтаря дулагу у 150-ти могилах виявили 2 158 тіл. Про стан утримання полонених у цьому таборі особисте свідчення лишив головний лікар Горлівки М. Перепечаєнко: розміщували полонених у неопалюваних камерах по 30-35 осіб, на голій підлозі, вони не мали нормального одягу і достатнього харчування. Навіть коли полонених випускали з табору, більшість їх гинула по дорозі додому через виснаження.³ Про інші табори згадки у документах та спогадах старожилів різняться. Один з них обслуговував будівництво брикетної фабрики в районі шахти ім. Калініна.

Репресії проти радянського та націоналістичного підпілля активізувалися у лютому 1943 р., після першого невдалого наступу Червоної армії на Донбас. У лютому 1943 р. проводився масовий профілактичний арешт всіх підозрілих осіб, зокрема, й колишніх членів КП(б)У, зареєстрованих у поліції.⁴

Загалом на території міста окрім названих могил біля концтабору та умовно "єврейського" поховання поряд з залізницею,

¹ Круглов А. И. Потери евреев Украины в 1941-1944 гг. / А. И. Круглов. – Харьков : Гарбут Лаам, 2005. – С. 51.

² ВА, R 58/697, f. 109.

³ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 173, арк. 109; ф. Р-1838, оп. 1, спр. 42, арк. 64; ГАРФ, ф. 7021, оп. 72, д. 19, лл. 284-288.

⁴ Держархів Донецької області, ф. 242, оп. 8, спр. 7, арк. 99.

Monatsbericht der OK I/452 Gorlowka für die Zeit
vom 1. - 28.2.43

II. Verwaltung

1. Die Bevölkerung war durch die Lage an der Front beunruhigt. Ein Teil (nicht nur Volksdeutsche und im deutschen Dienst stehende Russen und Ukrainer) sieht dem Nahen des Bolschewismus mit Recht entgegen. Aus den Äußerungen von V-Leuten ist jedoch zu entnehmen, dass ein anderer Teil der Bevölkerung auf die Bolschewisten wartet. Zu Unruhen, zu offenem feindseligen Verhalten oder zu Sabotageakten ist es nie gekommen.

Bedrückt ist die Bevölkerung durch die sehr schlechte Ernährungslage. Gorlowka ist schon immer Notstandsgebiet gewesen. Die Entwicklung der Lage hat es mit sich gebracht, dass die Lebensmittelanfuhr vollständig ins Stocken geriet. Seit 14 Tagen konnte kein Brot mehr ausgeben werden. Die Armee hat aus den Beständen des Kreislandwirts am 23.2.43 freigegeben: 13,7 t Mais, 10,6 t Gerste, 4,1 t Hirse. Diese Menge reicht für die Bevölkerung höchstens 6 - 8 Tage, dann steht sie wieder vor dem Nichts. Die schlechte Ernährung hat ein starkes Nachlassen der Leistungen der arbeitenden Bevölkerung mit sich gebracht. Bergitte Ost klagt darüber, ebenso die Eisenbahn, die 2 Fälle von Hungertod gemeldet hat. Ausserdem sind von den 305 einheimischen Arbeitern der Eisenbahn am 23.2. nur 30 zur Arbeit erschienen. Als Begründung für ihr Fernbleiben von der Arbeit brachten sie vor, dass sie ohne Nahrung nicht mehr arbeiten könnten.

2. - 4. Die Verwaltung hatte sich bis zur Veränderung der Lage an der Front sehr gut entwickelt. Die Rayonchefs und Bürgermeister wurden in monatlichen Versammlungen belehrt und zu ernster Pflichterfüllung erzogen. Die Rayonchefs wurden daneben noch wöchentlich zu Besprechungen herangezogen.

Die Haushaltpläne der Rayons wurden jeweils auf die Dauer von 3 Monaten aufgestellt und von der OK geprüft. Die Steuerablieferungen der Rayons waren stets auf dem Laufenden. Die Steuereinnahmen steigerten sich von 40 233 Rubel im Januar 1942 auf 969 970 Rbl. im November 1942 und betragen noch im Januar 1943 603 240 Rbl. Durch die veränderte Lage hat der Ernst in der Gemeindeverwaltung nachgelassen, die Steuereinnahmen sind beträchtlich zurückgegangen. Rayonchefs, Bürgermeister und leitende Gemeindebeurte sind nach wie vor im Dienst und werden zu weiterer Pflichterfüllung angehalten. Dem Bestreben, von hier wegzukommen, wurde entgegengetreten. Für den Fall einer Räumung des Gebietes

Звіт оргкомандатури I/452 Горлівка за лютий 1943 р.

у 1943 р. було виявлено ще кілька місць масових поховань цивільного населення, знищеного окупаційною владою. Це могила у котловані (можливо, поряд з колишнім цегляним заводом), де знайдено 150 тіл, могила у 300 метрах від лікарні №2, де знайдено 18 тіл (можливо, це померлі у лікарні військовополонені). Ще 31 тіло вилучено з

затопленого ствола дрібної шахти №57 на території доломітного комбінату.¹ Найбільшою ж могилою горлівчан, знищених окупантами, вважається шурф шахти “Узловська” на сучасному селищі Румянцева. На превеликий жаль, досі невідома точна кількість жертв, скинутих німцями у шурф, починаючи з лютого 1942 р. Зі слів допитаного у вересні 1943 р. сторожа шахти їх нараховувалося 12 тисяч, однак джерело його інформації невідоме. При роботі Державної комісії 15 жовтня 1943 р. гірничорятувальною командою з шурфу вилучили тільки 3 напіврозкладені трупи, після чого через поганий стан тіл прийняли рішення шурф законсервувати. Було підраховано загальний об’єм ствола та визначено потенційну кількість похованих у шурфі в 14 000, яка з того часу фігурує в літературі як офіційна.² Достовірність цієї цифри, з огляду на шлях її одержання, викликає сумніви, але ясно, що кількість тіл є досить великою (жертвами розстрілів, судячи зі свідчень, ставали не лише горлівчане). На превеликий жаль, ані радянська, ані українська влада своєчасно не зробили спроб з’ясувати, скільки ж наших співвітчизників поховано у шурфі, який лишається пам’ятником водночас нелюдської жорстокості нацистів та нашого безпам’ятства.

Загалом за офіційними радянськими даними, без урахування тіл у шурфі шахти “Узловська”, за час окупації Горлівки німецькою владою було вбито 2645 особи, з яких 2158 загинули у таборі для військовополонених.³

Окрім репресій, населення Горлівського району значно скоротилося і через вивезення німцями робочої сили. Судячи з газетних повідомлень, у лютому 1942 р. пунктів вербовки оstarбайтерів у Горлівці ще не існувало, але певна кількість населення міста відправлялася на роботи через відповідні установи у Сталіно.⁴ За радянськими даними, з лютого і до серпня 1942 р. внаслідок роботи вербувальників на відновлювальні роботи у Запоріжжі відправлено до 5 тисяч осіб та до Німеччині – до 10 тисяч осіб. Погіршення ставлення населення до окупаційної адміністрації, а також повідомлення про погані умови життя оstarбайтерів призвели до різкого зменшення кількості бажаних, і з середини 1942 р. окупаційною владою стали широко застосовуватися засоби примусового рекрутування робочої сили, які і в офіційних документах, і в людській пам’яті зображуються як полювання на людей. Збірний пункт примусово мобілізованих

¹ Держархів Донецької області, ф. Р-1838, оп.1, спр. 3, арк. 19; спр. 42, арк. 64.

² ГАРФ, ф. 7021, оп. 72, д. 19, л. 9.

³ Держархів Донецької області, ф. Р-1838, оп. 1, спр. 42, арк. 64.

⁴ Донецький вестник. – 1942. - №3.

знаходився у приміщенні школи №4 ім. Франко, звідки їх під конвоєм переміщували у Сталіно для відправки залізницею. Загалом кількість горлівчан-остарбайтерів за матеріалами біржі праці оцінювалася у 16 620 осіб.¹

Адміністративний устрій окупованих у 1941 р. територій являв собою доволі заплутану систему. Адміністративно Сталінська область і відповідно Горлівський район належали до так званої "прифронтової зони", управління у якій здійснювалося безпосередньо органами німецької військової адміністрації. Після остаточної окупації Донбасу влітку 1942 р. на його території було утворено головну польову комендатуру (оберфельдкомендатуру) Донець, а у межах території колишньої Сталінської області утворювалася гарнізонна комендатура (штандорткомендатура) Сталіно. В свою чергу їй підпорядковувалися місцеві (районні) комендатури (ортскомендатури). Територія Горлівського району разом з містами Дзержинськ, Єнакієве та навколишніми селищами відносилася до ортскомендатури Горлівка I/452.²

Військовій комендатурі району підпорядковувалися органи місцевого цивільного самоврядування. Останні, в свою чергу склалися на рівні міст з управ на чолі з головою або бургомістром та на рівні селищ – зі старостатів. З лютого 1943 р. було запроваджено місцеву управу, яка водночас виконувала функції і районної, і міської. Миська преса того часу донесла до нас прізвиська двох міських голів Горлівки – Юстина у 1941 р. та голови міської та районної управ В.В. Гріднева у 1943 р.³ Слід також підкреслити, що через постійну зміну частин, дислокованих у межах зони військової адміністрації, та нестабільну ситуацію на фронті адміністративне підпорядкування окремих населених пунктів та районів неодноразово змінювалося протягом всього часу окупації. Точна внутрішня структура ортскомендатури Горлівка нам невідома.

Забезпечення правопорядку на окупованій території, контроль за виконанням рішень військової та цивільної адміністрації поклалися на місцеву поліцію. Влітку 1943 р. зони відповідальності поліційних дільниць виглядали таким чином:

- 1-й район – шахта №5 та Залізна Балка;
- 2-й – м. Горлівка;
- 3-й – м. Комсомольськ та хутір Широка Балка;

¹ Держархів Донецької області, ф. Р-1838, оп.1, спр. 42, арк. 34.

² ВА-МА, RH 22/87, ВІ. 73.

³ Український Донбас. – 1941. – 18 груд; Голос Донбасса. – 1943. – 9 апр.

4-й – м. Микитівка та селища Зайцево, Гольма та хутір Бахмутка;

5-й – селища Байрак та Гурти;

6-й – Ново-Горлівка та Кондратьєвка.¹

Невідомо, однак, наскільки цей поділ відповідав системі цивільної адміністрації.

Промисловість Горлівки, після тотального руйнування у жовтні 1941 р., при окупації так і не було відновлена у повному обсязі. Особливо це стосувалося підприємств машинобудівної та хімічної галузі, обладнання яких вивезли при відступі радянських військ. Зважаючи на це, основні зусилля у відновлювальних роботах німці скерували на видобувну промисловість (вугілля, ртуть, доломіт). При руйнуванні шахт радянські сапери звертали увагу передусім на основні промислові будівлі та складне обладнання, яке не встигли евакуювати – копри, підйомні машини, вентилятори, компресори.

Однак крім основних стволів, практично кожна шахта на території міста мала велику кількість допоміжних шурфів, організувати виробництво на яких окупантам вдалося досить швидко. Це ж стосувалося й роботи ртутного комбінату. Ще простішим завданням стала відбудова доломітного комбінату, що видобував сировину відкритим способом.

Визначити масштаби видобутку вугілля та кількість працюючих в Горлівському районі шахт на сьогодні можна лише приблизно. За звітами лютого 1943 р. на його території нараховувалося 35 шахт, з яких працювало 20 (вони підпорядковувалися так званому "Гірничо-металургійному товариству Схід"), і ще 5 з моменту відновлення мали бути передані міській управі для забезпечення потреб населення. Шахти входили до складу дирекцій (управлінь) №9 та №10.²

З січня 1943 р. загальний видобуток вугілля на цих шахтах планувався на рівні 2760 тон на добу.³ Скільки склав реальний показник, на жаль, невідомо. За радянськими даними, загальний видобуток по району станом на серпень 1943 р. склав 1740 тон на добу, тобто приблизно 8-10% від довоєнного.

Порівняльна картина рівня виробництва основних шахт виглядає наступним чином (по шахтах тресту "Калінінвугілля" через

¹ Голос Донбасса. – 1943. - 11 июня.

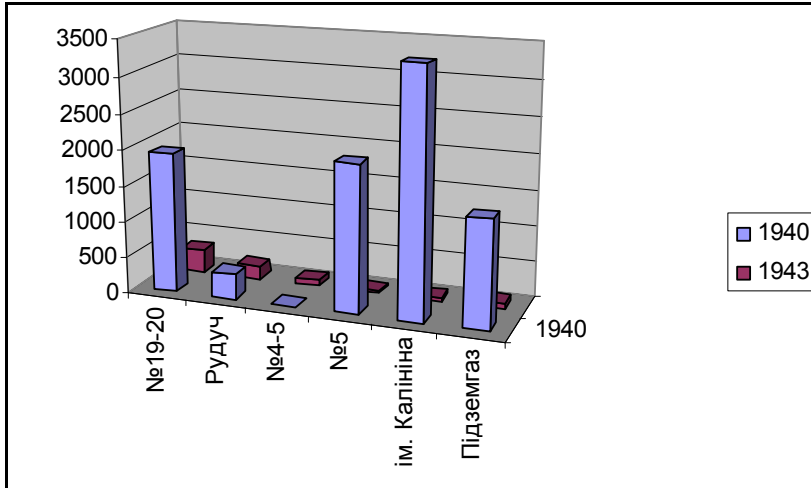
² ВА-МА, RH 23/17, Bl. 111; RH 23/18, Bl. 171-178.

³ Die faschistische Okkupationspolitik in den zeitweilig besetzten Gebieten der Sowjetunion (1941-1944) / [Dokumentauswahl und Einleitung von Norbert Müller / Unter Mitarbeit von Uwe Lobel und Ulrich Freye]. –Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991. – S. 299.

відсутність точних відомостей за 1940-1941 рр. подано розміри проектної добової потужності):

Діаграма 1

**Видобуток шахт Горлівського району у 1940 р. та влітку 1943 р.,
тон на добу**

Зрозуміло, що на дрібних шахтах, де руйнування виявилися менш масштабними, рівень виробництва більш наближався до довоєнних показників – до 200-250 тон вугілля на добу. Ці дані також не є вичерпними, оскільки на серпень 1943 р. принаймні чотири шахти, відкриті у період окупації, вже не працювали.¹ Якщо зважити на те, що у 1944 р. трест "Горлівськвугілля" давав на добу в середньому 1215 тон, а "Калінінвугілля" – до 1415 тон² (тобто лише у півтора рази більше за окупаційний показник), зусилля окупаційного режиму з відновлення горлівської вугільної промисловості можна вважати порівняно успішними (особливо у співставленні з іншими галузями міської економіки).

Серед підприємств гірничої галузі активні роботи провадилися німцями на Микитівському ртутному комбінаті. Зусиллями 26-го

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк.152; ф. Р-5337, оп. 1, спр. 176, арк.. 6-7; ф. Р-4301, оп. 1дод., спр. 1, арк.. 79-84.

² Там само, ф. Р-5337, оп. 1, спр. 176, арк.. 6-7; ф. Р-4301, оп. 1дод., спр. 1, арк.. 79-84

відновлювального батальйону ртутні печі було запущено вже 12 грудня 1941 р. Загальний рівень виробництва ртуті оцінити можна лише приблизно. Так, у звіті за квітень 1943 р. повідомлялося про виплавку 1232 кг ртуті, а за радянськими даними, за 21 місяць окупації на комбінаті трестом "Пройсак" відправлено у Німеччину до 100 тон ртуті, тобто біля 4-5 тон за місяць (15% довоєнного рівня).¹ Також серед працюючих заводів числився і доломітний комбінат (є імовірність, що його обладнання не було вчасно вивезено, судячи з того, що директор С. Локшинський отримав від міськкому КП(б)У догану за "паніку при евакуації"), але точні дані про рівень його виробництва поки що відсутні. В районі селища Байрак німці почали будувати фабрику з виробництва вугільних брикетів, але влітку 1943 р. у зв'язку з радянським наступом вона була знищена, так і не вступивши у дію.²

Інші підприємства працювали у тій мірі, у якій було можливо використати залишене при евакуації обладнання. На машинобудівному заводі працювала слюсарна майстерня і у 1943 р. планувалося запустити чавуноливарне виробництво (після вересня 1943 р. німецьке обладнання стало у нагоді при відновленні заводу). Досить утилітарне застосування німці знайшли залишкам Азотно-тукового заводу – оскільки відновити виробництво виявилось неможливо, підприємство стало джерелом кольорового металу (в результаті демонтажу трубопроводів) та обладнання (верстатів, інструменту) для навколишніх шахт.³

Порівняно активною окупаційна влада була у розвитку комунального господарства. Досить швидко, ще у грудні 1941 р. було відновлено Берестовську водокачку, відремонтовано спалений при відступі радянської армії будинок міської лікарні, хлібозавод та міську електростанцію. Окрім вищезгаданих п'яти дрібних муніципальних шахт, управа у 1943 р. вже мала у своєму розпорядженні млин, прибутки від якого йшли на утримання дитячих будинків, майстерню з виготовлення шкільних меблів, бойню та ковбасний цех⁴.

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4023, оп. 1, спр. 5, арк. 13-30; Die faschistische Okkupationspolitik in den zeitweilig besetzten Gebieten der Sowjetunion (1941-1944) / [Dokumentauswahl und Einleitung von Norbert Müller / Unter Mitarbeit von Uwe Lobel und Ulrich Freye]. –Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991. – S. 299.

² Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 8, арк. 91.

³ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 97, арк. 18-19.

⁴ Перші успіхи будівельників // Український Донбас. – 1941. – 25 груд.; Беседа с городским головой и начальником района господином Гридневым В.В. // Голос Донбасса. – 1943. – 9 апр; ВА-МА, RH 23/17, Bl. 111.

Сфера сільського господарства являє собою один із найяскравіших прикладів хижацької економічної експлуатації захоплених Німеччиною територій. Регулювання сільськогосподарських відносин здійснювалося згідно з "Розпорядженням про новий земельний лад" від 15 лютого 1942 р. рейхсміністра окупованих східних областей Альфреда Розенберга. Зважаючи на пріоритети окупаційної адміністрації, німцями фактично було збережено колгоспну систему як найефективнішу форму викачування з селян продовольства з мінімальними витратами на утримання працівників. Змінилися лише назви – колгоспи перетворилися на "громадські", а радгоспи – на "державні господарства". Їх кількість у межах району дещо скоротилася (від 4 колгоспів та 11 радгоспів радянського зразку до 4 громадських господарств та 10 держгоспів окупаційного періоду).¹ Вся господарська діяльність в них проходила під керівництвом і пильним наглядом німецької влади². В подальшому "новий аграрний лад" передбачав створення "землеробських союзів", в яких, за умови виконання громадським господарством своїх обов'язків, передбачалася передача землі для індивідуального обробітку та користування. І лише на заключному етапі сільськогосподарських нововведень Розенберга мав відбутися перехід до одноосібного сільського господарства у формі "відрубів" і "хуторів". В рамках реалізації програми створення "землеробських союзів" 25 квітня 1943 р. колгоспникам села Широка Балка у доволі помпезній обстановці (якщо судити за газетним повідомленням) було передано у користування 152 гектари землі.³ Можливо, у 1941 р. подібні акції й дозволили б окупаційній владі мати щирі підтримку з боку частини населення, однак для свого часу вони виглядали явно запізнілими.

Загалом з наявних у межах району 26 373 га земель сільськогосподарського призначення у 1942-1943 рр. оброблялося лише 55%. Судячи з цього, землі підсобних господарств, що за радянських часів оброблялися у першу чергу працівниками відповідних промислових підприємств, за часів окупації майже не вводилися у господарський обіг через відсутність техніки та робочої сили. Цей факт, а також монополізація військовою адміністрацією системи продовольчого постачання, постійні й непередбачувані

¹ Держархів Донецької області, ф. Р-1904, оп.1, спр.3, арк. 46.

² Лаута С. П. Колгоспне селянство Радянської України у роки Великої Вітчизняної війни / Лаута С. П. – К. : Видавництво Київського університету, 1965. – С. 128-129.

³ Голос Донбасса. – 1943. – 1 мая.

реквізиції харчів, одягу та худоби у селян ставили населення району перед постійною загрозою голоду. Так, під час лютневого наступу радянських військ у 1943 р. постачання продовольства припинилося на два тижні, через що промислові працівники навіть відмовилися виходити на роботу.¹

Загалом на промислових підприємствах та у сільському господарстві Горлівки у 1942-1943 рр. було зайнято коло 40 тисяч постійних працівників (без врахування кадрів примусової робочої сили, передусім військовополонених), що складало приблизно 60% від показника 1941 р.²

Проте навіть наявність місця роботи не гарантувала можливості забезпечення себе та членів своїх родин засобами для існування. За умови відсутності скільки-небудь значущих запасів продовольства вдома, нерегулярності постачання працюючих або взагалі відсутності місця роботи, для багатьох горлівчан виходом стала торгівля речами на базарі, походи з речами на село з метою їх обміну на продовольство (т.зв. "мінки"). Варто зазначити, що за мірою насичення попиту на товари в сільській місцевості продуктивний еквівалент, який можна було одержати за той чи інший товар, зменшувався. В пошуках вигідних варіантів обміну міському населенню доводилося долати по декілька сотень кілометрів, обмінюючи своє останнє майно.

Враховуючи те, що міста були місцями дислокації штабів військових частин, інтендантських, будівельних служб проявом стратегії виживання для місцевого населення стало налагодження міново-торгівельних операцій з військовослужбовцями, персоналом цих структур. Вони були спричинені знеціненням грошей, які ходили на окупованій території, гострим дефіцитом необхідних в господарстві речей. Додатковим джерелом одержання засобів до існування стали побутові послуги солдатам та офіцерам, що квартирували (прання, чищення взуття, прибирання в кімнатах). Деякі жінки забезпечували виживання собі та членам своїх родин шляхом надання сексуальних послуг військовослужбовцям вермахту.

Незважаючи на величезну шкоду, завдану соціальній сфері під час нацистської окупації, говорити про її повне знищення не можна. У Горлівському районі працювало 4 лікарні (у Горлівці, Ново-Горлівці, Зайцево та Ргутному), було створено чотири дитячі будинки, у яких перебувало понад 300 осіб. Відкрито було й такий необхідний в умовах війни венеричний диспансер. Міський відділ охорони здоров'я очолював професійний лікар з великим стажем Митрофан Іванович

¹ ВА-МА, RH 23/17, ВІ.107-111.

² Держархів Донецької області, ф. Р-1838, оп.1, спр. 42, арк. 34.

Перепечаєнко, який свідомо пішов на співпрацю з окупаційною владою, щоб полегшити становище населення, особливо військовополонених, розміщених у таборах. Зрозуміло, що справжній рівень медичного обслуговування та забезпечення лікарень їжею був надзвичайно низьким.¹ Загалом у 1942 та особливо 1943 роках населення завжди існувало на межі голоду, і про виживання піклувалися хто як міг.

Досить показові зміни сталися і в царині освіти. При окупації на території району працювало 28 шкіл на 3000 учнів, у яких викладало 169 вчителів.² Всі вони були початковими та неповними середніми, гімназія з повною середньою освітою для фольксдойче була єдиною на район. Викладання велося переважно українською мовою, впровадження російських шкіл та вивчення російської мови в національній школі планувалося у 1943-44 навчальному році. Більша частина шкіл та гімназія була закрита у січні-лютому 1943 р., оскільки через погіршення ситуації на фронті їх будівлі використовувалися для постою військ. Відновлення роботи, напевне, відбулося весною, при цьому у планах міської управи було відкриття у 1944 р. індустріальної професійної школи та гірничого технікуму. Також професійне навчання робітників в умовах кадрового голоду проводилося через організацію спеціальних курсів для населення.³

Сфера культури сприймалася окупаційним режимом передусім як засіб ідеологічної обробки населення, причому особлива увага надавалася пропаганді через демонстрацію кінохроніки та художніх фільмів. Відомо принаймні про три працюючих у 1943 кінотеатри ("Солдатське кіно" у Горлівці та кінотеатри у Ново-Горлівці і Комсомольську), а також про покази фільмів у горлівському клубі ім. Т. Шевченка.⁴ Відкритий у 1940 р. український драматичний театр досить активно працював у час окупації, чому посприяло збереження його будівлі та майже всього колективу (наприклад, акробатичну групу при театрі очолював відомий горлівський спортсмен-важкоатлет

¹ Голос Донбасса. – 1943. – 9 апр.; ВА-МА, RH 23/17, Bl. 107-108.

² Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 169.

³ ВА-МА, RH 23/17. – Bl. 107; Голос Донбасса. – 1943. - №14, 25; Die deutsche Wirtschaftspolitik in den besetzten sowjetischen Gebieten 1941-1943: der Abschlussbericht des Wirtschaftsstabes Ost und Aufzeichnungen eines Angehörigen des Wirtschaftskommandos Kiew / hrsg. und eingeleitet von Rolf-Dieter Müller. – Boppard am Rhein: Boldt, 1991. – S. 345-346.

⁴ Голос Донбасса. – 1943. – 25 апр.

Іван Чуканов)¹. У червні 1943 р. театральну трупу частково залучили до виїзних виступів для військ 1-ї танкової армії.²

Надаючи велику увагу організації системи пропаганди, військова адміністрація подбала про якнайшвидшу організацію роботи преси. За допомоги італійського командування з 18 грудня 1941 р. у Горлівському районі було розпочато видання україномовної газети "Український Донбас".³ Номери №№1-4 у якості елемента логотипу видання містили українську національну символіку (тризуб), однак після публікації у 4-му числі звернення нібито місцевого осередку

**Преса Донбасу періоду німецької окупації.
Нагорі – 4-те число горлівської газети
"Український Донбас"
(останній номер з національною
символікою)**

ОУН-Б, за наполяганням коменданту міста редактора було замінено (ним став Бутвін, згодом Грицишин), а український тризуб з газети зник. Видання публікувало як чисто пропагандистські матеріали, надані відповідними німецькими службами, так і замітки з міського життя, що на сьогодні є цінним джерелом для вивчення подій того періоду. У лютому 1943 р. газета змінила назву на "Голос Донбасу" і почала видаватися як українською, так і російською мовами, тиражем у 5 000 екземплярів. У такому вигляді видання проіснувало аж до вересня 1943 р.⁴

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 136.

² ВА-МА, RH 21-1/165, Anlage 4 zum Tätigkeitsbericht vom 1.Mai bis 31.August 1943

³ Український Донбас. – 1942. – 19 грудня.

⁴ Титаренко Д. Офіційна преса Донеччини у період німецько-фашистської окупації (1941-1943 рр.) // Збірник праць науково-дослідного центру періодики. Вип.8. / Д. М. Титаренко. – Львів, 2000. – С. 204, 206.

Порівняно ліберально окупаційна влада ставилася до церкви. При цьому дивує досить скромне використання духовного життя як засобу пропаганди. Пряме втручання у зміст служби заборонялося інструкціями німецького командування (хоча подекуди й проводилися моління "за перемогу німецької зброї", їх ініціаторами частіше виступали самі священики). Така відносна автономія церкви дала змогу громадам швидко відновити діяльність закритих за радянської влади церков. Якщо у 1940 р. у Сталінській області жодне культове приміщення не використовувалося за призначенням, то за період окупації лише православними було відновлено 79 церков та 140 молитовних будинків, де служби проводилися 179 священиками та 139 дяками й псаломщиками.¹ Активно відновлювалися й культові споруди Горлівського району. Ініціаторами цього процесу, як правило, ставала не скільки окупаційна адміністрація, скільки громади.

Загалом ідеологічний тиск окупантів у прифронтовій зоні також не мав такого масштабу, як у райхкомісаріаті "Україна". Це можна простежити навіть у частині перейменувань, улюбленому занятті всіх тоталітарних режимів. Частина назв у місті справді була замінена – шахти ім. Леніна, ім. Сталіна та "Комсомолец" знову стали шахтами №5, №8 та "Марія", Радянський та Пролетарський проспекти перетворилися відповідно на Північний та Південний, однак у пресі того часу продовжували використовуватися й старі назви, зокрема, м. Комсомольськ, вулиця Комсомольська тощо.²

В цілому з досить великою долею вірогідності можна стверджувати, що з середини 1942 р., після остаточного з'ясування сутності нацистського окупаційного режиму, краху певних ілюзій, що жили деякі кола місцевих мешканців, настрої більшості населення набули антинімецької спрямованості. Ігнорування життєво важливих запитів міського населення, недостатня гнучкість у використанні робітників в справі відновлення та функціонування ключових для промисловості III Рейху галузей промисловості, неприхований терор, з яким зустрілося місцеве населення, мали наслідком не лише розчарування в окупаційній адміністрації, але й зростання симпатій місцевого населення до Радянської влади, яка, широко застосовуючи у передвоєнні роки насильство і терор, тим не менш гарантувала принаймні міське населення від голоду, була здатна забезпечити робітникам досить високий соціальний статус і відкрито не демонструвала зневажливого ставлення до людського життя. Виключенням була хіба та частка осіб, яка встала на шлях прямої

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп.2, спр. 445, арк. 65.

² Голос Донбасса. – 1943. – 1 мая, 11 июня.

колаборації з німцями, та й у цьому середовищі переважали прагматичні міркування виживання та прагнення отримати хоч якусь владу.

Загалом 22 місяці німецько-фашистської окупації завдали місту та його громадянам колосальних втрат, що проявилось у зменшенні кількості населення, погіршенні стану здоров'я тих, хто вижив, руйнуванні економічної та соціальної сфери.

Радянський підпільний рух. Організація партійного підпілля розпочалася у відповідності до розпорядження ЦК ВКП(б) від 29 липня 1941 р. За наказом обласного керівництва, у Горлівці мав розміститися підпільний обком КП(б)У в складі секретаря М. Платонова (секретар Слов'янського райкому), та двох членів – С. Щетиніна (парторг шахти ім. Димитрова) та А. Іванова (парторг шахти №4-21 у Сталіно). Семен Миколайович Щетинін одночасно був затверджений і секретарем Горлівського підпільного райкому.¹

У межах Горлівського району формувалися 5 підпільних осередків – у центральній частині міста, Ново-Горлівці, Комсомольську, Калинінську та Микитівці, до яких мало увійти 29 осіб, підпорядкованих підпільному райкому КП(б)У. До його складу мали увійти Семен Щетинін, Федір Сазонов, Іван Паженко, Іван Кузнецов та Олексій Максимов. Склад підпільних осередків мав такий вигляд:

- *Горлівська парторганізація* – секретар Іван Іванов, зв'язковий Петро Платонов, члени Прокопій Комісаров, Павло Скубаєв, Тихон Спіцин, Василь Попов;

- *Ново-Горлівська парторганізація* – секретар Микита Пожидаєв, зв'язкова Анастасія Крилевська, члени Михайло Титаренко та Іван Жаров;

- *Микитівська парторганізація* – секретар Дмитро Смаженко, зв'язкова Парасковія Стонога, члени Тарас Свистунов та Іван Литвиненко;

- *Комсомольська парторганізація* – секретар Дем'ян Литвинов, зв'язкова Марія Стогнева, члени Афанасій Шелапов, Олександр Сергєєв, Макар Щуклін, Матвій Стогнев;

- *Калинінська парторганізація* – секретар Микита Белаш, зв'язкова Уляна Зайцева, члени Я. Гладков, Костянтин Авдєєв, Борис Богатирьов та Іван Долбишев.

Загальний склад парторганізацій та райкому становив 31 особу. Також на селищі Азотно-тукового заводу віділіла одна з нібито

¹ Щетинин С. В донецком подполье // На рубежах шахтерского края / С. М. Щетинин. – Донецк : Донбас, 1979. – С. 164-165.

сформованих у вересні-жовтні 1941 р. диверсійних груп під керівництвом Олександра Сотникова, комісаром якої був Семен Клубук, а зв'язковим – Василь Орехов.¹

Протягом 13-21 жовтня 1941 р. Щетинін у горлівському Будинку Рад зустрічався з зв'язковими та членами організацій. Йому вдалося зв'язатися з Микитівською організацією через П. Стоногу та Калининською через Василенко (оскільки призначена зв'язкова на той час вже евакуювалася разом з працівниками доломітного комбінату). Також було встановлено зв'язок з Комсомольською організацією, але з початком окупації він був втрачений. Вже по закінченні бойових дій у 1943 р. з'ясувалося, що з вищенаведених осіб без дозволу евакуювалися Крилевська, Смаженко, Литвиненко, Шеламов, Зайцева, Авдеев, Богатирьов та член підпільного райкому Сазонов, та взагалі зникли безслідно Іванов, Платонов, Комісаров, Пожидаєв, Жаров, Литвинов, Скубаєв і Гладков та члени підпільного райкому Паженко та Максимов. Таким чином, у горлівському підпіллі залишилося лише 11 осіб, призначених міськкомом – дві по міській організації, одна по Ново-Горлівській, дві особи по Микитівській, чотири по Комсомольській та дві особи по Калининській. Реальний склад диверсійної групи Сотникова також невідомий – джерела називають лише прізвища самого командира, В. Орехова та комісара Клубука. Зі складу підпільного райкому залишився лише Щетинін. Не краще склалося з підпільним обкомом – Платонов опинився за лінією фронту, а з Івановим не вдалося зв'язатися на його явочній квартирі у Єнакієвому.²

Окрім кадрових проблем, підпілля зіткнулося і з іншими. Передусім, його учасники мали слабе уявлення про конспірацію (про зустрічі зі зв'язковими у міськкомі вже говорилося), крім того, по більшості до підпілля було призначено досить відомих у місті та на шахтних селищах людей – секретарів парторганізацій, інженерів шахт тощо. Видані їм фальшиві паспорти мали фіктивні адреси з назвами неіснуючих вулиць та підприємств, до яких вони мали бути приписані. Потім ці документи довелося знищувати та добувати нові. Розміщення явочних квартир залишало бажати кращого – одна з них розміщувалася у одній з найкращих будівель міста – 4-поверховому Будинку фахівців (тобто до уваги не приймалася можливість його заселення німцями). Запас грошей та продуктів мав лише Щетинін,

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 28, арк. 1-20, 32-33.

² Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 28, арк. 1-20, 32-33; Щетинин С. В донецком подполье // На рубежах шахтерского края / С. М. Щетинин. – Донецк : Донбас, 1979. – С. 166.

інші залишилися без засобів до існування. Підпільникам перед відступом повідомили про нібито розміщений у місті тасмний продуктової склад, але де він знаходився, не знав ніхто. З цього приводу зв'язковий диверсійної групи Орехов дещо іронічно зазначив у своєму звіті – "рівно за місяць після приходу німців ми залишилися без шматка хлібу і без грошей, перетворилися на злидарів. Це для відволікання підозри добре, але дуже погано для шлунку та здоров'я".¹

Звичайно, що після захоплення міста італійськими частинами 2 листопада 1941 р. проводити будь-яку організовану підпільну діяльність при умові відсутності двох третин складу організації не було можливості. Не вдалося налагодити й роботу типографії – її обладнання було сховано О. Сергеевим у шурфї ртутної копальні, однак самого Сергеева було заарештовано як колишнього директора шахти. Пізніше після його звільнення вилучити обладнання також не вдалося, оскільки ртутний комбінат вже почав працювати і територія охоронялася. Користаючись близькістю лінії фронту, 29 листопада 1941 р. С. Щетинін, перейшовши бойові порядки італійців в районі шахти №8, на території Азотно-тукового заводу був затриманий радянськими бійцями. Зі штабу 74-ї дивізії його було доставлено до Ворошиловграда, де відбулася зустріч з обласним керівництвом. Судячи з усього, розвал підпільної організації Горлівського району не здався їм надто важливим, і Щетинін отримав наказ переходити до активних дій, узгоджених з політвідділом 74-ї дивізії. При поверненні до Горлівки керівникові підпілля у штабі дивізії вдалося зустрітися з комісаром диверсійної групи Клубуком та отримати для розповсюдження пропагандистську літературу.²

Після цього залишки підпілля вдалися до активних диверсійних дій. На початку грудня 1941 р. Клубуком було здійснено підпал будинку міської поліклініки, до розміщувалися італійські солдати, спалено будівлю школи по Пролетарському проспекту та автогараж тресту "Артемвугілля". Також підпілля претендувало на причетність до пожежі на продуктової базі у Микитівці. Широко до підпільної роботи почали залучати молодь. У здійсненні агітації та зборі розвідувальних відомостей для радянських частин брали участь учасники комсомольських організацій О. Бутов, О. Махалін, О. Соломатіна, І. Фатеев, І. Касьянов та інші. Учасником Микитівської комсомольської підпільної організації Василем Шеїним було спалено будинок школи №41 на селищі шахти ім. Румянцева.³

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 28, арк. 33, 46.

² Там само, арк. 35.

³ Там само, арк. 1-20, 34.

Фото 4. Голова Сталінського підпільного обкому Семен Миколайович Щетинін (1910-1975) разом з М. Колесніковою біля її будинку, де розташовувалася штаб горлівського підпілля (фото кінця 1940-х рр.)

затримано рух військових потягів. Через втрату переважної частини особового складу та зосередження у районі значних сил окупаційних спецслужб (поліція, польова жандармерія, таємна польова поліція тощо) діяльність радянського підпілля наприкінці весни 1942 р. була заблокована. Окремі випадки пізнішого саботажу на підприємствах та розповсюдження листівок характеризували особисті зусилля окремих підпільників, але аж ніяк не роботу організації.

У звіті С. Щетиніна подаються відомості про зустріч на початку літа 1942 р. зі зв'язковим ЦК КП(б)У Овчинниковим, що нібито передав нові інструкції стосовно діяльності підпільної організації. Але вже 24 липня 1942 р. Щетинін під час переходу лінії фронту під селом Несветай Ростовської області підірвався на міні та потрапив у полон. Причина, з якої керівник підпілля опинився за півтораєста кілометрів від Горлівки (здоланих в умовах німецького наступу), не називається. Чи була це спроба втечі через лінію фронту керівника розгромленої

Подібні акції викликали симетричну реакцію окупаційної влади, що вдалася до репресій. У січні – лютому 1941 р. Горлівський район перестав бути тилом Італійського корпусу, а новоприбулі ейзатцгрупи почали масові арешти та страти. Внаслідок переслідування розпалася диверсійна група – О. Сотников виїхав до Єнакієвого, де, за непідтвердженими даними, його було заарештовано і розстріляно.

В. Орехов влаштувався працівником на ст. Микитівка. Під загрозою арешту виїхали поза межі району члени підпільної організації М. Щуклін та Т. Спіцин. Ореховим на новому місці роботи було вчинено дві диверсії, в результаті яких було пошкоджено залізничну лінію і

організації, чи цей перехід було погоджено з керівництвом, але обрано невдалий час – сказати важко.

Спочатку Щетиніна розмістили у Ростовській лікарні, а згодом перевели до табору військовополонених у Амвросієвському районі. З табірної лікарні його було звільнено за допомогою місцевого підпілля, і восени 1942 р. Щетинін повернувся у Горлівку.¹

Конкретних даних про діяльність горлівського підпілля у 1943 р. немає, окрім повідомлення про загибель групи О. Сергєєва, яка була розстріляна радянськими військами при звільненні міста (за деякими даними, чотири учасники групи були перевдягнені у німецьку форму і на них вказала місцева жителька як на поліцейських).²

В цілому аналізуючи діяльність радянського підпільного руху у Горлівці, варто визнати, що погана організація та непрофесіоналізм його учасників зіграли найбільш негативну роль у його діяльності, яка могла бути набагато ефективнішою. Зрозуміло, що саме партійними організаціями радянське підпілля не вичерпувалося – свою агентуру на окупованих територіях залишало НКВС, у межах області діяли розвідувальні резидентури, однак на сьогодні документи стосовно їх діяльності та ефективності залишаються закритими.

Націоналістичний підпільний рух. Про рух опору під проводом ОУН на території Горлівки відомо досить небагато, і головним джерелом з цього приводу є спогади його безпосереднього учасника Євгена Стахіва.

Першою людиною, що претендувала на організацію оунівського підпілля в Горлівці, був О. Голуб, редактор газети "Український Донбас", на шпальтах якого публікувалися заклики від імені "націоналістів міста Горлівки". Невдовзі за наполяганням коменданта міста Голуба усунули від редакційної діяльності. Якщо вірити спогадам Є. Стахіва (а ці відомості він також отримав з непрямих джерел), персона Голуба досить цікава – цей нібито колишній полковник українських січових стрільців з грудня 1941 р. співпрацював з італійською військовою розвідкою, яка й врятувала його від німецького арешту, а у 1944 р. був розстріляний УПА на Волині як радянський агент.³ Наскільки можна довіряти цій версії, невідомо, адже жодних документальних підтверджень вона поки що не має. Однак організація горлівського осередку ОУН в грудні 1941 р. справді викликає багато питань. Скажімо, чому при відрядженні

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 28, арк. 38.

² Там само, арк. 34.

³ Стахів Є. Кризь тюрми, підпілля й кордони / Євген Стахів. – К. : Рада, 1995. – С. 114.

Є. Стахіва на Донбас у лютому 1942 р. ОУН не мала у Горлівці жодних контактів? Дивно виглядає і відверта пропаганди у пресі гасел ОУН-Б в *грудні 1941 р.*, коли стосунки між цією організацією та німцями були вже далекі від симпатій (С. Бандеру було заарештовано ще 5 липня 1941 р.).

Можна запропонувати дві версії подій. Імовірнішим є варіант реального існування цього осередку, сформованого похідною групою ОУН, яка скористалася для своєї пропаганди відносно ліберальним ставленням італійського командування. Він припинив існування з моменту передачі влади в районі німцям. Інший, менш імовірний сценарій – звернення в "Українському Донбасі" були ініціативою окремої особи чи кількох осіб, безпосередньо з ОУН не пов'язаних.

Як би там не було, утворення постійно діючого осередку ОУН-Б на території Горлівки відбулося у лютому-березні 1941 р., а безпосередніми організаторами виступали Євген Стахів та Іван Клим. Організація діяла під прикриттям вчительського кооперативу на селищах шахт №19-20 та "Марія" ("Комсомолец"). З ОУН були пов'язані голова цього кооперативу Ковальчук, службовець житлової управи Пантелей Іванович Федоров, горлівчани Кость Шембарев, Богдан Курінний, Григорій Мірошніченко, Кость Семенович. Сам провідник осередку Стахів мешкав на селищі шахти "Марія" на квартирі росіянки на ім'я Льоля.¹ Матеріали слідчих справ НКВС повідомляють також про члена ОУН Митрофана Івановича Прищепу, секретаря старостату Ново-Горлівки, а згодом – інспектора середніх шкіл, однак ці дані виглядають дещо сумнівними через чітку локалізацію націоналістичного підпілля на території згаданих селищах.²

Навесні 1942 р. члени вчительського кооперативу Студинський та Борщ донесли у гестапо про діяльність Стахіва, тому він та Клим виїхали з міста. Іван Клим влітку 1942 р. виїхав до Львова, звідки не повернувся (страчений німцями у Дрогобичі 9 березня 1944 р.). Замість нього до Горлівки у листопаді 1942 р. було надіслано зв'язкового Остапа-В'ячеслава, який координував роботу ОУН у всьому північному Донбасі. З січня 1943 р. його було замінено на Михайла Кривошапку, вихідця з Кривого Рогу.³ З повідомлень учасників підпілля відомо, що тісний зв'язок воно мало з місцевою

¹ Стахів Є. Назв. праця, с. 107-109, 118.

² Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 129, арк. 3.

³ Стахів Є. Назв. праця, с. 111, 121, 130, 141, 146.

організацією "Просвіти", зокрема членами ОУН були просвітяни Петро Бойко, Галина Клепачевська та Іван Сегеда.¹

Головна діяльність націоналістичного підпілля зводилася до пропаганди своїх ідей серед населення через розповсюдження літератури, листівок, а іноді – через посередництво окупаційної преси. Головною проблемою при цьому виявилось неприйняття місцевою інтелігенцією ідеології інтегрального націоналізму, близької до фашистських ідей, тому за погодженням з керівництвом у пропаганді ОУН з'явилися більш помірковані демократичні ідеї. Курував діяльність східноукраїнських осередків ОУН член підпільного проводу у Дніпропетровську Василь Кук ("Леміш"), у майбутньому – останній командир УПА. Про акти саботажу, диверсій або проявів збройної боротьби проти німців з боку ОУН у Горлівці даних немає.

Загалом діяльність націоналістичного підпілля у Горлівці була кволою, зводилася до пропаганди та агітації, імовірно, передусім через його нечисельність та відсутність масової підтримки серед населення. При цьому слід відзначити високий організаційний рівень оунівського осередку (позначався підпільний досвід організаторів та наявність зв'язків в окупаційній адміністрації), що дозволило йому успішно діяти навіть в умовах постійних репресій у 1942-1943 рр., на відміну від радянського партійного підпілля.

Діяльність горлівських партизанських загонів. Зважаючи на наближення лінії фронту, у відповідності до інструкції Сталінського обкому КП(б)У від 20 серпня 1941 р. у Горлівці почалося формування партизанських та диверсійних груп. Частина з них призначалася для бойових дій за межами області і перекидалася до лінії фронту ще у вересні 1941 р. Про ці загони ми маємо дуже фрагментарні відомості, але з певною долею імовірності можна стверджувати, що вони мали діяти на Лівобережжі та були розгромлені після оточення військ Південно-Західного фронту під Києвом. Так, група горлівських партизан під керівництвом Ф.А. Єрмолаєва біла розгромлена 19 вересня 1941 р. під селом Оржиця Полтавської області. Також відомо про участь горлівчан В.С. Ткаченка, П.С. Варнавського та Ф.К. Плохого протягом вересня 1941 р. у партизанських загонах (можливо – в одному загоні ім. Сталіна), що діяли у районі Прилук.²

Документальні свідчення про організацію партизанського руху Горлівського району дозволяють припустити, що міські (а можливо. й обласні) керівники не дуже уявляли собі зміст та специфіку

¹ Архів УСБУ у Донецькій обл., спр. №34465-пф, арк. 14-24.

² Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 20, арк. 94-96; ф. 238, оп. 8, спр. 12, арк. 191; спр. 12а, арк. 51; спр. 13а, арк. 177.

поставленого завдання. Звертає на себе увагу і суперечливість відомостей, що подавалися з цього приводу. У серпні 1941 р. повідомлялося про утворення у Горлівському районі п'яти партизанських загонів:

№1 – командир Степан Міхеєв, склад – 10 осіб, явка – хутір Олексіївка, вул. Жданова, буд. 11.

№2 – командир Олександр Сотніков, склад – 12 осіб, явка – селище Ново-Горлівка, вапнякові будинки, буд. №15.

№3 – командир Леонід Карташов, загін складався з 14 осіб, явка – місто Калініськ, вул. Леніна, буд. 20.

№4 – командир Петро Іщенко, склад – 15 осіб, явка – селище Гольма, хутір Сухий Яр, квартира П.І. Павлова.

№5 – командир Сергій Скоробогатов, загін складався з 8 осіб, явка – місто Микитівка, хутір Успенівка, вул. Карла Маркса, буд. 11.¹

Виходячи з наведених у звіті відомостей, під партизанськими загонами їх організатори – міськком КП(б)У та міськвідділ НКВС – розуміли дрібні диверсійні групи, призначені для дій у межах Горлівського району (про що свідчать адреси явок).

Однак 25 вересня 1941 р. з цього ж приводу міська влада подала зовсім інші відомості. Згідно з ними, у Горлівці утворювалися:

1) Партизанські загони:

№1 – командир Орлов О.В. (директор ремісничого училища №9), політрук – Белов Д.А. (зам. директора РУ-9). Склад загону – 32 особи, з яких 18 – учні того ж училища, з них 2 жінки.

№2 – командир Спотарь І.К. (зав. їдальнею), політрук – Філіпов С.М. (начальник пожежної команди). Склад загону – 23 особи, з них 4 учні ФЗУ та 2 жінки-вчительки.

№3 – командир Шевельов Д.С. (начальник трамвайного управління), політрук – Каплун В.А. (директор Будинку Культури). Склад загону – 28 осіб, переважно шахтарі та працівники АТЗ.

2) Диверсійні групи:

№1 – командир Шевченко С.С. (начальник дільниці), політрук – Міхеєв С.А. (зам. секретаря партійної організації). Склад групи – 11 осіб.

№2 – командир Сотніков О.С. (голова завкому АТЗ), політрук – Орехов В.Я. (десятник). Склад групи в документі не визначається.

№3 – командир Жильніков І.Ф. (головний технічний інспектор). Склад групи – 10 осіб.

№4 – командир Карташев Л.В. (зав. відвантаженням шахти), політрук – Кочергін І.П. (десятник). Склад групи – 14 осіб.

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 15, арк. 8.

№5 – командир Іщенко П.М. (зав. спецчастиною), політрук – Плісцов Г.С. (головний інженер). Склад групи не визначався.

№6 – командир Клубук С.А. (головний механік). Склад групи – 14 осіб.

№7 – командир Скоробогатий С.К. (керуючий базою Піщоторгу), політрук – Середін А.П. (начальник підземного транспорту шахти). Склад групи – 9 осіб.¹

Зазначимо, що список зафіксував повний персональний склад лише п'яти диверсійних груп, ще у двох подано лише прізвища командирів та політруків. Найцікавіше у цьому, що єдина пізніше реально організована диверсійна група, виходячи зі звітів про діяльність горлівського підпілля, складалася з О. Сотнікова, С. Клубука та В. Орехова, тобто осіб, що у вищенаведеному переліку мали керувати двома окремими групами.

Аналіз складу зазначених груп та загонів засвідчує виражений адміністративний підхід до їх організації – кожне формування прив'язане до конкретного підприємства чи організації (ПУ-9, Артемвугілля, АТЗ тощо). Напрошується думка, що партизанський рух у Горлівському районі створювався на базі винищувального батальйону, про територіальний принцип формування якого вже згадувалося. Звертає увагу й непрофесійність потенційних партизан – з 145 осіб у списку присутній один військовий фізрук, один пожежник та п'ять шахтарів-запальників (підричників). Інші – робітники заводів та шахтарі, представники адміністрації, учні навчальних закладів, більшість з яких, імовірно, пройшла обмежений (і занадто теоретичний, з погляду на забезпечення загону зброєю та боєприпасами) курс військової справи у винищувальному батальйоні. Як і у випадку з формуванням підпільної організації, склад партизанських загонів потенційно спрощував їх розкриття та знищення (для чого німецькій контррозвідці достатньо було виявити списки партійних осередків підприємств або допитати працівників кадрових відділів, що й було зроблено навесні 1942 р.). Зважаючи на безпосередню підпорядкованість всіх заходів з організації підпілля міськвідділу НКВС, можна уявити реальний рівень компетентності не лише партійних керівників, але й міських "спецслужб".

Реальна картина зусиль міської влади з організації партизанського руху розкривається при порівнянні з задекларованими у серпні-вересні відомостями звітів реально існуючих партизанських

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 15, арк. 158-166 (нумерація загонів та диверсійних груп умовна, в тексті документу вони іменуються за прізвищами командирів).

загонів. У першу чергу це стосується відправленого 25 жовтня 1941 р. до Лисичанського району Горлівського партизанського загону на чолі з Д.Є. Шевельовим. Щодо його складу ми бачимо таку картину: прізвища 8 осіб раніше внесені у список загону №2, а ще 6 осіб (можливо, й 8 – у текстах документів зустрічаються різночитання) мали перебувати у загоні №3, командиром якого і мав стати Д. Шевельов. Ще 21 борець реального партизанського загону у попередньому списку просто відсутній.¹

Другий партизанський загін, що існував не лише на папері – Микитівський, формувався відділом НКВС Північно-Донецької залізниці окремими чином і у списках міськкому прізвищ його бійців немає взагалі. Про "склад" диверсійної групи Сотникова вже йшлося вище.

Чим можна пояснити таку провальну картину організації партизанських та підпільних груп? Найбільш значущою причиною нам видається колапс міської адміністрації 21 жовтня 1941 р., внаслідок чого у "партизанські справи" втрутилося військово командування. Зважаючи на необхідність поповнення частин 12-ї армії особовим складом та, імовірно, доволі неприязні стосунки між військовими та міськвідділом НКВС, напрошується версія про те, що більшість складу винищувального батальйону Горлівського району (тобто кадрів майбутніх партизанських загонів) було мобілізовано. Частина осіб також могла евакуюватися разом з підприємствами та навчальними закладами, як це сталося з членами підпільних партійних осередків.

Таким чином, результатом організаційних зусиль МК КП(б)У та НКВС стало утворення у Горлівському районі лише двох партизанських загонів, що брали участь у бойових діях на території Сталінської області.

Горлівський загін №427 було створено з залишків винищувального батальйону. Складався він з 35 осіб. Командиром призначено Давида Єрофійовича Шевельова, директора Горлівського трамвайного управління, зам. командира – Іван Кузьмич Спотарь, завідувач їдальнею Доннарпіта, комісаром – Володимир Іванович Голубцов, начальник дільниці шахти "Кочегарка".²

У складі загону лише чотири особи мали військову освіту – Шевельов (танкове училище, лейтенант), Спотарь (полкова школа, молодший командир), Лисенко (піхотне училище, лейтенант) та Борисов (полкова школа, молодший командир).³

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 41а, арк. 27-29.

² Там само, арк. 27.

³ Там само, арк. 21, 27-29.

Фото 5. Командир Горлівського партизанського загону №427 Давид Єрофійович Шевельов (фото другої половини 1940-х рр.)

25 жовтня 1941 р. загін виступив до Лисичанського району, де перейшов у підпорядкування командувача 34-ї кавалерійської дивізії генерал-лейтенанта Гречка. Першу операцію було здійснено 25 листопада 1941 р. – загін перейшов Донець в районі сіл Підгоровки та Серебрянки та атакував німецький гарнізон на території радгоспу ім. Куйбишева. Бійці вкинули 15 гранат у вікна й горища хат, відкрили кулеметний вогонь. В.П. Тищенку вдалося подавити кулемет ворога. За офіційним звітом, втрати німців склали 75 осіб, за поточним звітом про втрати не

повідомлялося. Друга група загону у ту ж ніч вчинила напад з засідки.

4-5 грудня 1941 р. загін провів розвідку разом зі взводом 142 кавалерійського полку біля села Глинка Ізюмського району, наступного дня було знищено розвідані вогневі точки. При цьому німці втратили вбитими 3 офіцери та 1 ефрейтора, бійці захопили 4 кулемети, 1 міномет та 3 гвинтівки (за даними офіційного звіту загін захопив 7 полонених, німці втратили 80 осіб). Після цього за наказом командування дивізії загін передислокувався до Ямського району.

11 грудня 1941 р. партизани прикривали лівий фланг ескадрону 142-го кавалерійського полку при атаці на село Ворошилівку. Загін зіткнувся з засідкою німецьких автоматників, що ховалися у копиці сіна. Завдяки зусиллям бійця Кутакова засідку було знищено, але Кутаков загинув. В операції також були поранені Спотарь та Шевельов. Разом з ескадроном загін увійшов до Ворошилівки, захопивши німецький обоз. Продовжуючи наступ, 14 грудня 1941 р. загін прикривав правий фланг ескадронів 142-го кавалерійського полку при атаці на село Івано-Дар'євка. Було знищено групу німецьких автоматників, захоплено в полон старосту Чалого та трьох

поліцейських, що були передані особливому відділу 34-ї кавалерійської дивізії. Загін втратив 4 особи пораненими, був контужений боєць Макаренко.

У грудні 1941 р. – січні 1942 р. загін шість разів виходив у розвідку разом з бійцями 142 полку, один раз провів самостійну розвідку на хуторі Веселому. 18 грудня 1941 р. в районі с. Берестове бійці пошкодили лінію телефонного зв'язку.

У лютому 1942 р. загін передано розвідці 109 полку 74-ї стрілецької дивізії 12-ї армії, що базувався в селі Чорнухіне Дебальцевського району. Ним проводилися розвідувальні операції, у ході яких загинули бійці Соломін та Воробйов. Станом на лютий 1942 р. загін мав на озброєнні 2 кулемети, 1 німецький пістолет-кулемет, 8 самозарядних гвинтівок, 23 німецькі гвинтівки, 3 револьвери, 1 пістолет, 40 гранат, 15 тисяч набоїв різних калібрів та 25 кг толу для проведення підривних робіт. З огляду на кавалерійський характер загону його транспортні засоби склалися з 31 коня, з яких у строю було тільки 20. Бійці не мали зимового одягу та фуражу для коней.¹

25 травня 1942 р. ряд загонів Донеччини за наказом Українського штабу партизанського руху відкликали у район міста Сніжного, для реорганізації та відправки у глибокий тил ворога. Однак через відступ радянських військ, що почався незабаром, загін Шевельова наказом політвідділу 12-ї армії було зараховано у склад регулярних частин РСЧА.

За період своєї діяльності загін втратив 5 осіб вбитими (Кутаков, Самойлов, Куліш, Воробйов, Соломін), 3-х пораненими та 2-х контуженими.

Нагороджено орденом Червоного Прапора – 2 особи (Шевельов та Спотарь), орденом Червоної Зірки – 1 особа, медаллю "За відвагу" - 1 особа.

Загалом за офіційним даними загоном було проведено 97 операцій, під час яких ворог нібито втратив до 350 осіб вбитими й пораненими, захоплено та знищено 24 кулемети, 200 гвинтівок, 100 автоматів, 6 складів, 5 мотоциклів, 11 мінометів, 5 радіостанцій тощо.² Кількісні показники діяльності загону викликають величезні сумніви, оскільки переважна більшість операцій (не менше 80%) проводилися разом з частинами регулярної армії, тобто встановити внесок партизан у їх результати на підставі доступних документів

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 28, арк. 48.

² Там само, спр. 41а, арк. 1а-8; спр. 28, арк. 48-50.

неможливо. Крім того, за звітами не підтверджується й загальна кількість партизанських операцій.

Микитівський, або залізничний партизанський загін "С" зорганізовано у вересні 1941 р. за участі начальника відділу НКВС Північно-Донецької залізниці Арзамасцева, секретаря вузлового парткому ст. Микитівка Балакіна та начальника політвідділу залізниці Аванесова. Кількісний склад загону – 22 особи.

Командир загону – Смолянов Борис Семенович, начальник оперативного пункту НКВС ст. Микитівка, начальник штабу – Мухін Антон Андрійович, працівник станції, комісар – Покидько Федір Трохимович, секретар парторганізації ст. Микитівка.

З загальної кількості партизан 17 осіб були працівниками станції Микитівка, двоє – станції Трудова, ще 2 – станції Красний Лиман, по одній особі даних немає. Семеро працювали у міліції або воєнізованій охороні станцій, один – у пожежній команді, тобто принаймні теоретично микитівці мали більше військового досвіду, ніж бійці Горлівського загону.¹

У вересні 1941 р. загін отримав від обласного відділу НКВС 30 карабінів, 1 ручний кулемет, 200 гранат РГД, 400 кг амоналу, запальну машину та шнур. Додатково зброю (багнети, револьвери, 200 пляшок з запалювальною сумішшю) отримали з воєнізованої охорони станції. Продукти на півроку надав Микитівський ОРС. Частину продуктів та зброї одразу перевезли до лісу біля ст. Красний Лиман.²

Якщо виходити з спогадів командира Б. Смолянова, загін організовувався не стільки для участі у бойових діях, скільки для прикриття розвідників, тому отримав від Арзамасцева завдання уникати зіткнень з ворогом (ці інформацію не вдалося підтвердити документально, а спогади командира рясніють неточностями та перекрученнями, тому можливо, що ця версія не відповідає дійсності).³

23 жовтня 1941 р. о 23 годині зі ст. Микитівка загін вирушив до місця дислокації – села Олександрівки Красно-Лиманського району, куди прибули вночі 23 жовтня. Починаючи з 26 жовтня і до 7 листопада 1941 р. загін готував базу у лісі поблизу Святогірська.

Що стосується періоду активних бойових дій микитівських партизан, тобто часу з листопада 1941 до червня 1942 р., то відомості про нього вкрай суперечливі. І це стосується не лише цілком

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 54, арк. 9-28; спр. 258, арк. 4-5.

² Там само, спр. 54, арк. 11-12.

³ Там само, спр. 258, арк. 5.

зрозумілих розбіжностей стосовно кількості вбитих або захоплених трофеїв, але й дат проведення операцій. Проблема полягає у тому, що офіційний звіт про діяльність загону через арешт командира складався начальником штабу А. Мухіним, який з березня 1942 р. внаслідок поранення не брав участі в бойових діях, та виконувачем обов'язків начальника штабу Д. Олейніковим, що до початку літа 1942 р. був простим бійцем та не мав доступу до точних даних про результати бойових дій. Тому для повноти картини ми подаємо порівняльну таблицю, де зібрані відомості з усіх відомих на сьогодні джерел, а саме:

- звіт А. Мухіна, підготовлений орієнтовно весною 1945 р.¹;
- звіт Д. Олейнікова, складений 11 березня 1945 р.²;
- спогади Б. Смолянова, викладені у листі від 10 березня 1975 р.³;
- доповідна записка начальника облуправління НКВС про стан та діяльність червоних партизан, залишених у тимчасово окупованих німецькими військами районах Сталінської області від 17 лютого 1942 р.⁴;
- відомості з нагородних листів на партизан загону (накази командувача Південним фронтом № 53/н від 19 березня 1942 та №0287/н від 31 травня 1942 р.)⁵.

Таблиця 2.

Операція	Звіт А. Мухіна	Звіт Д. Олейнікова	Спогади Б. Смолянова	Звіт НКВС	Дані з нагородних листів
операції двома групами: 1-ша – розвідка у селі Пришиб 2-га – рейд на Богородичне	8.11.41 за участі 20 бійців 34 кд, діями партизан та артилерією вбито 8 німців	—	—	30-31.10.41 вбито 12 німців та ще 8 поранено	1.11.41 або 13.11.41 вбито 12 німців, 8 поранено

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 54, арк. 4-8.

² Там само, арк. 36-38.

³ Там само, спр. 258, арк. 4-16.

⁴ Там само, спр. 20, арк. 9-12.

⁵ ЦАМО, ф. 33, оп. 682524, спр. 471, арк. 314, 412-413, 427; спр. 533, арк. 83-88, 91-94, 105.

Операція	Звіт А. Мухіна	Звіт Д. Олейнікова	Спогади Б. Смолянова	Звіт НКВС	Дані з нагородних листів
розвідка у селі Сидорово та на дорозі у Теплінському лісі	15-16.11.41 захоплено двох язиків та червоно-армійця- "шпигуна"	15-18.11.41	до 5.11.41 проведено наліт на лісництво, де вбито до 50 німців	12-.11.41 район села Нікольське	2-3.11.41
рейд на село Тетянівка	22.11.41 за участі 10 розвідників 142 кп 34 кд, вбито у школі до 70 німців	—	5.11.41 разом з 20-ма бійцями , вбито до 70 німців	5-6.11.41 вбито 75 німців, поранено 35, частини РСЧА не дали довести операцію до кінця	4-5.11.41 вбито 75 німців, поранено 35
розвідка у напрямку села Гола Долина	24.11.41 встановлено положення артилерії та взяті трофеї зі знайденого у лісі обозу	кінець листопада	—	8.11.41 обстріляно обоз німців 11.11.41 обстріляно кінний роз'їзд німців	8.11.41 або 14.12.41 атаковано кінний роз'їзд, вбито 6 німців та поранено 4 коней 11.11.41 атаковано обоз, вбито 5 німців, спалено повозки з сіном
розвідка у Теплінському лісі	—	—	—	14.11.41 та 24-24.11.41	—
рейд на село Піщане	кінець грудня 1941, вбито до 30 німців, поранено бійця Буняєва	—	—	—	23.12.41 село Велика Каменка чи Суха Каменка, вбито до 20 німців

Операція	Звіт А. Мухіна	Звіт Д. Олейнікова	Спогади Б. Смолянова	Звіт НКВС	Дані з нагородних листів
участь у наступі на село Кіровка	січень 1942	—	—	—	22-23.02.42, допомога у наступі 218 сд, легко поранено Смолянова
рейд на село Ново-Миколаївка	6.02.42 невдача, потрапили під мінометний вогонь	—	—	—	—
розвідка у Ново-Миколаївці, Федоровці та Резніковці	8.02.42 роздача листівок	—	—	—	—
розвідка у селі Беляєвка	1.03.42	—	—	—	—
рейд на штаб у селі Беляєвка	16.03.42 мінометним обстрілом вбито Іванова та поранено бійців Мухіна і Борщенко	—	—	—	13-18.03.42 втратили 1 вбитим та трьох пораненими
наліт на село Резніковку	20.03.42 допомога у наступі сп, вбито 6 німців	—	—	—	—

Як бачимо, документи різного походження подекуди подають вельми відмінні відомості щодо дат операцій та їх змісту. Особливо це стосується звітності НКВС, де відверто завищується кількість втрат ворога, а відповідальність за невдачі перекладається на військово командування. Зокрема, стосовно нападу на с. Тетянівку, у документі зазначалося: "...завадили завершенню партизанської операції частини РСЧА, розташовані на протилежному березі Дінця, внаслідок чого партизани не змогли добити залишки німців та забрати трофеї. Частини РСЧА відкрили по школі вогонь з мінометів, не дивлячись на

те, що план операції було погоджено з командуванням..."¹ Цитата підкреслює двозначне становище партизан, затиснутих у лещатах напружених стосунків між їх політичним керівництвом та штабами армійських частин, у підпорядкування яких передали загони. Для організаторів партизанського руху дуже важливо було довести боєздатність та ефективність утворених формувань, через що замовчували невдачі та завищували результативність дій загонів, а спільні з армійськими частинами акції видавалися за самостійні партизанські операції (хоча, зважаючи на співвідношення сил, це були швидше "операції за участі партизан", ніж навпаки).

Окрім участі у військових операціях, Микитівський загін також виконував інші завдання. Після переведення до Ямського району у підпорядкування командуванню 37-ї армії, під прикриттям загону працювали розвідники НКВС полковник Б. Філонов та старший лейтенант М. Куцаєв.²

За успішне прикриття розвідувальних операцій у жовтні 1941 р. – лютому 1942 р. частина загону була нагороджена: Смолянов – орденами Червоної Зірки та Червоного Прапора, Мухін та Покидько – орденом Червоного Прапора, Висоцький та Буняєв – орденами Червоної Зірки, Кулагін та Гайдарь – медалями "За відвагу".³

Після останньої операції під Резніковкою з 15 травня 1942 р. загін було відведено до Серебрянського лісу для підготовки баз. Відбулося також його часткове розформування – у травні-червні 1942 р. Дорошенко, Буняєва та Гайдаря вилучили з особового складу під різними приводами. Натомість до загону введено медсестру О. Штанько. У липні 1942 р. не зміг повернутися з завдання і опинився за лінією фронту Шакур.⁴

З 8 червня 1942 р. для Микитівського загону завершився "диверсійний" етап діяльності, під час якого більшість операцій проводилися разом з армійськими частинами, а база знаходилася по радянський бік фронту. Почався етап власне партизанської боротьби. Стосовно нього ми маємо вкрай уривчасті та суперечливі відомості, однак вони складаються у доволі сумну картину.

В умовах відсутності армійської підтримки змінилася тактика дій загону. Тепер операції проводилися невеликими групами та на значній відстані від бази у Серебрянському лісі, яка після початку

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 20, арк. 9-12.

² Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 258, арк. 4-16.

³ ЦАМО, ф. 33, оп. 682524, спр. 471, арк. 30; спр. 533, арк. 79-80; Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 258, арк. 8, 12.

⁴ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 54, арк. 23-25; спр. 54, арк. 31.

Фото 6. Командир Микитівського партизанського загону "С" Борис Семенович Смолянов (фото 1942 р.)

німецького наступу 7 липня 1942 р. швидко опинилася у глибокому німецькому тилу. Датування цих рейдів у документах доволі неточне.

Орієнтовно наприкінці червня 1942 р. група з п'яти бійців під керівництвом Олейнікова вирушила на захід з завданням підірвати міст на залізничному перегоні Слов'янськ – Краматорськ. Здійснити це не вдалося через викриття німецькою охороною німців, але на зворотному шляху було заміновано дорогу та знищено лінію телефонного зв'язку. У липні 1942 р. група з шести партизан під керівництвом Смолянова

успішно мінувала залізницю на перегоні Краматорськ – Часів Яр та спалила дерев'яний міст на автодорозі в районі села Федорівка.

Наприкінці серпня – на початку вересня 1942 р. у рейди вирушили одразу дві групи. Перша у складі 5 бійців на чолі з Покидько була направлена для розвідки та диверсій на перегоні станція імені Кагановича (сучасна назва Попасна) – станція Микитівка. У районі станції Роти було пущено під укіс німецький ешелон (за різними даними, шляхом розбору або мінування залізничного полотна), після чого партизани зупинилися на відпочинок у селі Скелевате. Там вони були атаковані місцевою поліцією і закидані гранатами. Загинули бійці Покидько та Висоцький, важко поранено було Кулагіна та Гуру, Цибенку вдалося втекти. Кулагін пізніше помер від поранень у селі Скелевате, а Гура був доставлений до Микитівки та розстріляний. Друга група з 5 партизан під командуванням Олейнікова успішно провела розвідку залізниці на перегоні Куп'янськ – Сватове, а

при повергненні знищила міст на р. Жеребець та вбила й поранила дев'ятьох поліцейських.¹

Окрім бойових операцій, з метою забезпечення заgonу продовольством наприкінці літа – на початку осені 1942 р. партизанами було здійснено напади на продовольчі склади у радгоспах "Краснолиманський", "Дзержинець" та "Катеринівка" й пограбовано млин у селі Злодіївка.² Подібні реквізиції продовольства, що супроводжувалися жертвами з боку селян, часто викликали негативну реакцію населення, що давало козирі нацистській пропаганді у її кваліфікуванні партизан як "бандитів".

Важкі умови перебування у тилу ворога призвели до розкладу Микитівського заgonу. У вересні 1942 р. дезертували М. Чупило та Ф. Синицький. За місяць "відпросився на індивідуальну підривну роботу" та зник С. Ямпольць,³ а С. Калмиков під час одного з переходів просто втік з поста та повернувся додому на селище станції Микитівка. Відправлені до Красного Лиману О. Штанько у грудні 1942 та П. Войтенко у січні 1943 р. були заарештовані гестапо та розстріляні.⁴

Остання рейдова група у складі 4-х осіб на чолі з Б. Смоляновим прийняла свій останній бій біля села Підгорного Воронежської області за різними даними 3-го або 5-го грудня 1942 р. Відстань від партизанської бази у понад 160 км дозволяє припустити, що залишки заgonу намагалися прорватися через лінію фронту. Оточена на відкритому місці група була розгромлена угорськими солдатами. І. Приходько загинув, важко пораненого Д. Брикова вдалося сховати у місцевих жителів, а Смолянов та Олейніков потрапили в полон, з якого останній втік біля села Коденцово Ворошиловградської області.⁵ Доля командира заgonу точно невідома, однак 23 жовтня 1943 р. Особлива нарада НКВС СРСР засудила Бориса Смолянова за статтею 58-1 на 10 років ув'язнення. Реабілітовано його було лише 16 квітня 1955 р.⁶

Єдиним бійцем, що відбув у складі Микитівського заgonу до кінця окупації, виявився Т. Руденко, залишений у таборі в Серебрянському лісі, де й знаходився аж до приходу частин РСЧА.

Розпад і дезорганізація партизанського заgonу Смолянова яскраво демонструє слабкий рівень організації при його створенні. Це

¹ Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп.1, спр. 54, арк. 37.

² Там само, арк. 4-8.

³ Ямпольць С.Т., імовірно, був мобілізований до лав РСЧА після звільнення Донеччини та загинув у бою 24.06.1944.

⁴ Держархів Донецької обл., оп. 1, спр. 54, арк. 31-32.

⁵ Там само, спр. 54, арк. 35; спр. 258, арк. 15.

⁶ Там само, спр. 218а, арк. 1.

формування залишалося порівняно боездатним тільки в умовах спільних з армійськими частинами дій.

В цілому слід визнати, що горлівські загони не зовсім обґрунтовано названі партизанськими. Обидва вони створювалися зі складу воєнізованих формувань, основну частину періоду свого існування діяли у безпосередньому зв'язку з регулярною армією, проводили операції у прифронтовій смузі, підпорядковувалися командуванню окремих частин, базувалися фактично у тилу радянських військ, тобто їх статус більше відповідає диверсійним групам. В умовах справжнього партизанського руху опинився лише загін Смолянова з липня 1942 р., і його подальша доля виявила непридатність "мобілізованих партизан" до ефективних дій.

Звільнення Горлівки радянськими військами. Початок звільнення від німецьких окупантів території Сталінської області припав на кінець січня 1943 р., коли силами військ Південно-Західного фронту вдалося не лише очистити райони вздовж Дінця, але й захопленням Красноармійська створити реальну загрозу оточення Донбаського угруповання противника. Однак контрнаступ вермахту у другій половині лютого 1943 р. звів цю можливість нанівець

Влітку 1943 р. радянське командування почало розробляти план операції Південного та Південно-Західного фронту зі звільнення Донбасу, безпосереднім автором якого став маршал О. Василевський. Ситуація на фронті склалася таким чином, що прийнятий план передбачав фронтальний удар з проривом потужних укріплень німців на так званому Міус-фронті. Звісно, це потребувало зосередження дуже потужного військового угруповання і передбачало великі втрати.

Лінія укріплень Міус-фронту була останнім рубежем німецької оборони, оскільки 6-та польова армія вермахту під командуванням Е. Манштейна, розміщена на території Сталінської області, мала досить низький військовий потенціал. і в умовах німецького наступу на Курському виступі та подальшого контрудару радянських військ не могла сподіватися на оперативне поповнення резервами та боеприпасами. Три укріплені смуги Міус-фронту прикривали всю південну частину області аж до верхів'їв Кальміусу. Безпосередньо до полоси його укріплень територія Горлівського району не входила.

Перша спроба радянських військ прорватися через німецькі укріплення здійснювалася у ході Міуської наступальної операції з 17 липня до 2 серпня 1943 р. Спроба виявилася невдалою, але напружені бої серйозно виснажили німецькі війська. Радянський наступ на Курському напрямі 3 серпня 1943 р. змусив німецьке командування терміново відкликати з Донбасу найбоездатніші сили.

Після значного посилення угруповань Південного та Південно-Західного фронту 13 серпня 1943 р. розпочалася Донбаська наступальна операція. Спочатку розпочався наступ на півночі Сталінської області, а 18 серпня – і штурм Міус-фронту. За рахунок значної переваги у живій силі та техніці (удар наносили силами трьох армій на ділянці, яку з німецького боку прикривали дві піхотні дивізії) та ціною великих втрат за шість днів укріплені лінії німців було прорвано. Розуміючи небезпеку оточення всією 6-ї армії та не отримавши обіцяних підкріплень, Манштейн 31 серпня наказав військам відійти до Дніпра. Відступ вівся під прикриттям сильних ар'єргардів, що намагалися затримати радянський наступ на кожному укріпленому рубежі.¹

Слідом за відступаючими німецькими частинами на територію області увійшли війська 51-ї та 5-ї ударної армії Південного фронту. Напрямок їх удару був басейн річки Кринки, тобто стик оборонних порядків 6-ї та 1-ї танкової армії німців. На початку вересня важкі бої точилися у районі Дебальцева.²

З 30 серпня 1941 р., коли втрата Донеччини стала неминучою, окупаційна влада почала нищення промислових та житлових об'єктів, що пережили руйнування 1941 р. або були відновлені за час окупації. У Горлівському районі знищувався той скромний промисловий потенціал, який вдалося відновити за час окупації – печі ртутного комбінату, копри та підйомні машини шахт тощо. Вивозилися запаси сировини та промислове обладнання (передусім енергетичне).³ Можна також припустити, що саме у цей період значних втрат зазнала й житлова забудова (оскільки дуже часто за відсутності розвиненої промисловості німцям просто не було чого руйнувати, окрім міських будинків).

Власне звільнення Горлівського району з погляду доступних на сьогодні джерел виглядає не надто інформативно. З радянського боку у боях на території міста взяли участь:

55-й ск 5-ї ударної армії (з 10 вересня 1943 – 51-ї армії) у складі 126,127 та 271 сд;

346 сд 54-го стрілецького корпусу 51-ї армії;

¹ Донеччина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945: Известные и неизвестные страницы истории. – Д. : Донеччина, 2008 – С. 202-208.

² Василевський А. М. Освобождение Донбасса // Донбасс, год 1943 / А. М. Василевский. – Донецк : Донбас, 1980. – С. 5-17.

³ Die faschistische Okkupationspolitik in den zeitweilig besetzten Gebieten der Sowjetunion (1941-1944) / Dokumentauswahl und Einleitung von Norbert Muller. Unter Mitarbeit von Uwe Lobel und Ulrich Freye. – Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991. – S. 511-521.

238-ма танкова бригада, а також танкова група під командуванням генерала Д. Лелюшенка, сформована з частин 243-го танкового полку, трофейної техніки та бійців 939-го полку 259-ї стрілецької дивізії 3-ї гвардійської армії.¹

З німецького боку їм протистояли невеликі сили прикриття, визначити точний склад та кількість яких поки що важко. Точно відомо, однак, що твердження нібито про оборону міста силами трьох піхотних дивізій німців – 294, 302 та 306-ї навіть приблизно не відповідають дійсності (перед радянським наступом вони прикривали ділянку фронту у майже 80 кілометрів, і дуже сумнівно, що якимось чином при відступі вони всі разом опинилися у Горлівці).

Вранці 4 вересня 1943 р. радянські війська вийшли на околицю Горлівки. Частини 259-ї дивізії увірвалися з півночі до Зайцева та Байраку, група Лелюшенка атакувала Микитівку та північну частину Горлівки. Частини 126-ї та 127-ї дивізій увійшли до міста зі сходу, а 271-ша з боку Єнакієва. Німецькі війська чинили нетривалий опір, і вночі з 4 на 5 вересня 1943 р. відійшли до укріплених ліній по берегу Кривого Торця.

Протягом 4 вересня у вуличних боях було звільнено північну та центральну частину Горлівки, Калінінськ та Микитівку, а 5 вересня частини 271-ї дивізії звільнили Пантелеймонівку, Михайлівку та Озерянівку.² За виявлену хоробрість та звитягу наказом Верховного Головнокомандування від 8 вересня 1943 р. 126 та 271 стрілецькі дивізії отримали назву "Горлівських".³

Таким чином, 4-5 вересня 1943 р. вся територія Горлівського району була повністю звільнена від німецьких військ. Швидкість операції пояснювалася насамперед значною кількісною та якісною перевагою радянських військ.

Реорганізація влади та відбудова міської інфраструктури у 1943-1945 рр. Першим з представників цивільної влади у звільнену Горлівку 4 вересня 1943 р. прибув виконувач обов'язків секретаря міському КП(б)У А.Ф. Уразовський, з 17 вересня призначений головою виконкому міської Ради.⁴ У день приїзду ним були призначені тимчасові керівники підприємств та уповноважені

¹ Освобождение городов. – М. : Воениздат, 1985; Донбасс, год 1943. – Донецк : Донбас, 1980. – С. 16-17, 181-182.

² Лелюшенко Д. Д. 3-я гвардейская наращивает темп // Твои освободители, Донбасс / Д. Д. Лелюшенко. – Донецк : Донбас, 1976 – С. 30-34.

³ Донецкая область в годы Великой Отечественной войны. – Донецк : Донбас, 1982. – С. 187-188

⁴ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 60, арк. 2; ф. Р-4649, оп. 1, спр. 2, арк. 73.

виконкому. 7 вересня ними здійснено об'їзд колгоспів і радгоспів для призначення їх голів та утворено головні відділи міськвиконкому.

8-9 вересня 1943 р. влада розпочала роботу з населенням, було проведено кілька мітингів, на яких роз'яснено політичне становище і запропоновано приступити до відбудови підприємств. Було відновлено роботу ринку, запущено млин, молочний та хлібний завод, а також ряд кустарних майстерень. 12 вересня 1943 р. проведено нараду вчителів, зібрано відомості про стан шкіл та учнівського контингенту. 17 вересня у відремонтованому приміщенні театру дано урочистий концерт.¹

Досить швидко відновилася система партійних органів. Секретарем міського комітету КП(б)У з вересня 1943 р. тимчасово був призначений М. Янченко, з жовтня 1943 р. його змінив Федір Ужакін. Районні комітети восени 1943 р. очолили:

Центрально-міський	– І.Г. Отрошенко;
Микитівський	– І.М. Погорельський;
Калінінський	– М.Н. Пастушенко. ²

Серед завдань партійних органів не останнє місце займала чистка кадрів. Передусім це стосувалося комуністів, які опинилися на окупованій території. До січня 1944 р. міськкомом було розглянуто 50 заяв членів та кандидатів в члени КП(б)У, при цьому 37 осіб було виключено з партії. Слід відзначити, що принаймні у вересні-жовтні 1943 р. відсутність кваліфікованих кадрів примушувала миритися із залученням до керівництва "неблагонадійних" осіб. Скажімо, призначений німцями головним лікарем району М.І. Перепечасенко зберігав свою посаду до 30 листопада 1943 р.³ Однак прибуття кадрів з радянського тилу активізувало чистки, зокрема, й стосовно керівництва підприємств. По тресту Артемвугілля до січня 1944 р. звільнили з посад 46 осіб, по міському ОРСу – 31 особу та по інших підприємствах 14 керівників. Всіх їх звинувачували у роботі на окупантів (більшість дійсно опинилися на окупованій території, але працювали вони переважно не за фахом – слюсарями, прибиральниками тощо). Взагалі ж по місту виявили 277 керівників, що працювали при німцях, з них підлягало звільненню 245 осіб.⁴ За інформацією станом на травень 1946 р. на території Горлівського району було зареєстровано вже 1422 члени та кандидати в члени КП(б)У, що у різний час перебували на окупованій території.

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 60, арк. 135-136.

² Там само, спр. 48, арк.169.

³ Там само, ф. Р-4649, оп. 1, спр. 2, арк. 24, 79.

⁴ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 15, 21.

Звичайно, далеко не всі з них були вихідцями з Горлівки, але сама цифра досить показова.¹

В процесі відновлення системи управління також постала необхідність створення нових органів влади, адже, як уже зазначалося, при поділі міста на райони у червні 1941 р. організувати районні Ради не встигли. 14 грудня 1943 р. рішенням бюро Горлівського міському КП(б)У, закріпленим відповідною постановою виконкому міської Ради, утворювалися:

1) Центральнo-міська районна Рада з населенням у 31 118 осіб у складі:

- місто Горлівка;
- залізнична станція Горлівка та Таганрозький пост;
- селищні ради: Озерянівська, Залізньо-Балківська;
- руднична рада шахти №5.

Промисловість району представляли три шахти ("Кочегарка", №5 ім. Леніна та "Рудуч"), Горлівський машинобудівний завод ім. С.М. Кірова та Центральна електростанція №1. До меж району входили також радгоспи Озерянівський, Федорівський, Кіровський, колгоспи ім. Шевченка та ім. Ворошилова. Головою Ради було призначено Андрія Федоровича Шейкова.

2) Микитівська районна Рада з населенням у 25 348 чоловік, що складалася з:

- міст Микитівка та Комсомольськ;
- залізничних станцій Микитівка, Майорськ, Доломіт та Трудова;

- Комсомольської міської ради;
- селищних рад – Зайцевської, Кодемської та Румянцевської;
- Гольмівської рудничної ради;
- Бахмутівської сільради

До промислових підприємств Микитівського району належали чотири вугільні шахти (ім. Румянцева, "Комсомолец", №4-5 та №19-20), Микитівський ртутний комбінат, Микитівський коксохімічний завод, доломітний та алебастровий комбінати, збагачувальна фабрика шахти ім. Румянцева та завод залізобетонних труб Донводтресту. Сільськогосподарську частину району склали радгоспи ім. В. Молотова, "Кочегарка", "Шахтар", "1-ше травня", Головм'ясо та Ртутний. Голова Ради стала Ганна Трохимівна Єськова, перед тим – міський голова Микитівки;

3) Калінінська районна Рада з населенням у 18 666 осіб, у складі:

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 4, спр. 3, арк. 52.

- місто Калінінськ,
- залізнична станція Байрак;
- селищні ради Кондратьєвська та Ново-Горлівська.

Серед промислових підприємств району слід назвати 8 шахт (ім. М. Калініна, Кондратьєвська, №8 (стара та нова ім. Й. Сталіна), №9, Підземгаз, Олександр-Захід, Солідарність), Горлівський азотно-туковий та Горлівський коксохімічний заводи, а також хімічний завод НКБ №64. У межах його території розташувалися радгоспи "3-й вирішальний"¹ та ім. Петровського, колгоспи ім. Калініна та "Хімзавод". Калінінський район очолив Михайло Карпович Булига.²

Зміст обох постанов (і виконкому, і міськкому КП(б)У) дозволяє казати про існування невизначеності адміністративного устрою у 1943-1944 рр. Зберігалосся поняття Горлівського району, у свою чергу, поділеного на три "внутрішньоміські" райони. При цьому Горлівській міській Раді підпорядковувалися нібито рівні за статусом міські ради Микитівки, Комсомольська та Калінінська.

Надзвичайно важкими виявилися демографічні втрати району, передусім внаслідок евакуації, втечі до інших населених пунктів та депортації радянських громадян до Німеччини. Станом на січень 1944 р. у районі проживало 76 256 осіб, з яких 24 850 склали працівники, 30 009 – діти до 16 років, 2 235 – пенсіонери та інваліди.³ Загалом це складало лише приблизно 35% від довоєнної кількості населення.

Серед основних завдань міської влади, окрім цілком зрозумілих зусиль з відновлення забудови, комунальних служб та електропостачання, спеціальна увага надавалася діяльності військового відділу міського комітету КП(б)У, адже зі звільненням Горлівки війна не припинилася. В перші ж дні після визволення було розпочато роботу із залучення місцевих мешканців до лав Червоної Армії. Так, вже у вересні 1943 р. було мобілізовано близько 600 осіб.⁴ На початку 1944 р. знову організували винищувальний батальйон, керували яким старші лейтенанти міліції Левітан та Крикуненко. Загальна кількість частини склала 140 осіб, діяли чотири взводи, організовані, як і раніше, за територіальним принципом. За відсутності основної мети – вилучення залишків німецьких військ та

¹ Назва походить від радянського гасла "3-й рік п'ятирічки - вирішальний".

² Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 3, арк. 63; ф. Р-4649, оп. 1, спр. 2, арк. 8-10.

³ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 44.

⁴ Там само, спр. 60, арк. 136.

диверсантів, батальйон займався порушниками паспортного режиму.¹ Важким завданням було звільнення території міста від небезпечних залишків війни – мінних полів, бомб та снарядів. Опікувалася цим міська організація Осоавіахіму, що готувала саперів на спеціальних курсах. У 1944 р. по Горлівці було очищено 446 км², зібрано 7 242 снаряди та 171 мінометних мін, знято 121 протитанкову міну та підірвано 79 авіабомб.² За 1945 р. по Калінінському району було розміновано майже 3 000 га, знищено 22 міни та бомби, зібрано вибухонебезпечних предметів (патронів, снарядів тощо) 3791 штука, по Микитівському району розміновано 4640 га, зібрано 188 снарядів та 5 авіабомб. За рік під час цього процесу стався як мінімум один нещасний випадок серед населення.³

Що стосується цивільних завдань, то найгостріше стояла житлова проблема. Визначаючи темпи та пріоритети відновлення міської забудови, відзначимо заплутаність цього процесу, оскільки переважна більшість житлових та господарчих будівель району належала промисловим підприємствам. Зрозуміло, що виділені останнім кошти вкладалися передусім у відбудову промислових потужностей, житлове будівництво ж, за виключенням найнеобхідніших споруд, лишалося другорядним завданням. Що ж до міської власності, то станом на 1941 р. горлівському комунгоспу належали житлові будинки загальною площею лише у 27 500 м² та споруди нежитлового та торгівельного призначення загальною площею приблизно у 10 000 м². Згідно з даними виконкому, на вересень 1943 р. з цього числа повністю знищеними виявилися 10 будинків (9.5% загальної житлової площі) та ще 37 пошкоджено (67.5% площі). За чотири місяці 1943 р. було відновлено лише 3 150 м², та ще 5,5 тис. м² відремонтовано⁴.

З запланованих на 1944 рік робіт у Горлівці відремонтували лише 4307 м² житлової площі, що підпорядковувалася управлінню комунального господарства. Звісно, житлова проблема гостро стояла і у 1945 р. Тимчасові споруди для прибулих працівників виявилися надзвичайно стійкими – останні землянки у Горлівці було ліквідовано у 1956-1957 рр.

Відновлення електропостачання у місті спочатку зводилося до зміни ліній електропередач – вуличні трансформатори практично всі збереглися, а от дроти німці перед відступом позривали.

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 471, арк. 99-100.

² Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 8, арк. 126.

³ Там само, спр. 206, арк.10-11, 26.

⁴ Там само, ф. Р-4649, оп. 1, спр. 10, арк. 8.

Освітлювальна електромережа відновлювалася швидкими темпами, однак поспіх тут виявився недоречним – уже в жовтні 1944 р. третина стовпів була в аварійному стані, а використаний замість міді сталевий дріт на лініях вкрився іржею.¹ Перший струм у Горлівку прийшов з Рутченківської підстанції, і лише з січня 1944 р. відновилася робота Центральної електростанції Горлівки, що протягом цього року забезпечила місту отримання 750 000 кВт-годин електроенергії.² Оскільки якість палива та кількість аварій у мережі викликали перебої у постачанні електрики, у місті з 6 грудня 1943 р. ввели режим суворої економії, обмеживши потужність освітлювальних приладів для установ (100 Вт на приміщення) та житлових будинків (40 Вт на кімнату).³

Важко йшло й відновлення водопостачання. 16 листопада 1943 р. вийшло рішення ДКО про термінове відновлення греблі Луганського водосховища та Берестовської водокачки. Однак для роботи на водосховищі організаціями Наркомбуду було надіслано замість тисячі працівників тільки 96 осіб, яких розмістили у землянках (за наявності порожніх будинків відпочинку). Жодної техніки на будівництві не було, бетонну кладку старої греблі розбивали вручну клинцями. Берестовську водокачку відновили в жовтні 1943 р., але для вчасного запуску водогону не вистачило потужності встановлених насосів.⁴ Лише з грудня 1943 р. запуск водокачок "Берестовська" та "Ртутні колодязі" дозволив забезпечити водопостачання протягом 16-18 годин на добу для центральної частини Горлівки та 3-4 години – для селищ Ртутного комбінату, шахт "Комсомолець" та №19-20. Натомість селища, що брали воду з річки Лугані (Гольма, Микитівка, весь Калінінський район), лишалися без водопостачання ще півроку.⁵ Роботи на греблі Луганського водосховища, що за рішенням ДКО мали завершитися 15 лютого 1944 р., було повністю зірвано через відсутність належної кількості робітників (400-500 осіб замість 1500 за планом) та обладнання. Внаслідок цього заповнити водосховище у період весняного паводку не вдалося. Відновлення греблі водосховища перенесли на квітень, а експлуатацію водогону Лугань-Довга Могила – на травень 1944 р.⁶

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 10, арк. 9.

² Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 8, арк. 181; ф. Р-4649, оп. 1, спр. 10, арк. 9.

³ Там само, ф. Р. 4649, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

⁴ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 47.

⁵ Там само, ф. Р-4649, оп. 1, спр. 6, арк. 22.

⁶ Там само, ф. Р-4649, оп. 1, спр. 8, арк. 31.

Постійним головним болем міськвиконкому залишалася транспортна проблема. Прийнятий у березні 1944 р. план відновлення трамвайних ліній передбачав у першу чергу відбудову маршрутів №1 від залізничного вокзалу до шахти №5 (7 кілометрів) та №2 від машинобудівного заводу до залізничного переїзду на Пролетарському проспекті. Також планувалося відновити центральну підстанцію, контактну мережу та пустити 6 моторних вагонів. Закінчити першу чергу мали до 1 листопада 1944 р. У другу чергу збиралися запустити маршрут №2 на Ново-Горлівку, №5 на АТЗ та №4 від шахти №5 через шахти “Комсомолец” і №19-20 до ртутного комбінату. Цей об’єм робіт мали виконати до 1 січня 1946 р. Ані по першій, ані по другій черзі відновлення роботи вчасно завершені не були.¹

Порівняно швидко відновили лікарняну мережу. До 20 січня 1944 р. відновили роботу 3 поліклініки та лікарня на 250 місць, працювало 10 амбулаторій, 24 медичних пункти, туберкульозний та венеричний диспансери.² Взимку 1944 р. у районі було з великими труднощами збудовано два військові шпиталі – на 400 осіб у колишньому житловому будинку АТЗ по Пролетарському проспекту та на 250 осіб у будинку школи №72 на селищі Шмідта.³

Стан охорони здоров’я при цьому все ж лишав бажати кращого. Не вистачало медикаментів та місць у лікарнях. Епідеміологічна ситуація в районі була небезпечною. За вересень-грудень 1943 р. у Горлівці було зафіксовано 76 хворих на висипний тиф, 40 випадків захворювання на дифтерію, а у грудні епідемія тифу спалахнула у Ново-Горлівському дитячому будинку.⁴ У вересні 1944 р. стався спалах червоного тифу на шахтах №4-5 та алебастровому комбінаті. У жовтні та листопаді по місту зареєстрували ще 133 випадки захворювання.⁵

Швидко розпочалося відновлення та реорганізація освітньої мережі. У 1943-1944 навчальному роках працювали вже 36 шкіл, у яких навчалися 9460 учнів 1-7 класів. При цьому 2% учнів не відвідували заняття, а у старші класи по закінченню року було переведено 8153 учні, тобто близько 14% залишилися на другий рік.⁶ Напружена ситуація складалася з вчительськими кадрами – 1 вересня

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 8, арк. 96.

² Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 1, 19.

³ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 33.

⁴ Там само, ф. Р-4649, оп. 1, спр. 6, арк. 21-22.

⁵ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 8, арк. 88, 170.

⁶ Там само, арк. 21.

1944 р. по школах Горлівки не вистачало 89 викладачів, переважно для початкових класів.¹

У 1944-1945 навчальному році шкільна мережа мала наступний вигляд:

Таблиця 3

Район	Початкові школи	Неповні середні школи	Повні середні школи	Учні
Центрально-міський	9	1	4	4538
Калінінський	6	3	3	3946
Микитівський	6	4	3	5110
Загалом:	21	8	10	13594

Також у місті діяли 2 середні школи робітничої молоді (на 450 учнів) та 4 школи для переростків (на 800 осіб).²

Загалом у порівнянні з успіхами у відбудові промислових підприємств, відновлення міського господарства йшло мляво, головним чином через відсутність належної уваги з боку центральної влади, нестачу коштів та робочої сили.

Відновлення промислових підприємств (1943-1945 рр.).

Промисловість міста постраждала в результаті свідомого руйнування, здійсненого у 1941 р. – радянською, а в 1943 р. – окупаційною владою. До цього додалися й руйнування під час бойових дій, а також розкрадання обладнання у період бездіяльності влади. Загальні розміри збитків окремих підприємств, вказані у актах державних комісій, мають вражаючий вигляд – по азотно-туковому заводу – 243 269 000 крб., Микитівському ртутному комбінату – 32 366 400 крб. тощо.³

На жаль, дані, наведені актами обліку збитків, мають значні вади. По-перше, їх приблизність викликана обрахуванням за вартістю обладнання аналогічних підприємств, без врахування відмінностей у комплектації та монтажі, а головне – без огляду на зношеність виробничих потужностей, більшість з яких не реконструювалися з першої половини 1930-х рр. По-друге, всі суми в актах подані у так званих “незмінних цінах 1926-1927 рр.” – умовній категорії радянського планування, що дуже опосередковано стосувалася реальної ринкової вартості обладнання. По-третє, керівники підприємств добре розуміли залежність подальшого фінансування та

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 445, арк. 139.

² Там само, ф. Р-4649, оп. 1, спр. 4, арк. 357-358.

³ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 57, арк. 9-12; ф. Р-4023, оп. 1, спр. 5, арк. 19.

постачання робочої сили від ефекту, справленого на керівництво наркоматів монументальністю збитків, тому й підрахунок проводили відповідним чином (так, комісія на Ртутному комбінаті включила до свого акту навіть кількість “розграбованих окупантами” засолених овочів у підсобному господарстві).

Нижче розглянемо основні етапи відновлення промисловості Горлівського району по галузях та окремих підприємствах.

Організація відновлювальних робіт.

Головною проблемою у відбудові промисловості виявилася робоча сила. Мобілізації, депортація населення та його втрати залишили підприємства практично без професійних кадрів. У цій ситуації радянська держава знайшла звичний для себе вихід – використання безкоштовної робочої сили в’язнів, залучення до праці на важких роботах жінок і дітей, неекономічні методи стимулювання.

Одним з джерел безкоштовної робочої сили були неповнолітні учні закладів системи ФЗН (фабрично-заводського навчання). Станом на початок 1944 р. у Горлівці розмістилися 9 шкіл ФЗН: №№ 9, 14, 24, 27, 37 та 64 відповідно при шахтах "Кочегарка", "Комсомолец", ім. Сталіна, ім. Калініна, ім. Румянцева та ім. Леніна, №№ 39, 60 та 75 при трестах "Донвуглемашбуд", "Сталіншахтобуд" та "Донбасжилбуд".¹

Мобілізація у школи ФЗН йшла досить повільно – у районі було не так багато молоді. Планувалося мобілізувати 2650 осіб, але на 21 січня 1944 р. виконали тільки 17% запланованого набору.² До березня план мобілізації підняли до 6950 учнів, але набрати вдалося тільки 1696, тобто 24%. У вересні 1944 р. школи ФЗУ укомплектували лише на 48%.³

Проводилася примусова мобілізація і серед дорослого населення, але й вона не мала великого успіху. План мобілізації по Горлівському району складав 8118 працівників, але до січня вдалося набрати лише 6280, і мобілізацію було припинено.⁴ Масово (і примусово) робітничі кадри надсилалися з інших районів СРСР, передусім з Центральної та Західної України, але й їх кількості не вистачало. Трест "Артемшахтобуд" у II кварталі 1944 р. отримав лише 37,4% від запланованої кількості мобілізованих робітників а у III кварталі призначені для підприємства кадри рішенням НКУП скерували до Кузбасу. Загалом за 1944 р. трест отримав 1986

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 50.

² Там само, арк. 43.

³ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 95; оп. 8, спр. 8, арк. 97.

⁴ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 17.

мобілізованих працівників (тобто 39,3% від плану), з яких переважну кількість (до 80%) склали жінки з українських сіл, тобто кадри, що відверто не пасували профілю підприємства.¹

Мобілізовані працівники по більшості проживали у дійсно жакливіх умовах, причому їх поліпшення для керівників підприємств знаходилося на третьому плані. Типова історія сталася з працівницею тресту "Союзхімонтаж" Сонею Вахітовою. Молода дівчина прибула з м. Губаха 9 січня 1944 р. на відновлення АТЗ та була поселена на приватній квартирі. Невдовзі вона захворіла, але лікар Ново-Горлівської поліклініки спочатку відмовив у госпіталізації, а невдовзі викликані на квартиру лікарі не змогли переконати керівництво тресту у необхідності виділення транспорту для перевезення тяжкохворої. Голодна (оскільки не отримала продовольчих карток) Вахітова за тиждень померла. Коли ситуація розглядалася на бюро міськкому, начальник тресту Шатохін спокійно зауважив, нібито взагалі не розуміє, "чого стільки галасу через померлу робітницю".²

Загалом побутові умови мобілізованих на горлівській підприємства можна об'єктивно та беззастережно визначити як жакливі. У 16 гуртожитках вже згадуваного "Артемшахтобуд" у 1944 р. проживав 2341 робітник, на кожного з яких у середньому припадало по 2 м² житлової площі, 0,5 ліжка, 0,7 матраца та 0,08 ковдри.³ Звичними для гуртожитків явищами були відсутність освітлення, меблів та бруд.

Зважаючи на такий специфічний побут, недивним виглядає плінність робочої сили, особливо жінок. За лютий 1944 р. тільки по Микитівському району з підприємств виїхало 478 робітників.⁴ Особливо важко складалася ситуація у вугільній промисловості, де до поганих побутових умов та недостатнього харчування додавався ще й вкрай виснажливий характер більшості професій. З листопада 1943 р. до липня 1944 р. для трестів "Артемвугілля" та "Артемшахтобуд" мобілізували 5611 робітників, з них залишили виробництво 1004 особи, по шахтах "Ново-Кондратьєвська" та "Олександр-Захід" з мобілізованих з початку 1944 р. 276 робітників до вересня того ж року виїхали 162.⁵

По тресту "Артемшахтобуд" за весь 1944 р. з прибулих 4358 робітників залишили підприємство 1926 осіб (тобто 45%), з них 319

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-5399, оп. 1, спр. 2, арк. 23.

² Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 51; ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 18.

³ Держархів Донецької обл., ф. Р-5399, оп. 1, спр. 2, арк. 240.

⁴ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 102.

⁵ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 8, арк. 60.

просто втекли.¹ Не кращим було становище у хімічній промисловості – з мобілізованих на Ново-Горлівський коксохімічний завод у жовтні 1943 р. 400 працівників 108 невдовзі дезертирували.² Навіть наступного року кадрова ситуація анітрохи не поліпшилася – на шахтах "Олександр-Захід" та ім. Румянцева з січня по квітень 1945 р. плинність робітників склала відповідно 85% та 96%.³

Активно почали застосовувати у промисловості жіночу робочу силу. Загальновідомими є прізвища Ніни Кузьменко, що за офіційною версією була ініціатором руху "Дівчата – у забій", її соратниці Марії Гришутині. Оспівування пропагандою ентузіазму жінок приховувало справжні масштаби використання їх праці. Станом на січень 1944 р. серед 17437 робітників Горлівського району кількість жінок становила 6730, або 39%.⁴ Використання жіночої робочої сили відбувалося і у примусовому порядку. Коли у березні 1944 р. шахта "Велікан" не виконала план через наявність лише 28 вибійників замість необхідних 80-ти, міськком просто наказав перевести з поверхні на підземні роботи жінок та неповнолітніх учнів.⁵

Праця в'язнів була звичним явищем для радянської держави. Мало яке "комуністичне будівництво" обходилося без неї, не стало виключенням і відновлення горлівських підприємств. Розміщений у місті та його околицях табір НКВС №240 обслуговував в основному вугільну промисловість. Його відділення №6 знаходилося у межах колишнього німецького концтабору біля машинобудівного заводу, відділення №17 – біля Луганського водосховища (імовірно, в'язні працювали на відновленні греблі та водогону).⁶ Використання в'язнів, окрім дешевизни робочої сили, мало і негативні наслідки. Працювали вони неефективно, постійно крали з місця роботи паливо, матеріали та реманент, нерідкими були випадки конфліктів з вільними робітниками та керівництвом шахт і окремих дільниць.⁷

Що стосувалося використання на відновлювальних роботах праці військовополонених, то відомості теж виглядають суперечливими та неповними. Точно зафіксовано початок масового прибуття полонених до Горлівського району – це грудень 1944 р., коли при міськкомі утворилася спеціальна комісія з прийому "німецьких

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-5399, оп. 1, спр. 2, арк. 23.

² Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 18.

³ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 12а, арк. 238.

⁴ Там само, арк. 15.

⁵ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 79.

⁶ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 173, арк. 109; ф. Р-4649, оп. 1, спр. 26, арк. 35-36.

⁷ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 8, арк. 53, 166.

інтернованих".¹ Невдовзі у межах району сформували табір військовополонених №242. Однак окремі згадки у документах дозволяють припустити, що ця категорія робітників використовувалася й дещо раніше. Так, по тресту "Артемшахтобуд" на п'яти шахтах Горлівського та Єнакієвського районів у другій половині 1944 р. вже працювало 1 872 військовополонених.² Окрім цього, відновити масштаби застосування примусової праці та чітко визначити категорії робітників заважає й те, що у відкритих на сьогодні документах (а це передусім виробнича звітність окремих підприємств) і військовополонені, і радянські "ЗК" проходять під єдиним терміном "спецконтингент".

Більш-менш точні відомості ми маємо стосовно діяльності Горлівського табору військовополонених №242, що проіснував з січня 1945 р. до середини 1949 р. Його точна структура у період останнього року війни нез'ясована, однак станом на 1947 р. табір мав 11 відділень, що обслуговували потреби у робочій силі шахт та заводів як Горлівського, так і Єнакієвського районів. Загальна кількість полонених у таборі доходила до 10 000 осіб, серед яких були присутні як німці, так і представники інших країн (угорці, румуни).³

Суперечливі відомості також стосуються умов утримання військовополонених. Величезні показники смертності - 563 померлих військовополонених за перші 50 днів 1945 р. вказували на вкрай низьких ступінь організації таборових відділень та відсутність необхідних ресурсів.⁴ Про це свідчить і факт того, що за перші три місяці 1945 р. працездатна частина в'язнів коливалася від 29 до 38%.⁵ Однак зауважимо, що у післявоєнні роки, зокрема, і у найважчі 1946-1947 рр., рівень продовольчого та матеріального забезпечення військовополонених, яким переймалися структури МДБ та МВС, часто виявлявся вищим, ніж у мобілізованих радянських робітників.

В цілому зауважимо, що в умовах великих демографічних втрат Горлівського району основу відновлення місцевих промислових підприємств склали примусово мобілізовані кадри як з числа

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 8, арк. 166.

² Там само, ф. Р-5399, оп. 1, спр. 2, арк. 21.

³ Сергійчук В. Новітня каторга. Військовополонені та інтерновані Другої світової в УРСР / Володимир Сергійчук. – К. : Українська видавнича спілка, 2001. – С. 137-151.

⁴ Военнопленные в СССР. 1939-1956. Документы и материалы / [сост. М.М. Загоруйко, С.Г. Сидоров, Т.В. Царевская]; под ред. М.М. Загоруйко. - М. : Логос, 2000. – С. 461-463

⁵ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 12а, арк. 112.

радянських громадян (інтерновані, мобілізовані з інших районів СРСР та місцеві жінки і неповнолітні), так і з іноземних військовополонених.

Вугільна промисловість. Ситуація осені 1943 р. у вугільній галузі Горлівки виглядала доволі парадоксально. З одного боку, всі великі копальні були сильно зруйновані, з іншого – більш дрібні було легко відновити, оскільки вони працювали за час окупації. В цілому руйнування шахт виглядали такими чином:

- з 33 копрів 18 було повністю знищено, лише 7 можна було відновити;

- з 24 надшахтних споруд знищено 13, пошкоджено 6;

- з 36 машинних будівель знищено 19, пошкоджено 7;

- з 35 підйомних машин не вціліла жодна, з 31 лебідки війну пережила лише одна, з 22 вентиляторів вціліло лише два.¹

Згідно з рішеннями ДКО восени 1943 р. було встановлено першу чергу відновлення галузі, яку мали закінчити у 1944 р. Нею передбачався пуск 21 копальні, з яких 17 дрібних фактично будувалися наново.²

Відновлення великих шахт відбувалося вкрай повільно. Пояснювалося це масштабом руйнувань та складнощами відкачки – шахтні поля були збиті між собою, і по основних копальнях міста сукупний об'єм води, яку треба було відкачати, становив дійсно вражаючу цифру. Наприклад, для копалень, відбудовую яких переймався трест "Артемшахтобуд", показники затоплення шахт з урахуванням добового притоку води виглядали наступним чином:

- Єнакієвська група шахт (№8 ім. Сталіна, ім. Карла Маркса, "Червоний Профінтерн", "Юнком" та №1-2 "Червоний Жовтень") – 24 410 000 м³;

- Горлівська група ("Кочегарка", №5 ім. Леніна, "Комсомолец" та №19-20) – 7 403 000 м³;

- Калінінська група (ім. Румянцева та ім. Калініна) – 3 670 000 м³;

- Кондратьєвська група (Кондратьєвка та Ново-Кондратьєвка) – 2 590 000 м³;

- Дзержинська група (ім. Артема та Чигарі) – 2 060 000 м³;

Наведені групи шахт виділені за принципом наявності єдиного водного басейну (через зв'язок підземних комунікацій). Отже, загальний об'єм вод, які передбачалося підняти на поверхню, становив 40 133 000 кубометрів.³

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 142.

² Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 3-4.

³ Там само, ф. Р-5399, оп. 1, спр. 2, арк. 2-3.

Зрозуміло, що виконання подібних завдань унеможлиблювалося відсутністю належного обладнання та обмеженим енергетичним балансом Горлівського району. Скажімо, у 1944 р. трест мав лише 15 насосів з 27 належних, та й ті працювали у середньому не більше 15 годин на добу. Через аварії насосного обладнання за рік втратили 10 190 годин роботи та через понад сотню відключень електроенергії – ще 1052 години.¹

На семи з вищеназваних шахт (№8 ім. Сталіна, ім. Карла Маркса, "Червоний Профінтерн", Ново-Кондратьєвка, ім. Артема, "Комсомолец" та ім. Румянцева) відкачка води відбувалася з травня 1944 р., хоча планами передбачалося проведення цих робіт ще з квітня. Загалом квартальні плани за 1944 р. стабільно недовиконувалися:

– за II квартал відкачали лише 10,8% запланованого об'єму (з 3 травня 1944 р. почалася відкачка води з шахти ім. Румянцева, а з 18 травня - з Ново_Кондратьєвки);

– за III квартал – 83% запланованого об'єму (1 липня 1944 р. розпочалися роботи на шахті №8, 11 липня – на "Червоному Профінтерні", з 12 липня 1944 р. – на шахті ім. Карла Маркса і лише з 17 вересня 1944 – на шахті "Комсомолец");

Виконання плану відкачки за IV квартал склало приблизно 50%, і відповідно річний показник 1944 р. – лише 44,5% від запланованого.²

Об'єми виробництва відновлених підприємств вугільної галузі визначаються у джерелах досить суперечливо. Справа в тому, що з жовтня 1943 р. до складу горлівського тресту "Артемвугілля" окрім власне місцевих шахт входили й підприємства управління "Орджонікідзевугілля", "Дзержинськвугілля" та "Красноармійськвугілля". Лише у другій половині 1944 р. внаслідок реорганізації всі шахти Горлівського району опинилися у складі трестів "Горлівськвугілля" та "Калінінвугілля".

Помісячний видобуток вугілля у вересні – грудні 1943 р. повільно зростав по мірі того, як у лад вводилися все нові дрібні копальні та окремі ділянки великих шахт. Узагальнені відомості мають такий вигляд:

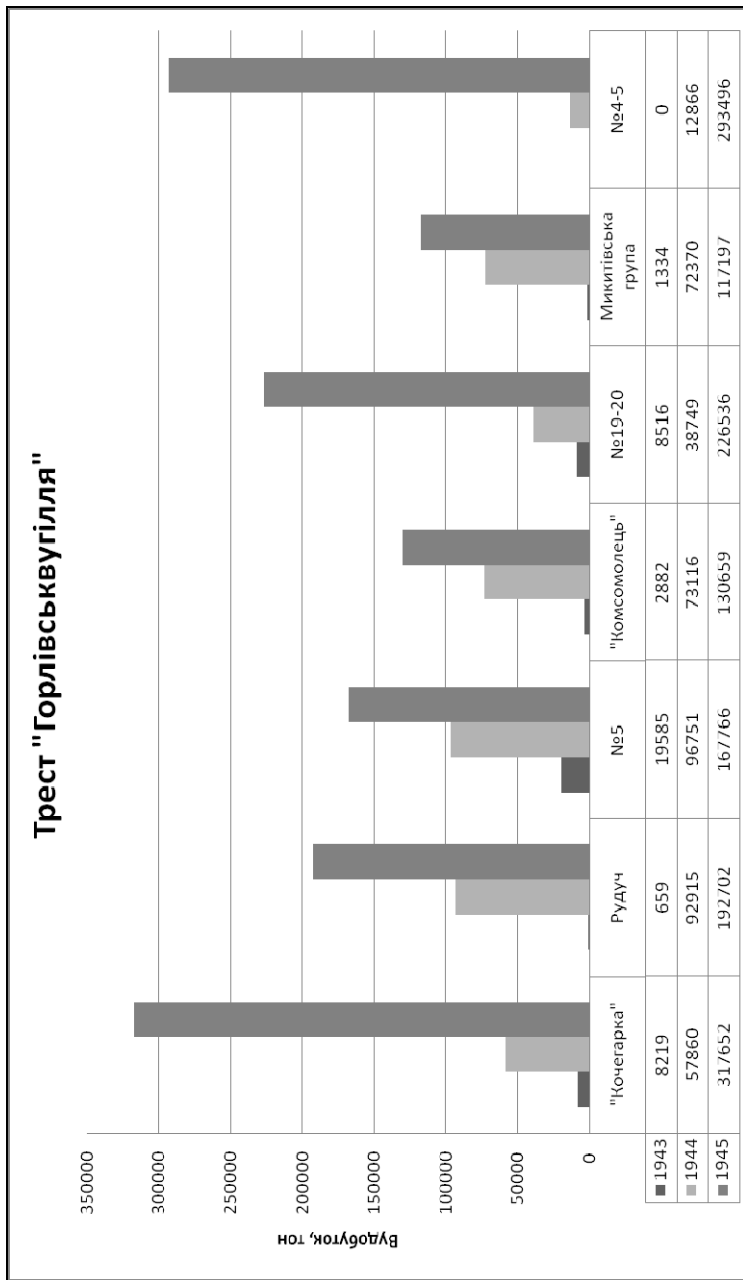
- вересень 1943 р. – 1707 тон вугілля;
- жовтень – 10140 тон;
- листопад – 23901 тона³

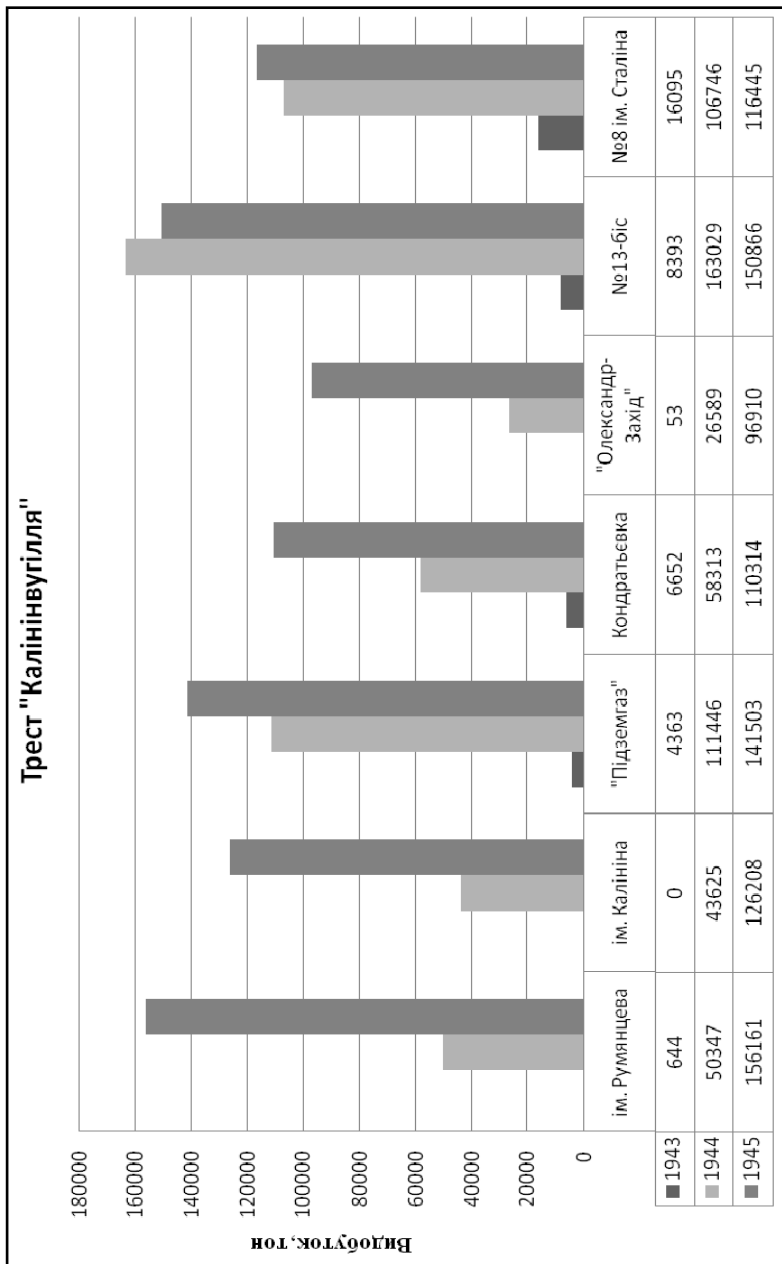
Дещо відмінні відомості за окремими трестами за 1943-1945 рр. ми подаємо у діаграмах №№2-3.

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-5399, оп. 1, спр. 2, арк. 3-4.

² Там само, ф. Р-5399, оп. 1, спр. 2, арк. 4, 52.

³ Там само. ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 32.

Наведені дані¹ демонструють прогресуюче зростання видобутку, що мало б дати підстави казати про швидке відновлення підприємств вугільної промисловості району. Однак ознайомлення з точним переліком робочих стволів та шахт дозволяє вести мов про те, що принаймні до середини 1945 р. зростання видобутку відбувалося за рахунок не *відновлення*, а *перебудови* галузі за рахунок відкриття великої кількості дрібних шахт. Цей факт маскувався тим, що новоутворені копальні приписувалися до відповідного великого підприємства. Зокрема, у 1944 р. склад працюючих підприємств мав такий вигляд:

Таблиця 4²

	Працюючі основні стволи	Дрібні шахти
Горлівськвугілля		
"Кочегарка"	№3	№6, 46
"Комсомолец"	—	№№10, 11, 12, 53, 53а
№5	№5	№ 28, 30, 32, 39, 41
Рудуч-Велікан	№1	—
№19-20	№19	№53, 53-біс
№4-5	№4	
Микитівська група дрібних копалень	—	№50, 51, 57, 58, 61, 62
Калінінвугілля		
ім. Румянцева	—	№№49, 55, 55-біс, 60, 62, 63, 64
ім. Калініна	—	№№13, 14, 16, 17, 21, 22 (шахтоуправління №13-біс)
"Підземгаз"	№5	№№80, 81
"Олександр-Захід"	—	№№68, 69, 70, 71
"Солідарність"	—	№№6, 18, 45, 46, 6 ("Мазурка")
Кондратьєвка	—	№№72, 73, 74, 75, 76
Всього	6	49

Внаслідок такого підходу вдалося компенсувати масштаби руйнування та повільні темпи відновлення великих промислових підприємств, але з іншого боку, таке "подрібнення" шахт принесло

¹ Складено за: Держархів Донецької обл., ф. Р-4301, оп. 1 дод., спр. 5, арк. 19, 27, 31, 39, 47, 51, 59, 63, 74, 78, 82, 86, 90, 94; спр. 6, арк. 43, 49, 55, 61, 73, 79, 85, 91; ф. Р-5337, оп. 1, спр. 2, арк. 13, 17, 21, 33, 37, 41, 45; спр. 176, арк. 6-7.

² Складено за: Держархів Донецької обл., ф. Р-4301, оп. 1 дод., спр. 5, арк. 19, 27, 31, 39, 47, 51, 59, 63; ф. Р-5337, оп. 1, спр. 5, арк. 1-2.

багато проблем. Зокрема, це мало наслідком проблеми з доставкою лісу й вивозом вугілля, відсутність належного інженерного нагляду через малу чисельність кваліфікованих кадрів, слабку механізацію видобутку. Також дрібні копальні закладалися у великому поспіху, без належного геологічного обґрунтування, що призводило до аварій, підтоплень та несподіваного вичерпання запасів сировини. Певна кількість новобудов порушувала не лише гірничі, але й містобудівні норми (так, шахту №6 заклали поряд з лікарнею, а №61 та №62 – посередині житлової забудови).¹

Лише з середини 1945 р. введення до ладу основних стволів великих шахт ("Кочегарка", №4-5, №19-20, ім. Румянцева тощо) та запровадження механізації призвело до різкого стрибка рівня видобутку, що чітко видно на наведених діаграмах.

Однак якість робіт та продукції залишала бажати кращого. Наприклад, зольність (кількість домішок) вугілля по тресту "Артемвугілля" у 1944 р. доходила до 19-22%.² Звісно, що на підприємствах, які отримували горлівське вугілля, цей низькоякісний продукт призводив до зниження кількості випаленого коксу та неефективної роботи парових котлів.

Незадовільні показники відновлення шахт викликали заходи щодо кадрів вугільної галузі. У січні-вересні 1944 р. було знято 155 осіб керівного складу шахт, серед них 19 начальників шахт та 29 головних інженерів.³

Прагнення до виконання плану будь-якою ціною, відсутність необхідного обладнання, використання примусової праці та непрофесійність кадрів призводили до великої кількості нещасних випадків на шахтах. Лише з 5 вересня 1943 р. до 1 січня 1944 р. на шахтах тресту "Артемвугілля" було травмовано 152 людини, з цього числа було 7 важких та 5 смертельних випадків. Особливо погано ситуація виглядала з загазованістю шахт. У робітників не було індикаторних ламп, а вентиляція працювала незадовільно. Через це на початку 1944 р. на шахті №19-20 троє шахтарів отруїлися метаном, з них один помер, на шахті Калініна у шурфі загинули два гірничих майстра.⁴

Загалом за 9 місяців 1944 р. по тресту "Артемвугілля" сталися 52 великі аварії, в результаті яких було втрачено 2000 тон вугілля, а

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 26, арк. 39.

² Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 38.

³ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 8, арк. 125.

⁴ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 25.

простій склав 493 години. За цей же період сталося 888 нещасних випадків, у яких загинуло 7 гірників, а 10 було скалічено.¹

Слід визнати, що відновлення вугільних шахт Горлівського району йшло повільно. Компенсувати видобуток вдавалося за рахунок будівництва дрібних шахт, екстенсивного використання робочої сили та нехтування технічними нормами і правилами безпеки.

Азотно-туковий завод. На відміну від більшості підприємств Донеччини, Горлівський азотно-туковий завод відновлювався у першу чергу за рахунок реевакуації власного обладнання, вивезеного у м. Губаху. Таким чином, головним завданням керівництва стала відбудова корпусів заводу, ремонт під'їзних шляхів, монтаж прибуваючого обладнання та відновлення зруйнованих ще у 1941 р. технологічних споруд. Крім того, збитки, завдані заводу власне під час окупації, судячи з усього, не були критичними. Джерела подають щодо їх розмірів доволі різні оцінки. Частково вцілілий звіт, імовірно, датований серединою вересня 1943 р., містить такі відомості – споруди малопошкоджені, працює механічна майстерня з 30-ма верстатами та ливарний цех.² Більш точні відомості подані у звіті головного інженера заводу від 26 жовтня 1943 р. По цехах руйнування будівель складала від 15 до 50%, нееевакуйоване у 1941 р. обладнання можна було частково відремонтувати, але головна надія все ж покладалася на реевакуацію.³

Несподіваний подарунок завод отримав від окупантів – на території після звільнення, окрім згаданих повністю обладнаних механічної і ливарної майстерень, було виявлено 40 вагонів лісу, 20 вагонів покрівельних матеріалів (толю та етерніту), 100 тон цементу, 40 тон алебастру, 25 тон крейди, 10 тон цвяхів і багато віконного скла. Частину матеріалів вилучили армійські частини, але більшість вціліла і стала у великій нагоді при початковому відновленні заводських корпусів. Частину скла навіть передали коксохімічному заводу.⁴ Інший "подарунок" АТЗ мав від шахти "Подземгаз", керівники якої, скориставшись безладдям у вересні 1943 р., вивезли з заводу частину інструменту, кабелю та зварювальне обладнання.⁵

До кінця жовтня 1943 р. підприємство очолював старий директор – В.М. Христофоров, але його було відкликано на

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 8, арк. 124.

² Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 61, арк. 45.

³ Там само, спр. 97, арк. 17-19.

⁴ Там само, спр. 48, арк. 135-137.

⁵ Там само, спр. 97, арк. 3.

Сталінський хімічний завод. Новим директором став Геннадій Іванович Вілесов.¹

У другій половині вересня – жовтні 1943 р. на заводі відновлювальні роботи склалися з очистки будівель від сміття та укріплення пошкоджених споруд, перешивки полотна залізниці до станції Байрак та внутрішньозаводських залізничних колій, збору вцілілого обладнання, інструментів, лому кольорових металів. Крім того, порівняно швидко було створено мінімальні умови для проживання працівників – запущено баню, хлібопекарню, їдальню, колодязь. Головною ж проблемою була відсутність електрики та води, передовсім технологічної.² На протязі листопада 1943 р. на заводі відновлювали естакади, мостові крани та інше обладнання, необхідне для прийому вантажів. Однак з реєвакацією одразу виникли проблеми – Губахінський завод, що розпоряджався вивезеним майном АТЗ, з двох повітряних агрегатів, які мали повернутися у Горлівку, надіслав у першу чергу некомплектний пристрій (імовірно, другий використовувався у виробництві і його вирішили притримати). З вересня місяця на завод не було надіслано ніякого іншого обладнання, крім балонного кисню для зварювальних робіт. Не вистачало транспорту, електрики, води.³ Для допомоги у відновленні кисневого цеху міська влада навіть знімала працівників з інших будівництв.⁴

11 листопада 1943 р. було прийнято рішення Державного Комітету Оборони стосовно відновлення АТЗ. Оскільки завод мав передусім військове призначення, планувалося основні виробничі лінії (аміаку, аміачної селітри, слабкої та міцної азотної кислот, сірчаної кислоти) запустити на протязі 1944 р. в об'ємах від 25 до 100% довоєнного виробництва. Однак більшість з визначених термінів через погану роботу підрядних організацій, відсутність робочої сили та обладнання, були зірвані.⁵ Запрошені для відновлення АТЗ спеціальні будівельні організації – ОСМЧ-63 (особлива будівельно-монтажна частина), Союзхімонтаж, Сантехмонтаж, Стальконструкція до кінця 1943 р. жодних робіт не виконували, оскільки не мали ані матеріалів, ані працівників. При підготовці пуску кисневого агрегату весною 1944 р. керівництво ОСМЧ-63 взагалі зняло з робіт 640 працівників, затягнувши на два тижні початок виробництва.⁶

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 40.

² Там само, спр. 3, арк. 7-8.

³ Там само, спр. 176, арк. 85-86.

⁴ Там само, спр. 7, арк. 48.

⁵ Там само, спр. 176, арк. 105.

⁶ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 176, арк. 86; ф. 326, оп. 2, спр. 485, арк. 36-37.

Не дивлячись на усі труднощі, робота просувалася. 17 квітня 1944 р. запустили у дію змонтований кисневий агрегат 1-го цеху та наповнювальну станцію. У цей день АТЗ вперше по закінченні бойових дій почав випускати продукцію – балонний кисень.¹

У жовтні 1944 р. було завершено відновлення аміачного цеху №1 з агрегатом потужністю 12 тисяч тон аміаку на рік, що складало лише 1/3 від запланованої та 1/6 від довосенної. 4 листопада 1944 р. цех видав першу продукцію – аміак та аміачну воду.²

26 грудня 1944 р. Ново-Горлівський коксохімічний завод через непостачання коксівного вугілля припинив забезпечення АТЗ коксовим газом, через що цех №1 зупинився.³ Роботу було відновлено лише 10 лютого 1945 р., а за місяць, 10 березня 1945 р. було пущено 2-й агрегат синтезу аміаку, цехи слабкої азотної кислоти та аміачної селітри. Виробництво АТЗ по головних видах продукції за 1945 р. складало (у тонах):

Таблиця 4.

Продукція	Січень 1945 р.			Лютий 1945 р.			Березень 1945 р.			Квітень 1945 р.		
	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%
Аміак	—	—	—	—	404	—	400	627	156	800	1251	156
Аміачна вода	—	—	—	—	206	—	174	202	116	260	486	187
Аміачна селітра	—	—	—	—	—	—	500	515	103	600	1058	178
Азотна кислота	—	—	—	—	—	—	410	490	119	480	920	191
Кисень балонний	50	33	66	50	21	42	50	34	68	34	38	114

При цьому головними проблемами залишалися нестача електрики та коксового газу, за умови збільшення постачання яких завод міг виробляти набагато більше продукції.⁴ Успіхи заводчан були належно оцінені – у березні 1945 р. завод отримав перехідний Червоний прапор від Наркомату хімічної промисловості.⁵

Ново-Горлівський коксохімічний завод. Підприємство майже дощенту було зруйновано у 1941 р., тому його відновлення мало складний характер. З основних споруд – чотирьох коксових батарей,

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 507, арк. 6.

² Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 176, арк. 105.

³ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 507, арк. 115.

⁴ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 176, арк. 105.

⁵ Там само, арк. 109.

відновити можна було лише дві, інші довелося будувати заново. У жовтні 1943 р. завод очолив Степан Йосипович Васильченко.

За період вересня-жовтня 1943 р. на заводі відремонтували один паровий котел №8 і почали відновлювали ще один аналогічний котел №7. Очищувалися від сміття залишки виробничих корпусів, споруди двох коксових батарей, було відкачано 300 м² води з вугільних ям, ремонтувалися внутрішні залізничні колії та під'їзна залізниця до станції Байрак. Також почали відновлення житлового фонду (один гуртожиток на 120 осіб), їдальні та інших споруд.¹ У листопаді відновили бензолний цех, відбудували майстерні.

20 грудня 1943 р. вийшло рішення ДКО та Сталінського обкому, яким пропонувалося відновити дві печі заводу в першому кварталі 1944 р. Однак цей термін невдовзі виявився нереальним, передовсім через нестачу робітників та матеріалів. Взимку 1944 р. всі роботи на заводі відбувалися лише за рахунок власних працівників та фондів підприємства. Спеціальне монтажне управління №4, на яке планами поклалися основні роботи, не мало робочої сили, що призвело до зриву встановлених термінів пуску коксової печі №4. Після цього пуск було відкладено до 20 травня.² Оскільки начальник ОСМУ-4 Моссіондз гарантував закінчення необхідних робіт до початку літа, 8 травня 1944 р. на заводі запалили й почали прогрівати відбудовану коксову батарею. До 1 червня вона вийшла на робочу температуру, але через неповороткість ОСМУ запустити її не могли. Підтримання потрібної температури без випалення коксу обходилося заводу у 900 тон вугілля на добу. Це змусило провести додаткову мобілізацію працівників, і пуск запланували на 25 липня 1944 р.³ Остаточо батарею вивели на робочий режим аж у жовтні 1944 р.

У листопаді 1944 р. завод, що мав отримувати 1500 тон вугілля щодня, опинився через погану роботу шахт на голодному пайку. Виникла небезпека гасіння тільки-но відновленої 4-ї батареї.⁴ Робота підприємства порівняно стабілізувалася з лютого 1945 р.

Завод НКБ №64. Відомості про відновлення цього оборонного підприємства досить уривчасті. Зважаючи на призначення заводу, цілком імовірно, що його було повністю евакуйовано у 1941 р., а залишки обладнання та будівлі знищено.

До грудня 1943 р. на завод було надіслано 355 працівників, але відновлювальні роботи провадилися виключно стосовно житлового

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 3, арк. 7-8.

² Там само, спр. 7, арк. 37, 89, 103.

³ Там само, оп. 8, спр. 8, арк. 30.

⁴ Там само, арк. 144.

фонду (відбудовано 656 м²).¹ Згідно з постановою ДКО від 3 січня 1944 р. запустити підприємство мали у другому кварталі 1944 р. Будівлі цехів в принципі готові були прийняти обладнання уже взимку 1944 р., але монтаж затримувався. Постановою СНК від 11 липня 1944 р. планувалося запустити тротилове виробництво у грудні того ж року, але й цей термін зірвався. Виробництво до травня 1945 р. так і не запрацювало.

Машинобудівний завод. Повністю евакуйований у 1941 р. завод не був запущений німцями, але до кінця літа 1943 р. була готова ливарна та механічна майстерні. Саме на їх основі почалося відновлення підприємства, яким керував старий директор заводу Іван Трохимович Катеринич.

У вересні 1943 р. почалася розчистка території, відновлення будівель цехів. Кількість працівників досягла 700 осіб. Обладнання, яке збереглося, дозволило до кінця жовтня відновити роботу ливарної та механічної майстерні.² Також у жовтні завершили ремонт 5-го прольоту врубового цеху, приміщення котельні, ковальського цеху з обладнанням, повністю відбудували цех №5, де встановили 14 токарних верстатів, запустили 25-сильний двигун у механічній майстерні. Також запустили в дію водокачку питної води.³

У четвертому кварталі 1943 р. завод вже приступив до виробництва – було відремонтовано 35 насосів та здійснено першу на Донбасі плавку бесемерівської сталі. При цьому обладнання та електрики катастрофічно не вистачало, завезені 120 верстатів стояли без моторів, а прибулі працівники тинялися без роботи.⁴

У 1944 р. завод працював доволі активно, було випущено 210 врубових машин ГТК-3 та 215 насосів різних марок.⁵ У травні 1945 р. завершилося відновлення першої черги заводу. У цехах працювало понад 150 верстатів, на повну потужність запустили ливарний цех, завод поповнювався працівниками.⁶

Таким чином, відновлення машинобудівного заводу відбувалося найефективніше та найбільш швидкими темпами серед усіх промислових підприємств Горлівки.

¹ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 175-176.

² Там само, спр. 61, арк. 45.

³ Там само, спр. 94, арк. 11.

⁴ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 46.

⁵ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 61, арк. 53.

⁶ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 147.

Микитівський ртутний комбінат.

Дане підприємство, як вже згадувалося, досить плідно працювало під час окупації. У серпні 1943 р. під час евакуації німецьких економічних структур з нього вивезли останню виплавлену ртуть у кількості 10 тон. Через брак транспорту відновлене у 1941-1942 рр. обладнання, зокрема ртутні печі та вцілілі промислові будівлі, були знищені. Загальний розмір збитків підприємства оцінювалася державною комісією у 32 366,4 тис. крб. (показник було дещо завищено шляхом включення до акту обліку збитків довільних сум по окремих категоріях, зокрема, по підсобному господарству комбінату).¹

Відновлювальні роботи розпочалися у вересні 1943 р. під проводом новопризначеного директора підприємства Омеляна Григоровича Калмикова. Роботи мали йти у два етапи. Перша черга мала на меті відновлення у IV кварталі 1943 р. лише базових об'єктів, що дали б змогу запустити виробництво на 15-30% довоєнних потужностей. Затоплення шахти №2-біс стало основною перепоною на шляху відновлення видобутку руди, тому перша черга передбачала ремонт стволів дрібніших шахт №10 та №3, а також початок роботи на дрібних шурфах куполів "Софіївський" та "Чорна курганка". Для забезпечення обжигу руди планувалося до кінця року відновити дві печі Фішера та збудувати ще три нові печі ретортного типу. Крім того, пропонувалося змонтувати водовідлив на шахті №2-біс та підготувати комбінат до прийому електроенергії. Другу чергу відновлення вкрай оптимістично запланували завершити у жовтні 1944 р. та вивести підприємство на 100% довоєнної потужності.

Реально до кінця 1943 р. проведено такі роботи:

- відновлено ствол та встановлено підйом на шахті №10, по шахті №2-біс змонтовано водовідлив до горизонту 104 метри;
- відновлено дві печі Фішера та підготовлено до пуску три ретортні печі;
- розпочато видобуток руди у дрібних шурфах;
- в цілому відновлено лінії енерго- та водопостачання.

Ці роботи дали змогу з 1 жовтня 1943 р. розпочати плавку ртуті.²

Однак слід відзначити, що перші 368 кілограмів ртуті комбінат відвантажив ще у вересні 1943 р. З цього числа 324 кг лишилося на складах від німців, а ще 44 було виплавлено із залишків руди. Це дозволяє зробити припущення, що принаймні одна піч збереглася у більш-менш пристойному стані. Наступного місяця комбінатом з

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4023, оп. 1, спр. 5, арк. 13-30.

² Там само, арк. 1-3.

власної руди було виплавлено 1913 кг металу, ще 420 кг отримали від населення (імовірно, розкраденого під час евакуації та робот періоду німецької окупації), а 89,5 кг зібрали у приміщеннях старого заводу (зайвий доказ низької культури довоєнного виробництва). Загалом до кінця 1943 р. вироблено 14 693,5 кг металічної ртуті, що означало виконання річного плану до 13 грудня 1943 р.¹

З січня 1944 р. почалися роботи по 2-й черзі відновлення. Було відремонтовано копер на шахті №2 біс, тимчасовий підйомник встановлено на шахті №3.²

З 1943 р. керівництво заводу для підвищення рівня виробництва використало незвичну схему – старательську систему роботи на дрібних шурфах, при цьому бригади працювали на повному госпрозрахунку, залежно від кількості виданої руди. Це дозволило виконувати план, але призвело до тотального порушення всіх норм гірничих робіт, хижацького видобутку руди та супроводжувалося масовим застосуванням ручної праці. Саме тому з 1946 р. рівень виробництва різко впав.³

За весь 1945 р. комбінатом було видобуто 24 092 тонн руди з вмістом ртуті 0,774% та виплавлено 146,5 тон цього металу, тобто 40,7% від показників 1940 р.⁴

Микитівський алебастровий та доломітний заводи. Згідно з постановою СНК від 21 жовтня 1943 р. та розпорядженням обкому КП(б)У алебастровий завод мав бути пущений на 50% довоєнної потужності (30 000 тон/рік) не пізніше 15 квітня 1944 р. Восени 1943 – взимку 1944 р. було перешито під'їзну залізницю, очищено будівлі заводу від сміття, оточено парканом територію. Робочої сили постійно не вистачало. Замість обіцяних планом мобілізації 150 працівників завод отримав лише 6.⁵

Навесні 1944 р. завод не мав ані штату працівників, ані проекту відновлення, ані необхідних матеріалів, тому пуск підприємства відклали спочатку до 1 травня 1944 р., але внаслідок подальшого безладу у постачанні матеріалами та нестачі робочої сили всі заплановані терміни зірвалися й роботи по першій черзі відновлення завершили лише 25 липня 1944 р.⁶ Відбудова алебастрового комбінату також відома найбільш масовим (і вдвічі трагічнішим через свою

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4023, оп. 1, спр. 3, арк. 13-16; спр. 4, арк. 1.

² Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 7.

³ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 178, арк. 23-24.

⁴ Там само, арк. 50.

⁵ Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 7.

⁶ Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 8, арк. 134-135; ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 109.

безглуздість) нещасним випадком у Горлівці, що стався 9 березня 1944 р. При розборі залишків постаменту обжигової печі жіноча бригада виявила заряд вибухівки, який десятник, замість того, щоб проінформувати керівництво та дочекатися саперів, спробував витягти самотужки. Вибух забрав життя 9 осіб, зокрема 6 жінок, та травмував ще п'ятьох, пошкодив цех заводу, повністю зруйнував піч та наніс збитків на 70-100 тисяч карбованців.¹

Перша черга відновлення доломітного заводу була завершена влітку 1944 р. Відбудували електростанцію, розпалили 10 печей цеху №1, відкачали воду з доломітної копальні та почав працювати Кодимський кар'єр.²

Відновлювальні роботи по тресту Донбасенерго.

Ревізія обладнання енергетичної мережі Центрального району Доненерго у вересні 1943 р. виявила наявність певного потенціалу відновлення. У першу чергу це стосувалося електростанції №1, де в результаті діяльності окупаційної влади було підготовлено до пуску один генератор та два котли. Таким чином, ремонту потребувала в основному зруйнована вибухом будівля електростанції та додаткове обладнання. Збереглися також трансформаторні кіоски міської електромережі, однак потужніші лінії загальною довжиною 248 км, що з'єднували підстанції, виявилися пошкодженими.³ Конкретніше про ступінь їх руйнування сказати важко, однак до кінця вересня 1943 р. 5 ділянок ЛЕП напругою 110 та 35 кВ вже було відновлено та ще на шести велися активні роботи, тобто певну частину обладнання вдалося зосередити доволі оперативно. По електростанції протягом вересня-жовтня проводилася доукомплектація турбіни, підготовка до пуску чотирьох вцілілих котлів і намагання забезпечити ремонт серйозно пошкодженого генератору. Що стосується підстанцій району, роботи з ремонту трансформаторів та розподільчих пристроїв зосередилися на шести з них, визначених пріоритетними для отримання струму з електропоїздів на ЗуГРЕС або районної електростанції.⁴

На кінець 1943 р. на Центральній електростанції району було відновлено й встановлено 4 вертикальні водотрубні парові котли (три з них монтувалися ще у 1926 р. та один – у 1932-му), загальною

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 86 (незважаючи на те, що тип вибухівки та маркування на ящику недвозначно вказували на його радянське походження, це не завадило міськпарткому задекларувати цей випадок як "акт помсти німецьких загарбників з метою зірвати відновлення підприємств Донбасу").

² Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 8, арк. 36.

³ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 135-137, спр. 57, арк. 9-13.

⁴ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 144-151, 153-162.

потужністю у 35 тон пари на годину та площею нагріву у 1400 м². Вже 1 січня 1944 р. завершився монтаж “трофейної” турбіни Сіменс та електрогенератору потужністю у 3 000 кВт. Відновлені підстанції мали 10 трансформаторів сумарною потужністю у 44 020 кВт·А¹. Все це дало змогу розпочати виробництво на Горлівській ЦЕС №1 власної електроенергії.

План виробництва електроенергії на 1944 р. для Центрального району Донбасенерго (а фактично – для єдиної електростанції №1) було реально виконано тільки на 54,3%. Такі показники обумовлювалися комплексом факторів – численними аваріями (з різних причин їх сталося чотирнадцять за рік), та неефективністю роботи відновленого обладнання – котли ЦЕС не обладнали економайзерами (підігрівачами води), що призводило до перевитрат палива, а вугілля тільки-но запущених у дію дрібних шахт мало надзвичайно низьку якість).²

У 1944 р. по Центральному району Донбасенерго ремонтно-відновлювальні роботи в умовах нестачі матеріалів, робочої сили та ігнорування замовлень підрядниками вимушено зосередилися на монтажі дрібного обладнання (трансформаторів, пускачів тощо) та ремонті ліній електропередач. Ділянки роботи, що потребували більш впорядкованих зусиль та відповідного матеріального забезпечення, продемонстрували провальні результати. Так, по ЦЕС №1 з запланованих 2,5 млн. крб. реальне виконання не перевищило 54%. Загалом за 1944 р. на ЦЕС працювали над ремонтом турбогенераторів №1 потужністю 6 МВт та №2 потужністю 3 МВт, а також парових котлів №№1-10. Реально план було виконано лише по котлу №2, що відновлювався з 14-15 грудня 1943 р. до 19 січня 1944 р. По інших установках план освоєння капіталовкладень виконано не було, за виключенням порівняно невеликого обсягу робіт на генераторі №2, який, втім, вводили у роботу у 1944 р. ще не планувалося. Така сама ситуація спостерігалася й відносно відомчого житлового будівництва, де план було виконано лише на 24%³.

Натомість по 9 підстанціях (Горлівська та Тукова – 110 кВ, інші – 35 кВ) план монтажу було значно перевиконано. Це стосувалося і монтажу ліній електропередач, де роботи протягом року велися на 18 ЛЕП замість запланованих шести, загальною довжиною 99,4 км напругою 110 кВ та 119,4 км напругою 35 кВ. Якщо монтаж більшості ЛЕП було завершено у вересні-жовтні 1944 р., то монтаж

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4298, оп. 1, спр. 11, арк. 50, 62, 75.

² Там само, ф. Р-4298, оп. 1, спр. 11, арк. 42, 55, 61.

³ Там само, спр. 8, арк. 87-87зв.

трансформаторів на підстанціях носив періодичний характер, що імовірно обумовлювалося термінами постачання обладнання або ж обмеженою кількістю робочої сили.¹

За 1944 р. всі відновлювальні роботи виконували лише силами тресту, з невеликим перевиконанням плану (116% загалом та 103% з монтажу). Натомість підрядні організації забезпечили лише проектні рішення з підстанції Вузловська та ЦЕС №1, виконавши поставлені завдання тільки на 40%. Взагалі-то погана робота підрядників спостерігалася не лише у відновленні енергетики, і справа тут не лише у відсутності техніки та робочої сили. Непродуманість розподілу завдань та відповідальності за їх виконання між різними підприємствами часто призводила до їх тихого саботування, адже матеріали, робітники та зусилля спрямовувалися передусім на основне виробництво. Наприклад, перекинуте з Донбасенерго до тресту Артемвугілля зобов'язання відновити підстанцію на шахті №5 явно не викликало ентузіазму – за 1944 р. до роботи трест не взявся взагалі, а за весь 1945 спромігся лише закласти її фундамент².

Відновлення мережі підстанцій та ліній електропередач дозволило у 1945 р. зосередити зусилля на поліпшенні роботи ЦЕС. До п'яти парових котлів додалися два - №9 та №8 (пущені 6 липня та 27 грудня 1945 р. відповідно), ще по двох велися ремонтні роботи, а монтаж економайзера, двох димових труб та оновлення витяжних вентиляторів дозволило підвищити їх ефективність. Також за 1945 р. було введено у дію підстанцію Підземгаз та спроектовано нову - на машинобудівному заводі. І знову, як і в попередні роки, всі роботи було виконано лише за рахунок власних коштів та ресурсів тресту, без допомоги підрядних організацій.³

Загалом можна дійти висновку, що при відновленні промисловості Горлівського району головна увага надавалася результату, тобто виробленій продукції, а не нормальному технологічному процесу. Це характерно для всіх галузей. Тим не менше, темпи відновлення окремих підприємств справді були вражаючими.

Відновлення сільського господарства. Становище сільського господарства міста у 1943-1945 рр. було вкрай важким. Відсутність робочої сили та техніки не могла бути компенсована так, як у промисловості. Фінансування ж процесу відновлення колгоспів та радгоспів з боку держави практично не існувало.

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4298, оп. 1, спр. 8, арк. 89-90.

² Там само, арк. 85.

³ Там само, спр. 27, арк. 10-19.

Найбільше втрат за час війни зазнало скотарство. На 16 вересня 1943 р. у власності колгоспів та радгоспів Горлівського району нараховувалося:

великої рогатої худоби – 263 голови (5% довоєнної кількості);
коней – 31 голова (2%);
свиней – 45 голів (0,2%);
дрібної рогатої худоби – 164 голови (12%);
птиці – 383 штуки (4,3%)
126 бджолиних родин (17%).

Також понад 280 голів худоби вилучила як трофей радянська армія у вересні 1943 р.¹ Кількість худоби, що опинилася у колгоспників, не підрахована, але зрозуміло, що її було досить багато. Найпопулярнішим питанням на засіданнях міськвиконкому у 1944 р. стало вилучення у селян “незаконно придбаної під час окупації” худоби (так само було вчинено і з зерном для посіву озимини – його просто забрали у колгоспників).² Відновлення поголів’я худоби відбувалося також за рахунок інших областей СРСР. За 1944 р. планувалося перегнати до Горлівського району 100 голів великої рогатої худоби, 1300 овець та 160 свиней з Чкаловської області, Киргизії та Ставропольського краю.³ Уже за даними на 13 січня 1944 р. кількість худоби значно збільшилася (великої рогатої худоби стало більше у 15,5 разів, коней у 6 разів, кількість свиней збільшилася майже вдвічі).⁴

Восени 1943 р. було зібрано мізерний врожай з 1766 га, з них 1085 га складала зернові. Засіяно озимини було тільки 1380 га, що складало менше 30% плану. Не кращі показники продемонструвало господарство і у 1944 р. Оброблювана площа земель у Горлівському районі зросла до 9971 га, тобто вп’ятеро більше, ніж у 1943 р., але досягла лише 43% довоєнної. З них під зернові культури використовувалося 519 га, під овочі 704 га, під картоплю – 681 га.⁵ Весняний сів йшов у дуже складних умовах – насіння вистачало лише на 38% господарств, а 54 трактори простояли через постійні аварії 1784 трудодні. У таких самих умовах проходила й посівна озимини 1944 р., що також стала провальною – станом на 23 листопада колгоспи засяли 631 га, а радгоспи 749 га, що складало відповідно

¹ Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 222, арк. 125; ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 136.

² Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 60, арк. 136.

³ Там само, ф. 232, оп. 8, спр. 48, арк. 18, 26, 30.

⁴ Там само, ф. Р-4649, оп. 1, спр. 4, арк. 15.

⁵ Там само, ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 8.

63,1% та 18,7% від плану. Окремі радгоспи виконали план посівної на 13%.¹ Пояснити такі показники досить просто – давалися взнаки відсутність робочої сили, техніки, належного фінансування, нереальність встановлених планів. Єдиним моментом, що рятував радгоспи від повного економічного колапсу, було їх закріплення за конкретними підприємствами. Це давало змогу іноді отримувати і вчасно ремонтувати техніку, подекуди мати допомогу у вигляді певної кількості робітників при зборі врожаю. Однак стан радгоспів та потреба у децентралізованому забезпеченні робітників мінімальною кількістю харчів, змусив міськвиконком у 1944 р. передати досить значну частку земель спеціально утвореним підсобним господарствам. Так, лише за підприємствами тресту "Артемвугілля" закріплювалося 15 наділів у різних частинах міста загальною площею 459 га.² В цілому ж сільське господарство району відновлювалося дуже повільними темпами, передусім через другорядність цього завдання для радянського керівництва.

Узагальнення викладених у нашому нарисі відомостей дозволяє переоцінити ряд подій періоду 1941-1945 рр. на території Горлівського району та визначити напрямки подальших досліджень стосовно окремих проблем.

У першу чергу визначимо, що зафіксоване у літературі ставлення до передвоєної Горлівки як усебічно розвиненого промислового центру є не зовсім об'єктивним. Економіка району 1941 р. характеризувалася тотальною перевагою видобувної та хімічної галузі, поряд зі слабо розвиненою легкою та переробною промисловістю, що мала в основному комунальний чи кооперативний характер. Значна диспропорція спостерігалася і в рівні розвитку окремих територій району – якщо центральна частина Горлівки мала порівняно цивілізований вигляд, то становище шахтних селищ не набагато змінилося з початку ХХ ст. Певна "ідеалізація" передвоєного міста у документах 1943-1945 рр., на нашу думку, мусила підкреслювати масштаби злочинів окупаційного режиму. Однак такий підхід спрацьовує виключно стосовно промислового потенціалу Горлівського району, але аж ніяк не щодо комунального господарства.

Великою проблемою залишається оцінка масштабів руйнування промисловості у 1941 та 1943 роках. Важливість саме кількісного підходу до проблеми викликана певною спекуляцією цифрами з боку керівників підприємств під час їх відновлення. Відсутність надійних

¹ Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 2, арк. 16.

² Там само, ф. Р-4649, оп. 1, спр. 2, арк. 37.

даних у вже актуалізованій джерельній базі наводить на думку про залучення нових джерел, найперспективнішим з яких виступають звіти німецьких військово-економічної інспекції "Південь", військово-економічних команд та відновлювальних батальйонів 1941-1942 рр.

Комплексне використання доступних на сьогодні різнопланових документів дозволило нам утворити більш точну картину оборонних боїв, що точилися на території Горлівського району у жовтні – грудні 1941 р. На сьогодні визначено точні хронологічні рамки оборони міста (стосовно яких у краєзнавчій літературі не було узгодженої думки), а також реальний склад частин, що брали участь у боях по обидва боки фронту. Перспективним напрямом дослідження цієї проблеми залишається уточнення перебігу бойових дій та реалістична кількісна оцінка втрат їх учасників, що вимагає залучення у першу чергу документів радянських та італійських військових з'єднань.

Найбільш проблемним питанням досліджень періоду окупації залишається колаборація місцевого населення, оцінки якої у нашій роботі є доволі приблизними. Доцільним у цьому плані було б залучення джерел усної історії, що дозволить поглянути на проблему через особистісне її сприйняття очевидцями. Що стосується відновлення господарства міста німецькою адміністрацією у 1941-1943 рр., то порівняно успішно це відбувалося по відношенню до видобувної промисловості та дрібних комунальних закладів. З метою більш точної оцінки економічного потенціалу окупованого Горлівського району необхідно залучити документи промислових концернів та фірм, зокрема Гірничо-металургійного товариства "Схід". Характеризуючи підокупаційну дійсність, у подальшому доречно більшу увагу приділяти тим питанням, що свого часу або через ідеологічні міркування, або з причини браку джерел не висвітлювалися. До них, зокрема, належать такі проблеми, як взаємовідносини населення і вермахту, духовне життя на окупованих територіях, еволюція ставлення місцевої людності до окупаційного режиму тощо. Період окупації за умов зруйнованої промисловості, відсутності легальних шляхів забезпечення засобами існування, позначився реалізацією різноманітних стратегій виживання. Без розуміння цього неможливо адекватно оцінити ступінь лояльності населення щодо старої та нової влади, його прагнення стати на шлях спротиву або колаборації.

Зокрема, об'єктивне дослідження радянського підпільного руху, що створювався у вигляді партійних організацій, виявляє його низьку ефективність з причин непрофесійності учасників та організаторів, формального ставлення з боку органів влади до створення

матеріальної бази підпілля, невизначеності у цілях та завданнях. Але варто звернути увагу на типову проблему організації підпілля в Україні в умовах початку окупації – відсутність масової підтримки серед населення, яке зайняло вичікувальну позицію. Специфічним та сприятливим для горлівських підпільників виявився тривалий термін ведення бойових дій на території району, що дозволило, з одного боку, мати підтримку політвідділу 74-ї дивізії (зокрема, у забезпеченні агітаційною літературою), а з іншого – призвело до змін основних завдань організації, яку перетворили на джерело інформації для військової розвідки. Безлад в італійській зоні окупації дозволив підпіллю, не дивлячись на всі негаразди, провести у листопаді – грудні 1941 р. ряд вдалих диверсійних акцій. Однак перенесення лінії фронту і прибуття німецьких каральних частин призвели у лютому – травні 1942 р. до масових арештів та розстрілів підозрюваних у протидії окупаційному режиму. Результатом каральних акцій став фактичний розгром підпільного руху до початку літа 1942 р. Окремі акти саботажу чи агітації пізнішого періоду проводилися окремими зацілілими учасниками підпілля, але вони не мали організованого та масового характеру.

Зрозуміло, що окрім "офіційного" партійного підпільного руху, свою агентуру на Донеччині залишало НКВС, імовірно - також і військова розвідка. Однак ми досі не маємо доступу до документів, що розкривали б цю частину діяльності підпілля на окупованих територіях.

Вивчення проблеми функціонування націоналістичного підпілля у межах Горлівського району стикається передусім з браком надійних джерел, оскільки слідчі справи його учасників з архіву колишнього НКВС та МДБ не відзначаються об'єктивністю, та й стосуються у першу чергу тих членів організації, що були затримані радянськими спецслужбами. Матеріали ж мемуарного характеру містять багато фактичних помилок та перекохань, на яких, окрім часової відстані між подіями та спогадами про них, позначилися й давні міжфракційні суперечки всередині ОУН. Якщо робота підпілля з лютого 1942 р. простежується у різних типах джерел більш-менш послідовно, то питання утворення горлівського націоналістичного осередку у грудні 1941 р. поки що залишається проблемним. Світло на це питання могли б пролити матеріали німецької, італійської та радянської військової розвідки цього періоду (причому залучення джерел останньої є найменш імовірним).

Що стосується діяльності горлівських партизанських загонів, то, як уже зазначалося, вони являли собою формування, що діяли у тісному контакті з військовими частинами. Це унеможливило точну

оцінку ефективності їх діяльності, оскільки це потребує відмежування зусиль партизанів та військовослужбовців регулярних з'єднань у межах спільних операцій. Зрозуміло однак, що відомості офіційних звітів сильно завищені. Доля микитівських партизан, що опинилися з червня 1942 р. в умовах відсутності армійської підтримки, виявила поганий кадровий підбір загонів, невизначеність у цілях та нерозбірливість у методах з боку їх командування. Досі залишається практично недослідженою ще одна сторінка горлівського партизанського руху, а саме доля нечисельних загонів, сформованих влітку 1941 р. та перекинутих до території Київщини.

Намагання побудувати об'єктивну картину діяльності горлівських партизан виявило головну проблему – суперечливість та заангажованість джерел. Тому нагальним завданням дослідження виявляється розширення джерельної бази, що можна зробити за рахунок залучення звітності про бойові дії військових частин, яким підпорядковувалися загони, матеріалів УШПР тощо. Надзвичайно цікавим могло б стати порівняння радянських даних про результативність партизанських операцій з відомостями німецьких документів про втрати, однак через розпорошеність джерельної бази пошук останніх являє собою дуже складне завдання. З'ясування повної картини подій вимагає також залучення до дослідження звітності відділів НКВС Південного та Південно-Західного фронту, а також військової розвідки фронтів, однак ситуація з розсекречуванням цих матеріалів викликає сумніви щодо їх доступності у найближчому майбутньому.

Оперативне звільнення території Горлівського району, що відбулося 4-5 вересня 1943 р., на нашу думку, забезпечувалося, з одного боку, потужною перевагою радянських частин у кількості та якості військових з'єднань, а з іншого – відсутністю у німецького командування необхідності приділяти спеціальну увагу захисту саме цієї ділянки фронту в умовах загального відступу 6-ї армії до Дніпра. Також схоже, що ступінь розвиненості німецьких оборонних ліній у межах Горлівки, який подекуди підкреслюється у мемуарних джерелах, не зовсім відповідає дійсності. Більш точні відомості з цього приводу могли б дати документи військового командування вермахту та РСЧА, доступність яких останнім часом виглядає оптимістичніше. Також нагальним завданням дослідників залишається встановлення точних втрат з обох сторін, що дозволило б скласти об'єктивніше враження стосовно масштабів бойових дій при звільненні міста.

Проблема відбудови зруйнованої міської економіки у першу чергу викликає зауваження стосовно методів управління. Зусилля партійних органів зводилися до випробуваного у 1930-ті рр. рецепту –

позаекономічного стимулювання робітників, яке варто розуміти дуже широко – від чисто пропагандистських акцій до силового примусу. Однак в умовах, що склалися, рецепт "партзібрання - соцзмагання" занадто часто не спрацьовував, що викликало щире занепокоєння керівництва, адже впливати іншими методами воно не вміло. Наслідком цього стала вкрай нервова (якщо не сказати - істерична) управлінська атмосфера – кадрові чистки, пошук винних та намагання перекласти відповідальність за помилки на інших.

З досить високою долею імовірності можна казати, що головним джерелом економічного відновлення було використання примусової праці різноманітних категорій робітників – військовополонених, мобілізованих, репатрійованих, а також масове залучення до важких професій жінок та неповнолітніх. Цікаво, що більша увага надавалася комплектуванню підприємств робочими кадрами, аніж їх раціональному використанню – відомо достатньо прикладів, коли мобілізовані або виявлялися непридатним до виконання завдань, або ж залишалися без роботи через відсутність обладнання та матеріалів. Масове залучення до Горлівського району (та Донбасу в цілому) великої кількості робітників в умовах відсутності житла та безвідповідальної системи постачання призводило до дуже великої плинності кадрів, яку не вдавалося подолати навіть репресивними заходами.

Відбудова окремих галузей промисловості мала свої специфіку. У видобувній галузі, зокрема вугільної та ртутній, для забезпечення виробництва в умовах руйнування великих шахт вдалися до масового використання старих шурфів і будівництва дрібних шахт, що принесло тимчасовий позитивний ефект. Натомість відновлення машинобудування та хімічної промисловості цілком залежало від постачання обладнання та роботи підрядних організацій (ОСМЧ), яка з ряду об'єктивних та суб'єктивних причин часто виявлялася неефективною. Загалом до весни 1945 р. відбудова горлівської економіки лише розпочалася (окремі підприємства відновили приблизно на 50-60%), а головні зусилля ще лежали попереду.

Історія Горлівки у період Великої Вітчизняної війни є яскравим прикладом життя великого промислового центру, населення якого стало свідком, учасником і жертвою найбільшої трагедії людства у ХХ ст. Проте, попри злочини нацистів, нехтування проблемами пересічної людини з боку сталінського режиму, недостатню ефективність, а іноді – і безвідповідальність місцевої влади, горлівчани знайшли у собі достатньо стійкості та сили для відродження своєї малої Батьківщини.

**Документи
(1941-1950 pp.)**

С П Р А В К А

183

О РАЗМЕЩЕНИИ ЗАПОЛЧЕННЫХ В КОНТРАКТНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯХ
УЛЕТК МВД УКРАИНСКОЙ ССР.

По состоянию на 10августа-47г

1. МИНИСТЕРСТВО СТРОИТЕЛЬСТВА ПРЕДПРИЯТИЙ ТЯЖЕЛОЙ
ИНДУСТРИИ СССР.

1.	При тресте "ДНТЯЕСТРОЙ" г. Харьков	- 2693чел.
2.	"-" "ЗАПОРЖЕСТРОЙ" г. Запорожье	- 2891""
3.	"-" "АЗОВСТАЛЬСТРОЙ" г. Мариуполь	- 3388""
4.	"-" "ЕНАКИЕВТЯЖЕСТРОЙ" -Азототуковск завод г. Горловка.	- 2050""
5.	"-" "ЕНАКИЕВТЯЖЕСТРОЙ" цементный завод г. Енакиево	- 1441""
6.	"-" "КРИВОРОЖЕСТРОЙ" г. Кривой Рог	- 1762""
7.	"-" "ДНЕПРОДТЕСТРОЙ" г. Днепропетровск	- 1274""
8.	"-" "МАКЕСТРОЙ" завод имени Кирова г. Макеевка.	- 1168""
9.	"-" "НИКОПОЛЬСТРОЙ" г. Никополь	- 1904""
10.	"-" "МАКЕСТРОЙ" завод "Коммунист" ст. Фенольня	- 337""
11.	"-" "ДОНМАШЕСТРОЙ" завод имени Сталина г. Краматорск	- 757""
12.	"-" "СТАЛИНМЕТАЛЛУРГСТРОЙ" завод имени Сталина г. Сталино.	- 1072""
13.	"-" "СТАЛИНМЕТАЛЛУРГСТРОЙ" Еленовские карьеры	- 339""
14.	"-" "ДЗЕРЖИНСКСТРОЙ" завод имени Карла Либкнехта, ст. Ваглей	- 477""
15.	"-" "ИНДУСТРОЙ" г. Капополь	- 436""
ИТОГО.....		- 22000""

Довідка про розміщення військовополонених у таборах МВС
на території УРСР, 1947 р.

1. Доповідна записка Сталінського обкому КП(б)У про організацію райкомів та райвиконкомів у Горлівському районі, 4 квітня 1941 р.

№ 00541

4.IV.41 г.

Москва, ЦК ВКП(б), орготдел¹

Сталинский обком КП(б)У 13.II-40 года принял решение о создании в Горловской парторганизации 3-х горрайкомов.

Центрально-Городского, Ново-Горловского и Комсомольского с подчинением их Горловскому горкому КП(б)У, а также об организации 3-х Горрайсоветов – Центрально-Городского, Ново-Горловского и Комсомольского с подчинением их Горловскому исполнительному комитету.

Горловский Горком КП(б)У об'єднує:

Первичных парторганизаций	139
В них членов партии	3547
Кандидатов ВКП(б)	1574
Всего коммунистов	5121
Комсомольских организаций	161
В них комсомольцев	4608
Территория данного района 4033,7 кв. километров. ²	
Население – 220 тысяч человек.	
Из них рабочих 70 тысяч человек.	
Горсоветов	4
Поссоветов	5
Сельсоветов	3

Промышленность

12 шахт с ежесуточной добычей угля 21500 тонн.	
Машиностроительный завод им. Кирова	1
В нем рабочих	5233
Коксохимических заводов	2
Азотно-туковый завод	1
Оборонный завод №64	1
Доломитный комбинат	1
Ртутный комбинат	1
Алебастровый комбинат	1
Завод железобетонных труб	1
Железнодорожных станций	5
(Никитовка, Горловка, Байрак, Трудовая, Майорская)	
Четыре треста.	

Трест Артемуголь с ежесуточной добычей угля 12475 тонн, трест Калининуголь с ежесуточной добычей 9025 тонн, трест Донэнерго и трест техники безопасности.

Предприятий промысловой кооперации 8

Шахты местной угольной промышленности и ряд других мелких предприятий.

В связи с тем, что трест Артемуголь разделен на два треста Артемуголь и Калининуголь, считаем целесообразным организовать райкомы Калининский, Никитовский и Центрально-Городской.

Центрально-Городской район

Первичных парторганизаций	51
с количеством членов ВКП(б)	1563 челов.
кандидатов в члены ВКП(б)	662
Всего коммунистов	2225
Комсомольских организаций	69
в них комсомольцев	4150 челов.
Центрально-Городской райком КП(б)У объединяет центральную часть города Горловки и бывший поселок шахты №5 им. Ленина.	
Территория района	4591 га
Население	67400 человек
Из них: трудящихся	30600
рабочих	17867

Промышленность

Шахт, входящих в трест Артемуголь	3
(шахта им. Ленина, Кочегарка и ш. Рудуч)	
Ежесуточная добыча угля	5798 тонн
Рабочих	7319 челов.
Машзавод им. Кирова,	
с количеством рабочих	5133 челов.
Предприятий разного типа	16
С наличием трудящихся	5315 человек
Магазинов пищеторга	63
с товарооборотом	43031 тыс. руб.
Магазинов Донпромторга	44
с товарооборотом	29640 тыс. руб.
Единиц прочей торговой сети	35
с товарооборотом	50380 тыс. руб.

Коммунальное хозяйство

Мощеных улиц	24,3 клм.
тротуаров	23 клм.
водопровода	28 клм.

канализации	8 клм.
Трамвайная линия (с 25 вагонами)	24,4 клм.

Культурно-просветительные учреждения

Средних школ	4
с наличием учащихся	3825 человек
Неполных средних школ	7
с количеством учащихся	4595 чел.
Начальных школ	14
в них учащихся	2459 чел.
Горный техникум – учащихся	300
Медшкола – учащихся	292
ФЗУ машзавода им. Кирова, учащихся	465
Горпромуч шахты Кочегарка, учащихся	718
Прочая курсовая сеть, учащихся	1162
Дворец культуры	1
Клубов и кино-театров	8
Библиотек	17
Больниц	2 (на 500 коек)
Детясель – 9, с количеством детей	575 ребят.

Перспектива данного района: закладка новой шахты “Восток Глубокая” и реконструкция ряда других предприятий.

Калининский район

Состав парторганизации:

Первичных парторганизаций	30
в них: членов ВКП(б)	958 чел.
кандидатов в члены ВКП(б)	458
Всего коммунистов	1416
Комсомольских организаций	35
В них комсомольцев	3713 чел.

Данный райком КП(б)У объединяет Ново-Горловский поссовет и территорию поселка Калинина.

Площадь данной территории	33,55 кв. м. ³
Население	52 тыс. чел.
Из них: трудящихся	21471 чел.
в т.ч. рабочих	9756 чел.

(число рабочих, занятых в химпромышленности, не указано)

Промышленность

Трест Калининуголь, объединяющий шесть шахт	
Ежесуточная добыча угля	9025 тонн
Азотно-туковый завод	
Химзавод №64	
Химзавод №3	

Подземгаз и ряд других промышленных предприятий	
Магазинов пищеторга и Донпромторга	102
с товарооборотом	63.337 тыс. руб.
29 столовых с годовым товарооборотом	4.810 тыс. руб.

Культурно-просветительные учреждения

Средних и неполных средних школ	8
с наличием учащихся	6562 человек
Начальных школ	4
с количеством учащихся	1748 чел.
Дворец культуры	1
Клубов и кино-театров	11
Стадионов	2
Библиотек	6
Больниц	2
с количеством коек	190
Амбулатория	1
Медпунктов	8
Детясель	5
с количеством детей	299 человек.

Перспективы данного района: построение нового химзавода и реконструкция старого химического завода.

Никитовский район

Состав парторганизации:

Первичных парторганизаций	48
в них: членов партии	1026 челов.
кандидатов в члены ВКП(б)	445
Всего коммунистов	1471
Комсомольских организаций	57
в них комсомольцев	3105 чел.

Никитовский райком КП(б)У об'единяет территорию г. Комсомольска и города Никитовка, с площадью 4930 га.

Население	41200 челов.
Из них: трудящихся	12139

Промышленность

Шахт – 3, входящих в трест Артемуголь, с суточной добычей	7080 тонн
Ртутный комбинат	
Доломитные предприятия	
Узловая станция Никитовка	
Мелких промышленных предприятий	12

Коммунальное хозяйство

Водопровод, протяжением	25,2 клм.
-------------------------	-----------

Трамвайная линия	15 клм.
Мошених улиц	5 клм.
Тротуаров	4,2 клм.

Культурно-просветительные учреждения

Средних школ	5
в них учащихся	3369 человек
Неполных средних школ	3
в них учащихся	1870 чел.
Начальных школ	5
Библиотек	7
Клубов	6
Кино-театров	6
Детсадииков	4
Больниц	2
в них коек	135
Поликлиник	1
Амбулаторий	3
Детясель	7
с охватом детей	350 чел.
Магазинов Донпромторга и Пищеторга	137
с товарооборотом	70288 тыс. руб.
Столовых	21
с годовым товарооборотом	3100 тыс. руб.

Перспективы района: в 1941 году будет закончено строительство завода железобетонных труб, будет запущена в эксплуатацию шахта №4-5 с суточной добычей угля 3000 тонн, будет производится реконструкция железнодорожного узла станции Никитовка.

Карту Горловского района прилагаем.⁴

СЕКРЕТАРЬ СТАЛИНСКОГО
ОБКОМА КП(б)У

(МЕЛЬНИКОВ)⁵

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 1, спр. 1926, арк. 49-55.

Машинописна копія.

Примітки:

¹ Номер документу, дата та адресат вписано від руки.

² Так в документі. Правильно – 403,37 км².

³ В оригіналі помилково – має бути км².

⁴ Карта у архівній справі відсутня.

⁵ Мельников Леонід Георгійович (1906-1981) – секретар Сталінського обкому КП(б)У у 1938-1941 та 1944-1947 рр.

2. Лист виконкому Сталінської облради секретарю Президії Верховної Ради УРСР С. Межжеріну щодо організації районних Рад, 7 квітня 1941 р.

Исполком Сталинского Облсовета депутатов трудящихся и Обком КП(б)У сообщают, что в соответствии с решением ЦК ВКП(б) и ЦК КП(б)У об образовании в гор. Горловке райкомов партии, подчиненных горпарткому, необходимо создать соответствующие райсоветы депутатов трудящихся.

В связи с этим в черту города следует включить территорию Ново-Горловского поссовета, ликвидировав Ново-Горловский поссовет.

Также включить в черту города территорию Никитовского, Калининского и Комсомольского горсоветов.

Создать в гор. Горловке такие райсоветы депутатов трудящихся, подчиненные горсовету:

1. Центральнo-городской райсовет со включением в него центральной части гор. Горловка и территории быв. поссовета шахты №5 им. Ленина. Территория этого райсовета составляет из 4591 га и населения 67.400 чел. Районный центр – центральная часть г. Горловка.

2. Калининский райсовет со включением в него территории г. им. Калинина и Ново-Горловского поссоветов. Территория этого райсовета составит из 3355 га и население из 52.000 чел. Райцентр в гор. Калинина.

3. Никитовский райсовет со включением в этот Совет территории городов Комсомольска и Никитовки с площадью 4930 га и населением 41.200 чел. Райцентр в гор. Никитовке.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ИСПОЛКОМА
СТАЛИНСКОГО ОБЛСОВЕТА (РЕШЕТНИК)¹

СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП(б)У (МЕЛЬНИКОВ)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 1, спр. 1925, арк. 62.
Машинописна копія.

Примітки:

На титульному аркуші напис від руки – "Копія вислана исполкомам облсовета".

¹ Решетняк Філіп Несторович – голова виконкому Сталінської облради у 1940-1944 рр.

3. Наказ наркому хімічної промисловості №78с за матеріалами ревізії Горлівського азотно-тукового заводу, 14 травня 1941 р.

СЕКРЕТНО

г. Москва

14 мая 1941 г.

Ревизией Горловского азотно-тукового завода, проведенной Наркоматом Государственного контроля установлено:

На заводе в 1940 г. допускались многочисленные нарушения технологических процессов во всех стадиях производства.

В газовом цехе, в результате несоблюдения технологического режима начальником цеха т. СЕМЧЕНКО А.Т., содержание окислов азота в коксовом газе после очистки превышает установленную норму на 10-60%.

В цехе №1 содержание углекислоты в коксовом газе доходило в ноябре и декабре мес. 1940 г. до 115-300 куб. сант. вместо 30 куб. сант. по норме.

В результате нарушений технологических режимов в 1940 г. заводом перерасходовано сырья и полуфабрикатов на 1.530 тыс. руб., в том числе: коксового газа – 1167 тыс. куб. мтр., колчедана – 1412 тн., кальцинированной соды – 360 тн., азотной кислоты – 2412 тн., серной кислоты – 4108 тн. и безвозвратно потеряно 4,065 кгр. платины.

Учет и контроль расходования сырья, полуфабрикатов и топлива на заводе поставлен неудовлетворительно. Начальник парокотельного цеха тов. Дроздов С.Д., пользуясь запущенностью учета, скрыл перерасход в 1940 г. 7419 тн. условного топлива.¹

Материальные ценности хранятся на заводе бесхозяйственно. По двору разбросаны железо, трубы, свинец и другие материалы, оборудование и зап. части лежат под открытым небом. Около 500 тн. угля залито водой.

По распоряжению и.о. зам. директора ВЫГОДЫ Б.Ш.Л. и начальника отдела снабжения ГРАБОВСКОГО Э.Я. в 1940 г. было продано на сторону 73,3 тн. бензола, 3,769 тн. кальцинированной соды, 500 кгр. спирта-ректификата, 30 кгр. свинца и др. материалы.

Начальник жел. дор. цеха МУШКИН в 1940 г. и в январе 1941 г. допустил 26014 часов простоя вагонов и цистерн сверх нормы, за что уплачено 218 тыс. руб. штрафа.

Финансовая штатная дисциплина на заводе нарушается. Непроизводительные расходы за 1940 г. достигли 1386 тыс. руб., безлюдный фонд перерасходован на 102,1 тыс. руб. Работникам завода

за работу, входящую в круг их обязанностей, из этого фонда уплачено 16,5 тыс. руб.

В аппарате заводу управления содержалось 7 чел. сверх утвержденного штата. Перерасходовано на культурно-бытовые нужды по фонду директора в 1940 г. 515 тыс. руб.

Приказом Народного комиссара государственного контроля №331с от 9/V-1941 г.:

1. И.о. зам. директора завода ВЫГОДА Б.Ш.Л. за бесхозяйственное хранение материальных ценностей, расходование складуемых материалов не по прямому назначению и за разбазаривание остро-дефицитных сырья и продукции отстранен от занимаемой должности.

2. Начальнику газового цеха СЕМЧЕНКО А.Т. за систематическое нарушение технологического режима объявлен выговор.

3. Начальнику парокотельного цеха Дроздову С.Д. за сокрытие перерасхода топлива объявлен строгий выговор.

4. Начальнику жел. дор. цеха Мушкину М.Г. за простой вагонов и цистерн сверх нормы объявлен выговор.

5. Директору завода Христофорову В.П. за неудовлетворительное руководство, хранение и расходование сырья и материальных ценностей и за нарушение финансово-штатной дисциплины поставлено на вид.

Приказом отмечена недостаточность контроля за соблюдением технологического режима со стороны гл. инженера завода Рябенко А.Я.

т.т. Христофоров В.П. и Рябенко А.Я. предупреждены, что на них будет наложено строгое взыскание, если они в течение месяца не устранят выявленные ревизией недостатки в работе завода.

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Директору Горловского азотно-тукового завода тов. Христофорову:

а) Устранить недостатки в работе, выявленные ревизией Наркомата Госконтроля.

б) Взять под личный контроль проведение намеченных мероприятий по оздоровлению завода, обратив особое внимание на строгое соблюдение графика планово-предупредительных ремонтов и качество их исполнения.

в) Закончить во II-м квартале все мероприятия, направленные на установление точного учета расхода сырья, энергии и материалов в производстве.

2. Начальнику Главазота тов. УВАРОВУ выехать на Горловский азотно-туковый завод для проверки выполнения заводом указаний Наркомата Госконтроля и оказания помощи заводу.

п.п. НАРОДНЫЙ КОМИССАР ХИМИЧЕСКОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ СССР - ДЕНИСОВ²

14.V-41 г.
№1612

Верно: *підпис*

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 362, оп. 1, спр. 1943, арк. 57-58.
Машинописна копія.

Примітки:

¹ Умовне паливо - спеціальна одиниця для порівняння теплоутворюючої здатності різних видів палива, що приблизно дорівнює теплоті згорання кілограму кам'яного вугілля (7000 кілокалорій).

² Денісов Михайло Федорович (1902-1973) – нарком хімічної промисловості СРСР з 24 січня 1939 р. до 26 лютого 1942 р.

4. Указ Президії Верховної Ради УРСР про створення в межах Горлівки трьох міських районів, 16 червня 1941 р.

Включити в міську смугу міста Горлівки, Сталінської області, територію міст: КАЛІНІНСЬКА, КОМСОМОЛЬСЬКА І НІКІТОВКИ.

Утворити в місті Горлівка три міських райони.

Новоутворюваним районам присвоїти найменування - КАЛІНІНСЬКИЙ, НІКІТОВСЬКИЙ, ЦЕНТРАЛЬНО-МІСЬКИЙ.

Голова Президії Верховної Ради УРСР

М. Гречуха

Секретар Президії Верховної Ради УРСР

С. Межжерін

Джерело:

История административно-территориального деления Донецкой области 1919-2000 гг. Сборник документов и материалов. – Донецк : Донеччина, 2001. – С. 95.

5. Фрагмент стенограми наради командирів винищувальних батальйонів Сталінської області, 6 липня 1941 р.

[...] тов. Рябыхин – Горловка

По Горловському району создан в черте города один батальон в три роты, в каждой роте три взвода, общее количество 270 человек.

Вооружение батальона, который расположен в черте города: один станковый пулемет, один легкий пулемет и 7 боевых винтовок, кроме того 18 винтовок мелкокалиберных, а остальные – учебные винтовки, но толку от них мало.

Кроме того, в г. Калининске организована одна рота в 90 человек, вооружена также мелкокалиберными винтовками, и когда идут патрулировать, берут учебные винтовки.

В Никитовке организована одна рота на 100 человек, вооружена мелкокалиберными и учебными винтовками. В Комсомольске организована одна рота.

Всего 540 человек, 3 роты на отдаленных участках и три роты в центре города.

Для батальона выделен транспорт 6 автомашин, 10 велосипедов, 4 подводы, 25 верховых.

Батальон переведен на казарменное положение, причем исходили из такого принципа, поротно и посменно организовать работу, сделали разбивку с таким расчетом, чтобы вся рота или взвод могли дежурить круглые сутки, и в ночное время и днем, и взводы так построены. Исходили из такого расчета в отношении связи, чтобы бойцы жили на одном из участков рабочего поселка, или работали на одном предприятии, в каждом отделении имеется один связной, на случай вызова, когда бойцов вызывают в свое отделение, чтобы взводы, отделения были расположены на одной территории рабочего поселка для быстрого вызова.

Помещения для батальона оборудованы на 150 коек, обеспечены койками, а также постельными принадлежностями, кроме того, возле помещения батальона поставлено три палатки, оборудованы матрацами, одеялами, подушками, простынями.

При батальоне организован ларек, который обеспечивает бойцов батальона питанием, имеются прохладительные напитки, булки, колбаса. Этот буфет работает до 12 часов ночи.

В отношении учебы. Учеба проводится согласно расписания. На июль месяц составлено расписание занятий. Что предусмотрено этим расписанием: политинформация, теоретическая учеба и основной упор

взят на изучение материальной части пулемета, системы “Максима”, “Дегтярева” и винтовку. По этим дисциплинам построено и расписание на июль месяц.

Весь состав батальона проверен по учетным данным органов НКВД, УГБ. При проверке выяснилось два человека, которые разыскиваются угрозыском – один по ст. 56-10, другой по ст. 70.¹

т. Чечков²: Что же вы их взяли?

- Одного нет, один уже ушел в РККА.

т. Чечков: Вероятно тот, что по 56-10?

Да.

Командный состав батальона: командир батальона, комиссар батальона и помощник у него есть, ад`ютант, помощник ад`ютанта. В каждой роте имеется командир роты и политрук роты. Имеется командир батальона по строевой части, это председатель горсовета Осоавиахима.

Нужно сказать, что вооружение батальона недостаточное.

т. Чечков: Вы из Осоавиахима все забрали?

Забрали, но там все 7 боевых винтовок. Теперь мы, правда, наметили с учебными винтовками проделать некоторый вариант.

т. Чечков: Вы уж лучше никаких экспериментов не делайте.

- Хорошо.

Я хотел сказать о том, что к подбору этого истребительного батальона вначале недобросовестно отнеслись хозяйственники и секретари парторганизаций – давали людей не тех, которые нужны, и получалось, что прислали или хромых, или таких, которые в ночное время ничего не видят. Правда, во время проверки этих людей пришлось отсеять и пришлось поставить вопрос перед секретарем горкома, чтобы этих людей заменили и чтобы были даны указания секретарям парторганизаций о более добросовестном отношении к подбору людей.

И еще есть один недостаток, который заключается в том, что секретари парторганизаций и хозяйственники присылают бумажку комиссару батальона – прошу таких-то людей отпустить, так как они заняты серьезной работой на производстве. Правда, я выясняю вопрос в горкоме, и если действительно человек очень необходим на производстве, я прошу, чтобы его заменили другим.

т. Мельников: Но ведь они у вас находятся в нерабочее время.

- А там ссылаются на то, что этот человек работает круглые сутки. Правда, таких людей у нас немного, но все же есть. И мы ставим вопрос так – если вам эти люди нужны, дайте нам взамен других людей и, как исключение, мы можем отпустить.

т. Мельников: А у них самих есть желание остаться в батальоне?

- Да, у них большое желание остаться в батальоне.

Кроме этого, у нас сейчас проводится работа среди охотников, чтобы их вовлечь в истребительный батальон или группы содействия, потому что у охотников есть оружие.

т. Мельников: И местность он хорошо знает.

- Да, и местность знает. Этот вопрос сейчас прорабатывается, и в течение пары дней дополнительно из числа охотников будут созданы группы содействия, а часть охотников будет влита в истребительный батальон. [...]

Продолжение выступления т. Мельникова

...В Сталинском районе, когда проходило собрание по речи товарища Сталина, 16 тысяч человек записались в народное ополчение, а в таких городах, как Макеевка, Горловка, Артемовск, насчитываются единицы [...]

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 1, спр. 2003, арк. 14-18. Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Маються на увазі статті Кримінального кодексу СРСР 1926 р. Зазначена ст. 56 п. 10 – помилка в документі. Стаття 56-та стосувалася умовно-дострокового звільнення та не мала підпунктів. Імовірно, мається на увазі ст. 58 пункт 10 – шпигунство та передача відомостей, що є державною таємницею. Стаття 70 – ухилення від мобілізації тяглової сили та транспорту.

² Чечков Андрій Тимофійович (1905-1975) – капітан держбезпеки, начальник Управління НКВС по Сталінській області (з 1 лютого 1939 до 15 вересня 1941 та з червня 1943 до 9 листопада 1946 р.).

6. Протокол №124 засідання бюро Сталінського обкому КП(б)У від 20 серпня 1941 р. стосовно виробництва ПШ на Горлівському машинобудівному заводі

Секретно
пункт опр. 14

СЛУШАЛИ: Об изготовлении пистолета-пулемета ШПАГИНА на Горловском машиностроительном заводе им. Кирова

ПОСТАНОВИЛИ: Ввиду особой важности поставки вооружения для фронта, а также вооружения народного ополчения, бюро обкома КП(б)У ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Обязать директора завода им. Кирова тов. КАТЕРИНИЧА и секретаря ЗПК тов. ЧАЙКИНА организовать в августе месяце производство изготовления пистолета-пулемета ШПАГИНА.

Освоить и изготовить в августе месяце 30 штук пистолетов, в сентябре месяце 200 штук.

2. Обязать секретаря Горловского горпарткома КП(б)У тов. ХАРЧЕНКО взять под личный контроль и оказать всемерную помощь в изготовлении пистолета.

3. Считать особо важной задачей изготовление пистолета на Горловском заводе им. Кирова, обеспечив ее выполнение как задания фронта.

СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП(б)У *підпис* (МЕЛЬНИКОВ)¹

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 362, оп. 5, спр. 47, арк. 65.

Примітки

¹ Крім Л.Г. Мельникова, документ підписаний також секретарем Сталінського обкому КП(б)У з кадрів Волковим та членом бюро обкому Цуциним.

7. Протокол засідання бюро Сталінського обкому КП(б)У № 128 від 9 вересня 1941 р. щодо антирадянських виступів на шахтах Горлівського району

1. СЛУШАЛИ: Об антисоветских¹ выступлениях на шахтах Горловского района.

(т.т. Мельников, Харченко, Леонов, Климов, Ларченко, Пипкин, Щербак, Карлов, Афанасьев, Алферов, Нощенко, Цуцын, Зачепа, Засядько)

ПОСТАНОВИЛИ:

В Горловке на шахтах "Комсомолец" 1-го сентября, №5 им. Ленина – 2-го сентября имели место антисоветские выступления группы женщин, спровоцированных враждебными элементами.

Проверкой обкома партии на месте установлено, что на этих шахтах группа кулаков и уголовных элементов систематически занималась контрреволюционной работой – распространением провокационных слухов. Особенно активно они развернули свою работу во время посылки шахтеров на спецстроительство, а также и во время перехода хлебной торговли на карточную систему.

Парторганизации шахт “Комсомолец” (парторг ЦК ВКП(б) тов. Климов) и №5 им. Ленина (парторг ЦК ВКП(б) тов. Леонов) не смогли во время вскрыть и разоблачить провокаторов и контрреволюционеров.

Как показала проверка, партийно-массовая и агитационная работа на этих шахтах находилась в запущенном состоянии. Рабочие собрания подолгу не собирались, как рабочие, так и живущие на шахтном поселке регулярно не информировались по текущим вопросам нашей внутренней и международной жизни.

Руководители шахт не бывали регулярно в общежитиях, на квартирах рабочих, очень редко присутствовали на сменных рабочих собраниях, лично не участвовали в проведении агитационно-массовой работы, в результате чего оторвались от масс, потеряли личный контакт, как с членами парторганизаций, так и с беспартийными рабочими. К важнейшим мероприятиям, которые проводились на этих шахтах, они подходили формально бюрократически, посылая шахтеров на спецстроительство, не разъяснили важность этой работы и оплату, которую они будут получать. При проведении карточной системы допустили грубейшие извращения – карточки выдавались ночью и вдруг.

Руководители шахт не проявили должной заботы об удовлетворении бытовых нужд семей рабочих и призванных в ряды Красной Армии (ремонт квартир производился неудовлетворительно, были задержки в выдаче угля на 2 и больше месяца и др.).

Горловский горотдел НКВД (нач. тов. Афанасьев), гормилиция (нач. тов. Щербаков) и горпрокуратура (горпрокурор тов. Карлов) не вели подлинной борьбы за выполнение Указа Президиума Верховного Совета СССР от 6/VII-41 г. "Об ответственности за распространение в военное время ложных слухов, возбуждающих тревогу среди населения", оперативная работа в этих органах поставлена явно неудовлетворительно, о чем свидетельствует тот факт, что провокационные выступления на этих шахтах для них явились неожиданностью.

Горловский горком партии (секретарь тов. Харченко) не знал действительного положения на этих шахтах, не принимал действенных мер по улучшению партийно-политической, агитационной работы, как

этого требуют условия военного времени, устранился от проведения такой важной работы, как переход торговли хлебом на карточную систему, не контролировал органы милиции, прокуратуру по выполнению Указа Президиума Верховного Совета СССР от 6/VII-41 г.

Такие грубейшие промахи в работе Горловских организаций создали благоприятную почву для ведения антисоветской работы.

Бюро обкома КП(б)У признает, что неудовлетворительное состояние политической работы среди населения на ряде шахт Горловского района, недостаточная борьба с лицами, распространяющими провокационные слухи, ошибки, допущенные при введении карточной системы на хлеб, - свидетельствуют о серьезных недостатках в руководстве со стороны бюро обкома КП(б)У Горловским городским комитетом партии.

БЮРО ОБКОМА КП(б)У ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Принять к сведению сообщение секретаря обкома КП(б)У тов. Мельникова о том, что по фактам, имевшим место в Горловском районе, группой работников обкома на месте приняты меры по ликвидации создавшегося положения на шахтах, проведен ряд мероприятий по усилению политической работы среди населения в районе, устранены недостатки в снабжении рабочих хлебом, выплате заработной платы и другим вопросам.

2. Принять к сведению заявление Облпрокурора т. НОЩЕНКО и начальника облуправления НКВД тов. ЗАЧЕПА о том, что на шахте №5 им. Ленина и шахте “Комсомолец” арестован ряд лиц и ведется срочное расследование по этому делу.

3. За запущенность партийно-политической работы на шахтах Горловского района, за самоустранение от проведения такой важной работы, как переход торговли хлебом на карточную систему, за отсутствие контроля за выполнением Указа Президиума Верховного Совета СССР от 6/VII-41 г. бюро Горловского горкома – указать, секретарю Горловского горкома КП(б)У тов. Харченко – об’явить выговор с занесением в учетную карточку.

Обязать Горловский горком партии улучшить партийно-политическую работу среди населения, систематически инструктировать агитаторов, обратив особое внимание на работу среди женщин.

5². Парторга ЦК ВКП(б) шахты им. Ленина тов. Леонова, как не обеспечившего работу на шахте – с работы парторга снять.

Просить ЦК КП(б)У и ЦК ВКП(б) – утвердить.

6. Парторгу ЦК ВКП(б) шахты “Комсомолец” тов. Климову, за ослабление политической работы на шахте об`явить строгий выговор с занесением в учетную карточку.

Предупредить тов. Климова, что при отсутствии в дальнейшем с его стороны мер, как парторга к усилению политической работы среди трудящихся шахты – к нему будут приняты меры более строгого партийного взыскания.

7. Начальнику Горотдела НКВД тов. Афанасьеву, за неудовлетворительную оперативную работу горотдела, в результате чего не было предупреждено антисоветское выступление на этих шахтах, - об`явить строгий выговор с занесением в учетную карточку.

Принять к сведению заявление т.т. Щербака и Карлова о том, что они признают свои ошибки и ими приняты меры, обеспечивающие наведение порядка в городе Горловке.

9. Зав. шахтой “Комсомолец” тов. Пипкину за проявление трусости, устранение от руководства шахтой в течении нескольких дней, - вынести строгий выговор с предупреждением с занесением в учетную карточку, с работы зав. шахтой тов. Пипкина снять.

10. Принять к сведению заявление тов. Ларченко о том, что им приняты меры по наведению должного порядка по удовлетворению бытовых нужд рабочих.

11. Принять к сведению заявление т.т. Нощенко, Зачепа и Роговцева, что ими приняты меры по выполнению Указа Президиума Верховного Совета СССР от 6/VII-41 г. [...]

СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП(б)У *підпис* (МЕЛЬНИКОВ)

Джерело:

Держархів Донецької області, ф. 326, оп. 5, спр. 1892, арк. 2-7.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ В документі початково по всьому тексту використано термін “контрреволюційні”, який потім від руки виправлено на “антирадянські”.

² Пункти №4 та №8 в оригіналі документу відсутні.

8. Доповідна записка Горлівського міськпарткому щодо організації партизанських загонів та підпільних груп, 25 вересня 1941 р.

СОВ. СЕКРЕТНО
СЕКРЕТАРЮ СТАЛИНСКОГО
ОБКОМА КП(б)У ПО КАДРАМ
тов. ВОЛКОВУ

В Горловском районе на 25-е сентября 1941 года организовано 3 партизанских отряда в количестве 83 человека, из них коммунистов 25 человек, комсомольцев 31 человек и беспартийных 27 человек.

В отрядах рабочих 21 человек, служащих 37 человек, учащихся 25 человек.

На это же число в районе организовано 5 диверсионных групп, в них записано 63 человека. Коммунистов 12 человек, беспартийных 51 человек. Из общего числа рабочих 49 человек, служащих 14 человек. В диверсионных группах парработник 1 чел., хозяйственных работников 9 человек, профсоюзных работников 1 человек, остальные работают непосредственно на производстве.

В диверсионных группах ранее бывшие в партизанских отрядах 5 человек.

Горкомом КП(б)У и Горотделом НКВД проведены отрядные собрания красных партизан, на которых партизаны подписали клятву о своей преданности родине, нашему правительству, партии ВКП(б) и тов. СТАЛИНУ.

Такая же клятва взята от каждого участника диверсионных групп. Эта работа была проведена при индивидуальной беседе с каждым товарищем.

Красные партизаны в настоящее время являются бойцами истребительного отряда, где изучают военное дело. Боевой материальной части красные партизаны еще слабо оснащены имеются винтовки, за последние дни приобрели: гранаты и бутылки с горючим, есть один пулемет.

Диверсионные группы пока еще боевой материальной части не имеют.

Список бойцов партизанских отрядов и диверсионных групп Горловского района прилагаю к данной докладной записке.¹

СЕКРЕТАРЬ ГОРЛОВСКОГО ГОРКОМА КП(б)У
ПО КАДРАМ (підпис) НЕГУРИЦА

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 15, арк. 157.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹Список на аркушах 158-166, доданий до документу, тут не публікується.

**9. Директива Ставки ВГК №003010 командувачам
Південно-Західного та Південного фронтів про
відведення військ фронтів на лінію Касторна, Старий
Оскол, Новий Оскол, Валуйки, Куп'янськ, Лиман,
Артемівськ, Горлівка, Матвіїв-Курган, р. Міус,
15 жовтня 1941 р.**

Особой важности

Главнокомандующему ЮЗФ
Командующему ЮФ

15.10.41 г. 14.40

В целях планомерного отхода на восток для сохранения армии Ставка Верховного Главнокомандования п р и к а з ы в а е т:

1) Юго-Западному фронту с 17.10 начать отход частью сил фронта на линию Касторная, Стар. Оскол, Нов. Оскол, Валуйки, Купянск, Лиман, закончив его к 30.10.

2) Фронту с выходом на линию Касторная, Купянск, Лиман вывести в резерв не менее шести стрелковых дивизий и двух кав. корпусов.

3) Южному фронту в соответствии с отходом Юго-Западного фронта отводит свою правофланговую армию на фронт Лиман, Горловка, оставляя свои левофланговые армии (18 и 9 армии) на занимаемом ныне фронте. К 30.10 Южному фронту укрепиться на фронте Лиман, Артемовск, Горловка, Матвеев-Курган, р. Миус и далее по лиману по его восточному берегу.

4) Южному фронту с выходом на линию Лиман, Горловка, Матвеев-Курган, Лакедемония¹ вывести во фронтовой резерв не менее трех стрелковых дивизий.

5) Разграничительные линии:

а) между Брянским и Юго-Западным фронтами: Суджа, Медвенское, Тим, Касторное, Старая Графская. Все для Юго-Западного фронта включительно;

б) между Юго-Западным и Южным фронтами: Доброполье, Славянск, Лиман, Лисичанск, Чертково. Все для Юго-Западного фронта включительно;

6) С 20.00 16.10 Южный фронт подчиняется Главнокомандующему Юго-Западным направлением и командующему Юго-Западным фронтом.

7) Получение подтвердить. Исполнение донести.

Ставка Верховного Главнокомандования

И. Сталин

Б. Шапошников

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 9-10.

Примітки:

¹ Правильно – Лакедемонівка.

10. Директива командувача військами Південного фронту №00206 від 16 жовтня 1941 р. на відвід військ правого крила фронту на рубіж Красний Лиман-Артемівськ-Горлівка-Іловайськ

Серия Г

ДИРЕКТИВА № 00206/ОП. ШТАБ ЮЖНОГО ФРОНТА

ПАРИЖСКАЯ КОММУНА

16.10.41 22 ч. 10 м.

Карты 500 000 и 100 000

Первое. Противник до трех тд и двух-трех мд вышел район Волноваха, Носово, Буденовка, направляя главный удар таганрогском направлении и вспомогательный на Сталино.

На макеевском направлении можно ожидать до 7-8 пд, из которых до 3-х – итальянские. Главные усилия здесь противник направляет на стыке с Юго-Западным фронтом.

На подходе из района Мелитополь до двух пд и двух кд румын.

Второе. Справа Юго-Западный фронт с 17.10 своим левым крылом отходит на фронт Купянск, Красный Лиман.

Граница с ним: Доброводье¹, Славянск, Красный Лиман, Лисичанск, Чертково (Все для ЮЗФ вкл.).

Третье. Армии фронта с 17.10.41 начинают отход своим правым крылом на подготавливаемый рубеж (иск.) Красный Лиман, Артемовск,

Горловка, Иловайская, удерживая левым крылом район Донецко-Амвросиевка, Матвеев-Курган, Таганрог.

Отход правого крыла закончить и закрепиться на указанном рубеже к 30.10.41.

Четвертое. 12 А в составе 230, 15, 74, 296 сд, 30 кд с 269 кап, 2/374 ктап отход начать в ночь на 17.10 и к 30.10 закрепиться на рубеже р. Бахмутка, Никифоровка, Бол. Ильиновка, Красное, Ново-Артемовка, Магдалиновка, Михайловка. Отход производить под прикрытием сильных арьберггардов.

Промежуточные рубежи:

1) Александровка, Степановка, Марьевка, Гришино, Солнцевка – удерживать до исхода 17.10;

2) Очеретино, Ново-Троицкое, Ново-Экономическое, Галициновка – удерживать до исхода 20.10;

3) Львовка, Сергеевка, Полтавка, Новоселовка – удерживать до исхода 23.10;

4) Краматорская, Константиновка, Николаевка, (иск.) Авдеевка – удерживать до исхода 25.10;

5) Славянск, Часов Яр, Дзержинск, Скотоватая – удерживать до исхода 28.10.

С отходом на основной оборонительный рубеж вывести в резерв 30 кд.

Штарм – Серго².

Граница слева: Солнцевка, Авдеевка, Михайловка, Дебальцево.

Пятое. 18 А в составе 383, 395, 96, 136 сд, 38 кд, мотогруппа Колосова с 437 кап, 530 ап ПТО и 2 гмп в ночь на 17.10 начать отход на подготовляемый рубеж и к 30.10 закрепиться: Пантелеймоновка, Кирово, Харцызск, Иловайская, Николаевка.

Промежуточные рубежи:

1) Солнцевка, Максимилиановка, ст. Мандрыкино, Ст. Бешево – удерживать до исхода 17.10;

2) Галициновка, Красногоровка, ст. Мандрыкино, Ст. Бешево – удерживать до исхода 20.10;

3) Буряновка, Сталино, ст. Караванная, Ст. Бешево – удерживать до исхода 23.10;

4) Авдеевка, Сталино, ст. Караванная, ст. Меньчугово, Ст. Бешево – удерживать до исхода 25.10;

5) Скотоватая, Ясиновка, Макеевка. ст. Кутейниково – удерживать до исхода 28.10.

Отход на основной рубеж совершить под прикрытием сильных арьберггардов и авиации.

По занятии основного рубежа вывести в резерв одну сд, 38 кд, 30 полк НКВД и мотогруппу Колосова.

Штарм – Красный Луч.

Граница слева: Ст. Игнатьевка, ст. Кутейниково, Степановка. [...]

Восьмое. Командармам организовать контроль и помощь в работе ВПС по оборудованию основного оборонительного рубежа, обратив основное внимание на устройство и законченность в первую очередь противотанковых препятствий на важнейших направлениях.

Оборудовать минные поля, фугасы, щели для групп истребителей танков.

Девятое. О получении и отданных распоряжениях донести.

Командующий Южфронтом

Члены Военсовета

Наштаюжфронта

Черевиченко

Корниец

Бородин

Антонов

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 117-118.

Примітки:

¹ Правильно – Добропілля.

² Серго – назва сучасного м. Стаханов (Кадієвка) у 1937-40 рр.

11. Оперативне зведення штабу Південного фронту №0243/ОП про бойові дії військ станом на 20 годину 25 жовтня 1941 р.

Секретно

Начальнику Оперупра Генштаба КА

Начальнику штаба ЮЗН

Наштармам 12, 18, 9, 51 и 56 А

Наштабов ХВО, ЧВФ, АВФ

Нач. фронтовых управлений и отделов штаба Южфронта (по списку)

ОПЕРСВОДКА № 0243/ОП К 20.00 25.10.41.

ШТАБ ЮЖНОГО ФРОНТА КАМЕНСК

Карта 500 000

Первое. В ночь на 25.10 войска фронта удерживали занятые рубежи и вели бой с передовыми частями пр-ка районах Дружковка, Пантелеймоновка.

Пр-к в течение ночи особой активности не проявлял, ограничиваясь действиями передовых и разведывательных частей. Продолжается подтягивание пр-ком крупных мотомехчастей районы Ст. Бешево и юго-зап. Куйбышево (Голодаевка).

Второе. Части 12 А в ночь на 25.10 удерживали занятые рубежи и вели бой с передовыми частями пр-ка районе Пантелеймоновка.

Пр-к в 24.00 24.10, силою до двух рот пехоты с эскадронном конницы, овладел Беляя Глина (у сев окр. Пантелеймоновка) и пытался продвигаться в направлении Горловка.

На остальных участках фронта 12 А пр-к активности не проявлял. [...]

Шестое. В ночь на 25.10 облачность 5-7 баллов, высота облаков 800-1000 м, ветер восточной четверти 1-2 м/сек. Температура воздуха +7-8°, почва влажная.

Дороги местами труднопроходимы.

Сьмое. Связь со штабами телеграфом с перебоями, дублируется радио, офицерами связи и самолетами.

Наштаюжфронта
Ид Военкома штаба
Начоперотдела

Антонов
Чернявский
Лямин

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны.
Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 146.

12. Інформація управління військової економіки та озброєнь головного командування вермахту про господарський потенціал Донбасу і Горлівки зокрема, 25 жовтня 1941 р.

Головне командування вермахту 25.10.41
Управління військової економіки та озброєнь/Wi (VIa)¹
№ 8980/41

Орієнтування про воєнно-господарське значення окупованих та тих,
що знаходяться в зоні бойових дій, областей

№ 11

Донецька область

Донецька область є найважливішим центром радянської важкої промисловості. Тут концентрується близько 2/3 вугільної та 1/3 металургійної промисловості. Навколишні промислові райони європейської частини Радянського Союзу сильно залежать від вугілля та напівфабрикатної продукції цієї області.

З загального обсягу російської промислової продукції різноманітними галузями донецької промисловості виробляється:

Вугілля	61 %
Заліза	28%
Сталі	24%
Локомотивів	30%
Вагонів	6%
Станків	6%
Танків	8%
Гармат	10%
Кабін літаків	8%
Вибухівки	25%
Електроенергії	13%

[...]

Сировинна та обробна промисловість:

Вугілля:

Своїм надзвичайним господарським значенням Донецька область завдячує перш за все вугільній промисловості. З усієї території Радянського Союзу вона має найстаріші та найкраще розвинені місця видобутку. Запаси вугілля басейну оцінюються цифрою близько 9 млрд. тон. В 1938 р. тут було видобуто 78 млн. т. вугілля = 61% від загального видобутку, який в цьому році становив 132 млн. т. (німецька продукція 1938 р. – 186 млн.т.). Вугілля є придатним для коксування. Майже всі розташовані в Донецькій області металургійні підприємства мають численні коксові батареї, продуктивність яких становить 22,5 млн. т коксу, що складає 80% загального виробництва коксу Росії. Металургійна промисловість майже всієї європейської Росії (частково також Уралу) орієнтується на кокс Донецької області, який наполовину використовується в самій Донецькій області, наполовину за межами цієї області [...].

Неметалічні руди:

Цинковий завод "Укрцинк" в Костянтинівці, що базується на руді родовища Тетюче на Далекому Сході, виробляє близько 12 тис. тон сирого цинку. В Донецькій області крім того знаходиться єдине розроблене до цього часу ртутне родовище поблизу Микитівки.

Машино- та металообробна промисловість.

На залізоборному, сталеливарному та прокатному виробництві базується важлива машинна та металообробна промисловість, значними центрами якої є Ворошиловград, Сталіно, Краматорськ, Горлівка та Макіївка. Майже всі металургійні заводи виробляють, окрім заліза, сталі та прокату, водночас різноманітні напівфабрикати та готові вироби. [...]

Хімічна промисловість:

Хімічна промисловість Донецької області базується переважно на похідній від коксування продукції (бензол, толуол, аміак та фенол). Крім того хімічна промисловість використовує як сировинну базу сіль, що видобувається поблизу Артемівська та Слов'янська; близько 50% солі в Радянському Союзі видобувається в вищезазначених містах. В хімічній продукції переважає – окрім військової хімії – виробництво добрив для українського сільського господарства. Центрами хімічної промисловості є Горлівка, Макіївка, Сталіно, Орджонікідзе², Ворошилівськ³, Слов'янськ, Лисичанськ, Микитівка та Костянтинівка. [...]

Нафтопровід:

Нафтопровід, що йде з північнокавказьких нафтових родовищ поблизу Грозного у Південну Росію, закінчується в Донецькій області в Трудовій⁴ поблизу Горлівки. Його річна потужність становить 1,2 млн. т. [...]

Оригінал підписав
Бекер

Джерело:

ВА-МА, RW 4/v., 329. – Orientierung über die wehrwirtschaftliche Bedeutung...⁵. Копія. Машинопис. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Wi Rü Amt (нім. Wirtschafts und Rüstungsamt) – управління військової економіки та озброєнь, яке було одним із структурних підрозділів головного командування вермахту.

² Назва м. Єнакієве в 1936-1943 рр.

³ Назва м. Алчевськ в 1932-1961 рр.

⁴ Мається на увазі залізнична станція Трудовська.

⁵ У зв'язку з відсутністю нумерації аркушів у справі наводиться частина назви документу.

13. Бойове розпорядження штабу Південного фронту №0224/ОП від 26 жовтня 1941 р. про відведення військ 12 армії на рубіж Драновка-Анновка-західна околиця Артемівська-західна околиця Горлівки-П'ятихатки

Серия Г

Командарму 12
Копии: Командарму 18, 9
Нач. Генштаба КА
Наштаба Главкома ЮЗН
Нач. управлений и отделов штаба Южфронта (по списку)

Во исполнение указаний главкома ЮЗН за №12512 от 24.10.41, в связи с отходом 6 А к 1.11 на рубеж Загрызлова, Рубцова, Дробышево, Ямполь, в целях создания наилучших условий обороны, Командующий фронтом приказал:

Первое. 12 А прежнем составе в ночь на 28.10 начать отход и к утру 29.10 выйти на оборонительный рубеж Драновка, Анновка, зап. окр. Артемовск, зап. окр. Горловка, Пятихатка.

Промежуточный рубеж: Пискуновка, Часов Яр, Дзержинск – выйти утру 28.10.

Граница справа: Фролово, устье реки Хопер, Тиховской, Чертково, Лисичанск, р. Северный Донец до Райгородок, Славянск, Доброволье¹ – все пункты включительно для ЮЗФ (6 А).

Второе. Отход произвести под прикрытием сильных аррьергардов с удержанием рубежа Дзержинск, Михайловка до исхода 28.10.

При отходе широко применить разрушения дорог, мостов и минирование отдельных участков.

Третье. При организации отхода особо предусмотреть заблаговременный вывод материальной части артиллерии под прикрытием стрелковых частей на новый оборонительный рубеж. [...]

Наштаюжфронта	Антонов
Ид Военкома штаба	Чернявский
Начоперотдела	Лямин

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 149.

Примітки:

¹ Правильно – Добропілля.

14. Розвідувальне зведення штабу Південного фронту №175 про дії противника станом на 6 годину 27 жовтня 1941 р.

Серия Б

В течение 26.10 противник, продолжая наступление на артемовском направлении, одновременно активизировал свою деятельность на горловском направлении (в районе Зугрэс). На куйбышевском и шахтинском направлениях противник ограничивался разведывательной деятельностью. [...]

2. Горловское направление. Противник силами 1 и 4 гсд немцев начал наступление на рубеже р. Крынка, сосредоточивая главное усилие в направлении Зугрэс. На участке Нью-Йорк – Пантелеймоновка противник вел боевую разведку. В направлении Орджоникидзе¹ противник силою до батальона вел бой у западной окраины Холоднянка (4 км в. Пантелеймоновка), одновременно ведя разведку в направлении Михайловка и Корсунь. В направлении Зугрэс противник в течение 25 и первой половины дня 26.10 вел наступление по северной и южной дамбе на Зугрэс. К исходу дня 25.10 противник овладел северо-западной и юго-западной окраиной Зугрэс. 26.10 противник, подбросив новые силы из района Пелагеевка (2 км ю.-з. Зугрэс), продолжал упорный бой в Зугрэс. Результаты боя выясняются. Во второй половине дня 26.10 противник силою до батальона, форсировав р. Крынка в районе Покровка (1 км. ю.-з. Степановка), овладел юго-западной окраиной Степановка (12 км ю.-в. Зугрэс). К исходу дня 26.10 противник продолжал вести бои в Степановка.

Агентурным данным, в Калиново (14 км з. Нью-Йорк) скопление до двух эскадронов итальянской кавалерии (данные проверяются).

Данным наблюдения отмечены окопные работы в районе Ясиноватая.

Авиаразведкой 26.10 установлено: движение до 30 автомашин от Пречистовка на Павлока; движение до 15 танков от Гуляй Поле на Зильберталь.²

Опросом пленного итальянца, захваченного в районе Михайловка (6 км з. Горловка), установлено действие в этом районе 9 пд итальянцев "Позубно Рома".³ [...]

Вывод:

Противник, сосредоточивая до трех-четырёх пд на правом крыле фронта, видимо, имеет целью обход основных центров Донбасса с северо-запада и нанесение удара в общем направлении на

Ворошиловград, во взаимодействии с группировкой войск в составе до одной тд и одной-двух мд, сосредоточенных на куйбышевском направлении.

Начальник штаба Южфронта	Антонов
Ид Военного комиссара штаба Южфронта	Чернявский
Нач. РО штаба Южфронта	Васильев

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 150-151.

Примітки:

¹ Орджонікдзе - назва м. Єнакієве у 1937-1943 рр.

² Зільберталь – сучасне село Яблокове Гуляй-Польського р-ну Запорізької області.

³ Правильно – дивізія "Пасубіо", полк "Рома".

15. Декадне розвідувальне зведення штабу Південного фронту №7 про угруповання ворога станом на 30 жовтня 1941 р.

Серия Б

В результате боевых действий войск и всех видов разведки перед Южным фронтом выявлена следующая группировка войск противника: [...]

2. Горловское направление

На данном направлении с рубежа Нью-Йорк (8 км ю. Дзержинск), Скотоватая, Пантелеймоновка, Макеевка действуют части итальянского экспедиционного корпуса в составе 9 пд “Позубно Рома”, 3 пд “Челере”¹ и 52 пд “Торино”. К 30.10 итальянские части, не проявляя особой активности, вышли частями 9 пд на рубеж выс. 171.8 (5 км в. Нью-Йорк), Широкая Балка, Михайловка, частями 3 пд – Корсунь, Верх. Крынка, Нижняя Крынка.

Части 52 пд “Торино” в первой линии не отмечаются и, по данным радиоразведки, отмечаются на подходе в общем направлении на Макеевка, Сталино. [...]

Начальник штаба Южфронта	Антонов
Ид Военного комиссара штаба ЮФ	Чернявский
Начальник РО штаба Южфронта	Васильев

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны.
Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 156.

Примітки:

¹ "Челере" (пересувна) – часто вживана назва 3 пд "РАДА" Італійського експедиційного корпусу.

16. Директива командувача військами Південного фронту №0234/ОП від 30 жовтня 1941 р. про недопущення прориву ворога у напрямі Красний Луч-Ровеньки

Серия Г

Первое. Пр-к чистяковском направлении силою до трех пд с танками овладел Сердитое и распространяется Чистяково.¹

Одновременно до одной тд и одной мд наступают направлении Куйбышево, Дьяково, которые к исходу дня 24.10 овладели Куйбышево.

Второе. Армии фронта, прочно удерживая правым и левым крылом оборонительный рубеж, в центре не допускают прорыва пр-ка на Красный Луч, Ровеньки.

Третье. 12 А продолжать прочно удерживать занимаемый рубеж, прикрывая направление Серго.

Левый фланг отвести на рубеж Зайцево, Калининск, удерживая Горловка усиленным ПО.

30 кд форсированным маршем исходу 31.10 сосредоточиться р-не Красный Кут, где дивизии поступить подчинение командарма в готовности занять оборону вост. берегу р. Миус участке Грибовка, Яновка.

Ось движения: Луганское, Дебальцево, Чернухино, Фашеевка. Границы прежние. [...]

Командующий Южфронтом
Член Военного совета
Наштаюжфронта

Черевиченко
Корниец
Антонов

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны.
Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 158-159.

Примітки:

¹ Чистяково – назва м. Торез Луганської області до 1964 р.

17. Оперативне зведення інженерного управління Південного фронту №32/ОП від 31 жовтня 1941 р. про дії інженерних військ фронту

Серия Г

Начальнику ГВИУ Красной Армии
Начальнику инженеров ЮЗН
Начальнику инженеров ЮЗФ
Начинжам 12, 18, 9 Армий

Первое. Течение 30.10 противник продолжал наступление артемовском, ровеньковском направлениях, не проявляя особой активности других участках фронта.

[...]

Пятое. Инженерными частями произведены работы: минирована нефтебаза, хлебозавод, насосная станция в Красный Луч.

Взорвана основная плотина Штергрэс. На Штергрэс взорвано 32 12-тонных понтона.

Минированы мосты р. Миус от Штергрэс до Дмитриевка. Подготовлены к взрыву участок шоссе Штергрэс, Красный Луч.

Разрушено 18 шахт районе Петровское, Рутченково, Ханженково. Взорвано 8 мостов маршруте Сталино – Харцызск.

50 осб в период 20-27.10 уничтожено 5 мостов р. Бык районе Землянка, Константиновка.

Уничтожены промышленные объекты Горловка, Артемовск, Константиновка.

Уничтожено 16 мостов рр. Кривой Торец и Волчья районах Нью-Йорк, Новоясиноватая.

[...]

Седьмое. Потери – сведений нет.

Начальник Инж. Управления Южного фронта
генерал-майор инж. войск
Военком Инж. Управления Южного фронта
батальонный комиссар

Баранов

Притула

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны.
Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 158-159.

**18. Оперативне зведення штабу Південного фронту
№0255/ОП про дії противника станом на 20 годину
31 жовтня 1941 р.**

Секретно

Начальнику Оперуправління ГШ КА
Начальнику штаба ЮЗН
Наштармам 12, 18, 9, 51, 56 и 57 Резервної
Наштабов АВФ, ЧВФ, ХВО,
Начальникам фронтових управлінь и отделов штаба
Южфронту (по списку)

Первое. В ночь на 31.10 войска фронта удерживали занятые рубежи, отходя центром на новый оборонительный рубеж Кондратьевский, Ольховатка, Веселый, Княгиневка, Ново-Павловка, Дьяково.

Отряды прикрытия вели бой с передовыми частями пр-ка сев.-зап. Артемовск и в р-не ст. Рассыпная. На остальных участках фронта ночью пр-к активности не проявлял.

Второе. Части 12 А в ночь на 31.10 укрепляли и обороняли рубеж Драновка, Артемовск, Зайцево, Кондратьевский, удерживая сильными отрядами Горловка.

Пр-к ночью подтягивал силы р-не Рай-Александровка, Никифоровка, Приволье, Михайловка, Пятихатка (4 км южн. Горловка).

К исходу дня 30.10 из Пантелеймоновка на Горловка выдвигались колонны пр-ка силою до одного пп, которые были рассеяны огнем 130 мсб. Конная разведка пр-ка активно действовала в р-не севернее Артемовск.

К утру 31.10 части 12 А занимали положение:

230 сд обороняла рубеж Драновка, Раздоловка, ст. Ступки.

Штадив – Берестовая.

15 сд обороняет рубеж ст. Ступки, Артемовск, Зайцево (южн.).

Штадив – Клиновое.

74 сд к исходу дня 30.10 вышла на рубеж Зайцево (южн.), Никитовка, Калининск, Поклонское (2 км с.-в. Кондратьевский), имея ПО р-нах пос. им. Артема, Таганрогский (2 км южн. Горловка).

Штадив – Луганское.

130 мсб обороняет южн. окр. Горловка.

3/2 гмп выдвигается р-н Артемовск.

Бепо № 3 выдвигается р-н ст. Роты (16 км ю.-в. Артемовск).

Штарм 12 – Серго.

Третье. Части 18 А в ночь на 31.10 отходили на новый оборонительный рубеж Кондратьевский, Ольховатка, Княгиневка, Ново-Павловка, Дьяково.

Пр-к ночью на фронте 18 А особой активности не проявлял. К утру 31.10 части 18 А занимали положение:

296 сд заняла рубеж Кондратьевский, имея левый фланг в 10 км ю.-з. ст. Фашеевка. [...]

Наштаюжфронта
Ид Военкома штаба
Нач. Оперотдела

Антонов
Чернявский
Лямин

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 165-166.

19. Запис в щоденнику бойових дій головного командування вермахту від 2 листопада 1942 р. про ситуацію в зоні групи армій "Південь"

Група армій "Південь":

11 Армія продовжувала переслідування і, подолавши польові укріплення та оборонні споруди ворога силами LIV та XXX АК, здобула вихід у гори. 132 ПД після запеклого бою здобула залізничний міст через Качу на південний захід від Бахчисараю. XXXXII АК після запеклих місцевих боїв просунувся на схід. Західний Крим звільнено від ворога.

1 Танкова армія разом з XIV та XXXXIX АК продовжувала підготовку для операцій в напрямку на Ростов. 14 ТД та СС=В¹ досягли висот біля перехрещення шляхів в 20 км. на південний схід від Голодаївки.

XXXXIX АК розширив плацдарми в районі Дмитріївки та Штерівки. Італійський експедиційний корпус, подолавши запеклий опір ворога, здобув Горлівку.

17 Армія: IV АК разом із 97 легкою піхотною дивізією розширив плацдарм біля Артемівська і вийшов до Бахмута².

6 Армія: підрозділи 297 ПД досягли Коробочкина. На шляху Харків-Чугуїв було відновлено всі мости. В зоні XXIX АК 75 ПД знищила декілька невеликих партизанських груп.

Було досягнуто:

[...] 1 Танкова армія: XIV АК: висоти в 20 км. на південний схід від Голодаївки. Італійський експедиційний корпус: Горлівка.

17 Армія: IV АК: без змін.

6 Армія: XI АК: Коробочкино.

Погода: в зоні 11 Армії сухо та тепло. На решті території зони групи армій прохолодно, вітер, без істотних опадів. Стан шляхів в цілому як і раніше поганий

Джерело:

Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). Band I: 1.August 1940– 31.Dezember 1941 / [Zusammengestellt und erläutert von Hans Adolf Jacobsen]. – Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, Frankfurt am Main, 1965. – S. 737.

Примітки:

¹ Мається на увазі танкова дивізія СС "Вікінг".

² Правильно - р. Бахмутка.

20. Наказ командувача військами 12-ї армії №6 від 3 листопада 1941 р. про успішні дії 130-го окремого мотострілецького батальйону

Действующая армия

Бойцы, командиры и политработники частей армии в борьбе с фашистско-немецкими войсками показывают преданность делу Ленина-Сталина и социалистической Родине, героически отстаивая каждую пядь советской земли, беспощадно уничтожая банды озверелых врагов.

Действуя на участке 74 сд под Горловкой, образцы бесстрашия и героизма в борьбе показывает личный состав 130 отдельного мотострелкового батальона (командир – капитан Брасловец, военком – политрук Гончаров), который на протяжении последних дней умелыми боевыми действиями нанес противнику большие потери. Только за 2 дня батальон в боях нанес следующий урон противнику: во время ночного налета с 29 на 30 октября с. г. на с. Михайловка уничтожено 200 солдат и офицеров противника, 50 верховых лошадей, 3 повозки, захвачено 5 винтовок, 3 000 винтовочных патронов, 3 пистолета, 120 гранат.

30 октября во время наступления противника численностью до полка пехоты и конницы артиллерийско-минометным огнем батальона противник отброшен на прежние позиции, оставив на поле боя до

200 солдат и офицеров убитыми и ранеными. Уничтожено 2 пушки ПТО и один миномет.

31 октября с. г. батальон разбил батальон противника, захватил пленных, 14 мотоциклов, 2 ручных пулемета и много документов.

Отмечая умелые и решительные действия 130 отд. мотострелкового батальона в борьбе с фашистскими войсками и проявленные личным составом мужество и героизм, ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Всему личному составу 130 отд. мотострелкового батальона объявить БЛАГОДАРНОСТЬ Военного совета армии.

2. Командиру 74 сд в двухдневный срок подготовить и представить Военному совету армии материал о награждении всего батальона, а также и лично командира и комиссара батальона к высшей правительственной награде.

3. Командованию 130 мотострелкового батальона представить материал на отличившихся в боях бойцов, командиров и политработников для представления к правительственной награде.¹

4. Приказ объявить всему личному составу армии.

Командующий 12 армией
Член Военного совета
Начальник штаба 12 армии

генерал-майор Коротеев
полковой комиссар Гольденштейн
полковник Ермолаев

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – М. : Воениздат МО СССР, 1960. – С. 313.

Примітки:

¹ Командувача 130 омсб капітана І.С. Браславца (1909-1944) нагороджено орденом Червоного Прапора наказом по військах Південного фронту № 025/н від 11 листопада 1941 р.

21. Запис у щоденнику міністра пропаганди III Рейху Йозефа Геббельса від 4 листопада 1941 р. про ситуацію на південному відтинку Східного фронту

4 листопада 1941 (вівторок)

Учора:

[...] Ситуація на фронті виглядає наступним чином: у Криму досягнуто гір поблизу Ялти. Також у східному напрямку після важких місцевих боїв з ворожими ар'єргардами зайнято значну територію. Погода стоїть суха та тепла. На північ від Таганрогу після запеклого ворожого опору було захоплено населені пункти Покровська¹, Горлівка

та Новопавлівськ². Погода на цій ділянці фронту характеризується змінною обlačністю, в цілому вона не є несприятливою. [...]

Джерело:

Goebbels, Joseph. Die Tagebücher / [Im Auftr. des Instituts für Zeitgeschichte und mit Unterstützung des Staatlichen Archivdienstes Russlands / hrsg. von Elke Frölich]. – München ; New Providence ; London ; Paris : Saur. – Teil 2, Diktate 1941 – 1945. Bd 2. Oktober – Dezember 1941/ bearb. von Elke Frölich. – 1996. – Bl. 227.

Примітки:

¹ Село Покровське Артемівського району.

² Очевидно, йдеться про с. Новопавлівка Амвросіївського району.

22. Розвідувальне зведення штабу Південного фронту №184 про дії противника станом на 6 годину 5 листопада 1941 р.

Серия Г

В течение 4.11.41 противник продолжал наступление на отдельных участках ворошиловского и ворошиловградского направлений.

На шахтинско-ростовском направлении противник активности не проявлял. [...]

До батальона пехоты итальянцев (9 пд) безрезультатно наступали с северной окраины Горловка на выс. 313.2 (5 км в. Горловка).¹ К исходу дня противник силою до полка итальянской пехоты (9 пд) занял ж.-д. узел Никитовка, понеся при этом потери до 200 человек убитыми. Захвачены трофеи: 35 винтовок, 1 миномет, 2 ручных пулемета. [...]

Начальник штаба Южфронта
Ид Военного комиссара штаба Южфронта
Начальник РО штаба Южфронта

Антонов
Чернявский
Васильев

Джерело:

Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 42. – М.: Воениздат МО СССР, 1960. – С. 208.

Примітки:

¹ Висота 313,2 (Вірина могила) розташована у північній частині території тодішнього Азотно-тукового заводу.

23. Спогади командувача Італійського експедиційного корпусу Дж. Мессе про операцію з захоплення району Горлівки, 1947 р.

[...] Командование 1-й танковой армии определило для К.С.И.Р следующие цели: горнопромышленные и индустриальные центры Горловка, Рыково¹ (города-спутники Сталино) и Трудовая {участок нефтепровода от Каспия}.

В соответствии с полученным приказом, 22 октября 1941 года дивизия "Челере" начала продвижение на линию Рыково - Горловка - Никитовка, чтобы выйти к нефтепроводу у Трудовой. Дивизия "Пасубио" продолжала наступление на восток, занимая район Екатериновка - Дылевка - Железное и защищая левый фланг и тыл дивизии "Челере". "Торино" следовала пешим маршем к Сталино для укрепления обороны города. Корпусную моторизованную группу я перевел в тыл для защиты и обслуживания линий коммуникаций К.С.И.Р.

Тем временем наступление III-го танкового корпуса натолкнулось на ожесточенное сопротивление русских и временно остановилось. XIV-й танковый корпус проводил обходной маневр с востока, чтобы совершить неожиданный бросок на южном направлении для захвата Аксайского моста у Ростова. На XLIX-й альпийский корпус возлагалось обеспечение прикрытия тыла на линии Дмитровка - Дьяково.

К.С.И.Р. действовал юго-западнее Ворошиловграда и защищал важный промышленный район у Горловки.

Дивизия "Челере" после удачных боев против русских арьберггардов прибыла 24 октября на линию фронта Скотоватое - Пантелеймоновка. Разведку провели на следующий день и после допроса захваченных пленных выяснили, что нам противостоит прочная линия обороны, состоящая из подразделений трех дивизий при поддержке тяжелой и легкой артиллерии². Предстояло сражаться против хорошо укрепленного противника, поэтому дивизия "Челере" временно остановилась на достигнутых позициях и усилила активность разведывательных патрулей, ожидая подхода дополнительных сил.

Колонна Кьярамонти³ прошла 23 октября Гришино и 25 октября наткнулась на оборонительные рубежи русских у Железного. Противник имел численное превосходство и активно использовал артиллерию и минометы. Только после трех дней ожесточенных боев, 28 октября, колонне удалось овладеть районам и захватить целыми многочисленными фабрики и винокуренные заводы.⁴

Двойное наступление дивизии "Челере" и колонны Кьярамонти создало благоприятную возможность для окружения Горловки.

28 октября в войска передали оперативные приказы. Атаку планировалось осуществить в два этапа: захват Рыкова силами дивизии "Челере" с последующим фронтальным ударом и окружением промышленного центра Горловки. "Пасубио" обеспечивала прикрытие правого фланга наступающих и при необходимости совершала обходной маневр. Дивизия "Торино" завершила пеший марш от Днепра длиной более 300 километров (с учетом перехода из Фэлтичены⁵ - около 1400 километров!), и была переведена в резерв К.С.И.Р., продолжая концентрировать свои силы в районе Ясиноватой

Наступление началось утром 1 ноября 1941 года.

Берсалеры 3-го полка решительно атаковали, опрокинув оборону промышленного центра Рыково, и захватили город в 9:00.

В тот же день дивизия "Торино" возобновила марш к позициям в районе реки Крынка для защиты оказавшегося открытым южного участка фронта. Дивизии "Пасубио" предстояло взять Горловку - большой поселок шахтеров, построенный с востока на юг. Бои начались с крайним ожесточением в пригороде и быстро распространились внутрь населенного пункта, приняв уличный характер.

2 ноября к атаке подключились части дивизии "Челере", и Горловка оказалась в наших руках.

Взятие Горловки и Рыково открыло путь к ближайшим индустриальным центрам и промышленным комплексам: Новогорловка и Карло-Марксово. Оставлять их в руках неприятеля было нельзя, так как создавалась угроза потери достигнутых ранее результатов.

2 ноября 1941 года из штаба 1-й танковой армии мне доставили приказ, требующий выделить сильный отряд на линию Чайково - Дебальцево - Армянское для защиты левого фланга альпийского корпуса, действующего на юго-восточном направлении в операциях по взятию Ростова. Корпус шел на Трудовую, где заканчивался нефтепровод от Каспия. Пришлось перевести один полк из дивизии "Торино" (81-й) в дивизию "Челере", ослабленную из-за сильного истощения и большого мора среди лошадей. Сформированному отряду было приказано держать линию обороны Кос-Давид - Орловка и прикрывать левый фланг XLIX-го альпийского корпуса. Основные силы дивизий "Пасубио" и "Челере" еще вели боевые действия в районах, прилегающих к Горловке и Рыково. 80-й пехотный полк под командованием полковника Кьярамонти выдвинулся на Трудовую.

Дивизия "Торино" решила свои задачи 6 ноября, отвлекая контратаками внимание неприятеля, что позволило высвободить главные силы кавалерии для улучшения ситуации на фланге немецкого альпийского корпуса. Операции по захвату Новогорловки приостановились из-за критической ситуации на крайнем левом фланге нашего сектора: колонну Кьярамонти поблизости от Никитовки атаковали значительные силы неприятеля. В бой вступила вся 74-я русская дивизия. Она воспользовалась широким 40-километровым проходом между К.С.И.Р и 17-й немецкой армией и ударила по нашему левому флангу, преследуя цель опрокинуть войска и зайти в тыл.

Бои за Никитовку продолжались до 12 ноября.

Отлично проявил себя 80-й пехотный полк, принявший основной удар. 6 ноября он занял вынужденную оборону в Никитовке, ожидая дальнейшего наступления неприятеля. Так и случилось: атака русских была организована и проведена большими силами при поддержке многочисленной артиллерии. Но 80-й полк продолжал сопротивление, показав все свое мужество и отвагу. И командир, и любой рядовой солдат действовали с полной самоотдачей сил. Для всех можно привести героический пример пулеметчика Рандаццо. Он, будучи раненным в руку осколком, продолжал вести огонь, держа оружие одной рукой и нажимая на гашетку спускового механизма зубами, до тех пор, пока неприятельская очередь не оборвала его жизнь.

Тем временем, общая ситуация становилась тревожной. Все три дивизии К.С.И.Р упорно сопротивлялись лобовым атакам 74-й русской дивизии, получившей свежие подкрепления. Возникла угроза для нашего сильно растянутого левого фланга и теперь уже открытого тыла, чего и добивался неприятель. Чтобы спасти ситуацию, я принял решение сосредоточить все усилия и нанести решающий контрудар на линии Горловка - Рыково. Это позволило бы восстановить нашу линию обороны и поддержать колонну Кьярамонти.

Операцию по прорыву блокады 30-го полка, окруженного в Никитовке, я доверил командованию дивизии "Челере".

Первую попытку осуществил 79-й пехотный полк совместно с пешим кавалерийским полком, но они были остановлены и отброшены назад сильным встречным огнем и контратаками неприятеля. Одинаково неудачно закончились вторая и третья попытки, проведенные 10 и 11 ноября, несмотря на поддержку 3-го берсальерского полка и дополнительного батальона из 81-го пехотного полка.

Но все же наши активные действия принесли результат.

Русские из-за серии непрерывных боев на внешнем кольце окружения ослабили блокаду, и вечером, 12 ноября, полковник Кьярамонти смог прорваться из окруженного города и вывести свои оставшиеся войска к Горловке. Колонне удалось захватить с собой все свое имущество и всех раненных.

Операция в Горловке стала последним завершающим этапом летне-осенней кампании К.С.И.Р. 1941 года. [...]

Джерело:

Мессе Дж. Война на русском фронте. Итальянский экспедиционный корпус в России (К.С.И.Р.) / Джованни Мессе. – М. : Книжный мир, 2009. – С. 133-136.

Примітки:

¹ Риково – назва м. Єнакієве у 1928-1935 рр.

² Маються на увазі 15-та, 74-та та 296-та стрілецькі дивізії, які тримали оборону на лінії Артемівськ-Горлівка-Єнакієве.

³ Колонна полковника К'ярамонті – авангардне угруповання Італійського експедиційного корпусу у складі 80-го полку та одного батальйону 79-го полку, виокремлене у середині жовтня 1941 р. Брала участь у бойових діях в районі ст. Гришино та захопленні м. Сталіно.

⁴ Радянські джерела не містять відомостей про масштабні зіткнення з італійськими військами в районі села Залізного у зазначений період.

⁵ Фелтічена – місто в Румунії, де перед початком наступу базувалася дивізія "Торіно". Загалом район збору Італійського експедиційного корпусу охоплював міста Боташани, Фелтічена, Сучава та Кимпулунг.

24. Донесення політичного управління Південного фронту начальникові Головного політичного управління РСЧА Мехлісу та командуючому Південним фронтом генерал-полковникові Терещенку, 21 листопада 1941 р.

Политико-моральное состояние местного населения районов действия войск Южного фронта в основном вполне здоровое. Рабочие, колхозники, интеллигенция оказывают активную помощь частям Красной Армии и военному командованию в борьбе по разгрому фашистских банд и в проведении государственных мероприятий (эвакуация скота, хлеба, оборудования, вывода из строя предприятий и т.п.).

Так, 1 ноября рабочие-шахтеры Горловского района, хорошо знающие местность, помогли командованию 130 мотострелкового батальона провести разведку сил противника и вместе с группой красноармейцев ходили в тыл врага.

2 ноября, когда 130 мотострелковый батальон вел бой на улицах Горловки, многие девушки, рискуя своей жизнью, помогали бойцам вести огонь по фашистам. Они подносили коробки с пулеметными лентами, перекачивали пулеметы с одной пулеметной позиции на другую, перевязывали и эвакуировали раненых. Вместе с тем местное население вело разведку, предупреждало командование батальона о намерениях врага, показывало, куда следует сосредотачивать огонь, а при отходе подразделений показывало улицы, незанятые противником. [...]

Часть местного населения, не получая зачастую правильной информации об обстановке в стране и разъяснения о проводимых мероприятиях, оказывалась под влиянием антисоветских элементов и принимала участие в организованных ими контрреволюционных выступлениях. А контрреволюционные элементы для проведения своей преступной деятельности использовали каждую ошибку и промахи местных организаций.

21 октября руководящие работники Горловки, поддавшись панике, преждевременно оставили город. При отъезде они взорвали хлебозавод и склады с мукой, оставив население без хлеба.

Воспользовавшись этим, контрреволюционные элементы развернули бешеную агитацию, заявляя населению, что Советская власть умышленно уничтожает хлеб. На заборах города были развешены написанные от руки листовки за подписью “комитета красноармеек”, в которых якобы жены красноармейцев обращаются с призывом спасти их от голода.

Лишь усилиями командования частей 12-й армии был наведен порядок и этим пресечена контрреволюционная агитация. [...]

Зам. начальника политуправления
Южного фронта – полковой комиссар

Брежнев¹

Джерело:

У рік важких випробувань: свідчать документи // Архіви України. – 1991. – №2. – С. 12-14.

Примітки:

¹ Брежнев Леонід Ілліч (1906-1982) обіймав посаду зам. начальника політичного управління Південного фронту з 26 червня 1941 р. до 16 вересня 1942 р.

**25. Спецповідомлення Особливого відділу НКВС
Південного фронту №003816 головнокомандуючому
Південно-Західним напрямком маршалові
С.К. Тимошенку про отримані дані щодо настроїв
особового складу Італійського експедиційного корпусу,
30 листопада 1941 р.**

По данным прибывшего разведчика "Анилова", требующим перепроверки, стало известно:

Экспедиционный итальянский корпус, находившийся в районе Горловки, 25 ноября получил приказ о наступлении. В момент наступления был отброшен нашими частями. Вторично приказ о наступлении солдаты выполняют якобы отказались, убив при этом несколько итальянских офицеров. Прибывшее немецкое командование восстановило порядок.

Эти данные агентом получены от жителей, а последним рассказывали итальянские солдаты, заявляющие, что они не хотят воевать, так как холода их замучили.

Направил агентуру для проверки этих данных. Полученные данные дополнительно донесу.

Начальник Особого отдела НКВД Южного фронта
майор госбезопасности Зеленин

Джерело:

Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Т. 2. Кн. 2. Начало. – М. : Руть, 2000. – С. 372-373.

**26. Звернення українських націоналістів із вітаннями
на адресу німецької армії та виразом вдячності
Гітлерові, 18 грудня 1941 р.**

Гаряче вітаємо побідоносну німецьку і союзні армії в українському Донбасі, які принесли нам визволення спід панування московсько-жидівських комісарів.

З усього щиро-українського серця дякуємо провідникові німецького народу будівничому могутньої націонал-соціалістської Німеччини Адольфові Гітлерові за надання допомоги українському народові у відбудові вільної української держави.

Клянемося, що віддамо всі свої сили, а коли зайде потреба, то й власне життя для того, щоб на Україні ніколи вже не стала нога московсько-жидівських червоних катів.

Українські націоналісти м. Горлівки.

Джерело:

Український Донбас. – 1941. – 18 груд.

27. Звернення українських націоналістів до вчителів Горлівки, 18 грудня 1941 р.

Учителі Українці!
Включаймося в будову Української Самостійної Держави!
Всі школи і шкільні справи берімо у свої руки!
Школи для українців!
Геть брехливе жидівсько-комуністичне виховання! В українській школі – український дух!
Виховуймо з українських дітей справжніх патріотів-націоналістів славної української землі!
Несім українську культуру в нарід!
Учителі українці! Допомагаймо українському народові в його національно-визвольній боротьбі!
Вітаймо німецьку армію, найкультурнішу армію світу, яка проганяє з наших земель жидівсько-комуністичну наволоч.
Допомагаймо Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери будувати велику Самостійну Українську Державу.
Україна для Українців.

Українське учительство.

Джерело:

Учителі Українці! // Український Донбас. – 1941. – 18 груд.

28. Повідомлення щодо відновлення господарства Горлівки, 25 грудня 1941 р.

Жахлива картина руйнувань відкрилася перед населенням м. Горлівки після уходу большевиків. Большевицькі варвари, виконуючи наказ свого атамана Сталіна, знищили всі заводи, шахти, фабрики, вони не зупинилися перед зруйнуванням таких необхідних

для населення об'єктів, як хлібозаводу, електростанції, водокачки. транспорту і інш.

Перед будівельною секцією при міській Управі було поставлене відповідальне завдання – в найкоротший термін відбудувати ці зруйнування.

В результаті самовідданої роботи всіх співробітників нашого відділу та всесторонньої допомоги Німецького Командування ми за короткий час добилися перших успіхів.

Відбудовано й здано в експлуатацію Берестовську водокачку, хлібозавод, місцеву електростанцію. Відремонтовано перехідний міст, дитячі ясла, 2 їдальні.

Недостача будівельних матеріалів і транспорту не дозволяє поки що розгорнути широкий об'єм робіт, але нема сумніву, що страшні рани, завдані большевиками господарству м. Горлівки, поступово будуть залічені.

Технік Ігнатенко

Джерело:

Перші успіхи будівельників // Український Донбас. – 1941. - 25 груд.

29. Звіт про діяльність Горлівського партизанського загону під командуванням Д.Є. Шевельова, 22 липня 1947 р.

25 октябрю 1941 г. - 25 мая 1942 г.

Командир отряда Шевелев Д.Е.

Комиссар отряда Голубцов В.И.

Зам. командира отряда Спотарь И.К.

Начальник штаба отряда Макаренко И.Ф.

Состав отряда 35 человек (списки прилагаются), из них: членов ВКП(б) - 12 человек, кандидатов - 4, членов ВЛКСМ - 10, беспартийных - 9.

Отряд создан по решению Горловского горкома КП(б)У и горотдела НКВД из личного состава истребительного батальона.

25 октября 1941 г. по приказу зам. начальника Горловского горотдела НКВД т. Никонова отряд выступил в район дислокации Краснолиманского леса и леса Северского Донца в районе Лисичанска, где и развернул свои боевые действия.

Воодушевленные указанием тов. Сталина создавать невыносимые условия немецко-фашистским захватчикам, по указанию генерала тов. Гречко¹, и увязав свои действия с 142 кавполком, ночью с 24 по 25 ноября двумя группами под командованием Шевелева, совершили налет на тылы немцев в совхозе им. Куйбышева Ямского района.

Отряд под покровом ночи переправился через Северский Донец в районе деревни Подгоровка-Серебрянка, пробравшись в тыл противника до 18 км. совершил внезапный налет на гарнизон противника, забросал гранатами и ружейно-пулеметным огнем, уничтожил: обоз противника до 30 бричек, с продовольствием и боеприпасами, до 75 человек убитых и раненных солдат и офицеров, захватил 3 пулемета. Отряд потерь не имел. В этом бою отличились т. Макаренко И.Ф., Тищенко П.В., Зубенко Н.Е., Спотарь И.К., Самойловский М.П.

Во время действия в этой операции с чердака одного здания противник открыл пулеметный огонь и это создавало угрозу несения потерь со стороны отряда, но смелые действия со стороны пулеметчика Тищенко П.В., который метким пулеметным огнем уничтожил огневую точку противника, тем самым обеспечил выполнение боевой задачи. Противник в панике оставил совхоз. Отряд без потерь вернулся в район дислокации.

Вторая группа в эту же ночь из засады уничтожила 14 немцев. Возвращаясь к месту дислокации бойцы отряда провели разъяснительную работу в деревнях Подгоровка, Серебрянка, где рассказывали о выступлении тов. Сталина и о положении на фронтах.

4-5 декабря 1941 г. в день Сталинской Конституции части 34 кавдивизии вели наступательные бои на деревню Глинка Изюмского района. Отряду была поставлена задача на взаимодействие с разведкой 142-го кавполка, группа под командованием т. Макаренко И.Ф. ночью пробралась в расположение противника, разведали огневые средства и силы его, полученные данные сыграли большую роль в проведении операций, на рассвете две группы под командованием Спотаря И.К. и Макаренко И.Ф. (...) лесным массивом в тыл противника и внезапным ударом уничтожили огневые точки противника, которые препятствовали наступлению наших войск. При этом было уничтожено и захвачено: 4 пулемета, 2 миномета и много боеприпасов. В плен было взято 7 солдат противника. Противник понес убитыми и ранеными до 80 человек. Отряд потерь не имел. За эту операцию отряд получил благодарность от командира 142 кавполка и 2 человека были представлены командованием к правительственной награде.

В этот день 5 декабря бойцы отряда дрались безстрашно под лозунгами за Сталинскую Конституцию. По указанию командования 34 кавдивизии отряд передислоцировался в Лисичанский-Ямский район и с 9-го декабря 1941 г. проводил операции в районе деревни Ворошилова (бывшая Чубаровка).

Своими ночными вылазками, которые носили разведывательный характер, определив силу противника и его систему обороны, впоследствии взаимодействием 142 кав. полка, с боем ворвались в деревню Ворошиловку, захватив штабную повозку с ценными документами, обоз до 40 подвод, 2 склада с продовольствием и боеприпасами, 5 мотоциклов, 9 пулеметов, 27 автоматов, 3 зенитно-пулеметные установки и другое имущество.

Продвижению отряда на левом фланге мешал пулемет противника, боец Кутаков А.А. меткими выстрелами поджег скирду и уничтожил пулеметный расчет немцев, но сам пал смертью храбрых. Пулеметный расчет Тищенко метким пулеметным огнем уничтожал в панике отступающих немцев. В этой операции противник потерял убитыми и ранеными до 70 человек. Наши потери убитых 1 человек (Кутаков), раненых и контуженых 2 человека (Спотарь и Шевелев).

После боя за деревню Ворошиловку отряд получил данные о зверствах в деревне Ивано-Дарьевка со стороны старосты Чалого и его банды. Совершив налет на его дом захватили старосту и 3-х полицейских и передали их в руки особого отдела одной из стрелковых дивизий². В этой операции был убит один немец. Этой операцией руководил комиссар отряда т. Голубцов.

Получив необходимые разведывательные данные о противнике, отряд участвовал в освобождении Ивано-Дарьевки, с фланга ворвался в деревню Ивано-Дарьевку, разминировал минное поле и мост через ручей. В дальнейшем отряд проводил разведывательные операции на хутор Веселый, Берестовую, Варваровку и Артемовск. В районе деревни Берестовой 18 декабря была повреждена связь противника на расстоянии до 2 км. При взятии деревни Ивано-Дарьевки на подступах к ее восточным окраинам отряд ружейно-пулеметным огнем уничтожил до 50 человек солдат и офицеров. В этих боях отряд имел следующие потери: раненных 4 человека (Самойлов Н., Самойловский М.П., Спотарь И.К., Зубенко Н.Е.). Контужен 1 человек (Макаренко И.Ф.).

Последующие действия отряда связаны с ведением разведки к подступам Артемовска и железнодорожной линии Яма-Артемовск и ст. Соль, данные, которые были получены отрядом, дали возможность уяснить расположение гарнизонов противника и их огневые средства,

данные передавались разведорганам действующих частей Красной Армии.

В феврале месяце 1942 г. отряд по указанию политотдела 12-й армии и Сталинского облотдела НКВД перебазировался в деревню Чернухино, Дебальцевского района и вел разведку в направлении городов Горловки-Днепропетровск, засылая своих бойцов в глубокий тыл противника, систематически добывая ценные сведения о противнике, которые передавались органам НКВД и штабу 109 стрелкового полка. Одновременно отряд вел подготовку к ведению летних операций на коммуникациях в глубоком тылу противника. Боец отряда т. Соломин В.А., дважды выполняя задание в г. Днепропетровске, погиб при выполнении задания. Боец Воробьев И. погиб при выполнении задания в г. Горловка, боец Ламтюгов, успешно выполнив задание горотдела НКВД, одновременно доставил ценные разведывательные данные о дислокации гарнизонов и техники противника, эти разведывательные данные были использованы нашей авиацией. Одновременно т. Ламтюгов провел разъяснительную работу на пос. Каменодробилровка (Новогорловка-АТЗ), рассказав правду о положении на фронтах. Действуя в районе Дебальцево - Ольховатка отряд неоднократно разминировал минные поля противника (всего было снято 150 мин) и своими частыми ночными вылазками наносил удары по живой силе и технике немецко-фашистских захватчиков.

25 мая 1942 г. по приказу Политуправления фронта отряд вместе с другими отрядами был отозван в район Острой Могилы г. Ворошиловграда для подготовки к десантной операции в глубокий тыл, но отступление наших частей не дало возможности осуществить поставленную задачу и согласно приказу политотдела фронта был влит на усиление разведорганов 347 стрелковой дивизии.

В это время отрядом командовал Спотарь И.К., так как командир отряда т. Шевелев был на излечении в госпитале. Отряд провел боевых операций 97. Нанесли противнику следующие потери: убитых, раненых и взято в плен до 350 человек, захвачено трофеев и уничтожено: пулеметов - 24, повозок - до 100, складов разных - 6, винтовок - до 200 шт., автоматов - до 100 шт., мотоциклов - 5, минометов - 11, мин - до 500 шт., штабная повозка - 1, радиостанций - 5, боеприпасов-патрон - до 35 000.

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 19.V-1942 года за доблесть и мужество, проявленные в бою против немецких захватчиков, награждены: Орденом Красного Знамени 2 человека, Орденом Красной Звезды - 1 человек, медалью "За отвагу" - 1 человек³.

Представлено командованием 142 кав. полка к правительственной награде 2 человека.

В боях за Родину отличились следующие товарищи:

Самойловский М.П., Бестов В.К., Ламтюгов Н.Д.,
Самойлов Н.П., Воробьев И., Голубцов В.И., Спотарь И.К.,
Макаренко И.Н., Тищенко Н.В., Лобурь Г.В., Кулиш И.П.,
Лыскова А.М., Соломин В.А.

Командование отряда считает необходимым представить к награждению следующих т.т.:

1. Ламтюгов Н.
2. Бестов В.К.
3. Самойловский М.П.
4. Лыскова А.М.

Посмертно:

Голубцова - комиссар отряда.

Самойлова - парторг отряда.

Кулиш – боец.

Воробьев - боец.

Потери отряда:

Убитых - 5 человек. Раненых - 3 человека. Контуженых – 2 человека.

Партийно-политическая работа

Вся партийно-политическая работа проходила в соответствии с требованиями поставки боевых задач. В таких случаях перед выполнением боевых задач собирались коротенькие совещания коммунистов и комсомольцев, где обсуждались вопросы авангардной роли коммунистов в борьбе за выполнение боевой задачи.

В Ямской операции коммунисты Спотарь, Тищенко, Самойлов, комсомольцы Самойловский и др. первые ворвались на об'ект атаки, тем самым увлекли всю группу, что и решило исход боя.

В Глинкенской операции группа коммунистов и комсомольцев под командованием коммуниста Спотаря и комиссара Голубцова, ликвидировали очаг сопротивления, нанесли урон противнику во всех операциях, проведенных отрядом. Главную роль играли коммунисты и комсомольцы, из четырех награжденных и двух представленных к награде 5 человек коммунистов и один беспартийный.

Всего было проведено партийных собраний - 6, в основном обсуждались вопросы по итогам боевых операций:

совещаний с коммунистами	- 45
бесед на разные темы	- 30

Прийнято кандидатами в члени ВКП(б) - 4 человека.

Комсомольская организация работала под руководством парторганизации и решала те же вопросы.

Боевые донесения о действиях отряда посылались Горловскому отделу НКВД через тов. Кучму.

Командир отряда	Шевелев
Комиссар отряда	Голубцов
Зам. командира отряда	Спотарь
Начальник штаба отряда	Макаренко

Бойцы отряда:	Бестов
	Ламтюгов
	Самойловский
	Лыскова

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 41а, арк. 1а-8.
Машинописна копія.

Примітки:

Перша публікація звіту (Донецкая область в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). – Донецк: Донбасс, 1982. – С 75-79) здійснена зі скороченнями (з тексту прибрано незначні фрагменти, де згадувалися Й. Сталін чи НКВС). Також у 2009 р. опубліковано чорновий варіант звіту (Історія Горлівки в документах і матеріалах. Ч. 2. / [Упоряд. Шевлякова Т., Арусланова Н., Прохорова Л. та інш.]. – Донецьк: Журнал "Донбас", 2009. – С. 18-21.). У повному обсязі документ публікується вперше.

¹ Гречко Андрій Антонович (1903-1976) – маршал Радянського Союзу, міністр оборони у 1967-1976 рр. З липня 1941 до 18 січня 1942 р. – командир 34-ї кавалерійської дивізії 9-ї армії.

² Особливому відділу 34-ї кавалерійської дивізії.

³ Нагороджені: Д.Є. Шевельов та І.Ф. Макаренко – орденом Червоного Прапору, Тіщенко П.В. (за іншими даними – Міщенко Ф.В.) – орденом Червоної Зірки, Зубенко М.Є. – медаллю "За бойові заслуги" або "За відвагу".

30. Список особового складу Горлівського

№	Фамилия и имя отчество	Год рожд.	Национальность	Партийность	Образование	Занимаемая должность до вступления в отряд
1	Шевелев Давид Ерофеевич	1910	Еврей	Член ВКП(б) с 1931 г.	6 кл.	Директор трамвайного управления г. Горловки
2	Голубцов Владимир Иванович	1905	Русский	Член ВКП(б) с 1931 г.	7 кл.	Начальник участка шахты "Кочегарка"
3	Спотарь Иван Кузьмич	1908	Русский	Кандидат ВКП(б)	4 кл.	Зав. столовой Доннарпита
4	Макаренко Иван Федорович	1912	Украинец	б/п	7 кл.	Старший инспектор Горфо
5	Лысенко Петр Васильевич	1907	Украинец	б/п	н/высшее	Нач. отдела оборудования АТЗ
6	Борисов Константин Андреевич	1913	Украинец	б/п	7 кл.	Бухгалтер АТЗ
7	Мищенко Федор Васильевич	1910	Украинец	Член ВКП(б) с 1920 г.	среднее	Нач. спецотдела Сталинского обл. треста Главхлеб
8	Ктиторов Павел Степанович	1915	Украинец	ВЛКСМ	4 кл.	Инкассатор Госбанка
9	Самойлов Николай Петрович	1906	Русский	Член ВКП(б) с 1936 г.	4 кл.	Десятник шахты "Кочегарка"
10	Воробьев Николай Иванович	1918	Русский	б/п	среднее	Зав. плановым отделом трамвайного управления
11	Вихров Петр Касьянович	1906	Русский	Член ВКП(б) с 1938 г.	7 кл.	Десятник шахты "Кочегарка"

партизанського загону №427, 1944 р.

Место рождения	Место жительства до вступления в отряд	Занимаемая должность в отряде	Где находится в настоящее время
Орловская обл., Унитинский р-н, с. Дехтаново	Шахтерский пер., дом 1, ход 21, г. Горловка	Командир отряда	в Горловке
Смоленская обл., Тумлянский р-н, с. Дубровки	ул. Трудовая, д. 13, х. 3, г. Горловка	Комиссар отряда	После тяжелого ранения местонахождение неизвестно
г. Горловка	Сталинская обл., д. №73, Горловка	Зам. командира отряда	г. Горловка
Кировоградская обл., Васковский р-н, с. Большая Виска	Майская пос., Винницкая ул., д. №9, х. 4	Командир группы отряда	г. Горловка
г. Горловка	Пролетарский просп., д. №6, х. 18, Горловка	Командир группы отряда	Чирчик, АТЗ
г. Горловка	ул. Краснофлотский проезд, д. №69, г. Горловка	Боец	Горловка
г. Сталино, б. Александровка	г. Сталино, 2 линия, дом №37	Пулеметчик	г. Сталино, 2 линия, дом №37
Курская обл., Старо- Оскольский р-н, д. Больш. Михайловка	г. Сталино, Донская сторона, ул. Энгельса, д. 6.	Боец	г. Сталино
Курская обл., Болтухинский р-н, д. Кондренко	Пос. Кочегарка, ул. Тельмана, д. 5., х. 4.	Боец	Убит
Курская обл., г. Обоянь	ул. Демьяна Бедного, д. №22, г. Горловка	Боец	Арестован Гестапо, убит
Ростовская обл., г. Таганрог	НРК, ул. Кагановича, д. 24, х. 1., г. Горловка	Боец	г. Горловка

12	Капейкин Виктор Тихонович	1924	Русский	ВЛКСМ	7 кл.	Зав. магазином промторга г. Горловка
13	Ламтюгов Николай Никитович	1924	Русский	ВЛКСМ	8 кл.	Пом. зав. базой промторга
14	Яковицкий Степан Иосифович	1906	Белорус	Член ВКП(б) с 1919 г.	4 кл.	Кузнец машзавода им. Кирова
15	Бестов Василий Климович	1906	Белорус	Член ВКП(б) с 1939 г.	среднее	Десятник шахты “Кочегарка”
16	Круглянин Петр Александров.	1907	Поляк	Кандидат в члены ВКП(б)	среднее	Техник шахты №5 Ленина
17	Добышев Сергей Георгиевич	1919	Русский	б/п	4 кл.	Парикмахер
18	Лябурь Григорий Варфоломеев.	1918	Украинец	ВЛКСМ	5 кл.	Бухгалтер артели транспорт
19	Дроздов Ефим Платонович	1903	Белорус	Член ВКП(б) с 1930 г.	5 кл.	Пом. нач. подземного гаража шахты “Кочегарка”
20	Чичкан Владимир Константинов.	1924	Русский	ВЛКСМ	9 кл.	Учащийся
21	Зайцев Селиверст Евгеевич	1904	Украинец	Член ВКП(б)	4 кл.	Мастер литейного цеха машзавода им. Кирова
22	Дмитриев Василий Кузьмич	1900	Русский	б/п	3 кл.	Лесогон шахты №5 Ленина
23	Синеруков Семен Герасимович	1905	Украинец	Кандидат ВКП(б) с 1939 г.	5 кл.	Технорук артели Красный Октябрь

Орловская обл., Колпнянский р-н, д. Черниково	ул. Сталинская, д. 28, х. 4, г. Горловка	Боец	в РККА
Курская обл., Краснозоренский р-н, с. Ивановка	ул. Леваневского, 9, д. 35, г. Горловка	Боец	в РККА
ССР, Полоцкий р-н, Кохановский с/с, д. Гаврилово	Новозаводская колония, ул. Новая, д. 4., х. 2., Горловка	Боец	Местонахождение неизвестно
ССР, Оршанский р-н, дер. Вороны	НРК, 1 линия, дом №3, х. 2, г. Горловка	Боец	г. Горловка
ССР, Богомольский р- н, Багунический (с/с), д. Сахановка	ш. №5, образцовое общежитие	Пулеметчик	г. Горловка
Курская обл., Косторинский р-н, Васильевка	г. Ворошилов, ул. Базарная, д. №38	Боец	Местонахождение неизвестно
Сумская обл., Дубовязовский р-н, с. Расовка	ул. Андреева, д. №5, г. Горловка	Боец	Местонахождение неизвестно
БССР, Могилевская обл., Климовский р-н, г. Силоманы	пос. Кочегарка, ул. Барбюса, №12, х. 3, Горловка	Боец	Местонахождение неизвестно
г. Горловка, шахта Калинина	ул. Леваневского, д. 10, х. 2, г. Горловка	Боец	Местонахождение неизвестно
Сталинс. обл., Авдеев. р-н, с. Н.-Ясиноватая	ул. Урицкого, д. 24, х. 2 Горловка	Боец	Местонахождение неизвестно
Орловская обл, Должанский р-н, с. Долгое	Шахта №5 Ленина, Днепропетров. ул., д. 3., х. 1.	Боец	Местонахождение неизвестно
Полтавская обл., Сахновский р-н, с. Варна	Октябрьская обл ¹ , д. 9, х. 5.	Боец	Горловка

24	Соколов Данил Федорович	1898	Украинец	Член ВКП(б) с 1939 г.	3 кл.	Десятник шахты “Кочегарка”
25	Дейнего Виктор Филиппович	1924	Украинец	б/п	8 кл.	Электрослес. шахты №5 Ленина
26	Цыганова Татьяна Устиновна	1921	Русская	ВЛКСМ	среднее	Учительница
27	Лыскова Анна Михайловна	1920	Русская	ВЛКСМ	7 кл.	Воспитатель
28	Самойловский Николай Петрович	1905	Русский	б/п	высшее	Врач
29	Аничева Нина Никитовна	1921	Русская	ВЛКСМ	среднее	
30	Соломин Владимир Алексеевич					
31	Кулиш Иван Петрович					
32	Зубенко Николай Евгеньевич					
33	Самойлов Михаил Петрович	1910	Украинец	б/п	6 кл.	Горфо Горловка старший инспектор
34	Кутаков Александр Авгеевич			Член ВКП(б)		
35	Болотский Анатолий Петрович			Кандидат в члены ВКП(б)		

Кировоградская обл., Ново-Григор., с. Табураши,	Ново-Рудничная колония, ул. Дзержинского, д. 8, х. 2, Горловка	Боец	Умер
г. Горловка, ш. №5	ул. Сумская, д. 1, х. 5, Горловка	Боец	Погиб на фронте
БССР, Оршанский р-н, д. Гаранц	НРК, л. 8 марта, д. 11, х. 1	Боец	Горловка
Смоленская обл., Мищенский р-н, д. Слободка	Комсомольская, д. 13, х. 3., Горловка	Боец	Горловка
Полтавская обл., г. Неропшин	Пролетарский просп., д. 10, х. 6., Горловка	Боец	Неизвестно где
		Боец	Убит
		Боец	Убит
		Боец	Убит
		Боец	Неизвестно где
Полтавская обл., г. Пыратин	г. Горловка, Майский пер., ул. Винника, д. №24	Боец	Горловка
		Боец	Убит
		Боец	Неизвестно

ВЕРНО (*віднос*)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 41а, арк. 27-29.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Помилка в документі. Правильно – "вулиця".

31. Звіт про діяльність партизанського загону "С" Північно-Донецької залізниці за період з 23 жовтня 1941 р. до серпня 1943 р.

Организованный на ст. Никитовка в сентябре м-це 1941 года

Когда немецкий фашизм имел временный успех и приближался к Донбассу и Сталинской области, то на узлу ст. Никитовка, по призыву товарища СТАЛИНА, секретарь узлового партийного комитета ст. Никитовка БАЛАКИН Павел Александрович организовал партизанский отряд по борьбе с немецкими захватчиками, который был организован из коммунистов и беспартийных большевиков – работников ст. Никитовка. Отряд организовался на добровольных началах из числа проверенных работников железно-дорожного транспорта: командиром нашего отряда был рекомендован тов. СМОЛЯНОВ Борис Семенович со стороны Политотдела Сев. Дон.жд. т. Арзамасцевым.

СМОЛЯНОВ в то время работал начальником ОП ТО НКГБ¹ ст. Никитовка, коммунист. Кандидатуру тов. СМОЛЯНОВА Б. так же одобрил обком партии и СМОЛЯНОВ приступил к организации отряда, вызывал каждого работника, спрашивал и кто давал согласие, тот вносился в список, который был выслан на утверждение в гор. Сталино в Обл. отдел НКВД. Списки утвердили, после чего отряд приступил к подготовительным работам. Отряд состоял из 22-х человек.

1. СМОЛЯНОВ Борис Семенович - командир отряда.
2. ПОКИДЬКО Федор Тимофеевич - комиссар отряда, работал секретарем п/организации БРП ст. Никитовка.
3. МУХИН Антон Андреевич - нач. штаба партизанского отряда, член ВКП(б), работал ПЧЛ-16 ст. Никитовка.
4. БОРЩЕНКО Александр Васильевич - к/ВКП(б). Работал ПЧ-16 ст. Никитовка, инженер-механик. Рядовой боец.

5. БУНЯЕВ Иван	- б/парт., работал в ж.д. милиции ст. Никитовка бойцом. В отряде – командир разведки.
6. КАЛМЫКОВ	- работал в ж.д. милиции ст. Никитовка, б/п, в отряде был бойцом.
7. ЯМПОЛЕЦ Степан Тимофеевич	- работал ПЧ-16 ст. Никитовка, зав. мастерскими, член ВЛКСМ, в отряде боец.
8. ШОКУН Василий Иванович	- к/ВКП(б), работал диспетчером ст. Никитовка, в отряде боец.
9. ДОРОШЕНКО Петр	- член ВКП(б), работал депо Никитовка, пом. машиниста, в отряде боец.
10. ВОЙТЕНКО	- чл. ВКП(б), работал на ст. Красный Лиман, нефтебаза, в отряде боец.
11. ОЛЕЙНИК Дмитрий	- чл. ВКП(б), работал на ст. Красный Лиман в райведотделе, в отряде боец.
12. КУЛАГИН Федор	- канд ВКП(б), боец стрелковой охраны ст. Никитовка, в отряде боец-пулеметчик.
13. ГУРА Федор Митрофанович	- член ВКП(б), работал на ст. Никитовка в депо нач. отд. кадров. В отряде – боец.
14. ИВАНОВ Владимир	- чл. ВЛКСМ, работал на ст. Трудовая – пропарочный цех, в отряде боец.
15. ПРИХОДЬКО Иван	- чл. ВКП(б), работал пом. нач. милиции ст. Никитовка, в отряде боец.
16. ЦЫБЕНКО Трофим	- канд. ВКП(б), работал ст. маневровым ст. Никитовка, в отряде боец.
17. РУДЕНКО Иван	- б/п, работал в стрелковой охране бойцом, в отряде – боец.

18. ГАЙДАРЬ Александр - б/п, работал ВРП ст. Никитовка электросварщиком, в отряде – боец.
19. ВЫСОЦКИЙ Иван Яковлевич - канд. ВКП(б), работал дежурным по ст. Трудовой, в отряде боец.
20. СИНИЦКИЙ Федор - б/п, работал в стрелковой охране ст. Никитовка. в отряде боец.
21. БРЫКОВ Дмитрий Илларионович - работал политруком военизированной охраны ст. Никитовка, член ВКП(б), в отряде был бойцом и секретарем п/организации отряда.
22. ЧУПЕЛОВ Николай - б/п, работал в пожарной команде ст. Никитовка мотористом, в отряде боец 2-м номером пулеметчика.

В сентябре м-це 1941 года отряд приступил к организации точек в районе расположения, где мы должны действовать: Красно-Лиманский район до ст. Никитовка. Начальник штаба партизанского отряда МУХИН А.А. получил из г. Сталино НКВД: карабинов 30 шт., пулеметов “Дехтерева”² – 1, гранат РД – 200 шт., аммоналу – 400 кгр, шнур и адская машина – 1. Все эти боеприпасы получены были в Сталино и доставлены автомашиной в гор. Никитовка. Из ОРС”а ст. Никитовка получили запас продуктов, по распоряжению начальника Политотдела дороги тов. Аванесова из расчета на 6 месяцев. Часть продуктов и боеприпасов на автодрезине были отвезены в Красный Лиман и спрятаны в лесу. Помимо этого, бойцы вооружились штыками и наганами за счет военизированной охраны ст. Никитовка, были также заготовлены бутылки с горючей жидкостью противотанкового действия в количестве 200 шт., которые так же были отправлены и спрятаны в лесу ст. Красный Лиман.

И так боевые точки были организованы.

28-го октября 1941 года был дан приказ нашему отряду выбыть в наш район действия – Красный Лиман. В 11 часов вечера мы собрались на ст. Никитовка, нам был подан один пассажирский вагон и паровоз, откуда мы выехали на ст. Красный Лиман.

На ст. Красный Лиман прибыли часа в 2 ночи, все имущество было сложено на подводу, которую взяли в отделении милиции ст. Красный Лиман и направились в село Александровка, Красно-Лиманского района, прибыли в село 24.X-1941 года ночью и остановились у лесничего в доме, заняли отдельную комнату.

25-го октября 1941 года в 10 часов вечера вооружились лопатами, пилами и топорами, захватили с собой оружие и направились в Святогорский лес (квм. 8-9 от села Александровки) и приступили к подготовке землянки 22 чел. Строили землянку 6 дней, т.е. по 1.X.-41 года, окончили землянку с выходом на 100 мтр., возвратились к лесничему, забрали запасы продуктов и вооружения, которые вывезли на подводе, к землянке, где и спрятали, а часть продуктов и боеприпасов захватили с собой и направились в Святогорск). В это время в ноябре месяце 1941 года по Донцу в районе Святогорска занимала оборону Кав. Дивизия 6-й армии, которой командовал генерал-лейтенант ГРЕЧКО.

По прибытию в Святогорск в расположение полка этой дивизии – отдохнули два дня 6-7 ноября 1941 года, 8/XI-41 года наш отряд получил задание от командования Кав. дивизии генерал-лейтенанта ГРЕЧКО отправиться в тыл к немцам и провести разведку течения немецкой армии, где концентрируются немецкие войска и провести налет на штаб в селе Богородничное, Красно-Лиманского р-на.

Отряд вооружился гранатами, взял запас патронов, проверили обмундирование и ночью 8-го ноября 1941 года направились к Северному Донцу (против курортов). Там нас ожидали саперы, уже были приготовлены лодки, спущенные на воду в количестве 3-х штук. На нашей обороне были установлены армейские пулеметы для прикрытия переправы. Первая группа в количестве по 4 человека из нашего отряда на 3-х лодках направились в сторону немцев, переправа прошла успешно. Партизаны заняли оборону по ту сторону Донца, после чего переправилась вторая группа в количестве 10 человек. Пробрались через передовую немцев, остановились в поселке (название которого неизвестно), командир отряда СМОЛЯНОВ разбил отряд на две группы. Первая группа в количестве 10 человек, под командованием комиссара отряда тов. Покидько, а вторая группа под командованием СМОЛЯНОВА Б. Первая группа получила задание провести разведку в деревне Пришибы, где расположены огневые точки немцев, количество артиллерии, сколько армии в деревне, какая техника и количество прибываемой армии.

Вторая группа направились в село Богородичное для организации разгрома немецкого штаба.

В первой группе ушли: Покидько Ф., Буняев И., Шокун И., Дорошенко П., Олейник Д., Брыков Д., Высоцкий, Синицкий, Чупылов, Войтенко, Цыбенко по направлению села Пришибы.

Во второй группе ушли: Смолянов Б., Гайдарь А., Борщенко, Мухин А., Калмыков, Иванов, Кулагин, Руденко, Ямпонец, Приходько, Гура Ф.

ВЫПОЛНЕНИЕ ЗАДАНИЙ

Первой группой произведена разведка: установлены огневые точки немцев, танков и бронемашин не оказалось. Стоял немецкий кавгарнизон в селе Пришибы. Так было доложено комиссаром отряда Покидько командиру полка кав. дивизии, которая стояла в районе Святогорска.

Вторая группа обошла село Богородичное с тыла, подошла к дому, который стоял в саду. Дом этот принадлежал Гусаку, который, как впоследствии установила разведка, был старостой села Богородичное. Во дворе стоял немецкий пулемет на повозке и по двору ходил немецкий часовой, в это время командир кав. полка послал за нами вслед свою разведку, для оказания нам помощи, так как ему комсомолец-разведчик из с. Богородичное сообщил, после нашего ухода, что в селе Богородичное три роты гитлеровцев. Наша армейская разведка подошла к селу Богородичное и в лоб с бугра от Донца открыла оружейный пулеметный огонь по селу Богородичное. В это время мы находились на противоположной стороне деревни мтр. 80 от немецкого штаба в саду. Немецкий пулеметчик открыл огонь по бугру, мы быстро ползком подошли к дому на расстояние 10-15 мтр., командир Смолянов бросил гранату в пулеметчика, он был уничтожен. После этого забросали дом гранатами и тогда с бугра, откуда велась стрельба, взвились три белые ракеты, нам командир приказал отойти и мы все без потерь вышли к Донцу, чтобы не попасть в окружение и быстро ушли в лес - в тыл к немцам.

В это время в селе Богородичное поднялась стрельба и вся деревня была освещена ракетами. Через некоторое время наша артиллерия открыла беглый огонь по селу Богородичное. Наша группа направлялась к переправе и уже на рассвете подошли к Донцу. Нас саперы переправили на сторону Красной Армии. В это время мы встретились с первой группой, где также не было потерь.

На следующий день армейская разведка установила, что в доме Гусака – в селе Богородичном восемь трупов солдат и немецких офицеров.

15-16 ноября 1941 года наш отряд под командованием Кав. дивизии 6-й Армии получил новое задание: отправиться в тыл немцев, провести глубокую разведку и доставить "язык", желательно

командира, или офицера, предупредил командир полка. Ночью под 15 ноября 1941 года нас саперы переправили через Северный Донец на лодках в 2 часа ночи и мы ушли в тыл к немцам. Шли лесом, мимо села Пришибы и к 7 часам утра пришли до Теплинского леса, клм. 22 от Донца. По пути установили точки немецкой артиллерии, помимо этого два раза резали провода немецкой связи, куски мрт. по 100 и забирали их с собой. Днем подошли к Теплинскому лесу, по направлению деревни Сидоровка. Не выйдя из леса 3 клм. остановились в лесу. Разведка: Смолянов, Буняев, Мухин, Борщенко – ушли на окраину леса по направлению деревни Сидоровка. Через некоторое время мы увидели, как разведка вела старика с собой в расположение отряда.

При допросе выяснилось, что этот старик ехал в лес на быках за дровами, разведка наша заметила, что едет по направлению, где они лежали и вели наблюдение за деревней. Партизаны-разведчики спрятались и когда старик доехал по просеку до места, где они лежали, командир отряда с группой разведчиков вышел навстречу старику и задержал его. Подводу свернули в лес, быков привязали, а старика забрали. Во время допроса старик (фамилии которого не помним, лет 50-ти) рассказал, что в селе Сидоровка немцев много, по 10 человек в каждом доме. Помимо этого, есть артиллерия небольшого размера, установлено много пулеметов, много автомашин и немецкая кавалерия. Все это командир отряда Смолянов записывал. Старик от испуга дрожал. Командир отряда приказал, чтобы ему дали водки и покушать. Ему налили чистого спирта 0,5 стакана, кусок сала, сухарь. После этого старик повеселел и начал рассказывать больше. Его командир спросил, где проходит дорога через лес, по которой проходят и проеżdжают немцы, чтобы нам быстрее добраться “партизанским отрядом”. Старик ответил “Я доведу”. Его спросили, “как он знает лес”, он ответил “Знаю с детства”.

После этого командир приказал приготовить оружие и гранаты. Зарядить пулемет и разведка ушла вперед со стариком, а отряд следовал за разведкой на шлях, который проходит через лес на Славянск, Сидоровка и Маяки. Шли очень осторожно, прислушивались к каждому шуму и треску в лесу. С места командир предупредил, “стрелять с оружия по одному свистку, короткими очередями, два свистка применять гранаты”.

Не доходя до шляха мтр. 300, разведка донесла нам: “залечь и принять боевое положение”. Было выполнено. В это время по шляху проходил немецкий обоз с усиленной охраной. Часа в 4-5 дня мы подошли к шляху и расположились понад шляхом в молодой, густой посадке, ожидая немцев. Вскоре появились 2 кавалериста, которые вели по две лошади, когда они под’ехали близко к нам, мы определили,

что это были немцы, по разговору, раздался свисток командира, прогремели короткие очереди и лошади были перебиты, немцы упали лицом в грязь, мы подбежали к лошадям, седла перерезали, добились лошадей штыками, в седлах забрали все бумаги, подняли из грязи перепуганных немцев и быстро потащили их в лес. Отойдя клм. 2 в глубь леса остановились, с нами был и старик, которого задержали. Во время отдыха рассмотрели, что наши пленные были – ефрейтор и солдат. При обыске у ефрейтора было обнаружено много разных бумаг, какие то записки на немецком языке. Повязали им руки, завязали рты и повели дальше. Вывели на устье лесов Теплинского и Маяцкого, остановились в ожидании темноты. Старика отпустили и предупредили, чтобы о том, что видел, никому не говорил.

Во время отдыха, на окраине леса, командир отряда послал разведку в количестве 5 человек, через полчаса разведчики привели русского человека, которого задержали недалеко от нашего отряда, на окраине леса. По его словам, он 1910 года рождения, документов никаких при нем не было, одет был так: снизу армейская форма, а сверху старая оборванная штатская одежда, обросший. Когда его привели в расположение отряда и командир снимал допрос, то он заявил, что попал в плен к немцам и сейчас бежал из плена. Командир приказал забрать его и доставить в армейские части.

В 10 часов вечера мы по правилам движения – направились к Северному Донцу, это был переход в 22 клм., обходили немецкие доты и дзоты, которые нам непрерывно освещали путь своими ракетами. К 5 часам утра подошли к переправе Донца, командир дал сигнал и нам подали саперы лодку. Переправили через Донец немецкого солдата, ефрейтора и русского пленного, которого доставили в штаб полка, где оказалось, что русский пленный это был самый настоящий немецкий шпион по борьбе с Красными Партизанами и особый отдел Кав. Полка, после проверки, расстрелял его. Так нам сообщил командир полка. А пленные немцы дали очень ценный материал, особенно ефрейтор. Об этом нам сообщил генерал-лейтенант ГРЕЧКО.

22.XI-41 года наш отряд получает новое задание от командования 6-й армии генерал-лейтенанта ГРЕЧКО: против курорта, по ту сторону Донца, расположилась деревня Татьянавка, в которую забралась немцы и угрожают переправиться через Северный Донец. Наша задача состояла в том, чтобы наш отряд прижал немца с тыла к Донцу, а наша армия через Донец пулеметно-минометным огнем поддержит наш отряд.

Командир полка Кав. дивизии дал нам в помощь автоматчиков, комсомольцев и коммунистов 10 бойцов. В 10 часов вечера наш отряд был переброшен на лодках саперами через Донец, а также и бойцы

автоматчики. Сопровождал нас комсомолец из села Татьянаовка лет 14-ти, фамилии которого не знаем. Обводил нас очень далеко по бездорожью. И мы зашли из тыла. Подошли к школе, 2-х этажное здание на окраине Татьянаовки. В этой школе, как сообщил комсомолец, расположились немцы более 100 человек. “Только на балконе стоит пулемет”, предупредил он нас. Разведка наша: Смолянов, Мухин, Гайдарь, Калмыков продвигались вперед на расстоянии 30-40 мтр. Их обнаружил немецкий часовой и начал кричать на ломаном немецком языке. Это мы слышали: “русиш, иди домой спать”. Залегли на несколько минут, а потом по команде приблизились к школе на 10-15 мтр. В эту минуту на балкон полетели несколько гранат. Часовой с пулеметом замолчал. Завязался бой. В окна школы полетели на первый и второй этаж гранаты противотанковые и РГД, заработали пулемет и автоматчики. Бой шел около часа.

Взвилась вверх зеленая ракета – сигнал отхода. Только мы отошли, как со стороны нашей армии заработали минометы. Были у нас потери двух бойцов из полка кав. дивизии 6 армии убито и партизана Высоцкого ранило. Всех раненных и убитых мы забрали с собой. На следующий день полковая разведка установила, что в той школе было убито немецких солдат и офицеров 70 чел. и ранено 30 человек.

24 ноября 1941 года получаем задание от командования 6-й Армии, после принятия присяги в штабе Армии: уйти в тыл немцев, для глубокой разведки. Получили целый ряд заданий. Через Донец были переправлены с большим трудом, т. к. Донец начинал замерзать, получили продуктов на несколько дней и ушли. Было очень трудно. Спали в скирдах, ели мерзлый хлеб, вместо воды – был снег, но задачи, поставленные командованием, выполнили. Разведчики: Смолянов Б., Буняев, Борщенко А., Гайдарь, Калмыков пробивались в расположение немецких батарей под Теплинским лесом. Командир Смолянов отмечал на карте расположение огневых точек немцев. В районе Голая Долина установили приблизительное количество немецкой армии и техники. В Теплинском лесу, на одной из лесных дорог, обнаружили разбитый немецкий обоз. Видимо, работа нашей авиации. Недалеко стояли лошади, которых мы взяли, нав’ючили на них материал: кожу, пулеметы, патроны в ящиках и пошли вперед к Донцу. Шли только ночью, днем находились в лесу. Подошли к Донцу. Середина Донца была замерзшая, а края оттаяли. Лодками пробраться нельзя, и пешком не перейдешь. Саперы с этой стороны Донца подошли ко льду на понтонной лодке и начали прокладывать доски через середину Донца и

так мы пробрались с грузом на нашу сторону. Лошади были оставлены на той стороне, которых бойцы забрали через два дня.

Прибыли в штаб армии в с. Александровка на автомашине с передовой. Командир Смолянов Б. доложил командованию армии о выполненной работе, после чего мы послушали артистов из большого театра г. Москвы.

После этого командир партизанского отряда Смолянов зачитал нам приказ по 6-й армии: “За образцовое выполнение поручений от командования кав. дивизии 6-й армии генерал-лейтенант Гречко, вынести партизанскому отряду “С” благодарность с предоставлением к Правительственной награде”.

Перед новым годом – 1942, командованием 6-й Армии было дано новое задание, после чего наш отряд сделал налет на с. Песчаное и уничтожил немецких офицеров и солдат до 30 человек. В этом налете был ранен командир разведки Буняев Иван (ранение не тяжелое).

15-го января 1942 года в районе Святогорска наша армия пошла в наступление. Наш отряд получил задание перебраться в район ст. Яма, Сталинской области и 20.1.42 года наш отряд был в Яме, расположился в жел. дор. доме – казарме около Доломитного завода. Из землянки были забраны все продукты и вооружение. В отряде добавились трофейные автоматы и пулеметы. В Яме связались с 37 армией и получили задание организовать налет на ст. Кировка, Сталинской области. Задание было выполнено. Последствий не было установлено.

В январе 1942 года с частями 37-й армии принимали участие в наступлении на с. Кировка. В это время присутствовал от Политотдела Сев. Дон. ж.д. – секретарь узлового парткома ст. Никитовка БАЛАКИН Павел Александрович. Данное село было отбито у немцев и наш отряд первым вошел в село, о чем отмечено начальником штаба 37-й армии.

6-го февраля 1942 года, по заданию 37-й армии, был организован нашим отрядом налет на село Ново-Николаевка. Последствий не установлено, т.к. попали под губительный минометный огонь.

8-го февраля 1942 г. получили задание от 37-й армии произвести разведку и распространение листовок в тылу у немцев, получив листовки, отряд пошел на выполнение задания. Листовки распространялись в Ново-Николаевке, Федоровке, Резниковке и все, что было установлено: количество немецкой армии, техники – передано командованию 37-й армии.

25-го февраля 1942 года к нам прибыл в отряд представитель со штаба Партизанского движения, ознакомился по дневнику, что нашим отрядом выполнено, одобрил нашу работу и дал нам задание

дальнейшего действия. Нашему отряду была дана благодарность командованием 37-й армии.

1-го марта 1942 года получили задание от командования 37-й армии провести проверку в д. Беляевка на 40 км. в тыл немцев, разведка была произведена и материал передан командованию 37-й армии нашим командиром Смоляновым.

16 марта 1942 г. получаем новое задание от командования 37-й армии: произвести налет на штаб немецкой армии и доставить документы из села Беляевка, 40 км. в тыл к немцам. Наш отряд отправился на выполнение этого задания. Впереди шла разведка отряда: Буняев И., Мухин, Смолянов, Борщенко А., Калмыков. Нам дали из армейских частей двух саперов, для разминирования минных полей. По дороге в тыл сняли много немецких мин. Не доходя с. Беляевка, мы напали на немецкий заслон (в 100 мтр. от деревни), заслон был расположен на возвышенности. Завязался бой. Позиция у нас была невыгодная – чистое поле, окопов не было. Помимо всего этого, из деревни Беляевка немцы начали бить из минометов и пулеметов. Мы очутились в перекрестном вражеском огне, но бой продолжали, зная, что мы очутились в тяжелом положении. Дело было в 2 часа ночи на 18 марта 1942 года. Командир отряда дал приказ планомерно отступать, пулеметы и автоматчики прикрывают отход и наш отряд был минометным огнем прижат к минному полю, разминировать не было возможности, так как немецкие мины сыпались непрерывно, которые бросал немец из села Беляевки и при взрыве мины был тяжело ранен начальник штаба партизанского отряда МУХИН Антон Андреевич, в правую руку, перебита кость в трех местах, был тяжело ранен боец отряда БОРЩЕНКО Александр Васильевич в левую руку, в колено, и убит боец отряда Иванов Владимир.

Нас подобрали партизаны и потащили на спинах к нашей обороне, где встретила нас наша армейская разведка и помогла раненым партизанам добраться до передовой, откуда нас подводой направили в село Пискуновку, с Пискуновки на штабных машинах отправили в Яму в фронтальной госпиталь, который помещался на ст. Яма, оказали помощь и направили нас в Ворошиловск – эвакогоспиталь – Мухина Ивана Андреевича³ и Борщенко Ал-др Васильевича, сделали операцию, вливание крови и эвакуировали в эвакогоспиталь г. Баку - №50-30, как тяжело раненных, для дополнительного лечения. А Иванова Владимира похоронили на ст. Яма.

И так в отряде осталось 19 бойцов. Начальником штаба партизанского отряда был назначен Ямпонец Степан Тимофеевич.

Когда партизаны прощались с нами, отправляя нас в госпиталь, поклялись бить гитлеровцев еще больше за наше ранение.

20 марта 1942 года отряд в количестве 19 человек получил задание от 37-й армии организовать налет с тыла на село Резниковку, Ямского района, где отрядом было уничтожено 2 крупнокалиберных пулемета немецких на окраине деревни, в колхозном коровнике немцев было уничтожено 6 чел., и в результате нашего налета с одной стороны села, куда немцы обратили внимание для отбоя нашего отряда, а в это время стрелковый полк Красной Армии пошел в наступление и занял село Резниковку.

18-го апреля 1942 года дан был приказ отряду уйти в Красный Лиман, где мы заготавливали боевые точки до 15 мая 1942 года. 15-го мая 1942 года в Красном Лимане штабом Южного фронта вручены правительственные награды командирам и бойцам отряда⁴.

1. Смолянов Б. - командир отряда, награжден орденом Красного Знамени и орденом Красной Звезды.
2. Покидько Ф.Т. - комиссар отряда, награжден орденом Красного Знамени.
3. Высоцкий И.Я. - орденом Красной Звезды.
4. Буняев И.Е. - орденом Красной Звезды.
5. Гайдарь А. - медалью “За отвагу”.
6. Кулагин Ф. - медалью “За отвагу”.
7. Мухин А.А. - начальник штаба отряда, орденом Красного Знамени, не получил, так как был в госпитале на лечении. Об этом с отряда была дана поздравительная телеграмма Мухину А.А. в с. Черемшанку.

15 мая 1942 года переехали в Серебрянский лес, где подготавливали так же базы и до оккупации немцами Красного Лимана находились в лесу. 8-го июня 1942 года, по рассказу бойца отряда - Калмыкова – Шакун Василий Иванович, когда немецкая свора пошла в наступление, был командирован с лошадьми на сторону Красной Армии, обратно не мог вернуться и политотделом дороги был направлен в Новосибирск на работы. Буняев Иван был направлен на курсы десантников, Дорошенко Петр отозван политотделом работать машинистом.

В отряде осталось 15 человек.

8-го июня 1942 года наш отряд остался в тылу немцев в Серебрянском лесу. Первую операцию провели в июне м-це 1942 года

– пяти человекам было дано задание подорвать железный мост, который стоял на реке Торец – между Славянском и Краматорском. Эту операцию не выполнили, т.к. были обнаружены немецкой охраной, а на обратном пути сделали налет на немецкую почтовую машину, которая следовала со стороны Славянска на Артемовск. При налете была сожжена машина, убит шофер и два немца.

Второй налет был сделан в июле 1942 г.: 6 партизан сожгли мост на грунтовой дороге под селом Федоровка. В этом месяце организовали налет 7-ми партизан на железно-дорожное полотно на перегоне Краматорск - Часов-Яр, где был подорван немецкий поезд с 30-ю вагонами, в которых следовали боеприпасы. Паровоз и вагоны вышли из строя.

В августе 1942 года 5 человек партизан заминировали мост на грунтовой дороге, под с. Боровое налет была подорвана немецкая автомашина и убит шофер. В этом же месяце сделали налет на продуктовый склад жандармерии и полиции в совхозе “Красный Лиман”, где была побита охрана, вывезены продукты, а помещение сожжено.

В августе 1942 года группа партизан из 5 человек была направлена в гор. Никитовку для разведки: т.г. Покидько, Высоцкий, Кулагин Ф., Цыбенко Т., Гура Ф., перед которыми стояла задача: взорвать поезд, курсирующий Никитовка-Попасная. Эта группа под командованием комиссара Покидько Ф. под Ротами пустила немецкий поезд под откос. Затем решили попасть в Никитовку и зашли в село Скелеватое, Орджоникидзевого района к одному старику в сад на окраине деревни 8.VIII-42 г. Старик, фамилии которого не знаем, встретил партизан хорошо, угостил яблоками, дал воды и указал дорогу, куда нужно идти на Никитовку. Только вышли партизаны из села, сели закусить и отдохнуть под кустом, как на них неожиданно напала полиция и забросала гранатами.

Комиссар Покидько был убит сразу разрывом гранаты, боец Высоцкий был также убит, пулеметчик Кулагин ранен тяжело, Гура ранен легко, но уйти не смог. Цыбенко бежал.

Полицейские окружили и подобрали раненых: Кулагина и Гуру. Потасили их в д. Скелеватая в полицию, которая находилась в школе, начали их бить. От побоев боец Кулагин скончался, а Гура был доставлен в Никитовку и передан в распоряжение полиции – старосте Базыкину.

Покидько, Кулагина и Высоцкого полицейские закопали на том же месте, где они были убиты: выкопали небольшую яму, бросили их и засыпали землей, после чего разровняли эту могилу.

Гуру Ф. Никитовская полиция долго пыталась, но Гура, как стойкий большевик-коммунист, ничего не сказал. На очную ставку вызывался его брат родной, который оставался на оккупированной немцами территории, которому Гура сказал о гибели партизан и место и отказался от брата и больше ничего не сказал. Судьба Гуры неизвестна по сегодняшний день.

В отряде осталось 10 человек.

В сентябре м-це сделали налет на колхоз “Держинец”, где была побита охрана из 3-х человек и вывезены продукты из склада. В этом месяце группа партизан из 6-ти человек сделала налет на с. Ровчаки, где уничтожили 3-х полицейских и забрали продовольствие.

В октябре м-це 1942 года сделали налет на мельницу в с. Злодиевка, где уничтожили 4-х полицейских и забрали муку. В этом же месяце сделали второй налет на продуктовый склад в совхозе Красный Лиман, охрану закрыли в сарае, а продовольствие вывезли.

В ноябре м-це 1942 года организовали налет на совхоз Катериновка, охрану перебили, а птицу вывезли, в этом же м-це Приходько Иван, Бушков Дмитрий, Чупылов при выполнении боевого задания под Изюмом, так же пали смертью храбрых.

Осталось в отряде 7 человек.

Политико-воспитательная работа проводилась регулярно. Секретарь парторганизации тов. Бушков брал газеты у воинских частей. Читал бойцам и разъяснял достижения в тылу и на соседних фронтах. В тылу у немцев работа также проводилась во время отдыха. С отрядом секретарем парторганизации проводилась работа, о точном и четком выполнении заданий, о выполнении боевых заданий, проводились короткие собрания, подытоживали работу, отмечали лучших товарищей. Часто проводились партийные собрания, где разбирались вопросы: прием в ряды ВКП(б), как Ямпольца, Борщенко из кандидатов приняли в члены ВКП(б), т. Чупыло приняли кандидатом в члены ВКП(б), а Высоцкого в члены ВКП(б).

Проводили агитационно-массовую работу среди населения, когда переходили на сторону Красной Армии: в Александровке, Красном Лимане, в Яме, рассказывали о зверствах, которые причиняли немцы.

Настроение бойцов отряда всегда было веселое, хорошее. Питание готовили сами себе, в отряде штатные повара были Приходько Иван, Гура Ф., Брыков, которые всегда готовили для бойцов хорошие и вкусные обеды. И в тылу у немцев они распределяли сухари для товарищей.

Когда Красная Армия пошла в наступление и освободила Донбасс, из госпиталя прибыли в Никитовку Мухин А.А.,

Борщенко А.В. и приступили к выяснению за отряд. С 18 марта 1943 г. по август 1944 года нашли могилу в с. Скелеватом, где были похоронены Покидько, Высоцкий, Кулагин, которых по решению Никитовского РК КП(б)У гор. Никитовка откопали, перенесли и похоронили на вокзальной площади в Никитовке, поставили памятник.

Могилы Приходько, Чупылова и Брыкова не нашли.

Калмыков работает в ОП ЖДМ НКВД ст. Никитовка.

Мухин Антон Андреевич работает ПЧЛ-16 – ст. Никитовка.

Борщенко А.В. работает ПЧИМ-16 – ст. Никитовка.

Дорошенко – работает машинистом депо ст. Никитовка.

Шакуна судили за убийство начальника станции на 10 лет.

Об остальных нам ничего не известно.

Начальник штаба партизанского отряда С

Сев. Дон. железной дороги

Мухин

Бойцы:

Борщенко

Калмыков

*Подписи т.т. Мухина, Борщенко, Калмыкова, и Дорошенко –
удостоверяю.*

Секретарь Никитовского РК КП(б)У

г. Горловка

Балакин⁵

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 54, арк. 4-8.
Машинописна копія.

Примітки:

¹ Правильно – ОП ТО НКВД (опорний пункт транспортного відділу НКВС).

² Так в тексті. Правильно – кулемет Дегтярьова.

³ Помилка в документі. Правильно – Мухін Антон Андрійович.

⁴ Нагороджені бійці загону: наказом по військах Південно-Західного фронту за №53/н від 19 березня 1942 р. Смолянов Б.С. – орденом Червоної Зірки, Буняєв І.В. – медаллю "За відвагу"; наказом по військах Південного фронту за №0287/н від 31 травня 1942 р. Смолянов Б.С., Мухін А.А., Покидько Ф.Т. – орденом Червоного Прапора, Буняєв І.В. та Висоцький І.Я. – орденом Червоної Зірки, Гайдарь Є.П. та Кулагін Ф.М. – медаллю "За відвагу".

⁵ Текст, виділений курсивом, додано від руки.

32. Лист Б. Смолянова до вузлового парткомітету ст. Микитівка зі спогадами про діяльність партизанського загону, 10 березня 1975 р.

Председателю узловой комиссии по выявлению участников партизанского движения –
Заместителю секретаря узлового партийного комитета железнодорожного узла ст. Никитовка
тов. Н. Проповичу

Ваше письмо опять вернуло меня к событиям, которые отделяет уже более тридцати лет и вполне понятно, что некоторые детали прошлого или забылись, или представляются совсем иначе, поэтому заранее прошу извинить меня, если в моем рассказе, возможно, встретятся противоречия с тем, что Вам уже известно.

Считаю, что эти возможные противоречия можно будет уточнить и выяснить при опросе тех, кто сегодня еще жив.

Отряд был организован в июле-августе месяце 1941 года органами транспортного управления КГБ на Сев-Донецкой ж.д. по директиве Тр. Упр. КГБ СССР, непосредственно нач. КГБ на Сев. Донецкой ж.д. тов. Арзамасцевым под руководством Секретаря Донецкого обкома КПУ тов. Мельникова и участия Секретаря Никитовского узлового парткома т. Балакина, а также начальника политотдела Сев. Донецкой ж.д. тов. Аванесова (имена и отчества не помню ни одного из них).

Есть некоторые детали, о которых я сообщить не могу, однако могу сказать, что отряд был сформирован как прикрытие группы разведчиков, у которых были локальные задания, о которых в отряде не только ничего не знали, но и не догадывались.

Во всяком случае, я лично получил от Арзамасцева указание по возможности избегать прямых контактов с оккупантами (боевых) и выполнять главную задачу – разведка.

В состав отряда на ст. Никитовка были включены следующие товарищи:

1. СМОЛЯНОВ Борис Семенович — 1911 г. рожд., чл. КПСС, нач. оперативной группы ст. Никитовка, капитан госбезопасности¹.
2. ПОКИДЬКО Федор Тимофеевич — 1910 г., чл. КПСС, зам. нач. тр. милиции ст. Никитовка.

3.	БОРЩЕНКО Александр
Васильевич	—	1911 г., чл. КПСС, инж.
путеец.
4.	МУХИН Антон Андреевич	—	1895 г., чл. КПСС,
путеобходчик.
5.	КАЛМЫКОВ Сергей
Петрович	—	1918 г., канд. в чл. КПСС,
милиционер.
6.	ДОРОШЕНКО Петр
Васильевич	—	1895 г., чл. КПСС, пом.
машиниста.
7.	КУЛАГИН Федор
Николаевич	—	1914 г., б/п, боец стр. охраны.
8.	ВЫСОЦКИЙ Федор
Федорович	—	1912 г., чл. КПСС, деж. по
ст. Трудовая
9.	СИНИЦКИЙ Федор
Федорович	—	1912 г., б/п, боец стр. охраны.
10.	БРЫКОВ Дмитрий
Илларионович	—	1909 г., чл. КПСС, политрук
воен. охраны.
11.	ГУРА Федор
Митрофанович	—	1907 г., чл. КПСС, пом. нач.
отдела кадров депо
ст. Никитовка.
12.	РУДЕНКО Трофим
Яковлевич	—	1913 г., б/п, боец стр. охраны.
13.	ИВАНОВ Владимир
Владимирович	—	1919 г., чл. ВЛКСМ, рабочий
депо ст. Никитовка.
14.	ПРИХОДЬКО Иван
Михайлович	—	1911 г., чл. КПСС, пом. нач.
милиции ст. Никитовка.
15.	ГАЙДАРЬ Евгений
Федорович	—	1905 г., б/п, электросварщик
депо ст. Никитовка.
16.	БУНЯЕВ Иван Васильевич	—	1912 г., чл. КПСС,
милиционер.
17.	ЯМПОЛЕЦ Степан
Тимофеевич	—	1908 г., б/п, зав. маст.
ст. Никитовка.
18.	ЧУПЫЛЮ Николай Ильич	—	1912 г., б/п, моторист пож.
охраны.
19.	ЦИБЕНКО Трофим
Михайлович	—	1898 г., канд. КПСС, стрел. ст.
Никитовка.
20.	ШАКУН Василий
Иванович	—	1898 г., канд. КПСС, стрел. ст.
Никитовка.

В сентябре месяце 1941 г. отряд был передислоцирован в Красный Лиман, где райком КПСС влил в отряд:

1. ОЛЕЙНИКОВ Николай — 1908 г., чл. КПСС, Васильевич Райзмотдел, агроном.
2. ВОЙТЕНКО Павел — 1893 г., чл. КПСС, нач. Иванович нефтебазы ст. Красный Лиман.
3. ШТАНЬКО Ольга — 1922 г., чл. ВЛКСМ, медсестра.

В целях конспирации отряд был назван Красно-Лиманским.

Что известно об участниках этого отряда:

1. СМОЛЯНОВ Б.С. – проживает г. Киев-252003, ул. Владимирская 37, кв. 24.

2. ОЛЕЙНИКОВ Николай Васильевич – г. Енакиево, Ягодная №3, кв. 1 – пенсионер.

3. МУХИН, БОРЩЕНКО, РУДЕНКО и ЦИБЕНКО проживают или проживали в Никитовке и в ближайших населенных пунктах.

В 1973 году Олейников после разговора со мной встречался в Никитовке с Борщенко и Цибенко и имел с ними беседу.

4. ДОРОШЕНКО и БУНЯЕВ в декабре месяце 1941 года были откомандированы из отряда в разведчасти. Судьба их неизвестна.

5. ЯМПОЛЕЦ в июле месяце 1942 г. был направлен в Кременную для передачи пакета и имущества отряда, однако в связи с летним наступлением немецких оккупантов в отряд не вернулся, судьба его неизвестна.

6. ПОКИДЬКО, ВЫСОЦКИЙ, КУЛАГИН погибли в бою под ст. Никитовка во время подрыва воинского эшелона. ГУРА, тяжело раненный в этом же бою, был захвачен гестапо и впоследствии расстрелян.

7. ИВАНОВ В.В. погиб в бою под ст. Яма, похоронен на ст. Яма.

8. ПРИХОДЬКО И.М. погиб в бою под селом Олейникова Александровского района.

9. ШТАНЬКО Ольга была схвачена гестапо на ст. Кр. Лиман и расстреляна.

10. Судьба остальных товарищей неизвестна.

После передислоцирования отряда со ст. Никитовка на ст. Кр. Лиман для бойцов отряда наступили боевые дни. С этого момента группы бойцов под командованием моим, ПОКИДЬКА или ОЛЕЙНИКОВА уходили на задания в тыл противника.

В этот период времени наша армия занимала оборону по реке Донец.

Хочу остановиться еще на некоторых деталях. В январе месяце 1942 г. в отряд (...) т.т. Мельников и Арзамасцев, ознакомились с боевой деятельностью отряда, они дали высокую оценку этой

деятельности, и, уточнив некоторые задания, передислоцировали отряд в район ст. Яма, где отряд пробыл всю зиму, и только в начале лета получил указание вернуться на ст. Кр. Лиман и готовить базы, так как ожидалось летнее наступление немцев, и нас готовили к оседанию в глубоком тылу у оккупантов.

В период дислокации в районе ст. Ямы в отряде работали подполковник т. Филонов Б.И. и ст. лейтенант т. Куцаев М.Н., работники транспортного КГБ.

Отряд на ст. Кр. Лиман прибыл с Никитовки в конце сентября мес. 1941 г., оборону на этом участке занимала 37 кав. дивизия под командованием нынешнего маршала Советского Союза, Министра обороны СССР тов. ГРЕЧКО Андрея Антоновича, данная дивизия входила в состав 6-й Армии, которой командовал маршал Советского Союза т. Малиновский. Штаб 6-й армии находился на ст. Радьковские Пески (на ж.д. линии Кр. Лиман – Купянск).

После прибытия на ст. Кр. Лиман произошло наше знакомство с тов. Гречко А.А., дивизия, которой он командовал, в этот период была измотана и обескровлена непрерывными боями с врагом, а война требовала исчерпывающих сведений о вражеских войсках, и на нашу долю в этот период времени выпала задача обеспечить 6-ю армию исчерпывающими данными о противнике, расположенном в этом районе. Задача эта облегчалась тем, что в тот момент сплошного фронта не было, видно, противник также был измотан и не располагал достаточными силами для создания сплошного фронта, это положение облегчало нашу задачу и мы беспрепятственно проходили на территорию, оккупированную фашистскими войсками. В этот период было проведено значительное количество как боевых, так и разведывательных операций, о наиболее характерных хочу рассказать.

Главный узел обороны фашистов был на Донце в селе Маяки, село расположено на высоком берегу, на меловой скале, господствовало над всей окрестностью, подходы к селу с западной стороны поросли лесом и дорога к селу идет лесом, на рассвете октябряского дня 41 года отряд переправился через Донец, углубился в лес. Здесь я хотел бы рассказать об одной встрече, которая остается в памяти, хотя прошло так много лет.

В лесу мы встретили старого колхозника, жителя ближайшего села, фамилии и названия села я уже не помню, но суть в другом. Этот старый человек, нарушив запрет оккупантов, пришел в лес за топливом, так как его жена была больна, и в доме было очень холодно, и вот, не боясь кары фашистов, он пришел в лес за топливом. То, что он нам рассказал о “порядках”, установленных оккупантами, так потрясло нас, что трудно передать словами, по лицам бойцов, по

рукам, сжимавшим оружие, я понимал, какая буря ненависти бушует в груди каждого, а в словах старого человека, советского человека было столько укора и горести, что и по сей день забыть этого не могу.

Этот колхозник очень нам помог выполнить свою задачу. Прежде всего, он показал, где стоял фашистский гарнизон, расположенный в бывшем лесничестве на опушке леса, фашистов было сотни полторы – две, во дворе стояли полевые кухни и повар в высоком белом колпаке готовил завтрак, а фашисты, голые до пояса, делали зарядку, оружие висело здесь же возле них, отправив на дорогу группу захвата пленных, остальные скрытно подобрались к лесничеству и по команде открыли огонь, трудно представить, что тут началось, нападение было так неожиданно, что первые 5-10 минут во дворе, а часть бросилась бежать в лес и деревянный дом, в дом полетели гранаты и он загорелся, фашисты начали прыгать из окон и выскакивать из дверей, и попадали под наш огонь, по данным последующих разведок фашисты потеряли только убитыми более 50 человек², а в то время группа захвата на дороге пленила двух офицеров связи и солдата, которые везли документы, как потом говорили в штабе 6-й армии, очень важные для нашего командования.

Приближался праздник Октябрьской революции, и на собрании отряда было решено сделать подарок к этому празднику. Отрядные наблюдатели уже давно вели наблюдение за расположением одной фашистской части, расположенной в селе Татьянаовка, их казарма была в деревенской школе, расположенной на окраине села, фашистов было, вероятно, две роты, нам досконально был известен был их распорядок, и мы приняли решение 5 ноября 1941 года перебраться через Донец и нанести удар. Эта операция была согласована с тов. Гречко А.А., и так как нас было мало для такой операции, он приказал одному из конных полков влить в отряд человек 20 бойцов.

Несмотря на то, что этот гарнизон фашистов был расположен на передовой, в первые месяцы войны, они себя вели самым нахальным образом, как у нас говорят, “как у себя дома”, и за это нахальство были наказаны. Обычно утром они по группам тут же перед школой делали зарядку и проводили учения, а завтрак им привозили в термосах с Святогорского монастыря. Переправившись через Донец и скрытно подойдя к школе со стороны леса к селу, мы нашли старые окопы, вероятно, отрытые еще нашими бойцами, которые как бы опоясывали школу с трех сторон, опустившись в эти окопы, мы скрытно вышли на такие позиции, которые позволили нам видеть весь гарнизон этого села. Перед нами была вся площадка перед фасадом школы, занятая фашистами, и лучшей позиции желать было нельзя.

Ранее я приказал связать с десяток связок пехотных гранат (по три в связке), так как рассчитывал, что фашистов придется выбивать из школы, но, увидев фашистов перед собой, приказал до открытия огня бросить связки гранат, и тут же открыть огонь.

Оставшиеся в живых бросились бежать к монастырю, где была расположена их основная часть, урон фашисты понесли значительный, более 70 крестов мы насчитали в следующий свой рейд по фашистским тылам.

В этих двух операциях отряд потерь не понес, даже раненных.

В течение октября-ноября и декабря отряд непрерывно совершал рейды по тылам оккупантов, добывая разведывательные данные, еще несколько раз добывал языков для командования 6-й армии.

По результатам этих трех месяцев к правительственным наградам были представлены наиболее отличившиеся и получили награды:

1. ПОКИДЬКО Ф.Т.	комиссар - орден "Красного Знамени"
2. КУЛАГИН Ф.Н.	боец - медаль "За отвагу"
3. ВЫСОЦКИЙ Ф.Ф.	боец - орден "Красная Звезда"
4. ГАЙДАРЬ Е.Ф.	боец - медаль "За отвагу"
5. БУНЯЕВ И.В.	боец - орден "Красная Звезда"

Я в этот период был награжден дважды: в октябре, вероятно по результатам первой операции за пленение офицеров связи орденом "Красного Знамени" и в конце 1941 года орденом "Красная Звезда" по итогам всех операций за 3 месяца. Награждение перечисленных ныне бойцов и командиров было осуществлено приказом по армии, по представлению командования 37 Кав. дивизии, третьим орденом "Красная Звезда" был награжден Указом Президиума Верховного Совета СССР по представлению КГБ за развед. работу. Это было также в январе-феврале месяце 1942 г.³ В этом, без сомнения, сыграли свою роль те донесения, которые посылал командованию полковник т. ФИЛОНОВ И.И., работавший в отряде с января по апрель 1942 г.

ОЛЬГА ШТАНЬКО была награждена посмертно орденом "Красного Знамени" после войны по ходатайству Краснолиманского райкома комсомола.

До января мес. 1969 г. все мои попытки найти участников данного отряда не увенчались успехом, а в январе 1969 г. получил письмо от ОЛЕЙНИКОВА Николая Васильевича, работал он в Енакиево директором совхоза, а в 1968 г. ушел на пенсию.

Как рассказал мне т. ОЛЕЙНИКОВ Н.В., выяснилась судьба группы бойцов, которая в августе мес. 1942 г. ушла на разведку в

район ст. Никитовка под командованием т. ПОКИДЬКО Ф.Т. и не вернулась.

Группа эта в составе: т.т. ПОКИДЬКО Ф.Т., ВЫСОЦКОГО И.Я., КУЛАГИНА Ф.П., ГУРА Ф.М. и ЦИБЕНКО Т.М. имела задачу разведать возможность организации явок на ст. Никитовка, Горловка, подбором товарищей для диверсионной работы. Тов. ОЛЕЙНИКОВ И.В. с помощью т.БОРЩЕНКО А.В. разыскал ЦИБЕНКО Т.И. и по его рассказу установил следующее: тов. ПОКИДЬКО Ф.Т. с товарищами, раздобыв ключ и лапу, в районе Никитовки разобрали путь и пустили под откос воинский эшелон, однако были обнаружены предателем, который из Никитовки вызвал полицию и гестапо. ЦИБЕНКО в это время ПОКИДЬКО отправил в ближайший поселок для обеспечения связи с знакомым, у которого рассчитывал организовать конспиративную квартиру. По словам ЦИБЕНКО, полиция и гестапо окружили эту группу, и начался бой, бой продолжался несколько часов, фашисты понесли значительные потери, так как впоследствии много трупов погрузили на платформу восстановительного поезда. В этом бою были убиты т.т. ПОКИДЬКО Ф.Т., ВЫСОЦКИЙ И.Я. и КУЛАГИН Ф.П., а ГУРА Ф.И., тяжело раненного, увезли в Никитовку, где он был замучен и расстрелян гестапо (это по словам ЦИБЕНКО).

Хочу рассказать еще об одном эпизоде, о последнем бое бойцов отряда с оккупантами. Шел декабрь 1942 г., оставалось менее месяца до того момента, как Советская Армия, форсировав Дон, начала освобождение Донбасса.

В группе было четверо: СМОЛЯНОВ Б.С., ОЛЕЙНИКОВ И.В., ПРИХОДЬКО И.М. и БРЫКОВ Д.И. Всю ночь шли, пристанища и пищи на хуторе не нашли, пришлось дневку устраивать в степи. Зима этого года была суровая, снегу в степи было много. В высоком бурьяне разгребли снег, положили плащ-палатки и улеглись, около 9 часов утра нас обнаружил конный полицай, подъехав на винтовочный выстрел, стал нас приглашать на хутор, однако, когда ПРИХОДЬКО И.М. пригрозил ему винтовкой, уехал. Мы переменили свою лежку, пройдя 2-3 км, зашли в неубранный подсолнух и вторично устроились на дневку, вероятно, не прошло и часа, как опять появился все тот же конный полицай в сопровождении цепи, как потом выяснилось, состоящей из подразделения итальянцев. Около 10 часов утра мы начали неравный бой – их около сотни, а нас четверо. В первую атаку они пошли довольно бодро, однако, встреченные гранатами и автоматным огнем, откатились. У нас было два автомата и две винтовки, и с десятка полтора гранат. В течение всего дня итальянцы, подгоняемые офицерами, которые рукоятками пистолетов били своих

солдат, еще не раз пытались атаковать нас, однако делали это явно неохотно и по принуждению, палили они при этом, не жалея патронов. Короткий зимний день приближался к концу. Положение у нас было безвыходное, и мы понимали, что живыми они нас в любом случае не выпустят. Около 3-х часов дня итальянцы пошли в очередную атаку. Тогда мы решили попытаться заставить их бежать, видя, с какой неохотой они идут в атаку. Подпустив их поближе, мы кинули свои последние гранаты и стреляя бросились на них, к нашему удивлению, они бросились бежать, несмотря на стрельбу и угрозы своих офицеров, все поле было усеяно трупами итальянцев, полицая в черном полушубке БРЫКОВ уложил при первой атаке.

К данному моменту тов. ПРИХОДЬКО И.М. был убит пулей в голову, а БРЫКОВ ранен в ногу, и хотя пока оккупанты нас оставили в покое, на бой с ними рассчитывать было нечего, так, винтовочных патронов не осталось совсем, не было и гранат, и только в моем автомате осталось десятка два патронов. Пока т. ОЛЕЙНИКОВ перевязывал т. БРЫКОВА, я вышел на полевую дорогу, по которой двигался обоз из пяти подвод, подпустил обоз к себе, в упор расстрелял оставшимися патронами пять венгерских солдат, ехавших на первой подводе, и сразу захватил одну из винтовок убитого. Солдаты у остальных саней бросились бежать в ближайший овраг, спасаясь от пуль, которые я посылал из захваченной винтовки. Пока т. ОЛЕЙНИКОВ укладывал т. БРЫКОВА на сани, я ножом порезал упряжь на остальных санях, чтобы ими не воспользовались в погоне за нами.

В поле возле хутора колхоза “Красный Партизан” женщины-колхозницы согласились оставить у себя БРЫКОВА на лечение, и как впоследствии ответили на запрос т. ОЛЕЙНИКОВА, т. БРЫКОВ вылечился и через месяц ушел в бой с наступающими частями Советской Армии.

Тов. ПРИХОДЬКО Ивана Михайловича похоронили колхозники на кладбище в селе Подгорном.

Я уже писал выше, что в декабре мес. 1941 г. из отряда были откомандированы т.т. ДОРОШЕНКО Петр Васильевич, и БУНЯЕВ Иван Васильевич, как потом стало известно, т. БУНЯЕВ И.В. погиб при высадке десанта, подробности неизвестны, как неизвестна и судьба т. ДОРОШЕНКО П.В.

В отношении ящиков, которые были закопаны при создании баз при получении задачи на оседание в тылу оккупантов, такой факт имел место, были закопаны документы и дневники боевых действий, однако в настоящее время через тридцать с лишним лет вряд ли можно найти

это место. Эти места в Серебрянском заповеднике так изменились, что их сейчас никто не найдет.

В части газет, листовок, общих фото и проч., они как раз были зарыты в этих ящиках. [...]

С уважением,
г. Киев

СМОЛЯНОВ

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 258, арк. 4-16.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Неточність На момент створення загону Б. Смолянов мав звання сержанта держбезпеки, з травня 1942 р. – лейтенант.

² У звітах про діяльність загону різного часу та походження цей епізод відсутній. Імовірно, автор сплутав його з якоюсь пізнішою операцією.

³ Б. Смолянова було нагороджено двічі у березні-травні 1942 р. Відомостей про третє нагородження немає.

33. Звіт С. Щетиніна про роботу підпільної партійної організації Горлівського району Сталінської області, 2 жовтня 1943 р.

В соответствии с указанием ЦК ВКП(б) в Горловском районе Сталинской области была создана подпольная партийная организация, перед которой ставилась задача проведения партийно-политической работы, направленной на срыв мероприятий немецких властей в период оккупации Горловского района. Для руководства партийной организацией в Горловском районе я был командирован Сталинским обкомом КП(б)У.

Партийная организация складывалась из 5 партийных ячеек, организованных по территориальному принципу с центрами нахождения в крупных населенных пунктах Горловского района. Всего в Горловском районе было создано 5 партийных ячеек с общим количеством 29 членов ВКП(б) и одного кандидата. Работу по комплектованию партийных ячеек, снабжению документами, а также созданию необходимой материальной базы проводил секретарь Горловского Горкома КП(б)У т. Харченко. Партийные ячейки были созданы в следующих населенных пунктах:

- 1) город Горловка.
- 2) Новогорловская партиячейка.

- 3) гор. Калининск.
- 4) гор. Комсомольск.
- 5) ст. Никитовка.

Первоначально с этими ячейками я установил связь через так называемых связных, с которыми я имел личные свидания и через которых дал указания секретарям партийных ячеек о задачах нашей дальнейшей работы, эта работа проводилась с 13 октября 1941 г. по 21 октября 1941 г. Свидания со связными проводились в Горловском Горкоме партии, чего, кстати, следует сказать, по условиям конспирации делать было нельзя, а позже проходили встречи где-либо на улице или в квартире. За этот период времени я установил связь с Никитовской партийной ячейкой через члена ВКП(б) т. Стоногу Прасковью Никитичну, которая к этому времени из Горловки переехала на жительство на ст. Никитовку, и организовала там квартиру. Со Стоногой Прасковьей у меня была связь до прихода частей Красной Армии. По партийной организации города Комсомольск связь была установлена с членом ВКП(б) т. Фоменко, которая к этому времени проживала в г. Комсомольске, д. 16, однако при назначении следующего свидания у трамвайной остановки возле шахты “Кочегарка” Фоменко в указанный строк не явилась и связь с ней была потеряна.

Связной Калининской партячейки Крылевская Надежда эвакуировалась в глубь Советского Союза вместе с рабочими Никитовского доломитного комбината. После этого я встретил члена партии Василенко, с которым некоторое время поддерживал связь.

По Новогорловской партячейке был назначен Погуляев, местопребывание которого также установить не удалось.

С партизанским отрядом связь была установлена через связного т. Орехова Василия, а связь с комсомольской организацией через т. Касьяна Ивана Ивановича.

На первом свидании было установлено место явки связных, а также я сообщил свою явочную квартиру. Наша явочная квартира находилась в городе Горловке по Штеровской улице в доме №7 Гелюх Надежды Никитичны.

Сам я жил также на Штеровской улице на квартире у Колесниковой Марии Михайловны, которая до оккупации Горловского района работала на швейной фабрике Горловского отделения Донпромторга.

Кроме того, с отдельными членами организации было условлено встречаться просто на улице. Так, например: с членом партии Поповым, который работал перед войной директором совхоза “1е мая”, место встречи было установлено возле Горловского дома техники.

Зная о том, что в Донбассе остается для партийной подпольной работы бывший парторг ВКП(б) по шахте 4-21 т. Иванов, с последним я условился встречаться в г. Орджоникидзе по Садовой, д. №8, однако впоследствии я узнал, что Иванов там не проживает.

Для проживания в Горловском районе ко мне было направлено из Сталино два члена партии, фамилий которых сейчас не помню, они явились с запиской бывшего секретаря Орджоникидзевского Горкома партии т. Дубины, я их устроил на квартиру в г. Горловке по 15 линии, дом №16, откуда они ушли в неизвестное для меня место. Цель присылки этих лиц для меня не была известна, однако я полагал, что т. Дубина остается в областном центре, и поэтому я их принял.

Материальная база партийной организации была создана неудовлетворительно, в большинстве случаев члены партийной организации были (*подготовлены*) крайне плохо. Сам я имел запас продуктов на 2 месяца, и впоследствии, когда ко мне кто-либо из членов организации обращался за помощью, я вынужден был отказывать. Хотя некоторые из коммунистов мне сообщали о том, что где-то в Горловском районе имеется запас продуктов, оставленный для подпольной организации, найти это так и не удалось. Особенно в тяжелом материальном положении находилась комсомольская организация.

Документы, по которым должны были проживать члены нашей организации, паспорта, военные билеты нам выдали все, однако следует отметить, что в документах впоследствии обнаружился целый ряд недостатков, как, например: в большинстве паспортов не было отметки предприятий, где работало то или иное лицо, на штампах по прописке места жительства указывались надуманные названия улиц. Впоследствии целого ряда недостатков с документами многим товарищам пришлось покинуть Горловский район, со стороны отдельных лиц были допущены такого рода оплошности: секретарь подпольного райкома комсомола т. Бутов Александр свой настоящий паспорт уничтожил, а по полученному паспорту на имя Давыдова Ивана Васильевича жить в г. Горловке не мог, такое же положения получилось с его заместителем т. Литвиновым. Лично у меня по паспорту при прописке в I отделении Горловской милиции было написано надуманное название улицы, которой в Горловке никогда не существовало, вследствие чего можно было провалиться. Отсутствие чистых бланков документов и других средств, необходимых для изготовления документов, создавало целый ряд затруднений в нашей работе.

Кроме парторганизации, в Горловском районе был создан партизанский отряд, командиром отряда был назначен член ВКП(б)

т. Сотников Александр Сергеевич, комиссаром отряда Клубук, который работал главным механиком на шахте им. Румянцева треста "Артемуголь". Я установил связь с тов. Сотниковым. Первая встреча у меня проходила в здании завкома азотнотукового завода, там мы обменялись мнениями о планах подпольной работы, мною была дана явка т. Сотникову. Место явки было установлено на ст. Никитовка, по Каменному переулку, дом №8, а также в одном из общежитий, находившимся в Софиевском лесу. С комиссаром отряда я встретился один раз в Софиевском лесу в районе расположения 74-й стрелковой дивизии во время моего возвращения из г. Ворошиловграда из обкома партии, там я встретил комсомольца Литвинова, т. Мельникова, Бутова, А. Соломатина, они мне сообщили, что в политотделе 74-й стрелковой дивизии находится комиссар Горловского партизанского отряда Клубук. Меня с ним познакомили, после чего мы пошли на квартиру к начальнику Горловского Горотдела НКВД т. Афанасьеву, который в то время находился в с. Луганское, у нас произошла беседа, в процессе которой было дано задание т. Клубуку произвести поджог нескольких итальянских баз и домов, где были расквартированы итальянские части, это задание т. Клубук выполнил, после этого сгорела Горловская городская поликлиника, приспособленная итальянцами под конюшню, на втором этаже погорели, как я сам видел, итальянские лошади, в гараже треста "Артемуголь", где расквартировались солдаты, сгорело много солдат, т.к. гараж не только был подпален, но и заминирован, также большой ущерб был нанесен при поджоге здания школы по Пролетарскому проспекту, в этот период был подожжен целый ряд зданий, что в тот период имело большое значение. На ст. Никитовка сгорела в результате поджога большая продовольственная база немцев.

От комиссара партизанского отряда ко мне на квартиру приходил очень часто т. Орехов Василий Яковлевич, я его информировал о положении в Советском Союзе, а также дал целый ряд указаний по работе. Однажды весной 1942 г. ко мне явился т. Орехов и сообщил, что Сотников ушел в Орджоникидзе и ему теперь не удастся наладить с ним связь, Орехов заявил, что остался я один, не имея сведений об отряде Сотникова и руководствуясь обстановкой, я дал задание т. Орехову. При одном из посещения меня Ореховым, он сильно волновался, и сказал мне, что я дольше жить так не могу, я не в состоянии переносить все кошмары, творимые итальянцами, и решил бросить имеющуюся у меня гранату в толпу солдат, погибну сам и пусть погибнут несколько этих сволочей, видя такое состояние, я посоветовал ему устроиться на железную дорогу ст. Никитовка, связаться с людьми, подобрать себе группу из числа беспартийных и

начать подрывную работу на ж.д. Орехов принял мое предложение, за этот период т. Орехов на ст. Никитовка устроил два раза крушение поездов, расклеил плакаты по всему поселку ш. №8, а также проводил агитационную работу среди населения ст. Никитовка и ш. №8.

В Горловском районе в этот период действовала подпольная группа Сергеева. Перед оккупацией Горловского района т. Сергеев был вызван в Горловский ГПК и ему было предложено работать по организации подпольной типографии. 20 октября т. Сергеев в гор. Горловка получил оборудование для типографии, которое он спрятал в одном из шурфов Ртутного Рудника. С приходом в Горловку немцев Сергеев был арестован, на допросе особых обвинений не было пред'явлено, обвинялся в том, что будучи зав. шахтой почему не эвакуировался, после чего он был из под ареста освобожден и стал скрываться.

Я с Сергеевым встретился последний раз летом 1942 г. Сергеев мне сообщил о том, что работу типографии он организовать не может, так (*как*) в шахту проникнуть и из'ять оборудование нельзя. Мы условились, что он организует диверсионную группу и будет проводить соответствующую подрывную работу, такая группа была организована, связь у меня с ними была прервана до 1943 г. (вследствие моей болезни), в июле 1943 г. Сергеев появился на Ртутном руднике имея с собой людей и оружие и при отступлении немцев стал выступать открыто и истреблять немцев. При приходе частей нашей армии т. Сергеев погиб, причины гибели и обстоятельства для меня неизвестны¹.

За этот период в Горловском районе действовала подпольная комсомольская организация, с которой у меня до мая 1942 года поддерживалась регулярная связь. Организация возглавлялась Бутовым Алексеем, Литвиновым, Касьяном Иваном Ивановичем. Первоначально комсомольская организация проводила большую работу по разведке в тылу войск противника и на фронте расположения немецких войск. Эту работу выполняли по заданию капитана из отдела разведки 18 армии т. Олейникова, а также по заданию политотдела 74 стр. дивизии т. (*Муслин*), Филипов. Работу выполняли т. Шеин Василий, Торобец Василий, Фадеев и др., фамилии которых я установить не могу.

Из оставленных для работы среди молодежи комсомольцев две девушки комсомолки: Заяц Лидия и Голева Валентина были расстреляны, Бутов Александр, он же Давыдов Иван Васильевич выбыл из Горловки в гор. Мариуполь совместно с Соломатиной А., т. Литвинов выбыл в Павлоград, он мне сообщил, что в Павлограде он связан с партийной группой Соколовского, он же Бодраш.

В настоящее время т. Литвинов возвратился и работает в Горловском Горкоме комсомола и может дать более подробный материал о деятельности комсомольской организации.

После оккупации территории Горловского района немецкими войсками 2 ноября 1941 года из состава партийной организации 30 человек коммунистов я поддерживал регулярную связь со Стоногой П.Н., Ореховым, Сергеевым, о судьбе остальных мне не было ничего известно. Тогда я знал, что секретарь Никитовской партячейки Смаженко Митрофан, связная Калининской партячейки Крылевская Н., Погуляев – все эвакуировались в тыл СССР.

Вид такое положение, я решил перейти линию фронта в надежде встретить кого либо из работников Сталинского обкома КП(б)У и посоветоваться, как быть дальше.

29 ноября 1941 я перешел линию фронта между ш. №8 Горловского района и вышел на территорию Азотно-тукового завода где был расположен передний край нашей обороны. Первоначально я попал в расположение полка, где был командиром т. Филиппов, отсюда связался с политотделом дивизии и был доставлен в город Ворошиловград к секретарю обкома т. Мельникову, в то время там присутствовал председатель Сталинского исполкома Областного Совета Депутатов Трудящихся т. Решетняк. Тов. Мельников дал мне ряд указаний о моей дальнейшей работе, в частности посоветовал вести себя осторожней, принимать меры к конспирации и ждать новых указаний от вышестоящих партийных органов.

Там же я тогда оставил т. Мельникову адрес своей явочной квартиры и явочный пароль к Колесниковой М.М. После этого я возвратился обратно в гор. Горловка, линию фронта перешел в районе села Зайцево, несколько дней пришлось жить у одного крестьянина с. Зайцево т. Горбатова. Пребывая в селе Зайцево, я имел встречи с целым рядом комсомольцев, в частности, на квартире Горбатова я встречался с т. Касьяном И.И., с комсомольцем Забобониным Сергеем и др. Несколько дней я ночевал на квартире т. (Маслова) в с. Байрак, у которого проходило собрание комсомольцев, правда, я там же дал указание секретарю комсомольской организации т. Бутову, чтобы он в таком составе больше комсомольцев не собирал, ибо можно быстро провалится.

Комсомолец Касьян Иван Иванович, который был связным между партийной организацией и комсомольской, был предан и расстрелян на ст. Никитовка, об этом я узнал в мае 1942 г., когда приехал на квартиру в с. Зайцево к Горбатову, у него остались жена и маленькая дочка.

Зимой 1941-42 г. я занимался изучением окружающей обстановки и наблюдал, что творится в городе. За этот период я получил от инструктора политотдела т. (Муслина) Владимира литературу в виде листовок, которые разбрасывал по дороге Сталино-Горловка и в местах стоянки немецких солдат.

Некоторые лица начали относиться подозрительно, стали спрашивать у хозяйки квартиры, кто это у тебя живет, а некоторые прямо говорили, что ты скрываешь коммуниста, однако эти разговоры не имели серьезных последствий. Все же это меня заставило насторожиться и переменить квартиру, хозяйка квартиры Колесникова купила себе дом по улице Лазо, куда мы и перешли жить, здесь жить было мне опасно.

Живя в Горловке, я встретился с целым рядом лиц, о которых мне здесь хочется сообщить коротенькую характеристику. Через этих людей проводилась вся агитационная работа. Кочмаль Раиса Никитична – работала учительницей в Корсунской школе Орджоникидзевского района, узнавши о том, что муж ее Кочмаль Валентин, член ВКП(б), служит в Красной Армии, я к ней часто заходил и беседовал о целом ряде политических вопросов, в частности, я рассказал ей о сущности украинского национализма и холопской роли перед гитлеровской Германией, давал ей читать наши листовки и т.д., в будущем я имел в виду втянуть ее в работу подпольной организации. Когда в городе 30 августа я встретился с группой разведчиков Красной Армии, я им порекомендовал воспользоваться квартирой Кочмаль Р.Н., они к ней пришли и она их несколько дней скрывала и организовывала питание.

Большую работу и помощь нашей Красной Армии проводил старый рабочий шахты "Кочегарка" Коваль Степан, у него зимой 1943 г. была конспиративная квартира нашей разведки, был установлен радиоприемник и т.д. О его работе в пользу нас я узнал через Баранову Александру Андреевну, которая очень часто встречалась и со мной беседовала, имея у себя на руках 4 малолетних детей и не имея средств к жизни, она вела большую работу, доставала сведения для разведки, ходила в места расположения немецких войск, часто я ей рассказывал, о чем необходимо сейчас разговаривать с народом, и она простым народным языком проводила агитацию за наше Родину Советский Союз. В настоящее время Коваль Степан убит во время прохождения фронтом из орудия, а Баранова Александра жива и живет в гор. Комсомольск.

Работая на шахте "Рудуч" в мае-июле 1942 г., я наблюдал, что большую агитацию среди рабочих в пользу Советского Союза

проводил старый рабочий Горловки Веденин Иван Прокофьевич, Слесаревский Владимир и т.д.

Рабочие шахты, пригнанные под палкой на работу, не хотели работать, производительность была очень низкая, рабочий забойщик норму выполнял за 5-6 дней. Шахта "Рудуч", дававшая до войны 500-600 тонн добычи, при немцах давала 15-20 тонн. Однажды на утреннем наряде собралось много рабочих, и забойщик Маркин стал говорить о том, что сейчас при немцах не соблюдаются правила безопасности и потому работать невозможно, рабочие все, конечно, его поддержали, так как получивший увечья рабочий выбрасывался, как никому не нужная вещь, он говорил, что ведь это же вам не Советская власть, что будут лечить, посылать на курорт, платить деньги и т.д. Все были согласны с таким рассуждением, однако выступает некто Гриднев и говорит, ты, Маркин, брось здесь разводить советские разговоры, а то я скоро сведу в жандармерию, рабочие, конечно, видя в своей среде предателя, потихоньку разошлись.

Очень большое недовольство немецкими порядками выражали рабочие: Каралкин Петр, Машенский Иван и его отец Машенский, электросварщик Зас(...), Володя Жемалдин был учеником ремесленного училища. На шахте была группа рабочих, благодаря которой работа по восстановлению шахты немцами тормозилась. Было много случаев, когда рабочие устраивали аварии на механизмах. Однажды я сам устроил аварию, из-за которой под'ем простоял сутки, я взял заземлил пусковую аппаратуру на под'еме, причину никак не могли установить и под'ем простоял 2¹⁰ и 3¹⁰ смену, рабочие вылили из бочек компрессорное масло и компрессора простояли дней 5-6 без действия. Крупные аварии были сделаны рабочим Волковым, который на шахту попал из лагеря военнопленных. Несколько раз мы подтапливали шахту, из-за чего работы останавливались на 2-3 дня. Наряду с этими людьми приходилось встречать и немецких шпионов, которые с приходом немцев легализовались. Однажды ко мне на квартиру заходил совместно с хозяйкой квартиры некто Сидоров Николай Федорович, который зашел купить патефонные пластинки, стал рассказывать, как он хорошо сейчас живет, на вопрос хозяйки, откуда он приобрел себе такую хорошую одежду, он ответил, что я был враг народа и для немцев работал не бесплатно, так же он сказал, что со мной в связи был секретарь Днепропетровского Горкома партии Волк и областной прокурор Прокопенко, этот Сидоров, как я узнал впоследствии, являлся обрусевшим немцем и с приходом к власти немцев работал помощником начальника городского отделения "СД". О его вражеской работе знает быв. его жена, вышедшая впоследствии замуж за зам. управляющего треста "Артемуголь" Касьяна Ив.

Особенно много врагов Советской власти работало в тресте "Промбезопасность", в этом тресте работал Шеф Района Гриднев, инж. Сухин, который потом работал зам. Горловского Городского Головы.

Также при немцах проявляли особенное (*рвение*) в первые дни работники Горловской конторы Пищеторга во главе с коммерческим директором Пере(*сяча*)альским, который при немцах работал председателем райпотребсоюза или что-то подобное.

В Горловке первоначально активную деятельность стали проявлять, как по уничтожению советских людей, а также и по восстановлению хозяйства следующие лица: быв. инженер Донэнерго Огородников, который, как я узнал, принял немецкое подданство и совершал неоднократные поездки в Берлин, работал при немцах главным инженером энергоуправления Дон-Донец.

быв. юрист Донэнерго Чаленко

быв. прораб Южжилстроя Ван(*же*)ра Отто Францевич – который одно время работал зам. Горловского Городского Головы, в июне 1943 г. бежал в г. Проскуров

быв. инженер треста Промбезопасность Сухин – работал зам. головы управы гор. Горловки

быв. учитель Б. Янисольского р-на Бабенко Петр Владимирович работал при немцах директором хлебозавода в г. Горловка

врач Горловской больницы Линник, которого одно время хотели назначить головой управы

быв. учитель гор. Горловки Грицишин работал редактором газеты "Украинский Донбасс", газета имела первоначально явно националистический уклон, а потом его перевели зам. редактора, где он работал до момента изгнания немцев.

Это была кучка ярых антисоветских людей, благодаря которым погибли сотни наших людей.

Часть из них сейчас находится в гор. Горловке.

Как я уже указал раньше, агитационная работа в Горловке среди населения проводилась самыми различными способами. Несколько из них хочу здесь описать.

На квартире, где я жил, стоял немецкий военный врач, у которого был установлен радиоприемник, пользуясь отсутствием офицера, я неоднократно слушал сводки Совесткого информбюро, после чего рассказывал близким людям, которые об этом рассказывали другим, так я регулярно сообщал Локаткину Г.А., Колодзинской Т.П. и др., это была очень важная работа, потому что первоначально немцы расклеили целый ряд плакатов и проводили устную пропаганду, в которой болтали о полном разгроме Советской армии, о падении

Москвы и Ленинграда и т.д., немцы хотели полностью деморализовать население, и здесь как раз приходилось противопоставлять сообщения из Советского Союза, в котором сообщалось о первом разгроме немцев под Москвой и о наступлении нашей армии у Ростова. Эта работа и сообщения способствовали срыву мобилизации людей на очистку снега, восстановление ж.д. Так, ж.д. сообщение с Донбассом налаживалось до января 1942 г. Люди днем уходили с квартир прятались, и только ночные облавы давали кое-какие результаты.

Хочу несколько слов сказать о положении военнопленных. Находясь после ранения в Ростовской тюрьме, в которую я был отправлен немцами из села Несветай Ростовской области, где я был ранен во время попытки перейти фронт 24 июля 1942 г. В здание тюрьмы приносили раненных красноармейцев, бросали на голый цементный пол, надзор осуществлял полицейский врач, медицинского обслуживания никакого не проводилось. Перевязку тяжелораненых больных производили товарищи. Питание получали один раз в сутки. Давали кушать - (*насту*), приготовленную из отрубей и совершенно не соленую. Норма питания была около поллитра. Многие жители города Ростова приносили продукты питания для передачи нам, однако передача к нам не попадала, а брали ее себе немцы и полицаи. Вода для питья давалась раз в сутки. Вследствие плохого ухода и отсутствия питания среди раненых была большая смертность.

После пребывания в Ростовской тюрьме нас в количестве 350 человек перевели в лагерь военнопленных в с. Камы(...)чик Амвросиевского р-на, где в течении нескольких дней содержали на открытом воздухе на площадке, обнесенной колючей проволокой. Питание также давали один раз в сутки – кукурузный суп, норма питания ¼ литра. Тех раненых, которые могли ходить, водили один раз в сутки к реке пить воду. Из местных жителей близко к лагерю никого не подпускали. При мне в лагере было расстреляно пять человек красноармейцев. Немецкие патрули стреляли в жителей при попытке приблизиться к лагерю и что-либо передать. После чего я попал в больницу в гор. Амвросиевку, где условия были несколько легче.

В больнице я встретился с прачкой, звали ее Кирилловна, которая меня познакомила с ч/п Чаплыгиным Даниилом Матвеевичем, который работал, как он мне сообщил, по заданию партийной организации. Я через некоторых лиц узнал, что Чаплыгин проводит агитационную работу среди жителей Амвросиевки. Когда меня перевозили из Амвросиевки в Горловку, то Чаплыгин имел большое количество листовок на словацком языке, и собрал вокруг себя словацких солдат, стал их угощать помидорами и для приличия, как он говорил, каждый помидор заворачивал в бумажку, то были листовки,

которые там же читали, и в скором времени Чаплыгин скрылся, а на этом месте образовалась большая группа словаков и почти у каждого была листовка, я в это время находился на платформе и все это наблюдал. В 1943 г. ко мне в Горловку два раза приходил Чаплыгин, он говорил, что ему жить в Амвросиевке тяжело, т.к. его многие знают и приходится ходить с места на место, дабы сохранить себя и товарищей.

В конце хочу отметить, что большую работу и помощь в организации всей работы проводила хозяйка явочной квартиры Колесникова Мария Михайловна, которая все знала о нашей работе и, не взирая на то, что могла быть подвергнута истязаниям со стороны фашистских варваров, она помогала в нашей небольшой работе, которую мы проводили, находясь на оккупированной территории.

написал Щетинин

Работал до оккупации парторгом ЦК ВКП(б) на шахте 5/6 им. Димитрова, оставлен на спецработу Сталинским Обкомом КП(б)У 2 октября 1943 г. г. Сталино

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 28, арк. 32-39. Рукопис. Оригінал.

Примітки:

¹ За пізнішими свідченнями, група Сергєєва у складі 4-х осіб, перевдягнена у німецьку форму, була розстріляна при звільненні станції Микитівка у вересні 1943 р.

34. Постанова бюро Горлівського міського комітету КП(б)У за звітом секретаря Горлівського підпільного райкому КП(б)У С.М. Щетиніна, 9 березня 1945 р.

В соответствии с указанием ЦК ВКП(б) и Сталинского обкома КП(б)У Горловским городским комитетом КП(б)У была создана подпольная партийная организация в составе подпольного райкома КП(б)У и пяти парторганизаций. Подпольные организации были созданы в следующих населенных пунктах: в гор. Горловке, в Ново-Горловке, на ст. Никитовка, на ртутном комбинате и на шахте им. Калинина. Всего в состав организации входило 39 чел. членов ВКП(б) и один кандидат.

Перед оккупацией Горловского района в конце октября 1941 года были проведены беседы инструктивного характера со связными парторганизации и секретарями парторганизаций. На беседе

были даны задания на ближайшее время в условиях оккупации. К моменту, когда район был уже оккупирован, из подпольной организации эвакуировались вглубь Советского тыла без разрешения горкома КП(б)У и подпольного райкома следующие члены ВКП(б):

КРЫЛЕВСКАЯ А.А. – член ВКП(б) с 1924 г., связная по Калининской подпольной организации.

СМАЖЕНКО Дмитрий Яковлевич – секретарь Никитовской подпольной парторганизации.

ЛИТВИНЕНКО Иван Андреевич – кандидат партии, член Никитовской подпольной парторганизации.

ШЕЛАМОВ Афанасий Васильевич – член подпольной парторганизации по Ртутному комбинату.

ЗАЙЦЕВА Ульяна Васильевна, член ВКП(б), связная по Калининской подпольной парторганизации.

САЗОНОВ Федор Иванович – член партии, член подпольного райкома.

АВДЕЕВ К.С. – член ВКП(б) Калининской подпольной организации.

БОГАТЫРЕВ Борис Иванович – член Калининской подпольной организации.

Не установлено местопребывание в период временной оккупации Горловского района следующих членов ВКП(б), участников подпольной организации:

ИВАНОВ Иван Петрович – член ВКП(б), секретарь Горловской городской подпольной парторганизации.

КОМИССАРОВ Прокопий Романович – член ВКП(б), член городской подпольной организации.

ПОЖИДАЕВ Н.П. – член ВКП(б), секретарь Ново-Горловской подпольной парторганизации.

ЖАРОВ И.К. – член ВКП(б), член Н.-Горловской парторганизации.

КУЗНЕЦОВ Иван Антнович – член подпольного райкома КП/б/У.

ПАЩЕНКО И.О. – член ВКП(б), член Никитовский подпольной организации.

МАКСИМОВ – член подпольного райкома КП/б/У.

ЛИТВИНОВ Демьян Демьянович – член ВКП(б), секретарь подпольной парторганизации ртутного комбината.

СКУБАЕВ Павел Григорьевич, член ВКП(б), член городской подпольной организации.

ГЛАДКОВ А.М., член ВКП(б), член подпольной Калининской парторганизации.

МАКСИМОВ Алексей Андреевич – член ВКП(б), член подпольного райкома КП(б)У.

Оставались в тылу врага для проведения работы:

ЩЕТИНИН Семен Николаевич

ОРЕХОВ Василий Яковлевич

СТОНОГА Прасковья Терентьевна

СПИЦЫН Тихон Иосифович

ПОПОВ В.

СТОГНЕВА Мария Федоровна

СТОГНЕВ Михаил Михайлович

БЕЛАШ Никита Гордеевич

ЩУКЛИН

ТИТАРЕНКО

СВИСТУНОВ

ДОЛБЫЧЕВ

Для проведения подпольной работы были привлечены для работы среди молодежи комсомольцы:

БУТОВ Александр Дмитриевич

ФАТЕЕВ Иван Андреевич

КАСЬЯНОВ Иван Иванович

СОЛОМАТИНА Александра Евгеньевна

ЛИТВИНОВ Николай

Комсомольская организация проводила активно свою деятельность до середины 1942 года, после чего связь с секретарем подпольного райкома т. Щетининым была порвана, вследствие ареста и казни связного Касьянова Ивана Ивановича.

Между оставшимися коммунистами на подпольную партийную работу была установлена связь, однако многие были оторваны от руководства райкома и работа проводилась индивидуально.

Подпольная организация имела консперативные квартиры в гор. Горловке по улице Штеровской, дом 7 и по улице Лазо д. 31а. Квартиры посещались участниками подпольной организации и в июле месяце 1942 г. была посещена инструктором ЦК КП(б)У т. Овчинниковым Л.Б. Комсомольская организация также имела явочные квартиры в селе Зайцево дом Горбатова.

За период временной оккупации немцами Горловского района участники Горловской подпольной парторганизации проводили пропагандистскую и агитационно-массовую работу среди населения Горловского района и частично в Артемовском районе. Участники подпольной организации выполнили целый ряд заданий разведывательного характера по заданию штаба разведки 12-й армии, распространялись листовки и другая литература, имевшаяся у

участников подпольной организации. Совершались диверсионные акты по порче телефонной и телеграфной связи, порче железнодорожного полотна, поджог немецких складов и баз.

Однако вследствие недостаточно проведенной организационной подготовки по созданию подпольных организаций в проведенной подпольной работе Горловской подпольной парторганизации имели место ряд крупнейших недостатков. Вследствие самовольного выезда целого ряда руководящих работников и связных в начале своей деятельности, имели место провалы организаций (Никитовская парторганизация, Ново-Горловская), результатом этого была также разобщенность членов организации, что ухудшило работу и руководство деятельностью отдельных членов организации.

Бюро горкома КП(б)У ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Отчет секретаря подпольного райкома КП(б)У тов. Щетинина – утвердить.

2. Обязать партгруппу исполкома городского совета установить пенсию семьям участников подпольной организации, погибших в борьбе с немецко-фашистскими захватчиками.

3. Утвердить представленные характеристики¹ на участников Горловской подпольной организации т.т. ЩУКЛИН М.М., СТОНОГА П.Т., ОРЕХОВ В.В., ЛИТВИНОВ Н., КОЛЕСНИКОВУ М.М., СПИЦИНА, СТОГНЕВУ М.Ф., СЕРГЕЕВА А., КАСЬЯН, БЕЛАШ и просить Сталинский обком представить указанных товарищей к правительственной награде.

4. Просить Сталинский обком КП(б)У ассигновать средства для оформления материалов Горловской подпольной партийной организации.

Секретарь Горловского ГК КП(б)У (ХАРЧЕНКО)

верно: (підпис)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 5000, оп. 1, спр. 28, арк. 1-20. Машинописна копія.

Примітки:

¹ Характеристики на зазначених осіб, додані до постанови, не публікуються.

35. Спогади С.М. Щетініна про підпільну роботу, 1979 р.

Поздним октябрьским вечером я возвращался домой по затемненным улицам горняцкого поселка шахты № 5-6 имени Димитрова. Обычно в ночное время поселок сверкал огнями. Более двух тысяч электрических лампочек освещали его улицы и переулки, эстакады и подъездные пути, жилища и скверы. Но в первую же ночь войны все погрузилось во тьму: этого требовали правила светомаскировки.

Невеселые мысли теснились в моей голове. Несколько часов назад меня вызвали в Сталинский обком КП(б)У к приехавшему из Москвы со специальным заданием ЦК ВКП(б) Емельяну Ярославскому – видному деятелю нашей партии, старейшему участнику революционного движения в России. Он долго расспрашивал меня о составе парторганизации шахты имени Димитрова, которой я руководил, о том, как справляется она со своими задачами, которые особенно усложнились сейчас, в дни войны; о партийных поручениях коммунистов. Внимательно выслушав меня, Ярославский сказал: “Как парторг ЦК ВКП(б) на шахте, вы справлялись со своей задачей неплохо. Но сейчас мы хотим поставить перед вами новую, куда более трудную и ответственную задачу. За малейший просчет придется расплачиваться кровью. Сумеете ли?”

Далее Ярославский сообщил, что по решению ЦК ВКП(б) на оккупированной территории Донбасса для организации и руководства борьбой советских патриотов в тылу врага создаются подпольные горкомы и райкомы партии, отдельные первичные парторганизации (партийные ячейки). Направлять их работу будет подпольный областной комитет в составе трех человек. Секретарем обкома утвержден бывший секретарь Славянского райкома КП(б)У М.А. Платонов, а членами - я и бывший парторг ЦК ВКП(б) на шахте № 4-21, что в Сталино, А.Ф. Иванов. Местом пребывания подпольного обкома партии определена Горловка. Здесь буду находиться и я, так как меня утвердили одновременно и секретарем подпольного Горловского райкома. Паспорт и прочие документы выписаны мне на имя Ивана Николаевича Кусакина. Квартиры для местожительства и явок уже подобраны. Выезжать в Горловку надо немедленно...

Разговор с Ярославским не был для меня неожиданным, так как на протяжении последних нескольких дней со мной на эту же тему беседовали секретарь Красноармейского райкома партии Е.Д. Сорока, а затем секретарь Сталинского обкома КП(б)У Л.Г. Мельников.

Несмотря на молодость, я считался достаточно опытным партийным работником, но с парработой в условиях подполья,

естественно, не был знаком. Учиться, однако, уже было некогда. Опыт подполья придется приобретать в ходе борьбы с оккупантами. Это будет, конечно, нелегко. И, как правильно сказал Ярославский, за каждый просчет придется, быть может, расплачиваться кровью. Но раздумывать некогда. Враг у ворот Донбасса. Этим было сказано все. И я согласился.

...2 ноября 1941 года фашисты вступили в Горловку. В гостинице обосновалось гестапо, а на заборах и стенах домов замелькали приказы немецкой комендатуры. Они запрещали выходить на улицу с наступлением сумерек, собираться вместе более трех человек, топить печи вечером, зажигать свет в квартирах. Нарушители объявлялись партизанами и расстреливались без суда и следствия. Параллельно с оккупантами действовали украинские националисты, расклеивая свои лозунги и призывы к изгнанию из Донбасса русских.

Город, казалось, вымер. Но за каждым шагом оккупантов следили патриоты. В Горловке уже действовала подпольная парторганизация, состоявшая из райкома и пяти первичных партийных ячеек - в Ново-Горловке, на Ртутном комбинате, на шахте имени М.И. Калинина, станции Никитовка и в центральной части города. Организации насчитывали 39 коммунистов. В районе осталось также несколько подпольных комсомольских организаций.

Тяжелые условия оккупационного режима, в которых начали деятельность подпольщики, осложнились еще и тем, что помимо значительного количества фашистских войск на оккупированной территории были сосредоточены значительные части полевой жандармерии, полиции, СД, СС и контрразведывательных органов фашистов. Многие подпольщики - коммунисты, комсомольцы и беспартийные патриоты были арестованы во время массовых облав.

Сказалось и отсутствие опыта нелегальной работы, ошибки, допущенные во время подготовки подполья. Словом, работать в таких условиях было очень трудно, а посоветоваться не с кем: район, в котором находился секретарь подпольного обкома М.А. Платонов, остался по другую сторону фронта. Не удались мои попытки связаться и с другим членом подпольного обкома - А.Ф. Ивановым. Мой связной, выехавший для этого в Енакиево, на явочной квартире его не застал.

Не удавалось мне связаться в первое время и с некоторыми первичными подпольными парторганизациями в предместьях Горловки.

Видя тщетность своих попыток установить связи, я решил разыскать в Ворошиловградской области руководителей Сталинского

обкома, доложить им о сложившейся обстановке и посоветоваться, как быть. 29 ноября 1941 года я перешел линию фронта.

Попал я в расположение полка, которым командовал батальонный комиссар Филиппов. Оттуда меня доставили в Ворошиловград к секретарю Сталинского обкома КП(б)У Л.Г. Мельникову. Он дал ряд указаний о дальнейшей работе. На меня были возложены также обязанности секретаря подпольного обкома.

Получив инструкции и оставив Мельникову адрес своей явочной квартиры и пароль, я двинулся в обратный путь, в продолжение которого установил постоянную связь с политотделом 74-й стрелковой дивизии 18-й армии и другими частями и соединениями, а также с подпольщиками в Енакиево, в селах Зайцево и Байрак, с партийной организацией на станции Никитовка.

Эти связи имели важное значение. Политотдел 74-й дивизии не только снабдил нас политической литературой и листовками, но и оказал материальную помощь, в которой была большая нужда.

От командования 18-й армии, политотдела 74-й стрелковой дивизии мы получили задания по разведке, которые выполняли комсомольские организации Горловки и Никитовки под руководством секретаря подпольного райкома ЛКСМУ Александра Бутова. Они собирали сведения о движении, расположении, составе и вооружении вражеских частей, окладов и т. д. Все это через связных передавалось командованию Красной Армии и партизанам.

Дело требовало большой смелости. Но чувство высокого долга перед Родиной, горячая любовь к ней воодушевляли людей на беспримерные подвиги. Отважной разведчицей показала себя комсомолка П.Г. Шешко (Соломатина), работавшая до войны учительницей в школе №34 на шахте “Кочегарка” в Горловке. Мне несколько раз довелось с ней встречаться. Однажды я поручил ей собрать и нанести на карту данные о расположении вражеских войск и огневых точек. Подпольщица побывала в Дебальцевском, Чистяковском, Енакиевском и Горловском районах. Она приносила очень ценные сведения, которые были переданы в штабы 18-й и 12-й армий, командованию 74-й дивизии. К своей работе Шешко привлекла 16-летнюю комсомолку М.Л. Жбирь. При выполнении очередного задания подруги были арестованы жандармерией в Енакиево. На допросах их изуверски пытали, но никаких показаний от патриоток не добились. Взбешенные палачи расстреляли девушек.

С первых же дней оккупации Донбасса фашисты начали распространять слухи о полном разгроме Красной Армии под Москвой, о том, что Москва и Ленинград оккупированы. Этим они стремились деморализовать советских людей, оставшихся в тылу,

вселить в их души панику. В этих условиях умелая политическая работа среди населения оккупированных местностей приобретала особо важное значение. Подпольщики, опираясь на местные патриотические силы, вели такую работу. Очень умело ее организовали В.Я. Орехов и П.Н. Стонога, действовавшие по указанию подпольного обкома среди рабочих станции Никитовка и шахты №8. Присмотревшись к людям, В.Я. Орехов стал распространять среди них листовки, а более надежных вовлекать в подпольную деятельность. Замечательно справлялись с этой задачей также коммунисты супруги Стогневны, проводившие по заданию райкома агитационную работу на Горловском машиностроительном заводе, в рабочем поселке Алексеевка, в Енакиевском районе.

Другой важнейшей задачей мы считали срыв попытки фашистов восстановить заводы и шахты, наладить выпуск продукции для нужд гитлеровской армии. Подпольщики объясняли трудящимся, принудительно согнанным на работы, что здесь наиболее действенной мерой может быть саботаж. Трудящиеся активно откликнулись на это. Саботаж приобрел широкий размах. Его эффективность усиливалась диверсионной работой подпольщиков, вовлекавших в свою деятельность верных людей из населения. Уже в первые месяцы вражеской оккупации парторганизации Горловского района помогало не менее 30 активистов.

Для осуществления диверсий на шахтах и предприятиях Горловки подпольный райком создал специальную диверсионную группу. Командиром ее назначили бывшего председателя завкома Горловского азотно-тукового завода А.С. Сотникова, комиссаром - бывшего главного механика шахты имени Румянцева А.П. Клубука. В конце декабря этой группой было сожжено здание городской поликлиники, где размещался склад зимнего обмундирования для фронтовых частей итальянской армии. Вслед за ним сгорела казарма итальянских солдат, взорвался гараж, где кроме автомашин погибло 25 солдат. По нашему же заданию группа комсомольцев во главе с секретарем Никитовской подпольной комсомольской организации Н.М. Литвиновым сожгла склад медицинского оборудования на шахте имени Румянцева.

Оккупанты метались в поисках “преступников”. Комендант Горловки издал специальный приказ, в котором, в частности, говорилось: “Все должны следить и быть бдительными, чтобы никаких пожаров не было. Уловленный поджигатель будет сожжен на костре”. Однако диверсии продолжались.

Телефонную и телеграфную связь непосредственно у линии фронта выводил из строя член горловской подпольной организации

М.Г. Щуклин. Уходя от преследования, он перебрался из Горловского района в Старобельский на Ворошиловградщине, оттуда вернулся в Красноармейский район Сталинской области. Здесь он разобрал полотно железной дороги между станциями Желанная и Очеретино, оборвал прифронтовую связь.

В этом же районе действовала подпольная партийная организация, в которую входили коммунисты К.А. Безрук и Г.Р. Пухтеев.

Активную диверсионную работу вел на станции Никитовка направленный нами туда подпольщик В.Я. Орехов, о котором уже упоминалось. Он подобрал там боевую группу из верных людей. Патриоты снимали болты на стыках рельсов и у стрелок. В результате на посту №12 сошел с полотна паровоз. На 10 часов из-за этого было закрыто движение между станциями Никитовка и Горловка; на посту №13 потерпел крушение воинский эшелон; на несколько часов было прекращено движение между станциями Никитовка и Дебальцево.

Коммунист подпольщик А.Г. Сергеев тоже проводил большую подрывную работу против фашистских захватчиков. Организованная им группа уничтожала фашистских захватчиков и их холоуев.

В Артемовский район в качестве организатора диверсий был направлен коммунист Т.О. Спицын. Устроившись там на работу в железнодорожном депо, Спицын сплотил вокруг себя группу патриотов. В первые же дни они сожгли 18 дымогарных труб, вывели из строя паровоз, замораживали колонки для подачи воды, портили уголь и смазку. При “ремонте” дымогарных труб было выведено из строя более 20 паровозов.

Т.О. Спицын связал меня с подпольщиками Артемовского района, которых возглавлял секретарь подпольного райкома партии Н.М. Жоров. Они поддерживали постоянную связь с частями Красной Армии, вели по их заданию разведывательную работу, переправляли за линию фронта бежавших из гитлеровских лагерей советских воинов.

Активно действовала в Артемовске подпольная организация, созданная беспартийной патриоткой А.А. Колпаковой, работавшей до войны директором городской средней школы. Постепенно вокруг А.А. Колпаковой сгруппировалось около 40 патриотов. Они начали свою деятельность с агитационной работы, а потом перешли к диверсиям.

Постепенно подпольщики расширяли район своей деятельности, охватив его, кроме Артемовска, целый ряд окрестных сел (Клиновое, Покровское, Прасковеевка, Верховка, Григорьевна), соляные шахты.

Большие потери несли оккупанты в результате диверсий подпольщиков Красноармейского района. Здесь действовало около 50

коммунистов, комсомольцев и беспартийных патриотов. Население всячески поддерживало подпольщиков, живо откликалось на их призыв – “Ни одной тонны угля фашистским оккупантам!”

Даже в тех районах, где оккупантам удалось раскрыть подпольные организации, борьба не прекращалась. Ее продолжали избежавшие арестов коммунисты, комсомольцы и беспартийные.

Наиболее активно и продолжительно работала партийно-комсомольская организация Буденновского района, созданная в ноябре 1941 года в поселках Буденновка и Авдотьино бывшим преподавателем истории 68-й Донецкой школы С.Г. Матейкиным и бывшим пионервожатым С.В. Скобловым.

Весной 1942 года обстановка в области значительно осложнилась. Готовясь к летнему наступлению, гитлеровцы еще больше наводнили Донбасс войсками, полевой жандармерией. Усилился террор. Гитлеровцам удалось напасть на след и произвести массовые аресты подпольщиков в Амвросиевке, Сталино, Макеевке, Славянске. Чистяково, Снежном и в других городах и рабочих поселках. В застенках гестапо зверски были замучены секретари и другие работники Артемовокого, Старобешевского, Чистяковского, Селидовского и других подпольных райкомов партии. И все же подполье не умерло. В Ворошиловграде было сформировано 6 подпольных райкомов, которые перешли через линию фронта в Сталино, Макеевку, Красный Лиман. Ко мне тогда прибыл связной ЦК КП(б)У Д.Е. Овчинников и передал указания о дальнейшей деятельности подпольной организации.

Много раз переходили линию фронта, передавая подпольщикам задания ЦК КП(б)У и получая от нас разведывательные данные, связные ЦК А.С. Андреев, М.Ф. Баштан, связные Сталинского обкома КП(б) Украины Г.С. Замятин и Н.В. Кузьменко.

За период временной оккупации Сталинской области фашистскими захватчиками подпольщики и партизаны осуществили 600 боевых операций, уничтожили свыше 15 тысяч солдат и офицеров противника, большое количество боевой техники, боеприпасов и горючего. Наряду с этим массовый саботаж и диверсии приобрели столь широкий характер, что фашистам так и не удалось наладить работу металлургических заводов в Сталино, Макеевке, Енакиеве и других городах Донбасса. Не получили они и донецкого угля и вынуждены были завозить его сюда из Силезии.

Все эти факты с особенной убедительностью свидетельствуют о той большой роли, которую сыграло в битве за Донбасс местное подполье, возглавляемое и направляемое партией. Оно помогало доблестным советским войскам бить врага с тыла.

Джерело:

Щетинин С. Н. В Донецком подполье // На рубежах шахтерского края / С. Н. Щетинин. – Донецк : Донбасс, 1979. – С. 164-171.

36. Доповідна записка командування 17-ї армії командуванню групи армій "Південь" від 9 лютого 1942 р. стосовно чисельності населення в містах, що входили до тилової зони армій

Командування 17 армії Штаб армії, 9.2.42 г.
Квартирмейстерський відділ
Відношення: група армій "Південь" I в¹ № 106/42 від 5.2.42.

Групи армій Південь I в
Командування армії повідомляє стосовно вищевказаного
відношення.

Міста з більш ніж 10 тис. мешканців	а Фолькс- дойче	б Працівники підприємств легкої промисловості	с Робітники оборонних підприємств (важкої промисловості)	д Діти до 14 років	е Євреї	Загальна кількість мешканців
Лозова	30	900	—	4000	20	13500
Костянтинівка	1200	450	900 (600)	15000	—	70000
Горлівка	47	250	4000	20000	—	100000
Микитівка	84	800	90 (20)	2000	30	37000
Дзержинськ	55	300	—	1000	20	11000
Артемівськ	157	2600	860	12095	50	37735
Дружківка	51	2000	—	7500	148	28000
Часів Яр	16	545	—	4986	32	16272
Каганович ²	23	1300	—	4606	40	16665
	1663	9145	5850 (з них робітників 5480)	71187	340	330172

Інформацію штабу XXXXIV А.К. буде повідомлено телефоном 9.2.42 р.

За командуючого армією
оберквартирмейстер
за дорученням
(підпис)

Джерело:

ВА-МА, RH 24-49/575, Вл. 99. Машинопис. Копія.

Примітки:

¹ Їв – офіцер квартирмейтерського відділу, що відповідав за постачання, військовополонених, протиповітряну оборону тилів та ін.

² Так у 1938-1943 рр. називалася залізнична станція Попасна (офіційних документів про перейменування власне населеного пункту на поточний момент не виявлено).

37. Із записки керівника відділу міністерства пропаганди доктора Тауберта на ім'я міністра пропаганди про ситуацію в Донбасі на початку 1942 р., 12 лютого 1942 р.

Генералреферат Схід Берлін,
Старший радник д-р Тауберт¹

12 лютого 1942 р.

Пану Рейхсміністру

Стосовно: Ситуація в Донбасі. [...]

Ворогу вдається тримати населення Донецького басейну, і особливо мешканців великих міст, в постійному стані неспокою. Оскільки фронт проходить недалеко, поширюваній за допомогою листівок тезі про скоре повернення більшовиків значною мірою довірять. Відомо, що на декількох слабо прикритих ділянках фронту червоноармійці, що поверталися, вирізали все населення деяких селищ (таких як Горлівка та Микитівка²) з-за їхнього позитивного ставлення до німців. Населення вірить, що на Уралі на повну силу працює дійсно потужна військова промисловість, оскільки всі цінні машини та 80 % кваліфікованих робітників вивезені. Майже на 100% зруйновані шахти, заводи, залізничні споруди на схід від Дніпра спонукають населення вірити, що ми не зможемо довго тут протриматися і подальше просування буде дуже важким.

Джерело:

ВА, R 55/1289, f. 53-54. Машинопис. Копія. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Доктор Ебергард Тауберт (1907-1976) – один із відповідальних працівників міністерства пропаганди III Рейху; очолюючи відділ "Схід" (Generalreferat Ostraum) займався питаннями організації нацистської пропаганди на населення окупованих східних областей

² Можливо, в основі такого твердження лежали викривлені відомості про вгамування антирадянських заворушень у Горлівці наприкінці жовтня 1941 р., або ж про випадки репресій стосовно осіб, що під час окупації стали на шлях колаборації у період бойових дій в Микитівці та селищі шахти ім. Рум'янцева у листопаді 1941 р.

38. Спогади Євгена Стахіва про організацію та діяльність підпільного осередку ОУН в Горлівці у 1941-1943 рр.

[...]

НА СХІДНУ УКРАЇНУ

Отже, я привіз з Кракова папір, і В. Кук та В. Дужий випустили бюлетень – грубий, десь сторінок на тридцять. Значить, ОУН існує, бо люди мають інформацію, де є наші групи, що діється в Україні.

Тоді до мене знов приходять: “Гей, ти був в Україні, все там знаєш. Наші групи розбиті, одних арештували, решта повтікали. Мало людей лишилося. Може б, ти поїхав назад?” “Чому б ні? - відповідаю – Я б поїхав”. Вони кажуть: “Ти самотній, що є. Бо треба їхати на Донбас”. “Добре. Я хочу. Я з Перемишля, то поїду на Донбас – на другий кінець України. Але сам я не можу їхати. Як я буду сам там сидіти? Мені треба напарника”. Знайшли напарника – він уже був на Україні, в Запоріжжі, і втік звідти. Іван Клим. Трохи старший від мене, скінчив Краківський університет. Вдвох веселіше і легше, бо сидіти нам на території, де ще нема ніякого початку і треба якось зачепитися.

Я абсолютно усвідомлював, що з Донбасу ми ніколи не повернемося і там нам кінець, гріб. Але був молодий, зухвалий і мовби відсторонено це сприймав. [...]

У Києві я вже знав наші підпільні квартири, контакт до Маївського, Дмитра Мирона, Ярослава Хоміва. У них був досвід підпілля, хлопці давали нам поради. Критикували нашу програму – наш тотальний націоналізм. Так що чогось ми навчились в Києві. Вони мали дати нам адреси до підпілля в Кременчуці і Дніпропетровську. У Кременчуці я й так усіх знав, а дніпропетровські адреси були нам потрібні: до Тараса Онишкевича, Катерини Мешко – вони мешкали на різних поверхах одного будинку. Ми питали про адреси на Донбасі, може, хто має родичів, знайомих, приятелів, хоче передати лист. Не було нічого...

[...] і так ми доїхали до Кременчука.

У Кременчуці я знав людей: Щепанський, Черненко, Мойленко. Ще була така Даша Запорожець, якій Вітошинський голову крутив.

Приходимо у “Дніпрову хвилю”, зустрічаємо там дядька – гарний вусатий козарлюга. Питаємо: “Ви звідки?” – “З Донбасу. – каже. – З Горлівки”. – “А що тут робите?”. – “Чули, що тут є гарна газета, хочемо взяти її з собою”. Той чоловік на прізвище Чумака розповів нам, що в них біда – голод, нема що їсти. Отож зорганізували свій учительський кооператив, мають дві вантажні машини, купують в Кременчуку на заводі дешево махорку, а там продають дорожче. А ще німці наловили коней, і за 5-10 пачок у сторожів можна виміняти коня.

Я домовився з Чумаком, щоб той взяв із собою Івана (бідолашний їхав нагорі, бо в кабіні не було місця, було йому зле – зима), а сам на кілька днів залишився поговорити з рештою підпільників. [...]

Аж під вечір приїхали до Ясинуватої. В Горлівці був уже пізно. Вийшов з поїзда – куди йти? Та ще два важких чемодани з підпільною літературою: і летючки, й інструкції, й історичні книжки. Побачив хлопців із саночками. Прошу одного: “Завези. Дам 20 рублів”. “Давай. Куди?” Я йому сказав на посьолок якийсь – Ворошиловський¹ чи що. А він такого не знає. Кажу: “Запитай”. Він дізнався – виявляється, то дуже далеко. “Але ж я тобі дав 20 рублів...” Немає ради. Повіз він мої валізи до Чумака – а то за містом, як місцеві жителі казали, на руднику.

Захожу до хати. Немає ні Чумака, ні Кліма. Сама господиня. Питаю, де чоловік, де Іван. “Немає. Вони пізно прийдуть. Може, о дванадцятій або о першій”. – “Хіба кооператив так пізно працює?” – “Чоловік уже більше не в кооперативі. Німці його зробили бургомістром”.

Отакої! Ну, думаю, попав. Дідько знає, що міг бургомістром зробити з Іваном. Може, продав його німцям? А дітись нема куди – замерзати на вулицю не підеш. Десь біля першої прийшов Чумака, напідпитку. Побачив мене, упізнав. Кажу: “Сю ніч переночуєш, а далі не можна. Але маю добрих хлопців на руднику 18-20², будеш там”. – “А де Іван?” – питаю. “Й Іван там”. Намалював він мені докладний план: як йти через тор колійовий, повертати праворуч, через балку перейти на другий бік – і там уже рудник 18-20, шахта Марія. Знайти житловий відділ, Пантелея Ігнатовича Федотова.

Вранці пішов. Я знав, що нікого ні про що не треба питати, щоб не мати за собою сліду, та й з мови можна зрозуміти, що я нетутешній. Іду тором. Повертаю праворуч. Ось балка... і шибениця. На шибениці – четверо, на кожному написано: я, Петренко чи Василенко (було й одне російське прізвище), повішений німцями за вживання зброї проти німецької влади.

І я мушу попід ту шибеницю – два стовпи і поперечка – поміж їх ноги пройти. Подивився, як ті люди виглядають, і думаю собі: “Ой

боже, це й зі мною таке буде...” З такими думками, що скоро чи пізніше я також висітиму, спустився в ту балку, а в ній - глиняні стіни, а в тих стінах вириті печери, тільки малі двері і брудне віконечко. І таких печер з обох боків, може, по півтора десятка. Потім довідався, що балка має назву Собачівка. Бо люди там жили, як собаки. Мені казали, що така сама балка була ще десь коло Микитівки – називалася Шанхай.

Іду і думаю: не піду до Федотова, чорт його знає, що то за один – може, там уже чекає гестапо. Дивлюсь: “Парикмахерская”. Вирішив зайти рознюхати, що тут діється. Посидів у черзі. По якомусь часі перукар посадив і мене, питає: “Як стригти – бокс, полубокс чи польку?” А хіба я знаю, що то таке? Переді мною він чоловікові геть усю потилицю поголив, тільки над лобом чубчик залишив. Я мовчу. А він сам собі каже: “Хай буде під польку”. І постриг мене легко, як у Європі.

Я його питаю: “Тут німці є?” – “Нема”. – “А де міська управа?” Показав. “А житловий відділ?” – “Отам. Там Пантелей Ігнатович, такий добрий чоловік”. Він зі мною російською говорить, я а слово по-українськи, слово по-російськи. Заплатив йому і пішов до житлового відділу. “Пантелей Ігнатович? Мене послав Чумак”. – “О, добре. Він мені казав, що ти прийдеш”. – “А ви знаєте мого приятеля, Івана Кліма?” – “О, так. Він у Курінного, в бараку живе. Ми вже журилися, що вас немає”.

Справді, добрий чоловік, українською гарно говорить. Запровадив мене до того Курінного. Дивлюся, там за столом читають книжку. Сидить Іван Клим. Ну, думаю, ми в добрих руках.

В того Курінного перебули ми, може, 2-3 ночі, бо чоловік мав, здається, аж четверо дітей. Я й сказав: “Слухай, нам треба від тебе забиратися, бо як нас тут німці зловлять, то повісять і тебе й дітей – вони так роблять по всій Україні”.

Закликав Федотова: “Маєш знати нам добру квартиру у якихось російських людей – щоб менше підозри було. А в нас є папери, що ми перекладачі при німецькій армії. І ти цілком офіційно зобов’язеш надати нам житло. Навіть якщо упіймають, ні тобі нічого не буде, ні господарям: прийшли, показали папери – ми їм дали квартиру”. Він погодився. Сказав, що в нього є на прикметі одна росіянка, медсестра. Чоловік в Червоній Армії. Велике помешкання. Багато вугілля, тепло. Добре буде жити.

Дав нам ордер. Приходимо. Чотирикімнатна квартира, кухня. Господиня Льоля виділила нам кімнату на два ліжка. Вона говорила російською мовою, і то не правильно, а якоюсь місцевою говіркою – була десь із-за Москви, з Вятки чи що. І так швидко торохтіла, що

важко було второпати. Іван взагалі її не розумів. Але була добра жінка. Ми давали їй гроші. Вона щось купувала на базарі. Там, справді, не було харчів. Пам'ятаю, весь час ми сьорбали якісь супи.

Навпроти, через вулицю, жив Пантелей Ігнатович Федотов. Ми ходили до нього в гості. Він нас познайомив із славним хлопцем на ім'я Костя Шембарев. Там всі здебільшого мали російські прізвища, але говорили по-українськи. І були не місцеві – а ті, що втекли від колективізації. Як Богдан Курінний, що втік з Полтавщини. Ми ходимо, політикуємо. Кажуть: на Собачівці є добрий дядько Мірошніченко. Закликали і Мірошніченка. Сидимо тиждень, два за розмовами, а треба ж щось робити.

Хлопці мудро вчинили – зареєстрували нас агентами-заготівельниками свого вчительського кооперативу. Отже, можна було вільно пересуватися. Якось вони знову посилали свої машини у Кременчук по махорку, запропонували їхати й нам. Як не помиляюся, рушили 19 березня... [...]

У Горлівці були раді, що ми привезли хоч цибулю півтори тони. Ми доправили її на шахту “Марія”. А за пару днів прийшов чоловік і повідомив, що до вчительського кооперативу навідувалося гестапо і питало про нас. Там відповіли, що ми знову десь подалися на заготівлю харчів.

Ми зрозуміли, хто нас зрадив. То також були українці, Борщ і Студинський, заготівельники у кооперативі. Вони донесли на нас, що ми галичани, займаємося політичною агітацією проти німців. Дякувати Богу, що учитель, який був головою того кооперативу, здається, на прізвище Ковальчук, виявився порядною людиною і послав до Пантелея Ігнатовича гінца нас попередити. Отже, мусили міняти помешкання, а краще – виїжджати з шахти. Я перейшов у Сталіно, щоб нав'язати якісь контакти [...]

Отже, в Сталіно мені вже було де притулитись. З тим я повернувся до Горлівки. І якогось дня, крутячись по місту, зустрів на вулиці чоловіка в уніформі, обличчя якого здалось мені знайомим. Я обернувся, нагнав його – а це Роман Куцак, який був зі мною на вишкелі у Завбердорфі, потім ми разом їхали з Берліна у Краків і він пішов через кордони і пропав без вісті – а тут воскрес, на вулиці у Горлівці у квітні 1942 року! [...] Ще мені розповів Куцак про такого собі нібито колишнього полковника кївських Січових Стрільців Голуба, який з'явився поміж евакуйованими в Горлівці, правдоподібно комуніста, більшовицького агента. Він оголосив, що організує тут ОУН. Німці хотіли його арештувати, але він на той час уже працював в італійській військовій розвідці. Італійці й порадили йому втекти з Горлівки, і він з якоюсь молодою дівчиною виїхав на захід. По

тривалому часі я довідався, що того Голуба упіймало УПА на Волині і розстріляло як совєтського агента. [...]

Джерело:

Стахів Є. Кризь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя / Євген Стахів. – К. : Рада, 1995. – С. 103, 105-109, 111-112, 114.

Примітки:

¹ Імовірно мається на увазі селище ім. Артема (територія сучасного м. Дзержинськ)

² Правильно – шахта №19-20. "Марія" – назва шахти "Комсомолец" під час окупації.

39. Повідомлення газети "Донецкий вестник" про набір жителів Сталінської області на роботу до Німеччини, 22 лютого 1942 р.

Очередной, 5-й транспорт безработных, отправляющихся на работу в Германию, назначен на 2.III.42 г. и направляется в г. Дортмунд (Ветсфалия). Регистрация следующих этим транспортом начинается с 23.2.42 г. Транспорт берет только 1000 человек, своевременно зарегистрировавшихся, сдавших документы как на себя, так и на совместно следующих членов семьи и получивших посадочный номер. Однако регистрироваться должны все записанные, имеющие №№ W 1 – 1400 и W IV от 1-600.

Лица, записавшиеся, но еще не прошедшие медосмотра, должны пройти таковой в период от 23.II до 7.III, после чего медкомиссия прекращает свою работу, а записавшиеся будут считаться механически выбывшими из списка желающих работать в Германии.

Желая удовлетворить возможно большее количество безработных, желающих поехать на работу в Великую Германию, биржей труда в недалеком будущем будут дополнительно организованы пункты по записи в гг. Мариуполе, Горловке, Чистяково, Краматорске. В г. Юзовке запись также продлена, но исключительно для мужчин и на крайне ограниченный срок – до 1 марта.

Джерело:

На бирже труда // Донецкий вестник. – 1942. – 22 февр.

40. Інформація начальника поліції безпеки та СД про знищення підрозділами ейнзатцгрупи "С" радянських громадян на окупованій території, зокрема в Горлівці, 6 березня 1942 р.

Начальник поліції безпеки і СД Берлін, 6 березня 1942 р.

Повідомлення про події в СРСР №177

[...] Ейнзатцгрупа С¹

Місце дислокації: Київ [...]

Виконавча діяльність [...]

Зондеркомандою 4-в було страчено 1317 осіб (в тому числі 63 політичні активісти, 30 саботажників та партизан та 1224 євреї). В ході цього заходу було також звільнено від євреїв місто Артемівськ.

В результаті діяльності ейнзатцкоманди 5 були також розстріляні політичні активісти, 114 саботажників та грабіжників, а також 1580 євреїв, загалом 1880 осіб. Цією командою здійснюються також заходи стосовно членів групи Бандери.

Завдяки вжитим ейнзатцкомандою 6 заходам тепер звільнено від євреїв міста Горлівка та Макіївка. Ті євреї, що залишилися в Сталіно, будуть переселені² як тільки дозволить погода. Тут в сукупності було страчено 493 особи (80 політичних активістів, 44 саботажники та грабіжники та 369 євреїв).

Тут впадає в вічі число заарештованих старих членів комуністичної партії, вичікувальна позиція яких дозволяє дійти висновку про особливі наміри противника на цій території. Тут вдалося також без втрат захопити чотирьох озброєних парашутистів. [...]

Джерело:

ВА, R 58/221, f. 40-41. Машинопис. Копія. Переклад з німецької.

Примітки:

¹З метою організації виявлення та знищення політичних противників нацизму на територію СРСР було направлено 4 оперативні групи (т. зв. ейнзатцгрупи "А", "В", "С" та "D"), до складу яких входило близько 3 тис. чоловік. Кожна з ейнзатцгруп мала декілька підрозділів – оперативних та особливих команд (т. зв. ейнзатц- та зондеркоманд). Ейнзатккоманди діяли, як правило, в оперативному тилу груп армій, а зондеркоманди – в районах, які безпосередньо прилягали до передової.

²Під евфемізмом "будуть переселені" (нім. "wird umgesiedelt werden") розумілося "будуть знищені".

**41. Лист пропагандиста при командирів ейнзатцгрупи
С гауптмана Мертенса до Міністерства пропаганди
III Рейху з проханням про термінове відправлення у
східні області України пропагандистських матеріалів,
16 квітня 1942 р.**

Гауптман Мертенс
при начальнику поліції
безпеки та СД
Ейнзатцгрупа С

Сталіно, 16 квітня 1942

Тасмно!

До рейхсміністерства освіти та пропаганди
Генералреферат Схід
особисто пану урядовому раднику др-ові Тауберту

Берлін W 8

Вільгельмплац

2. Звіт

пропагандистів при начальнику поліції безпеки та СД
ейнзатцгрупи С, укладач звіту: гауптман Мертенс. [...]

Пропагандистський матеріал.

З недавнього часу, після того як мости через Дніпро знов було
відбудовано, залізничні вантажі перевозяться як до Харкова, так і до
Горлівки та Сталіно. Тому я прошу терміново як службове
відправлення, можливо вже з урахуванням 3-4 місячного просування,
відправити необхідну кількість пропагандистських матеріалів.

Адреса:

1. командирів ейнзатцкоманди С/ IV а
в Харкові особисто гауптману Мертенсу
2. командирів ейнзатцгрупи С / IV б
в Горлівці особисто гауптману Мертенсу
3. командирів ейнзатцкоманди С/ VI
в Сталіно особисто гауптману Мертенсу

Я прошу ні в якому разі не надсилати на ці 3 адреси матеріали
українською мовою, оскільки вже в цих областях розмовляють майже
виключно російською і за умови подальшого просування до козацьких
областей українська мова буде зовсім незрозумілою. [...]

Джерело:

РГВА, ф. 1363 к, оп.1, д. 155, лл. 47, 50. Машинопис. Оригінал.
Переклад з німецької.

42. Інформація начальника поліції безпеки та СД про арешт на окупованій території осіб за підозрою в партизанській діяльності, 29 травня 1942 р.

Начальник поліції
безпеки та СД
Штаб

Берлін, 29 травня 1942

Повідомлення з окупованих східних областей №5

[...]

В. Противник та виконавча діяльність. [...]

В зоні

ейнзатцгрупи С:

За підозрою в партизанській діяльності в Києві було затримано 14, в Рівному 21, в Чернигові – 93, в Дніпропетровську 17 та в Горлівці 35 осіб. [...]

Джерело:

ВА, R 58/697, ff. 77, 83. Машинопис. Копія. Переклад з німецької.

43. Інформація начальника поліції безпеки та СД про арешт та страту на окупованій території в зоні відповідальності зондеркоманди 4-в партизанів, підпільників та комуністів, 5 червня 1942 р.

Начальник поліції
безпеки та СД
Штаб

Берлін, 5 червня 1942

Повідомлення з окупованих східних областей №6

В зоні ейнзатцгрупи С: [...]

В зоні командира Горлівка¹ наприкінці квітня – на початку травня 1942 р. було проведено декілька великих акцій проти партизанів та комуністів. З числа 1038 затриманих осіб було піддано особливому поводженню² 727, серед них 461 – партизани, бійці винищувальних батальйонів, саботажники та грабіжники, а також декілька комуністичних активістів та агентів НКВС. [...]

Джерело:

ВА, R 58/697, f.109. Машинопис. Копія. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Командир поліції безпеки і СД в Горлівці (командир зондеркоманди 4-в штурмбанфюрер СС Хенш).

² Під евфемізмом "піддано особливому поводженню" (нім. "wurden sonderbehandelt") розуміється "страчено".

44. Інформація начальника поліції безпеки та СД про настрої населення на окупованій території, зокрема в Горлівці, 18 вересня 1942 р.

Начальник поліції
безпеки та СД Берлін
Штаб

18 вересня 1942

Повідомлення з окупованих східних областей №21

[...]

С.Сфери життя.

Загальна ситуація та настрої в Рейхскомісаріаті Україна¹.

У наявних повідомленнях з території рейхскомісаріату Україна одноставно наголошується на тому, що настрої населення в першу чергу зумовлюються подальшим загостренням ситуації з постачанням продовольством (Горлівка, Краматорськ, Чернігів, Київ, Сталіно). Наприклад з Горлівки повідомляється², і це варто було б розцінювати як симптоматичний факт, що зайняті на заводах Краматорська робітники працювали безплатно без скарг протягом місяців, оскільки підприємство їх харчувало. Як тільки це додаткове харчування тимчасово було зупинене, частина робітників припинила роботу. Ця відмова від роботи зумовлювалася не стільки впливом пропаганди, скільки тією обставиною, що частина робітників дійсно знаходилася у знесиленому стані і була не в змозі працювати далі.

Ці складнощі з постачанням та зумовлений цим вплив на настрої мають місце переважно в містах. [...]

Джерело:

ВА, R 58/222, ВІ.79. Машинопис. Копія. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ В звіті характеризується ситуація як на території рейхскомісаріату Україна, так і у зоні військової адміністрації. Горлівка весь час окупації знаходилася в зоні юрисдикції органів військової адміністрації.

² На той час в Горлівці дислокувалася зондеркоманда 4-в.

45. Спогади жителя Горлівки Миколи Федоровича Л., 1925 р.н., про життя в період війни на території Горлівського району, вересень 2002 р.

Родился я 17 марта, 1925 года, в селе Первая Новостроевка, Курской области, нынче Белгородская. Закончил я пять классов, а потом у меня отец умер, а здесь в Донбассе в Никитовском ртутном комбинате работал мой брат с дядей и нас с мамой забрали сюда. К брату старшему, он работал водителем. Мы приехали в 1940 году к брату, я закончил в 10 школе шестой класс. А потом брат устроил меня на пригородное хозяйство работать, чтобы хоть какая-то помощь была, я там работал, разносил воду, разносил рабочим по полям. А осенью поступил на шахту "Комсомолец", там было горнопромышленное училище, на механика горных машин. Учился я там до декабря месяца, а потом появились новые училища, это ремесленное училище, ФЗО и нас направили в Горловку в ремесленное училище №9 на механика горных машин. Это же мне уже шестнадцать лет исполнилось, получил паспорт и началась война. А у нас уже должны экзамены за первый курс начаться. После этого нас распределили на шахтах работать. Сначала по городу, так как война шла копали убежище для людей, на заводы посылали, уборочные работы делали. А вечерами дежурили в городе, сейчас проходит в городе дорога под мостами, а тогда был большой мост высокий и мы дежурили на этом мосту вечерами. Дежурили, проверяли документы и нас по три человека посылали. Потом послали на шахту Румянцева, учеником электрослесаря и там я работал. А мать у меня на Ртутном¹ жила, братья ушли в армию и она осталась с невесткой там. А потом нас заставили оформиться постоянно, и я подумал, на Румянцево оформляться, а мать на Ртутном живет, она не работает, думаю, переведусь на Ртутный и буду с матерью жить. И потом я рассчитался с ремесленного училища и перешел на Ртутный. И поступил учеником слесаря на ртутный завод, проработал я там, не помню сколько, а потом в октябре месяце послали на окопы, копать противотанковые рвы, это за Донецком, станция Кураховка, Кураховская ГРЭС, там мы копали. Тогда начались частые налеты, бомбили и нас распустили по домам. Шли пешком оттуда домой, пришли в Горловку, все производства стояли, Ртутный комбинат, который посылал меня на окопы, уже нет, все эвакуировались. Я пришел, ни хлеба, ничего нет.

А когда вернулся здесь ничего не было, там хоть села и огород есть, а здесь же ничего не было. Зарплата лежит на столе у меня, а там дядьки моего невестка работала в конторе и принесла мне расчетную

книжку и зарплату. А куда их, если они не идут? На окопах был, там был магазин и уже ничего не купишь. Одни уздечки и хомуты остались, что надо уже поразбирали люди. Пошел в Горловку, уже тут грабили магазины, склады.

А там я когда шел полями, стояли и помидоры, картошка, не убраны. Я пришел, у меня ноги распухли, особенно левое колено, я поболел, а потом пошел собирать по полям, что осталось, все уже было приморожено. Буряк оставался, и я приносил домой, мы варили. А потом ходили менять, какая одежда была, мне брат подарил костюм, он на Сахалине жил, приезжал в отпуск и подарил костюм. Я этот костюм понес в Днепропетровскую область, пешком, шестнадцать лет мне было. Ведро кукурузы выменял за пиджак. А брюки никто не взял.

Да, когда вернулся, побыл неделю, пока нога отошла и ходил по полям собирал. А у братовой жены, которая с матерью была, сестра здесь жила и муж ее, он работал на шахте и в армию его не взяли и он остался тут. И мы крутили с ним зерно и мужчины все. Мне было тогда, это был уже 1941 год и осень, говорят мужчины, что надо идти в военкомат и в армию. Иван, и другие собрали сумки и я матери говорю, собери и мне сумку.

....Пошел я с ним, идем, когда идешь в Никитовку, здесь какая-то база была, обнесена забором. Тоже двери все параспаханы были и мы пошли через эту базу. И мы пошли через нее. Когда смотрим, такие баки, как молочные тянутся. Оказывается, там клей резиновый и камеры, чтобы делать галоши. И то мы шли и зашли в цех, склады большие. Смотрю, а я же учил горные машины, там зубки и цепи, тогда комбайнов еще не было, а были машины угольные, вот это только оставалось, а так все было растянуто. И мы перешли через них, через пути, там был старый вокзал, это новый вокзал. И мы пришли, там много мужчин стояло. И говорят, вот нас вызвали в военкомат, мы сдали военные билеты, нам сказали утром прийти. Утром пришли, наши билеты порваны лежат и никого нет. Сказали идите в Никитовку, пришли в Никитовку и сидели, и я с ними сидел. Потом кто-то сказал, ближний военкомат в Артемовске. Пошли в Артемовск. Дорога Артемовск-Горловка, идем, смотрим кто-то едет на лошади, в телогрейке, оказалось, что лейтенант. “Вы куда это идете”, - спрашивает, а нас много идет. А он говорит: “Ближний военкомат в Ворошиловграде, возвращайтесь”. И мы так вернулись, опять таким же путем через базу, пришли домой, вещи выложили на этом все и закончилось. А еще товарищей я встречал после войны, мы учились вместе, они говорят: “Мы ходили в Ворошиловград, пришли, а они говорят – идите, ребята, домой, что вам тут делать”. Ну пацаны, по шестнадцать лет.²

[...] А тогда начал ходить по полям, там оставались скирды не обмолоченные, молотил зерно, это Никитовка, Зайцево под Артемовском. И один раз пришел туда, а там немцы солдаты, взяли нас, я был и две женщины. Привели в штаб, в селе Зайцево под Артемовском. Они спросили, откуда, я сказал, что из Никитовского комбината. Они сказали: "Идите в Артемовск, а домой не идите, пока мы не займем вашу территорию". Уже вечерело, мы пошли, я старался перейти, шли по селу, в переулок только поверну, а там везде солдаты сидят и возвращают. Пришли в какое-то село под Артемовском, там переночевали, а утром нас хозяйка подняла, говорит, идите через балку, мы через балку пошли, вышли на дорогу и я пришел в Никитовку. Пришел в Никитовку, там встретил командира, он говорит: "Вы откуда идете?". – Я говорю: "Ходили зерно молотили, а потом забрали немцы". – Он говорит: "А где вы живете?". – Я говорю: "На Ргутном комбинате". – А он лейтенант, но без формы был, в телогрейке, говорит: "Там наши люди встретят вас, скажите, что я разрешил". И мы пошли и стали выходить из поселка, сейчас Бесарабка называется, там пустыри были, несколько домов, вышел солдат, я сказал, что идем домой, пришел домой. Тогда уже дома зерно крутили, крупу делали, муку. А в 1942 году мыло было, пойдешь на базар, продашь. А потом пошел в Горловку на рынок, и там ходил, а тут облава и нас поймали, в основном ребят молодых, забрали паспорт, а без паспорта вообще нельзя было. Говорять: "Завтра придете". Дали нам по килограмму пшеницы, а работали на железной дороге, дорогу расчищали. А на второй день пришли в Горловку, а тут как раз отправка в Германию и нас туда. Документы отдали, а домой не пустили. Потом под конвоем вели с собаками до Донецка. Я считаю, что в Ясиноватой остановились на ночлег, там овощная база и там мы переночевали, а утром нас подняли и повели на станцию в Сталино. Потом погрузили нас в вагоны, "телятники", вагоны закрыли и повезли. [...]

Джерело:

Інтерв'ю з Миколою Федоровичем Л., 1925 р.н., м. Горлівка, вересень 2002 р. (Проведене Титаренком Д.М. Транскрибований запис)
// Вестфальський музей промислової культури.

Прізвище респондента не публікується згідно з вимогами чинного німецького законодавства щодо використання персональних даних.

Автори висловлюють щирю вдячність керівництву Вестфальського музею промислової культури та особисто науковому референтові музею докторові Ані Кун за дозвіл використати цей

матеріал. Інтерв'ю проводилося в рамках підготовки музейної виставки "Примусові роботи в Гатінгені" (2003 рік), тому акцент при його проведенні було зроблено головним чином на висвітленні умов перебування оstarбайтерів у Німеччині.

Примітки:

¹ Мається на увазі селище Ртутного комбінату.

² Текст, виділений курсивом, вставлено з іншої частини інтерв'ю.

46. Із наказу командуючого тилу районом армії 550 про заходи із організації видобутку вугілля у Донецькому басейні, 5 липня 1942 р.

Командування 17-ї армії

Штаб, 5.7.1942 р.

Квартирмейстерський відділ №2109/42 таємно

Відносно: залучення на роботу в Донецькому басейні 60 000
військовополонених.

Корюку 550¹

1) Видобуток вугілля в Донецькому басейні на підставі схваленого фюрером плану генерального уповноваженого з вугілля² має бути збільшений настільки, щоб максимально зменшити постачання вугілля з Рейху.

Всі військові частини, комендатури і т.ін., в зоні відповідальності яких задіяні військовополонені, мусять максимально повно підтримувати життєво важливу для армії програму видобутку вугілля.

2) Для керівництва військовими заходами, що матимуть наслідком підвищення видобутку вугілля в Донецькому басейні, головним командуванням збройних сил уповноважений генерал-майор фон Клер (Головна польова комендатура 397)³. Він має найближчим часом прибути до Сталіно.

3) В якості робочої сили у вугільному басейні повинно бути залучено 60 тис. повністю працездатних військовополонених. 17-й армії для розміщення військовополонених надаються у розпорядження перш за все розташовані там Дулаги⁴ 181 у Сталіно (місткість 15.000), 180 в Горлівці (місткість 5.000), 172 в Костянтинівці (місткість 10.000) та Дулаг 135, який прибуде найближчим часом до Макіївки. Головним командуванням сухопутних військ до району видобутку вугілля переводяться 5 збірних таборів для

військовополонених рядового складу, які приблизно прибудуть через 8-10 днів. З кожним шталагом⁵ прибуде один охоронний батальйон з 300 осіб (75 осіб німецького персоналу, 225 чоловік української допоміжної охорони). Головне командування сухопутних військ передбачає надати для кожної комендатури шталагу по одному особливому охоронному батальйону силою 600-800 осіб. [...]

Штаб армії

Начальник оперативного відділу

(нідпис)

Джерело:

ВА-МА, RH 23/37, Bl.161-162. Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Термін, вжитий в документі, передано шляхом транслітерації. Корюк (Korück – Kommandant des ruckwartigen Armeegebietes) – комендант тилового району армії. Тиловий район 550 відносився до 17-ї армії.

² Генеральним уповноваженим з вугілля був Пауль Пляйгер (1899-1985), один з керівників промисловості нацистської Німеччини.

³ В зоні головної польової комендатури (нім. – Oberfeldkommandantur) 397 на той час знаходилася більша частина Сталінської області.

⁴ Дулаг (нім. Durchangslager) – пересильний табір військовополонених.

⁵ Шталаг (нім. Stammlager) – стаціонарний табір військовополонених.

47. Із звіту відділу "Донецьквугілля" Гірничо-металургійного товариства "Схід" господарській інспекції "Південь" про складнощі при організації видобутку вугілля, 12 липня 1942 р.

В червні пан генеральний директор Пляйгер відвідав Донецький вугільний басейн. З метою зниження поставок вугілля з Верхньої Сілезії пан Пляйгер вимагає з січня 1943 р. щоденного видобутку у розмірі 30 000 тон.

Цього, після виявлення того, що шахти в районі Гришиного¹ більш потужні, ніж це вважалось раніше і після того, як в результаті втручання пана Пляйгера всупереч колишній позиції командування армії тепер можна повернутися до гірничих робіт також в районі Чистякового, слід досягти шляхом розбудови шахт.

Цей район внаслідок складнощів з постачанням продовольством був майже повністю залишений населенням. Робітники шахтарі мусять зараз бути повернуті до району. Крім того до осені необхідно відбудувати залізницю на Чистякове. Без цієї залізниці не можна буде ані поставити до цієї області матеріал, особливо ліс для кріплення, ані вивезти вугілля з нового видобутку чи з складів.

За новим планом видобутку окремі групи шахт мусять досягти наступного щоденного видобутку вугілля:

Гришине 2850 т

Сталіно 13450 т

Горлівка 2760 т

Чистякове² 10350 т

Всього донецьке вугілля 29 410 т. [...]

Джерело:

Die faschistische Okkupationspolitik in den zeitweilig besetzten Gebieten der Sowjetunion (1941-1944) / [Dokumenta Auswahl und Einleitung von Norbert Muller / Unter Mitarbeit von Uwe Lobel und Ulrich Freye]. – Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991. – S. 299.

Примітки:

Гірничо-металургійне товариство Схід (Berg und Hüttenwerk Gesellschaft Ost) контролювало металургійну та вугільну промисловість на окупованій території СРСР. Господарську інспекцію "Південь" було створено при одноіменній групі армій з метою організації в тилу групи армій діяльності промислових підприємств, заготівлі та розподілу сільськогосподарської продукції, залучення до роботи місцевого населення та військовополонених.

¹ Так до 1934 р. називалося м. Красноармійськ.

² Назва м. Торез до 1964 р.

48. Інформація про видачу зерна для харчування робітників господарствам Горлівського району, 18 липня 1942 р.

Разнарядка

на видачу продовольственного зерна Госхозам¹ и общинам² хозяйствам для питания рабочих с 10 -го по 20-е июля 1942 г.

№ п.п.	Название хазяйства	Колич., кг.
1.	Озеряновский Госхоз	1098
2.	Горловский – " –	1237
3.	Зайцевский – " –	856

4.	Булавинский – " –	921
5.	Рябовский – " –	1927
6.	Кодемский – " –	620
7.	Гольмовский – " –	849
8.	Ртутнянский – " –	844
9.	Никитовский – " –	541
10.	Горздравский – " –	268
11.	Байракское Общин хоз-во	563
12.	Гуртнянское – " –	252
13.	Ж.-Балковское – " –	642
14.	Ш.-Балковское – " –	387

Итого 11.000

НАЧАЛЬНИК ЗЕМЕЛЬНОЙ
УПРАВЫ (нідпис) КОБЫЛЬСКИЙ

ЭКОНОМИСТ (нідпис) УДОВИЧЕНКО
8/VII – 1942

Джерело:

Держархів Донецької області, ф. Р-1904, оп. 1, спр. 3, арк. 46.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ "Державне господарство" та "общинне господарство" –
окупаційні аналоги відповідно радгоспу та колгоспу.

² Так у тексті.

49. Розпорядження командуючого тиловим районом групи армій В про місця дислокації господарських команд, служб праці та їх філіалів, 29 травня 1942 р.

Підбірка виданих в період з 10.7.41 по 30.9.42 р. відділом VII штабу
командуючого тиловим районом групи армій В розпоряджень та
наказів загального значення для здійснення завдань військового
управління

[...]

Місця дислокації господарських команд, служб праці та філіалів
(Розпорядження від 29.5.42 – VII 1321/42-)

[...]

Господарська команда Біржі праці з групою праці [...]

Сталіно: Сталіно з філіалами: Рутченкове, Петрівка, Бudyонівка, Путилівка, станція Юзівка, Мар’їнка, Артемівськ, Горлівка
 Гришине¹ з філіалами: Селидівка
 Ясинувата з філіалами: Авдіївка, Костянтинівка
 Маріуполь з філіалами: Маріуполь-порт, Ілліч, Сартана, Азовсталь
 Макіївка з філіалами: Харцизьк, Ханженкове
 Орджонікідзе² з філіалами: Дебальцеве
 Таганрог
 Чистякове³ з філіалами: Картік⁴, Сніжна⁵
 Волноваха

[...]

Джерело:

ВА-МА, RH 22/205, ВІ. 7, 44.

Примітки:

¹ Так до 1934 р. називалося м. Красноармійськ. Під час окупації в німецьких документах фігурувала як нова назва – Красноармійськ – так і стара – Гришине

² Так з 1936 по 1943 рр. називалося м. Єнакієве.

³ Назва м. Торез до 1964 р.

⁴ Правильно – Катик. В 1953 р. робітничі селища Катик, Олексієво-Орловка та Ольховчик об’єднали в місто, що одержало назву Шахтарськ.

⁵ Правильно – Сніжне.

50. Інформація про дислокацію органів військового управління на території оберфельдкомендатури Донець, 15 вересня 1942 р.

Додаток до наказу ОФК¹, відділ I а, 346/42 таємно від 15.9.42.

Орган	Місце знаходження	Зона підпорядкування
Штандорткомендатура ² Сталіно	Сталіно	Сталінська область (без району Яма ³). Безпосередньо підпорядковані: район Сталіно місто, Сталіно приміський та Авдіївка
ФК ⁴ 243	Ворошиловград	Ворошиловградська область та Ямський район Сталінської області.

		Безпосередньо підпорядковані: район Ворошиловград місто та Ворошиловград приміський.
ФК 245	Новочеркаськ	Ростовська область на захід від Дона та Дінця. Безпосередньо підпорядковані: район Новочеркаська.

Їм підпорядковані:

а) Штандорткомендатурі Сталіно: Район:

ОК ⁵ I / 514	Слов'янськ	Слов'янськ, Краматорськ, Красний Лиман
ОК I / 447	Костянтинівка	Костянтинівка, Артемівськ
ОК I / 452	Горлівка	Горлівка, Дзержинськ, Орджонікідзе ⁶
ОК I / 453	Макіївка	Харцизьк, Макіївка, Чистякове ⁷ , Сніжне, Амвросіївка
ОК I / 313	Красноармійськ (Гришине)	Красноармійськ, Олександрівка, Андріївка, Добропілля
ОК I / 448	Мар'їнка	Мар'їнка, Селидівка, Большой-Янісоль ⁸ , Старий-Керменчик ⁹
ОК I / 446	Волноваха	Волноваха, Ольгінка, Старо-Бешеве, Тельманове
ОК I / 454 з підпорядкованою їй ОК II/367	Маріуполь міська комендатура Маріуполь	Маріуполь, Володарське, Мангуш, Буденнівка

в) фельдкомендатурі 243: [...]

Джерело:

ВА-МА, РН 22/87, ВІ. 73.

Примітки:

¹ОФК (нім. Oberfeldkommandantur – головна польова комендатура) Донець була створена 5 серпня 1942 року. 3 8 лютого 1943 року на її базі було створено тилловий район групи армій "Дон".

²Штандорткомендатура (нім. Standortkommandantur) – гарнізонна комендатура.

³Ямський район із центром в селищі Яма був утворений в результаті розукрупнення території Артемівської міськради.

⁴ФК (нім. Feldkommandantur) – польова комендатура.

⁵ОК (нім. Ortskommandantur) – місцева (районна) комендатура.

⁶Назва м. Єнакієве з 1936 по 1943 р.

⁷Назва м. Торез до 1964 р.

⁸ Назва селища Велика Новосілка до 1946 р.

⁹ Назва селища Старомлинівка до 1947 р.

51. Інформація про місця дислокації груп таємної польової поліції (ГФП) в тилівій зоні групи армій В., 21 жовтня 1942 р.

Додаток 5 до Іа № 10600 /42 таємно від 21.10.42.

Діяльність груп ГФП в тилловому районі групи армій В

ГФП-група	Місце дислокації в:	Команди в:
1	Конотоп	Ніжин Ромни Рильськ Обоянь
708	Глухів	Шостка Щорс
719	Чугуїв	Балаклея Ізюм Лозова Красноград Харків
725	Куп'янськ	Суми Рубіжне Старобільськ
739	Сталіно	Ханженкове Горлівка Гришине ² Чистякове ³ Дзержинськ

Джерело:

ВА-МА, RH 22/67, ВІ. 88.

Примітки:

¹ ГФП (нім. Geheime Feldpolizei – таємна польова поліція) – структура, що здійснювала контррозвідувальні функції в тилу вермахту, боролася з проявами шпигунства, саботажу, ворожої пропаганди та іншої підірвної діяльності.

² Назва м. Красноармійськ до 1934 р.. Під час окупації в німецьких документах фігурувала як нова назва – Красноармійськ, так і стара – Гришине.

³ Назва м. Торез до 1964 р.

52. Інформація про заплановані Українським штабом партизанського руху заходи щодо організації розвідувально-диверсійної роботи на залізничних станціях Донбасу, 13 листопада 1942 р.

План мероприятий Украинского штаба партизанского движения по усилению боевой деятельности партизанских формирований на зимний период 1942-1943 годов. 13 ноября 1942 г.

[...]

II. Задачи партизанских отрядов Украины на зимний период. [...]

Украинскому штабу партизанского движения в целях выполнения задач по разведке, поставленных перед отрядами, в соответствии с приказом товарища Сталина, провести следующие организационные мероприятия:

1. До 1 января 1943 г. укомплектовать отряды заместителями командиров по разведке.

2. Подготовить и заслать в течение зимнего периода 100 квалифицированных агентов-разведчиков, в том числе 25-30 человек агентов-вербовщиков и 50 человек террористов.

3. Подготовить и заслать самостоятельно действующие разведывательно-диверсионные группы в количестве 3-4 человек каждая с радиостанциями в города Киев, Харьков, Сталино, Ворошиловград, Днепропетровск, Запорожье, Одесса, Николаев, Винница, Львов, Тернополь, Дрогобыч, Станислав, Ровно, Луцк, Полтава, Кременчуг, Кривой Рог, Краматорск и на крупнейшие железнодорожные узлы Донбасса: Славянск, Лиман, Волноваха, Ясиноватая, Красноармейское, Никитовка, Дебальцево, Родаково и Кагановичи. [...]

Джерело:

Русский архив: Великая Отечественная. Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.: Документы и материалы / Т. 20 (9). – М. : ТЕРРА, 1999. – С. 217.

53. Інформація газети "Український Донбас" щодо історії виникнення видання, 19 грудня 1942 р.

[...] І лише з приходом німецько-італійських військ у листопаді 1941 року в Горлівці розпочалася підготовча робота по організації

української газети. Особливо важко було обладнати друкарню, бо, відступаючи, більшовики вщент зруйнували горлівську друкарню. Необхідні машини, шрифти, папір та інші матеріали, лише за допомогою німецького командування, були привезені до Горлівки.

І ось 18 грудня 1941 року вийшов перший номер газети "Український Донбас". Населення з великим зацікавленням прийняло нову газету, попит на яку величезний. В своїй роботі редакція керувалася такими настановами: 1) докладно й своєчасно інформувати населення про хід військово-політичних подій, 2) знайомити читачів з життям нашого визволителя – великого німецького народу і його багатого культурою, з великими досягненнями націонал-соціалістичної Німеччини, 3) систематично висвітлювати відбудову господарчого й культурного життя України, 4) розкрити населенню дійсне зв'язне обличчя більшовизму, як найбільшого ворога людства й культури, 5) систематично висвітлювати жидівську проблему, 6) освітлювати найважливіші події з місцевого життя.

Газета обслуговує два райони – Горлівський та Дзержинський.

Окремо треба відмітити щоденну допомогу газеті з боку німецьких установ: ортскомендатури, фронтової пропаганда компанії¹, пропаганда штафель Сталіно² та інших, які забезпечили тепер безперебійну роботу редакції та друкарні, що дало змогу збільшити тираж газети до 5000 екземплярів. [...]

Джерело:

Річниця газети "Український Донбас" // Український Донбас. – 1942. – 19 грудня.

Примітки:

¹ Рота пропаганди вермахту (нім. Propaganda Kompanie). Кожна армія вермахту мала в своєму розпорядженні роту пропаганди для ведення пропагандистської роботи серед військ, а також для організації та ведення пропаганди серед населення в тилу армії. Скоріше за все допомога редакції в першій половині 1942 р. надавалася ротою пропаганди 666, що підпорядковувалася командуванню 17-й армії.

² Відділ пропаганди Сталіно (нім. Propaganda-Staffel Stalino) був структурним підрозділом відділу пропаганди U ("Україна"). Інколи відділ пропаганди U фігурує під назвою "батальйон пропаганди U", що пов'язано з різночитаннями при перекладі терміну Propaganda-Abteilung U з німецької.

54. Місячний звіт ортскомендатури I/452 Горлівка за період з 1 по 28 лютого 1943 р.

[...] II. Управління

1. Населення було занепокоєне внаслідок ситуації на фронті. Одна частина його (не лише фольксдойче, але й росіяни та українці, що перебувають на німецькій службі) дивиться на наближення більшовизму з страхом. З повідомлень людей, що заслуговують на довіру, можна зробити висновок, що інша частина населення очікує більшовиків. До безпорядків, відкрито ворожого ставлення або до актів саботажу це не призводило.

Населення пригнічене внаслідок дуже поганої ситуації з продовольством. Горлівка завжди була районом, який знаходився в нужденному стані. Розвиток подій призвів до того, що довіз продуктів харчування повністю призупинився. Хліб вже не видавався протягом 14 днів. Армія із запасів окружного сільськогосподарського керівника 23.2.43 р. виділила: 13,7 тонн кукурудзи, 10,6 тонн ячменю, 4,1 тонни проса. Цієї кількості вистачить населенню максимум на 6-8 днів, далі воно знов стоятиме перед загрозою голоду. Погане харчування супроводжувалося зменшенням продуктивності роботи працюючого населення. На це скаржиться Бергхютте Ост¹, так само як і залізниця, де було зареєстровано 2 випадки смерті від голоду. Крім того, з 305 місцевих працівників залізниці 23.2 з'явилося на роботу лише 30. В якості обґрунтування своєї відсутності на роботі вони зазначили, що без харчування більше не можуть працювати.

2-4. Управління до зміни ситуації на фронті розвивалася дуже успішно. Керівники районів та бургомістри інструктувалися на щомісячних зборах, виховувалися у напрямку сумлінного виконання своїх обов'язків. Поруч із цим керівників районів щотижня також залучали до обговорень.

Бюджети районів за мірою необхідності склалися строком на 3 місяці та перевірялися ОК. Справляння податків районами було постійним та безперервним. Надходження податків зросло з 40 233 рублів в січні 1942 р. до 969 970 рублів в листопаді 1942 р. і ще в січні 1943 р. становило 603 240 рублів. Внаслідок ситуації, що змінилася, ретельність управління громадами зменшилася, надходження податків відповідно знизилося. Керівники районів, бургомістри та керівні службовці знаходяться як і раніше на службі та залучаються до виконання своїх службових обов'язків. Прагненням ухилитися від цього було покладено край. На випадок відступу керівних службовців необхідно завчасно проінформувати.

5. Поліцейські функції, які до початку роботи СС та поліції (жандармерії) знаходилися в руках ОК (фельджандармерії), згідно з розпорядженням командуючого охоронними військами та командуючого тиловим районом групи армій В від 31.10.42 регулюються по новому. Згідно з цим розпорядженням була визначена сфера компетенції ГФП, СД, фельджандармерії, СС і поліції. На СС та поліцію покладено завдання нагляду та реєстрації цивільного населення і особистих документів, контролю за біженцями, пересуваннями, паспортами, функції транспортної поліції, заводської поліції, поліції нравів та медичної поліції, ветеринарної, паспортної поліції, поліції зв'язку, пожежної та протиповітряної охорони, надано право конфіскацій, обшуків в цивільного населення, контролю за цінами та охорони господарських об'єктів. Навпаки, фельджандармерії було передано військово-поліцейські справи. В результаті відступу СС та поліції (жандармерії) та відсторонення Шума² від охоронної та поліцейської служби на поточний момент поліцейський нагляд за цивільним населенням більше не може здійснюватися так само повноцінно, як і раніше. [...].

6. Частину шкіл мусила бути зачинена, оскільки приміщення використовувалися для військових цілей. В січні було зачинено гімназії. Так само мусили бути зачинені і німецькі школи, оскільки більше не було необхідних вчительських кадрів. На поточний момент відкритими залишаються ще 25 українських шкіл.

7. Українські лікарі працюють як і раніше, таким чином медичне забезпечення цивільного населення гарантоване. Районний лікар є надійним. Зарази хвороби утримуються в нормальних межах. На поточний момент є відомості про 61 випадок висипного тифу, 66 випадків венеричних хвороб. В районі діють 4 лікарні (Горлівка, Ново-Горлівка, Зайцево та Ртутний), в яких лежить 126 хворих. В чотирьох дитячих будинках району (Горлівка, Микитівка, шахта "Марія"³ та Ново-Горлівка) утримується 319 дітей, харчування яких є недостатнім.

8. Ветеринарне забезпечення є достатнім. Про епідемії нічого не повідомляється.

9. Біженці відправляються відповідно наказам. З 450 зареєстрованих при Фольксдойче Міттельштелле⁴ фольксдойче дотепер було евакуйовано 209 осіб. Один сформований транспорт і досі не може бути відправлений, оскільки немає залізничних вагонів.

III. Пропаганда.

1. Пропаганда за допомогою плакатів уявляється зараз не дуже привабливою. Проте в Горлівці знаходиться типографія, в якій друкується українською мовою газета "Український Донбас". Тираж

газети становить 5000. Зміст газети складається з новин, які постачаються відділом пропаганди Сталіно, та передруків з фронтових газет. Газета широко поширена серед населення та на поточний момент разом із спокійним та впевненим ставленням німецьких військ служить як найкраща пропаганда.

2. На поточний момент в зоні відповідальності комендатури немає ніяких пропагандистських підрозділів.

3. Ворожої пропаганди, окрім розкидування незначної кількості листівок, не помічається.

IV. Використання промисловості та сільськогосподарських угідь.

В районі Горлівка знаходиться 35 шахт, з числа яких 20, що підпорядковуються Бергхютте Ост, введено до ладу. Окрім цих 20 шахт 5 менших мають бути передані міському управлінню для забезпечення потреб цивільного населення. З промислових підприємств жодне не введено до ладу, оскільки вони при відступі росіян в 1941 р. були зруйновані настільки, що їхня відбудова до сьогодні була неможливою. Постачання району водою забезпечується через водний трест Донбас, електроенергією – Енергопостачанням України. Обидві організації знаходяться в Горлівці. Хлібозавод, бойня та ковбасна фабрика було передано віртшафтсфюреру⁵ армії. Поблизу Комсомольська знаходиться ртутна шахта, поблизу Гольми – доломітна фабрика. Одна брикетна фабрика знаходиться у стані створення в Калінінському-Байраку.

Земля в районі Горлівки в цілому є не дуже плодюча. З площі у 26 373 гектари, придатної для сільськогосподарського використання, обробляється близько 55%. Вирощуються в основному кукурудза, соняшники, пшениця, ячмінь, пшоно, буряк, помідори, огірки, зелень. Район Горлівка ще раніше в продовольчому відношенні залежав від постачання. Службове місце крэйсландвірта⁶ району знаходиться в Горлівці. Лісового господарства в наявності немає. [...]

Джерело:

ВА-МА, RH 23/17, Bl.107-111. Оригінал. Машинопис. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Повна назва – Berg und Hüttenwerk Gesellschaft Ost (Гірничо-металургійне акціонерне товариство "Схід").

² Термін походить від нім. Schutzmannschaften (поліцейські частини). Підрозділи *шума* комплектувалися з місцевих жителів

³ "Марія" – назва шахти "Комсомолец" під час окупації.

⁴Одне з п'яти головних управлінь СС, що проводило роботу серед етнічних німців, які мешкали за кордоном.

⁵Віртшафтсфюрер армії (нім. Armeewirtschaftsführer) – військово-економічний керівник, який підпорядковувався командуванню армії. До його функцій входило: постачання військ за рахунок місцевих ресурсів, забезпечення тягловою силою, створення умов для здійснення ремонту озброєння та техніки, облік та забезпечення збереженості ресурсів та обладнання військово-економічного значення

⁶Крайсландвірт (нім. Kreislandwirt) – районний сільсько-господарський керівник, до функцій якого входило управління та нагляд за сільським господарством на території одного або декількох районів.

55. Інформація про дислокацію частин, підпорядкованих коменданту тилового району армії 531, квітень 1943 р.

Комендант тилового району армії 531¹.

Місячний звіт за березень 1943 р.

I. Діяльність та політична ситуація.

A) Діяльність

1) Діяльність підрозділів.

Протягом звітного місяця до тилового армійського району було включено наступні ортскомендатури. 22.3.43 командування 1 ТА перейняло ділянку LVII танкового корпусу та передало ділянку XXX армійського корпусу 6-й армії. Внаслідок нового розмежування з тилового району 1-ї танкової армії вибули ортскомендатури I/295 - Орджонікідзе², I/443 – Ворошилівськ³ та I/829 – Дебальцево. Тиловий район армії простягається на захід до східного кордону рейхскомісаріату Україна. Станом на 31.3 в тиловому районі армії було розташовано:

Корюк 531 Микитівка
О.К. I/523 Ясинувата
О.К. I/313 Гришино
О.К. I/452 Горлівка
О.К. I/410 Дзержинськ

Ф.К. 198 з передовою групою в Костянтинівці
О.К. I/447 Костянтинівка з філіалом в Часовім Ярі
О.К. I/840 Артемівськ з філіалом в Кагановичі
О.К. I/514 Слов'янськ з філіалом в Краматорську
О.К. I/926 Барвенкове

Ф.К. 245 в марші на Лозову
О.К. II/334 Лозова
О.К. II/427 в марші на Краснопавлівку
О.К. I/444 в марші на Сахновщину

Дулаг⁴ 111 Горлівка
Дулаг 124 Павлоград з філіалом в Лозовій
Дулаг 180 Авдіївка, з частиною в Ясинуватій
Арм. зб. таб. в/п 11⁵ Ясинувата

Розподільчий пункт Горлівка для відправки на фронт 127 з
філіалом в Ясинуватій

2) [...]

Джерело:

ВА, РН 23/18, ВІ.8. Оригінал. Машинопис. Переклад з
німецької.

Примітки:

¹ Тиловий район армії 531 відносився до 1-ї танкової армії.

² Назва м. Єнакієве в 1936-1943 рр.

³ Назва м. Алчевськ в 1932-1961 рр.

⁴ Дулаг (нім. Durchgangslager) – пересильний табір
військовополонених.

⁵ Армійський збірний табір військовополонених 11.

56. Стаття газети "Український Донбас" про соціально- економічний стан Горлівки, 9 квітня 1943 р.

БЕСЕДА С ГОРОДСКИМ ГОЛОВОЮ НАЧАЛЬНИКОМ РАЙОНА
ГОСПОДИНОМ ГРИДНЕВЫМ В.В.

В настоящее время для достижения гибкости управления, Городская управа, на основании распоряжения местной комендатуры, выделила из себя районную Управу с соответствующими отделами, как пояснил нам г-н городской голова. Как районная, так и городская Управа подчиняются городскому голове и начальнику района. Штаты как городской, так и районной Управы укомплектованы.

Управой организованы 3 столовых для работников Управы и других учреждений с общей пропускной способностью в 500 человек, и одна из них для учителей, на 100 человек. Столовая при Управе кроме того, после 2-х часов, открыта как ресторан для всех граждан по умеренным ценам.

Управой и лично г-ном Гридневым уделяется большое внимание вопросам социального обеспечения. Нуждающимся оказывается помощь деньгами, углем и частично продуктами.

За 3 месяца текущего года выделено 22000 руб. постоянного пособия и 500 руб. единовременного. На лечение потрачено 34000 руб. Кроме того оплачены услуги Строительного Отдела по оказанию помощи нуждающимся в сумме 6423 руб. Количество людей, коим оказана помощь, достигает 3275 чел. В настоящее время имеется 4 детских дома, находящихся на полном иждивении отдела призрения. Можно сказать, что в Горловке уже покончено с детской беспризорностью. Весь доход от мельниц горуправа обращает на содержание детских домов.

В настоящее время отдел призрения занимается вопросом открытия столовой для нуждающихся. Кроме того, производится выдача угля по уменьшенной стоимости и часто даже бесплатно.

Городская промышленность сосредоточена в слесарно-механической, мебельной и небольшой швейной мастерских. Мебельная мастерская выпускает школьное оборудование, в слесарной мастерской, кроме мелкого ремонта, организуется выделка гвоздей. В скором времени предполагается открыть чугунно-литейный завод.

Уделяется также большое внимание вопросам народного здравоохранения. Разрешен вопрос об открытии для населения бани, которая вскоре начнет функционировать. Открыт венерический диспансер. Проводится очистка всего города от мусора и грязи, дезинфекция отхожих мест и т. д. Все время делаются детям противодифтеритные прививки.

По инициативе городского головы г-на Гриднева и под его непосредственным руководством восстанавливается разрушенное трамвайное хозяйство. Будет пущена пока одна линия.

В части народного образования предполагается открыть русские школы в Горловке для русского населения и введение русского языка как предмета во всех школах. К летнему периоду будет приведен в порядок городской парк, сделаны скамейки, киоски, рассажены цветочные клумбы.

В заключение нашей беседы с г-ном Гридневым, последний указал на те трудности, которые еще мешают работе Управы, а именно: недостаток транспортных средств, чем затрудняется доставка

продовольствия. Сейчас принимаются меры через Германское Командование для упорядочения вопроса снабжения населения, результаты этих мероприятий буду уже на днях заметны.

Джерело:

Беседа с городским головой начальником района господином Гридневым В.В. // Голос Донбасса. – 1943. – 9 апр.

57. Оголошення газети "Голос Донбасса" про реєстрацію німецького населення Горлівського району, 9 квітня 1943 р.

С 15 по 18.IV.43 г. ежедневно с 8 до 16 часов все немцы по происхождению и их семьи Горловского района обязаны зарегистрироваться, при чем им будут выданы удостоверения о национальности.

Кроме чисто немецких семей, причисленных к германской национальности, смешанные семьи, если:

1. Муж украинец, жена немка. В этом случае подлежат явке муж, жена и все наличные дети.

2. Муж немец, жена, наоборот, украинка. В этом случае также подлежат явке муж, жена и все наличные дети. Все члены семьи должны явиться лично. Необходимо взять с собой все семейные документы.

Место явки: СД – Горловское отделение.

Джерело:

Обязательная явка немцев по происхождению // Голос Донбасса. – 1943. – 9 апр.

58. Оголошення газети "Голос Донбасса" із закликом їхати на роботу до Німеччини, 9 квітня 1943 р.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

Только в Германии можно научиться правильно и умело работать. Посылайте сыновей и дочерей в Германию, если хотите из них сделать энергичных и умелых специалистов.

Джерело:

Голос Донбасса. – 1943. – 9 апр.

**59. Розпорядження штабу 1-ї танкової армії
ортскомендатурі I/452 Горлівка від 10 квітня 1943 р.
щодо організації танців для цивільного населення**

Командування 1 ТА
Відділ I с¹/АО

Штаб армії, 10.4.43

Відносно: ОК I/452 від 5.4.43
Стосовно: Танці цивільного населення

Ортскомендатурі I/452
Горлівка

Немає ніякої небезпеки в тому, щоб влаштувати для місцевого населення в обмеженій кількості танці за додержання наступних умов:

- 1) обмеження лише місцевими мешканцями,
- 2) наявність оголошень і поточних вказівок в наказах комендатури,
- 3) заборона алкоголю,
- 4) дозвіл спочатку проводити танці лише 2 дні на тиждень,
- 5) забезпечення порядку в залі за допомогою міліції, щонайменше у кількості 2 осіб,
- 6) поточна охорона навколишньої місцевості та здійснення контролю у залі патрулями жандармерії.

Ортскомендатура по закінченні місяця надає звіт.

Начальник штабу
за дорученням
[...]² (підпис)

Джерело:

ВА-МА, RH 21-1/162, Вл. 17. Машинопис. Оригінал. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Відділ I с штабу відповідав за ведення розвідки та контррозвідки.

² Вказуються структури, яким було повідомлено про це розпорядження.

60. Повідомлення коменданта тилового району армії 531 від 12 квітня 1943 р. про появу оунівських листівок

Тасмно

Комендант тиловим районом армії 531 Микитівка, 12.4.43
Відділ І с №494/43 тасмно.

Стосовно: Співробітництво ОУН з партизанами
Відношення: Штаб І ТА І с № 543/43 тасмно.

В Краматорську 28.3.43 місцевою поліцією було виявлено дві листівки ОУН (Організації українських націоналістів). В одній листівці – надрукованій на одній стороні, папір червоно-фіолетового кольору, формату приблизно А4 – партизанів закликають боротися лише за українську справу, а саме проти німців, а також проти Москви і приєднатися до бойових підрозділів ОУН. В іншій листівці, надрукованій з двох сторін на схожому папері половинного формату з заголовком "Українцям" підбурюють проти німців і закликають боротися проти Сталіна та Гітлера, служити лише українській справі та приєднатися до ОУН як до керівника цієї боротьби.

Ці листівки ймовірно друкуються в Галичині. Усіма засобами необхідно перешкоджати їхньому поширенню. Поширювачів цієї інформації необхідно затримувати і передавати ГФП¹.

Про появу в подальшому пропаганди ОУН необхідно повідомляти відділ І-с Корюка².

вик. обов'язки
підписал Хопке
оберст

Джерело:

ВА-МА, РН 23/18, ВІ.212. Оригінал. Машинопис. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ ГФП (нім. Geheime Feldpolizei – тасмна польова поліція) – структура, що здійснювала контррозвідувальні функції в тилу вермахту, боролася з проявами шпигунства, саботажу, ворожої пропаганди та іншої підривної діяльності.

² Корюк (Korück – Kommandant des ruckwartigen Armeegebietes) – комендант тилового району армії.

61. Розпорядження коменданта тилового району армії 531 про вербування таємної агентури з метою боротьби проти партизанів, 21 квітня 1943 р.

Таємно!

Комендант тилового району армії 531.

Відділ Іа / І с- №602/43 таємно

Микитівка, 21.4.43

Стосовно: Таємні агенти для боротьби з партизанами

Для боротьби з партизанами та бандитами, чієї появи слід очікувати в цьому районі, необхідним є створення мережі таємних агентів, що, як показав досвід, добре себе зарекомендувало.

Виходячи з цього при кожній ортскомендатурі необхідно виділити одного здібного офіцера, за певних умов особливо здібного унтер-офіцера, який встановить зв'язки з одним або декількома надійними таємними агентами. Вони не повинні бути знайомими населенню або один одному і мають залучатися через районного шефа або бургомистра. Особливо треба звертати увагу на ретельний підбір та перевірку таємних агентів. З ними повинен контактувати лише офіцер або унтер-офіцер, якому доручено цю справу; він мусить намагатися увійти їм у довіру.

Через таємних агентів офіцер або унтер-офіцер мусить намагатися одержувати якомога точніші відомості про появу та створення партизанів та бандитських груп, про партизанських пособників та інших ворожих по відношенню до німців осіб, особливо про підозрілих чужаків. Таємним агентам слід вказати на те, що за своє сприяння у справі знешкодження партизанів і бандитів та за відомості, які матимуть наслідком успішну боротьбу з ними, вони можуть одержати винагороду. Вона мусить підвищуватися в залежності від значення повідомлення і т. ін., починаючи з грошової премії або продуктів та делікатесів в невеликому обсязі. За умови особливо цінних відомостей ця винагорода може підвищуватися до вартісного співвідношення у 1000 крб. або може слідувати наділення землею у подвійному розмірі нинішньої селянської садиби. Заради стимулювання пильності та енергійності таємних агентів рекомендується відповідним чином винагороджувати навіть повідомлення невеликого значення. Стосовно виділення премій та, відповідно, нагородження землею, міститься вказівка на с. 24 підбірки виданих відділом VII¹ штабу командуючого тиловим районом групи армій В розпоряджень.

Мережу таємних агентів необхідно створити прискореними темпами. Імена офіцерів, відповідно унтер-офіцерів, що займаються цим, необхідно повідомити до 30.4.43 відділу I с. Корюка.

вик. обов'язки
підписал Хопке
оберст

Джерело:

ВА-МА, RH 23/18, ВІ.203. Оригінал. Машинопис. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Відділ VII – відділ військової адміністрації.

62. Повідомлення групи таємної польової поліції 626 про недозволені зв'язки військовослужбовців вермахту із жителями Горлівського району, 25 квітня 1943 р.

Група ГФП 626
Польова пошта 37466

Місце дислокації, 25 квітня 1943

Місячний звіт за квітень 1943 р.

[...]

II. Поява вермахту серед населення.

[...]

Сапер Корбер вже був засуджений військовим трибуналом 1-ї танкової армії за недозволену відлучку, проте йому вдалося втекти з місця ув'язнення при ортскомендатурі Горлівка і знайти притулок у однієї з росіянок, з якою від підтримував любовні зв'язки. Росіянка була згодна, щоб він залишався в неї до кінця війни. Частина свого обмундирування К. продавав через неї цивільним особам. Росіянка також була заарештована і по закінченні слідства розстріляна. [...]

Гренадер Шварцрок у критичний період лютого 1943 р.¹ втік через боягузтво зі своєї частини і переховувався 5 тижнів на приватних квартирах поблизу Макіївки та Горлівки. Продовольство він одержував у маршових продовольчих пунктах та в солдатських домах відпочинку, де міг регулярно міняти [...].

Джерело:

ВА-МА, RH 21-1/162, ВІ. 18-20.

Примітки:

¹ Мається на увазі наступ радянських військ у Донбасі, який на деякий час загрожував оточенням німецьких військ на південному відтинку Східного фронту.

63. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про вербування дівчат 1924-1925 рр. народження на роботу до Німеччини, 25 квітня 1943 р.

С 27 апреля по 6 мая производится призыв девушек, родившихся в 1924-25 гг. на работу в Германию.

Это новое распоряжение Германского Верховного Командования вызвано потребностями борьбы с большевизмом.

Население Донбасса, в том числе жители нашего Горловского района, всегда поддерживало Германскую власть, освободившую его от большевистского ярма, всегда охотно откликалось на все обращения и требования германских военных властей.

Каждый из нас является участником гигантской борьбы против большевизма, борьбы за создание Новой Европы, каждый из нас должен нести жертвы ради достижения этой великой цели.

Враги распространяют нелепые и злобные измышления в связи с работой наших мужчин, женщин и девушек в Германии.

Наши девушки, отъезжающие в Германию, будут хорошо там одеты, насколько это позволяют условия военного времени. Им обеспечивается постоянный обмен письмами с родными. Отдельные письма будут опубликованы в газете.

Комиссии, состоящей из бургомистра, врача и одной матери, предоставляется право посещения временных общежитий девушек для наблюдения за правильным содержанием и питанием их.

Наши девушки получают в Германии высокую квалификацию и возвратятся оттуда опытными, знающими свое дело работницами, которые принесут огромную пользу своей возрождающейся родине.

Мы не сомневаемся в том, что и в этот раз как призываемые девушки, так и все население Донбасса сознательно отнесутся к новому распоряжению германских властей и всемерно поддержат его.

Джерело:

К призыву девушек // Голос Донбасса. – 1943. – 25 апр.

64. Інформація стосовно режиму роботи видовищних закладів Горлівського району під час Великодня, 25 квітня 1943 р.

В праздничные дни Светлого Воскресения 25 и 26 апреля во всех театрах г. Горловки и района состоятся концерты и постановки для гражданского населения.

г. Горловка. 25-IV-43 г. в Солдатском кино демонстрируется кино-фильм "Вечером в степи". Клуб им. Шевченко – в 16 час. – пьеса "Дай сердцеві волю, заведе в неволю". Ново-Горловка. В 14 и 16 часов – кино-фильм "Не обещай мне". Комсомольск. В 10 час. культур-фильм и хроника, в 15 час. доклад о жизни и творчестве Шевченко.

26.IV. Понедельник. Горловка. В Солдатском кино в 15 час. – концерт группы Королева. Клуб им. Шевченко в 12, 15, 17 час. – кино-фильм "Рай холостяков". Ново-Горловка. В 16 час. – п'еса "Дай сердцеві волю, заведе в неволю". Комсомольск. В 12 час. – кино-фильм, в 17 час. – концерт.

Джерело:

Театр и кино в пасхальные дни // Голос Донбасса. – 1943. – 25 апр.

65. Розпорядження командування 1-ї танкової армії про порядок використання робочої сили, 21 квітня 1943 р.

Командование танковой армии

Штаб армии 21.4.43 г.

Отд. 2 штаба/

№ 1123/42 секретно

19 танковая дивизия

принято 1 мая 1943 г.

№ 635/43

Большая нужда в рабочей силе для войск и хозяйств в районе действий, а так-же необходимость иметь большое число восточных рабочих для использования их в империи, требует исполнения наряду с гражданским населением и военнопленных. Использование их должно быть контролируемо и планомерно.

Для этого приказываю: [...]

III. Запросы на рабочую силу нуждающимися.

Все запросы на рабочую силу направляются в соответствующие конторы труда. Только после того, что соответствующие учреждения могут удовлетворить требование частично, или же совсем не

удовлетворяют его, в связи с нехваткой рабочей силы, могут подаваться запросы на военнопленных.

Конторы труда находятся в Гришино, Константиновке, Ясиноватой, Краматорской, Горловке, Славянске, Артемовске, Лозовой, Кагановиче.

за ком. танк. армии полковник ГАСМЕР

Перевела: Инструктор-литератор 7 отд. НОАРМа 27
лейтенант в/с.
Шульман.

Джерело:

РГАСПИ, ф. 69, оп. 125, д. 173, лл. 138-140. Машинопис. Копія.

66. Інформація відділу військового управління 1-ї танкової армії про стан промисловості в тилу армії, 30 квітня 1943 р.

Відділ VII (Військове управління)

30.4.1943.

Таємно.

Звіт про ситуацію за квітень 1943 р.

[...]

С. Економіка [...]

3.) Промисловість.

а) Вугільна промисловість

До армійської зони належать відтепер райони Гришиного з дирекціями 6а та 6б, Горлівка з дирекціями 9 та 10, Лисичанськ з дирекцією 1 та частина вугільного району Первомайськ з дирекцією 2. Група Горлівка за попередній місяць досягла середнього видобутку близько 1100 тон на місяць. В області групи Гришиного видобуток становить 1800-2000 тон на день. Напередодні ворожого прориву¹ в цілому видобувалося близько 2500 тон на день. Вуглевидобувна область дирекціону Лисичанськ знаходиться в зоні бойових дій і тому до ладу не введена. В зоні дирекціону Первомайськ нез'ясованим залишається ще питання, 1 чи то 2 групи шахт мусять бути введені до ладу.

Адміністрацією районів та міст, зокрема Гришиного, Микитівки і т. ін. з дозволу Бергхютте Ост² розробляється декілька невеликих шахт для задоволення потреб цивільного населення.

На ртутному комбінаті в Микитівці вироблено 1232 кг. ртуті. Комбінат використовується на 75 %.

3 солевидобувні шахти в Артемівську працюють в обмеженому режимі з середньодобовим видобутком близько 250 тон. [...]

(підпис)

Військовий радник

Джерело:

ВА-МА, RH 23/18, Bl.171-178. Машинопис. Оригінал. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Мається на увазі прорив радянських військ в лютому 1943 р. до Красноармійська.

² Повна назва – Berg und Hüttenwerk Gesellschaft Ost (Гірничо-металургійне акціонерне товариство "Схід").

67. Інформація міністерства пропаганди III Рейху про періодичні видання, що виходили на окупованій території, не пізніше квітня 1943 р.

ПРЕСА

[...]

На східних територіях виходили до цього часу наступні іншомовні газети:

Назва

Місце виходу

Україна

Волинь (Wolhynien)

Рівне

[...]

Український голос (Ukrainische Stimme)

Луцьк

[...]

Український Донбас (Das ukrainische Don-Becken)

Горлівка

[...]

Джерело:

ВА, R 55/1299, ff. 278-282. Машинопис. Копія. Переклад з німецької.

68. Інформація розвідвідділу 1-ї танкової армії вермахту стосовно передбаченого забезпечення радянських перебіжчиків газетами, що видавалися на окупованій території, 4 травня 1943 р.

Командування 1 танкової армії
Відділ І с

Штаб армії, 4.5.1943

Пам'ятка щодо обслуговування перебіжчиків.

[...]

3) Обслуговування буде здійснюватися наступним чином:

а) газети:

перебіжчики одержують:

1) газету "Голос Донбасса" (Stimme des Donjez-beckens) у співвідношенні 1:10. Газета буде мати додаток, призначений для перебіжчиків.

2) газету для військовополонених "Заря". Розподіл здійснюватиметься у відповідності з кількістю, що надійшла до армії.

[...]

Майор

Джерело:

ВА-МА, RH 21-1/165, Вл. 19-20. Машинопис. Оригінал.

Переклад з німецької.

69. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про необхідність обов'язкової реєстрації осіб, що перебувають на території Горлівського району, 21 травня 1943 р.

Население Горловки и района все время охотно шло навстречу всем распоряжениям германских властей и сотрудничало с ними.

Мы уверены, что горловчане впредь будут выполнять приказы и распоряжения германских властей и помогать им.

Мы напоминаем в особенности о необходимости строгого выполнения правил об обязательной прописке в полиции всех вновь прибывающих в Горловку лиц.

Эта прописка имеет очень большое значение в борьбе с темными элементами и партизанами, могущими принести огромный вред как германским властям, так и нашему населению.

Нарушение этого правила домовладельцами и квартирохозяевами будет строго караться, вплоть до смертной казни в особо серьезных случаях.

Джерело:

Важное предостережение // Голос Донбасса. – 1943. – 21 мая.

70. Пропозиції коменданта тилового району армії 531 щодо підвищення рівня дисципліни військовослужбовців вермахту, 22 травня 1943 р.

Копія

Комендант тилового армійського району 531

Відділ II а.

Відносно: Підтримка дисципліни

Микитівка, 22.5.1943

Відношення: без подій.

Командуванню 1 армії. Відділ II а.

Численні спостереження останнім часом дають підстави визнати за необхідне з метою підтримки дисципліни та зменшення негативних явищ в інших сферах приписати розквартирування військовослужбовців вермахту (включаючи вільнонайманих службовців) окремо від місцевого населення. В тих випадках, де повне відокремлення є неможливим, принаймні треба уникати розміщення солдатів окремо по приватних квартирах.

Ця вимога продиктована в основному наступними спостереженнями

1) Збільшуються випадки, в яких військовослужбовці (проте також залізничники, службовці організації Тодт¹) спекулюють продуктами, предметами одягу та іншими службовими речами, оскільки їх спонукають до цього або нечувано високі ціни на речі, що пропонуються, або прагнення здобути таким чином прихильність жінок, що проживають на квартирах. Ті, хто живе на квартирах, отже люди, які випадають з поля зору, схильні до проступків такого роду, у той час як спільне проживання декількох солдатів служить стримуючим фактором щодо цього.

2) Недозволені відлучки та випадки дезертирства здійснюються в переважній масі під впливом господарів, за їхньої безпосередньої співучасті у випадку тісних зв'язків з жінками-господинями, проте

також за умови свідомого сприяння та щоденної допомоги зловмисно налаштованих жителів, які переховували солдатів в своїх оселях, надавали їм цивільний одяг, тижнями їх харчували. Також особливої шкоди завдається окремо розквартированим особам, тут найбільш легко встановлюються найтісніші стосунки з господарями. Перебування солдатів на колективному постойі, де вони знаходяться під наглядом групи і, відповідно, командира, виключає більшість приводів для такого роду порушень.

3) Найбільші заперечення існують стосовно окремого розквартирування. Постійно зростаюча протягом перебування на Сході готовність до взаєморозуміння між солдатом та місцевим жителем призводить до зростання цієї небезпеки. Часто, з метою викликати до себе інтерес за допомогою тривалої розмови – до речі, та вада, яка спостерігається серед нас, німців – солдат пускається в тривалі розмови з своїм господарем, говорить про свою службу, ділиться своїми власними спостереженнями стосовно військових приготувань, розповідає, прибувши з відпустки, про складнощі на Батьківщині, про бомбардування, про зростаючу втому від війни і постачає таким чином ворожу розвідку небезпечним матеріалом. Він люб'язно бере з собою листи своїх господарів або інших жителів для зайнятих на роботах у Рейху їхніх родичів та привозить такі ж назад. Для ворожої розвідки тут створюється особливо благодатне поле для дій, тим більше, що йдеться не про згадувані окремі випадки, зумовлені кримінальними нахилами або сексуальними бажаннями, а про бездумних бовтунів, які широко зустрічаються.

4) Збільшення кількості статевих хвороб, про які повідомляють санітарні служби, має своєю причиною, зрозуміло, тривале тісне співмешкання солдатів та жителів. В цьому випадку людина, що мешкає одна, особливо піддається впливу. Чистоплотне відокремлення могло б тут також вплинути особливо сприятливо.

5) Військовослужбовці вермахту, що розміщуються з місцевими жителями в обмеженому просторі, постійно піддаються небезпеці завошивлення і, разом з цим, захворювання на туберкульоз. Також їм загрожують і інші хвороби. Наприклад, прямо зараз в теплу пору року військовослужбовців дуже часто спокушає дурний приклад цивільних пити некип'ячену воду, оскільки їх переконують, що це зовсім не загрозливо.

Підсумовуючи слід зазначити, що існують серйозні причини для того, щоб за допомогою дієвих заходів позбавитися цієї небезпеки з метою підтримки дисципліни задля збереження таємниці і боєздатності військ.

Розквартирування військовослужбовців вермахту в казармах та блоках через небезпеку повітряних нальотів є недоцільним. Проте в багатьох випадках без занадто великих складнощів можна здійснити розміщення військ на вулицях або у житлових кварталах. Для впевненості необхідно повністю виключити розквартирування солдатів окремо і утримувати їх у гіршому випадку малими групами у звільнених кімнатах окремо від цивільних.

Ці заходи слід було б розглядати як виправдані та доречні, навіть якщо б вони викликали невдоволення в цивільного населення. Загалом міське населення пов'язане із своїм житлом не настільки тісно і дозволить евакуювати себе відносно легко. Навіть для сільського населення ці складнощі у жодному разі не є неподоланими.

Виходячи з цього було б доречним видати один основоположний наказ такого змісту для всього району армії.

Розташовані тут війська вже були проінформовані стосовно змісту цих пропозицій.

З оригіналом вірно
(підпис)
Гауптман

Оригінал завірив

Джерело:

ВА-МА, RH 23/18, ВІ. 92. Машинопис. Оригінал. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Організація Тодта (назва пов'язана із іменем Фріца Тодта (1891-1942 рр.) – державного та воєнного діяча нацистської Німеччини) являла собою напіввоєнну інженерно-технічну організацію, в сфері компетенції якої лежала реалізація великих будівельних проєктів, зокрема будівництво автомобільних та залізничних шляхів, а також споруд оборонного призначення.

71. Повідомлення газети "Донецкий вестник" про поїздку групи гірників Сталінської області до Німеччини, 30 травня 1943 р.

26 мая за границу выехала очередная группа в 15 человек рабочих, служащих и инженеров горной промышленности Донбасса с целью ознакомления с современной национал-социалистической Германией. Участники этой поездки, организованной группой ББ¹ Хозяйственной инспекции Юга, горняки из районов Гришино,

Горловки, Сталино и Чистяково, должны будут по возвращении своем подробно и правдиво рассказать своим сослуживцам и сотоварищам о том, что они видели там, в новой Германии, для того, чтобы правда о современной Германии становилась все больше и больше достоянием широких масс нашего народа.

Накануне отъезда для участников экскурсии была организована товарищеская вечеринка, в которой приняли участие представители германской Хозяйственной Инспекции и Хозяйственного Командования. Выступивший с приветствием и краткой речью один из руководящих работников группы "ББ", ст. военный советник г. Энгельбрехт, сказал: "Эта поездка многим из вас откроет глаза. После того как вы сами своими глазами увидите, что могли сделать национал-социалисты в Германии всего лишь за 10 лет, из которых 4 года прошли в условиях тяжелейшей войны, я не сомневаюсь, что вы сделаетесь горячими сторонниками идей национал-социализма". "Германский рабочий и украинский крестьянин, – сказал в заключение г. Энгельбрехт, – совместной работой обеспечат будущность и счастье всех народов Новой Европы".

П.И.

Джерело:

Экскурсия в Германию // Донецкий вестник. – 1943. – 30 мая.

Примітки:

¹Группа ББ – скорочено від нім. Betriebsförderung und Berufserziehung (сприяння виробництву та професійна підготовка).

72. Інформація відділу військового управління (відділ VII) щодо пропагандистського забезпечення населення, 31 травня 1943 р.

Командування 1 танковою армією

Штаб армії, 31.5.43

Відділ оберквартирмейстера / VII

Щоденник № 955/43 таємно.

Таємно.

Звіт про ситуацію за травень 1943.

A. Політична ситуація [...]

3) Пропаганда.

Окрім пропаганди через поширення чуток була виявлена ворожа пропаганда шляхом розкидування листівок з літаків. Власну

пропаганду було посилено, проте все ще недостатньо. Окрім газет, що вже виходять в Горлівці, Слов'янську, Краматорську, Лозовій у звітний період в Костянтинівці знов почала виходити українська газета "Відбудова" накладом у 4300 штук. Готується вихід в Кагановичі¹ української газети "Денські ранок"² накладом у 5000 примірників. Обидві газети забезпечуються з боку відділення пропаганди Україна.³

Театральні вистави для цивільного населення відбувалися в Слов'янську, Костянтинівці, Дружківці, Артемівську, Горлівці, Гришиному⁴, Яснуватій та Лозовій. Кіносеанси для цивільного населення мали місце в Горлівці, Микитівці, Гришиному, Костянтинівці, Дружківці, Авдіївці та Яснуватій.

За умови читацького голоду, перш за все в населення промислових центрів, з точки зору пропаганди було б дуже добрим якби можна було надати для використання не лише листівки та брошури, але й, за умови невисокої оплати, також і книги українською мовою [...]

Джерело:

ВА-МА, РН 23/18, ВІ. 69, 70-71. Оригінал. Машинопис.
Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Назва залізничної станції Попасна у 1938-1943 рр.

² Газета, яку почали видавати в Попасній наприкінці травня – на початку червня 1943 р., називалася "Ранок".

³ У звіті відділ пропаганди U (Propaganda-Abteilung U) невірно названо "відділенням Україна" (Propagandastaffel Ukraine). Останні являли собою структури, котрі підпорядковувалися відділу пропаганди U.

⁴ Назва міста Красноармійськ до 1934 р.

73. Доповідна записка командування 1-ї танкової армії штабу групи армій "Південь" щодо організації пропагандистських заходів з метою залучення місцевого населення на роботу до Німеччини, 3 червня 1943 р.

Командування 1 танкової армії
Відділ I-с (II) №1075/43 таємно

Штаб армії, 3.6.43

Стосовно: Пропагандистське забезпечення роботи українських робітників в Рейху.

Групі армій "Південь", Іс / місце дислокації пропаганди

Російський (український) журнал "Голос Донбасса"¹, що видається в Горлівці, планомірно використовувався для пропагандистського забезпечення роботи у Німеччині. Виходячи з публікації розпоряджень, які мають відношення до цього, протягом всього цього часу в статтях поширювалася інформація з позитивною оцінкою роботи в Німеччині.

Найбільший вплив, проте, мали регулярні публікації листів, які надходили додому від тих, хто був задіяний на роботі в Рейху. При цьому публікувалися адреси в Горлівці, для того, щоб з самого початку недовірливо налаштовані читачі могли це легко перевірити. Останнім часом надходять також зображення авторів листів.

Вплив цих пропагандистських заходів без сумніву може бути оцінений як позитивний. Зрозуміло, що самі вони, без пропагандистських дій в рамках підготовки до Великодня, були не в стані забезпечити такий масштабний захід як необхідність залучення дівчат 2 років народження. Проте все ж таки вдалося поширити мережу розповсюдження листів від зайнятих на роботі українок на всю читацьку аудиторію, іншими словами на весь тиловий район армії.

Ці листи є найбільш потужною пропагандистською зброєю, яка може бути надана зараз у розпорядження. Стосовно цього один приклад:

В одному з таборів, в якому знаходилися українки, частково залучені на роботу примусовим шляхом, на великодньому тижні панував настільки пригнічений настрій, що істеричні голосіння та ридання робили необхідним вжиття швидких та рішучих заходів. Оскільки ті засоби, які були в розпорядженні (ігри, радіомовлення) перестали діяти, було уповноважено одного з армійських перекладачів та місцевого редактора "Голосу Донбасу" почитати відібрані листи. Їх було вислухано з підвищеною увагою, наслідком чого стала зміна настрою, яку, зрозуміло, в подальшому втримати не вдалося.

Опитування стосовно впливу пропагандистських аргументів серед населення майже одноставно дозволяє стверджувати, що зараз з боку українок, які знаходяться на роботі в рейху, скарги головним чином йдуть через занадто малий раціон хлібу. Заходи щодо духовного забезпечення і добре ставлення, яке явно має місце, в цілому визнаються. Проте всі вони, виходячи з того факту, що звиклі до хлібу в якості своєї головної їжі українці відчують постійно голод, блякнуть. Вони ще ростуть і важко звикають до столу, який переважно складається з супу та картоплі.

Варто було б подумати над тим, щоб відповідальними за це інстанціями, наскільки це дозволяє ситуація, було б здійснено зміну в структурі виділеного харчування у бік збільшення частки хлібу.

Було б необхідно здійснити наступні пропагандистські заходи, які обіцяють успіх:

1. Формування комісій з представників бургомістратів, лікарів та батьків, яким було б запропоновано займатися питаннями забезпечення та створення життєвих умов в збірних таборах аж до самої відправки.

2. Збільшення числа поїздок у Німеччину до головних місць роботи.

3. Збільшення кількості показів пропагандистських фільмів серед населення. Ці фільми можуть бути не новими, для цього може бути використаний той матеріал, який вже є у наявності. Варто було б звернути увагу на: німецькі міста та ландшафти, види шляхів, переважно у великих містах, загальні види всякого роду заводів, місця роботи, навчання та всі заклади для забезпечення родин, наприклад ідальні, дитячі садки, лікарні, парки, музичні колективи і т. ін.

Ці фільми мають бути зроблені за зразком "Вохеншау"³ і постійно демонструватися в усіх доступних для цивільного населення кінотеатрах. Населення дуже сприймає такого роду заходи та помічає їхню відсутність дедалі більше. Вартою уваги є його готовність сприймати ці речі не як цілеспрямовану пропаганду. Місцеве населення дедалі більше переконується, що навіть в часи найактивнішої пропаганди проти нас в радянській Росії "німецька техніка" та становище робітників на заводах ніколи не зображувалися як погані. Цією глибокою повагою до німецької техніки пояснюється необхідність ілюстративного матеріалу.

4) "Вохеншау", які раніше дивилися дуже добре, після того, як вони стали містити більше, ніж раніше, ілюстрацій зі Сходу, зараз меншою мірою підходять для демонстрації в східних областях. Тут бажать більше дивитися на німецькі види. Від реалізації цих пропозицій у широкому масштабі можна було б чекати більш стійкого пропагандистського ефекту на місцеве населення.

5) [...]

За командування танкової армії
Начальник штабу
(*pidnuc*)

Джерело:

ВА,РН 21-1/165, ВІ. 21-22. Машинопис. Копія. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ "Голос Донбасса" являв собою газету, а не журнал, що видавалася російською мовою.

² "Вохеншау" (Die Deutsche Wochenschau) – тижневі випуски німецької кінохроніки.

74. Інформація про організацію виробничого навчання на окупованій території, в тому числі і в Горлівці, 1943 рік.

А. Військове господарство в операційному районі Сходу в 1941-1943 рр. Дослідження з історії господарського штабу Схід. За документами фахових груп підготовлено генерал-майором Гансом Нагелем¹.

[...]

5. Керівництво та забезпечення місцевого населення.

[...]

Виробниче навчання.

Виробниче навчання молоді та дорослих, що потребувалося, ставило за мету підвищення продуктивності праці та покриття нестачі кваліфікованих робітників. Основоположним принципом було швидке навчання.

Навчання учнів водночас означало і виховання. Було створено куточки навчання, навчальні майстерні і навіть фахові школи з інтернатами для юнацтва. За результатами багатьох екзаменів, теоретичних та практичних перевірок було складено навчальний план. Викладачі на навчальних курсах пройшли професійну та світоглядну підготовку.

Із цими, лише частково підготовленими майстрами та підмайстрами, керівники підприємств створили на підприємствах куточки навчання та навчальні майстерні. Господарський штаб "Схід" закупив інструменти та надав їх у розпорядження. Одяг та харчування були забезпечені в необхідному обсязі.

Значущість професійного навчання відбилася у цифрі 52 105 учнів. [...]

На південному відтинку налічувалося близько 31 500 учнів (з числа яких 950 в Криму) для забезпечення підприємств. Крім того було проведено навчальні курси для підмайстрів та майстрів виробничого

навчання в Маріуполі, Таганрозі, Сталіно, Артемівську, Костянтинівці, Мушкетовому, Чистяковому, Горлівці, Гришиному та ін. Вони надали процесові відбудові надзвичайний імпульс.

Цю велику роботу було підтримано за допомогою створення багатьох двомовних навчальних та методичних посібників, а також постачання наборів інструментів. Учнів було підготовлено за наступними спеціальностями:

слюсарі з ремонту автомобілів, тракторів та літаків,
ковалі та теслі,
механіки, слюсарі з ремонту механізмів,
електоротехніки, столяри,
чинбарі, малярі,
кравці, чоботарі.
[...]

Джерело:

Die deutsche Wirtschaftspolitik in den besetzten sowjetischen Gebieten 1941-1943: der Abschlussbericht des Wirtschaftsstabes Ost und Aufzeichnungen eines Angehörigen des Wirtschaftskommandos Kiew / [hrsg. und eingeleitet von Rolf-Dieter Müller]. – Boppard am Rhein: Boldt, 1991. – S. 345-346.

Примітки:

¹Ганс Нагель (1882-1964) – один з організаторів військової промисловості III Рейху, під час війни займав ряд ключових посад в Господарському штабі "Схід", в 1942-43 рр. займав посаду генерального інспектора господарських інспекцій Сходу, очолював господарську інспекцію Дон-Донець.

75. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про скоєні цивільним населенням Горлівського району кримінальні злочини, 4 червня 1943 р.

Агличева Клавдия и Скovich Зинаида из Орджоникидзе¹ 23.-12-42 г. ограбили и убили гражданку Тулаеву. Обе были приговорены к смертной казни. Незадолго до приведения в исполнение смертного приговора они бежали, но несколько дней тому назад вновь задержаны германской жандармерией. Приговор приведен в исполнение.

Виктор Коноваленко из Новой Горловки 16.-3-43 г. из побуждений подлой мести ограбил и убил своего товарища Виктора

Безуглова. Господин комендант приговорил преступника к смертной казни.

Михаил Маслаков из Комсомольска заключен за повторную кражу со взломом в концентрационный лагерь на все время войны.

Джерело:

Происшествия // Голос Донбасса. – 1943. – 4 июня.

Примітки:

¹ Назва м. Єнакієве в 1936-1943 рр.

76. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про організацію кіносеансу для цивільного населення, 4 червня 1943 р.

Горловка, 3 июня. 29 мая в солдатском кино для гражданского населения был дан первый кино-сеанс.

Перед началом сеанса представитель германских войск выступил с краткой речью. Он сказал, что такие сеансы будут и впредь повторяться каждую субботу, чтобы каждый рабочий смог после трудовой недели культурно отдохнуть. После этого представитель немецкой власти рассказал краткое содержание кино-картины. Это дало возможность почти полностью понять немецкий фильм "Большой номер" (Die Grosse Nummer).

Зрители были очень довольны как чудесной картиной, так и немецкой организацией этого культурного отдыха.

Джерело:

Местная жизнь // Голос Донбасса. – 1943. – 4 июня.

77. Інформація відділу VII (військове управління) 1-ї танкової армії про діяльність баптистських громад в районі Горлівки, 30 червня 1943 р.

Додаток 2 до звіту про ситуацію за червень 1943 р.
1 ТА. Оберквартирмейстер / VII від 30 червня 1943

[...]

Стосовно: Церковне питання.

[...]

2) Баптисти.

В деяких громадах є декілька маленьких баптистських общин. Вони називають себе євангельськими християнами (баростоті)¹. Кількість прихильників невелика, переважно від 50 до 150 осіб. В районі Горлівки знаходиться, наприклад, 3 общини та в районі Дзержинська 2 общини. [...]

Джерело:

ВА-МА, РН 23/19, ВІ. 95. Машинопис. Оригінал. Переклад з німецької.

Примітки:

¹ Очевидно, має місце невірна передача терміну "баптисти".

78. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про встановлення з 18 липня 1943 р. нових продовольчих норм для населення

На основани указани Хозяйственного командования группы ББ¹ от 14.V.43 г. о снабжении гражданского населения, работающего в учреждениях и предприятиях освобожденных областей, с 18 июля с.г. устанавливаются следующие нормы снабжения продовольствием.

Наименование	Работники нормального труда	Работники тяжелого труда	Подземные рабочие	Находящиеся в лагерях	Иждивенцы, инвалиды и впавшие в нужду	Дети до 14 лет
Номенклатура	I гр.	II гр.	III гр.	IV гр.	V гр.	—
Мясо	150	250	350	250	100	50
Жиры (животное масло)	75	125	230	130	50	25
Хлеб печеный	2000	3500	4000	2500	1500	750
Картофель	3500	4500	4500	7000	2500	1250
Крупа	250	400	500	150	-	-
Сахар	-	-	150	110	-	-
Соль	-	-	-	35	-	-
Чай	-	-	-	14	-	-

Примечание: В случае отсутствия каких-либо продуктов, допускается в пределах калорийности замена их другими продуктами по следующей норме.

1. Мясо – растительным маслом	15	25	—	25	10	5
2. Масло животное – растительным маслом	65	100	200	80	40	20
3. Картофель – хлебом	1150	1470	1470	2400	850	425
4. Сахар, чай и соль – хлебом	—	—	275	200	—	—

Горловское Продовольственное
Управление

Джерело:

Новые продовольственные нормы // Голос Донбасса. – 1943. – 23 июля.

Примітки:

¹Группа ББ – скорочено від нім. Betriebsförderung und Berufserziehung (сприяння виробництву та професійна підготовка).

79. Повідомлення газети "Голос Донбасса" про проведення зібрань з метою інформування населення про умови життя та праці в Німеччині, липень 1943 р.

Горловка, 30 июля. Чтобы выбить у слухов всякую почву и рассеять всякие сомнения относительно жизни и работы наших рабочих и работниц в Германии, с 7 по 12 августа в Горловском, Константиновском, Артемовском, Дзержинском и Дружковском районах будет проведена большая раз'яснительная работа по этому вопросу. Будут организованы народные собрания, доклады, киносеансы.

Мы услышим правду о жизни и работе наших товарищей, о том, как они развлекаются в свободное время, как они с бодрым и радостным настроением куют победу над общим врагом. Все это представляет для нашего населения огромный интерес и мы уверены,

что горловчане не упустят возможности узнать правду о положении наших рабочих в Великой Германии.

Джерело:

Местная жизнь // Голос Донбасса. – 1943. – 30 июля.

80. Розпорядження командування 1-ї танкової армії від 14 червня 1943 р. про створення концертних груп для обслуговування німецьких військ

(додаток №4 до звіту про діяльність за період з 1 травня по 31 серпня 1943 р. відділу I-с штабу 1-ї танкової армії)

Командування 1 танкової армії Штаб армії, 14.6.1943.
Відділ I-с

Відносно: посилення забезпечення військ за допомогою місцевих концертних груп.

1) Оскільки в розпорядженні немає достатньої кількості театральних груп КДФ¹, забезпечення військ групами КДФ уявляється недостатнім. На додаткове посилення групами КДФ розраховувати не слід.

Діяльність місцевих груп була успішною. Проте кількість цих місцевих театральних груп є ще занадто малою.

2) Робота із забезпечення військ, що знаходяться на фронті, мусить бути посилена. Для цього виділяють:

театри в: Горлівці,
Артемівську,
Костянтинівці,
Слов'янську,
Кагановичі,
Дружківці та
Краматорську

кожен по невеликій місцевій групі в кількості до 15 осіб.

Ці театральні групи мусять розробити різноманітну програму тривалістю близько 1,5 години. Має бути передбачений виступ на свіжому повітрі та без піаніно.

Новоутворені місцеві театральні групи мусять бути створені до 28.6.43.

Повідомлення про виконання водночас з наступними даними:

- а) ім'я керівника,
- в) персонал (чоловіки та жінки),
- с) програма

до 26.6.43 відділу І-с штабу 1-ї танкової армії.

3) Решта місцевих митців вище названих військових театрів (головним чином залишатимуться хори) має під час відсутності концертних груп виступати в лазаретах, проводити репетиції та вдосконалюватися. Крім того слід брати до уваги проведення активної пропаганди на населення.

4) Нові місцеві концертні групи призначені лише для фронтових частин. Вони будуть у відповідності з інструкцією віддлу І-с штабу 1-ї танкової армії задіяні таким чином, щоб у липні два рази тривалістю 10 днів кожний бути наданими у розпорядження дивізій (попередній графік 1-10.7 та 10-25.7.43).

За командування армії
начальник штабу
(*нідпис*)

[...]²

Джерело:

ВА-МА, RH 21-1/165, Anlage 4 zum Tätigkeitsbericht vom 1.Mai bis 31.August 1943.

Примітки:

¹ Політична організація "Сила через радість" (нім. Kraft durch Freude, КДФ) займалася питаннями організації та контролю дозвілля німецького населення у відповідності з ідеологічними настановами націонал-соціалізму.

² Вказуються структури, яким було повідомлено про це розпорядження.

81. Інформація економічної інспекції "Південь" про заходи з евакуації та масштаби руйнувань при відступі з Донецького басейну, 28 грудня 1943 р.

ЕКОНОМІЧНА ЕВАКУАЦІЯ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ¹

Протягом часу до початку серпня 1943 р., незважаючи на активні бойові дії та перехід з рук в руки Харкова, Донецький басейн залишався осторонь бойових дій і тому являв собою базу для найінтенсивнішої планувальної та відбудовчої роботи. Проте після 21.8.43 р. тактична ситуація всупереч очікуванням та вказівкам, що зумовлювалися цими очікуваннями, змінилася настільки швидко, що

ворог за час з 21.8. до 10.9 43 р. зумів повернути собі весь Донецький басейн і після здачі 10.9 Маріуполя 30.9 досяг Дніпра.

Стрімкий розвиток подій вимагав від господарських організацій максимальної організації, діяльних та відповідальних зусиль для того, щоб завдати ворогові шляхом повернення цього важливого економічного району досягти швидкого істотного зростання свого військового та людського потенціалу [...].

10.8.43 з боку командування групи армій "Південь" інспекції було дано усну вказівку надати міркування про те, які заходи можуть бути здійснені для ослаблення потенціалу Донецького басейну. Водночас було дано вказівки якнайшвидше розпочати реалізацію тих заходів, які могли бути здійснені без залучення підпорядкованих організацій. Інспекція змогла стосовно цього повідомити, що вже з 7.8 нею здійснювалися наступні заходи:

а) Довіз шкір до Таганрогу було припинено, обробітку шкір було передано на інші підприємства. Сировину було вивезено.

в) На підставі узгодженого з розпорядженнями інспекції наказу рейхсміністра Шпеера² організація Шу³ одержала доручення цінні залізні і сталеві вироби, особливо вироби печей Сіменса, які з самого початку треба було затримувати, відправити до Німеччини.

В) Цінні машини з азотних заводів Горлівка та Смолянка було демонтовано і відправлено до Німеччини. [...]

Результат всіх акцій з евакуації в сфері промисловості (за виключенням легкої та харчової промисловості) обраховується цифрою приблизно в 7800 вагонів, які було вивезено з усякого роду господарчими товарами, в тому числі з району Вікдо⁴ Сталіно понад 1050 вагонів, Київ – більш ніж 2300 вагонів, Дніпропетровськ – 1760 вагонів, Запоріжжя – 1100 вагонів, Каменське⁵ – понад 600 вагонів. Ця евакуація означає в розрізі найважливіших галузей наступне: [...]

б) Кам'яновугільна промисловість

Після того, як із зупиненням останніх донецьких шахт в районі Гришиного 3.9. видобуток вугілля остаточно припинився, вугільні шахти було на тривалий час виведено з ладу шляхом висадження в повітря та руйнування важливих споруд. З кам'яновугільної промисловості було відвантажено загалом 248 вагонів, в основному із насосами, моторами, трансформаторами, вимикачами, кабелем і усіма надісланими з Рейху в останні місяці матеріалами центрального складу.

С) Інші галузі гірничої промисловості.

На соляних шахтах в Артемівську на поверхні та під землею було знищено всі машини та електричне обладнання, а також підйомні

машини та промислові будівлі. Евакуація частини обладнання з-за браку вагонів була можлива лише в обмеженому обсязі. На ртутному руднику Микитівка, ртутному комбінаті, що знаходиться там само, родовищі цирконію Стретенка⁶, графітовій фабриці у Старому Криму (включаючи збагачувальний комбінат у Маріуполі), родовищі гальки в Павлополі а також руднику фосфоритів Разлети на шахтах було зруйновано видобувні машини, місткості для руди, копри, кріпильний ліс, трансформаторні станції, на комбінатах – пічні механізми поруч з моторами, охолоджувальні камери конденсаторних станцій, а також всі промислові будівлі. Шахти затоплені. З Микитівки було вивезено 10 т. ртуті, із Стретенки 21 т. цирконієвого концентрату. [...]

Джерело:

Die faschistische Okkupationspolitik in den zeitweilig besetzten Gebieten der Sowjetunion (1941-1944) / [Dokumentaushwahl und Einleitung von Norbert Muller. Unter Mitarbeit von Uwe Lobel und Ulrich Freye]. – Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991. – S. 511-521.

Примітки:

¹Ця інформація, включена до звіту економічної інспекції "Південь", була опублікована в збірнику "Wehrwirtschaftliche Nachrichten" ("Військово-економічні новини") №10 від 28 грудня 1943 р.

²Шпеєр Альберт (1905-1981) – державний діяч III Рейху, з лютого 1942 р. займав посаду імперського міністра озброєнь та боеприпасів.

³Структура, керівництво якою здійснював Уповноважений із обліку металевих відходів та металобрухту в окупованих східних областях, майор Шу ("Організація Шу").

⁴Wikdo (Wirtschaftskommando) – військово-господарські команди, які займалися обліком сільськогосподарської та промислової продукції в тилу вермахту, пуском підприємств та контролем за ними, організацією населення на примусові роботи.

⁵Назва міста Дніпродзержинськ Дніпропетровської області до 1936 р.

⁶Назва селища Октябрьське Волноваського району до 1920 р.

82. Повідомлення Радінформбюро про звільнення ряду населених пунктів Донбасу, 4 вересня 1943 р.

В течение 4 сентября наши войска в Донбассе продолжали успешно развивать наступление и, продвинувшись вперед от 15 до 25 километров, заняли свыше 90 населенных пунктов, в том числе

город и крупный железнодорожный узел Дебальцево, город Енакиево, город и железнодорожный узел Горловка, город и крупный железнодорожный узел Никитовка, город и крупный железнодорожный узел Иловайск, город Калининск, районный центр Сталинской области Яма, крупные населенные пункты Серебрянка, Резниково, Троицкое, Луганское, Хацапетовка, Ольховатка и крупные железнодорожные станции Соль, Пшеничная, Натальевка, Алмазная, Баржановка. Ворошиловградская область полностью освобождена от немецко-фашистских захватчиков.

Джерело:

Донбасс. Год 1943: Воспоминания участников Донбасской наступат. операции в годы Великой Отечественной войны / [Сост. Г. В. Тепляков]. – Донецк : Донбасс, 1980. – С. 160.

83. Спогади маршала Радянського Союзу О.М. Василевського щодо обставин звільнення Микитівки та Горлівки, 1989 р.

Визволення Донбасу

[...] Великого успіху домогся і Південний фронт. Його 51-а, 5-а ударна армії при допомозі 2-ї гвардійської армії, визволивши Дебальцево, Орджонікідзе, вийшли до Харцизька та Іловайська. 28-а й 44-а армії, вклинившись у ворожу оборону на західному березі річки Єланчик, розширювали прорив з тою метою, щоб пропустити 4-й гвардійський кавалерійський і 4-й гвардійський механізований корпуси. Сюди ж рішенням Ф.І. Толбухіна висувалася, прибувши до нього на фронт, 26-а артилерійська дивізія. Щоб не зазнати даремних втрат, ми з Малиновським вирішили подальший наступ центрального угруповання Південно-Західного фронту припинити, а для розвитку наступу використати успіх армії Лелюшенка, підсиливши її негайним перебезуванням до нього 1-го гвардійського механізованого, 23-го танкового і 33-го стрілецького корпусів із армії Т.І. Шльоміна. Армію Чуйкова намічали вивести в резерв фронту, щоб використати її в подальшому, зважаючи на обстановку. За нашими підрахунками, 1-й гвардійський механізований і 23-й танковий корпуси повинні були прибути до Лелюшенка не пізніше 6 вересня, і ми сподівалися, що удар цих корпусів від Артемівська через Костянтинівку, Красноармійське в обхід міста Сталіно з північного заходу буде оперативно пов'язаний з діями 11-го і 20-го танкових і 5-го гвардійського кавалерійського

корпусів, які завдадуть одночасного удару від Амвросіївки теж в обхід Сталіно, але вже з південного заходу.

Верховний Головнокомандувач схвалив наші пропозиції, окрім виводу в резерв 8-ї гвардійської армії Чуйкова. 4 вересня я вирушив у 3-ю гвардійську армію. З'ясувалося, що ось уже добу начальник штабу армії генерал-майор Г.І. Хетагуров не знав, де перебуває командарм. Тільки в ніч на 5 вересня Дмитро Данилович з'явився на своєму командному пункті у Мирній Долині. Виявилося, він сформував рухомий загін, використавши для цього трофейні автомашини, частину танків 243-го танкового полка і 293-й стрілецький полк 259-ї стрілецької дивізії, яка успішно наступала, і сам повів його в бій. Не без участі передових частин 51-ї армії сусіднього Південного фронту загін розгромив гітлерівців біля Микитівки. Захопивши місто, великі трофеї, Лелюшенко після цього подав допомогу військам Південного фронту в боротьбі за Горлівку, розташовану далеко за межами смуги, визначеної для його армії, тим часом Горлівку, за всіма ознаками, й без того взяли б війська 51-ї армії. Його ж власна армія спромоглася вирішити завдання щодо взяття Артемівська замість 4 тільки 5 вересня. Довелося вказати Д.Д. Лелюшкові, що ініціатива – діло, варте доброго слова, коли воно не на шкоду організованості при виконанні власного завдання. [...]

Джерело:

Василевський О. М. Справа всього життя: Пер. з рос. / Василевський О. М. – К. : Політвидав України, 1989. – С. 353-354.

Примітки:

Василевський О.М. (1895-1977) – видатний радянський воєначальник, Маршал Радянського Союзу (1943 рр.), двічі Герой Радянського Союзу (1944,1945). Був одним з авторів плану Донбаської наступальної операції, під час її проведення в якості представника Ставки Верховного Головнокомандування координував зусилля фронтів

84. Спогади маршала Радянського Союзу

І.Т. Пересипкіна про перші враження після звільнення Горлівського району, 1979 р.

[...] Отступая из Донбасса под натиском наших войск, фашисты зверски уничтожали советских патриотов, угоняли людей в неволю, предавали огню города и села.

Выбрав свободное время, я вместе со своим адъютантом Н.К. Тарасовым отправился на Ртутный рудник.

Дорога вела по хорошо знакомым мне с детства местам. Миновали Енакиево, где находился Жуковский рудник, на котором когда-то мы жили вместе с матерью. А потом замелькали: Веровка, Софиевка, шахта № 8 и, наконец, Горловка. Сколько здесь пережито!

Мы обгоняли вереницы людей. Все они шли пешком, с вещами, некоторые – с маленькими детьми. Многие катили тележки, груженные скудным скарбом. Мы останавливались, разговаривали с ними. Со слезами на глазах рассказывали земляки о произволе и зверствах гитлеровцев, о невыносимо трудном времени, которое пережили в период фашистской оккупации.

Впереди был ртутный рудник. Мы ехали через глубокую балку, поросшую чахлым дубняком. Дрогнуло сердце, когда я увидел механическую мастерскую, где когда-то работал. Остановился у школы, где учился, а потом поехал к бывшей своей хате. Последний раз я был на руднике летом 1935 года, когда приезжал, чтобы забрать мать в Ленинград. Наша хата оказалась почти полностью разрушенной, крыши не было. Стены, сложенные из известняка, наполовину обвалились. Вместо окон зияли черные маленькие прямоугольники. Родное гнездовье!

Нас окружили ребятишки. Их интересовало, почему незнакомые военные остановились здесь и кто мы такие. Эти малыши, одетые кто во что, растрогали меня до глубины души, напомнили моих сверстников в давние годы.

Я стал называть фамилии своих бывших товарищей, знакомых. Оказалось, что одних не было уже в живых, другие служили в Красной Армии, третьи находились в эвакуации.

В штаб Южного фронта я возвращался в мрачном настроении. Впечатления от поездки и воспоминания не давали мне покоя. Грустные и радостные мысли наполняли мою душу. Радостные потому, что освобождена моя родина, бегут без оглядки немецко-фашистские захватчики. Грустные от того, что кругом, в том числе и на Ртутном руднике, все разрушено, исковеркано, сожжено.

Джерело:

Пересыпкин И. Т. Связь сердец боевых: Воспоминания / Пересыпкин И. Т. – 2-е изд., доп. – Донецк : Донбасс, 1979. – С. 139.

Примітки:

Пересипкін І.Т. (1904-1978) – радянський воєначальник, народний комісар зв'язку СРСР (1939-1944 рр.), маршал військ зв'язку (1944).

85. Спогади маршала Радянського Союзу С.С. Бірюзова про звільнення Донбасу у вересні 1943 р., 1961 р.

Глава 6. Освобождение Донбасса.

[...] Мы стремились в первую очередь овладеть важнейшим промышленным узлом Донбасса — городами Сталино, Макеевка, Горловка, где на сравнительно небольшой площади были сосредоточены крупнейшие шахты и металлургические заводы. Штаб Южного фронта так планировал и координировал действия армий, чтобы не выпустить отсюда немецко-фашистские войска и не дать им возможности привести в исполнение свои намерения по взрыву доменных и мартеновских печей, по затоплению шахт, не позволить вывезти награбленное добро и угнать в рабство местное население. Именно поэтому заботы наши сосредоточились теперь на правофланговых армиях. Туда была нацелена большая часть авиации, резервы артиллерии и танков. Это, естественно, приводило к некоторому ослаблению войск, действовавших вдоль побережья Азовского моря, но другого выхода у нас не было.

Наступательный порыв был неудержим. В освобожденных городах и шахтерских поселках жители встречали нас со слезами радости.

Наша фронтовая газета опубликовала в те дни открытое письмо трудящихся Донбасса. Обращаясь ко всем солдатам, офицерам и генералам Южного фронта, они писали: "Дорогие товарищи! Сердечный шахтерский привет шлют вам ваши отцы — старые шахтеры, жены ваши и сестры, что наравне с мужчинами героически работают в шахтах, юные горняки — дети, что заменили своих отцов в трудный час... Гоните немца безостановочно. Бейте его, проклятого. Скорее освобождайте нашу пострадавшую горняцкую землю." Это письмо читали тогда на митингах, партийных и комсомольских собраниях. Слова в нем были привычные, однако в тот момент они имели какую-то магическую силу. [...]

Теснимые нашими войсками, гитлеровцы попытались закрепиться на рубеже Никитовка, Горловка, Харцызск, Моспино и дальше по реке Кальмиус. Сильно пересеченный характер местности и наличие множества прочных каменных строений благоприятствовали им, позволяли создать здесь устойчивую оборону. Все населенные пункты на подступах к городам и важнейшим железнодорожным магистралям противник превратил в узлы сопротивления. Оборона городов носила ярко выраженный противотанковый характер, была круговой и глубоко эшелонированной. Подвалы домов превращались в

доты. Широко применялись железобетонные колпаки. Их, как правило, устанавливали на перекрестках дорог, на городских окраинах.

И все-таки мы пробивались вперед. Уже 4 сентября бои шли в Горловке. Как сейчас помню выпущенный в те дни плакат: мощная рука советского бойца душил Гитлера. И внизу надпись "ЗА ГОРЛОВКУ...".

Но вот Горловка взята. На очереди Сталино. Пользуясь хорошими степными дорогами, немцы перебросили туда на автомашинах свежие резервные части. Одна за другой следуют контратаки. Некоторые пункты на подступах к городу по несколько раз в день переходят из рук в руки. Бои не затихали даже ночью. [...]

8 сентября город Сталино был полностью очищен от немецко-фашистских захватчиков, и я стал очевидцем многих радостных и горестных сцен. Радостно было наблюдать, как шли по улицам под развернутыми боевыми знаменами наши войска и конники везли в седлах улыбающихся ребятишек. А грусть навевали руины. [...]

Такую же мрачную картину увидели мы и в других городах Донбасса. Богатейший край подвергся страшному опустошению. Не слышно стало паровозных и заводских гудков. Потухли факелы бессемеров и коксовых печей. Опустели и обезлюдели шахтные эстакады. Густым бурьяном поросли заводские дворы...

В груды камней превратили фашисты Горловку. Цветущий город стал пустырем. А в пригороде в семи глубоких траншеях нашли себе могилу тысячи горловчан. Обреченных людей привозили сюда и заставляли тесно ложиться в ряд на дно ямы лицом вниз. Затем их сверху расстреливали. На расстрелянных, среди которых копошились еще живые, заставляли ложиться новых — и так до тех пор, пока траншея не заполнялась доверху. На шахте № 51 людей бросали живыми в шурф. И таким истязаниям подверглись не два — три и даже не десяток человек, а более 1800. В Краматорске было расстреляно и повешено 3 тысячи горожан. Еще больше — в Славянске. [...]

Освобождение Донбасса являлось частью широко задуманного стратегического плана, осуществлявшегося войсками Южного и Юго-Западного фронтов в тесном взаимодействии с Воронежским и Степным фронтами. Своими наступательными действиями в Донбассе мы содействовали войскам, развивавшим наступление на белгородско-харьковском направлении с последующим выходом на Правобережную Украину.

Лично же для меня Донбасская операция явилась своеобразным экзаменом на зрелость в новом качестве. Здесь я впервые выступал в роли начальника штаба фронта. [...]

Джерело:

Бирюзов С. С. Когда гремели пушки / Бирюзов С. С. – М. : Воениздат, 1961. – С. 194-205.

Примітки:

Бірюзов С.С. (1904-1964) – радянський воєначальник, Маршал Радянського Союзу (1955), Герой Радянського Союзу (1958). Під час Донбаської наступальної операції – нач. штабу Південного фронту.

86. Спогади старшого сержанта 549-го полку 127-ї стрілецької дивізії Г.О. Володіна про участь у звільненні території Горлівки, 1984 р.

[...] Части дивизии приближались к Горловке.

Наша батарея двигалась со стороны Углегорска, через Кондратьевку к азотно-туковому заводу. На его территории гитлеровцы оставили огневые заслоны. Наши наблюдатели своевременно засекли пулеметные точки противника. Открыли по ним огонь из минометов. Однако гитлеровцы не оставили завода.

С наступлением темноты командир батареи Ф.Д. Степанок отобрал группу наиболее опытных батарейцев и поставил задачу – с ходу выбить фашистов с территории завода.

Вооружившись гранатами и автоматами, группа под его командованием вышла на исходный рубеж. Оставшийся на батарее расчет открыл беглый огонь. Гитлеровцы отозвались беспорядочной стрельбой и этим помогли нам обнаружить свои позиции. Дерзким броском штурмовая группа внезапно атаковала их, забросала гранатами огневые точки. Противник начал поспешно отступать. Не прошло и двух часов, как гитлеровские захватчики были изгнаны с территории завода.

Храбро дрались в этом бою донбассовцы Владимир Дерюгин и Евгений Вязко. Смело и решительно действовали офицеры Алексей Зыков и Сергей Бочкарев, Петр Черняев, Леонид Труш, Леонид Тер-Погосов, Андрей Фомин, Николай Коротков, Владимир Головатый, Петр Белянин, Закир Акуев, Михаил Павленко, Павел Чиненков, Василий Сухарев, Алексей Жердев. [...]

Джерело:

Володин Г. А. Не щадя жизни // Победный прорыв: Воспоминания участников Донбасской наступательной операции 1943 года / [Сост. Г.В. Тепляков] / Г. А. Володин. – Донецк : Донбасс, 1984. – С. 136.

87. Інформація голови міської Ради щодо стану Горлівського району, 14 вересня 1943 р.

СТАЛИНСКОМУ ОБКОМУ КП(б)У тов. ДРОЖЖИНУ¹
И ОБЛИСПОЛКОМУ тов. РЕШЕТНЯКУ

4/IX-43 г.² в первый день моего прибытия, были назначены и.о. директора предприятий, выделены уполномоченные Горисполкома по селам и поселкам для восстановления органов Советской Власти. 7/IX-1943 г. уже были выбраны председатели советов и пред. колхозов, поссоветов, имеется всего 15 поселковых и сельских советов.

7/IX-1943 г. было проведено совещание с назначенными руководителями предприятий, дано указание принимать рабочих и производить очистку заводов, шахт, поселков и т.д., произвести инвентаризацию имущества и организовать охрану такового.

7/IX-1943 года были организованы следующие отделы Горисполкома: Горкоммунхоз, Горторготдел, Горздравотдел, ГорОНО, Горфинотдел и т.д. Каждый отдел приступил к выполнению своих функций.

8/IX-1943 года был проведен митинг в г. Горловке, где присутствовало 200 челов. Выступал горняк шахты №8 Денисенко, 70 лет, 45 лет работал забойщиком, 3 месяца сидел в гестапо, его сын в РККА, один был в плену в Сталино, куда он возил продовольствие, его дочь угнана в Германию.

9/IX-1943 г. был проведен митинг на Н. Горловке, где присутствовало 1500 челов. Выступал горняк 63 года тов. Микентин Александр, в гестапо сидел 4 месяца и скрывался.

Принято на митингах письмо тов. СТАЛИНУ, текст письма прилагаю³ и прошу опубликовать в газете СОЦ. ДОНБАСС.

По городу сняты все надписи на немецком языке, проводится оформление города и поселков лозунгами и плакатами.

По городу проведены следующие мероприятия:

1. Базар начал функционировать. С 8-го Сентября пущена городская мельница произв. 2,5 тонн/сутки, крупорушка произв. 2,5 тонны, хлебозавод – 15 т. в сутки, швейная, сапожная, парикмахерская и аптека.

Дезкамер - пропускная способность 200 чел. в сутки, отремонтирована городская баня. Производится ремонт электросети города. Киоски все сохранились (производится ревизия трансформаторов).

Разрушены все водокачки питьевой и технической воды. Восстановлена одна водокачка, за исключением помещения, для

водокачки ОКС подобран насос и электромотор, на водокачке Берестовой отремонтирован насос и подобран мотор на КХЗ.

Имеется по городу 84 колодца. Осмотрены сан. врачами. Производится учет жилфонда, складов и имущества (бесхозьяственного). Отремонтирован Гортеатр 17/IX-1943 г., был дан концерт для трудящихся города, до концерта сделана лекция о текущем моменте, присутств. 300 челов.

Приступили к ремонту городских помещений: Горсовета, больницы, школ и т.д. Организуются детские сады. Приступили к восстановлению моста между Горловкой и Новогорловкой.

Немцами оставлены следующие трофеи:

По Азотно-туковому заводу (данные ориентировочно):

1. Лесоматериала 40 вагонов, цемента 100 тонн, алебастру – 40 т., мела – 25 тонн, гвоздей – 10 тонн, толь – 10 вагонов, этернит⁴ – 10 вагонов, имеется стекла большое количество - еще не подсчитано (военные часть материалов брали, с 13/IX-43 года приняты меры и прекратили последний брать).

12/IX-1943 г. проведено совещание с учителями, на совещании дано указание провести регистрацию учеников и ремонт школ, большинство школ отремонтированы, в ближайшие дни приступят к занятиям, как только закончат регистрацию и укомплектование 3-х школ, младшие группы уже приступили к занятиям.

Очень тяжелое положение на заводах и шахтах, так например: по Донэнерго парокотельная в удовлетворительном состоянии, готовых два котла и производится ремонт остальных, здание разрушено – ремонтируют, турбина и к ней оборудование восстанавливается, и можно восстановить, что же касается генератора, то здесь восстановить не представляется возможности, требуется завоз установки со стороны.

На Азотно-туковом заводе на ходу механическая мастерская и литейный цех, такое же положение на машиностроительном заводе. КХЗ – две батареи требуют ремонта и можно пустить, две батареи полностью разрушены, все здания и аппаратура разрушены, по одному агрегату перерабатывающих цехов можно восстановить. Градири все сожжены. На всех заводах производится прием рабочих. В РККА призываются все те, которые были ранее призваны в Армию, но попали в окружение, за исключением отдельных высококвалифицированных, которые оставлены на время до выяснения, также лица призывного возраста 1925-1926 года рождения призываются. Мобилизовано в РККА 600 человек.

Организован Городской земельный отдел. Дано указание всем совхозам и колхозам производить уборку урожая, сеять, использовав

все возможности, как-то трактора, коров и т.д. При сем препровожаю сводку по совхозам и часть по колхозам. 15/IX-1943 г. состоится совещание всех пред. колхозов, пред. сельсоветов и поссоветов. Зерно для посева – часть уничтожена, а остальное население разграбило, сейчас зерно будем изыскивать, чтобы скорей посеять, путем сбора с населения и т.д.

Организован молокозавод, поступающее молоко начнем перерабатывать. Организован госпиталь (раненных собрали с квартир и в поле) на 150 челов., изыскиваем средства питания с населения и кормим раненных. Принимаются меры сдать раненных бойцов госпиталю. Частями Красной Армии отбит скот более 300 голов, несмотря на требование сдать совхозу не сдали и только 113 голов молодняка принял, остальную часть угнали с собой, там имеются наши люди, в 51-ю Армию послан человек с требованием передачи скота. Прошу с Вашей стороны также принять меры.

Типография полностью разрушена, шрифта нет. Из 2-х машин собираем одну. Радио нет из-за отсутствия электроэнергии, требую дать указание Обл. связи установить на постоянном токе радиоаппарат с репродуктором.

Взято пока на учет 40 чел. ч/п и 12 чел. к/п –эту работу только начал проводить. Женщины очень плохо шли на работу – боялись, что НКВД будет вешать и т.д., кто гулял с немцами и работал у немцев. Женщинам раз'яснено – проведено собрание.

Председатель Горловского
Городского Совета Депутатов Трудящихся (А.Ф. Уразовский)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48,
арк. 135-137. Машинописна копія.

Примітки:

¹ Дрожжин Михайло Іванович - перший секретар Сталінського обкому КП(б)У з червня 1943 до 16 лютого 1944 р.

² Дату вписано над рядком від руки.

³ Лист у архівній справі відсутній.

⁴ Етерніт – асбестоцементна плита, кровельний матеріал.

88. Попередні відомості стосовно кількості дворів та населення у колгоспах та радгоспах Горлівського району, 11 вересня 1943 р.

Наименование хозяйств	Количество дворов	Трудоспособных		Подростков	Нетрудо-способных	Всего населения
		мужчин	женщин			
1. 3-й решающий	140	115	155	75	223	568
2. Петровского	180	120	196	96	198	610
3. Ворошилова	95	98	120	83	198	499
4. Шевченко	125	32	156	108	278	579
ИТОГО КОЛХОЗОВ	540	365	626	362	897	2250
1. Озеряновка	—	25	150	35	309	519
2. Кирова	—	28	17	—	90	135
3. Молотова	—	29	149	21	128	327
4. Калинина	—	21	63	18	124	226
5. 1-е Мая	—	28	88	18	90	224
6. Шахтер	—	32	97	29	280	438
7. Кочегарка	—	18	44	15	98	176
8. Ртутный	—	14	48	10	60	132
9. Главмясо	—	28	56	16	79	179
10. Горздрав	—	14	32	8	49	103
11. Химзавод.	—	18	41	8	93	160
ИТОГО СОВХОЗОВ	—	265	785	178	1400	2618
ВСЕГО ПО РАЙОНУ¹		620	1411	540	2297	4868

Начальник Зем. Отдела
Ст. агроном

(підпис)
(підпис)

(Колесников)
(Баграй)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 139. Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Нижній рядок додано від руки. Неспівпадння сум у стовбцях – за текстом документу.

¹ Суданка (сорочинське просо) - однолітня рослина родини злаків, розповсюджена кормова культура.

² Магар – різновид проса.

90. Відомості про наявність худоби у Горлівському районі, 12 вересня 1943 р.

Наименование хозяйств	Лошади				Крупный рогатый скот						Свиньи			Всего овец		Пчелосемей		Птица	
	Всего лошадей	Молодняк до 1 года	Молодняк 1-3 лет	Рабоч. старше 3	Всего	Молодняк	Рабочие волы	Бугаев произв.	Нетелей	Коров	Всего свиной	Поросят до 2 мес.	Свиноматок	Всего овец	Куры взрослых	Цыплят			
3-й Решающий	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Петровского	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Ворошилова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Шевченко	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Всего Колхозы	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Озеряновка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Кирова	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	20	-	-	-	-	-	
Мологова	-	-	-	-	8	-	1	-	9	-	1	-	16	-	-	-	-	-	
Калинина	-	-	-	-	-	-	4	-	4	-	2	11	13	3	-	-	-	-	
1-е Мая	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Шахтер	-	-	-	-	2	-	-	-	8	10	7	7	4	4	22	-	-	-	
Кочегарка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Ртуный	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Гламяса	-	-	-	-	1	2	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	
Горздрав	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Химзавод	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Всего Совхозы	1	-	-	1	12	4	9	26	2	31	33	1	72	-	-	-	-	22	
Всего по Р-ну	3	-	-	3	12	4	9	26	2	31	33	1	72	-	-	-	-	22	

Начальник Зем. Отдела
Ст. агроном

(підпис)
(підпис)

(Колесников)
(Баграй)

Джерело:
Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48,
арк. 141. Машинопис. Оригінал.

91. Інформація щодо працевлаштування мешканців Горлівського району під час окупації та кількість вивезених на роботу до Німеччини, 15 вересня 1943 р.

По Горловському Району
(орієнтовочно)

Согласно переписи населения в Горловском районе числилось
трудоспособных

(с 14 до 60 лет) 90 тыс. чел.

Зарегистрировано на Бирже Труда

Всего 63 тыс чел.

В т.ч. мужчин 25 – " –

женщин 38,0 – " –

Из это числа работало

на разных предприятиях 40,0 тыс. чел.

В т.ч. мужч. 18,0 – " –

женщ. 22,0 – " –

С февраля мес. 1942 по август 1942

добровольно завербовались в Германию 10, 0 т.ч.

В т.ч. муж. 6,0 – " –

женщ. 4,0 – " –

– " – в Запорожье 5,0 – " –

В т.ч. мужч. 1,0 – " –

женщ. 4,0 – " –

и детей }
}

Выехавшие в Запорожье так-же попали в Германию с других
станций кроме пристарелых и многодетных.

С сентября м-ца 1942 г. по сентябрь м.1943 г. мобилизация
производилась насильственным путем преимущественно молодых
женщин и девушек.

Отправлено 1620 чел.

из них мальчиков 100 – " –

девушек и женщин 1520 – " –

Всего выехавших

в Германию и Запорожье 16620 чел.

Выплачивалось пособие
семьям добровольцев 560 чел.
Пособие выехавшим в Германию 3500 чел.

15/IX 1943
(підпис)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-1838, оп.1, спр. 42, арк. 34.
Рукопис. Оригінал.

92. Зведені відомості щодо стану споруд по тресту “Артемвугілля”, не пізніше 16 вересня 1943 р.

I. Крупные и средние шахты

а) Состояние копров шахт

№	Наименование сооружений	Было до оккуп.		После оккупации				
		Метал.	Дерев.	Металлические			Деревянные	
				Полн. уничт.	Деформ.	Возм. восст.	Полн. уничт.	Возм. восст.
1.	Копры крупных и средних шахт	21	12	6	8	7	12	

б) Состояние пром. зданий

№	Наименование	Было до оккуп.			После оккупации					
		Каменн	Дерев.	Всего	Металлические			Деревянные		
					Полн. уничт.	Разруш.	Возм. к восст.	Полн. уничт.	Разруш.	Возм. к восст.
1.	Надшахтные здания	19	5	24	8	6	5	5	-	-
2.	Машинные здания	28	8	36	11	7	10	8	-	-
3.	Здания вентиляторов	13	1	14	5	4	4	1	-	-
4.	Мастерские	11	2	13	1	2	8	2	-	-

в) Состояние главного оборудования

№	Наименование главн. оборудования	Было до оккуп.			После оккупации					
		Электр.	Паровых	Всего	Электрические			Паровые		
					Уничт.	Подлеж. восст.	Годных	Уничт.	Подлеж. восст.	Годных
1.	Подъемные машины	26	10	35	21	5	–	10	–	–
2.	Подъемные лебедки	31	–	31	17	9	2	–	–	–
3.	Вентиляторы	22	–	22	10	9	2			
4.	Насосы	–	–	–	–	14	31	–	4	2
5.	Компрессоры	56	–	56	50	5	1	–	–	–
6.	Котлы	–	70	70	–	–	–	25	24	21
7.	Станки	–	–	–	–	2	24	–	–	–

г) Состояние главных стволов

№	Количество стволов	Количество нарушенных стволов	Количество стволов с разрушенными штреками	Количество стволов в удовлетв. состоянии	Примечание
1.	32	5	15	12	–

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 142. Рукопис. Оригінал.

Примітки:

Документ датовано орієнтовно. Всі невідповідності даних по графах таблиці – за текстом джерела.

93. Відомості щодо руху робочої сили по шахтах та цехах тресту "Артемвугілля", 16 вересня 1943 р.

Наименование шахт и цехов	Сут. добыча Добыча с нач. месяца	Забойщ.		Осталь. подзем.		Поверх.		ИТР		Десят.		Служ.		Труд.	
		Состоит	Работает	Состоит	Работает	Состоит	Работает	Состоит	Работает	Состоит	Работает	Состоит	Работает	Состоит	Работает
Шахта №1-3 "Кочегарка"		31	25	95	82	144	83	13	13	41	25	20	7	344	235
мел. 1/0 врт.	$\frac{0}{19}$	2	2	5	5	5	5	1	1	1	1	-	-	14	14
Кирпичная №6	$\frac{7}{23}$	7	3	10	12	22	23	1	1	2	2	3	3	45	44
5 им. Ленина	$\frac{33}{75}$	44	41	90	85	403	393	20	20	19	19	19	19	595	577
8 им. Сталина		29	29	71	71	215	215	19	19	12	12	20	20	366	366
КСМ и 19/20	$\frac{16}{29}$	93	90	141	131	127	120	18	17	59	56	10	10	447	424
им. Румянцева		—	—	—	—	180	171	13	13	10	10	5	5	208	199
им. Калинина		57	47	164	149	288	254	22	21	14	13	11	11	552	495
"Ал.-Запад"		3	3	17	17	51	50	5	5	5	5	4	4	85	84
Ново-Кондр. и Кондр.		41	29	89	45	184	141	12	12	11	10	6	6	343	243
4-5		13	7	7	6	63	61	13	13	2	2	7	7	105	96
Рудуч		15	15	39	39	67	63	9	9	5	5	14	14	149	145
Солидарность		38	38	59	49	53	49	4	4	6	6	5	5	163	151
Никит. группа мелк. шахт		54	43	244	209	112	94	28	28	16	15	12	11	466	398
Аппарат треста		—	—	—	—	4	3	35	35	—	—	27	27	66	65
Проектный отдел		—	—	—	—	—	—	17	16	—	—	8	7	25	23
Техснаб						13	11	1	1	—	—	25	22	39	34
ЦЭММ						50	50	2	2	3	3	2	2	57	57
Автогараж и рем. маст.						19	17	3	3	2	2	—	—	24	22
Конный двор															
Жил/отдел треста						88	84	4	4	2	2	13	13	107	103
Транспортный отдел						103	84	3	3	2	2	3	3	111	92
ОРС						31	31	5	5	1	1	47	47	84	84
Отдел связи						3	3	1	1	—	—	4	4	8	8
Спасательная станция				8	8	14	14	2	2	—	—	6	6	30	30
По тресту	$\frac{56}{140}$	423	372	1038	908	2239	2819	251	240	213	191	271	253	4439	3989

Джерело:
Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48,
арк. 143. Рукопис. Оригінал.

94. Довідка обкому КП(б)У по місту Горлівка щодо розміру збитків внаслідок окупації, вересень 1943 р.

Город Горловка является крупнейшим угольным и промышленным центром Сталинской области. На территории Горловского р-на находится 21 крупнейшие шахты с общей производительностью 15.000 тонн/сутки, в том числе передовая шахта Кочегарка с суточной производительностью 3.200 тонн, реконструирована и механизирована новейшей техникой. На территории р-на находилось 13 предприятий, в том числе 7 заводов союзного значения, из них известные крупнейшие предприятия азотно-туковый завод им. Серго Орджоникидзе, коксохимический, машиностроительный завод им. Кирова, который выпускает машины и насосы для шахт угольного Донбасса.

За годы Сталинских пятилеток город Горловка был превращен в культурный центр с его архитектурными домами, благоустроенными улицами, трамвайным парком и древонасаждением. В городе были построены по своей красоте, размерам и архитектуре такие дома, как: дом советов, Донэнерго, Дворец культуры и др.

Трудящиеся города Горловки с любовью работали над благоустройством своего родного города.

В 1933 году по инициативе трудящихся был поднят вопрос о благоустройстве и озеленении городов Донбасса.

Горняки, химики, машиностроители и все трудящиеся города по праву гордились своим городом.

Немецкие оккупанты, отступая из Горловки, всеми мерами стремились подорвать промышленную экономику. Немецкие изверги разрушили и сожгли: шахты, заводы, электростанцию и ряд других сооружений. Немецкими оккупантами расстреляно советских граждан (мужчин, женщин и детей) 3292 человек.

Полностью разрушен один из мощных азотно-туковых заводов, оснащенный передовой техникой. Данный завод был построен в 1932 году, выпускал синтетический аммиак, амм. селитру и ряд других хим. продуктов, с общим выпуском валовой продукции 2,5 миллионов рублей в месяц. На заводе работало более 4000 рабочих и 200 человек инженерно-технических работников.

Немецкими оккупантами полностью разрушены в количестве 9 корпуса (цех синтеза аммиака, серноокислотный и др.) общей

кубатурой 25.000 кубометров и частично разрушено 100 000 кубометров общей стоимостью 10 миллионов рублей.

Полностью разрушены скрубберы¹ – 25 шт., гранитные кислотные башни 2 шт., кислотные хранилища 25 шт., частично разрушено 7 газгольдеров, компрессоры высокого и низкого давления 28 шт. и к ним моторы общей стоимостью 2 миллиона рублей.

Окупантами вывезено большое количество нержавеющей стали, цветных металлов (свинец и медь) и электрооборудование. Общая сумма ущерба по азотно-туковому заводу 243.269.000 рублей.

ПО КОКСОХИМИЧЕСКОМУ ЗАВОДУ

Коксохимический завод был построен в 1928 году с суточной производительностью 3.500 тонн кокса. При отступлении немецкими оккупантами сожжены 25 промышленных зданий с общей кубатурой 10 310 400 кубометров. Полностью взорваны цеха: бензольный, смолоразгонка, аммиачный и др.

МАШИНО-СТРОИТЕЛЬНЫЙ ЗАВОД им. КИРОВА

Немецкими оккупантами полностью разрушены котельно-монтажный цех №4, механический цех №2, механический цех по выпуску врубовых машин и мастерские ремонтного училища. Частично разрушено 7 цехов, в т.ч. механический цех №1, кузнечный цех, литейный цех и др.

По Горловскому району разрушены заводы: трубный, ртутный, доломитный комбинат, подземгаз и ряд других предприятий.

Из заводов и других предприятий за время оккупации немцы вывезли в Германию 1.400.000 тонн разного металла.

Особо чувствительную диверсию немецкие оккупанты провели в энергетическом хозяйстве. Все линии 110-35 квт имеют значительные повреждения. Полностью разрушены 2 агрегата (турбины и генераторы), 12 паровых котлов, компрессора высокого и низкого давления 28 шт., 2 турбокомпрессора, 9 шт. вентиляторов с моторами, 50 шт. разных насосов с моторами. Разрушена сильная электросеть 248 км., световая электросеть 516 км. и другое электрооборудование.

ПО МЯСОКОМБИНАТУ

В Горловке имелся мощный мясокомбинат, построенный в 1930 году, оснащенный передовой техникой. Немецкие оккупанты взорвали и сожгли 17 производственных и культурно-бытовых зданий комбината, в т.ч. полностью разрушены цеха: убойный, колбасный, холодильный, жировой и другие сооружения, с общей кубатурой 5.000 кубометров. Окупантами вывезено в Германию 277 станков и другого оборудования.

Немецкими оккупантами полностью разрушены три хлебозавода, которые обеспечивали 270.000 человек.

СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ

В районе полностью уничтожены 32 школы, из них средних школ 10, в которых ранее обучалось 10.807 человек, неполных средних школ 11, в которых ранее обучалось 5.532 человека, начальных школ 10, ранее обучающихся 4.310 человек.

Частично разрушены (требуется капитальный ремонт) 7 школ, из них: 2 средних школы, 2 неполных средних школы. Полностью разрушены Дворец Культуры, Театр, радиоузел, лесонасаждения, взорваны церковь, городская больница, 5 поликлиник и ряд других зданий.

ПО КОММУНАЛЬНО-БЫТОВЫМ ПРЕДПРИЯТИЯМ

В районе разрушено и сожжено 282 2-х этажных жилых домов, 350 жилых домов угольщиков и химиков. В данное время большое количество населения осталось без жилья, воды и электросвета. Разрушены 2 мощных водокачки, которые обеспечивали население района питьевой водой и предприятия технической.

ПО СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ

В совхозах и колхозах района полностью разрушены 306 конюшен, свинарников, амбаров и других хозяйственных построек. Уничтожено 179 жилых домов, принадлежащих колхозникам, отобрано немецкими оккупантами в колхозах, совхозах у колхозников крупного рогатого скота и лошадей 19.412 голов, коз, овец и свиней 66.605 голов, птицы 192822 шт., уничтожено 115 тракторов, 17 комбайнов, 1982 других сельскохозяйственных машин.

Разграблено немцами 708 тонн разных с/х продуктов.

ЗАВ. ВОЕННЫМ ОТДЕЛОМ
ОБКОМА КП(б)У

(МЯГКОВ)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 57,
арк. 9-12. Машинописна копія.

Примітки:

¹ Скруббер (від англ. "to scrub" - скребти) – пристрій для очистки газової суміші від домішок.

95. Інформація про перебіг відновлювальних робіт по Горлівському району, 18 вересня 1943 р.

СЕКРЕТАРЮ ОБКОМА КП(б)У т. ДРОЖЖИНУ Т.И.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ОБЛИСПОЛКОМА т. РЕШЕТНЯКУ Ф.Н.

4-го Сентября 1943 года был освобожден г. Горловка, военными частями были назначены по отдельным селам и поселкам председатели поссоветов и сельсоветов.

7/IX-43 года были выделены проверенные лица и направлены уполномоченные Горисполкома в количестве 12 человек по селам и поселкам для восстановления органов Советской власти и порядка.

8/IX-43 года были организованы совхозы и колхозы, ниже привожу список наименования совхозов и колхозов и их руководителей.

СПИСОК

Председателей колхозов и директоров совхозов Горловского района по состоянию на 15 сентября 1943 года

№	Наименование хозяйства	Занимаемая должность	ФИО руководителей хозяйств
<u>1. Колхозы</u>			
1.	3-й решающий	председатель колхоза	Верич В.Д.
2.	Петровского	— " —	Близнюк С.Д.
3.	Ворошилова	— " —	Заика А.А.
4.	Шевченко	— " —	Волобуев Н.И.
<u>2. Совхозы</u>			
1.	Озеряновский	директор	Швидько М.И.
2.	им. Кирова	— " —	Реус К.В.
3.	им. Молотова	— " —	Цвеликов И.М.
4.	им. Калинина	— " —	Готов В.Г.
5.	1-е Мая	— " —	Мищенко И.А.
6.	Горловский шахтер	— " —	Пашко И.Р.
7.	Кочегарка	— " —	Шейн П.Л.
8.	Ртутный	— " —	Сойников С.С.
9.	Главмясо	— " —	Скрыпник В.И.
10.	Горздрав	— " —	Ильченко К.Я.
11.	Химзавод	— " —	Ткаченко Н.Д.

По колхозам и совхозам была произведена полная инвентаризация движимого и недвижимого имущества, организована охрана, уборка урожая и сев озимых культур. Ранее были направлены все материалы по сельскому хозяйству р-на. О ходе уборки и сева будет выслан дополнительный материал, так как не по всем единицам имеется. Ниже привожу список председателей поссоветов и сельсоветов.

СПИСОК

Городских Советов, Поссоветов и Сельсоветов Горловского района¹

1. Никитовский горсовет	Сумин
2. Комсомольский	Чеховский
3. Калиновский	Петрачков
4. Ново-Горловский поссовет	Гневшев
5. Шахта №5	Бекетов
6. Зайцевский	Несотов
7. Кондратьевский	
8. Румянцевский	
9. Гольмовский	Гаврилюк
10. Кодымский	
11. Озеряновский сельсовет	Журавлев
12. Бахмутовский	Аксенов
13. Железно-Балковский	Вингеров

С 12-го Сентября 1943 года проводится перепись всего населения, 20-го сентября будет сообщено. (...)

5. Заготовлено разных радиоматериалов и деталей на сумму около 30 тысяч рублей.

6. Частично восстановлены трансляционные линии радиоабонентов.

7. Проводится линия и устанавливаются динамики на базарной площади, к Горсовету.

8. После трех дней при получении электроэнергии будет произведена первая радиопередача последних известий через указанные 2 динамика.

9. Сейчас также подыскивается аппаратура для добывания электроэнергии местным путем.

10. 20-го сентября с/г будет произведен прием репродукторов в ремонт от населения и 25-го сентября с/г будет произведен прием заявлений от населения на установку радиоточек.

Организовано в городе 3 витрины для газет, последние получаем регулярно и обеспечиваем поселки и предприятия.

По городу установлена связь, имеется один коммутатор на 10 номеров, связывающих отделы, шахты, городские организации, Донэнерго.

СОСТОЯНИЕ ТИПОГРАФИИ

Отступая из Горловки, немцы сожгли Типографию вместе с машинами и имуществом дотла. Кроме этого, увезли с собой шрифт. Остались только 4 разбитые машины.

С момента вступления Красных войск в город, подобрано необходимое помещение, имеется полный штат специалистов наборщиков и печатников, ранее работавших в данной типографии. Имеется три машины, которым производится мелкий ремонт и одна машина, которой будет дан капитальный ремонт.

Для пуска в эксплуатацию типографии необходимо:

1. Машинная краска - 20 килограммов.
2. Шрифт – 10 касс – 150 килограммов.
3. Верстатки – 10 штук.
4. Масса для валиков – 20 килограммов.
5. Линеек – 20.
6. Бабашек – 10.
7. Реглетов – 10.
8. Шпонов² – 5.

Все эти материалы на месте достать нельзя, их можно достать только в бывших, сейчас сохранившихся типографиях Енакиево, Сталино.

Состояние медицинской сети

При исходе из Горловки немецких оккупантов были разрушены следующие лечебные и медицинские учреждения.

1. Центральная городская поликлиника №1.
2. Промыленно-санитарная станция. Во время пребывания немцев разрушена Ртутнянская поликлиника. При отходе оккупантов были сожжены:

1. Главный хирургический корпус 2-й больницы, кухня и прачечная.

2. Поликлиника и амбулатория Ново-Горловки.
3. Здание, где находилась аптека №1.
4. Вместе с шахтами сгорели амбулатории на шахте №5, ш. Рудуч, шахте Кочегарка, пос. Гольма и шахта №4-5. Все вышеуказанные учреждения восстановить нельзя. Таким образом, к приходу Красной Армии остались целыми и функционируют уже сейчас следующие лечебные учреждения:

1. Городская больница №1.
2. Ртутнянская больница и амбулатория.

3. Зайцевская больница и амбулатория.
4. Никитовская амбулатория.
5. Румянцевская амбулатория и бывш. медпункты ш. №19-20, ш. Комсомолец и ш. Солидарность.

Уцелела первая городская баня, Ртутнянская баня с дезустановкой и Никитовская. Все бани и дезустановки с пуском воды могут быть пущены в эксплуатацию.

Что сделано

На всех шахтах и шахтных поселках и заводах организованы медпункты и амбулатории. Там, где сожжены амбулатории и медпункты, подобраны новые помещения, например, амбулатория шахты "Кочегарка", амбулатория шахты №5, амбулатория шахты Рудуч, амбулатория Ново-Горловки, амбулатория пос. Гольма, шахты №4-5 и также начали уже функционировать. Организована санитарная станция, проходит ежедневно проверка базаров специально выделенным медицинским лицом, организована молочно-контрольная станция, которая производит ежедневный анализ молока на базаре. Санработниками проводится хлорирование воды в колодцах и очистка города. Имеется врачей и среднего медперсонала 122 человека, из них врачей – 32 чел., среднего персонала 88 чел. По городу 22 врача и среднего персонала 51 чел.

СОСТОЯНИЕ ШКОЛ

На 18/IX-43 года приступили к работе 1-4 классы 25 школ, из них по городу – 4 школы и по району 21 школа. За неимением приспособленного помещения еще не приступили к работе по городу 2 школы, по району 5 школ. Во многих школах надо стеклить окна, для чего надо приблизительно 350 кв. метров стекла. Остро ощущается недостаток тетрадей, бумаги и учебников, особенно по русскому, украинскому и немецкому языкам. Большой недостаток парт, учащиеся сносят столы и стулья в школу для классных занятий. Учащихся по району зарегистрировано 9089 чел., учителей зарегистрировано для 1-4 классов 211 человек, для 5-11 классов 94 человека – всего 305 чел. Уже получили работу 219 чел. Кроме школ, работает 2 детских дома с общим охватом 176 детей.

Перечень учительских кадров³

	I-IV классы	Рисова.	Укр. яз.	Матем.	Природ.	История	Фізика	Хімія	Географ.	Ін. яз.	Креслення	Фізкультура	Військове навч.
Необхідно учит. по плану	206	22	20	20	10	9	9	12	6	12	10	12	15

Колич. раб. учит.	169	5	9	13	5	1	5	5	4	2	1		
резерв учительских кадров	42	9	8	4	4	4	4	7	2	2			
Наявність учит. (работ. и резерв вместе)	211	14	17	17	9	5	9	12	6	4	1		

Зарегистрировано учеников по району

I-IV классы	V-VII классы	VIII-X классы	Вместе
6440	2382	267	9089 челов.

Состояние общественного питания

На всех предприятиях организована сеть ОРС'ов. Производится засолка овощей. Всего засолено 90 тонн, из них засолено с 5 сентября 1943 года 35 тонн, по предварительным данным, имеется овощей на базах (помидор и огурцов) в районе на 30-40 тонн. Принимаются меры полностью собрать и засолить. Ввиду отсутствия транспорта организовали население свозить тачками на базы.

На всех предприятиях организованы столовые. Ввиду отсутствия продуктов питания функционируют всего несколько столовых.

По восстановлению городского хозяйства

1. Хлебозавод – здание сожжено, цеха и их оборудование разрушено. Производится работа по восстановлению. Одна печь восстановлена и пущена в эксплуатацию, произв. 1,5 тонны в сутки, второй заканчиваем ремонт. По району восстанавливаем пекарни, так, например: по Ново-Горловке, по Никитовке и т.д., примерно общей производительностью 20 тонн в сутки. По району пущены мельницы общей производительностью 30 тонн в сутки, помол производим населению (мерчук⁴), распределяем среди организаций и предприятий.

2. В городе организованы и работают следующие: швейная мастерская, сапожная мастерская, механическая мастерская, парикмахерская, 3 столовых. Организованы сапожные и швейные мастерские по отдельным заводам и шахтам, дано указание на всех предприятиях организовывать вышеуказанные единицы.

ВОДНОЕ ХОЗЯЙСТВО

Все три водокачки питьевой воды взорваны, оборудование уничтожено. Ведется работа по восстановлению главной водокачки

"Берестовая", здание отстроено вновь на 40 %. Для водокачки Ю.К.С. насос и мотор подготовлены, но восстановление задерживается за неимением транспорта для подвозки стройматериалов. По восстановлению водокачки машзавода им. Кирова проведены следующие работы: подготовлены и находятся на месте монтажа насос на 70 кв. м. и мотор для водокачки, "Берестовая" не имеется, последний подбирается. В пределах города имеется 80 штук колодцев, которые допущены санинспекцией для эксплуатации. Баня, имевшая незначительные повреждения, восстановлена и производит периодически работу.

Состояние транспорта

6-го сентября 1943 года был назначен руководитель на транспорте Горловка-Дебальцево, мобилизовали рабочих-транспортников и неорганизованное население. К 8-му сентября 1943 года к приходу жел. дор. батальона было расшито пути в сторону Дебальцево 4,5 километра, построен мост, также было организовано в Никитовке. Все здания служебные и жилые на станции Горловка полностью разрушены. На Никитовской и Горловской станциях работает около 2-х тысяч человек. Восстановлен очеретинский парк, включавший в себя 10 путей, а также тупики, производится восстановление второго парка, именуемого "Ростовским". Водоснабжение питьевой воды для паровозов полностью разрушено, производится восстановление.

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

к схеме восстановительных работ по Центральному району
"Донэнерго"

СЕТИ

Все линии 110 и 35 кв. имеют значительные повреждения в результате прохождения линии фронта. Полностью восстановлены линии:

1. Горловка – Сталино (горловский участок).
2. Горловка – 8а.
3. Горловка – ЦЭС №1.
4. Горловка – ЦЭС №2.
5. Горловка – Орджоникидзе – ЗуГРЭС №2 (участок Орджоникидзе).

В процессе восстановления:

1. Горловка – Туковская - 8а.
2. Горловка – Дзержинка.
3. Горловка – Угольная-Ртутная.

4. Горловка – Константиновка.
5. Горловка – Узловая.
6. Горловка – Орджоникидзе №2.

Материалы и инструменты в наличии есть, работы задерживаются отсутствием транспорта (переброска мачтового леса).

Горловка ЦЭС №1

Производится ремонт зданий машинного и котельного цехов. Из подлежащих к восстановлению 4-х котлов один уже готов, на остальных ведутся восстановительные работы. Ведется расчистка оборудования и помещения питательных насосов. Приступили к ревизии турбины. Послан специалист в Таганрог для заказа недостающих частей к турбине (3000 квт.). Конденсационное отделение в стадии окончания восстановительных работ.

Электродвигатель – самое тяжелое звено восстановительных работ, где ротор требует механического ремонта в заводских условиях (прогиб вала в трех местах), изготовления крышек генератора, подшипников и подшипниковых ступей. Статор требует полной перемотки, что можно сделать на месте при наличии обмоточной меди и изоляционного материала, решением вопроса генератора и увязкой с заводами этого заказа занимается Уполномоченный Наркомэлектро тов. СУЩЕНКО. Распредустройства, щит и релейная защита восстанавливаются. Ремонт трансформатора задерживается из-за отсутствия транспорта для переброски кожуха.

Подстанции Центрального р-на Донэнерго

Все подстанции участка повреждены отступающими оккупантами. Горловская подстанция – заканчивается восстановление открытой части 35 кв. и щита управления. Начаты работы по восстановлению группы трансформаторов 2000 кВА. Мастерские организованы и восстановлены.

П/ст. 8а – восстанавливаются трансформаторы 500 кВА и распредустройство.

П/ст. Узловая - восстанавливаются трансформаторы 5600 кВА и распредустройство.

П/ст. Угольно-Ртутная – ведутся очистные работы и подготовка распредустройства к принятию напряжения 3,3 кв.

П/ст. Щербиновка – ведутся восстановительные работы по трансформатору 500 кВА, распредустройство подготовлено.

П/ст. Константиновская – восстановление трансформатора 2400 кВА и подготовка распредустройства открытой части.

П/ст. Орджоникидзе – подготовка места и материалов и строительство нового щита управления, начато восстановление 2-х фаз. трансформаторной группы 2500 кВА.

Вышеперечисленные работы являются первоначальными для принятия и передачи напряжения главным потребителям от передвижной электростанции со стороны ЗуГРЭСа или Горловского ЦЭСа.

На остальных п/ст. ведутся расчистные, ремонтные и монтажные работы по восстановлению всей системы.

Прилагается проект (1-й очереди) питания Центрального (Горловского) района Д/Э напряжением 35 квт. при условии установления ж.д. электропередвижки на ЗуГРЭСе или на Горловской ЦЭС, или в обоих местах одновременно⁵. Схема питания по этому варианту обозначена красным цветом. Выполнение этой схемы близится к концу. Основная задержка остается за ЦЭСом, где необходимо произвести покрытие здания котельной, подвозы угля и шлаков и др. работы до приезда передвижки, но транспорта для подвоза необходимых материалов никакого нет. (...)

...-ных к восстановлению только 5, машинных зданий из 38 – 8, механич. мастерских из 13 – 8, с механической базой дело обстоит еще хуже: из 35 под'емных машин годных к восстановлению только небольших 5 машин, под'емных лебедок 12, вентиляторов 11, компрессоров из 56 шт. восстановить можно только 6 шт. и пр.

Та же картина и по мелким шахтам (см. таблицу №3)⁶. Наибольшее разрушений произведено по шахте им. Румянцева, шахта "Комсомолец", 19-20, Александр-Запад, Рудуч, шахта №1-3 им. "Кочегарки", №5 им Ленина и многим мелким действующим шахтам. По этим шахтам уничтожены почти полностью все поврежденные⁷ сооружения и вся механическая база.

По поверхностным сооружениям наименее повреждена шахта им. Калинина.

После освобождения гор. Горловки 5/IX-43 года трест "Артемуголь" приступил к работе с 6-го числа. С 6-го числа началось обследование шахт. На сегодняшний день это обследование в основном закончено. Разработаны графики восстановления некоторых шахт и действующих мелких шахт. Намечена закладка новых мелких шахт (см. таблицу №4)⁸.

Запланирована добыча по шахтам среднесуточная во 2-й декаде сентября 50 тонн, в 3-й – 165 тонн, в первой декаде октября – 445 тонн, в последней – 730 тонн, в ноябре – 1300 тонн и в декабре – 1960 тонн. За 10-е сентября добыто 56 тонн. С начала работ – добыто 196 тонн, приступлено к перешивке путей на нормальную колену для возможной отгрузки топлива, остаток 12650 по всем шахтам, из общего протяжения перегонных путей 39,0 км. перешито на сегодняшний день 100%.

По всем шахтам приступлено к очистке от мусора шахтных площадок и к восстановлению некоторых поверхностных сооружений, как, например: по крупным шахтам №1-3, №5, №19-20, №4-5, им. Румянцева, им. Калинина и Рудуч как первоочередным по восстановлению, так и по многим мелким шахтам (см. таблицу №4). По всем шахтам приступлено к ремонту оборудования. Количество рабочих, зарегистрированных по шахтам по специальности, указано в таблице №5.

Общее количество зарегистрированных трудящихся – 4435 чел., рабочих на 16/IX-43 года – 3700 челов, ИТР – 254, десятников – 213, служащих – 271.

Для выполнения программы по восстановительным работам и добыче необходима подача электроэнергии 3000 кв/час.

Суточная добыча по шахтам трестов Артемуголь и Калининуголь за время оккупации

ТРЕСТ "АРТЕМУГОЛЬ"

Основные шахты

1. Ш. 19-20 – 320 т.
2. Рудуч – 180 т.
3. №4-5 – 80 т.
4. №5 – 40 т.
- ИТОГО – 620 т.

Мелкие шахты

1. Ш. Солидарность – 200 т.
2. №54 – 80 т.
3. №49 – 40 т.
4. №50 – 40 т.
- ИТОГО – 360 т.

ТРЕСТ "КАЛИНИНУГОЛЬ"

Основные шахты

1. Ш. им. Калинина – 50 т.
2. №13-бис – 250 т.
3. Валюга – 200 т.
- ИТОГО – 500 т.

Мелкие шахты

1. Ш. "Мазурка" – 180 т.
2. "Подземгаз" – 80 т.
- ИТОГО – 260 т.

Итого по основным шахтам – 1120 тонн.

Итого по мелким шахтам – 620 т.

Всего – 1740 тонн.

Шахты, работавшие при немцах, но последнее время остановлены:

1. Шахта №51, пройдена по пласту "Валюга" (в р-не ш. Румянцева).
2. №39 — " — по пласту "Сорока" (в р-не шахты №5).
3. №32 — " — "Двойному" (в р-не шахты №5).
4. №6 — " — "Мазурка" (в р-не "Кочегарка").

По Горловскому Машиностроительному заводу им. Кирова

А. Полностью уничтожены немцами следующие цеха и об'екты:

1. Котельно-механический цех №4.
2. Механический цех/спец. цех №2.
3. Механический цех/врубовой №1.
4. Мастерские ремесленного училища.

Б. Частично разрушены:

1. Механический цех №3.
2. Кузнечный цех.
3. Механический цех (порезочный).
4. Пролет №5 врубового цеха.
5. Литейный цех.
6. Технический магазин.
7. Инструментальный цех.

НАМЕЧЕНЫ к первоочередному восстановлению

нижеследующие цеха и об'екты:

1. Литейный цех.
2. Механический цех №3.
3. Инструментальный цех.
4. Кузнечный цех.
5. Пролет №5 врубового цеха.
6. Технический магазин.
7. Механический цех №5 (порезочный).

Уразовский
18/IX-43 г.

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 144-151.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Документ є фрагментарним, окремі сторінки відсутні, інші переплутані місцями, зокрема, список міститься на арк. 146 замість 145-го.

² Бабашка – металевий брусок для заповнення великих пробілів у типографському наборі; реглет – прямокутний брусок для відділення заголовків або колонок у наборі; шпон – металева пластина для збільшення відстані між рядками типографського набору.

³ Таблиця в оригіналі двома мовами.

⁴ Мерчук або гарнцевий збір – плата за помол на державних млинах частиною зерна.

⁵ Проект в архівній справі відсутній.

⁶ Таблиця відсутня.

⁷ Помилка в тексті. Правильно – "поверхностные".

⁸ Таблиця відсутня.

96. Протокол допиту свідка Петренка П.Г. стосовно злочинів, скоєних окупантами на шахтах "Вузлова" та ім. Румянцева, 28 вересня 1943 р.

Протокол допроса

1943 года сентября 28 дня г. Никитовка

Я, Опер Уполномоченный Горловского ГО НКВД
мл. лейтенант милиции Кальченко допросил свидетеля

Петренко Павел Гордеевич

1903 года рождения уроженец

Полтавской обл. Котелевского р-на с. В-Рублевка

из крестьян бедняков, рабочий женат

б/п, не судим, грамотный,

место шахта Румянцева крепельщик

место жительство п. Румянцево

ул. Крупская №60.

Будучи допрошен за дачу ложных показаний придупрежден по ст. 89 УК УССР (*нідпис*).

Вопрос: Скажите Петренко что Вам известно о зверстве немецких властей на шахте Узловая?

Ответ: Во время оккупации шахта Узловая и шахты Румянцево немецкими властями с начала февраля м-ца 1942 года немецкие изверги повесили гр-на Тунеля Михаила и его сына Александра Михайловича, Бондар Алексея Чичкан Ивана Писаренко, Миркулова, Адамаса; Все они были повешаны, кроме этого шахту Узловую начали повальные расстрелы мирных жителей, евреев русских и д. И бросали в ствол шахты Узловая, каждый день; с начала февраля м-ца 1942 года к шахте подвозили до 25 автомашин с стариками женщинами, детьми расстреливались с автоматов и бросались в ствол шахты Узловая, в машину немцы брали советских гр-н по 30-40 человек.

Вопрос: Скажите Петренко сколько в шахте Узловой человек замученных советских гр-н?

Ответ: По неполным данным со слов сторожа Кононенка Павла Степановича советских гр-н расстреляно и в брошено в ствол шахту Узловую около 12000 чел. Разстреливались члены партии как то Новик

Платон, Климашов и лейтенант Красной Армии Боровик Иван Григорьевич который попал в окружение он хотел создать партизанский отряд. Который был расстрелян и брошен в ствол шахты Узловая, Кононенко Павел Степанович арестован как придатель советских гр-н.

Больше дополнить ничего не могу, с моих слов записано верно мне прочитано вчем и расписьюсь

(підпис)

Допросил (підпис)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-1838, оп. 1, спр. 42, арк. 52.
Рукопис. Оригінал.

97. Інформація про перебіг відновлювальних робіт на підприємствах та організаціях Горлівського району, 1 жовтня 1943 р.

СЕКРЕТАРЮ ОБКОМА КП(б)У тов. ДРОЖЖИНУ Т.И.

Трудящиеся Горловки, освобожденные от немецкой фашистской оккупации нашей Доблестной Красной Армией, снова вошли в семью народов нашего Великого Советского Союза и с первого дня, включившись в предоктябрьское социалистическое соревнование, как и все шахтеры Донбасса, горят желанием быстрее восстановить родной Донбасс, дать больше стране и фронту всего необходимого для быстрого изгнания ненавистного врага из пределов нашей священной земли, по угольной промышленности проделано:

ПО ОБ'ЄДИНЕННОМУ ТРЕСТУ "АРТЕМУГОЛЬ"

1. Восстановлено мелких шахт – 8.
2. В стадии восстановления – 17.
3. По графикам намечено восстановить 8 основных шахт, в том числе: шахта "Кочегарка", №5 им. Ленина, №19-20, Рудуч, 13-бис, Подземгаз, №4-5 и Ново-Кондратьевка. Одновременно ведутся работы по подготовке шахты Калинина к откачке воды с горизонта 150 метров.
4. Восстановлено стволов вертикальных – 14 метров.
5. – " – наклонных, шурфов – 888 метров.
6. По зданиям и сооружениям производились и производятся работы главным образом по восстановлению копров, машинных

зданий, надшахтных зданий и др., а также демонтаж и монтаж электромеханического оборудования.

7. Произведена перешивка внутришахтных и перегонных ж.д. путей на широкую колею – 45,6 км., кроме этого, намечено на Октябрь месяц проложить узкоколейных путей – 8,7 км.

8. Добыто угля за указанный период - 1707 тонн, отгружено – 180 тонн.

Потребное количество трудящихся:

для восстановления шахт – 9505 ч.

для действующих мелких шахт – 1695 ч.

Фактическое наличие по тресту на 1/X-43 года:

на восстанавливаемых шахтах – 4222 ч.

на действующих мелких шахтах – 1002 ч.

Намечаемая угледобыча на октябрь месяц 1943 года – 14050 тонн.

ПО НИКИТОВСКОМУ ДОЛОМИТНОМУ КОМБИНАТУ

По шахте №1

1. Собрано 2 компрессора с производительностью 35 куб. метр.
2. Установлен вентилятор производительностью – 500 – " –
3. Собрано и установлено 2 электромотора для компрессоров по 150 кв.

По Механической мастерской Комбината:

1. Установлена временная силовая установка в 30 килов.
2. Смонтировано 4 станка и отремонтировано помещение мастерской.
3. Отремонтированы опорные колонны и перекрытия на заводе №1.

Карьер “Анненка”:

1. Произведена очистка забоев и начата добыча доломита.

ПО НИКИТОВСКОМУ КОКСОХИМЗАВОДУ

1. Произведена на 50% очистка здания парокотельной, накрыта крыша котельной и из'ят из под обломков подорванный котел.
2. Расчищены электроподстанция и механическая мастерская.
3. Ведутся работы по монтажу двух котлов.
4. Восстанавливается баня.

ПО АЗОТНОТУКОВОМУ ЗАВОДУ ИМ. ОРДЖОНИКИДЗЕ

1. Произведена уборка цехов и территории завода от мусора.
2. Полностью произведен учет материальных ценностей на складах на территории завода.

3. Произведена инвентаризация оборудования в цехах завода.
4. Производится крепление взорванных но не разрушенных сооружений-цехов.
5. Начаты восстановительные работы 5-ти менее разрушенных домов, а также готовится под жилье рабочих гостиница завода и один дом Подземгаза.
6. Производится укомплектование штатов трудящихся.

ПО КОКСОХИМИЧЕСКОМУ ЗАВОДУ №3

Парокотельная завода:

1. Отремонтирован и готовится к пуску один паровой котел для провода отопления и установлен питательный насос к нему.
2. Восстанавливается одна из подорванных механических топков котла системы "БАБКОК и ВИЛЬКОКС" повышенного нагрева 400 кв. м.
3. Производятся работы по восстановлению 4-х котлов с механическими топками пов. нагревом 400 кв. метр. каждый.

По Углемойке:

1. Произведена разборка и уборка разрушенных железобетонных конструкций углемойки.

По коксовым печам:

1. Произведен полный демонтаж разрушенных взрывом металлических конструкций батареи №3 коксовых печей.
2. Произведена уборка разрушенной кирпичной кладки коксовых печей и тоннелей.

По механической мастерской:

1. Восстановлена и работает кузница.
2. Восстановлено 2 вентилятора в кузнице и установлен один токарных станок.
3. Отремонтированы и подготовлены к установке 4 станка – требуется подливка на фундаментах.

По Электрохозяйству:

1. В связи с полным разрушением всех электроподстанций завода смонтирован один трансформаторный киоск для временного приема электроэнергии 100-150 кв.

По Транспортному цеху:

1. Перешито 4 километра железнодорожных путей и обеспечен прием грузов по линии станция Горловка – КХЗ.

По ХИМ. Заводу:

- Производится ревизия и очистка оросительных холодильников аммиачной воды и всей паро-газо-водяной арматуры.

По жилищно-коммунальному и бытовому хозяйству:

1. Открыта столовая для рабочих на 250 человек.
2. Открыт и работает детский сад на 25 человек.
3. Организован ОРС.
4. Подготовлена жилая площадь для приема рабочих – 100 человек.
5. Восстановлена малая заводская баня пропускной способностью 15 человек.

По “ДОНЭНЕРГО”:

1. Восстановлены полностью все линии передачи и необходимое оборудование для энергоснабжения Горловского района по первой очереди электроснабжения.

На Горловской ЦЭС №1 уже восстановлены и готовы к пуску 3 котла, конденсационная часть, мех. мастерские и ведутся дальнейшие работы по восстановлению: котельной, турбин, генераторов, трансформаторов и строительной части здания электростанции.

На Горловской подстанции восстановлена полностью открытая 35 кв. часть, трансформатор С/Н, механическая и строймастерские, и также восстанавливается главный щит управления и другие об'екты.

На подстанции шахты №8-б восстановлен трансформатор 7500335/3,3, бустер на фидер¹ “Берестовая водокачка” и полностью 3,3 квт распреустройство.

На подстанции Байрак производится восстановление оборудования и здания, готовы дать напряжения на шахту.

На подстанции “Узловая” – производятся очистные работы, ремонт оборудования в т. ч. и силового трансформатора 5600-35/6,6 квт, можно подавать напряжение на шахту.

На подстанции “Лугань” – начаты восстановительно-очистные работы.

На подстанции “Угольно-Ртутная” – восстановлена первая очередь крыла 3,3 квт, готовы подать напряжения на шахты.

На подстанции “Туковая” – ведутся подготовительно-очистные работы, способны на литейный цех дать напряжение.

В работе работают три столовых, организованных ОРС'ом.

ПО ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМУ УЗЛУ СТАНЦИИ НИКИТОВКА:

Паровозное депо:

1. Начато восстановление среднего сектора веерного депо.
2. Восстанавливается здание парового отопления депо.
3. Полностью восстановлена пескосушка.
4. Мастерская водоснабжения восстановлена на 95%.

5. Мастерская электросилового хозяйства восстановлена на 30%, приступлено к восстановлению контор топливного склада.

6. Восстановлена кузница с двумя горнами.

7. Восстановлена автогенная мастерская.

8. Отремонтировано 4 паровозных канавы.

9. Отремонтирован поворотный круг.

10. Восстановлена плотницкая мастерская.

11. Приступлено к ремонту мастерской водоснабжения самого здания депо, трансформаторного киоска, кочегарки и кузницы.

9-й Вагонный участок:

1. На пункте технического осмотра ВРП Никитовка полностью восстановлено помещение и пристроена новая кладовая. Восстановлена полностью будка техосмотра на северном парке, а также приступлено к постройке новых двух будок на Донецком и Азовском парках, которые будут закончены к 10/X-43 года.

2. Полностью отремонтированы на парковых путях стеллажи для хранения зап. частей и пополнены недостающие.

3. Изготовлен инструмент и инвентарь для одной смены.

4. Производится полный ремонт воздушной сети на парковых путях с восстановлением и ремонтом смотровых колодцев и колонок, который будет окончен 5/X-43 года.

5. Для пробы поездов воздухом к 10/X-43 года будет восстановлено три переносных крана машиниста с клапанами.

6. Полностью закончено помещение для автоконтрольного пункта.

7. Построено здание концепропитки с восстановлением в нем оборудования и котла для подогрева смазки.

8. Восстановлен кузнечный цех.

9. Построено новое мазутохранилище и подготовлена тара для слива смазочного материала.

10. Приступлено к восстановлению механического цеха, срок окончания работ 20/X-43 года.

11. Организована тех. учеба по обучению молодых кадров, слесарей – 10 челов., слесарей автоматчиков – 15 челов., станционных смазчиков – 10 челов., срок окончания обучения 15/XI-43 г.

12. К 15/X-43 года намечается очистка всей территории от мусора и хлама, а также восстановление ВРП Никитовка тракционных путей².

Для быстреего окончания восстановительных работ на участке требуется рабсилы разных квалификаций – 120-150 чел.

По станции Трудовая:

Проделаны и намечены на Октябрь месяц следующие работы:

1. Полностью восстановлен пункт тех. осмотра.
2. Восстановлена кузница и приступлено к поковке инструментов.

3. Отремонтировано мазутохранилище и подготовлена цистерна для приема смазочного материала.

4. К 15/X-43 года полностью будет восстановлено и отремонтировано помещение бытовых цехов с восстановлением бани и сушилки.

5. К 10/X-43 года полностью будет проверен и отремонтирован воздухопровод на парковых путях для пробы автотормозов в поездах.

Для быстрого восстановления разрушенного хозяйства по станции Трудовая требуется не менее 30-40 человек.

По участку полностью восстановлен жилой дом для конторы вагонного участка.

Наличие штата на 1/X-43 года по ВРП – Никитовка и Трудовая 155 чел., недокомплект по этим пунктам, для обеспечения поездной работы и обеспечения подвижного состава под погрузку – 500 человек.

СТАНЦИЯ НИКИТОВКА:

1. Построено стрелочных постов – 9, готовых к работе в зимних условиях.

2. Открыто путей для движения поездов в Азовском парке – 12, Донецком парке – 2.

3. Отремонтировано служебное помещение для работников, связанных с движением поездов.

4. Отремонтирован зал обслуживания для пассажиров, билетная касса и товарная контора.

5. Отремонтированы все бомбубежища на стрелочных постах, а также и для укрытия пассажиров и личного состава станции Никитовка.

16-я Дистанция пути

1. Перегон Трудовая-Доломит путь перешит полностью, восстановлена труба на 45 километре и мост, осталось восстановить мосты 40, 43, 45, 46 и 48 км.

2. По перегону Никитовка-Магдалиновка работы по восстановлению закончены.

3. По станции Никитовка восстановлено в Азовском парке 12 путей и путь на шахту №4-5. В Донецком парке 4 пути, с этих путей уложены стрелочные переводы с таким расчетом, что отправление и прием поездов возможно на все направления. Восстановлены деповские пути и угольного склада. По Станции Горловка Очеретинский парк восстановлен полностью, Ростовский парк имеет восстановленных 9 путей и полукольцо. По станции Байрак

восстановлены все пути, по Станции Трудовая восстановлено 2 пути, по станции Доломит восстановлено – 2 пути, по станции Маерская 2 пути. Полное восстановление станционных путей задерживается отсутствием стрелочных переводов, потребность которых по станции Никитовка – 45, по станции Горловка – 10 стрелочных переводов, по станции Байрак – 3, по станции Маерская – 8.

Намечаемые мероприятия по снегоборьбе.

Для ограждения от снежных заносов дистанция имела постоянные заборы около 9 километров и 18500 щитов, в настоящий момент заборы все разобраны, щитов имеется 2659.

Необходимо для укрепления щитов иметь в наличии кольев 10 тысяч штук, а также лопат деревянных 2000 штук, метел – 2000, снегоочистителей "Берка" - 2, остальным инструментом по снегоборьбе станция обеспечена полностью.

Для выполнения всех работ по 16-й дистанции пути требуется дополнительная рабочая сила в количестве 422 чел.

ДИСТАНЦИЯ СВЯЗИ

1. Восстановлено проводов до станции Дебальцево – 10, до станции Горловка – 10, Никитовка-Маерская – 12.

2. Установлено телефонов – 25 штук.

3. Установлен на станции Никитовка коммутатор на 30 номеров.

4. Восстановлена связь Никитовка-Дебальцево, Никитовка-Артемовск, Никитовка-Горловка, Никитовка-Константиновка, Никитовка-Трудовая, Никитовка-Доломит.

5. Восстановлена стрелочная связь: Никитовка – 5 постов, Горловка – 3.

6. Установлено аппаратов МОРЗЕ – 3 штуки.

ГОРКОМХОЗ:

1. По "Берестовской" водокачке по сооружению здания осталось лишь накрыть крышу и сделать накат. Насос в 150 кбм установлен, мотор в 230 киловатт к 10/Х-43 года будет отремонтирован, сети водопровода и линия напряжения к водокачке подведены за исключением бустера на шахту №8, ремонт которого зависит от Донэнерго.

2. Полностью приведена в порядок городская баня при подаче энергии и воды сможет начать свою работу.

3. Приступлено к завозке и установке оборудования городской прачечной.

4. Оборудована и пущена в эксплуатацию столовая на Красном базаре.

5. Проведена инвентаризация всего электрохозяйства.

6. Отремонтировано 10 трансформаторных киосков.

7. Полностью отремонтировано здание городской подстанции.
8. Проложен высоковольтный кабель в траншею между ЦЭС и городской подстанцией протяженностью в 50 метров.
9. Установлено 4 новых опоры на место сгоревших.
10. Заменено высоковольтного провода – 1000 погонных метров.
11. Заменено 6 подстудьев высоковольтной линии.
12. Водопроводная сеть приведена в полную исправность и готова к эксплуатации, а также проводится отключение разрушенных зданий от линии водопровода, отремонтированы все задвижки.
13. Полностью восстановлена водочапка машзавода, которая при подаче электроэнергии даст городу 80 куб. метров воды в час.
14. Отремонтировано зданий под городские учреждения – 11.
15. Начаты работы по устройству моста между Горловкой и Ново-Горловкой.
16. Оборудованы и пущены в эксплуатацию 2 мельницы и просорушка.
17. Полностью восстановлена слесарно-механическая мастерская.
18. Открыто мастерских для обслуживания населения: швейная мастерская, сапожная мастерская, слесарно-механическая, а также открыто 3 городских парикмахерских.

ПО СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ

Состояние земельной территории:

Необходимо отметить, что данные о земельной территории района не сохранились и их пришлось восстанавливать по опросам и планам некоторых хозяйств, которые сохранились после эвакуации.

Земельная территория по Горловскому району выглядит в следующем порядке: Всего – 26885, из них: пахотной – 15961, огородной – 457, под садами – 505, под дорогами – 272, под усадьбами - 284, неудобий – 4628.

Для уточнения площади земельной территории района в целом в настоящий момент работает землеустроитель, который и уточнит данные о земельной территории района.

Состояние сева озимых в районе на 5/X-43 года:

По колхозам:

Озимой пшеницы	план – 600,	факт – 279 или 46,5%
Озимая рожь	план – 400,	факт – 293 или 73,2%

По совхозам:

Озимой пшеницы	план – 2400,	факт – 537 или 22,4%
Озимая рожь	план – 1600,	факт – 143 или 9%

Сев озимых продолжается, затруднения встречаются в недостатках посевного материала и в тягловой силе, мобилизуем коров, не хватает озимой пшеницы 78 тонн, ржи 91 тонна.

Ход зяблевой пахоты по району:

Ход зяблевой пахоты проходит крайне слабо, объясняется это исключительно тем, что как в колхозах так и в совхозах района имеется недостаточное количество тягловой силы, в то время, как на этот период сосредоточено на это количество сельхоз. работ, как-то: осенний сев, уборка необрунных своевременно площадей зерновых культур. Зяблевая пахота по району выглядит следующим образом:

по колхозам	план – 1700,	факт – 91 или 5,3%
по совхозам	план – 7800,	факт – 588 или 8,3%

В настоящее время надано специальное постановление по зяблевой пахоте, по мобилизации всех коров единоличников и доведение нормы зяблевой пахоты в количестве 0,36 га на одну корову, это мероприятие несомненно даст перелом в районе по зяблевой пахоте.

СОСТОЯНИЕ ЖИВОТНОВОДСТВА В РАЙОНЕ:

Животноводство в районе особенно пострадало от немецких захватчиков, в результате этого имеем следующую картину в животноводстве:

по колхозам	- лошадей	взрослых – 2
	молодых – 2	
	всего - 4	

	- крупного рогатого скота	
	взрослого – 8	
	молодняка – 84	
	всего - 92	

	- свиней	взрослых – 0
	молодняка – 7	
	всего - 7	

	- овец	всего 7
	- пчело-семей	- 42

по совхозам:

лошадей	взрослых – 6
молодняка – 2	
всего – 8	
крупн. рогат. скота	взрослого – 32
молодняка – 21	
всего – 53	
свиней	взрослых – 2
молодняка – 25	

всего – 27
овец – 1
пчело-семей - 92

Таково состояние и наличие животных по колхозам и совхозам, что касается наличия животных в единоличном секторе, то по району имеется в таком количестве:

лошадей – 62 шт., коров – 2644 штук, молодняка – телят – 1045 шт., коз – 4670.

НАЛИЧИЕ ГРУБЫХ КОРМОВ РАЙОНА:

Грубыми кормами район может обеспечить 1175 голов, при переводе на условные головы, что касается концентратов, то таковых в районе нет. Значительная часть грубых кормов при отступлении немцев была сожжена, в результате чего внутри района приходится делать переброску из одного хозяйства в другое.

Наличие грубых кормов по району выглядит следующим образом:

Сено – 350 тонн, соломы – 1300 тонн, половы – 1268 тонн, можно собрать кукуруза – 615 тонн, всего 3533 тонны кормов, для имеющегося животноводства – 421 тонна, излишков – 3112 тонн.

Наличие излишков грубых кормов дает возможность прокормить в районе дополнительно 1175 голов скота в переводе на взрослый рогатый скот.

НАЛИЧИЕ И СОСТОЯНИЕ С/Х ИНВЕНТАРЯ И МАШИН:

При отступлении немцев сложные машины, как-то: молотилки, комбайны и тракторы по целому ряду совхозов: Шахтер, Главмясо, и другим хозяйствам были сожжены или разбиты, остальной же с/х инвентарь и машины требуют ремонта. По хозяйствам дано распоряжение приступить к ремонту с/х инвентаря и машин и большинство хозяйств уже приступило к ремонту.

Затруднения в некоторых хозяйствах заключаются в том, что отсутствует квалифицированная рабочая сила: трактористы, кузнецы, слесари, а также отсутствие зап. частей и материалов, которых внутри района нет.

ВЕТЛЕЧЕБНИЦЫ:

После освобождения от немецких захватчиков Горловского района земельным отделом были организованы 2 ветлечебницы в гор. Горловка и гор. Никитовка, укомплектованы соответствующим штатом, работа которых уже начата. К двум ветлечебницам в соответствии с территориальностью их расположения прикреплены, как хозяйственные единицы, так и населенные пункты по обслуживанию. Затруднения работы ветлечебниц, заключаются в том, что не хватает некоторых медикаментов.

СВОДКА О ХОДЕ СЕВА ОЗИМЫХ В ХОЗЯЙСТВАХ
ГОРЛОВСКОГО РАЙОНА НА 1/Х-43 года

По колхозам:

Озимой пшеницы – 279; Всего озимых – 572, в том числе посеяно озимой ржи – 29, с 7/IX-1943 года – 204, поднято зяби – 91 г.

По совхозам:

Озимой пшеницы – 537,5, озимой ржи – 143,2, всего озимых – 680,7, в том числе посеяно с 7/IX-43 года – 172,1, поднято зяби – 688.

СВОДКА О ХОДЕ УБОРКИ И ОБМОЛОТА

по состоянию на 1/Х-43 года

Подлежит уборке га – 1595, убрано га – 823, Обмолочено – 256, намолочено центнеров всего – 995.

СВЕДЕНИЯ О НАЛИЧИИ ЗЕРНА В АМБАРАХ (в центнерах)

По колхозам и совхозам:

Озимая рожь – 152, озимая пшеница – 6, яровой пшеницы – 736, ячменя 668, овес – 286, просо – 124, кукуруза – 64, подсолнуха – 202, сурогат ячменя с пшеницей – 19, соя – 14, суржа³/овес – 20, итого – 2277 тонн.

ПО ГОРЗДРАВотДЕЛУ:

1. На 1/Х-43 года открыто лечучреждений – 3 с конечной вместимостью – 210.

2. Поликлиник – 1, Амбулаторий – 11, медпунктов – 10, Детские ясли – 1, Рентгеновских установок – 1, Санустановки, дез. пункты – 6, Лабораторий – 1.

ОРГ. ПАРТ. РАБОТА:

По состоянию на 1/Х-43 года зарегистрировано членов и кандидатов КП(б)У – 367 человек, из них находилось на оккупированных территориях – 327 человек, прибыло – 40 человек согласно указания ЦК ВКП(б) из неоккупированных территорий. Членов и кандидатов партии не имеющих партбилетов – 253 челов.

На всех предприятиях и учреждениях городским Комитетом партии утверждены уполномоченные Горкомом партии.

О состоянии агитационно-пропагандистской работы по Горловскому району⁴

Агитационно-массовая работа

1. Со дня освобождения гор. Горловки по всем шахтам, заводам и другим предприятиям на 1-е октября 1943 года:

- а) проведено 26 митингов с охватом 36 тысяч человек;
- б) прочитано 23 лекции на тему "Великая отечественная война Советского народа с немецко-фашистскими захватчиками и наши задачи", с охватом свыше 17 тысяч человек.

Лекции читаются внештатными лекторами Горкома КП(б)У и руководящими партийными работниками.

Проведено два инструктивных совещания с учителями города, на которых кроме основных вопросов прочитано для них два доклада на тему "Великая отечественная война с гитлеровскими захватчиками и наши задачи", присутствовало свыше 300 чел. учителей.

Проведено городское совещание партийно-хозяйственных профсоюзно-комсомольских руководителей на котором обсужден вопрос о развертывании предоктябрьского социалистического соревнования.

В настоящее время на предприятиях города насчитывается 99 человек агитаторов и чтецов, которые систематически по плану регулярно проводят беседы и читки газет и сводок Советского Информбюро. Всего проведено свыше 430 бесед и читок.

Проведено инструктивное совещание с агитаторами, беседчиками и чтецами. В настоящее время агитаторы и беседчики проводят работу среди трудящихся о изданных законах Советским правительством за время отечественной войны и друг.

На ряде шахт заводов и предприятий выпускается боевые листки и стенгазеты, в которых освещают ход восстановительных работ и разворот предоктябрьского социалистического соревнования. Активное участие в работе последних принимают комсомолы и молодежь: шахта "Кочегарка", завод им. Кирова, шахта "Комсомолец", Калинина, Ново-Горловская группа шахт и друг.

В настоящее время город получает 250 экз. центральных газет "Правда" и "Известия" и 175 экз. газет Соц. Донбасс, что явно недостаточно.

На большинстве предприятий города организованы для лучшего массового обслуживания трудящихся газетные витрины. Ежедневно через радиоузел принимаются оперативные сводки Советского информбюро, которые размножаются на машинке, рассылаются по предприятиям, а также развешиваются на витринах.

В городе оборудован радиоузел, который из-за отсутствия электроэнергии принимает только оперативные сводки. При получении электроэнергии радиоузел обеспечит трансляцию двух-трех тысяч радиоточек. На площадях установлено 4 радиоточки.

На всех шахтах, заводах и предприятиях и по городу вывешены лозунги и плакаты мобилизующие трудящихся города на быстрое

восстановление разрушенного народного хозяйства и развертывание предоктябрьского социалистического соревнования, кроме того организованы доски показаний хода социалистического соревнования и доски почета для показа передовиков соц. соревнования.

В настоящее время по району и городу насчитывается 7 клубов, которые развернули свою работу, при них организованы кружки худож. самодеятельности как-то: струнный, духовой, хоровой, три духовых оркестра. При Дворце Культуры им. Ленина существует театральный коллектив в составе 35 человек, который уже организовал для трудящихся 5 концертных выступлений. В клубах шахт: им. Ленина, Комсомолец, №19-20 и шахты Сталина проведено по два вечера художественной самодеятельности в работе клубных кружков художественной самодеятельности насчитывается около 400 челов.

В клубах им. Сталина, Комсомолец, Д. К. им. Ленина установлены 3 стационарных киноустановки при наличии электроэнергии на которых можно демонстрировать кинокартины.

При активном участии трудящихся по району по району и городу собрано у населения свыше 2 тысяч книг и открыты библиотеки в Ново-Горловке, Никитовке, Шахте Калинина, Шахте им. Ленина и Городская библиотека.

В городе восстановлена типография, которая располагает одной большой плоской печатной машиной, две Американки⁵ и одна резная машина для бумаги. Типография полностью укомплектована необходимым штатом работников. Абсолютное отсутствие шрифта, касс, масла и бумаги задерживает выпуск городской газеты "Кочегарка". Также отсутствуют кадры газетных работников.

НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

1. До оккупации в Горловском районе насчитывалось 18 средних, 22 неполных средних и 33 начальных школы. Всего – 73 школы с охватом 28 тысяч учеников. Работало около 120 учителей.

2. Во время оккупации работало 28 начальных школ с охватом 3-х тысяч учеников, учителей работало – 169 человек.

3. В настоящее время работает 7 средних, 6 неполных средних и 19 начальных школ с охватом детей:

I-IV классы	- 196 классов	- 6027 учеников
V-VII классы	- 53	- 1483
VIII-X классы	- 8	- 135

Всего 257 классов – 7645 учеников.

Количество учащихся с каждым днем растет. За счет учета и возвращения в город ушедших в свое время. Не охвачено учебой на 1/X-43 г. – 3046 детей, из них: подростки старше 14 лет –

7. Восстановить рабочие клубы и организовать в них работу на шахтах: Калинина, Румянцева, Коксохимзаводы №3 и №12, Ртутный Комбинат, Доломитный Комбинат.

8. Усилить устную, печатную и наглядную агитацию.

9. Организовать сбор книг у населения города и района и организовать на шахте Комсомолец, Ртутном Комбинате и Азотнотуковом комбинате *(библиотеки)*.

10. Организовать выпуск городской газеты "Кочегарка" и укомплектовать штат редакции газеты "Кочегарка".

11. Провести на всех предприятиях, учреждениях, колхозах и совхозах района подготовку к празднованию 26-й годовщины Октябрьской Революции.

12. Организовать демонстрацию кинокартин.

13. Организовать в одном из помещений городской кинотеатр вместимостью 400-500 человек.

14. Провести совещание с редакторами стенных газет и боевых листков с повесткой дня: о задачах стенной печати в период восстановления и подготовке к 26-й годовщине Октябрьской Социалистической Революции.

15. Провести совещание клубных работников с вопросом: подготовка к 26-й годовщине Октябрьской Революции, о задачах клубов и художественной самодеятельности в дни великой отечественной войны.

16. Укрепить в центре города карту СССР с указанием линии фронта и положения частей Красной Армии.

КОМСОМОЛЬСКАЯ РАБОТА

Городской Комитет Комсомола начал свою деятельность с 10/IX-1943 года. Имеются утвержденные два секретаря Горкома ЛКСМУ, на 1/X-43 года зарегистрировано 605 комсомольцев из коих имеют на руках комсомольские билеты 108 челов. Создано 18 первичных комсомольских организаций с уполномоченными РК ЛКСМУ. Основная комсомольская прослойка работает непосредственно на шахтах и заводах. Создано 4 комсомольско-молодежных бригады с охватом 160 человек. Силами комсомольцев проведено 5 воскресников по расчистке территории шахт и заводов и сбора лома металла с охватом 4 тыс. комсомольцев. Силами комсомольской молодежи собрано свыше 1000 тонн металла. Комсомольская организация собрала для организации госпиталя следующие предметы: подушек – 85 шт., наволочек – 100 шт., простынь – 27 шт., белья нательного 13 п., полотенец – 100 шт., носовых платков – 10 шт., кухонной посуды – тарелок, стаканов, блюдец свыше 1000 шт.

В Горловском комитете комсомола имеется утвержденное бюро областным комитетом комсомола в количестве 5-ти человек, которое приступило к разбору персональных дел.

На всех предприятиях проведены собрания рабочих и служащих с докладами хозяйственников о планах восстановительных работ и содоклады пред. орг. комитетов и проф. уполномоченных о включении трудящихся в соц. соревнование. Проведены общие собрания домохозяек по вопросу привлечения их на работу в предприятиях р-на и организации субботников по оказанию помощи разрушенным предприятиям и очистке улиц города и поселков. Организовано 6 воскресников на восстановительные работы и организацию столовых на предприятиях, детских садов, ясел. Проводится подготовительная работа к выборам проф. оргов, завкомов, шахткомов и месткомов.

Секретарь Горловского
ГК КП(б)У

(підпис)

(УЖАКИН)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 153-162.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Фідер – лінія електропередачі; бустер – підсилюючий пристрій.

² Тракційний путь (застаріле) – назва залізничних путів відстою на території депо.

³ Суржа – змішаний посів озимої пшениці та ржи на одному полі.

⁴ Фрагмент тексту від заголовку "О состоянии агитационно-пропагандистской работы по Горловскому району" і до початку останнього абзацу документу є вставкою до оригінального тексту звіту.

⁵ "Американка" (застаріле) – тигельна типографська машина.

98. Акт обстеження шурфу шахти "Вузлова" та виявлення слідів злочинів окупантів, 15 жовтня 1943 р.

Румянцевский поссовет Горловский район Сталинской об-ти
15 октября 1943 года.

Мы, нижеподписавшиеся председатель комиссии, Заместитель председателя Горловского Горисполкома тов. Кляхин Никита Васильевич и члены комиссии: секретарь горкома партии т. Леонов Федор Петрович, военный прокурор тов. Карлов Иван Филиппович, зав. горздрав. отделом врач Перепечаенко Митрофан Иванович,

Пред. Румянцевскогго поссовета т. Кобылянский Федор Семенович, священник Николаевской церкви г. Никитовка Попов Георгий Тимофеевич, протодякон Литвинов Николай Тихонович, рабочие шахты им. Румянцева стахановцы Пашенко Матвей Ефимович, работающий на ш-те с 1918 г. стахановец Лукьянченко Акафий Афан(*асьевич*) работающий на шахте с 1918 года от общественности Рукомина Мария Петровна, присутствовало рабочих и т.р. служащих, домохозяйек в количестве 300 ч.

Составили настоящий акт на вскрытие ствола ш-ты Узловая Горловского р-на Сталинской области, где были обнаружены трупы зверски замученных и расстрелянных Советских граждан немецко-фашистскими оккупантами за период времени с января м-ца 1942 г. по 4 сентября 1943 года.

Работу по изъятию трупов производила команда горноспасательного отряда под руководством командира отряда тов. Ковтун Иван Андреевича, который засвидетельствовал состояние ствола ш-ты размером: глубина 193 метра, заполнена трупами около 1000 кв. метр. При этом зафиксировано, что трупы в стволе ш-ты развлечены с большим разрывом, приставилось возможным извлечь три трупа, остальные в виду крайнего разложения извлечь не пришлось. Извлеченные трупы оказались один женский и два мужских личность не установлена за отсутствием документов при трупах и не опознаны присутствующим насилением. Характер убийств можно полагать, что они убиты черепа изуродованы с резким размножением¹ костей черепа. Установлено по размеру ствола шахты ее заполнения трупами на 118 м. глуб. сечения. По свидетельству жителей установлено, что люди привозились автомашинами из районов: Артемовск, Горловка, Енакиево, Железная, Дзержинка и др. р-ов, которых привозились живыми расстреливались и были случаи бросались живыми в ствол. Таким образом в стволе ш-ты количество трупов около 14000 человек среди них женщины и дети.

В чом и составлен настоящий акт.

Председатель комиссии (*нідпис*)
Члены комиссии (*6 нідписів*)
Присутствующие (*2 нідписи*)

Джерело:

ГАРФ, ф. Р.-7021, оп. 72, д. 19, л. 9. Рукопис. Оригінал

Примітки:

¹ Помилка у тексті.

**99. Довідка про перебіг відновлювальних робіт на
машинобудівних заводах Сталінської області за
жовтень 1943 р.**

№287/С

Секретарю Сталинского обкома КП(б)У тов. ДРОЖЖИНУ [...]

IV. Горловский завод им. Кирова

Полностью закончен ремонт здания 5-го пролета врубового цеха. Идет монтаж оборудования. Также закончены здания загибочного отделения котельного цеха, литейного цеха. Кроме того, в литейном цехе закончен ремонт 2-х вагранок, одной из них 0,75 тн., второй 2,5 тн., дополнительно идет восстановление еще 2-х вагранок.

Здание кузнечного цеха закончено на 80%, монтируются: один 2-х тонный молот, просечной пресс. Закончена установка кузнечного горна и 3-х нагревательных печей. Цех №5 полностью восстановлен с установкой в нем 14 токарных станков. В введенной в эксплуатацию механической мастерской установлен и работает нефтяной двигатель мощностью 25 л.с. На территории открытого котельного плаца функционирует один кран, 2 других под'емных крана отремонтированы частично. Пущена водокачка для питьевой воды. В стадии пуска в эксплуатацию находится парокотельная врубового цеха с 3-мя ланкаширскими котлами. Электростанции №3, 4 готовы на 80%. Закончено текущим ремонтом 48 жилых домов, 12 квартир. Отведены дома для открытия почты, дет. яслей, обувной мастерской, столовой и т.д. [...]

Зам. секретаря Сталинского обкома КП(б)У
по Химпромышленности

(підпис)

Клименко

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 94, арк. 11.
Машинопис. Оригінал.

**100. Довідка про руйнування Горлівського Азотно-
тукового заводу, 23 жовтня 1943 р.**

№69

Не подлежит оглашению

Сталинский обком КП(б)У
г. Уразовскому

На Ваш запрос о состоянии Горловского Азотно-Тукового завода в октябре 1943 г. после освобождения г. Горловки от немецких оккупантов сообщаем следующее:

I. Состояние промышленных зданий

№ п/п	Наименование зданий	Количество корпусов	Площадь и кубатура зданий		Степень разрушений в среднем по цеху
			м ²	м ³	
1.	Корпуса Газового цеха	7	2500	20000	30%
2.	цеха №1	10	12000	190000	30%
3.	цеха №2	4	3500	70000	15%
4.	цеха №3	1	2000	40000	15%
5.	цеха №5	2	2000	25000	25%
6.	цеха №6-12	1	2500	37500	20%
7.	СКБ	7	2000	30000	30%
8.	парокотельной	2	1200	22000	25%
9.	электроцеха	10	2000	16000	20%
10.	водохозяйства	4	500	2500	25%
11.	ремонтно-механического	4	4000	30000	50%
12.	административные и обслуживающие помещения	13	8000	60000	40%
	ИТОГО	68	58200	563000	15-50%

[...]

IV. Состояние оборудования

Основное оборудование:

- цеха №1 эвакуирован в 1941 г., частично уничтожен. Материалопроводы, резервуары, хранилища, газгольдеры, бабки сохранились на 40-80% и будут реставрированы. Электромоторы (малосильные) – 3 шт.
- цеха №2 механизмы эвакуированы, аппаратура частично пришла в негодность, частично будет во 2-ю очередь реставрирована.
- цеха №3 часть эвакуирована. Материалопроводы частично (40-60%) будут реставрированы. Аппаратура процентов на 40 сохранилась.

цеха №5	часть эвакуирована. Механизмы и 45% материалопроводов – уничтожены, из нержавеющей – разграблены. Абсорбционные башни – сохранились. теплообменные котлы разрушены на 30%.
цеха №6-12	часть основного оборудования эвакуирована. Значительная часть аппаратуры из ферросилиция (FeSi) и аппаратура взорвана. Аппараты “Хемико” ¹ разрушены на 30-40%. Электроочистка требует серьезного ремонта. FeSi-материалопроводы и материалопроводы из нержавеющей разрушены и разграблены.
СКБ	свинец с башен – эвакуирован. Башни требуют капремонта. 5 печей из 10 разрушены. Свинец с насосного отделения – эвакуирован. Механизмы частично эвакуированы, частично уничтожены. Грейферный кран требует капремонта.
цеха №3629	оборудование в цех до эвакуации не было установлено. Оборудование полностью вывезено.
парокотельной	из 8 котлов эвакуировано 3, один демонтирован – 3 барабана не вывезены. В 4-х котлах нижние барабаны взорваны. Углеподача требует капремонта. Старая водокачка разрушена на 30-40%, новая на 10-15%. 2 дымовые трубы – целы.
электроцеха	здания подстанций разрушены на 10-30% Трансформаторы почти полностью вывезены. Некоторая часть трансформаторов и механизмов выведена из строя. Значительная часть кабеля (до 5 вагонов) вывезена немцами. Силовая сеть на 30-50% приведена в негодность. Пусковые приспособления в основном вывезены. Большинство моторов эвакуировано. Часть 80-100 штук приведены в негодность. Фазокомпенсаторы полностью могут быть восстановлены.
Водохозяйства	градирни разрушены на 35-40%, насосные станции на 15-30%. Напорные резервуары на могиле “Верина” разрушены на 50%. Водопроводная и канализационная сеть разрушена на 5-10%. Основное оборудование и механизмы эвакуировано, частично разрушены.

ремонтно-механического завода

станочный парк в основном эвакуирован, частично разграблено немцами. Единичные станки были повреждены, в настоящее время ремонтируются.

[...]

Главный инженер Гимпельсон З.И. (підпис)
25/Х-43 г.

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 97, арк. 17-20.
Рукопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Апарат "Хеміко" – пристрій для виробництва сірчаної кислоти з природної сірки.

101. Повідомлення начальникові УНКВС у Сталінській області про виявлені сліди злочинів окупантів у Горлівському районі, 12 листопада 1943 р.

Сов.секретно
Начальнику УНКВД по Сталинской области
подполковнику госбезопасности
тов.Чечкову
гор.Сталино

СПЕЦ-СООБЩЕНИЕ

о дополнительно выявленных злодеяниях немецко-фашистских оккупантов в Горловском районе.

Доношу, что в процессе проведения восстановительных работ на шахте №57 бывшая шахта Волюга-Мазурка, расположенной на территории Доломитного Комбината 2/Х-43 года в стволе шахты в воде обнаружен труп мужского пола, возрастом 35-ти лет, однако, последний вследствие его разложения был не опознан.

При осмотре данного трупа установлено, что последний был убит из огнестрельного оружия двумя пулевыми ранами в голову.

Тогда же было установлено, что в воде данной шахты имеются еще трупы, извлечение которых было связано с большими трудностями.

10-го октября 1943 года из этой же шахты наполненной водой извлечено еще 8 трупов, из которых 4 женщины, три мужчины и один мальчик возрастом около 14-15 лет, остальные трупы средних лет, все раздеты, лишь только у одной женщины сохранился черный суконный жакет, в кармане которого сохранились две фотокарточки мальчика и девочки и три молитвы, написанные на бумаге. Все извлеченные трупы опознать невозможно, в результате их абсолютного разложения, комиссией установлено, что у каждого трупа имеется огнестрельная рана в голову на вылет.

При обследовании ствола шахты также установлено, что в верхней части сруба ствола обнаружены пулевые пробои в доске с сохранившимися кровавыми пятнами на Восточной и Западной стороне. Таким образом на территории Горловского района, кроме шахты Румянцева, где как установлено расстреляно свыше 14-тысяч человек, выявлено еще одно место, где немецко-фашистские оккупанты творили свои гнусные преступления.

В связи с тем, что данная шахта заполнена водой, находящиеся в ней трупы всплывают на поверхность периодически, при обнаружении которых сообщу дополнительно.

Копии актов при этом прилагаю.

НАЧАЛЬНИК ГОРЛОВСКОГО ГО НКВД
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
(ГОЛОВАТЕНКО)

(підпис)

Гор. Горловка
12/XI-43 года
№ 222/сс.

Джерело:

Держархів Донецької області, ф. Р-1838, оп. 1, спр. 3, арк. 19.
Оригінал. Машинопис.

102. Покази інженера Дмитра Маркіяновича Ж. про обставини своєї роботи на шахтах Горлівського району під час нацистської окупації, 15 листопада 1943 р.

Протокол допроса обвиняемого Ж. Д. М.¹

гор. Горловка 15 ноября 1943 г.

Вопрос: Расскажите, когда Вы прибыли в гор. Горловку, где Вы брались на учет? Какие при себе имели документы?

Ответ: В Горловский район я прибыл в апреле месяце 1943 года, в Горловский район я пришел совместно с Лазаренко Василием Леонтьевичем, который в Краснодоне работал на шахте 25 штейгером, кроме того с нами был рабочий Иванов Григорий в Краснодонском районе работал на шахте 1-Бис.

По прибытию в Горловский район я при себе имел следующие документы: Направление дирекциона, полученное из Чистяковского дирекциона, в котором указывалось, что я направляюсь в распоряжение Моспинского дирекциона угольной промышленности, но в виду того, что мы были задержаны и находились в лагере г. Дебальцево откуда нас и направили в Горловский дирекцион.

В Горловке мы обратились в дирекцион №11, который находился на Н.-Горловке, где директором был Шлема.

По прибытию в дирекцион мы обратились к главному инженеру дирекциона к Белоусову, который направил нас к директору дирекциона Шлемы, последний нас направил на работу на шахту Байрак², я был назначен главным инженером ш. Байрак, 13-Бис и Мазурка, Лазаренко был назначен штейгером шахты Байрак, Иванов в дирекционе не был.

Лазаренко и Иванов по прибытию на шахту Байрак работать не захотели и ушли по направлению Моспино.

Вопрос: Кто с Вами беседовал в дирекционе кроме директора, кроме того расскажите по каким вопросам с Вами беседовал директор дирекциона?

Ответ: Директор дирекциона беседовал со мной по следующим вопросам, вопросы эти были производственного характера в частности, где я учился, где я работал последнее время, кем работал, весь процесс разговора проходил в присутствии главного инженера дирекциона Белоусова.

Вопрос: расскажите о Вашей практической деятельности за период Вашей работы на оккупантов в должности главного инженера шахт Байрак, 13-Бис и Мазурка?

Ответ: С вступлением меня в должность главного инженера шахт Байрак, 13-Бис и Мазурка шахты в основном были в эксплуатации и давали добычу угля ш. Байрак 40-50 тонн в сутки, шахты 13-Бис 120-150 тонн и шахта Мазурка дала добычу 160-170 тонн в сутки.

Кроме того я как главный инженер шахт от дирекциона имел задание открыть новую шахту на пласту "Валюга" производительностью 1000 тонн в сутки, однако к строительству новой шахты приступлено не было, так как под'ездные пути к шахте подвести не было возможности. [...]

Вопрос: Допрошенные нами в качестве свидетелей Денисенко Федор Григорьевич сказал о том, что в период Вашей работы в Горловском районе в должности главного инженера активно помогали немецким оккупантам. Заставляли рабочих активно работать на немцев, тот кто уклонялся от работ на оккупантов лишали продовольственного пайка.

По Вашему предложению на шахте Мазурка на шурфах были построены железные решетки, которые после спуска рабочих в шахту, решетки закрывались и запирались на замок с целью чтобы рабочие преждевременно не могли выйти из шахт. Вышеизложенные показания свидетеля подтверждаются свидетельскими показаниями Шершнева В.А., Горельского Григория Георгиевича, Калининым Алексеем Семеновичем. Подтверждаете ли Вы показания свидетелей?

Ответ: Показания свидетелей я не подтверждаю, так как в отношении лишения продовольственного пайка я не имел на этот счет никакого права, по этому вопросу по конторам шахт было указание из дирекциона на основании указания дирекциона рабочие подвергались лишению продовольственного пайка.

По вопросу того, что по моей инициативе на шурфах шахты Мазурка были устроены железные решетки этого я так же не подтверждаю, так как указания такого я не давал, было дано указание начальнику шахты Калинину, указание ему было дано начальником производства Визером. Я же к строительству решеток на шурфах никакого отношения не имел. [...]

За весь период моего пребывания на шахтах в должности главного инженера шахт Байрак, 13-Бис и Мазурка было добыто и отправлено в Германию не менее 37000 тонн угля тридцати семи тысяч тонн.

Допрос прерван в 2 часа

Джерело:

Архів УСБУ в Луганській обл., спр. № 6606, арк. 24-26.

Примітки:

¹Прізвище підсудного не наводиться, враховуючи вимоги чинного українського законодавство стосовно оприлюднення даних судово-слідчих справ репресованих осіб.

²Нині шахта ім. Калініна.

103. Акт про скоєні під час нацистської окупації злочини на території Горлівки, 23 листопада 1943 р.

г. Горловка 1943 года ноября 23 дня комиссия под председательством зам. председателя исполкома Горловского горсовета депутатов трудящихся товарища Кляхина, секретаря ГК КП(б)У тов. ЛЕОНОВА, зав. горздравотделом тов. ПЕРЕПИЧАЛИНКО¹, зав. ГОРоно тов. ЗАХАРЕНКО, рабочей шахты им. "Кочегарка" тов. ДЕНИСЕНКО произвели проверку на территории города Горловка истребленных и угнанных в германскую каторгу немецкими оккупационными властями за период их хозяйничания с свидетельскими показаниями установлено, только в домах уцелевших от разрушений насильно угнано в Германию: 1074 человека,

Инженеров, техников лиц умственного труда и квалифицированных рабочих 1074 человека в том числе по национальному укладу:

А) русских мужчин	– 258	русских женщин	– 212	всего	470
Б) украинцев мужчин	– 340	украинцев женщин	– 247	всего	587
В) немцев мужчин	– 6	немцев женщин	– 3	всего	9
Г) армян мужчин	– 5	армян женщин	– 5	всего	6 ²
Д) греков мужчин	—	греков женщин	– 1	всего	1
е) китайцев мужчин	– 1	китайцев женщин	– 1	всего	2
ВСЕГО	610		465		1074

Угон в Германию производился немецкими властями насильственным путем: для чего вылавливали людей на базарах, по улицам, в ночное и дневное время на квартирах и забирали с мелких производств последних в специальный лагерь, размещенный в школе №5 им. Франко по комсомольской улицы откуда направляли под конвоем на станцию Горловка, грузили в товарные вагоны, запирали последние и отправляли под охраной в Германию. Кроме этого за период хозяйничания оккупационных немецких властей (каментанты города капитан МЕРТ и майор ДИБОЛЬТ) расстрелено и повешано 178 человек мирных жителей по национальному укладу:

а) русских мужчин	– 36	женщин	– 8	детей	– 2	всего	46
б) украинцев мужчин	– 39	женщин	– 5	детей	–	всего	44
в) евреев мужчин	– 5	женщин	– 43	детей	– 20	всего	44
ВСЕГО	100		56		22		178

Расстрелам и повешаниям предшествовали издевательства в фашистских оккупационных застенках.

Свидетель гражданин КУРГАЯНЦ Эммануил Саркисович 1899 года рождения проживающий в данное время в городе Горловка улица Больничная пояснил, что он был задержан на улице города Горловка 5 декабря 1941 года и водворен в камеру 3 отделения полиции, в присутствии коего 7 декабря 1941 года водворили в ту же камеру гражданина ЮТКИНА по национальности еврея, работавшего мясником на Красном базаре города Горловка и трех не известных граждан средних лет из города Калининска Горловского р-на, которых подвергли в ночь на 8 декабря зверским издевательствам избиением и 8 декабря вечером в городе Горловка шахта "Кирпичный завод" расстреляли.

Перед расстрелом последних раздели поставили на колени с связанными руками назад, расстрел производили вгрудь с винтовок, а затем достреливали в упор с револьвера в головы.

Гражданка ВЕРХОДЦЕВА Анна Максимовна 68-ми лет проживающая по Сталинской улицы дом №56 гор. Горловка пояснила что она является очевидцем сотен расстреленных немецкими оккупационными властями Советских граждан, которых расстреливали за железной дорогой против ее дома, места где производились расстрелы оцеплялись полицией и жандармами. Перед расстрелом мужчин, женщин и детей в декабрьские и январские морозы раздевали до нижнего белья, а затем расстреливали, после расстрела все ценное одежда делилась между убийцами, а плохая одежда сжигалась.

Свидетельница КОВАЛЕВСКАЯ, Татьяна Николаевна, 1902 года рождения проживающая в городе Горловка улица Вишневая дом №3 рассказала; 2 ноября 1941 года к ней на квартиру пришло несколько русских и два немецких жандарма, которые производили обыск забрали у нее все ценные насильные вещи как мужские, так и женские. Один из немецких жандармов которого она фамилию не знает взял ее за грудки стал трусить ее и спрашивать где ее муж, когда она в порыве испуга и плача открыла рот и он заметил у нее во рту девять золотых зубов, свалил последнюю на пол и пытался вырвать с рта золотые зубы. И только благодаря ее просьбы она последнего умолила разрешить ей снять самой зубы в больнице и представить им, что она и сделала 3 ноября после чего была водворена в камеру.

Кроме установленных лиц угнанных в Германию и расстрелянных выявлено: на территории гор. Горловка три кладбища, раскопками последних установлено: в 50-ти метрах от бывшего лагеря русских военнопленных 150 могил в которых находится 2158 человек, и одна могила "Котлован" в которой обнаружено – 150 трупов, третья

могила обнаружена в полукилометре от города Горловка между путями Батмановка - Ясиноватая 150 человек трупов, при чем среди них находятся дети от 7 до 14 лет, а так же трупы еврейской национальности. Четвертая раскопка находится у трехсот метрах от новой больницы № 2 в которой находится 18 трупов из них опознано родными 9 в возрасте от 13 до 16 лет. Таким образом на территории города Горловка расстрелено и повешано оккупационными властями 2654 человека мирных жителей и военнопленных в чем и составлен настоящий акт.

Председатель комиссии
зам. пред. горсовета (Кляхин)

Члены комиссии:

Секретарь Горловского ГК КП (б) У (Леонов)
зав. Горздравом (Перепечаленко)
зав. Гороно (Захаренко)
рабочий шахты "Кочегарка" (Денисенко)

Акт зарегистрирован в книге актов установленных злодеяний за №1 от 23/11

Джерело:

Держархів Донецької області, ф. Р-1838, оп. 1, спр. 42, арк. 64.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Правильно – М.І. Перепечасенко.

² Помилка в документі.

104. Інформаційне зведення №2 про відновлювальні роботи по Горлівському Азотно-туковому заводу за 15-25 листопада 1943 р.

I. Движение рабсилы

Азотно-туковий завод; категорії	на 15.XI	Движение		на 25.XI
		прибыло	убыло	
ИТР	42	—	1	41
Рабочие	606	26	5	627
Служащие	78	1	—	85
МОП	67	8	1	74
Итого	793	41	2	827

[...]

II. Промстроительство

1. Ведутся работы по сооружению эстакад и т.п. приспособлений для разгрузки оборудования, подлежащего прибытию.

2. Окончен ремонт мостовой кран зала №4, в работе из-за отсутствия энергии не опробован. Ремонтируется мостовой кран зала №3. Кран снят для ремонта с подкрановых путей.

3. Ведется восстановление одного котла в парокотельной — хозспособом. Арматура после ревизии не может быть установлена на место в связи с полным отсутствием прокладочного материала — клингерита¹, асбестового шнура и т.п.

4. Станочного оборудования - нет.

5. Ведутся работы по ревизии водопроводов, канализации, отдельных материалопроводов.

6. Остекляются производственные корпуса, склады, мастерские. Значительная часть оконных и дверных проемов заделывается досками, фанерой из-за отсутствия на месте соответствующих переплетов и ограниченного количества стекла.

7. К имеющейся лесораме нет ленточных пил.

8. Особо следует отметить нечеткое отношение Губахского А.Т.З. к отгрузке нам оборудования. Отгружен в настоящее время вопреки нашим требованиям некомплектный воздушный агрегат №2, имеющий ряд дефектов (значительная часть трубок основного и дополнительного конденсатора разрушена, неисправен якорь теплообменника, не хватает ряда межаппаратных медных трубок и т.д.), исправление которых требует много времени и значительного количества листовой меди, трубок, олова, тогда как комплектный задержан в Губахе. Это обстоятельство, создав дополнительные

затруднения, не дает возможности в короткие сроки получить собственный кислород. Необходимо принудить Губахинский А.Т.З. немедленно же отгрузить нам комплектный воздушный агрегат №1.

III. Жилстроительство

Приступили к восстановлению двух блочных домов с полной полезной жилой площадью около 2000 м². Жилплощадь за 15-25 ноября без изменений. По-прежнему напряженное положение с постельными принадлежностями и бытовым инвентарем.

Восстановлено до 25.XI.43 г. 2800 м² жилплощади.²

IV. Работа подрядных организаций

1. ОСМЧ-63 к работам не приступала. Материалов и рабсилы по-прежнему не имеют.

2. Союзхиммонтаж к работам не приступили по тем же причинам.

3. Сантехмонтаж

4. Стальконструкция

} к работам не приступают,
материалов, рабсилы не имеют

Основной об'ем работ указанным организациям нами уточнен.

С Союзхиммонтажем заключен договор на части оборудования на месте.

Всем подрядным организациям отведены помещения под мастерские, склады, конторы.

V. Материальное снабжение

Никаких материалов на заводскую площадку, за исключением 1008 баллонов кислорода, не поступило из-за отсутствия аппарата снабжения и слабости транспорта. До сих пор остаются вопросы обеспечения строительства местными материалами: песком, известью, и т.п.

Необходимо всемерно форсировать отгрузку нам леса, станков, металла, инструментов, строймеханизмов, тросов и т.д.

VI. Транспорт

Положение в сравнении с 15 ноября без изменений.

Деятельность стройки из-за отсутствия транспорта скована.

В связи с распутицей число лиц, занятых на подвозке топлива, воды и т.п., значительно возросло.

VII. Рабочее снабжение

В сравнении с 15 ноября положение не улучшилось.

VIII. Электроэнергия, вода

Решением областных организаций в ближайшие дни получит только 50 kw энергии, что удовлетворит потребность завода на строительно-монтажный период на 15-20%. Завод же готов принять 450 kw.

Вода на заводе даже в минимальных количествах еще не подана.

Директор завода (Христофоров) (*підпис*) / 1.12.43 г.

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 176, арк. 85-86.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Клінгеріт – асбестокартон з додаванням вулканізованого каучука, матеріал для прокладок на трубопроводах високого тиску.

² Рядок додано від руки.

105. Постанова Горлівського міського комітету КП(б)У "Про хід відновлювальних робіт по Ново-Горлівському Коксохімічному та Азотно-Туковому Заводам", 19 жовтня 1943 р.

Заслушав доклади Директорів заводів Ново-Горловського Коксохімічного тов. МИХАЙЛОВА і Горловського Азотно-Тукового тов. ХРИСТАФОРОВА о ході виконання організаційно-технічних заходів по відновленню заводів, бюро Горловського горкома КП(б)У відзначає, що заводоуправліннями і парторганізаціями цих підприємств в вересні і першій половині жовтня місяця проделана наступна робота по ліквідації наслідків ворожої діяльності німецьких окупантів, і підготовки к запуску в експлуатацію основних і допоміжних цехів заводів.

По Ново-Горловському Коксохімічному заводу, незважаючи на відсутність електроенергії і різних будівельних матеріалів – повністю відновлений один паровий котел №8 "системи Бабкок-ВІЛЬКОКС" – 400 кв. метрів поверхневого нагріву. Другий однотипний паровий котел №7 – відновлюється. Робітники і ІТР заводу взяли на себе обов'язок своїми силами к 25-му жовтня с.г. відновити ще два парових котла такої-же потужності.

Очищено от мусора и грязи 4 перекрытия угле-фабрики, откачано 300 куб. метров воды из угольных ям, начаты работы по выборке шлама.

Расчищаются от хлама две батареи коксовых печей, начаты уборочно-восстановительные работы по Химическому цеху и электрохозяйству.

Перешито 7,5 км железно-дорожных путей. Начаты работы по ремонту путей на ст. Байрак. Ведутся работы по восстановлению жилищного фонда и других социально-бытовых сооружений. Подготовлено одно общежитие на 120 человек. Ремонтируется магазин ОРСа, начаты работы по расширению столовой. Идет заготовка овощей на зиму.

На заводе разворачивается Пред-Октябрьское Социалистическое соревнование с конкретными обязательствами за досрочное выполнение полученного задания.

На Азотно-Туковом заводе: производится расчистка от мусора поврежденных зданий, цехов и других сооружений завода. Закончено укрепление грозящих обрушением строительных конструкций зданий. По цехам завода производится сбор ценного металлолома, деталей, материалов и инструментов. Восстановлены внутри-заводские подъездные железно-дорожные пути к цехам. Закончили перешивку пути с выходом на станцию Байрак. Восстанавливается обще-заводская баня, восстановлен колодезь с дебетом воды до 20 м. куб. в час. Работает хлебопекарня, столовая, приступили к строительству столовой №2 на 1 500 человек.

Вместе с тем, бюро Горкома КП(б)У отмечает, что в практической работе руководителей заводов, как по Ново-Горловскому, а также и по Азотно-Туковому, имеются существенные недочеты.

1) Совершенно недостаточно организовано на этих предприятиях Социалистическое соревнование, Доски показателей работы передовых людей отсутствуют.

2) График работы не имеется.

3) Руководители Азотно-Туковского и Коксо-Химического заводов неудовлетворительно используют возможности заводов по подготовке заводских зданий и жилищ к работе в условиях зимы.

Бюро Горловского ГК КП(б)У отмечает, что отсутствие электроэнергии и стройматериалов, несомненно, неблагоприятно отразилось на осуществлении намеченных восстановительных мероприятий, не только по Азотно-Туковому и Коксохимическому заводам, но и по другим предприятиям города и района.

Бюро Горловского Горкома КП(б)У постановляет:

1) В связи с тем, что Ново-Горловский Коксохимический завод на базе заводского парокотельного хозяйства в состоянии подготовить паровую мощность до 20-22 тонн пара в час – просить Сталинский Обком КП(б)У обратиться с ходатайством в ЦК ВКП(б) и ГКО о выделении Ново-Горловскому Коксохимическому заводу передвижной электростанции мощностью в 750 квт, обеспечивающей разворот восстановительных работ по промышленным предприятиям Горловского района.

Для выполнения подготовительных работ по пуску электростанции, бюро Горкома Партии просит Сталинский Обком КП(б)У дать указание Донэнерго об отпуске Коксохимическому заводу минимум 50 квт электроэнергии.

2) Отмечая, что предоктябрьское социалистическое соревнование рабочих и командиров на Азотно-Туковом и Коксохимическом заводах организовано недостаточно – бюро ГК КП(б)У обязывает директоров заводов т.т. МИХАЙЛОВА и ХРИСТАФОРОВА, партийных организаторов т.т. ВОРОБЬЕВА и НИКИФОРОВА на основе улучшения партийно-политической работы – вовлечь всех рабочих и командиров в предоктябрьское соревнование за досрочное и качественно выполнение плана мероприятий по восстановлению заводов. Организовать популяризацию работы Стахановцев, восстановить все формы наглядной агитации.

3) Бюро Горловского Горкома КП(б)У обязывает Директоров заводов т.т. МИХАЙЛОВА и ХРИСТАФОРОВА, Главных Инженеров т.т. БЕЛИНСКОГО и РАЙСКОГО, составить детальные графики выполнения восстановительных работ по заводам, уделив при этом серьезное внимание мероприятиям по подготовке заводских зданий для работы в зимних условиях, использовать полностью имеющиеся ресурсы строительных материалов на утепление заводских сооружений, жилищных и других бытовых помещений.

Принять во внимание заявление Директора Азотно-Тукового завода товарища ХРИСТАФОРОВА, что он выделит 10 ящиков оконного стекла для электростанции Коксо-Химического завода.

4) Отмечая крайне острую нехватку рабочей силы на заводах и других промышленных предприятиях в районе, Бюро Горловского Горкома КП(б)У обязывает И.О. председателя Горисполкома тов. РАЗУМЕНКО более решительно организовать выполнение постановления Сталинского Обкома КП(б)У и Облисполкома о мобилизации на работу 2200 чел. среди населения Горловского района.

Принять к сведению заявление Директоров заводов т.т. МИХАЙЛОВА и ХРИСТАФОРОВА, что в 5-дневный срок на

заводах будут организованы краткосрочные курсы по подготовке рабочих, обслуживающих механизмы.

5) В виду того все основные водохранилища, питавшие технической и питьевой водой предприятия Горловского района, разрушены (Луганский, Железнянский, Больничный и Загорсунский пруды), а мероприятия, принимаемые Донбассводтрестом по их восстановлению недостаточны – просить Сталинский Обком КП(б)У воздействовать на руководителей Донбассводтреста, форсировать восстановительные работы на основном Луганском водохранилище, обеспечив пуск первой очереди Горловских заводов.

СЕКРЕТАРЬ ГОРЛОВСКОГО ГОРОДСКОГО
КОМИТЕТА КП(б)У (підпис) УЖАКИН

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 3, арк. 7-8.
Машинопис. Оригінал.

106. Інформація органів держбезпеки Сталінської області про факти співробітництва представників інженерно-технічного персоналу підприємств вугільної промисловості Донбасу з окупаційною владою, 3 грудня 1943 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
СЕКРЕТАРЮ ЦК КП (б) У
ТОВ. ХРУЩЕВУ Н.С.

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
по агентурному делу "ПРОВАЛ"

Временно оккупировав Донецкий бассейн, немецкие захватчики, в осуществление своих грабительских планов, организовали в г. Сталино т.н. "Горно-металлургическое общество "Восток", в задачу которого входило:

1. Быстрейшее восстановление и эксплуатация промышленных предприятий и недр Донбасса в интересах немецкого фашизма.
2. Сбор разведывательных данных и проведение контрразведывательных мероприятий врага против СССР.
3. Ограбление ценностей нашей страны и вывоз их в Германию.

С организацией этого общества ряд специалистов предательски и враждебно настроенных против Советской Родины, нежелавших

эвакуироваться в глубь страны, добровольно предложили свои услуги фашистским захватчикам в активном восстановлении угольных шахт других отраслей промышленности бассейна, в результате чего немцам удалось восстановить шахты, заводы, а также вывезти около 2,5 миллионов тонн угля, находившегося на складах, собрать подземные и поверхностные планы, другую документацию, характеризующую недры и богатства Донбасса.

В целях вскрытия вражеской агентуры, диверсионных групп и выявления всех предателей и активных пособников, нами приобретена специальная агентура "ПОПОВ", "ПАВЛОВ", "ИВАНОВ", "КОМПРЕССОР", "ШАХТИНЕЦ" и другие, на основании агентурных данных которых нами заведено агентурное дело "ПРОВАЛ" на ряд лиц изменников Родины, нежелавших эвакуироваться в глубь страны, добровольно предложивших свои услуги фашистским захватчикам и активно принимавших участие в восстановлении угольных шахт Донбасса, в период его оккупации, представивших в их распоряжение документы и планы горных работ по шахтам.

Основными фигурантами агентурного дела "ПРОВАЛ" являются: [...]

7. ГОЛЕНИЩЕВ Владимир Васильевич, 1893 г. рождения, из семьи служащего, русский, гр-н СССР, беспартийный, горный инженер, бывший доцент Индустриального института. Проживает в г. Горловка.

Состоял у нас на учете, как антисоветская личность. В бытность заведующего учебной частью института повышения квалификации ИТР Донбасса при чтении лекций восхвалял немецкую технику.

Неправильно ориентировал слушателей института в вопросе техники безопасности при осмотре шахтных подъемов.

Ученый совет института в 1938 году запретил Голенищеву чтение лекций по техническим вопросам.

С первых дней прихода немецкий оккупантов в г. Сталино, Голенищев становится их сторонником. Активно проявляет себя в деле восстановления шахт. Становится корреспондентом фашистской газеты "Донецкий вестник". 23 ноября 1943 года за его подписью, в газете "Донецкий вестник" выходит статья под заголовком "Народ без Родины".

В данной статье ГОЛЕНИЩЕВ критикует советскую систему, Коммунистическую партию и ее руководителей.

Того же месяца, в той же газете, ГОЛЕНИЩЕВ помещает статью "Обзор военных действий", где предвещает "гибель советской системы".

В феврале месяце 1942 года, ГОЛЕНИЩЕВ мером города Юзовки был переведен на работу секретаря общего отдела Горловской городской управы и в этой должности состоял до прихода частей Красной Армии.

Характеризуя ГОЛЕНИЩЕВА, как сторонника немцев, наш агент "ПОПОВ" в донесении от 6.XI.-1943 г. сообщает:

... "В приемной ШЕРСТЮКОВА¹ часто собирались инженеры с докладами. Присутствовавшая публика часто вела разговоры на политические темы. Большинство присутствующих высказывались за победу немцев, особенно резко высказывал эту точку зрения инженер ГОЛЕНИЩЕВ, базируясь на распускаемых немцами слухах о войне Японии против СССР".

ГОЛЕНИЩЕВ нами взят в активную агентурную разработку на предмет вскрытия его принадлежности к разведывательным органам противника. [...]

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКГБ СТАЛИН ОБЛ.
ПОЛКОВНИК ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ДЕМИДОВ
3 декабря 1943 г.

Джерело:

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 3839, арк. 27, 31-32.
Машинопис. Оригінал.

Примітки

¹ Шерстюков Б.П., 1895 р.н., під час окупації займав посаду головного інженера гірничого управління Гірничо-металургійного товариства "Схід".

107. Виписка з протоколу засідання Бюро Горлівського міського комітету КП(б)У №8 від 14 грудня 1943 р. щодо організації районних Рад

8. СЛУШАЛИ: Об организации райсоветов (СТЕПАНЕНКО).

В соответствии с решением Исполкома Сталинского Областного Совета депутатов трудящихся об организации райсоветов в районе,
БЮРО ГОРЛОВСКОГО ГОРКОМА КП(Б)У ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Организовать на территории Горловского района следующие райсоветы: Никитовский с местом пребывания райсовета

в г. Никитовка, Калининский с местом пребывания райсовета на территории Ново-Горловской группы шахт и заводов, и Центрально-городской райсовет с местом пребывания в г. Горловка.

2. В территорию деятельности Никитовского райсовета включить города Никитовка, Комсомольск, Румянцевский, Зайцевский, Гольмовский и Кодымский поссоветы, а также Бахмутский сельсовет.

В территорию деятельности Калининского райсовета включит гор. Калининск, Кондратьевский рудсовет и Ново-Горловскую группу шахт и заводов.

В территорию деятельности Центрально-городского райсовета включить гор. Горловку, Озерьяновский и Железно-Балковский сельсоветы, рудсовет шахты №5 им. Ленина.

3. Утвердить председателем Никитовского райсовета депутатов трудящихся тов. ЕСЬКОВУ Анну Тривимовну, Калининского райсовета тов. БУЛЫГУ Михаила Карповича и председателем Центрально-городского райсовета тов. ШЕЙКОВА Андрея Федоровича, освободив его от обязанностей уполнаркомзага.

4. Обязать т. СТЕПАНЕНКО, председателей райсоветов и райкомов партии Никитовского тов. ПОГОРЕЛЬСКОГО, Калининского тов. ПАСТУШЕНКО и Центрально-городского тов. ОТРОЩЕНКО в декадный срок укомплектовать райсоветы соответствующими кадрами.

СЕКРЕТАРЬ ГОРЛОВСКОГО ГОРОДСКОГО
КОМИТЕТА КП(б)У (підпис) ХАРЧЕНКО

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 3, арк. 63.
Машинопис. Оригінал.

108. Довідка про руйнування німецькими окупантами міста Горлівка та перебіг відновлювальних робіт після вигнання окупантів, 24 грудня 1943 р.

До временной оккупации немецкими захватчиками г. Горловки это был цветущий, жизнерадостный, с крупно-развитой промышленностью город.

Город высококачественного коксующегося угля, горного машиностроения, коксохимии, ртути, доломита. С развитой сетью железных дорог.

В Горловке до немецкой оккупации были два угольных треста "Артемуголь" и "Калининуголь", добывающих в сутки до 23^x тыс. тонн угля.

Действовали два Коксохимзавода, вырабатывавших до 6000 тонн кокса в сутки. Завод горного оборудования им. С.М. Кирова с 12 тыс. рабочих.

Азотно-туковый завод с 8 тыс. рабочих, Ртутный комбинат, Доломитный комбинат. Крупный железно-дорожный узел Никитовка, пропускавший 48 пассажирских поездов в сутки в обе стороны. Кроме того, работали станции – Горловка, Трудовая, Байрак, Майорск и др.

В Горловке работала одна из крупнейших шахт СССР "Кочегарка", добывавшая до 4^x тыс. тонн угля в сутки. Действовала Ц.Э.С. в 12 тыс. киловатт. Находился трест "Донэнерго", был горный техникум, "Донецкий дом техники", несколько ремесленных школ.

74 школы Наркомпроса, из них 18 десятилеток. Было 11 клубов, 4 дворца культуры, прекрасный дом советов, украинский драмтеатр и др.

Город был прекрасно благоустроен жилыми домами, парками, библиотеками. В городе насчитывалось 242 тыс. жителей.

За 23 месяца немецко-фашистской оккупации немецкие варавары нанесли городу глубокие раны. Подлый орел взорвал, разрушил, сжег шахты, заводы, жилые и общественные помещения, причинив убытков на 1,5 млрд. рублей.

Фашисты взорвали шахту "Кочегарка", разрушили другие 21 шахту, разрушили АТЗ, Горловский коксохимзавод, ртутный комбинат, машзавод им. Кирова, Доломитный комбинат, завод №64 и др.

Фашисты замучили и убили 202^x рабочих шахты им. Ленина, угнали на каторгу 152 чел., из них 83 женщины. Повесили 50 чел., из них 10 женщин. Расстреляли 16 рабочих шахты №19-20, угнали на каторгу 254 чел.

Крепильщиков – Харченко Романа, Руденко Григория – 74^x лет, забойщиков Смагина Василия 58 лет, Цыганенок Якова 51 г., Голушко Гавриила и его 17 летн. дочь Сашу. Всех расстрелянных они бросили в шурф шахты "Узловой". Всего в ствол шахты "Узловой" было сброшено до 14 000 чел. (глубина ствола шахты – 110 м.).

На поселке шахты им. Ленина фашисты замучили учительницу Соколову Александру, пионервожатую 15-й школы Шаповалову. С клеймом "Иуда"¹ они расстреляли учительницу 73-й школы т. Кравш за то, что она еврейка.

Пионервожатую 26^й школы т. Линкину Еву бросили в шурф шахты Калинина, за час до смерти изверги подвергли ее

беспримерному издевательству, заставить ползать на четвереньках и подметать зубной щеткой двор полиции.

Всего в Горловке было убито 1157 человек горловчан, угнано в Германию на каторгу 2080 человек, повешено 9 человек, расстреляно 948 человек.

Разрушили жилой площади 29 043 м². Уничтожили общественных зданий гороно и горздрава 310 450 м².

По колхозам разрушили около 600 построек и домов.

Отобрано у населения 3077 голов крупного рогатого скота, 26 660 голов мелкого скота. Разграблено сельхозпродуктов в 11 совхозах и 4 колхозах 70809 тонн на 216 118 900 рублей.

После изгнания немцев из Горловки (с 5/IX-43 г.) – за 3½ месяца большевистским трудом советских людей многое восстановлено и пущено в ход.

В результате восстановления шахт по тресту "Артемуголь" 15 шахтами добывается в сумме свыше 1000 тонн угля. Заканчиваются к пуску шахты "Рудуч", "Кочегарка" и другие. Скоро пустят в ход все предприятия Горловки. Ртутный комбинат уже работает, он выполнил план 4го квартала 13/XII на 104,1%. Горловка имеет свет, воду, работает баня, хлебозавод, мельница, магазины, столовые. Восстановлены железнодорожные станции. Восстановлены и работают 35 школ. Восстановлено жилого фонда около 15 000 м².

Трудящиеся Горловки с огромной радостью освобожденных людей показывают высокие образцы самоотверженного труда. Женщины и девушки идут в забой на мужские профессии и выполняют по 1½ – 2 нормы. Это Нина Кузьменко, пионерка этого движения, комсомолка Фролова Лидя, Гришутина и многие другие. Старые горняки забойщики горячо взялись за обучение девушек шахтерскому делу, следуя примеру мастера угля т. Сидорченко, взявшего обязательство обучить в ближайшее время 10 девушек.

В день 64^х летия со дня рождения великого Сталина горняки Горловки отметили высокими показателями выполнения плана. Шахта Солидарность Донбаса выполнила суточное задание на 276%, а по отгрузке на 338%, перевыполнили план все шахты треста Артемуголь. 21/XII трест перевыполнил на 187%, а по отгрузке угля на 220%. Высокую производительность показал забойщик т. Головин Митрофан Иванович, выполнив задание на 1342%, перекрыв свое обязательство на 342%. Выполнил норму на 475% забойщик т. Павликов, на 400% т. Савельев и много других.

В результате широко развернутой массовой работы партийных, комсомольских, профорганизаций трудящиеся Горловки с энтузиазмом берут на себя обязательства скорейшего восстановления г. Горловки и

превращения его в былой жизнерадостный и промышленный центр Донбасса.

Старики рабочие, женщины-домохозяйки, девушки, юноши, все горят любовью и патриотизмом к своей родине, любимой Красной Армии и к любимому Сталину. Не жалея сил в упорном труде в рудных условиях возродим былое крупное значение промышленной Горловки.

Секретарь ГК КП(б)У г. Горловки Янченко М.
24/ХІІ-43 г.

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 48, арк. 172-173.
Рукопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Мається на увазі німецьке "Jude" – єврей.

109. Стаття газети "Кочегарка" про встановлення рекорду вибійником Михайлом Афоніним, 28 грудня 1943 р.

На шахтах треста "Артемуголь" ширится движение горняков за почетное право подписать новогоднее письмо вождю народов, любимому другу шахтеров товарищу Сталину. 26 декабря тысячи горняков шахт треста "Артемуголь" спустились в забой, для того чтобы дать рекордную вырубку угля и, этим самым, завоевать почетное право — первым подписать письмо товарищу Сталину.

Вседонецкий рекорд по вырубке угля в этот день дал знатный забойщик шахты №19-20 Михаил Николаевич Афонин. В 3-ю смену, работая на пласте "Двойник" Михаил Николаевич Афонин вырубил в уступах обушком 67,8 тонн угля, выполнив сменную норму на 2008 процентов. Таким образом, забойщик тов. Афонин перекрыл все рекорды, ранее данные забойщиками Сталинской области тт. Кеда, Гуриным и другими и установил вседонецкий рекорд. Большевицкий привет славному труженику тыла, забойщику рекордисту тов. Афонину!

Забойщик-коммунист Борис Яковлевич Калюжный, соревнуясь с тов. Афониним, 26 декабря нарубил обушком 54,6 тонны угля. Сменное задание в этот день он выполнил на 1008 процентов. Самоотверженно в этот день работали и забойщики шахты №19-20 тт. Грабин, выполнивший норму на 1110 процентов, Кутепов — на

980 процентов, Захаров — на 828 процентов. Более пяти норм вырубил забойщик тов. Лисицин. С невиданным энтузиазмом и самоотверженностью работала на шахте бригада плотников тт. Роговского и Курасова. Сменное задание рабочие бригады 26 декабря выполнили на 1050 процентов, установив также вседонецкий рекорд по работе плотницких бригад на шахтах. Втрое перевыполнили нормы по погрузке угля рабочие комсомольско-молодежной бригады тов. Кушнаренко.

Все горняки шахты №19-20 давшие рекордную выработку 26 декабря, первыми подписали письмо товарищу Сталину. Коллектив шахты, досрочно закончивший декабрьский план угледобычи, заверяет товарища Сталина, что в оставшиеся до конца месяца дни даст сверх плана 3 эшелона угля.

Джерело:

Вседонецкий рекорд забойщика Михаила Афонина // Кочегарка. - 1943. – 28 дек.

110. Повідомлення газети "Кочегарка" про реакцію на заклик жінок Горлівського району оволодівати шахтарськими професіями, 28 грудня 1943 р.

Обком КП(б)У одобряет обращение молодых горнячек Горловского района ко всем девушкам и женщинам Донбасса с призывом идти на шахты и овладевать шахтерскими профессиями. Обком КП(б)У призывает девушек и женщин Сталинской области последовать примеру патриоток Горловки: смело идти на шахты, настойчиво овладевать шахтерскими профессиями, чтобы свои трудом помочь общему делу – разгрому ненавистного врага. Придавая большое народнохозяйственное значение привлечению девушек и женщин в угольную промышленность, обком КП(б)У обязывает партийные, профсоюзные, комсомольские организации и Советы депутатов трудящихся возглавить благородное начинание горловских горнячек – широко привлекать в угольную промышленность женщин и девушек области и помогать им овладевать горняцкими профессиями.

Секретарь обкома КП (б) У

Джерело:

Об обращении молодых горнячек Горловского района ко всем девушкам и женщинам Донецкого бассейна // Кочегарка. – 1943. – 28 дек.

111. Протокол допиту свідка Камішелія М.В. стосовно скоєних нацистами злочинів на території селища Микитівка, 7 січня 1944 р.

Я, ст. опер. уп. обхсс Горловского ГО НКВД ст. лейтенант милиции Сергеев, сего числа допросил нижепоименованного гражданина, назвавшегося:

Камишелій Мечислав Владимирович
1906 г. рождения, уроженец Киевской обл.
Брусиловский р-он., с. Лазаровка,
по национальности поляк, б/п, образование – 3 кл.,
из рабочих, со слов не судим, невоеннообязанный,
проживает г. Никитовка. ул. Базарный пер., дом 39.

Который будучи предупрежден об уголовной ответственности за ложное показание по ст. 89 УК УССР рассказал:

По вопросу немецко-фашистских зверств имевших место в г. Никитовке в период оккупации мне известны следующие факты. Я работал в кузнице от артели инвалидов совместно с гражданином – жителем города Никитовки – Миллер, имя отчество его я не помню. Миллер был по национальности еврей, беспартийный, невоеннообязанный по возрасту – ему было 73 года. В 1941 г. в ноябре месяце г. Никитовка была занята немецкими войсками. При вступлении немецкой армии в Никитовку немецкие солдаты начали грабить мирных жителей. В 1942 г. 6 марта я сам лично видел, как гр.-на Миллер в 7 часов утра забрали немецкие жандармы и повели в жандармерию. Что сделала немецкая жандармерия с Миллером я не видел. Но мне мой знакомый гр. Енов, после рассказывал, что Миллер и много других арестованных граждан, ночью вывезли на машинах и сбросили в шурф шахты Узловой. Кроме убийства немецкими властями гр. Миллера мне также известно, что были арестованы и пропали без вести: кузнец по имени Илюша, девушка Миллер тетя. В 1942 г. летом была арестована и неизвестно где делась Миллерова Мария и двое ее малолетних детей. Фамилию начальника немецкой жандармерии г. Никитовка я не знаю.

Больше дополнить ничего не имею протокол мне зачитан записан с моих слов верно.

(підпис)

допросил *(підпис)*

Джерело:

ГАРФ, ф. 7021, оп. 72, д. 19, лл. 19. Рукопис. Оригінал.

112. Акт про обставини угону мешканців міста Ново-Горлівка до Німеччини від 12 січня 1944 р.

АКТ

1944 года января 12 дня Калининского района Ново-Горловка Сталинской области

Мы ниже подписавшаяся комиссия в составе: секретаря Калининского райкома КП(б)У тов. Пастушенко, председателя Калининского райисполкома депутатов трудящихся тов. Бульга, секретаря Калининского райисполкома тов. Якуниной, сержант РККА тов. Кириченко (инвалид отечественной войны). Сего числа составили настоящий акт, согласно поданных заявлений и сводного списка составленного комиссией г. Н-Горловка, Сталинской области, на предмет угнанных граждан в немецкой рабство, фашистскими властями во время оккупации немецко-фашистскими войсками.

Всего угнано 119 чел. обоого пола. Из них мужчин 94 чел., женщин и 25 чел. в возрасте от 16-ти до 55-ти летнего возраста.

Выезд гр-н в Германию производился обманным и принудительным путем под насильством плетки.

Как факт. Подано заявление гр-ном по фамилии Лоб Николаем Яковлевичем, каковой будичи на оккупированной территории, его преследовали и насильным путем хотели угнать в Германию, когда он отказался ехать в Германию, его забрали в СД и там избили, каковой на сегодняшний день остался инвалид т.е. не трудоспособный, так как последнего через посредство тяжелых побоев получил контузию.

Второе заявление подано гр-ном Поздняковым Николаем Семеновичем (жителя Н-Горловки), каковой во время оккупации немецких властей под силою оружия был увезен в Германию. После потери здоровья, через недоедания и посильной работы и избиение, - гр-н Поздняков приехал на свою родину, каковой рассказал о мучительных зверствах, немецкими властями над советскими гражданами.

Кроме этого в Н-Горловке находились немецкие представители по фамилии Герман Штольте – зав. снабжения, Карл Бертлих – контроль над рабочими, Ваянда Генрих – контроль в заводе, Винер Антони. Каковые вели антисоветскую агитацию, выдавали людей в СД для разстрела. Кроме этого под его руководством, силою оружия советские гр-не вывозились в Германию.

На основании Вышеизложенного составлен настоящий акт.

1. Секретарь райкома КП(б)У (підпис) (Пастушенко)
2. Председатель Калининского райиспол (підпис) (Бульга)

3. Секретарь Калининского райиспол. (Якунина)
4. Сержант РККА (Кириченко)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-1838, оп. 1, спр. 42, арк. 109.
Рукопис. Оригінал.

113. Акт про обставини угону мешканців Горлівського району на примусові роботи до Німеччини, 23 січня 1944 р.

АКТ НА УГНАННЫХ СОВЕТСКИХ ГРАЖДАН В НЕМЕЦКО-ФАШИСТСКОЕ РАБСТВО ПО ГОРЛОВСКОМУ РАЙОНУ, СТАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Января месяца 23-го дня 1944 года

Комиссия, под председательством - Зам. Председателя Исполкома Горловского Совета Депутатов Трудящихся тов. КЛЯХИНА, Секретаря Горокма КП(б)У тов. ЛЕОНОВА Зав. ГорОНО тов. ЗАХАРЕНКО, Зав. ГорЗдравОтделом тов. УТИШИНОЙ¹ и от рабочих шахты "Кочегарка" тов. ДЕНИСЕНКО

На основании поданных заявлений трудящихся и списков угнанных Советских граждан в немецкое рабство, свидетельствующие о нечеловечности немецких фашистов, применяемых к Советским гражданам при угоне их на германскую каторгу, применяя к отказавшимся ехать в Германию пытки и расстрелы, устраивая облавы, задержания и закрытых вагонов отправляли в Германию. Этим руководили немцы – Шидлер, Гессе Альберт, Воянда Генрих и Вагнер Антон.

Только учтенных с Горловского района забрали лучшей молодежи и направили в Германию – 2518 чел., а что касается безвести пропавших, то насчитывается до 15 тысяч человек.

О методах, применяемых вербовок рабочей молодежи в Германию, рассказывает население с большим ужасом:

Гр-ка КРАВЧЕНКО Татьяна Филипповна, 52 года, домохозяйка, проживает на поселке Гольма по улице Кирова – рассказала, как ей совместно с сыном КРАВЧЕНКО Лев Авксентьевичем, 1925 года рождения, 3-го сентября 1943 года было предложено насильно выехать в Германию, и когда она забрала свои скудные вещи, вывезла из

квартиры, но ее сын возвратился в квартиру, тут-же был расстрелян немцами. (см. ст. 1).²

Гр-ка ГОНЖАЛО Ирина, Шаповалова Акулина и другие рассказывают, что их детей, не желающих ехать в Германское рабство, задержал немцы и из своих застенков направили в неизвестность, о судьбе которых не знают и до сих пор. (...)

Гр-н ПОЗДНЯКОВ Николай Семенович, 1900 года рождения, проживает – Н-Горловка, 2-й участок АТЗ 3-20, рассказал, как его вызвали по распоряжению гестапо на биржу труда в Горловку со своим сыном Петром, их взяли под охрану и под конвоем отправили в Германию эшеленом в г. Гер в лагерь шахты Фридрих Гроза, где их заставляли работать по 14-16 часов, морили голодом, если давали хлеб, и то только с опилками, работали под плетью в течение месяца. На его глазах за месяц умерло 6 человек от голода и не посильного труда. Сам он скоро стал инвалидом, был отправлен обратно в Россию. Вот как работали Советские люди на немецкой каторге. (...)

Гр-ка КОЛМЫЧЕНКО Александра, проживает на шахте №5 по Красноградской улице рассказывает, что ее мужа угнали в германское рабство, а она осталась с 4-мя детьми, голодала, и у нее умер ребенок. (...)

Гр-ка МАЙОРОВА Ульяна Александровна рассказывает, что ее дочь Евдокия Павловна находится в германском рабстве, прислала открытку из Берлина, в которой писала "где буду и жива-ли буду последний раз пишу". (...)

Гр-ка ПОЛЯКОВА рассказывает, что ее зятя Костевич Алексей Кузмича забрали на немецкую каторгу несмотря на то, что его жена была при смерти, после чего умерла 24-го июня 1942 года, осталось 2 детей сирот. (...)

Ряд свидетелей подавших заявления о издевательствах над мирным населением рассказывают: для отправления мирных Советских граждан, немцы вызывали в гестапо, после чего под охрану на биржу, оттуда под конвоем грузили в вагоны и отправляли в Германию. (...)

Свидетель АГАРКОВА Мария 1903 года рождения, проживающая – село Зайцево Никитовского Райсовета, по Красноармейской улице в доме №5 рассказала, как ее дочь АГАРКОВУ Антонину Ивановну совместно с другими подругами, немцы погрузили в вагоны эшелона, закрыли и под усиленным конвоем направили в Германское рабство, а ее АГАРКОВУ Марию посадили в жандармерию за то, что она сопротивлялась к отправлению дочери в Германию. В застенках жандармерии она просидела 3 недели. (...)

Свидетельница ИВАНОВА Анна Степановна, 44 года, проживающая – село Зайцево по переулку Папанина в доме №24 рассказала, как ее дочь ИВАНОВА Ольга Николаевна была забрана в жандармерию, откуда была погружена в эшелон, Вагоны эшелона были закрыты и опечатаны, и под усиленным конвоем была направлена в германское рабство. И как она сама ИВАНОВА Анна сопротивлялась к отправлению дочери в Германию, за что была арестована немецкой жандармерией, просидела в застенках жандармерии 3 недели, где подвергалась пыткам. (...)

Свидетель РОЖКОВ Петр, МУЖИНА Мария, и другие рассказали, как их дети в 1942 году в июне месяце были задержаны немецкой жандармерией, и на автомашинах и другими средствами, под усиленным конвоем направлены в германское рабство. (...)

Свидетельница СЫТНИКОВА Варвара Григорьевна, 30 лет, рассказала, как ее сестра СЫТНИКОВА Наталья Григорьевна – 17-ти лет, и другие девочки, ранее учившиеся в школе, немцы прервали учение и заставили насильно работать на немцев, после чего насильно отправили в германское рабство, ее подруги – ЛУКАШЕВА, МОРОЗОВА и др. сбежали, а о судьбе своей сестры она не знает. (...)

Свидетель БЕЛОУСОВ Василий Иванович – 50 лет, проживает – Никитовский Доломитный Комбинат показал, как его 2 девочки БЕЛОУСОВА Нина Васильевна – студентка МедИнститута гор. Сталино и БЕЛОУСОВА Валентина Васильевна – акушерка Н-Горловской Поликлиники, были забраны немцами для отправки в германское рабство, и находились в лагерях города Сталино, а при отправлении БЕЛОУСОВА Валентина сбежала, а студентка Нина не известно где. (...)

Ему известно, что немецкие варвары делали облавы на базаре в городе Сталино, и привозили в лагеря, откуда отправляли в немецкое рабство. (...)

Свидетельница МИРОШНИЧЕНКО Варвара, ГРАНИНА Марфа и другие показывают, как их братьев, сестер немецкие изверги насильно забирали в жандармерию, где избивали и отправляли насильно в немецкое рабство. (...)

Из собранных материалов, свидетельствующих о том, что немецкие изверги производили охоту на Советских граждан, по домам, базарам, задерживая работоспособную молодежь, не брезгуя даже временно больными, заключали в застенках жандармерии и лагеря, откуда направляли в закрытых вагонах, под усиленным конвоем в германское рабство. А также при попытке молодежи укрыться от насильного угона в германское рабство, немецкие палачи разыскивали при помощи собак и последних убивали на месте. Особенно

свиристествовали немецкие изверги в дни отступления, под натиском Доблестной Красной Армии, делали повальные облавы, выгоняя, хотя в некоторой степени трудоспособное население, особенно молодежь, видя, что им не удастся угнать молодежь, изверги расстреливали повально всех.

Находившихся в германском рабстве Советских граждан морили голодом, заставляли непосильно работать, от изнуренного труда и голода Советские люди умирали в лагерях без оказания мед. помощи, а сделавшихся инвалидами отправляли в Россию обратно.

Акт подписали:

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИССИИ:

Зам. Пред. Горисполкома

(*підпис*) (КЛЯХИН)

Члены:

(*підпис*) (ЛЕОНОВ)

(*підпис*) (ЗАХАРЕНКО)

(*підпис*) (УТИШИНА)

(*підпис*) (ДЕНИСЕНКО)

Джерело:

ГАРФ, ф. 7021, оп. 72, д. 19, лл. 153-155. Машинопис. Оригинал.

Примітки:

¹ Правильно – Утіцина.

² Тут і надалі в цьому документі в круглих дужках містяться посилання на сторінки. Очевидно, йдеться про первинні акти із встановлення фактів злочинів окупантів. Враховуючи відсутність останніх, надалі в тексті документу ці посилання опускатимуться і позначатимуться лише круглими дужками.

114. Акт про скоєні нацистами злочини стосовно мешканців селища Кондратьєвка Горлівського району, 23 січня 1944 р.

1943 года ноября 23-го дня, ш-та Кондратьевка, Сталинской обл.

Горловского р-на.

Мы, нижеподписавшаяся комиссия в составе трех человек:

1. Ковалев Михаил Александрович председатель
Кондратьевского пос-совета

2. Рябоконт Наталья Михайловна депутат Кондратьевского
пос-совета

3. Пискарев Тихон Михайлович уполномоченный горпарткома

С/числа составили настоящий акт о нижеследующем: 6 декабря 1941 года территория ш. Кондратьевка была оккупирована немецко-фашистскими властями и была под оккупацией немецко-фашистскими войсками до 4 сентября 1943 года.

За период существования немецких извергов были проделаны следующие издевательства над трудящимися шахты Кондратьевка, например: Ноженко Феня была зверски убита на территории Кондратьевского пос-совета в 1941 году, немецкими извергами, ее дочь Ноженко Ал-дра совместно с матерью была зверски убита в 1941 году в лесу ш-ты Кондратьевка. Батарон Мария Назаровна рождения 1921 года, работница ш-ты Кондратьевка, была расстреляна немецким солдатом в ее же квартире в пос- Н-Каютино Воробьев Иван Петрович, рождения 1898 года, рабочий ш-ты Кондратьевка, был зверски убит полицией в лесу Н.-Каютино в январе м-це 1942 года. Шульженко Поликарп рождения 1891 года, был расстрелян в 1942 году в пос. Н-Каютино. Дорофеев Виктор Григорьевич, рожд. 1912 года, рабочий ш-ты "Ал-запад" был зверски убит немцами 25 февраля 1942 года, в лесу ш-ты "Ал-запад". Иванов Петр Павлович, рождения 1915 года, рабочий ш. "Ал-запад", был зверски убит 23 марта 1943 года немецким офицером и переводчиком. Кроме того немецко-фашистскими извергами было насильно угнано с ш-ты Кондратьевка в немецкое рабство, список которых прилагается к акту.

Подписи комиссии

1. Ковалев	(<i>pidnuc</i>)
2. Рябоконт	(<i>pidnuc</i>)
3. Пискарев	(<i>pidnuc</i>)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-1838, оп. 1, спр. 44, арк. 3.
Машинопис. Оригінал.

115. Заява лікаря Митрофана Івановича Перепечаєнка про злочини, скоєні стосовно радянських військовополонених під час окупації Горлівського району, 1944 р.

Заявление врача Перепечаенко
Митрофана Ивановича г. Горловка.

Что я видел и чему был свидетелем пробыв 2 года в немецкой оккупации, оставшись в Горловке и не эвакуировавшись я должен был

ориентироваться в создавшейся обстановке. Первое работать или не работать. Я решил работать ибо я врач и оставшееся население были в большинстве дети и родные красных бойцов. Попытка получить место мне, бывший тогда голова управы (...) ¹ ссылался на мое депутатство Горловского горсовета и на то, что в газете "Кочегарка" были мои статьи, ..., ² отказывал в работе и только через месяц предложили организовать аптечное дело. Через 2 месяца, когда бывший зав. Горздравом..... ³ выехала на родину в Полтаву, по настоянию врачей мне предложили горздрав. Еще до заведывания гор. здрав. отделом я бывал в 1 больнице и видел ужасную картину. Военнопленные красноармейцы поступали пачками, при чем в ужасном состоянии. Это были живые трупы. Население повально лежало в сыпном тифе. Тогда я начал открывать инфекционное отделение в Горловке, на Ртутном и в Зайцево. Но кормить больных не было чем, носило само население. Но немцы начали направлять военнопленных красноармейцев и для гражданского населения не было мест. Видя безвыходность положения, а они и без того уже умирали десятками. Тогда я поставил перед глав немецким врачом вопрос о посещении лагеря. Только через м-ц я получил разрешение и с немецким унтером посетил лагерь. Что я там видел – это трудно описать. Это были трупы еще двигающиеся. В одной камере помещалось до 30-35 чел. На голом полу, в лохмотьях, босые ноги, обмотаны тряпьем и полураздетые. Поняв, что я русский врач, они загробным голосом просили, чтобы я ходатайствовал, чтобы им давали по кусочку, именно по кусочку хлеба. Пока я их пересматривал 3-е умерли на моих глазах. Здесь же присутствовал врач лагерей и видимо начальник немецкий офицер. Врач через переводчика заявил мне, что их надо забрать, они больны. Я сказал, что забрать в больницу их не трудно, но ведь командование не дает питания. Это одно и другое, что, если бы немецкое командование отпускало продукты питания, то они не были бы такими. Я заявил буквально так. Я врач русский, а вы немецкий, но вы же понимаете, что голодных надо кормить хлебом, а не лекарством. Надо же создать в помещении человеческие условия. Топить, дать согреться, разместить в комнате. А, когда я проходил, то видел ряд пустых комнат, я попросил, осмотреть эти комнаты и указал, что по 8-10 человек в комнате будет хорошо. Необходимо бороться со вшами, нужно дезинф. камеру. Ведь так погибнут они все. И заявил, что если понятно все, давайте ходатайствовать перед вашим командованием об отпуске питания, как в больницу, так и военнопленным. Если же вы не можете ⁴ кормить, то отпустите их населению, они поделятся последним куском хлеба. Летом 42 г в июне, июле месяце я посетил второй раз. Изменения произошли лишь в том,

что стали давать по 175 гр хлеба и устроили дез. камеру с душем. Люди, как были истощены, так (*и остались*).

Наблюдая, как этих военнопленных гоняли на работу я видел такие сцены, человек не может идти, то подбегал немец и бил палкой. Такие случаи сплошные. Мне передавали, что когда в феврале перегоняли лагеря на Сталино, то не могущих идти пристреливали. Так сообщала мед. сестра Загоруйко. Она была очевидцем как при ней дострелили в/пленного. Гр.⁵, как то ехал в Сталино это было в феврале 1942 г и он видел по дороге расстрелянных в/пленных. Я лично, как судебный врач при немцах вызывался к трупам умерших от крайнего истощения. Их отпускали тогда, когда они уже не могли ходить. И они, добравшись до ближайшего места ночевали и тут же умирали. Мы находили документы на немецком и русском языке, говорившие о том, что такие-то в/пленные отпускаются домой в село, такого-то р-на, но он не добирался. Таких случаев были десятки. Могильщик кладбища его фамилию можно установить передал, что он подобрал таких дострелянных и замерзших в/пленных более 15 трупов, они лежали по пути в Сталино. Мои помощники каждый день сообщали, что по 25, по 10 трупов в/пленных хоронили в день. Был такой случай, когда был привезен поезд, где находились в/пленные и они почти все превратились в "кольчужек". Их накладывали в машины и отвозили. Резюмируя все изложенное, я заявляю, что обращение немецкого командования с пленными не вкладывалось ни в какие человеческие формы. Это не вкладывалось в средневековые отношения варваров. Виновниками считаю: коменданта города - капитана Мети и Дибольта – Майто, который взрывал и сжигал гор. Горловку, а также коменданта с/х управления Шиллера.

Из русских "деятелей" в расстрелах мирных жителей и арестах – коменданта полиции Кубанова, Рункова, Юстина – голова города и зам начальника полиции Ткаченко, Науменко ш.Калиновка, Бушков и ряд других лиц.

Из русских же зав.паспортным столом Спивак – этот производил допросы при учете паспортов: коммунист, комсомолец, при чем утверждал, когда ему отвечали отрицательно, что ему известно.

Подпись врач Перепечаенко

Верно: представитель Чрезвычайной
Государ. Комиссии (П. Медведев)⁶

Джерело:

ГАРФ, ф. 7021, оп. 72, д. 19, лл. 284-288. Рукопис. Оригинал.

Примітки:

¹⁻³ Так у тексті.

⁴ Після цього слова в тексті закреслено слова "отпустить питания, то"

⁵ Так у тексті.

⁶ Прізвище важко читається, можливе перекручення.

116. Витяг з протоколу засідання бюро Горлівського міськкому КП(б)У №16 від 27 січня 1944 р. щодо смерті працівниці Союзхіммонтажу С. Вахітової

СЛУШАЛИ: О смерти работницы "Союзхиммонтаж" тов. Вахитовой (КАРЛОВ, ЛЕОНОВ, БУЛЫГА, СТЕПАНЕНКО, ДИДЕНКО).

В порядке мобилизации "Союзхиммонтаж" Ново-Горловка из г. Губаха Молотовской области 9 января 1944 г. прибыла группа рабочих в количестве 42 человек, в т.ч. прибыла и Вахитова Соня.

Всех прибывших "Союзхиммонтаж" разместил по частным квартирам. Вахитову определили на квартиру рабочего ТРОФИМОВА.

10 января 1944 г. тов. Вахитова тяжело заболела. 11 января 1944 г. хозяин квартиры тов. Трофимов обратился в Ново-Горловскую поликлинику и вызвал Вахитовой на квартиру врача Голубову. Как установлено, врач Голубова и Романис не приняли достаточных мер в оказании помощи больной и хуже того, не смогли больную госпитализировать.

Больная Вахитова с 10 января 1944 г. и по день смерти 17/1-44 г. лежала на грязном и сыром полу, больная была голодная потому, что из-за болезни не смогла получить документы на питание, грязная и завшивленная. Такое бездушное и безответственное отношение начальника "Союзхиммонтаж" ШАТОХИНА, а также председателя Калининского РИК БУЛЫГА несомненно, отразилось на состоянии здоровья 16-летней Вахитовой.

ГК КП(б)У установлено, что в квартирах, где размещены вновь прибывшие рабочие, грязно, руководители "Союзхиммонтажа", парторганизации АТЗ и Калининского райкома партии в квартирах этих рабочих не бывают, никакой массовой работы не проводят.

БЮРО ГК КП(б)У ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. За бездушное отношение к больной Вахитовой начальнику конторы "Союзхиммонтажа" ШАТОХИНУ об'явить ВЫГОВОР.

Поручить прокурору тов. КАРЛОВУ расследовать причины смерти, проверить культурно-бытовые условия рабочих

"Союзхиммонтаж" – виноватых привлечь к уголовной ответственности.

2. Указать председателю райисполкома тов. БУЛЬГА на его бюрократическое отношение, проявленное им к больной ВАХИТОВОЙ, не представивший транспорта для госпитализации больной.

3. Отметить, что Калининский райком достаточно не принял мер к тов. ШАТОХИНУ и председателю райисполкома тов. БУЛЬГА, не организовал контроля, как были приняты руководителями "Союзхиммонтажа" вновь прибывшие рабочие.

4. Поручить зав. горздравотделом тов. УТИЦИНОЙ проверить работу главврача Н.-Горловской больницы, а также врачей, которые были вызваны к больной ВАХИТОВОЙ и принять соответствующие меры.

5. Обязать секретарей райкомов КП(б)У проверить состояние общежитий, условия рабочих и обсудить на бюро райкомов КП(б)У.

6. Обязать секретарей первичных парторганизаций на закрытых партийных собраниях обсудить вопрос о культурно-бытовых условиях трудящихся и принять соответствующие меры к устранению недостатков. Особо обратить внимание на условия вновь прибывших рабочих.

Секретарь Горловского ГК КП(б)У (підпис) Харченко

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 7, арк. 51.
Машинопис. Оригінал.

117. Повідомлення газети "Кочегарка" про встановлення рекорду видобутку вугілля вибійницею Марією Гришутіною, 1 лютого 1944 р.

30 января 1944 года знатная забойщица Горловки — комсомолка МАРИЯ ГРИШУТИНА установила новый выдающийся рекорд производительности труда.

За смену она нарубила 40 тонн угля — 1145 процентов нормы и заработала 1384 рубля, тем самым значительно перекрыла рекорд Нины Кузьменко.

Джерело:

11 норм Марии Гришутиной // Кочегарка. – 1944. – 1 фев.

118. Відомості щодо кількості працездатного населення Горлівського району станом на 2 лютого 1944 р.

[...]

1. Всего населения	76 256
В том числе:	
а) Рабочих	24 850
б) Детей до 14 лет	24 236,
в т.ч. девочек	11 073
в) Детей от 14-16 лет	5793,
- " -	2316
г) Мужчин свыше 55 лет	3375 чел.
д) Женщин свыше 50 лет	7197 - " -
е) Пенсионеров и инвалидов	2235 - " -
ж) Нетрудоспособных по болезни	2368 - " -
з) Женщин с маленькими детьми	5643 - " -
и) На 1.II.1944 г. числится 559 чел., которые еще не работают.	

Меры по мобилизации этих людей принимаются. [...]

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 44.
Машинопис. Оригінал.

119. Відомості стосовно кількості справ за указом від 26 червня 1940 р. по підприємствах Горлівського району, 1 лютого 1944 р.

Наименование предприятия	Окончено дел		Оправдано		Прекращено		Принудработ до 6 месяцев		Принудработ до 6 месля.		Тюремному до 4 мес.	
	1943	1944	1943	1944	1943	1944	1943	1944	1943	1944	1943	1944
Машзавод	92	12	4		10	4	58	6	20	2		
Трест Артемуголь	17	9	1		3	6	4	2	7		2	
Шахта №5	10	6		1			6	2	1	3	3	
Шахта Подземгаз	5	1				1	5					
Шахта Калинина	9				1		6		2			
Донбассжилстрой	4	5			3		1	1		4		

Шахта Солидарность	5	3			1	1	4	1		1		
- " - Рудуч	2	1					2			2		
Никитовский доломит. к-т	21	7			4	1	5	4	5	2	1	
Азотно-Туковый завод	2	3				3	2					
Шахта №19-20	2	3			1	1	1	1		1		
Шахта Кочегарка	1	1			1	1						
Шахта Румянцева	4	3			1	2		1	3			
Шахта Комсомолец	1				1							
Коксохим-завод	1						1					
Шахта Кондратьевка	1								1			

Дел в остатке на 1/II-1944 года – всего – 19 дел.

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 48.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

Указ від 26 червня 1940 р. – указ Президії Верховної Ради СРСР "Про перехід на восьмигодинний робочий день, семиденний робочий тиждень та про заборону самовільного уходу робітників та службовців з підприємств та закладів".

120. Акт виявлення слідів нацистських злочинів на шахті №57, розташованій на території Микитівської райради, та медичинський висновок до нього, 26 лютого 1944 р.

Акт

1944 года февраля 26 дня г. Никитовка
шахта №57 треста "Артемуголь"

Комиссия в составе: председателя комиссии, председателя Никитовского Райсовета Депутатов Трудящихся тов. Шевченко И.А., членов комиссии: секретаря Никитовского Райкома КП(б)У тов. Балакина П.А., врача Никитовской городской амбулатории тов. Рыбальченко Е.И., зав. шахтой №57 треста "Артемуголь" тов. Шемендюка А.Н. и от рабочих шахты №57 треста "Артемуголь" тов. Пахомова М.З. – составили настоящий акт в следующем:

После изгнания немецко-фашистских войск с территории Донбасса трест "Артемуголь" Горловского района приступил к восстановлению шахт, разрушенных гитлеровскими головорезами.

Восстанавливая шахту №57, расположенную на территории совхоза "Укркомбикормсовхозтреста" Никитовского Райсовета.

Во время откачки воды из шахты были извлечены трупы зверски замученных и расстрелянных немецко-фашистскими головорезами.

1. В ноябре месяце 1943 г. извлечено 10 человеческих трупов, из них 3 женщины.

2. 30 января 1944 г. извлечено 12 человеческих трупов, из них 2 женщины.

3. 5-го февраля 1944 г. извлечено 2 человеческих трупов мужского пола.

4. 16 февраля 1944 г. извлечено 5 человеческих трупов мужского пола.

5. 19 февраля 1944 г. извлечено 2 человеческих трупов мужского пола.

Всего извлечено из ствола шахты №57 тридцать один труп, из них 5 женщин. Все трупы возрастом от 18 до 45 лет, из них один труп мужского пола 14 или 16 лет. Все трупы за исключением 7 трупов раздеты.

На нижних конечностях ног обуви никакой не имеется. Во всех трупах имеется огнестрельное ранение: входное отверстие в затылочную часть черепа, выходное – в передней части черепа, от чего и следовала смерть каждого гражданина.

Ввиду того, что трупы долгое время находились в воде и угольной грязи, подверглись разложению. Опознать не представилось возможным. При трупах никаких документов не оказалось.

Комиссия из показания свидетелей установила:

1. Очевидец Евсюкова Мария Ивановна, проживающая в селе Зайцево, улица Октябрьская, дом №40 рассказала, что она была очевидцем расстрела советских людей. Расстреливавшие немецко-фашистские палачи бросали в шахту №57, она лично сама была схвачена немецкими палачами по приказу немецкого коменданта Фукса и была привезена к шахте №57 на расстрел, но благодаря случайности осталась жива.

2. Свидетель – очевидец Шеина Анастасия Николаевна, проживающая в с. Зайцево, улица Румянцева, №105, рассказала, что она видела и слышала, как до ствола шахты №57 под`езжали 3 раза немецкие автомашины, привозили советских граждан, стреляли их и бросали в шахту. Советские граждане кричали, голосами призывая к спасению.

3. Свидетель Титов Сергей Иосифович, проживающий с. Зайцево, Румянцева, №77 рассказывал, что дней за 10 до прихода Красной Армии в г. Никитовку его задержали возле шахты №57, так как он шел на работу в совхоз. Немцы поймали его и хотели расстрелять, упоминая, что он якобы партизан, но явился немецкий офицер, говоривший по-русски, проверил, что он рабочий совхоза и освободил его. Титов видел, что возле тех немцев, которые хотели его застрелить, возле шахты №57 уже 3 гражданина были расстреляны, а лежали живые: допрашивались немецкими палачами.

На основании вышеизложенного комиссия считает: изъятые человеческие трупы из ствола шахты в количестве 31 человека советских граждан застреляны фашистскими головорезами при содействии полицейских, жандармерии по указанию немецкого коменданта г. Никитовка Обштейна и последующего коменданта Фукса, о чем и составили настоящий акт.

Председатель комиссии	<i>(ніднuc)</i>	(Шевченко)
Член комиссии	<i>(ніднuc)</i>	(Балакин)
	<i>(ніднuc)</i>	(Рыбальченко)
	<i>(ніднuc)</i>	(Шемендюк)
	<i>(ніднuc)</i>	(Пахомов)

Заключение

врача городской амбулатории г. Никитовка.

При осмотре трупов в количестве 31 человека, которые были изъяты из шахты № 57, видно, что все трупы были зверски замучены немецкими извергами и расстреляны в затылочную часть головы. Все трупы разложившиеся и многие из них с переломами верхних и нижних конечностей.

При наружном осмотре все трупы черного цвета и у многих трупов головы были разможжены, вследствие того, что трупы находились долгое время в угольной грязи и пыли распознать личность не представляется возможным.

Врач Никитовской Горбольницы *(ніднuc)* (Рыбальченко)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-1838, оп. 1, спр. 3, арк. 63-64.
Машинопис. Оригінал.

121. Адміністративна та господарська характеристика Горлівського району, 6 березня 1944 р.

Административные данные

Когда образован район, город – июнь 1933 года.

Наименование города	Количество населения	Наименование горрайонов
гор. Горловка	23.598	Центрально-городской
- “ - Комсомольск	10.572	Никитовский район
- “ - Никитовка	19.731	- “ -
- “ - Калининск	13.253	Калининский - “ -

Города районного подчинения: Никитовка, Калининск.

Количество рабочих поселков – 6.

Данные о количестве населения:

Должно быть на 1.1.41 г. 275 000 и 1.1.44 г. – 76256.

Количество районов – 3.

Количество сельских советов – 3.

Населения (по данным на январь месяц 1944 года):

а) общее количество – 76 256

В том числе городское: 62 946

сельское 13 310

б) Национальный состав (русских, украинцев и т.д.)

Природные богатства: уголь, ртутная руда, залежи гипса, доломитная руда, известняк, песок строительный, камень строительный, глина и т.д.

Главные отрасли:

№ п.п.	Наименование отрасли	Количество предприятий	Количество рабочих
	УГОЛЬНАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ		
1.	Шахта Кочегарка	НКУП	940
2.	- “ - Рудуч	- “ -	522
3.	- “ - №5 им. Ленина	- “ -	1163
4.	- “ - Комсомолец	- “ -	346
5.	- “ - 19/20	- “ -	889
6.	- “ - им. Румянцева	- “ -	572
7.	- “ - им. Калинина	- “ -	1168

8.	- “ - Ал.-запад	- “ -	232
9.	- “ - Кондратьевка	- “ -	450
10.	- “ - Подземгаз	- “ -	587
11.	Солидарность	- “ -	369
12.	№9 Н.-Горловка	- “ -	
13.	шахта 4/5 Никитовка	- “ -	300
14.	шахта №8 им. Сталина	- “ -	70
	ЦЕХ ТРЕСТА “АРТЕМУГОЛЬ”		
15.	Техснаб треста	НКУП	89
16.	Транспортный цех	- “ -	279
17.	Автобаза	- “ -	80
18.	ЦЭММ треста	- “ -	132
19.	Жил. ком. отд. треста	- “ -	54
20.	АХО треста	- “ -	89
21.	Военизир. и пож. охрана	- “ -	279
22.	Стройцех	- “ -	106
23.	Хим. лаборатория	- “ -	23
24.	Проектный отдел	- “ -	23
25.	Телефон. связи и др.	- “ -	54
	ЗАВОДЫ		
1.	Н.-Горловский Азотно-Туковый завод	Наркомхима	2000 чел.
2.	Завод №64 боеприпасов	Наркомбоеприпасов	304
3.	Н.-Горловский Коксохимзавод	НКЧМ	360
4.	З-д им. Кирова горн. оборудования	НКУП	2000
5.	Никитовский Коксохимческ. комбинат	НКЧМ	303
6.	Никитовский ртутный комб.	НКЦМ	609
7.	Никитовский Алебастровый комб.	НКПСМ УССР	120
8.	Никитовский Долон. комб.	НКЧМ	900
9.	Центральное управ. Донэнерго электростанц. и электроподст.	НКЭП	295
10.	Никитовский железнотрубный з-д		
11.	Донбассуглемашстрой	НКУП	700
12.	Донбассжилстрой	- “ -	250

Подготовка рабочих кадров:

Ремесленные училища и школы ФЗО – 12 (количество и число учащихся) – 910.

Сельское хозяйство:

Полеводство:

Вся земельная площадь – 27975 га

в том числе: пахотнспособная – 5012
 посевная площадь – 22458

Выгоны – 3089 га

Луга – 825 га.

Ведущие с/х культуры (наименование и посевная площадь % ко всей площади посева) – пшеница 1110, ячменя – 3998, овса – 1644, просо – 975, кукурузы - 1804, овощи – 859.

Количество колхозов и их посевная площадь – 4 колхоза, посевная площадь – 2555 га.

Количество колхозов, имеющих севообороты – нет.

Количество МТС и число тракторов и комбайнов в них – МТС нет.

Количество МТП – нет.

Количество совхозов и их посевная площадь – 12, посевная площадь – 16132, подсобные хозяйства шахт и заводов – 20, посевная площадь – 3002 га.

Отстающие колхозы развития сельского хозяйства:

Колхоз Ворошилова не выполнил план контрактации молодняка, засыпки посевного фонда.

Передовые колхозы – нет.

Количество опытных с/х станций – нет.

Животноводство:

Основной вид животноводства: животноводческие фермы колхозов имеют – 4 вида: крупный рогатый, лошади, свиньи, овцы и козы.

Количество животноводческих ферм в колхозах и в них скота: МТФ – 102 г., лошадей – 7 голов, овец – 72 гол., свиней нет, птицы – 270 штук.

Количество колхозных хозяйств, не имеющих скота – нет.

Количество скота в личном пользовании колхозников: коров – 298, овец – 2, коз – 4040, свиней – 26 голов.

Общее количество скота в совхозах: 282 головы.

в том числе:

лошадей – 31

Крупного рогатого скота - 160

Овец, коз – 53

Свиней – 45, птицы – 383.

Другие отрасли сельского хозяйства:

Садоводство – 451 га.
Пчеловодство – 126 пчелосемей.
Огородничество – 578 га.

Транспорт

Общая протяженность железных дорог:

87 клм. главных линий
72 кл. станционных

Важнейшие ж.д. узлы: Горловка, Никитовка.

Водные магистрали (судоходные) – нет.

Районы, непосредственно не связанные железной дорогой с областными центрами (глубинные районы) – нет.

Связь

Телеграфная связь (с какими важными пунктами нет телеграфной связи).

Нет телеграфной связи: Горловка-Никитовка, Горловка-Н.-Горловка.

Телефонная связь (районы, не имеющие телефонной связи с областным центром) – телефонная связь районов с областным центром имеется.

Радиофикация

Количество радиоточек – 1309

в городе – 621

на селе (раб. посел.) – 688

Районные центры, не имеющие радиоузлов: районные центры радиоузлы имеют.

Народное образование

Школы – 36, в том числе в городе – 29, на селе – 7.

Всего школ по данным на 8.II.44 года – 36.

в т.ч. начальные – 21.

Данные о количестве учащихся:

на 1 января 1941 года – 34000 и 1 января 1944 года – 9887.

Неполные средние – 8.

Средние – 7.

всего учащихся в школах – 9887

в том числе начальных – 2338

В неполных средних – 3450

В средних – 4099.

Техникумы (число учащихся) – учащихся – 180 ч.

Высшие учебные заведения (наименование, где находится, число учащихся) – нет.

Научно-исследовательские институты (перечислить) – нет.

Культурно-просветительные учреждения:

Избы-читальни; красных уголков – 8.

Библиотек – 5.

Районные дома культуры клубов – 12.

Стационарное кино – 4.

Театры – нет.

В том числе областные – нет.

Детские сады – 24, количество детей в них – 951.

в т.ч. в городе 24 - 951.

На селе – нет.

Детские дома – 260.

Детские приемники – нет.

Социально-бытовые учреждения

а) количество больниц – 3, число коек – 280.

в т. ч. в городах – 280.

в сельских районах – нет.

б) количество фельдшерских пунктов – 28.

в) количество детских консультаций – 1.

Города, не имеющие водопровода – шахта Калиновка (г. Калининск).

Количество электростанций (перечислить наиболее крупные) – Горловка электростанция – 1.

Баня

По Горловскому району – 15.

Прачечные (количество и пропускная способность). Имеется 2 прачечных полумеханизированного типа в г. Горловке 1 и в Н.-Горловке – 1.

Трамвай – нет.

Автобус – нет.

Троллейбус – нет.

До войны Горловка имела протяженность трамвайной линии – 24,5 км., которая разрушена оккупантами.

Секретарь Горловского ГК КП(б)У (ХАРЧЕНКО)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 301, арк. 62-67.
Машинописна копія.

**122. Витяг з протоколу №13 засідання виконкому
Горлівської міської Ради про перейменування середньої
школи №73, спеціального дитячого будинку та
Радянського проспекту, 19 квітня 1944 р.**

7. О присвоении средней школе №73 имени Н.С. Хрущева и Горловского Специального детского дома имени Жукова.
(Внесено зав. ГорОНО тов. Захаренко)

1. Удовлетворить просьбу учащихся и учителей Горловской средней школы №73 присвоив ей имя Н.С. Хрущева и впредь именовать ее так: Горловская Средняя школа №73 им. Н.С. Хрущева.

2. Удовлетворить просьбу воспитанников и педколлектива спец. дет. дома присвоив имя Маршала Советского Союза товарища Жукова Г.К.

3. Советский проспект гор. Горловка переименовать – проспект им. Н.С. Хрущева.

4. Просить Исполком Сталинского Облсовета утвердить данное постановление.

Председатель Исполкома Горловского
Городского совета депутатов трудящихся (*підпис*) (Зосим)

Секретарь Исполкома Горловского
Городского совета депутатов трудящихся (*підпис*) (Игнатьев)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 8, арк. 55-56.
Машинопис. Оригінал.

**123. Акт про огляд комісією міського відділу
комунального господарства виконкому Горлівської
міської Ради будівлі брикетної фабрики,
6 травня 1944 р.**

6 мая 1944 г. Комиссия в составе Председателя Горплана т. НИКУЛИНА, зав. Горловским Горфинотделом т. МАКАРЕНКО, Главного инженера Горкоммунхоза т. ДОСКАЧА на основании постановления Исполкома Горловского Городского совета депутатов трудящихся от 29/IV-44 г. протокол №14 произвели осмотр

разрушенного здания недостроенной Брикетной фабрики на ст. Байрак при чем установили:

1. Во время оккупации Горловского района немецкими захватчиками было начато строительство Брикетной фабрики на ст. Байрак, каковая при изгнании немецких оккупантов из Горловского района была последними взорвана.

2. Здание фабрики было незакончено и монтаж оборудования также не был закончен. Взрывом сильно повреждены конструкции металлического каркаса, при чем большая часть конструкции измята, стены частично обрушились, фундаменты под оборудованием и перекрытия полностью взорваны, основная часть оборудования уже смонтированного приведена в полную негодность, три Ланкаширских котла, установленные в недостроенной котельной фабрики подорваны с лицевой стороны и могут быть использованы только для сборки из их остатков одного котла. Вспомогательное здание, расположенное во дворе фабрики полностью сожжено – остался только фундамент и подземные каналы.

3. Часть несмонтированного оборудования и механизмов: корцы элеваторов¹, дробилка, вагонетки, узкоколейные рельсы, стрелки и крестовины, бетоно- и растворомешалки, передвижные транспортеры, трансмиссионные валы, металлоконструкции ограждений и т.п. разбросаны по территории фабрики путем взрывов и поджогов частично приведены в негодность.

На основании осмотра комиссия пришла к выводу, что

а) Здание Брикетной фабрики по своему техническому состоянию не может быть восстановлено, а остатки подлежат разборке с целью использования части металлоконструкций и кирпича;

б) Сохранившееся оборудование может быть частично использовано на шахтах, заводах и других предприятиях Горловского района, а разрушенное оборудование может быть использовано как металлолом.

О чем и составлен настоящий акт. Описание сохранившегося оборудования, механизмов и металлов при этом прилагается.

(Никулин) Председатель Горплана (*niðnuc*)

(Макаренко) Зав. ГорФО (*niðnuc*)

(Доскач) Главный Инженер ГКХ (*niðnuc*)

ОПИСЬ
оборудования и материалов, могущих быть использованными в
производстве, находящихся при разрушенной брикетной фабрике

№№ п/п	Наименования	Кол-во	Техническое состояние	Приме- чание
1.	Паровоз узкой колеи	3	Тр. капит. ремонта	
2.	Вагонетки 1950 и 1380	502	Требует ремонта	
3.	Переводы узкой пути	4	Без баланса	
4.	Пересечение узкого и широкого пути	1		
5.	Стрелка перевода ж.д. пути	7	Без балансов	
6.	Жел. дор. кран со стрелкой	1		
7.	Тележки цеховые для подвозки груза	2	Треб. кап. ремонта	
8.	Транспортеры передвижные 600х150000	2	— “ —	
9.	Транспортеры 600х40000	1	— “ —	
10.	Транспортеры типа “Макензен” и моторы неисправными механизмами	2		
11.	Транспортеры передвижные “Макензен”			
12.	— “ — ленточные	1	— “ —	
13.	Ликерные плиты	46	— “ —	
14.	Элеваторные кожухи 650х13000	1	— “ —	
15.	Ковши элеваторные 600 м/м	120	без цепей	
16.	Ковши элеваторные 400 м/м	70		
17.	Ковши элеваторные 350 м/м	65		
18.	Ковши элеваторные 750 м/м	45		
19.	Стойка для трансмиссий с подшипником	4		
20.	Звен. скреп. трансп.860 м/м	75		
21.	— “ — 620 м/м	140		
22.	Детали прессового оборудования	40		
23.	Шнек винтовой 300х4000	1		
24.	— “ — 710х4200	1		

25.	— “ — лопастный 720x700	1		
26.	Шнек диаметром 0,2 м/м по 0,5 по 7500 рублей	6		
27.	Набор лопастей шнека 1150	10		
28.	Креп. кап. шнека 300x2500	7		
29.	Дезинтегратор ² 800	1	Средн. ремонт	
30.	Верхняя крышка двойн. дезинтегратора	1	Капит. ремонт	
31.	Бункер разборный из листа и железа	2	— “ —	
32.	Полудраги	12	— “ —	
33.	Дозировочный стол 1800	1	Средний ремонт	
34.	Шкива 250x1300	26	— “ —	
35.	Шкива канатные 5 и 8 ручьевые диаметром 1.2, по 300 рублей	3	— “ —	
36.	Площадки обслуж. 700	6	— “ —	
37.	Валы разные	9	— “ —	
38.	Лестницы 300x1000	4	Капит. ремонт	
39.	Бетономешалка	1	Капит. ремонт	
40.	Шестерни конические 700	2	— “ —	
41.	Дробилка молотковая типа “Клеро”	1	— “ —	
42.	Части от разрушенной дробилки “Клеро”, молотков, барабан, крышка, бункер, деко	1		
43.	Дезинтеграторы	2		
44.	Смесительный барабан	1	Треб. ремонта	
45.	Пароперегреватели к паровым котлам			
46.	Радиаторы для калориферных устройств по 23 рубл.	12	Треб. ремонта	
47.	Части от пластинчатого транспортера, диаметр 48 м/м	1	Монтаж	
48.	Части специальных транспортеров для материалов средней грануляции	5	— “ —	
49.	Проволочные транспортеры 1 тн.	1	— “ —	
50.	Лестницы металлические равные	3	— “ —	
51.	Моторы электрические мощностью от 1 до 5 кв, по 50	5		

	рублей			
52.	Балки швеллерные и деревянные, 10-тонные, по 30 рублей	10 тн		
53.	Ограждение для ремней разное	1 тн		
54.	Бетономешалка б/мотора и скипа с погруз. барабаном	1	Капит. ремонт	
55.	Смола каменноугольная твердая	85 тонн		
56.	Каменная дробилка типа "Блека"	1	— “ —	
57.	Кирпич	50000		
58.	Швеллерные балки в каркасе	100 тонн		
59.	Рейсы на дековине	1 тонна		
60.	Бак железный	1		
61.	Корцы элеваторные			
62.	Привод элеватора в подшипник	1		
63.	Рамки трансформаторных частей	25		
64.	Балки железные, длина 4,5	72		
65.	Балки швеллера длина 6 метров	10		
66.	Железо угловое 90х90, длина 6 метров	20		
66. ³	Трансмиссия			
67.	Ограждение для ремней			
68.	Балки швеллерные двутавровые	5		
69.	Локомотивы узкоколейные	3		
70.	Металлические смесительные барабаны			
71.	Кожуха шнеков, длина 3 метра			
72.	Стеклянная вата с изоляцией труб 0,10			
73.	Автоклавы для высокого давления	1		
74.	Щебень	40 к/м		
75.	Шпалы железно-дорожные	13 шт.		
76.	Металлоконструкции	80 тонн		
77.	Кирпич красный	300000 штук		
78.	Рельсы узкоколейные	600 п/м		
79.	Стрелки для узких колеи	16 шт.		

80.	Песок гравий	40 к/м		
81 ⁴ .	Каменная дробилка	4	Требует капит. ремонта	

- Подписи
- 1.
 2. Макаренко
 3. Доскач

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 8, арк. 91-92.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

- ¹ Корці – елеваторні ковши.
- ² Дезінтегратор – пристрій для тонкого розмолу сипучих матеріалів.
- ³ Помилка нумерації в оригіналі документу.
- ⁴ Останній рядок таблиці викреслено від руки.

124. Покази мешканця міста Комсомольска Сергія Єфремовича М. про створення та діяльність під час нацистської окупації оунівського підпілля на території Горлівського району, 20 квітня 1944 р.

20 апреля 1944 года, гор. Сталино

Вопрос: Дайте показання об обстоятельствах Вашей вербовки в контрреволюционную организацию украинских националистов?

Ответ: [...] В городе Комсомольске Горловского района по месту моего жительства в конце августа 1942 года я вступил в члены украинского националистического (культурно-просветительного) общества "Просвита". Как члену этого просвита мне было поручено среди населения собирать художественную литературу для просвитянской библиотеки. Работая по этой линии мне приходилось сталкиваться с учителем Бойко Петром Семеновичем, при немцах работал директором театра и председателем общества "Просвита". Однажды я зашел в помещение "Просвиты" и присутствовал при встрече Бойко с украинским националистом галичанином, прибывшим из западной Украины. Галичанин, после некоторых замечаний об отсутствии воспитательной работы среди украинского населения в гор. Комсомольске перед Бойко поставил задачу, чтобы "Просвита" активизировала культурно-просветительную работу, особенно среди молодежи по воспитанию ее в духе украинского национализма.

Несмотря на то, что я личного участия в беседе не принимал, все же галичанин заметил, что я не постороннее лицо, а являюсь членом украинского националистического общества [...].

Вопрос: Расскажите о практической деятельности Вас как участника ОУН и деятельности подпольной организации ОУН?

Ответ: После вовлечения меня в ОУН на следующий день секретарь "Просвиты" Клепачевская Галина сообщила мне, что староста управы города Комсомольска Шембарев Константин Семенович, вызывает меня к себе в кабинет по вопросу работы. Когда я зашел по вызову в кабинет, Шембарев сказал, чтобы я поступил работать кассиром в управу, на что я дал согласие, поскольку долгое время был без работы. Очевидно, Шемберову было сообщено через Федотова, что галичанин "Микола" завербовал меня в подпольную националистическую организацию, поэтому то он мне предложил работать в Управе. Работая уже кассиром в управе через несколько дней я решил отнести "Миколу" националистическую литературу по обусловленному адресу. На квартире у Федотова "Миколы" не оказалось, литературу принял хозяин квартиры Федотов и предупредил, чтобы я никому не рассказывал об организации "про справу цю не говорить никому, тильки кому треба". На этом между мной и Федотовым беседа была прекращена и я ушел. Через несколько дней примерно в начале сентября 1942 года ко мне в квартиру зашел Сигида Иван Семенович, мой близкий друг с детства. В беседе наедине Сигида спросил, почему я от него скрываю об организации ОУН, на неожиданный вопрос я открылся перед Сигидой и рассказал, что со мной от организации ОУН, действительно говорил "Микола". Сигида сказал, что он все знает, он лично так же является членом ОУН, в которую завербован Мирошниченко Григорием Харитоновичем, при немцах работал заместителем старосты и что сам староста Управы Шемберев занимает руководящее положение в ОУН. Осенью примерно в октябре 1942 года вечером вторично ко мне на квартиру явился Сигида и заявил, что он зашел за мной и приглашает к Федотову на совещание актива подпольной организации ОУН. Возле квартиры Федотова мы встретили Шемберева, он предупредил нас, что не ходите гуртом, придерживайтесь конспирации. На квартире Федотова тоже присутствовал как я узнал впоследствии руководитель подпольной организации ОУН города Комсомольска, он же представитель "Провода" Остап, родом из Галиции, студент Львовского университета, сын торговца. Остап сообщил нам, что он привез с собой нелегальную националистическую литературу и в частности брошюры о жизни и деятельности "Симона Петлюры", "Евгена Коновальца", "Николая Михновского", по истории Украины. Остап провел с нами

непродолжительную беседу о том откуда берется сила украинского национализма и предупредил, что на него возлагается идея пропагандировать националистические идеи и в связи с этим он дал нам по несколько экземпляров привезенной им националистической литературы для ознакомления с основами националистического движения на Украине. Взяв литературу я и Сигида разошлись по домам. В конце ноября 1942 года вечером ко мне явился Федотов и предложил пойти к нему на квартиру, не вступая в подробности я сразу же пошел с ним. На квартире мы застали ожидавших нас "Миколу" и Остапа. "Микола" спросил у меня как я усваиваю националистическую литературу, я ответил "читаю". "Микола" сказал: "что нужно не только читать такие вещи как декалог Михновского но и изучать на память, чтобы можно было бы передавать другим". Эта беседа закончилась тем, что по предложению Остапа Сигида ими был назначен руководителем районного "Провода" ОУН, за собой Остап оставил общее руководство и связь с вышестоящим "Проводом" ОУН. На Сигиду как районного "проводника" ОУН была возложена обязанность ежемесячно собирать членские взносы, политинформации о настроениях украинского населения, писать отчеты о проделанной работе, количестве вновь принятых членов ОУН и сколько вовлечено сочувствующих украинскому националистическому движению. Эту работу Сигида выполнял активно. Он организовал сбор членских взносов, учет работы подпольной ОУН, непосредственно по этим вопросам отчитывался перед "Остапом" и другими представителями вышестоящей организации ОУН [...]

Вопрос: Какую литературу распространяли Вы и участники ОУН?

Ответ: Зимой 1943 года, когда я шел домой после работы меня встретил Сигида и сообщил, что в парикмахерской будет совещание националистов с вышестоящих "проводов" ОУН. В установленное время совещание не состоялось было отложено и намечено в другом месте, куда я не пошел, поскольку Сигида не мог мне передать место явки. Известно только то, что совещание состоялось, но какие там вопросы обсуждали националисты кто там присутствовал об этом я не знаю. Характерно, что после этого совещания участники ОУН значительно активизировали свою деятельность по линии распространения националистической литературы как это было изложено выше, привозили в чемоданах большое количество националистической литературы. Из периодических нелегальных изданий бандеровцев в городе Комсомольске распространялись следующие газеты: "Вильна Украина", "Молодой националист", "Бюллетень", "Информатор", журналы: "Идея и чин", "Наша борьба",

"Вести"², брошюры: "Краткая история Украины", "За какую Украину мы боремся", Жизнь и деятельность Симона Петлюры, Коновальца и других личностей, связанных с историей националистического движения на Украине. Во всех этих газетах, журналах и брошюрах восхвалялась националистическая борьба на Украине, трактовались программные и тактические вопросы ОУН. Из литературы и бесед с представителями "Провода" ОУН "Миколой" для меня было ясно, "что ясная цель" ОУН – это подготовка вооруженного восстания не без помощи других союзных государств, если таковая будет предоставлена. Захватить власть и провозгласить независимую самостийную Украину без советской власти. Бандеровцы много пишут в литературе, что они имеют программу, по которой они стремятся строить политическую и экономическую жизнь на Украине в следующих направлениях:

1. Национализация промышленности и транспорта за исключением, что на первых порах будет допущена частная собственность и мелкая промышленность, условия труда в которой будут приравнены к установленным условиям труда в государственной промышленности.

2. Участие иностранного капитала в промышленности в виде концессий, под контролем государства.

3. Передача крестьянам основной формой землепользования, должны быть единоличные крестьянские хозяйства.

Журналы и брошюры националисты рекомендовали передавать из рук в руки и ни в коем случае не разбрасывать по улицам. На журналах и брошюрах были надписи: "Прочитай и передай другому", "прячь от врагов и изменников". Кроме того в городе Комсомольске между членами ОУН распространялось большое количество листовок по самым разнообразным вопросам. Со слов Сигиды мне известно, что представитель "Провода" ОУН Остап в феврале 1943 года сам лично на Ртутном руднике близ города Комсомольска разбрасывал листовки обращение к "украинскому народу" в которой критиковалась политика немцев за их каторжный режим, применяемый ими к украинскому народу. Листовка заканчивалась призывом: "...объединяйтесь все украинцы в подпольную организацию ОУН, борющуюся против немцев и Советской власти". В оуновской брошюре "За что борются украинские националисты" излагается стремление украинских националистов за создание соборного самостоятельного государства. В обращении "к партизанам", бандеровцы призывали партизан разобраться в целях своей борьбы, доказывали, что немцы и советские являются врагом украинского народа и нужно бороться не только против немцев, немецкой армии, но и против красной армии. Листовка

с обращением к украинской вспомогательной полиции, где указывалось, чтобы украинцы – полицейские, саботировали мероприятия немцев, вели беспощадную борьбу с коммунистами и защищали только интересы украинского народа. ОУНовцы распространяли и другие листовки привозимые связистами провода "ОУН" по содержанию явно враждебные в отношении советского союза.

Руководитель районного "провода" Сигида также получил задачу разбрасывать ОУНовские листовки в городе Дзержинске. Такое же задание давалось и мне. Получив пачку листовок от связистки ОУН "Нюси" я направился в город Никитовку, где должен был их разбрасывать по улицам, задание я не выполнил из-за трусости, но перед Остапом я отчитался, хотя и не разбрасывал листовок за исключением того, что возвратясь вечером, проходя мимо шахты №5 в городе Горловке на заборе шахты я приклеил кнопкой ОУНовскую листовку, которая по содержанию была направлена против каторжного труда украинских рабочих угнанных в Германию. Что же касается членов организации ОУН, то они все пользовались привозимой националистической литературой и листовками, которые передавались из рук в руки [...]. Привозимая литература и листовки ОУН вначале хранились на квартире у Федотова, а позже в феврале 1943 года по указанию Остапа я принял ее к себе на хранение. Литературу и листовки ОУН я не сохранил боясь возможного провала сжег ее в июне 1943 года. Позже связистка "Нюся" мне привозила ОУНовские журналы "Вильна Украина", "Висти", "Идея и чин", различного рода брошюры, которые так же распространяли между членами ОУН. Связистка "Нюся" мне говорила, что бандеровцами издаются новые листовки на разных языках с призывом к украинцам, белорусам, грузинам и др. национальностям с целью организации единого фронта угнетенных наций организовывать националистические группы, поддерживать связь с ОУН, которая всем окажет им поддержку. Этих листовок я не видел и они к нам не попадали. Перед отступлением немцев "Микола" и "Нюся" собрали часть этой литературы и передали мне на хранение, которую я так же сжег, боясь возможного разоблачения органами военной контрразведки Красной армии [...].

Вопрос: Дайте показания о месторасположении подпольной типографии ОУН и где находится пишущая машинка?

Ответ: Где находилась подпольная ОУНовская типография я не знаю. Был случай, когда я зашел к Сигиде И.С., его дома не оказалось. Это было в июле 1943 года, но в квартире я встретил связистку "Нюсю". Она меня попросила вместе с ней пойти к братьям Мирошниченко, забрать у них пишущую машинку. Пишущая машинка

фирмы "Эрикс" как она попала к Мирошниченко я не знаю, но мы взяли эту машинку, доставили в начале к Сигиде в квартиру, а затем вечером я забрал ее к себе домой, где мы условились с "Нюсей" работать на пишущей машинке печатать ОУНовские листовки. На этой машинке связисты ОУН "Нюся" и я – [...] отпечатали по 3-4 экземпляра листовки под названием "Гражданам Украины", "Разумову", "10 Заповедей ОУН" и приметы украинских националистов. Кроме этого со слов Сигиды мне известно, что в городе Комсомольске имеется подпольная ОУНовская типография, разговор имел место в марте 1943 года, других сообщений он мне не делал и я не знаю о существовании такой типографии.

Вопрос: Назовите известных Вам участников контрреволюционной организации украинских националистов и их приметы?

Ответ: [...] Эта организация украинских националистов создавалась в городе Комсомольске приезжими представителями и связистами ОУН, они вербовали в ОУН обычно 1-2 человека, преимущественно из числа интеллигенции, которым в свою очередь поручали вербовать среди местного украинского населения новых членов ОУН и учет лиц сочувствующих украинскому националистическому движению. Сам процесс вербовки проходил следующим образом: участник ОУН намечал объект на вербовку, изучал его, затем принимался индивидуально обрабатывать его в националистическом духе, проводил беседы, читал националистические литературы, давал обрабатываемому объекту на дом литературу и когда он достаточно изучен и подготовлен к вступлению в организацию вербуемый обязан рассказать о существовании ОУН, ее задачах и методах работы и после того сделать предложение объекту вступить в ОУН. Получением согласия фактически завершалась вербовка. Вновь принятым членам ОУН поручалось вести националистическую пропаганду. Учет сочувствующих украинскому националистическому движению, и только проверенным разрешалось распространять ОУНовскую литературу. В целях конспирации последнее время запрещалось собираться на совещаниях группами более 4-5 человек и не разрешалось писать протоколы или какие либо документы по работе ОУН. Всем участникам ОУН вменялось в обязанность изучать политические настроения масс, следить за действиями партизан, выявлять факты патриотической борьбы украинцев против оккупантов, выявлять группировки враждебные к симпатизирующим националистам, платить членские взносы и собирать средства в "национальный фонд".

По всем этим вопросам была введена строгая отчетность, которая составлялась районным проводником ОУН. Сигида один раз в моем присутствии составил отчет о работе ОУН, в котором были охвачены перечисленные вопросы.

Вопрос: Какова была структура и тактика контрреволюционной организации украинских националистов?

Ответ: [...] Что же касается структуры районной организации ОУН, то мне известно, что она в интересах конспирации строилась по цепочке, с таким условием, чтобы руководителя группы знали не более 3-5 участников ОУН, а районный "проводник" только поддерживал связь с руководителями групп ОУН.

Со слов связистки ОУН "Нюси" я знал, что на поселке Железная Балка существовала отдельная группа ОУН, возглавляемая активным участником последней Адаменко Иваном, который проводил активную работу среди военнопленных украинцев, находящихся в немецких лагерях, вербовал этих лиц и готовил для вооруженных выступлений против Советской власти. Сигида содействовал Адаменко в этой работе, снабжал его бланками пропусков, которые изготовлялись ОУНовцем Мирошниченко Григорием, имевшим такие возможности вследствие того что являлся заместителем горуправы в городе Комсомольске.

Такие же группы ОУН существовали и по другим населенным пунктам, расположенным вокруг города Комсомольска, но я лично информирован не был, не знал их состав, кто по фамилии в эти боевые группы ОУН входит, где она формировались и какова их практическая деятельность для меня неизвестно. [...]

Записано с моих слов правильно
Протокол лично читал *М-о*

ДОПРОСИЛ:

СТ. СЛЕДОВ. СЛ. ОТД. УНКГБ

СТ. ЛЕЙТ Г/Б

(*підпис*)

(КУЗИН)

Джерело:

Архів УСБУ в Донецькій обл., спр. № 34465-пф, арк. 14-24.
Рукопис. Оригінал.

¹Прізвище підсудного не наводиться, враховуючи вимоги чинного українського законодавства стосовно оприлюднення даних судово-слідчих справ репресованих осіб..

²Всі ці видання були україномовними.

**125. Обвинувачувальний висновок по справі члена
оунівського підпілля на території Горлівського району
Сергія Єфремовича М., 9 травня 1944 р.**

УТВЕРЖДАЮ

Зам Нач УНКГБ по Сталинской области По след делу №3162

Подполковник госбезопасности

(Ивкин)

6 мая 1944 года 9.5.44 г.

Обвинительное заключение

по обвинению М. С.Е.

в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-1 "а", 54-2, 54-11

УК УССР

Управлением НКГБ Сталинской области арестован и привлечен к уголовной ответственности М. С.Е.

Проведенным по делу расследованием установлено, что М. является изменником советской Родины и одним из активных участников контрреволюционной организации украинских националистов, существовавшей на территории Горловского района, завербован в ОУН в августе 1942 года представителем центра последней "МИКОЛАЕМ".

Будучи участником ОУН, М. был связан с представителями руководящего провода ОУН "ОСТАПОМ", связистами "НЮСЕЙ", "ДИМКО", получал от последних контрреволюционную ОУНовскую литературу, раздавал ее участникам организации украинских националистов СЕГИДЕ, ТИЦКОМУ и др., расклеивал и разбрасывал их по населенным пунктам.

Подготовил к вербовке для вступления в ОУН СИГИДУ И.С. которого вместе с МИРОШНИЧЕНКО завербовали в последнюю, хранил у себя в квартире пишущую машинку, печатал на ней контрреволюционные ОУНовские листовки, осуществлял контрреволюционные сборища ОУН, собирал оружие и боеприпасы, хранил их у себя в квартире, готовился к вооруженному выступлению против Красной Армии, ставил своей целью совместно с участниками ОУН создать самостоятельное соборное государство Украины без советской власти.

Будучи секретным сотрудником органов НКГБ, занимался дезинформированием, скрывал лиц враждебно настроенных к советской власти и ОУНовцев, рассказал о своей связи с органами

НКГБ – ОВЧИННИКОВУ, чем самым нарушил подписку о неразглашении государственной тайны.

В предъявленном обвинении М. признал себя полностью

Изобличается показаниями свидетелей: СИГИДОЙ И.С., ТИЦКОГО А.А., АДАМЕНКО И.А, ОВЧИННИКОВА Г.А. и очным ставкам обвиняемого со свидетелями.

На основании изложенного обвиняется,

М. С.Е., 1918 года рождения, уроженец села Томаровка, Томаровского района, Курской области, украинец, гр-н СССР, беспартийный, бывший член ВЛКСМ, с незаконченным высшим образованием, не судился, холост, из рабочих. Работал грузчиком. Проживал в гор. Комсомольске, Горловского района, ул. Пугачева, дом №28. Один брат в Красной Армии.

В том, что: является изменником советской Родины и одним из участников контрреволюционной организации украинских националистов, завербован в ОУН представителем центра "МИКОЛАЕМ", получал ОУНовскую литературу, распространял ее среди окружающего населения, вербовал новых участников в ОУН, собирал оружие и боеприпасы, хранил их у себя в квартире, предназначенное для организации украинских националистов. Готовился к вооруженному выступлению против Красной Армии, за создание самостоятельного соборного государства Украины.

Будучи секретным сотрудником органов НКГБ, дезинформировал последние, разгласил данную им подписку о сотрудничестве с органами НКГБ –

Т.е. в преступлении, предусмотренном ст.ст. 54-1 "а", 54-2 и 54-11 УК УССР.

На основании ст. 204 УПК УССР следственное дело №3161 по обвинению М. Сергея Ефимовича направить через военного прокурора войск НКВД Сталинской области для предания обвиняемого суду военного трибунала.

СТ СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТДЕЛА УНКГБ
СТ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ (*ніднуч*) (КУЗИН)

"СОГЛАСНЫ": НАЧ. ОТД-НИЯ СЛЕДОТДЕЛА УНКГБ
МАЙОР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ (*ніднуч*) (РОЛИК)

НАЧАЛЬНИК СЛЕДОТДЕЛА УНКГБ
МАЙОР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ (*ніднуч*) (ТЕРЕНТЬЕВ)

СПРАВКА

М. С.Е. арестован 29.III. 44 г., содержится под стражей во внутренней тюрьме гор. Сталино

Вещественных доказательств нет

Личные документы приобщены к делу

СТ СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТДЕЛА УНКГБ

СТ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ (*nidnuc*) (КУЗИН)

Джерело:

Архів УСБУ в Донецькій обл., спр. №34465-пф. Оригінал.
Машинопис.

Примітки:

Прізвище підсудного не наводиться, враховуючи вимоги чинного українського законодавства стосовно оприлюднення даних судово-слідчих справ репресованих осіб.

126. Довідка щодо роботи з розгляду скарг військовослужбовців, їх родин та інвалідів Вітчизняної війни по Горлівці та міських районах за 1944 р.

1. Всего городским отделом Государственного обеспечения взято на учет 6254 семьи военнослужащих, из них получают госпособие – 3249 семейств на сумму 3.204.508 руб. (с 1-1-44 г.). Получают пенсию 575 семей на сумму 743.490 руб. Трудоустроено 1122 чел. из общего количества семей военнослужащих. В фонд помощи семьям военнослужащих поступило 400.152 руб. деньгами и 7400 кгр. продуктами питания. По решению горпартактива предприятия ежемесячно отчисляют 15% поступивших промтоваров. С 1-1 по 1.VII-с.г. выдано в виде единовременной помощи – 131.753 руб., выдано продуктов питания 6000 кгр. Обуви – 311 пар, мануфактуры – 4893 мт., различных предметов одежды – 729. Подвезено угля – 525 тонн. Засеяно в фонд помощи семьям военнослужащих – 35 га огородов. Предприятиями оказана помощь 592 многосемейным семьям и нетрудоспособным в вспашке огородов и посадке на площади в 11,6 га.

Предоставлено льгот по госпоставкам: мяса, яиц, молока – 436 семьям и по налогам:

военному 6257 семьям на сумму	1.266.837 руб.
земельной ренте 6543 на сумму	953.980 руб.
сельскому 1053 на сумму	369.571 руб.

Детей определено в детучреждения – 1519 чел.

Работает детская столовая – 528 чел.

По отделу соцобеспечения взято на учет 796 инвалидов Отечественной войны, которые по группам инвалидности и трудоустройству распределяются сл. образом:

Группа	Количество	Из них	
		трудоустроено	не трудоустроено
I	15	0	—
II	395	35	—
III	386	260	126
ВСЕГО	796	295	126

На курсах переквалификации обучается в гор. Сталино 20 чел. Постановление обкома КП(б)У “О трудовом устройстве, производственном обучении и материально-бытовом обслуживании инвалидов Отечественной войны”, в гор. Горловке не выполняется. Пенсий выплачено на сумму – 722.807 руб. Одновременная помощь инвалидам Отечественной войны оказана в сумме 14000 руб. Выдано через отд. соц. обеспечения обуви 18 пар, мануфактуры – 75 метров, одежды – 35 шт. О размерах помощи инвалидам Отечественной войны на предприятиях Горсобес данными не располагает, т.к. не имеет с ними связи.

2. Проверкой работы по рассмотрению и удовлетворению жалоб военнослужащих, их семей и инвалидов Отечественной войны установлено:

а) В ГК КП(б)У и райкомах КП(б)У жалобы регистрируются в общих журналах вместе со всеми поступающими документами. Ответственного лица за своевременным разрешением жалоб в этих орг. не имеется, в результате жалобы не только своевременно не разрешаются, но в ряде случаев лежат без движения. Как правило, копий ответов нет.

На день проверки из числа 66 жалоб, поступивших в ГК КП(б)У, было отмечено о выполнении 14. Взятые нами на проверку жалобы Головневой и коллективная жалоба инвалидов с ш-ты Кондратьевка, которые ГК переслал отд. гособеспечения, последним была разрешена первая в 20 дн., вторая – месяц. Военный отдел ГК (Гончаров) жалобы Аршуковой рассматривал – 15 дн., а жалобу Воробьевой – месяц. Всего было не рассмотрено своевременно 4 жалобы, пересланных обкомом КП(б)У.

В Никитовский РК КП(б)У поступило – 26 жалоб. Все жалобы рассматривает военный отдел. В результате плохой работы военного отдела и отсутствия контроля не рассмотрено 12 жалоб. В большинстве случаев копий ответов жалобщиков в делах не имеется.

б) В исполкоме горсовета зарегистрировано 364 жалобы. Исполкомом рассмотрено 129, остальные 229 переданы на рассмотрение отд. исполкома.

Проверкой установлено, что жалобы тов. ДАННИК, ТОКАРЬ, РОДИНА, ЧУЛМИНА, пересланные отделу Гособеспечения, последним рассмотрены, но об этом не сообщено исполкому. такое же положения и с жалобой тов. РОМАНОВА, направленной исполкомом – горсобезу. Контроль за исполнением жалоб в Горисполкоме отсутствует.

В Никитовском исполкоме жалобы начали регистрировать с 1-VII-с.г. Обнаружено более ста жалоб, на многих стоит резолюция "проверить", но какие меры приняты по жалобам, неизвестно, там, где меры приняты, не видно, какая оказана помощь и отвечено ли жалобщику. Из числа проверенных жалоб т.т. ЛУПАНДИНОЙ, БАЛАНДЕВИЧ, РИВЕНКО обнаружено, что помощь им оказана. Жалобы о помощи семьям военнослужащих т.т. ВИСЖОВА, МУТЫРИНОЙ, ЧЕНКИНОЙ, БУГАЕВОЙ и инвалидов Отечественной войны ПЕТРИЩЕНКО, ШЕИНА лежат неразрешенные в течении от 3-х м-цев до 12 дней.

в) В Горвоенкомат поступило 58 жалоб по рядовому и сержантскому составу. Учет жалоб ведется в 3-х журналах. Об исполнении отмечено – 21 жалоба. Часть жалоб не разрешена военкоматом (13), а на другую часть посланных разным организациям до сего времени нет ответа.

По 3-й части, куда поступают жалобы от офицерского состава и их семей – книги учета нет. Из числа 55 поступивших жалоб исполнено 38. Остальные 11 пересланы др. организациям и 6 жалоб лежат без движения. Как правило, актов обследования семей военнослужащих не имеется, копий ответов нет.

г) Отдел Гособеспечения (тов. КРЕЦКИЙ). Всего поступило 737 жалоб. В книге, регистрирующей поступающие жалобы, не отмечено об исполнении 64 жалоб, при проверке на выдержку этих жалоб установлено, что они рассмотрены.

Недостатком в работе отдела является отсутствие контроля за исполнением жалоб, в результате чего сроки рассмотрения затягиваются (жалоба ГОЛОВНЕВОЙ, коллективная жалоба инвалидов с ш-ты Кондратьевка и др.).

К многим разрешенным жалобам нет актов обследования материально-бытового положения семей военнослужащих. Часто не видно, какая помощь оказана.

д) По Горсобезу в книге учета зарегистрировано 69 жалоб, которые удовлетворены все, за исключением одной.

Помощь инвалидам Отечественной войны оказывается главным образом денежная в размерах от 50 до 300 рубл. Жалобы разрешаются своевременно, исключая жалобу ПЕТРАКОВА, которая рассматривалась 17 дней и жалобы РОМАНОВА – 47 дней, что объясняется Зав. отд. тов. КОРНЕЕВЫМ невозможностью удовлетворить нужды этих семей из-за отсутствия промтоваров. Как правило, проверок материального положения инвалидов Отечественной войны не производится. Денежная помощь оказывается также проезжающим инвалидам, при чем в отделе не остается документов, подтверждающих, что помощь получил именно инвалид.

е) В городском финансовом отделе и Уполнаркомзаге учет жалоб ведется в отдельных журналах. В ГорФО – поступило 94 жалобы, Уполнаркомзаг – 39. Все жалобы разрешены.

ж) По машиностроительному заводу им. Кирова количество семей военнослужащих – 441, из них работает на заводе членов семей – 372 чел. Инвалидов Отечественной войны на учете 90 чел., из них работает – 70. Денежный фонд помощи состоит из 20.000 рубл. Семьям военнослужащих и инвалидам Отечественной войны оказана следующая помощь:

Выдано единовременных пособий на сумму – 15100 руб. Продуктов питания – 372 кг. Мануфактуры – 937 мтр. Обуви - 129 пар. Одежды – 158 предметов и прочих мелких вещей – 157. Угля подвезено 120 тонн. В детучреждения определено – 60 детей. Под индивидуальные огороды определено 14 га – 207 семьям. Всего поступило 686 заявлений, рассмотрено 645, из них удовлетворено 640. Не рассмотрены 41, как поступившие недавно (к выдаче промтоваров).

Поступающие заявления оформляются списком, который рассматривается комиссией 1 раз в месяц.

ВЫВОДЫ

Партийными, советскими и профсоюзными организациями, а также предприятиями гор. Горловки оказывается большая помощь семьям военнослужащих и инвалидам Отечественной войны. Однако в работе по рассмотрению и удовлетворению жалоб военнослужащих, их семей и инвалидов Отечественной войны имеют место существенные недостатки, которые сводятся в основном к следующему:

1. Плохо поставлен учет поступавших жалоб и особенно плохо осуществляется контроль за их исполнением, в результате чего жалобы

не только своевременно не рассматриваются, а в ряде случаев лежат без движения (Горсовет, Горвоенкомат, Никитовский РК КП(б)У и райисполком).

2. Некоторые организации (горсобез, отд. гособеспечения, горвоенкомат, Азотно-туковый з-од и др. предприятия) в ряде случаев не проверяют материально-бытового положения семей военнослужащих и инвалидов Отечественной войны, вследствие чего материальная помощь распределяется неправильно.

3. Во многих организациях жалобы находятся в хаотическом состоянии, разбросанными по разным папкам. К многим жалобам не приложены акты обследований. Копий ответов лиц, ответственных за прием жалоб, их разрешение в срок – не имеется.

Предложения:

1. В срок до 15-VII-с.г. все нерассмотренные жалобы рассмотреть, принять необходимые меры и сообщить о результатах жалобщикам.

2. Всем организациям выделить ответственное лицо по ведению учета поступающих жалоб и осуществлению контроля за их своевременным разрешением. Поручить эту работу надежным проверенным работникам.

3. Упорядочить дело учета жалоб и документов к ним. Регистрировать жалобы военнослужащих, их семей и инвалидов Отечественной войны в отдельных журналах, хранить их подшитыми в отдельных папках.

4. Считать обязательным при рассмотрении жалоб производить проверку их по существу, принимать немедленно меры к разрешению жалоб и своевременно ставить в известность о результатах жалобщика и организации, направляющие их.

5. Рекомендовать горкому КП(б)У и горрайкомам, исполкомам горсовета и райсоветов в ближайшее время организовать проверку работы по рассмотрению жалоб на предприятиях, в партийных и советских органах, в разрезе выполнения настоящих указаний. Результаты проверки обсудить на бюро ГК и РК КП(б)У, а также исполкомах горрайсоветов.

ИНСТРУКТОР ВОЕННОГО ОТДЕЛА

ОБКОМА КП(б)У

(підпис)

(БОЯРЕНКО)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 482, арк. 82-88. Машинопис. Оригінал.

127. Довідка М.С. Кривенко С.С. Мамулову щодо смертності військовополонених у неблагополучних таборах НКВС, 2 березня 1945 р.

[...]

	Наименование и номер лагеря	Наличие на 20 февраля	Умерло	
			За январь	За 20 дней февраля
	Украинская ССР			
24.	Киевский №62	14431	1167	605
25.	Запорожский №100	14751	1122	528
26.	Коростеньский №110	2466	498	583
27.	Бердичевский №112	1774	401	384
28.	Николаевский №126	8928	533	373
29.	Уманьский №139	7620	190	128
30.	Кадиевский №144	15385	972	187
31.	Одесский №159	12859	121	267
32.	Краматорский №217	7508	2381	894
33.	Горловский №242	9692	301	262
34.	Краснолучский №256	10117	1255	534
35.	Донбасский №280	13068	574	287
36.	Днепропетровский №315	3861	–	347

[...]

Начальник Главного управления НКВД СССР
по делам о военнопленных и интернированных
генерал-лейтенант

Кривенко

Джерело:

Военнопленные в СССР. 1939-1956. Документы и материалы / [сост. М. М. Загорулько, С. Г. Сидоров, Т. В. Царевская]; под ред. М. М. Загорулько. - М. : Логос, 2000. – С. 461-463.

Примітки:

Кривенко Михайло Спірідонович – генерал лейтенант, начальник Головного управління у справах військовополонених та інтернованих НКВС СРСР з 2 лютого 1945 р. до 18 лютого 1947 р.

Мамулов Степан Соломонович – генерал-лейтенант, начальник секретаріату НКВС СРСР у 1939-1946 рр.

128. Інформація про проведення організаційної та партійно-політичної роботи Центрально-міського РК КП(б)У за квітень 1945 р.

Исх. №95/с
10/V-45 г.

Горловскому Горкому КП(б)У
Сталинскому Обкому КП(б)У

В Апреле м-це партійная організація району ставила своей основной задачей развернуть первомайское социалистическое соревнование на основе чего добиться выполнения и перевыполнения производственной программы на предприятиях и успешно завершить весенний сев.

В районе на 1/V-45 г. имеется 490 первичных партийных организаций с наличием коммунистов 621 человек в том числе членов партии 494 чел., кандидатов партии 127 человек (одна первичная организация выбыла из района вместе с лагерем №242). Необходимо отметить слабый рост рядов ВКП(б) особенно за счет рабочих. За апрель м-ц первичными организациями принято в партию всего лишь 12 человек в том числе в члены партии 7 человек всего рабочих принято в партию 6 человек. В Апреле м-це проведено специальное совещание с секретарями парторганизаций по вопросу роста рядов ВКП(б). В районе имеется 421 чел. агитаторов и 13 человек руководителей кружков по изучению книги т. Сталина "О Великой Отечественной войне Советского Союза", 7 кружков по изучению истории ВКП(б), одна районная партийная школа, в апреле было прочитано 45 лекций о международном положении и по истории ВКП(б), было сделано 73 доклада о Первом мая, на которых присутствовало 4306 человек, проведено 96 бесед на тему 1го мая, на которых присутствовало 4434 человека.

В районе 42 агитатора проводят работу с неорганизованным населением.

Лучшие агитаторы по шахтам:

По шахте "Кочегарка" забойщики т.т. Петров, Солодянкин, Сидоренко. По шахте им. Ленина Ижицкий, Беспяты. По шахте Рудуч – Тарабарин Василий, Тарабарин Федор. На 1^е мая 1945 года насчитывается 202 комсомольско-молодежных бригад из них на машзаводе им. Кирова 140, шахте Кочегарка – 24, шахте №5 им. Ленина – 18, Ц. р-н Донэнерго – 8, станция Горловка – 4. Лучшие из них: бригада токарей резьбовщиков машзавода им. Кирова – бригадир Чикурин в апреле м-це выполнила план на 534%, бригада токарей Калмыкова на машзаводе им. Кирова выполнила план на 430%, бригада слесарей-лекальщиков на машзаводе – бригадир

Смыслов выполнила норму на 498%. На шахте №5 им. Ленина бригада откатчиков – бригадир Мандрик – 250%, бригада забойщиков шахты №5 им. Ленина – бригадир Хорошилов – 180%. Бригада штукатуров шахты №5 им. Ленина – бригадир Аховенко – 280%. Бригада выборщиков породы шахты Кочегарка – бригадир Осочук выполнила норму на 229%. Бригада маляров Ц. р-на Донэнерго – бригадир Зубченко – 143%. Бригада слесарей В.Р.П. станции Горловка – бригадир Ефимов – 105%.

Шахта Рудуч

Хорошо работал коллектив в апреле м-це шахты Рудуч. Шахта выполнила апрельский план на 119,2%, подготовительные работы на 106%. Необходимо отметить, что шахта Рудуч была одной из отстающих шахт в районе. В апреле м-це шахта является передовой в районе.

Работа эксплуатационных участков

№	Наименов. участков	Фамилия начальников уч-ков	Месячный план	Фактич. выполнение	%	+ –
1.	27	Шинкевич	4050	4984	123	+ 934 т.
2.	28	Агамолов	4200	4711	112,1	+ 511 т.
3.	29	Мельников	1050	1237	117	+ 184 т.
4.	33	Корниенко	3600	3973	110,3	+ 373 т.
5.	24	Дереза	900	1412	156	+ 512 т.
		По шахте	13800	16451	119,2	+ 2651 т.

За апрель м-ц нет ни одного участка, который бы не выполнил своих заданий. Особенно хорошо работал участок т. Агомолова, который перевыполнил план, как по добыче угля, а также отлично работал по подготовительным работам и вложился в лимит зольности¹. Участок является образцовым. Особенно нужно отметить работу забойщиков. Из 20 человек нет ни одного, который бы не перевыполнил задание от 150% до 200%. Отлично работает забойщик Круленко, которому 60 лет, инвалид. В апреле он выполнил норму на 200%. Сыс – инвалид Отечественной войны 2^й группы на 165%, Сакун на 200%, Ефремов на 180%, Тарабарин на 170% и ряд других. В мае м-це забойщики взяли на себя обязательство выполнить норму не ниже, чем от 150% до 250%.

Шахта Кочегарка

Коллектив шахты Кочегарка четвертый месяц держит переходящее Красное знамя Государственного Комитета Обороны. Коллектив с честью справляется с поставленными перед ним задачами. 17 апреля шахта закончила четырехмесячный план угледобычи и дала сверх плана 12 эшелонов угля. За апрель м-ц шахта выполнила производственную программу на 114,2%.

Работа участков

№	Наименование участков	Добыча			
	Фамилия нач-ков участков	План	Фактич.	%	+ -
1.	Привалов В.Г., уч. №27	8400	11371	135,3	+ 2971
2.	Ашикман В.А., №28	8400	10854	129,2	+ 2454
3.	Маркелов, №35	2400	1936	80,6	- 464
4.	Синчилин, №36	2400	1261	52,5	- 1140
5.	Ванин, №19	1800	1260	70	- 540

По-прежнему хорошо работали на участках забойщики т.т. Петухов, Солодянкин, Максименко, Самойлов и др., каждый из них выполнил по 2-3 и 4 нормы.

Шахта №5 им. Ленина

Шахта за апрель м-ц выполнила производственную программу на 100,2%.

Работа эксплуатационных участков

№	Наименов. участков	Фамилия начальников уч-ков	Месячный план	Фактич. выполнение	%	+ -
1.	№28	Федоров	1050	1253	119,2	+ 202
2.	№30	Кашпуров	1200	1350	112,5	+ 150
3.	№37	Пшеченко	1200	1319	109,9	+ 119
4.	№41	Марценковеч	1500	1500	100	-
5.	№1	Рябчук	750	612	81,6	- 138
6.	№2	Вечера	1500	1712	114,1	+ 212
7.	№5	Ижицкий	1800	1460	81,1	- 340
8.	№6	Кецман	2000	1839	87,5	- 261

Первое место в соревновании среди участков шахтоуправления держит 4^й месяц участок №28 н-к уч-ка т. Федоров, парторг т. Копылов, выполнившие в апреле м-це план на 119,2% и выдали сверх плана 202 тонны угля. Лучшие люди по шахтоуправлению за апрель м-ц:

1. Фролов, забойщик – 260%	7. Дячкин, забойщик – 300%
2. Беспяты́й – "" – 370%	8. Матвеев – "" – 200%
3. Шалимов – "" – 203%	9. Ленко – "" – 262%
4. Игуменов – "" – 250%	10. Кобзарь, вагонщик – 189%
5. Копилов – "" – 262%	11. Варжиков, проходчик – 210%
6. Тальков – "" – 218%	

В отдельные дни, отвечая на успехи Красной армии, забойщики т. Беспяты, Игуменов и др. выполняли норму на 500% и выше.

По всем участкам в апреле были проведены производственные совещания по вопросу работы участков. всех производственных совещаний было 12, присутствовало рабочих 270 чел.

По машзаводу им. Кирова

Взятые обязательства коллективом завода перевыполнения производственной программы завода – выполнены. Завод выполнил производственную программу по товарной продукции на 110,5%, по валовой на 112%, выпустив горно-шахтного оборудования на 2620 т. руб. В борьбе за выполнение плана отличились мастер Слезов, техник Кошуба, токарь Щербинин, фрезеровщик Тертычный, формовщик Драгунов, эл. сварщик Затыка, выполнившие производственную программу на 300-400%.

Апрель м-ц был месяцем, где общественность вместе с хозяйственными организациями проделала большую работу по благоустройству завода и заводской колонии. Произведена чистка завода от мусора и лома железа, вывезено мусора 3040 м³, произведен ремонт шоссейных и проездных дорог внутри завода около 3^х километров. Посажено деревьев 760 шт. и кустарника 2500 мт. Спланировано территории завода производственных площадей 150000 м², вспахали и засеяли травами свободных площадей 2,5 га.

Восстановлен памятник С.М. Кирова. На жилколонии посажено декоративных деревьев 1000 шт., фруктовых 800 шт., кустарника 3000 мт.

Деятельно подготовился завод к празднованию 50^{ти}-летия существования завода. С этой целью написан рапорт на имя тов. Сталина и проработан на всех цеховых собраниях. Партийный комитет обеспечил подготовку к печати брошюры об истории горловского машзавода им. Кирова.

По станции Горловка

Погрузка угля выполнена на 107%, пропуск поездов выполнен на 100%, выгрузка угля выполнена на 100%. Не выполнен простой вагонов. При плане 24 часа простой выразился в 28 часов, что составляет 85% выполнения плана. Хорошо работал в апреле м-це коллектив В.Р.П. станции Горловка, взятые первомайские обязательства выполнены. План по ремонту вагонов выполнен на 130%.

Лучшие люди станции

Составитель Белевцов выполнил план на 250%, составитель Матвиенко на 300%, кузнец Дьяченко на 300%, слесарь Сафонов на 250%, стрелочники Ефремов и Дронова по лунински² ухаживают за стрелками.

По Центр. р-ну Донэнерго

В апреле м-це не было ни одной аварии. Выработка эл. энергии по плану 900000 КВч, фактически 1075,2 т. КВч, что составляет 119,5%. Удельный расход условного топлива 0,998 кг КВч. Экономия условного топлива 71 тонна. Раход эл. энергии на собственные нужды по плану 9%, фактически 7,24%. Экономия эл. энергии 19 тыс. КВч. Всего работающих в Ц.-Р. Донэнерго 1038 человек, из них стахановцев и ударников 724 человека. Строительство монтажных работ по плану 400000 руб., фактически 220000 руб., отремонтировано жилой площади 257 кв. м.

Успешно справились с весенне-полевыми работами наши колхозы и совхозы. Ранние зерновые колхозы и совхозы посеяли за 8-9 рабочих дней.

Озеряновский совхоз	план зерновых	600 га	посеяно	600 га
Совхоз им. Кирова	– "" –	195 га	– "" –	195 га
Совхоз им. Калинина	– "" –	420 га	– "" –	420 га
Колхоз им. Шевченко	– "" –	270 га	– "" –	283 га
Колхоз им. Ворошилова	– "" –	145 га	– "" –	161 га

Особенно организовано и на высоком организационном уровне провел весенний сев ранних зерновых колхоз им. Шевченко, за что получил переходящее Красное знамя горкома КП(б)У и Горисполкома.

Лучшие люди, отличившиеся на весеннем севе – тракторист колхоза им. Шевченко тов. Заяц на севе и на пахоте на тракторе ХТЗ ежедневно выполнял 150-170%, заместитель бригадира тракторной бригады из этого же колхоза т. Ситоленко на тракторе ХТЗ ежедневно выполняют по полторы нормы. Его бригада заняла первое место в Железнянской М.Т.С. Тракторист из Озеряновского совхоза т. Цветольский ежедневно на пахоте и севе давал до 2^x норм и другие.

В настоящее время полным ходом идет высадка рассады.

По благоустройству города

В основном в апреле м-це в городе на шахтах, машзаводе и других предприятиях посажено свыше 7000 шт. декоративных деревьев. Очищены улицы от мусора.

Секретарь РК КП(б)У
7/V-45 г.

(підпис)

(Ужакин)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 885, арк. 159-165.

Рукопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Зольність – рівень негорючих домішок у вугіллі.

² Лунінський рух – одна з форм соціалістичного змагання, названа на честь М.О. Луніна (1915-1968), старшого машиніста локомотивного депо Томської залізниці.

129. Політінформація Калінінського райкому КП(б)У про святкування Дня Перемоги, 17 травня 1945 р.

Сталинскому Обкому КП(б)У

Калининский РК КП(б)У докладывает о проведении Всенародного праздника Победы по Калининскому району г. Горловки.

Прослушав в два часа ночи 9-го мая сообщение о подписании акта о безоговорочной капитуляции Германии – в тот же момент было сообщено всем предприятиям района: шахтам, заводам, стройкам, колхозам – о том, что 9-го мая Всенародный праздник ПОБЕДЫ. К 5 часам утра уже были выброшены флаги Победы. Улицы и здания украсили лозунгами, портретами, пано.

До 6-ти часов утра уже было проведено 44 митинга с охватом 27.500 трудящихся. На митингах выступило – 444 трудящихся. Все трудящиеся были одеты в самые лучшие из имеющихся у них наряды.

Среди выступающих Секретари Райкома, парторги: Денисов, Панчишко, Нерозин, Репринцев, Директора заводов: Ухинов, Михайлов, стахановцы, участники Отечественной войны, пенсионеры, жены фронтовиков и многие другие.

В колхозах 3 решающий и им. Петровского присутствовало на митингах более чем по 400 человек.

На Азотнотуковом заводе присутствовало более 4.000 трудящихся. Среди выступающих жена погибшего офицера Кузьменко – работает начальником смены цеха №5 азотнотукового

завода говорит: "Мой муж офицер погиб в боях за Родину в сентябре месяце 1943 года. Эта тяжелая утрата не опустила мои руки. Я знала, что мой муж погиб за Родину. И я решила отомстит немцам за мужа – своим упорным трудом в тылу и моя смена выполняет задание на 190%, а теперь когда враг окончательно побежден – я буду еще больше и лучше работать".

На митинге шахты им. Сталина выступил старый рабочий пенсионер Киреев - со слезами радости на глазах он говорил: "Моих шесть сыновей били фашистских извергов, защищая нашу славную любимую Советскую Отчизну. Провожая их на фронт я благословил их бить беспощадно фашистского гада до полной победы. И вот эта долгожданная Победа добыта в жестоких боях при нашей поддержке с тыла. А теперь когда Победа завершена, я пенсионер, мне перевалило за 60 лет – но я буду выполнять норму на 150%".

Звеньевая совхоза 3-й решающий Доценко говорит: Я прочувствовала на своей шкуре злобу и ненависть гнустных проклятых зверей. Теперь когда наша славная Красная Армия обеспечила нам долгожданную Победу над гнустным врагом. В мирной обстановке мы снова заживем богатой культурной жизнью. Я приложу все силы в уходе за урожаем Победы дабы добыть больше хлеба для любимых соколов, которые добыли Победы и возвратятся к созидательному труду.

Начальник комсомольско-молодежного участка №75 с шахты Кондратьевка тов. Ченцов выступая сказал: Что теперь после завершения такой Великой исторической Победы – нельзя работать только выполняя план – я обещаю, что мой участок будет постоянно выполнять задание не менее 130%.

Ученики 23-й школы Черножукова и Воропаева выступая благодарили Красную Армию, руководимую Великим Сталиным, за возврат счастливого детства и юношества. Дали слово – настойчивей и упорней овладевать гранитом науки, чтобы быть достойной сменой героев Отечественной войны и Социалистического труда.

Все радиоузлы (Азотнотуковый, завод №64, Калиновский, Кондратьевский) начиная с 2-х часов ночи 9-го мая работали непрерывно. Около репродукторов развешенных на улицах все время толпы народа слушали повторяемое сообщение о безоговорочной капитуляции Германии, целый день транслировали ликования Москвы, Киева.

По всем предприятиям, поселкам, площадям целый день играли баяны, скрипки, танцы, песни, игры.

Около клубов и на площадках целый день проходили выступления кружков художественной самодеятельности, выступления учеников школ: №5, 21, 23, 12.

От такой огромной радости трудящиеся смеялись и плакали слезами необъятной радости.

На улицах целовались совсем незнакомые люди.

А вечером при трансляции выступления товарища Сталина с замиранием сердца, с притаенным дыханием прислушивались к родным, близким словам, сказанным мудрым и гениальным всепродвидающим вождем, полководцем, учителем.

Все трудящиеся района с большим подъемом и восторгом с необъятной энергией настроены продолжать окончательное восстановление разрушенного народного хозяйства, ненавистными, непревзойденными извергами. Скорее восстановить зажиточную, культурную, счастливую жизнь в непобедимой Советской Отчизне.

Секретарь Калининского РК КП(б)У (підпис) (Панчук)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 2, спр. 885, арк. 134-135.
Машинопис. Оригінал.

130. Повідомлення газети "Кочегарка" про завершення відкачки води з шахти ім. Калініна, 19 травня 1945 р.

Историческая победа Красной Армии и советского народа над фашистской Германией вызвала большой энтузиазм среди строителей шахты имени Калинина. В ответ на блестящие победы, откачка воды была значительно ускорена.

Десятки людей, работая самоотверженно, на много перевыполняли нормы выработки.

11 мая дружный коллектив строителей полностью закончил откачку воды из шахты и приступил к расчистке горных выработок основного горизонта №410.

ГВОЗДЫРЬКОВ, начальник шахты им. Калинина

Джерело:

Шахта имени Калинина полностью откачена // Кочегарка. – 1945. – 19 мая.

131. Довідка про перебіг відновлення заводу №64 НКБ, 22 травня 1945 р.

№3/7с

Секретно

Учитывая важное оборонное значение завода №64 НКБ – Государственный Комитет Обороны принял два постановления о вводе его в строй в декабре 1944 года:

1. Постановление ГОКО №4882 от 3/І-44 года¹
2. Постановление ГОКО №6045 от 14/VI-44 года²

В развитие этих решений – ЦК КП(б)У и СНК УССР приняли 11/VII-44 г. постановление “О мероприятиях по восстановлению производства тротила на заводе №64” - №790/0025.

Сталинский Обком КП(б)У принял решение по тому же вопросу 11/VII-44 г. - №51/6.

Горловский Горком КП(б)У рассматривал вопрос о восстановлении завода №64 – 24/VI-44 года и принял соответствующее решение – (протокол №32).

Наркомстрой (ОСМЧ-63) сорвал все решения Государственных и партийных органов о пуске завода в декабре 1944 года.

На 1-е января 1945 года объем невыполненных работ, необходимых для окончания восстановления – составил 7 млн. руб.

План работ I-го квартала и апреля 1945 года также оказался невыполненным.

План работ I-го квартала выполнен на 63%.

План работ апреля 1945 г. выполнен на 73%.

На 1-е мая 1945 года оставшийся объем работ, которые необходимо провести для окончания восстановления, составляет 4,8 млн. руб.

Заметных улучшений работы ОСМЧ-63 в мае – нет.

Основной причиной систематического срыва восстановительных работ по заводу №64 – является нежелание руководства ОСМЧ-63 серьезно заняться строительством, неумение реализовывать фонды на выделенные материалы, нежелание выполнять решения Правительства, приказы своего Наркомата и свои собственные обязательства.

В ОСМЧ-63 выработался своеобразный "стиль" систематического обмана партийных органов и завода путем регулярного издания разного рода документов о "немедленном" улучшении хода строительства.

Все выпускаемые документы остаются невыполненными. Так, остались невыполненными:

1. Телеграфное расположение Наркома т. Гинзбурга (июнь 1944).

2. Обязательство Нач. ОСМЧ-63 от 11/VIII-1944 года.
3. Приказ Гл. Инженера Главюзжстроя от 25/VIII-44 г.
4. Приказ Зам. Наркома – т. Юдина от 2/IX-1944 г.
5. Приказ Зам. Наркома тов. Нефедова (октябрь 1944 г.).
6. Приказ Зам. Наркома тов. Нефедова (апрель 1944 г.).

Все эти приказы и распоряжения обязывали ОСМЧ-63 перебросить на площадку завода №64 с других строек рабочую силу, выделенную Наркомстрою (в количестве 1250 чел.) постановлением ГОКО №6045 специально для восстановления завода №64 НКБ.

Эти же приказы обязывали ОСМЧ-63 обеспечить восстановление завода материалами, выделенными специально для этой цели двумя постановлениями ГОКО. До сих пор количество рабочей силы на площадке ниже необходимого (не более 700), а материалы, выделенные Наркомстрою для восстановления завода – не поступили.

Завод со своей стороны принял меры для полного обеспечения восстановления – оборудованием, электроматериалами, а также доставил на площадку все необходимое количество металла, несмотря на то, что поставка металла ходила в обязанности НКС.

Завод передал ОСМУ-3 треста ОСМЧ-63:

1. Черного металла (лист., сорт., трубы) – 1200 тн.
2. Нержавметалла (лист., трубы) – 38 тн.
3. Свинца (лист, трубы) – 80 тн.

Общая стоимость материалов переданных заводом составляет 35% от общей потребности для окончания восстановления завода.

Несмотря на то, что все восстановление завода было поручено Наркомстрою, завод проводил и проводит строительство части объектов хозспособом, разгружая частично ОСМЧ-63 и облегчая ему задачу окончания восстановления завода.

Так, если из общего плана ввода жилья – 6 тыс. кв. мт. (1944 и I кв. 1945 г.)

Наркомстрой фактически ввел – 0,5 т. кв. мт. (8,8%)
то завод не имея плана ввел – 4,1 т. кв. мт.

Завод добился от Зам. Наркома по строительству – т. Нефедова выделения ОСМЧ-63 на май-июнь м-цы целевых фондов на цемент, лес, шифер, стекло и мягкую кровлю обеспечивающих возможность окончания восстановления первоочередных цехов в июне-июле 1945 г.

График, утвержденный т. Нефедовым также предусматривает окончание завода в июле месяце.

Государственный Комитет Оборона планирует уже на июнь м-ц выпуск заводом готовой продукции.

Однако, политика срыва реализации фондов на материалы продолжается со стороны ОСМЧ-63 в апреле и мае.

В апреле из-за халатности руководства ОСМЧ-63 остались не реализованными фонды на 7 вагонов цемента с Краматорского завода, на 45 вагонов леса с Новгород-Северского и другие.

В мае – на 10 вагонов цемента, занаряженных для восстановления завода №64 – на завод прибыло всего 2 вагона.

Работы по окончанию восстановления завода №64 обеспечены необходимым оборудованием, монтажными материалами, металлом и электроматериалами. ОСМЧ-63 располагает фондами на цемент, стекло, кровлю, лес и др. стройматериалы, обеспечивающие пуск основного производства в июле м-це.

Необходимость пуска завода не позже июля обуславливается решениями ГОКО, партийных органов, Наркомата Боеприпасов и Наркомата по Строительству.

Нет никаких объективных причин для оправдания дальнейшей отсрочки ввода завода в эксплуатацию.

Необходимо обязать руководителей ОСМЧ-63 от которых сейчас целиком зависит успешное окончание восстановления завода, перестроить работы своего аппарата и подчиненных Управлений и безусловно обеспечить ввод завода №64 в эксплуатацию в июле 1945 года.

НАЧАЛЬНИК ЗАВОДА №64 НКБ
ИНЖЕНЕР-ПОЛКОВНИК

(підпис) (УХИНОВ)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 175, арк. 58-60.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Постанова ДКО № 4882сс від 03 січня 1944 р. "Про невідкладні заходи з відновлення заводів Наркомату боеприпасів та Наркомату мінометного озброєння в районах Української РСР та Ростовської області під виробництво снарядів, мін, авіабомб, порохів та вибухових речовин".

² Постанова ДКО № 6045сс від 14 червня 1944 р. "Про заходи з відновлення виробництва тротилу на заводах №64 (м. Горлівка) та №20 (м. Рубіжне) Наркомбоеприпасів".

132. Відомості про виконання виробничого плану Микитівського ртутного комбінату,

Показатели	Ед. изм.	За IV квартал 1944 г.			Январь 1945 г.		
		план	факт	%	план	факт	%
В целом по горным работам Госдобыча:							
Добыча руды	тн	5404	3022,595	55,9	2626	1232,7	46,9
Содерж. металла в руде	%	0,494	0,924	187,0	0,449	1,132	252,1
Металла в руде	кгр.	26700	27935,3	104,6	11800	13955	118,2
Проходка горно-подготов. работ	п.м.	88	177,8	88,4	53	30,4	57,3
– ” – разведочных работ	п.м.	141	122,7	91,2	15	27,1	180,6
Старательские артели							
Добыча руды	тн.	548	739,125	134,8	144	165,23	114,6
Содерж. металла в руде	%	2,0	2,106	105,3	2,3	1,458	63,3
Металла в руде	кгр.	11106	15570,5	140,2	3300	2408,6	72,9
Всего по горным работам (госдобыча + старатели)							
Добыча руды	тн.	5952	3761,72	63,2	2770	1397,83	50,4
Содерж. металла в руде	%	0,635	1,156	182,0	0,545	1,17	214,6
Металла в руде	кгр.	37800	43505,3	115,0	15100	16363,6	108,3
Металлургический завод							
Обжиг руды	тн.	5952	3805,289	63,9	2066	1286,326	62,2
Среднее содержание металла в руде	%	0,635	1,128	177,6	0,706	1,271	180,0
Металла в руде	кгр.	37800	42939,9	113,5	14600	16353,9	112,0
Извлечение общее по заводу	%	79,3	78,9	99,4	80,1	81,6	101,8
Выплавка ртути на заводе	кгр.	30000	34075	113,5	11700	12144	103,7
Кроме того, поступило чистого металла от старателей и вольноприносит.	кгр.		1244,3			232	
Всего по комбинату	кгр.	30000	35319,3	117,7	11700	12376	105,7

Директор комбината
Нач. планового отдела

(підпис)
(підпис)

за основними показниками виробництва
22 травня 1945 р.

Секретно

Февраль м-ц			Март м-ц			Апрель м-ц		
план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%
2626	1199	45,6	2628	1466,695	55,8	2628	976,26	37,1
0,430	0,933	230,9	0,449	0,850	189,3	0,479	0,774	161,5
11300	11908,5	105,3	11800	12471,2	105,6	12600	7556,8	60,6
53	9,5	17,9	52	60,5	116,3	64	36,3	57,0
15	11,3	75,3	15	46,0	306,6	40	45,5	113,7
151	307,95	203,9	155	225,03	145,1	180	335,05	186,1
2,3	1,681	73,0	2,06	2,735	132,7	2,22	1,405	68,2
3500	3777,6	147,9	3200	6156,6	192,3	4000	4708,9	117,7
2777	1506,98	54,2	2783	1691,725	60,7	2808	1311,31	46,6
0,532	1,133	212,9	0,538	1,101	206,3	0,591	0,935	158,2
14800	17086,1	115,4	15000	18627,8	124,1	16600	12665,7	73,8
1936	1485,66	76,7	2066	1680,9	81,3	2004	1942,5	96,9
0,74	1,0	135,1	0,70	1,049	149,7	0,803	0,843	104,9
14400	14845,3	103,0	14500	17642,3	121,6	16100	16377,8	101,7
81,2	81,6	100,4	80,0	80,1	100,1	80,7	81,1	100,4
11700	12385,5	105,8	11600	12730,5	109,7	13000	14145	108,8
	175,4			181,0			325,2	
11700	12560,9	107,3	11600	12911,5	111,3	13000	14470,2	111,3

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 178, арк. 106.
Рукопис. Оригінал.

133. Інформація про відновлення Горлівського Азотно-тукового заводу та виконання державного плану з випуску продукції, 23 травня 1945 р.

Сов. секретно
Горловка, Горком партії КП(б)У

т. ПАВЛОВУ

1. Восстановление завода.

В соответствии с решением ГОКО, Наркомстрой должен был восстановить в 1944 г. завод и цеха в следующем объеме:

1. Цех аммиака на 36 тыс. тонн в год аммиака (50% довоенного производства).

2. Цех слабой азотной кислоты на 36 тыс. тонн в год (50% довоенного производства).

3. Цех аммиачной селитры на 40 тыс. тонн в год (100% довоенного производства).

4. Цех крепкой азотной кислоты на 40 тыс. тонн в год (100% довоенного производства).

5. Цех серной кислоты на 25 тыс. тонн в год (25% довоенного производства)

Но организация Наркомстроя оказалось настолько маломощной, что решение ГОКО и до настоящего времени полностью не выполнено, даже при условии, что большую часть работ завод брал на себя и проводил хозспособом.

Так, цех №1 до настоящего времени восстановлен только на 24 тыс. тонн аммиака в год.

Цеха №3 и №5 в объеме, указанном в решении ГОКО, были закончены восстановлением в феврале 1945 г.

Цеха №6-12 и сернокислотный до сих пор не восстановлены, и если восстановление будет продолжаться такими же темпами, то, очевидно, ввести в эксплуатацию их невозможно будет даже в 4-м квартале. Отсюда – государственный план по выпуску крепкой азотной кислоты и башенной серной кислоты будет сорван.

Основной причиной медленного восстановления завода, а также полного срыва восстановления жилфонда, является отсутствие рабочей силы и стройматериалов.

2. Выполнение плана по выпуску продукции

В октябре месяце 1944 г. было закончено восстановление одного агрегата в цехе №1, мощностью 12 тыс. тонн аммиака в год и установки по получению аммиачной воды.

Первая продукция (аммиак и амвода) была получена 4 ноября 1944 г.

По причине необеспеченности Коксохимзавода коксующимися углями с декабря 1944 до февраля 1945 г. цех №1 не работал.

С 10 февраля 1945 г. цех №1 вновь был пущен, и с 10 марта вошли в эксплуатацию цех слабой азотной кислоты, цех аммиачной селитры и 2-й агрегат синтеза аммиака.

С момента пуска этих цехов резко стала расти валовая продукция по заводу, что видно из следующей таблицы:

продукция	январь			февраль			март			апрель		
	план	факт	вып.	план	факт	вып.	план	факт	вып.	план	факт	вып.
аммиак	—	—	—	—	404	—	400	627	156	800	1251	156
амвода	—	—	—	—	206	—	174	202	116	260	486	187
аммселитра	—	—	—	—	—	—	500	515	103	600	1058	178
азотная кислота	—	—	—	—	—	—	410	490	119	480	920	191
кислород	50	33	66	50	21	42	50	34	68	34	38	114

В целом по заводу валовая продукция в неизменных ценах за 1-й квартал выполнена на 145%.

Несмотря на хорошие показатели выполнения плана – завод мог бы дать еще больше продукции (т.к. восстановленная мощность цехов используется не полностью), если бы завод получал в достаточном количестве коксового газа и электроэнергии.

И.О. Директора
Горловского Азотно-тукового завода (підпис) Систер

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 176, арк. 105.
Машинопис. Оригінал.

**134. Перелік розподілу військовополонених по областях
та підприємствах УРСР на підставі рішення
ДКО №8921сс, 30 червня 1945 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

№№ пп	НАИМЕНОВАНИЕ ОБЛАСТИ И ПРЕДПРИЯТИЙ	Количество выделенных военноплен.	Приме- чание
	СТАЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	171.700	
1.	ОСМЧ-19 НКСтрой	1.000	
2.	ОСМЧ-63 (Южная) НКСтрой	1.550	
3.	Макеевский 3-д труболит. НКЧМ	700	
4.	ОСМЧ-60 НКСтрой	1.000	
5.	Амвросиевские цемзаводы НКПСМ СССР	500	
6.	Стройплощадка Артемовского завода НКПМ	1.000	
7.	Славянский армат. изол. 3-д НКЭС	1.000	
8.	Комбинат Сталинуголь НКУгля	35.200	
9.	Комбинат Артемуголь НКУП	16.400	
10.	Сталинское восст. монт. управл. НКУП	3.000	
11.	Горловское – "" –	5.000	
12.	Стр-во и реконструкция автодорог ГУШОСДОР"а НКВД – Управление №5	12.000	
13.	– "" – №6	8.000	
14.	УСВР Сев. Донецкой ж.д. (Кр. Лиман)	1.000	
15.	УСВР Сев. Донецкой ж.д. (ст. Дебальцево)	1.000	
16.	УСВР Южно-Донецкой ж.д. (ст. Иловайская)	1.000	
17.	УСВР Южно-Донецкой ж.д. (ст. Славянск)	1.250	
18.	Строительство №19 НКПС	300	
19.	Бригада жел. дор. войск (УВВР-10) на Северо- Донецкой ж.д.	5.000	
20.	Бригада жел. дор. войск (УВВР-6) на Южно- Донецкой ж.д.	4.000	
21.	Бригада жел. дор. войск (УВВР-6) на Сталинской ж.д.	4.000	
22.	Чистяковское рудоуправление НКУП	2.000	

23.	Донуглемашстрой НКУП	2.000	
24.	Горловский машзавод НКУП	1.200	
25.	Славянский Масложиркомбинат НКПП	300	
26.	Торецкий машзавод им. Ворошилова НКУП	1.800	
27.	Сталинский машзавод НКУП	750	
28.	Коксовый з-д №4 НКХП	500	
29.	ОСМЧ Донмашстрой НКСтрой	2.000	
30.	Краматорский з-д им. Куйбышева НКЧМ	1.000	
31.	Кураховгрэс – НКЭС	3.000	
32.	Зуев ГРЭС – НКЭС	2.000	
33.	З-д им. Фрунзе – НКЧМ	1.600	
34.	Укрстанкострой – НКСтанкостр.	1.000	
35.	З-д им. Сталина НКТМ	1.700	
36.	Каракубское рудоуправление НКЧМ	750	
37.	З-д №363 НКВ	500	
38.	Завод №107 НКБ	1.500	
39.	Завод №110 – НКБ	750	
40.	Славхимпромстрой, НКХП	2.000	
41.	Донсода, НКХП	1.000	
42.	Холодильник НК мяс. мол. промышл. (Краматорск)	200	
43.	– "" – (Енакиево)	200	
44.	Ямский доломитов. комбинат НКЧМ	1.000	
45.	Восстан. и стр-во шахт Донбасса, НКУголь	15.000	
46.	Завод им. Ильича, НКТП	1.100	
47.	Рутченковский коксохим. з-д НКЧМ	1.000	
48.	Никитовский доломитов. комбинат НКЧМ	1.000	
49.	ОСМЧ Азовстальстрой - НКСтрой	15.000	
50.	ОСМЧ-60, НКСтрой	2.000	
51.	Машзавод им. Петровского, НКНефть	750	
52.	З-д им. Орджоникидзе - НКТМ	900	
53.	Енакиевский завод, НКЧМ	2.300	

[...]

Всього по УССР:

494.520 чел.

НАЧАЛЬНИК УПВИ НКВД УССР
ПОЛКОВНИК

(ШУМСКИЙ)

Джерело:

Сергійчук В. Новітня каторга. Військовополонені та інтерновані Другої світової в УРСР / Володимир Сергійчук. – К. : Українська видавнича спілка, 2001. – С. 92-98.

Примітки:

Йдеться про постанову ДКО №8921сс від 4 червня 1945 р. "Про розподіл військовополонених та заходах з поліпшення їх трудового використання".

135. Постанова виконкому Горлівської міської ради №509 від 9 жовтня 1945 р. про зміну адміністративного підпорядкування селища Шевченка

От 9/Х-45 г.

г. Горловка

СЛУШАЛИ:

О присоединении поселка Шевченко к Кондратьевскому Поссовету
(докл. тов. Игнатьев)

В связи с тем, что поселок Шевченко расположенный вблизи Кондратьевского Поссовета (расстояние 1 клм.), а от Калининского Райсовета до 8 клм., что усложняет обслуживание населения и не дает возможности Калининскому Райсовету своевременно проводить все мероприятия в указанном поселке

Исполком Горловского Горсовета депутатов трудящихся
ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Исключить из числа населенных пунктов Калининского Райсовета поселок ШЕВЧЕНКО, присоединив его к Кондратьевскому Поселковому Совету.

2. Просить Исполком Сталинского Облсовета депутатов трудящихся утвердить настоящее постановление.

Председатель Исполкома Горловского
Горсовета депутатов трудящихся (підпис) (Воронин)

Секретарь Горисполкома (підпис) (Игнатьев)
Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 14, арк. 29.
Машинопис. Оригінал.

136. Відомості про надання допомоги інвалідам Вітчизняної війни по Горлівському міському відділу соцзабезпечення за 1945 р.

№	Наименование фондов вещей, продовольствия	Единица измерения	Всего	В т.ч. офицерскому составу
1.	Деньги	руб.	507935	55800
2.	Зерновые продукты	кг.	1811	425
3.	Подсолнух	“	600	—
4.	Жиры разные	“	498	168
5.	Мясо-рыба	“	795	437
6.	Овоши	кг.	24187	9800
7.	Картофель	кг.	123100	19370
8.	Мед-сахар	“	344	84
9.	Яйца	шт.	—	—
10.	Сухофрукты	кг.	690	70
11.	Мука	“	5302	835
12.	Молочные продукты	литр.	3400	1545
13.	Птица разная	шт.	180	—
14.	Коровы	“	1	1
15.	Телки	“	5	1
16.	Козы овцы	“	—	—
17.	Поросята	“	8	5
18.	Мыло хозяйств., туалетное	кг.	936	204
19.	Мануфактура	метр.	7009	1268
20.	Одежда разная	пред.	3880	568
21.	Обувь	пар	690	128
22.	Галоши	“	184	42
23.	Трикотажные изделия	пред.	949	420
24.	Американские подарки	“	8415	1954
25.	Отремонтировано — обуви	пар	561	194
26.	— одежды	пред.	230	25
27.	Построено домов	шт.	10	2

28.	Предоставлено квартир	“	470	74
29.	Отремонтировано квартир	“	444	106
30.	Отремонтировано погребов, сараев	“	435	66
31.	Завезено угля	тонн	2358	266
32.	– “” – дров	“	53	14
33.	Корма для скота	кг.	10000	2000

Зав. Горловского Горсобеса *підпис* (КРОТЕНКО)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 206, арк. 48.
Машинопис. Оригінал.

137. Повідомлення газети "Социалистической Донбасс" про плани забудови Горлівки, 15 січня 1946 р.

Городские и областные архитекторы с большим увлечением работают над проектами зданий и целых кварталов Горловки, которые будут строиться в этом году.

Замечательным будет новый большой кинотеатр в парке культуры и отдыха. Сам парк значительно расширится. К лету 1946 года в нем будет оборудован стадион спортивного общества машиностроителей "Авангард". Здесь же сооружается большой пруд. Плотины, которая будет готова к весне, поднимет уровень воды в старом пруде на 6 метров.

Два больших благоустроенных дома для стахановцев и инженерно-технических работников машиностроительного завода украсят улицу Кирова. Проектируется постройка здания вечернего машиностроительного техникума. Оно будет построено из нержавеющей стали.

Над проектами жилых и культурно-бытовых зданий Горловки работают архитекторы тт. Кузнецов, Орлова, Малышев и другие.

Джерело:

Черты нового города // Социалистический Донбасс. – 1946. – 15 янв.

138. Довідка Сталінського обкому КП(б)У стосовно перевірки фактів, вказаних у колективному листі робітників будівельної контори тресту "Донуглемашбуд" на ім'я М.С. Хрущова, лютий 1946 р.

СЕКРЕТАРЮ СТАЛІНСЬКОГО ОБКОМА КП(б)У
ТОВ. МЕЛЬНИКОВУ Л.Г.

СПРАВКА

О проверке фактов указанных в коллективном письме трудящихся Стройконторы "ДОНУГЛЕМАШТРЕСТА", на имя товарища ХРУЩЕВА Н.С.

Фактом бездушного отношения к многосемейным рабочим стройконторы "Донуглемаштреста", указанных в письме на имя товарища ХРУЩЕВА Н.С., при проверке полностью подтвердились.

При посещении квартир гр.гр. КИРИЧЕНКО О.И., БЕСКОРОВАЙНОЙ А., СИРЕНКО, СИНЕГОВСКОЙ Е.Я., ЯКОВЕНКО М.С. установлено, что они и члены их семей находятся в крайне тяжелом материально-бытовом состоянии, как например:

КИРИЧЕНКО О.И. работает штукатуром, имеет двух детей 10 и 7ми лет, дети раздеты, без верхней одежды и обуви, в школе не учатся, семья продуктов питания не имеет.

Аналогичное положение имеют семьи: БЕСКОРОВАЙНОЙ А., имеющей на своем иждивении 5 человек детей, причем, один ребенок 2х лет находится в больнице по причине истощения, семья гр-ки СИНЕГОВСКОЙ Е.Я., гр-ки СИРЕНКО и гр-ки ЯКОВЕНКО.

В настоящее время со стороны начальника треста "Донуглемашстрой" тов. БУМАЖНОГО и начальника стройконторы тов. АСЕЕВА¹ будет оказана этим семьям следующая материальная помощь: выдано, как единовременное пособие – картофель и капуста, детям пошита верхняя одежда и они определятся по возрастному делению в школы, детсадки или дет. ясли.

На квартиры этих семей завезут уголь и дрова.

Предложено начальнику стройконторы тов. АСЕЕВУ и секретарю парторганизации тов. ЖЕЖЕЛЮ организовать специальную бригаду по проверке материально-бытового состояния трудящихся стройконторы в целях оказания немедленной помощи остро нуждающимся семьям.

ИНСТРУКТОР ОБКОМА КП(б)У (*ніднуч*) (ВАЖЕВ)

ЗАМ. СЕКРЕТАРЯ ГОРЛОВСКОГО
ГОРКОМА КП(б)У (*ніднуч*) (ПАВЛОВ)

ПОМ. ПРОКУРОРА
ГОР. ГОРЛОВКИ (*ніднуч*) (МЕТЕЛКИН)

Копия

В ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ ВСЕЙ
УКРАИНЫ
ТОВАРИЩУ ХРУЩЕВУ

От рабочих² строительной конторы завода машиностроительного
им. Кирова гор. Горловки, Сталинской области

ПРОСЬБА НА ВОПИЮЩИЕ ФАКТЫ

(проверьте своими глазами)

Уважаемый товарищ ХРУЩЕВ, Отец наш родной, просим наконец обратить внимание на вопиющие ужасные факты издевательства над рабочими со стороны заправил строительной конторы машзавода им. Кирова на начальника АСЕЕВА, его помощника ЖЕЖЕЛЯ, зав. магазином с его помощницей женой, зав. хлеб. магазином так-же с его женой, которая работает там-же.

Вы пройдите по всем комнатам, особенно семейным в жилотделе и Вы увидите вопиющие факты: пухлые дети и истерзанных голодом работающих матерей, вербованных, вопиющих о помощи и плачущих над своими детьми.

Что-же касается мужчин, то они спокойно издыхают или один другому жалуются, но безрезультатно.

Правящее кольцо АСЕЕВА, ЖЕЖЕЛЯ, ЗАВ. МАГА так засекречено, что все в ужасе.

Берем, отец наш родной товарищ ХРУЩЕВ, факты:

1) Плановый хлеб, сорванный до безобразия (по 300 гр. на ребенка) и так крадется нашими заправилами, а вместо него выдается коммерческий за плановый.

Выдается он через одни весы, рабочие всегда поднимаются в два часа ночи, чтобы получить хлеб, что своими глазами можете видеть. Зачастую работают без хлеба по 2-3 дня, изнывая потому надо работать день.

2) Паяк и жиры, как смалец, сметаны, курятины, пом. нач. ЖЕЖЕЛЬ проходит по конторе с выкриками, кого записать на сливки, на смалец, на гусятину, на курятину, на свинину; пишут список,

получают на рабочих, отчитываются, что получили рабочие, а рабочие вместо смальца получают свиные кости, обрезанные самими Жежелями, Асеевыми, зав. магами и то за одно кило смальца кило костей.

Что рабочие по карточкам? Когда они могут проделать по спискам. У АСЕЕВА царь-погреб и кладовая, у Жежеля так-же , у зав. мага, у главного инженера, у зав. гара, что магазин – то погреб.

3) Картошку и капусту привозят вагонами и снабжаются только, как сам выражается Жежель, “итеэровцы”, рабочие, что увидите Вы сами своими глазами, особенно возле погреба, где жилотдела общежитие, подходят, берут с кучи выброшенные кочаны, обрезанные с посоленной капусты и этим питаются. Кашмар.

4) Спецдежду, материю, обувь по плану никто из рабочих не получает. Этим ведает царь АСЕЕВ, его пом. Жежель, зав. маг. с пом. женой. Все для них и служащих конторы. Где сын товарища АСЕЕВА – в гор. Харькове учится и спросите у любого из девяти шоферов, кто не возил грузов машинами по целым тоннам картошки, муки, круп, целыми тушами свинины, мануфактуры, а рабочим нет.

5) Отец родной товарищ ХРУЩЕВ обратите на факты внимание. Сотни убегают от этих издевательств, их ловят и возвращают обратно на эти издевательства. На одной территории машзавод и порядки иные.

До того дошло, что мало того, что все продукты и одежду грабят с рабочих, они организовали банду экспроприаторов-грабителей, возглавляемой одним из помощников начальника стройки АСЕЕВА – т. БАРТАШОМ, тот вместе с зав. гаром и комендантом стройки и подобными стали ходить ночью по квартирам вплоть до города Сталино и грабить. Им мало поймаюсь вместе с машиной груз. Сидят в тюрьме. Просьба отец товарищ ХРУЩЕВ избавить от остальных перечисленных грабителей.

Изнашиваем рабочие.

Просьба посетить дома жилотдела, квартиры страдальцев:

1. Жилотдел, дом №3, кв. 3 СИНЕГОВСКОЙ Елены Яковлевны с пухлыми детьми и с ней на квартире другие работники на стройке женщины, так-же с пухлыми детьми.

2. Жилотдел дом №2, кв. 10 Кириченко Ольга Ивановна, с детьми и с ней другие женщины, работающие с умирающими пухлыми детьми в одной квартире.

3. Жилотдел, дом №2, кв. 11 СИДОРЕНКО Александра, так-же с пухлым ребенком и масса других.

Просьба покушать завтрак в столовой, а доставляют вагоны картошки.

В столовую сдают на прикрепление свои продуктовые карточки, чтобы с них с рабочих получили продукты и что-же, потом дороже, чем по базарной цене, без одной картошки, хотя доставляют вагоны, а получают юху.

Хлеб дают – кукуруза с водой, как железо, получит рабочий, посмотрит и чуть не плачет.

Просьба обратить внимание, принять меры, иначе вынуждены жаловаться прямо в Кремль-Москву товарищу СТАЛИНУ.

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 173, арк. 2-3.
Машинописна копія.

Примітки:

¹ Асеєв Іван Андрійович (нар. 1902), учасник Громадянської війни, з 1923 – політрук районного управління міліції, секретар райкому комсомолу, секретар шахтпарткому, зав. оргвідділом райкому КП(б)У, у 1941 р. начальник шахти "Комсомолец", у період евакуації – зам. управляючого трестом "Кемеровугілля", до 29 грудня 1945 – зам. голови Горлівської міської ради, згодом – начальник будівельного управління Горлівського машинобудівного заводу, у 1948-1949 – секретар Горлівського міського комітету КП(б)У, з 1949 до 1962 – в апараті Міністерства вугільної промисловості УРСР, з 1963 р. – персональний пенсіонер.

² Судячи з довідки та тексту самого листа, його було написано дружинами робітників будівельної контори.

139. Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №5 від 19 лютого 1946 р. про переименовання Пролетарського проспекту

8. О переименовании Пролетарского проспекта в Горловке в "Проспект Победы" (докл. тов. Чижиков).

Исполком Горловского Горсовета депутатов трудящихся
ПОСТАНОВИЛ:

1. В ознаменовании Всенародного торжества для Победы над Германией – переименовать Пролетарский проспект в городе Горловке в "Проспект Победы".

Настоящее постановление опубликовать в газете "Кочегарка".

Обязать Горкомхоз вывесить на углах кварталов таблички наименования "Проспект Победы".

Председатель Исполкома Горловского городского Совета
депутатов трудящихся (підпис) Судейко

Секретарь Исполкома Горловского городского
Совета депутатов трудящихся (підпис) Игнатьев

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 26, арк. 24.
Машинопис. Оригінал.

140. Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №6 від 9 березня 1946 р. про передачу у користування території колишніх таборів НКВС

25. Об отводе земель для подсобных хозяйств Горловскому Горкомхозу и тресту "Горловскуголь" (докл. тов. Кесарев, ст. землеустроитель).

В связи с тем, что лагерные отделения №6 и №17 лагеря 240 НКВД СССР ликвидированы, Исполком Горловского Горсовета депутатов трудящихся ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Отведенные 120 га из земель совхоза им. Калинина возле Луганского водохранилища ликвидированные лагерным отделением №6 и 17 лагеря №240 – передать для подсобных хозяйств:

- а) Горловскому Горкомхозу - 40 га.
- б) тресту "Горловскуголь" - 80 га.

Председатель Исполкома Горловского городского
Совета депутатов трудящихся (підпис) Судейко

Секретарь Исполкома Горловского городского
Совета депутатов трудящихся (підпис) Игнатьев

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 26, арк. 35-36.
Машинопис. Оригінал.

141. Орієнтування НКВС СРСР щодо фактів саботажу, що здійснюється на виробництві ворожо налаштованими військовополоненими та інтернованими, 18 березня 1946 р.

Сов. секретно

Приложение к директиве НКВД СССР № 66 1946 г.¹

"Утверждаю"

Зам. начальника ГУПВИ НКВД СССР

генерал-лейтенант А. Кобулов²

По поступившим в Оперативное управление ГУПВИ НКВД СССР материалам в ряде лагерей НКВД для военнопленных выявлены фашистские группы и лица, которые ведут подрывную работу среди военнопленных и интернированных, склоняя их к саботажу и совершению актов диверсии и вредительства на производстве. В результате враждебно настроенные военнопленные и интернированные, занятые на производстве, выводят из строя агрегаты, станки, портят инструмент, готовую продукцию и материалы; систематически срывают производственные задания на предприятиях и стройках, отказываясь выходить на работу под предлогом отсутствия обуви и одежды, которую умышленно приводят в негодность; занимаются членовредительством; уклоняются от работы в установленные для этого часы на производстве и т.п. [...]

В г. Горловке (лагерь № 242) выявлена фашистская группа из 6 немецких офицеров и солдат, возглавляемая лейтенантом Рюккером. Руководитель группы Рюккер, являясь командиром трудового батальона, расставил своих людей на руководящие должности и поставил перед ними задачу: саботировать работы по восстановлению шахты "Комсомолец" дискредитировать честно работающих военнопленных; парализовать деятельность антифашистского актива.

Пользуясь отсутствием контроля со стороны лагерной администрации и оперативного отдела лагеря, вызвав к себе военнопленного Штрелова, работавшего бригадиром производственной бригады и хорошо проявившего себя на производстве, Рюккер заявил ему: "Вы забыли, что вы немец. За это я вас снимаю с работы". А лагерную администрацию Рюккер информировал о плохой работе Штрелова, в результате последний был освобожден от должности бригадира. Рюккер добился также устранения командира трудового батальона Розе, который имел

хорошие производственные показатели. Рюккер собрал враждебно настроенных военнопленных командиров батальонов и рот и предложил им написать коллективное заявление о том, что командир батальона Розе разлагает внутрилагерную дисциплину. Начальник лагерного отделения майор Белокур, не проверив правдоподобность заявления, снял с работы Розе. [...]

Выявленные факты говорят о необходимости усиления агентурно-оперативной работы по своевременному вскрытию и предупреждению актов диверсии, вредительства и саботажа на производстве со стороны военнопленных.

Пом. начальника 2 отдела Оперуправления

ГУПВИ НКВД СССР

полковник Майоров

Джерело:

Военнопленные в СССР. 1939-1956. Документы и материалы / [Сост. М. М. Загорулько, С. Г. Сидоров, Т. В. Царевская]. Под ред. М. М. Загорулько. – М. : Логос, 2000. – С. 657-658.

Примітки:

¹ Мається на увазі директива НКВС СРСР №66 від 18 березня 1946 р. "Про посилення агентурно-оперативної та слідчої роботи в таборах НКВС серед військовополонених та інтернованих з попередження шкідництва та саботажа на виробництві".

² Кобулов Амаяк Захарович (1906-1954) – з 11 січня 1945 до 8 червня 1951 – перший зам. начальника ГУПВИ НКВС СРСР.

142. Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №9 від 9 квітня 1946 р. про несанкціоноване будівництво шахт на території міста

8. О самовольном строительстве шахт в Горловском районе (докл. тов. Чижиков, зав Коммунальным хозяйством).

В результате отсутствия должного контроля со стороны Исполкомов Районных Советов за ходом промышленного и жилищного строительства в районах: Никитовском, Центрально-городском Райсоветами была допущена руководством трестов "Горловскуголь" – т. Шашацким, "Калининуголь" – тов. Бондаренко самовольная постройка шахт и промышленных сооружений, чем нарушено постановление Правительства от 26/IX-1940 года №1440.

Шахта №6 "Мазурка" – шахтоуправления "Солидарность Донбасса" заложена у стен одного из корпусов больницы №1, что привело к разрушению здания, уничтожению деревьев и загрязнению воздуха в районе больницы от породы шахты. Шурф этой шахты пробит посередине (*дороги*) на Ново-Горловку, чем ликвидирован запасной проезд, связывающий город Горловку с Ново-Горловкой.

Шахта №3 "Мазурка" строится на улице "Соцдонбасс" – хуторе Стенки вблизи жилых домов и школы, последняя засыпается выбрасываемой породой, а население, проживающее в этом районе, подвергается отравлению газами от самовозгорающейся породы.

Шахта №65 Никитовской группы мелких шахт, построена на обочине магистральной дороги Сталино-Харьков, среди жилых домов города Никитовки, чем нарушена установленная санитарная зона. Уголь и крепежный лес складываются непосредственно на шоссе, создавая угрозу аварий проходящим автомашинам.

Условия, на которых было дано разрешение Исполкомом Никитовского Райсовета на закладку этой шахты, не выполнены, порода за пределы поселка не вывозится, трубопровод для отвода шахтной воды по городу не оборудован, последняя выливается на улицу, разрушая ее, а жилые дома засыпаются выбранной породой.

Шахты №№61-62 заложены среди жилых домов города, в результате чего засыпано породой около 10-ти домов и улица.

Отвод участков на новое строительство, архитектурные формы и перепланировка восстанавливаемых жилых и других объектов не производится трестами через архитектурное управление города, чем также нарушено выполнение существующих законоположений.

Исполком Горловского Горсовета депутатов трудящихся считает отмеченные факты результатом безответственного, самовольного действия руководителей шахт и угольных трестов, нарушающих постановление Правительства от 29/IX-1946 года №1440 "О порядке строительства", а также недостаточного контроля со стороны Райсоветов, на основании изложенного ПОСТАНОВИЛ:

1. Предложить управляющим треста "Горловскуголь" – тов. Шашацкому, "Калининуголь" – тов. Бондаренко:

а) закрыть шахту №65 Никитовской группы мелких шахт и шахту №3 шахтоуправления "Солидарность Донбасса", заложенных на участках среди жилых строений, не отвечающих ГОСТУ – В-1324-43 п. 5, утвержденных Всесоюзным комитетом стандартов при СНК СССР от 10/VI-1943 года.

б) восстановить все разрушенные объекты при закладке и эксплуатации этих шахт в прежнем виде до августа месяца 1946 года.

2. Довести до сведения Министерства угольной промышленности Западных районов – тов. ОНИКА о неправомерных действиях руководителей трестов "Горловскуголь" – тов. Шашацкого, "Калининуголь" – тов. Бондаренко в части закладки шахт в местах противоречащих существующим законоположениям и без ведома соответствующих Советских органов.

3. Обязать управляющего трестом "Калининуголь" – тов. Бондаренко вывезти породу от шахты №6 "Мазурка" с территории больницы – срок 1 мая с/г, посадить деревья, уничтоженные выбранной породой, закрыть и засыпать шурф по улице Почтовой, восстановить дорогу по этой улице – срок 15 мая с/г.

4. Обязать управляющего трестом "Горловскуголь" – тов. Шашацкого, вывезти накопившуюся породу с территории шахт №№58, 61-62 за пределы поселка к 1-му июля 1946 года, куда и в дальнейшем вывозить ее.

Обеспечить отвод шахтных вод путем оборудования закрытого трубопровода, срок к 1 июля с/г. Восстановить все разрушенные жилые и другие об'екты этих шахт – срок 1/VII-46 года.

5. Поручить т. Чижикову – зав. Горкомхозом, Подмогильной – Горсанинспектору, Рыскаль – пред. Никитовского райсовета обследовать строительство шахты №67 и вопрос о ней решить отдельно на исполкоме Горсовета.

6. Предложить управляющим трестов "Горловскуголь" – тов. Шашацкому, "Калининуголь" – тов. Бондаренко немедленно издать распоряжение по аппарату трестов и шахтоуправлений, запрещающие производить новое строительство и восстановление шахт без разрешения Исполкома Городского Совета и Райсоветов, а также восстановление, строительство и архитектурное оформление шахт и других об'ектов.

7. Указать председателю Никитовского Райсовета т. Рыскалю на несерьезное отношение к вопросу дачи разрешения на открытие группы мелких шахт в городе Никитовке.

Председатель Исполкома Горловского городского
Совета депутатов трудящихся (підпис) Судейко

Секретарь Исполкома Горловского городского
Совета депутатов трудящихся (підпис) Игнатьев

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 26, арк. 39.
Машинопис. Оригінал.

143. Відомості щодо кількості комуністів Горлівського району, що перебували на окупованій території, станом на 8 травня 1946 р.

	Членов ВКП(б)		Кандидатов		Всього	
	мужчин	женщин	мужчин	женщин	мужчин	женщин
По возрасту						
до 25 лет	14	7	38	10	52	17
от 26 до 35 лет	113	28	133	43	246	71
от 36 до 45 лет	309	52	143	18	452	70
от 46 до 55 лет	171	21	29	2	200	23
старше 55 лет	220	22	42	7	262	29
ИТОГО	827	130	385	80	1212	210
По партстажу						
до 1917 г.	4	-	-	-	4	-
с 1918 по 1923 г.	11	1	-	-	11	1
с 1924 по 1930 г.	281	42	2	1	283	43
с 1931 по 1936 г.	264	35	53	17	317	52
с 1937 по 1939 г.	162	26	232	29	394	55
с 1940 и позже	105	26	98	33	203	59
ИТОГО	827	130	385	80	1212	210

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 4, спр. 3, арк. 52.
Машинописна копія.

144. Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №17 від 29 червня 1946 р. про затвердження шкільної мережі Горлівки на 1946-1947 навчальний рік.

10. Об утверждении школьной сети и школ рабочей молодежи по Горловскому району на 1946-47 учебный год (Докл. зав. ГОРОНО тов. Захаренко).

Исполком Горловского Горсовета депутатов трудящихся
ПОСТАНОВИЛ:

1. Утвердить представленную школьную сеть на 1946-1947 учебный год городским отделом народного образования:

НСШ	- 12	классов- комплектов	- 142	учащихся	- 5200
НШ	- 30	---	- 175	---	- 5480
СШ	- 16	---	- 282	---	- 10108
Всего:	- 58	---	- 648	---	- 23213
В том числе:					
украинских	- 27	---	- 175	---	- 5013
русских	- 31	---	- 473	---	- 17200
Сельских школ	- 6	---	- 23	---	- 672
Городских школ	- 52	---	- 523	---	- 22541

2. Открыть и реорганизовать:

а) открыть НШ №38 на территории завода им. Кирова

б) открыть НШ №19 на территории шахты №19-20

в) открыть НШ №57 на территории города Никитовки

Реорганизовать:

а) НШ №20 в НСШ №20 на территории Ртутного комбината

б) НШ №33 в НСШ №33 на территории Ново-Горловки

в) НШ №71 в НСШ №71 на территории шахты им. Ленина

г) НШ №4 в НСШ №4 на территории города Горловки

НСШ №49 в СШ №49 на территории шахты Калинина

НСШ №16 в СШ №16 на территории города Горловки

НСШ №25 в СШ №26 на территории поселка Гольма

Слить НШ 320 и НШ №50 со средней школой №10 и именовать её №10.

3. Утвердить представленную сеть школ рабочей молодежи на 1946-1947 учебный год:

НСШ	- 1	классов- комплектов	- 4	учащихся	- 95
СШ	- 5	---	- 38	---	- 857
Всего:	- 6	---	- 42	---	- 952

Все школы рабочей молодежи с русским языком преподавания городского типа.

Председатель Исполкома Горловского
городского Совета депутатов
трудящихся (підпис) Судейко

Секретарь Исполкома Горловского
городского Совета депутатов
трудящихся (підпис) Игнатъев

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 26,
арк. 180-181. Машинопис. Оригінал.

145. Довідка про роботу Горлівського ордена Трудового Червоного Прапора машинобудівного заводу ім. С.М. Кірова від часу звільнення Донбасу, 2 липня 1946 р.

1. ПРОИЗВОДСТВО

На второй день после освобождения гор. Горловки от фашистских оккупантов, т.е. 5 сентября 1943 г. уже было приступлено к организации восстановления завода. Первоначально был восстановлен механический цех №5, в котором были начаты работы по восстановлению оборудования завода. Одновременно с этим начаты работы по восстановлению и монтажу горно-шахтного оборудования и за 3 месяца 1943 г. уже были выпущены следующие механизмы:

Насосов	КСМ	100-150 м ³	3 шт.
- " -	КСМ	30-50-70	16 "
- " -	Коммунист	100-150	1 "
- " -	- " -	300 м ³	1 "

Кроме того, были восстановлены:

Врубмашины ГТК-3	-	2 шт.
Вентиляторы	-	3 "
Насосы разные	-	10 "

К началу 1944 г. частично уже был восстановлен чугуно и сталелитейный цех и был начат выпуск стального литья в январе м-це 1944 г. В частично восстановленном здании кузнечного цеха начато производство поковок, сбор и восстановление кузнечно-прессового оборудования. Рост разворота производства по выпуску продукции по годам представлен в приводимой таблице №1.

Таблица №1.

Выпуск продукции по годам с момента восстановления завода

№	Наименование изделий	Ед. изм.	1943 г.	1944 г.	1945 г.	1946 г. 1-е полугодие
1	Валовой продукции	т. р.	982	17387,6	36618,0	27194,0
2	Товарной продукции	”	716	15551,0	35000,0	25687,0
	<u>В т. ч. по номенклатуре:</u>					
3	Врубмашины ГТК-3	шт.		210	815	407
4	Корпуса моторов	”			927	650
5	Насосы АЯП-300 подвесные	”		5	35	
6	- “ - АЯП-300 стационарные	”		172	128	105
7	- “ - Коммунист 300	”	1	21	3	
8	- “ - Коммунист 100-150	”	1	17		
9	Насосы Комсомолец 100-150	”	3	113		
10	- “ - Комсомолец 30-50-70	”	16	214	791	1117
11	- “ - ГМС	”		2	81	3
12	- “ - ГМП	”			2	
13	- “ - плунжерные	”				45
14	Запчасти ГШО	т. р.		707	3313,7	6942,6
	в т.ч. бары с цепями	шт.			120	270
15	Бары отбойные	”			12	
16	Цепи режущие	”			258	391
17	Зубки врубмашин	тонн		2,0	184,0	227,0
18	Запчасти автотракторов	т. р.			117,9	289,6
19	Вентиляторы осевые	шт.		15	56	57
20	- “ - ЖГ	”			1	5
21	- “ - Сирокко	”		14		

22	Шкивы копровые	”		6	23	7
23	Копры шахтные	”		15	7	
24	Железные конструкции	тонн		1112	652	393,6
25	Скипы	шт.			7	
26	Опрокиды	”			52	50
27	Компенсаторы	”			17	21
28	Терриконики	”				4
	<u>Восстановлено ГШО:</u>	”				
29	Врубмашин ГТК-3	”	2	70		
30	Вентиляторы	”	3	23	5	
31	Компрессоры	”		13	6	
32	Насосы	”	10			
33	Восстан. Никитовск. углемойки	”			1	
	<u>Выпуск новых механизмов</u>					
34	Врубмашины ВОМ	шт.			1	
35	- “ - АМВ-1	”			1	
36	Бары прямые усовершенств. сварной конструкции	”			4	
37	Врубмашины ВМТ-1	”			2	1
38	Узлы врубмашин ВМТ-1	”			1	
39	Редуктор О-5 с мотором и запчастями	”				1
40	Комбайн ВНАТ	”				1
41	Навалочная машина ГМЗ	”				1
42	Врубмашина ГВК	”				1
43	Забойный агрегат Ломова	”				1
44	Насосы ГМП	”			2	
45	Насосы ГМС	”		2	1	3
46	Сбочно-буровые машины	”				6

Качество выполненного объема товарной продукции характеризует следующая таблица №2 (прилагается)¹.

	Ед. изм.	1943 г.		1944 г.		1945 г.		1 пол. 1946 г.	
		Сумма	Удель. вес	Сумма	Удель. вес	Сумма	Удель. вес	Сумма	Удель. вес
Всего товарн. прод.	т.р.	716,0	100	15551	100	35000	100	25687	100
в том числе:									
Врубмашины	т.р.	–	–	3058,3	19,8	12804,4	36,0	6441,0	25,0
Насосы	“	70,0	9,8	3987,0	25,5	6653,0	19,2	4722,5	18,6
Вентиляторы	“	–	–	407,2	2,6	1141,5	3,25	976,3	3,8
Запчасти ГШО	“	–	–	707,0	4,6	5389,0	15,8	6942,0	27,0
Услуги капстроительства	“	–	–	1988,5	12,8	2780,0	8,0	1074,5	4,2
Разное горно-шахтн. об.	“	–	–	1974,0	11,35	2612,8	7,4	2446,2	9,5
Корпуса моторов	“	–	–	455,0	2,95	1715,0	4,85	1202,5	4,67
Новые машины	“	–	–	100,0	0,6	646,0	1,86	1882,5	7,3
Восстановление и монтаж ГШО	“	646,0	90,2	2904,0	18,8	1259,0	3,64	–	–

Ритм производства представляется в нижеследующей таблице:

Таблица №3

	Валовой продукция			Товарной продукции		
	Сумма, в т.р.	%		Сумма, в т.р.	%	
		к 43 г. и январю	% к прош. периоду		к 43 г. и январю	% к прош. периоду
1. По годам:						
За декабрь 43 г.	314	100	100	328	100	100
За декабрь 44 г.	1449	464	464	1371	418	418
За декабрь 45 г.	3051	975	211	2925	890	213
За декабрь 46 г.	4532	1440	148	4281	1300	147
2. По месяцам 46 г.						
Январь	3838	100	100	3982,7	100	100
Февраль	4257	112	112	3510,6	88	88

март	4307,4	113	101,5	4137,7	104	117,5
Апрель	4713,5	126	112	4530,2	114	110
Май	4845	127	103	4551	114,3	100,8
Июнь	5233,5	137	103	4975,5	125	109,5

Из приведенных таблиц №2 и №3 следует, что в первом полугодии 1946 г. месячный выпуск товарной продукции возрос в 13 раз против 1943 г. и в 1,5 раза против 1945 года. Данные таблицы №3 свидетельствуют о неуклонном росте товарного выпуска. Одновременно следует отметить, что в 1-м полугодии нарастание товарного выпуска не было ритмичным, основной причиной чего являлась периодическая перестройка выпуска. В 1-м квартале по заданию министерства, завод должен был выпустить 751 насос, во 2-м квартале основное направление завода было настроено на освоение и серийный выпуск сбоечно-буровых машин и насосов плунжерных и т.д.

Производство капиталовложений по годам характеризуется в приведенной таблице №4.

Таблица №4

Период	Сумма затрат в т.р.	Примечание
За 3 м-ца 1943 года	82	
За 1944 год	1975	
За 1945 год	1573	
За 6 месяцев 1946 года	1189	

Итого с начала восстановления: 5319

По состоянию на 1/1-46 г. с начала восстановления з-да введено в эксплуатацию 14,258 кв. метров жилплощади, за 6 м-ц 1946 г. 1461 кв. метр. Пооб'ектно за 3 года восстановлено следующее:

1. Жилых домов – 162.
2. Театр им. Артема.
3. Детсад.
4. Столовая №2.
5. Изопропункт.
6. Поликлиника.

Построены вновь:

1. Дом отдыха.
2. Первая очередь детского санатория.

III. КАДРЫ

Рост численности трудящихся показывается в приведенной таблице №5.

Таблица №5

Период	Всего трудящихся	В том числе			
		Рабочие	Ученики	ИТР	Служащие
1943 год	298	285	–	48	32
1944 год	1707	1098	228	205	113
1945 год	2923	1991	339	339	167
1-е пол. 46 г.	4535	3202	271	472	198

Коллектив завода насчитывает 800 стахановцев, в т.ч. 40 человек лучших людей завода, выполнивших к 1-м июля (на 1-е полугодие) 46 г. от 1,5 до 3,3 годовых норм. Лучшие из лучших:

1. Бескорсов	слес. INSTR. цеха	– 3,3
2. Чекурен В.В.	токарь – ” –	– 2,9
3. Пустовит С.И.	строгальщ. М-2	– 2,8
4. Лысенко И.Н.	– ” –	– 2,6
5. Хохилев И.Н.	кузн. мех. №4	– 2,4
6. Могиленцева В.М.	сверловщица М-1	– 2
7. Петриченко Е.Н.	строгальщ. М-1	– 1,7
8. Черкас	кузнец кузнеч. ц.	– 1,8
9. Грузинова А.М.	формовщиц. лит. ц.	– 1,6
10. Титов	шишельник ² – ” –	– 1,7

Увеличению выпуска продукции, снижению себестоимости и улучшению других показателей работы своей работой способствовал коллектив рационализаторов и изобретателей, лучшими представителями которых являются:

1. Горохов Николай Федорович
2. Кошуба С.В.
3. Онилов.
4. Ходак Михаил Иванович.
5. Холодов В.Я.
6. Носолев Д.Р.

2/VII-46 г.

(підпис)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 173, арк. 53-55.
Машинописна копія.

Примітки:

¹ Таблица №2, в оригіналі розміщена у додатках, подається у тексті документу.

² Шишельник – робітник з виготовлення шишок (стрижнів з потовщеннями на кінцях).

146. Результати обстеження шахти №2-біс Микитівського ртутного комбінату, серпень 1946 р.

В результате обследования установлено следующее:

1. Техническое руководство шахтой недостаточное. Начальник шахты тов. Акименко не может организовать и осуществлять правильного технического руководства. Работе шахты тов. Акименко уделяет недостаточное внимание. После освобождения Донбасса, начиная с 1943 по апрель 1946 года, работы в шахте велись хищническим образом. Применялись методы вольно-старательской разработки. Плановость в работе отсутствовала. Старались сам начальник шахты т. Акименко, начальники участков и другие. Все это привело к тому, что шахта №2 бис оказалась в крайне тяжелом состоянии, и выполнение плана в 1946 году резко снизилось. План выполнен на ...%¹.

Шахта не получает необходимого количества леса для горных работ, вследствие чего работы по восстановлению шахты тормозятся.

Путевое хозяйство под землей и на поверхности крайне запущенном состоянии. Жалобы администрации шахты на то, что это объясняется нехваткой леса, недостаточно обоснованы, так как большинство случаев бурения вагонов происходит из-за отсутствия планок и расширения пути. Этот дефект можно установить и без наличия леса.

Производительность труда рабочих основных профессий крайне низкая. Только по вине "Донбассэнерго" в июле месяце выключение энергии на 39,5 час. (простой компрессора).

Взрывчатка, полученная шахтой, плохого качества. После подрыва остаются стаканы² по метру.

Зав. шахтой тов. Акименко занимается только констатацией фактов неправильной работы и недостатков шахты, не принимая мер к организации их устранения. Должной требовательности к подчиненным не проявляет, ограничивается только разговорами и уговорами. Начальники участков, пользуясь попустительством зав. шахтой, ослабили свою работу.

Тов. Акименко, занимаясь лично в 1944-45 г.г. старательским методом работы, сумел скопить средства и на них обзавелся разным

живым инвентарем. В настоящее время тов. Акименко имеет 2 коров, 2 свиней (по 9-10 пудов каждая) и множество разной птицы. Естественно, его внимание привлекает больше дом, чем производство.

Факты, указанные в письме тов. Муза, в этом отношении полностью подтвердились.

2. Партийная организация шахты состоит из 9 членов партии и 2 кандидатов. Непосредственно под землей работают 2 члена партии и 1 кандидат.

Партгруппорг шахты тов. Данилов (электрослесарь) работу среди коммунистов и беспартийных ведет недостаточно, индивидуальное соревнование на шахте не организовано. Показ лучших рабочих на производстве, их достижения не пропагандируются. На шахте всего 3 рабочих-бурильщика, с ними никто не беседует и работ с ними не ведет. Бурильщики остались вне поля зрения парт. организации.

Профгруппорг шахты тов. Касаткин работы не знает и помощи в работе не получает.

Агитаторов на шахте №2 бис 8 человек, из них: членов партии и кандидатов 7 человек, беспартийных 1, работает из них только 1 беспартийный.

Парторганизация шахты работой агитаторов не руководит. За 4 месяца на шахте проведено 3 партсобрания (о выполнении плана шахты, о внутрипартийной работе и о итогах работы за первое полугодие).

Стенгазет на шахте выпущено 2 за 6 месяцев. Партгруппорг в забое не бывает, с рабочими не беседует. На жалобы рабочих реагирует слабо и недостаточно.

3. Снабжение рабочих продовольствием и спецодеждой крайне неудовлетворительно. В течении апреля, мая, июня месяцев карточки не отоваривались, а были отоварены в июле месяце и то не полностью.

Созданной на ртутном комбинате комиссией из представителей парт. и профорганизаций установлено в аппарате продснабжения ряд злоупотреблений, так, например, вместо замены 1 кг. жиров 60 шт. яиц выдавали 45 яиц. Таким образом сэкономили около 500 кг. жиров.

В течении первого полугодия 46 года из подсобного х-ва комбината роздано 30 штук поросят, из них: рабочим производства дано 2 шт., ИТР – 10 штук, 18 штук роздали работникам продснабжения. Имеются случаи убоя свиней без соответствующего оформления документами. По плану комбинат должен заготовить 110 тонн овощей из других районов, на 31/VII-с.г. заготовлено 1 тонна 200 кг.

В столовой шахты №2 бис грязно, много мух, пища готовится некачественная, рабочие обвешиваются. Весы столовой неправильные (обвешивает на 5-10 грамм), гири маркировки 39 года, а вместо гирь мелкой развески употребляются деньги.

Система выдачи талонов на дополнительное питание неправильная. Бурильщики за июль месяц получили по 17 талонов каждый (за вредность). Талоны на холодные завтраки получает зав. расчетным отделом (в июле месяце по распоряжению зав. шахтой ему выдано 21 талон).

Зарплата рабочим шахты не выплачена за июнь месяц.

Таким образом, все факты, приведенные в письме рабочего тов. Музы, полностью подтвердились.

Зам. зав. промышленным отделом
ГК КП(б)У

(Гермашев)

Внештатный инструктор
Никитовского РК КП(б)У

(Лукьяненко)

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 178, арк. 23-24.
Машинописна копія.

Примітки:

Документ датований орієнтовно.

¹ Пропуск в тексті документа.

² "Стакан" – жаргонна назва глухого кінця шпуру в масиві породи, що залишається після вибухових робіт.

147. Витяг з протоколу засідання виконкому Горлівської міської Ради №27 від 30 вересня 1946 р. про реорганізацію Бахмутської сільради

2. О преобразовании Бахмутского сельсовета в поселковый совет.

На территории Бахмутского сельского Совета проживает население в количестве 2300 человек – исключительно рабочие со своими семьями, работающие на предприятиях Доломитного комбината, Алебастровых предприятий высоко-прочного гипса комбината Сталинуголь, и, что население села Бахмутки, входящей в Бахмутский сельский совет никакой связи с сельским хозяйством не

имеет - Исполком Горловского Горсовета депутатов трудящихся
ПОСТАНОВИЛ:

1. Просить Исполком Сталинского областного Совета депутатов трудящихся возбудить ходатайство перед Президиумом Верховного Совета УССР о преобразовании села Бахмутка в рабочий поселок и вместо сельского Совета образовать Бахмутский поселковый Совет.

Председатель Исполкома Горловского городского
Совета депутатов трудящихся (підпис) Судейко

Секретарь Исполкома Горловского городского
Совета депутатов трудящихся (підпис) Игнатъев

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-4649, оп. 1, спр. 26, арк. 213.
Машинопис. Оригінал.

148. Довідка щодо стану сільського господарства Горлівки, січень 1947 р.

До войны:

Общая площадь пахотной земли 23 365 га, в т.ч. в колхозах 4 239 га и в совхозах и подсобных хозяйствах 19 124 га.

Вся эта площадь на протяжении пяти лет осваивалась полностью, в основном за счет зерновых и кормовых культур и чрезмерно малого количества было овощей и картофеля, овощей 488 га и картофеля 640 га, в т.ч. в совхозах овощей 368 га, картофеля 520 га и в колхозах овощей 120 га, картофеля 120 га.

По животноводству:

По состоянию на 1/X-1941 г.:

1. Крупный рогатый скот – 4 912 голов,
в т.ч. по колхозам – 681.
2. Лошадей – 1 684 головы,
в т.ч. по колхозам – 469.
3. Свины – 19 839 голов,
в т.ч. по колхозам – 317.
4. Овцы и козы – 1 342 головы,
в т.ч. по колхозам – 825.
5. Птица – 8 870 штук,
в т.ч. по колхозам – 5 010.
6. Пчелы – 742 пчело-семьи,
в т.ч. по колхозам – 496.

После освобождения Горловского района от оккупации:

1. Посевная площадь в 1944 году равнялась 9 971 гектар, в т.ч. колхозов 2 304 га, из них яровой пшеницы – 519 га, в т.ч. овощи 704 га, картофель 681 га.

2. Наличие животноводства на 16/IX-43 г.:

крупного рогатого скота – всего 263 голов, в т.ч. по колхозам – 102.

лошадей – всего 31 голова, в т.ч. по колхозам – 7.

свиней – всего 45 голов, в т.ч. по колхозам – 0.

козы и овцы – всего 164 головы, в т.ч. по колхозам – 111.

птицы – всего 383 штуки, в т.ч. по колхозам – 270.

пчело-семей – всего 126, в т.ч. по колхозам – 42.

По состоянию на 1/I-47 года посевная площадь (в 1946 году) 15 589 га, в т.ч. по колхозам 2 447 га, из них овощей 859 га и картофеля 1 181 га.

Поголовье скота:

1. Крупный рогатый скот – 2 265 голов,
в т.ч. по колхозам – 492.

2. Лошади – 610 голов,
в т.ч. по колхозам – 91.

3. Свины – 3 172 головы,
в т.ч. по колхозам – 50.

4. Овцы и козы – 551 голова,
в т.ч. по колхозам – 399.

5. Птица – 2 000 штук,
в т.ч. по колхозам – 1 200.

6. Пчело-семьи – 175,
в т.ч. по колхозам – 70.

План на 1947 год:

Посевная площадь 14 559 га и включая озимый сев 17 604 га, в т.ч по колхозам 2 220 га;

из них овощей 1 469 га, картофеля 1 519 га, в т.ч. по колхозам овощей 170 га, картофеля 90 га, и по совхозам и подсобным хозяйствам овощей 1 299 га, картофеля 1 429 га.

Поливных овощей в районе до войны было несколько гектаров, картофеля совсем не было, в 1946 году поливная площадь была 446 га, в т.ч. под овощами в колхозах 54 га и совхозах 390 га, по совхозам картофеля поливалось всего 2 га.

В 1947 г. запланирована общая поливная площадь 1 148 га, из них овощи 814 га и картофель 334 га.

План развития животноводства на 1947 г. по колхозам района:

лошади	– 110 голов.
крупного рогатого скота	– 635 голов.
свиной	– 120 голов.
овцы	– 620 голов.
птица	– 2400 штук.

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 8, спр. 222, арк. 125.
Машинопис. Оригінал.

149. Лист Горлівського міського комітету КП(б)У до секретарів райкомів з приводу боротьби з проявами голоду серед працівників промисловості, 23 січня 1947 р.

23.01.1947 года
№44-с

Сов. секретно

Секретарям РК КП(б)У и первичных организаций

За последнее время в городской комитет КП(б)У поступают данные, что отдельные граждане города, в силу нечуткого отношения руководителей хозяйственных, партийных и профсоюзных организаций к жалобам трудящихся и усложнившимся материально-бытовыми условиями жизни, стали впадать в нужду и появились заболевания дистрофией первой (ослабление) и второй степени (появление отеков), приведших в отдельных случаях к смертельным исходам.

За период с 1 по 9/1-47 года врачебно-контрольной комиссией при Горловской поликлинике зарегистрировано 7 таких случаев заболевания рабочих:

1. Алексеев А.В., дворник горкомхоза, многосемейный, дистрофия II степени.

2. Маслов Д.Н., забойщик шахты "Кочегарка", семейный, дистрофия I степени и др.

Подобные факты имеют место также среди рабочих Горловской стройконторы "Артемжилстрой" и на других предприятиях, где вопросы питания трудящихся плохо разрешаются, несмотря на наличие всех предприятий подсобных хозяйств.

Городской комитет КП(б)У обязывает секретарей РК КП(б)У и первичных парторганизаций принять все меры к тому, чтобы предотвратить подобные случаи, чутко относиться к жалобам трудящихся. Обратить особое внимание к изучению положения трудящихся низкооплачиваемых и многосемейных, в первую очередь прибывших в город по вербовке из других областей.

В случае обнаружения тяжелого материально-бытового положения, впадения в нужду – немедленно составлять акты, привлекая к этой работе профорганизацию и оказывать необходимую помощь.

Горком КП(б)У предлагает решительным образом повести борьбу с фактами задержки в выплате заработной платы, несвоевременного отоваривания продуктовых карточек, с обещиванием рабочих в магазинах и столовых, созданием очередей и т.д.

По установлении фактов, указанных выше – принимать строгие меры вплоть до привлечения виновных лиц к судебной ответственности.

СЕКРЕТАРЬ ГОРЛОВСКОГО ГОРОДСКОГО
КОМИТЕТА КП(б)У *(підпис)* Л. ОСИПЕНКО

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 4, спр. 3, арк. 4.
Машинопис. Оригінал.

**150. Інформація начальника управління МДБ
Сталінської області Демидова про смертність від голоду
та факти антирадянських проявів на території області,
6 травня 1947 р.**

Сов. секретно.
Секретарю ЦК КП (б) У тов. Кагановичу.
Гор. Сталино

Справка
об отрицательных реакциях и антисоветских проявлениях в
Сталинской области.

В связи с материальными затруднениями в области продолжают увеличиваться случаи заболевания и смертность на этой почве.

Если на 20-е марта с.г. было зарегистрировано по области больных дистрофией:

по городам: взрослых – 18428, детей – 12830

по селам: взрослых – 12567, детей – 11347

а всего умерло – 1664 чел.,

то на 20-е апреля с.г. зарегистрировано больных, нарастающим итогом:

по городам: взрослых – 28606, детей – 18330

по селам: взрослых – 15874, детей – 13960

а всего умерло – 2790 чел.

Наибольшее количество заболевших дистрофией отмечается по гор. Сталино, в Артемовском, Горловском, Енакиевском, Мариупольском, Макеевском, Авдеевском, Александровском, Красно-Лиманском и Ольгинском районах.

За последнее время на этой почве отмечен некоторый рост антисоветских настроений и жалоб на ухудшение материально-бытовых условий. [...]

Рабочий шахты им. Калинина треста "Горловскуголь" – Лобанов Н.Н. – сказал:

"...У нас сейчас рабочие уезжают с шахт, т.к. жить и работать дальше невозможно. Рабочие умирают от истощения, их трупы находят в бане и по дорогам. Много стало убийств и грабежей..."

[...]

Начальник проектной группы комбината "Сталинуголь" – Симонов П.А. говорит:

"...Две системы в мире существовать не могут, тем более, что в нашей системе подавляющее большинство руководящих работников занимают свои должности только потому, что они члены партии..."

[...]

6 мая 1947 г.

Начальник управления МГБ

Сталинской области

г. Сталино

(підпис)

(Демидов)

Джерело:

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4978, арк. 1-4. Машинопис.
Оригінал.

**151. Довідка МВС УРСР про наявність і закріплення
військовополонених за господарськими органами та
про кількість угорців і румун, які підлягають
відправленню на батьківщину, 25 травня 1947 р.**

СТАЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ

[...] ЛАГЕРЬ №242 – Всего контингента,

закрепленного за хозорганами - 9.909,

в том числе венгров и румын - 4.522 чел.

№№ пп	№№ л/о	Общее наличие в/п	В том числе венгров и румын	Наименование обслуживаемых хозорганов
1.	1	876	1	Шахта им. Карла Маркса треста "Артемуголь" МУПЗР
2.	2	942	1	Шахта "Комсомолец" треста "Артемшахтовосстановление" МУПЗР
3.	3	1331	1329	Шахта им. Сталина треста "Артемшахтовосстановление" МУПЗР
4.	4	778	–	Шахта "Дзержинка" комбинат "Артемуголь" МУПЗР
5.	5	1183	866	Шахта №9 треста "Калининуголь" МУПЗР
6.	7	960	960	СМУ-3 треста "Енакиевтяжстрой" МСПТИ
7.	8	912	15	Енакиевский металл. 3-д МЧМ
8.	9	720	542	Никитовский доломитный к-т МЧМ
9.	10	480	480	СМУ-1 треста "Енакиевтяжстрой" МСПТИ
10.	11	981	1	СМУ-3 треста "Енакиевтяжстрой" МСПТИ
		332	91	Стройотделения Донбассэнерго
		423	236	Центральный лазарет
		9909	4522	

ПРИМЕЧАНИЕ: Из общего числа 4.522 чел. венгров и румын
состоит: венгров – 3.909, румын – 613. [...]

МИНИСТР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

СТРОКАЧ

25 мая 1947 год

гор. Киев

Верно: Колотуха.

Джерело:

Сергійчук В. Новітня каторга. Військовополонені та інтерновані Другої світової в УРСР / Володимир Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2001. – С. 137-151.

152. Доповідна записка голови МДБ Абакумова стосовно дезертирства з шахт Донбасу у зв'язку з важкими умовами існування від 29 травня 1947 р.

Сов. секретно

Ознакомить

т. Кагановича Л.М.

т. Хрущева Н.С.

т. Засядько А.Ф.

10.VI.47 г. Л. Берия

Копия

Министерство государственной безопасности СССР

29 мая 1947 р.
33434/А

СОВЕТУ МИНИСТРОВ СССР -
товарищу БЕРИЯ Л.П.

В результате негласного контроля корреспонденции МГБ СССР с 15 апреля по 10 мая с. г. зарегистрировано 875 писем рабочих, мобилизованных в угольную промышленность Сталинской области, с сообщениями о дезертирстве из шахт в связи с низкой заработной платой и тяжелыми материально-бытовыми условиями.

При этом представляю выдержки из наиболее характерных писем.

30.V.47 г.

В. Абакумов

Сов. секретно

ВЫДЕРЖКИ

из писем рабочих, мобилизованных в угольную промышленность Сталинской области, с сообщениями о дезертирстве из шахт в связи с низкой заработной платой и тяжелыми материально-бытовыми условиями

28.IV.47 г. "...Я хочу отсюда уехать. Надоело мне быть подземным кротом и ни за что работать. Я не имею возможности не

только купить себе что-нибудь из одежды, а даже не могу прокормить сам себя. Забойщики пухлые, нет сил работать дальше, ибо это убийство. Последнюю кровь нашу высасывают. Мучители, все пропивают, живут за наш счет, скоро и нас пропьют, а виновного нет...”.

(Сухонос С., Горловский р-н, шахта “Ал.-Запад”, Шахтная, 1 – Литвиненко М.С., Сумская обл., Ахтырский р-н, Ивановская опытная станция).

26.IV.47 г. “...Жизнь моя очень тяжелая, в магазине продукты по карточкам не дают, хлеб тоже иногда по 2-3 дня не дают. Есть уже пухлые люди, местные жители выезжают кто куда. Многие ребята наши уехали, но их ловят и отдают под суд. Я не знаю, что мне делать, каждый день недоедаю, а норму выработки требуют. Если норму не выполнишь, весь день не входит в заработок, и я решил лучше не жить на белом свете, чем так мучиться...”.

(Горловский р-н, шахта “Кондратьевка” – Хрипченковой А.С., Курская обл., Ново-Оскольский р-н, Боровгиновский с/с).

25.IV.47 г. “...Тяжело переносить это время и неизвестно, когда же будет нормальная жизнь, чтобы человек мог жить, как человек и как живут люди за границей. Сколько я прошел государств, но нигде не живут так плохо, как у нас. Зарботки у нас очень плохие, и рабочие отсюда разбегаются по домам, оставляя все, даже документы. У меня в бригаде было 20 человек, а сейчас осталось только 6 человек. Лично мои дела тоже плохие и, если положение не изменится, в июне буду просить расчет”.

(г. Горловка, шахта Кочегарка, – Ганенко А.А., г. Киев, ул. Ворошилова, п/о 34).

26.IV.47 г. “...Работа у нас тяжелая, а кормят плохо: утром дают поллитра супу перлового и 100 г. каши. Работаем даром, все деньги идут на столовую. Работаем в сутки по 10 часов, в шахте все работы тяжелые. Если не будешь выполнять норму, то и на столовую не заработаешь. Вот, как прижали шахтеров, последние соки выжимают. В 1933 году было еще возможность существовать на свете, а сейчас что творится – не разберешь, а если кто разберется, то с ума сойдет от этого”.

(г. Сталино, шахта Чулковка – Челюку С.С., Харьковская обл., Волковский р-н, ст. Огульцы).

20.IV.47 г. “...Жизнь невеселая, вспоминается 1921 год, дороговизна растет, настроение скверное и не только у меня, а у всех, кто находится в таком положении. Техники также голодают, и никому до нас нет дела, забывает всех эта бездушная спекуляция. Хотя бы паек отоваривали полностью, а то и этого нет. Скоро ли все это кончится? Шла война, надеялись, что после войны кончатся наши бедствия, а оказалось еще тяжелее. Иногда ловлю себя на том, что я опускаюсь в какую-то яму обывательщины и помимо своей воли тону в этой грязи. Чорт с ней, с этой жизнью проклятой, может конец скоро будет. Уж подохнуть бы и не мешаться среди людей – как все надоело. Главное, просвета никакого не видно. Занимаемся говорильней, а толку никакого. Уж очень далеко от нас Москва, как другое государство”.

(Витюнина Т.О., г. Сталино, шахта Ветка – Васильевой А., г. Курск, Радищево, 40, кв. 36).

20.IV.47 г. “...Сейчас я работаю в г. Сталино на шахте, живем, как вольные, но такая воля хуже неволи. Платят так, что нехватает на скудное питание, а на стороне нигде не заработаешь. На моих глазах много товарищей уже богу душу отдали – картина страшная, очень много ребят разбежалось, многих судят за кражу. Я сейчас совершенно не имею совести, могу хлеб из рук вырвать, и больше мне ничего не надо, а сколько нас здесь таких несчастных... Вот, пришло время. Я всех ненавижу, и меня боятся люди”.

(Бянкин, г. Сталино, шахта Смолянка – Бянкиной Н.М., Читинская обл., ст. Дактуй, пр. Апрельский).

25.IV.47 г. “...Живем сейчас в очень плохих и тяжелых условиях. Донбасс сейчас голодает и все мы, защитники Родины и трудящиеся. Вот, какая горняцкая наша жизнь, все обессилили, с большим трудом передвигаем ноги. Если приходится итти, несколько раз останавливаешься и отдыхаешь. До чего мы дожили, ходим на работу пухлые, ноги, как колодки. Пайка, который получаем, хватает на одну неделю, все остальные дни живем на пайке хлеба. На базаре все дорого и не по заработку”.

(Барабанов А.А., г. Сталино, Рутченково – Сазонову М., г. Тула, Пролетарский р-н, Гарманная, 47).

22.IV.47 г. “...Жизнь очень плохая, я сильно слаб, а заработка совсем нет. Выплачивают 200-250 рублей в месяц, да из этой зарплаты высчитывают квартирные, заем, подоходный налог и за бездетность и в результате получать нечего, а еще остаешься должен в контору. Нет

никакого рабочего контроля, а так на совесть – сколько пожелают, столько и дают, хоть работай, хоть не работай – одинаково”.

(Климов С.В., г. Сталино, шахта №10-бис, - Климову М.В., г. Корсунь, с. Кадышево).

16.IV.47 г. “...Я стал худой, как тень, от голода ноги пухлые, даже больно ходить. Страшно на себя смотреть, остались кости да кожа. Вообще, сейчас у меня наступает такое состояние, какое было в плену. Вспоминаю плен и сравниваю с этой жизнью. Просил расчет – отказали, теперь не знаю какими судьбами вырваться отсюда. Я хочу бежать куда глаза глядят, а поймают – пусть судят, умру в тюрьме, но не от голода на свободе”.

(Рудниченко, г. Сталино, шахта Смолянка – Рудниченко Д.А., Краснодарский край, Васюринская, Пионерская, д. 5).

26.IV.47 г. “...Жизнь моя очень горькая, так как работа шахтерская трудная, а заработки такие маленькие, что нельзя даже обеспечить самого себя. Питание в столовой плохое, кормят водой, в которой плавают один или два огурца, да на второе – ложка каши. Вот при таком питании, когда работаешь 8 часов под землей, выйдешь наверх, идешь и качаешься, как пьяный. Многие мои товарищи уже сбежали без документов, но я пока решил подождать”.

(Нечипоренко С.А., Горловский р-н, шахта “Ал.-Запад” – Нечипоренко, Киевская обл., Ивановский р-н, с. Финивечи).

8.V.47 г. “...Я сейчас работаю в шахте. Работа моя тяжелая, а питание очень плохое, так что идешь с работы, а в глазах темно, как было в плену. Каждый день приходится недоесть, и организм постепенно истощается. Некоторых рабочих у нас рассчитывают, но это тех рабочих, которые уже совсем опухли и к труду не способны. Этим рабочим из общежития выгнали, так как на работу они не ходят, вот они и валяются в бане и где попало. А здоровому человеку можно рассчитаться только при условии, если у него есть 1000 или 1500 рублей. В общем за деньги можно рассчитаться очень быстро, но денег сейчас у меня нет и достать их нигде”.

(Дядечко Н.С., Горловский р-н, шахта им.Калинина – Дядечко С., Черниговская обл., Менский р-н, с. Феськовка).

28.IV.47 г. “...Жизнь здесь очень трудная, все дорого, а заработки очень плохие. Я не в состоянии обеспечить даже самого себя. Зарплаты и хлебных карточек на месяц не хватает, вот и сейчас нахожусь в очень трудном положении, так как ни денег, ни обуви, ни

одежды нет. В общем, можно сказать, дело гиблое. Сейчас у нас весна, а народа пухлого столько, что жутко смотреть”.

(г. Горловка, шахта №5 им. Ленина – Колеснику, Харьковская обл., Богодуховский р-н, с. Воскресеновка).

5.V.47 г. “...Жизнь моя очень плохая. Получаю 600 г. хлеба и 2 раза суп из одной воды. Вот, и живи, как хочешь. Работаете целый день в шахте, идешь в общежитие, еле-еле ноги тянешь. Приходиться каждый день покупать на базаре какой-нибудь муки и варить баланду, но и этим не наешься, так голодный изо дня в день и живешь. Многие ребята уже опухли, да и у меня уже начали опухать ноги”.

(г. Горловка, шахта Кочегарка, – Жевнеровой Л., г. Смоленск, Пединститут, 2-й курс).

28.IV.47 г. “...Я вот сейчас пришел с работы и еле сижу, все у меня болит, а пойти на больничный – значит ничего не заплатят, тогда я совсем подохну от голода, так что пока стоишь на ногах, до тех пор надо работать. Я уже третьи сутки ничего не ел и нет денег, за что выкупить хлеб. Столовой уже нет – закрылась, а на сухом пайке много не проживешь”.

(Григорьев И.А., г. Сталино, шахта Лидиевка – Матвеевой Л.С., г. Могилев, ул. 16-я Кожевная, 15/23).

25.IV.47 г. “...Работа очень тяжелая, а питание плохое: утром и вечером вода, а в обед – борщ с одной капустой и ложка каши, покушаешь и голодный, как волк. Я думаю этой весной убежать отсюда, иначе здесь подохнем. Из вербованных почти все убежали по домам”.

(Жагиденко, г. Сталино, Рутченково – Жагиденко Ю.Я., Херсонская обл., Чаплинский р-н, к-з им. Ворошилова).

22.IV.47 г. “...Здесь сильный голод, много людей пухлых. Паек урезали, один раз на день дают поллитра воды и ложку каши, а денег совсем не дают, приходится продавать хлеб, чтобы выкупить эту баланду. Очень тяжелая моя жизнь, встаю и ложусь с мыслью покушать, хотя бы лушпак от картошки. Многие отсюда сбежали, но я боюсь это делать без документа. Многие рабочие не выходят на работу”.

(Овсиенко П.Ф., г. Сталино, Рутченково – Шумейко А., Сумская обл., Глуховский р-н, с. Ярославец).

По материалу информирован Сталинский обком КП(б)У.

Начальник отдела “В” Министерства
государственной безопасности СССР

Грибов

Джерело:

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4587, арк. 81-86. Машинопис.

Оригінал.

Примітки:

На титульному аркуші документу віза – "Коротченко и Рудакову. Необходимо срочно и глубоко проработать весь этот вопрос и доложить на оргбюро. Л. Каганович. 14/VI".

153. Економічна довідка Микитівського ртутного комбінату Головольфраму Міністерства кольорової металургії СРСР, травень 1947 року

I. Характеристика підприємства до війни

1. Занимаемая территория предприятия

Никитовский Ртутный Комбинат расположен в Сталинской области, Горловского района в пределах территории горно-промышленного Донбасса. Основной поселок Ртутного Комбината и Управление его расположены в 3,5 клм от жел. дор. станции Никитовка и в 7 клм от гор. Горловка. Общая площадь, занимаемая горным отводом Комбината, составляет 7,7 га.

Ртутный Комбинат входит в группу поселков, об`единенных в город Комсомольск. Сюда входят угольные поселки шахт 4/5, 19-20, “Комсомолец” и “Никитовского Коксо-химического завода”. Основной центр города – поселок “Комсомолец” и “19-20” – связаны трамвайной линией с районным центром Горловка.

Площадь, занимаемая Ртутным Комбинатом, представляет из себя, по конфигурации, вытянутую полосу с востока на запад до 10 клм и по ширине до 1 клм. Естественных лесных насаждений и водоемов на территории Комбината нет, если не считать двух небольших “ставков”: на балке “Сторчевая” и возле управления Комбината, и парка около одного из “ставков”.

Трамвайной линией, поселок Ртутного Комбината, с городом Горловкой еще не соединен, по плану в 1947 году линия должна быть закончена. Ртутный Комбинат состоит из нескольких производственных единиц.

Основные производственные единицы – это горно-добывающие шахты №2-бис и Чегарники и перерабатывающие – Ртутный завод. Кроме этого, имеется своя небольшая подсобная угольная шахта и подсобное сельское хозяйство на площади в 400 га.

Кроме действующих производственных единиц, в Комбинате имеются участки, с будущей перспективой, на которых в настоящее время ведется разведка - это участки “Черная Курганка” на западе и “Железнянка” на востоке.

Постоянных поселков на указанных участках еще нет.

Основной поселок Комбината, куда входит и шахта №2-бис, состоит из “новой колонии”, “больничной колонии” и “дома служащих и мастеровых” общей площадью в 90 га. Поселок шахты Чегарники расположен в 3 клм к востоку от основного поселка и занимает площадь в 10 га. Территория ртутного завода расположена в 1,5 клм (...)селка¹ к востоку, площадь занимает в 4 га. Шахта Угольная расположена в 9,5 клм от основного поселка на юго-запад, занимаемая площадь в 4,5 га. Вся территория Ртутного Комбината расположена в черте горных отводов угольщиков - на север границы отводов угольной шахты 4/5 и на юге угольных шахт 19/20 и “Комсомолец”.

2. Состав цехов предприятия

и их подробная характеристика до войны

На день начала войны Никитовский Ртутный Комбинат представлял собою комплексное предприятие с законченным циклом обработки сырья и состоял из четырех основных производственных единиц, следующей характеристики:

1. Шахта №2-бис.

Шахта имеет глубину 336 мтр, с рабочими горизонтами: 72, 86, 104, 150, 210 и 270 метров. Основными эксплуатационным горизонтом является гор. 150 мтр, подготовительным 210 мтр.

Шахта была оборудована одноклетьевым под`емником с противовесом и скиповым под`емом с проектной мощностью 450 тысяч тонн руды в год при двухсменной работе. Загрузочные бункера шахты расположены на гор. 270-300 метров.

Откачка притока воды осуществлялась центробежными насосами мощностью по 150 м³/час, установленными на горизонте 270 метров в количестве 5 штук. Вода горизонта 333 мтр. перекачивалась в помойницы гор. 270 мтр. тремя насосами мощностью по 75 м³/час. Общий приток воды по шахте составлял 280 м³/час.

Бурение шпуров в шахте производилось только механическое, с промывкой скважины водой и мылонафтом². Сжатый воздух поступал

от двух компрессоров, производительностью $60 \text{ м}^3/\text{мин}$ каждого. Перфораторов для бурения шпуров имелось: ручных 73 шт., телескопных 5 шт. и колонковых 3 шт. В конце 1940 г. при шахте были организованы мастерские: бурозаправочная на 2 станка и по ремонту перфораторов, со станками: фрезерным, токарным и шепингом³.

Общее проветривание рудника осуществлялось как естественное, так и искусственное. Для последнего на шахте №3 был установлен вентилятор, производительностью $2000 \text{ м}^3/\text{мин}$.

Вентиляция обособленная, глухих забоев осуществлялась с помощью(...).

Подземная откатка на горизонтах 104 и 150 мтр. конная. На основном же откаточном горизонте 210 мтр. использовались контактные электровозы типа 1-ЭТР-1 в количестве двух и 1-ЭТР-3 в количестве одного. Общий вагонный парк шахты состоял из 132 вагонеток.

На поверхности шахта оборудована металлическим копром высотой 43 мтр., дробильным отделением и бункерами емкостью в 100 тонн. В дробильном отделении были установлены две дробилки: типа Блек производительностью $60-70 \text{ тн}/\text{час}$, и типа Бергер $80-120 \text{ тн}/\text{час}$. Руда после дробления подавалась в бункера двумя транспортерами, на ленте которых производилась отборка пустой породы. Для транспортирования руды на фабрику имелось два мотовоза⁴ и два 8-тонных вагона Костромского завода.

2. Шахта Чегарники.

Шахта имеет общую глубину работ 122 мтр с рабочими горизонтами 96 и 122 метра. Шахта, пройденная с поверхности до глубины 100 мтр., оборудована одноклетьевым под`емом на производительность 200-240 тонн горной массы в сутки.

Выдача горной массы с горизонта 122 мтр на горизонт 96 метров производилась через наклонную выработку, лебедкой с мотором 32 кв.

Водоотлив осуществлялся двумя насосами производительностью по $75 \text{ м}^3/\text{час}$, установленными на гор. 96 мтр и двумя насосами по $35 \text{ м}^3/\text{час}$ на гор. 122 мтр. Приток воды по шахте составлял $30 \text{ м}^3/\text{час}$.

Шахта располагала компрессорной установкой, производительностью $57 \text{ м}^3/\text{мин}$ и вентиляционной установкой в $600 \text{ м}^3/\text{м}$. Откатка руды в шахте производилась в ручную. Вагонеточный парк шахты состоял из 16 шт. вагонеток, емкостью $0,6 \text{ м}^3$.

Копер шахты, высотой 14 м., деревянный, бункера для погрузки руды в вагоны поверхностной откатки, также деревянные, емкостью 80 тонн.

3. Обоганительная фабрика.

Проектная мощность первой секции фабрики была 420 тонн руды в сутки, второй секции 400 тонн/сутки.

Обогащенная руда на фабрике производилась на первой секции по комбинированной схеме (стояк и флотация⁵), на второй секции по методу чистой флотации.

Оборудование фабрики состояло:

- а) Дробилки Саймонса: 4 фута - 1 шт. и 5,5 фута - 1 шт.
- б) Дробилки Блек 300х600 мм – 1 шт.
- в) Мельницы: УЭДМ - 1 шт. и Гумбольта - 1 шт.
- г) Вакуум насоса - 1 шт.
- д) Столов Вильфля⁶ – 20 шт.
- е) Флотомашин: одна №21 Форенвольда на 16 камер и три машины №21 Форенвольда по 8 камер каждая.
- ж) Насосы Вильфля 6" для перекачки хвостов – 2 шт.
- з) Электромоторов разной мощности 126 шт.

4. Металлургический завод.

Завод состоял из двух цехов: цех печи Гульда и цех печей Фишера. Печь Гульда имела производительность по обжигу руды 75 тонн в сутки. Размеры печи: длина 18 мтр., наружный диаметр 1,2 мтр. В цехе печей Фишера работало две вращающиеся ретортные печи, размером: длина 7 мтр., диаметр 1,0 мтр.

Проектная мощность печи по обжигу концентратов – 6-7 тонн в сутки. Фактическая производительность печи на протяжении последних 2-3 лет была достигнута в 6-8⁷ тонн сырья в сутки на каждую печь.

5. Вспомогательные цеха.

Из подсобных цехов, работавших до войны, следует отметить:

- а) электро-механическая мастерская. Станочный парк мастерской состоял из: токарных станков 4 шт., строгального, сверлильного и двух болторезных. При мастерской имелась литейная с вагранкой, об'емом 0,5 кг.⁸

б) Понижительные подстанции.

Центральной понижительной подстанции на 35 кв. на Комбинате не было и строительство ее было законсервировано из-за отсутствия оборудования. Комбинат обслуживался цеховыми подстанциями: шахты №1, шахты №2-бис и фабрики.

в) Автотранспорт.

Автопарк Комбината до войны состоял из следующих машин:

а) 2Г, грузопод`емностью	5,0 тонн	5 шт.
б) ЗИС-5	3,0	4 шт.
в) ГАЗ-АА	1,5	4 шт.
г) легковых		2 шт.
ВСЕГО		16 шт.

г) Шахта Угольная (в настоящее время этой шахты на Комбинате нет).

д) Химлаборатория.

При Комбинате для анализов руды, поступающей на фабрику и на Завод, проб ГРО и анализов на содержание ртути по пределам обогащения имелась химлаборатория, расположенная на территории Завода в специальном здании. Кроме этого, при фабрике имелась исследовательская лаборатория.

3. Номенклатура выпуска продукции

В горных цехах Комбината добывается руда, которая является сырьем для получения конечного продукта. На Metallургическом заводе из руды выплавляется ртуть металлическая.

4. Количество выпускаемой продукции

До войны (1940 г.) ртути металлической за год было получено 360 тонн, т.е. в среднем за месяц 30 тонн.

5. На базе чего основано предприятие

Никитовский Ртутный Комбинат построен на базе одноименного месторождения ртутных руд, которое было открыто в 1879 г. горным инженером А.В. Миненковым по следам древних разработок.

Только спустя шесть лет (в 1885 г.) на месторождении была начата добыча руд, а еще через два года, т.е. 1887 г. и выплавка металлической ртути. С началом эксплуатации месторождения добыча руды и выпуск ртути ежегодно возрастали и достигли максимума в 1897 г., когда было выплавлено 615,89 тн. металлической ртути. В последующие годы добыча руды и ртути резко колебалась и дело

доходило до полной консервации, что объяснялось крайне неудовлетворительной постановкой разведочных работ. Однако начиная с 1921 г. добыча руды и металла постепенно начала возрастать и уже в 1940 г. было добыто 246 850 тонн руды и 360,5 тонн металлической ртути. Всего за 61 год существования предприятия, т.е. на 1.1.47 г. добыто руды 3 597 113 тонн и выплавлено 11 473,4 тонн металлической ртути.

Таким образом, приведенные цифры показывают, что предприятие построено на довольно прочной рудной базе.

6. Техническое оснащение предприятия

Этот вопрос уже подробно рассмотрен выше, в разделе “Состав цехов предприятия и их подробная характеристика до войны”.

7. Состав трудящихся

Обеспеченность рабочей силой Комбината до войны характеризуется следующими таблицами:

Промышленный персонал	Численность персонала		
	по плану	фактическая	% к плану
Рабочие	1150	1127	98,3
ИТР	121	118	97,5
Служащие	60	59	98,1
МОП	68	60	88,2
ВВО и ППК	94	91	96,8
Итого	1493	1455	97,4
Непромышленный персонал	240	220	91,6
ВСЕГО	1733	1675	91,5

В т.ч. обеспеченность рабочей силой основных цехов:

Цеха	план	фактически	%%
шахта №2-бис	593	573	96,6
шахта Чегарники	138	139	100,7
шахта Угольная	61	54	88,5
Фабрика №2	123	118	95,9
Завод	115	128	111,3
Итого основные цеха:			
Рабочие	895	880	98,3

ИТР	79	83	105,0
Служащие	20	18	90,0
МОП	36	31	86,1
ВСЕГО	1030	1013	98,2

Кроме того, для производства строительного-монтажных работ имелось в списочном составе ОКС`а всего трудящихся 360 чел., что составляло к плану 101,4%.

Трудящихся по Комбинату в целом 2035 чел.

8. Характеристика жилищно-бытового сектора

Жилищный отдел Ртутного Комбината имел до войны в своем распоряжении 173 жилых дома общей жилой площадью 22 752 кв. метров⁹, из которых было занято под квартиры 19 169 кв. метров, под общежития 1255 кв. метров и под культурно-бытовые и служебные учреждения 2328 кв. метров.

В семейных домах проживало 1106 квартиранимателей, что составляло на одну семью 17,33 кв. метров жилплощади. На одну душу населения приходилось 4,48 кв. метра жилплощади.

9. Характеристика подсобного хозяйства

Состояние подсобного хозяйства до войны дается ниже, совместно с его характеристикой на 1.IV.1947 г.

10. Экономика и рентабельность предприятия

Данных по этому вопросу на Комбинате нет. Все бухгалтерские материалы в период эвакуации Комбината были вывезены и обратно не поступили.

II. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПЕРВЫЙ ДЕНЬ ОСВОБОЖДЕНИЯ

(предприятия, жилищно-бытового сектора и подсобного хозяйства)

Принесенные убытки от разрушения и размеры разрушения (по акту от 20.XII.43 г. об ущербе, причиненном немецко-фашистскими захватчиками)

В связи с приближением к территории Комбината военных действий, он был частично эвакуирован в октябре 1941 г. Были демонтированы и частично вывезены под`емные машины шахт, компрессоры, часть оборудования обогатительной фабрики и Ртутного Завода.

За время оккупации Комбината немецко-фашистскими захватчиками было добыто и вывезено в Германию около 100 тонн ртути, согласно свидетельских заявлений, очевидцев об отгрузке ртути в вагонах и журналов выпуска ртути на заводе.

При отступлении немцами было проведено разрушение оборудования, промышленных и жилых зданий путем взрывов, поджогов и минирования. При отступлении немцев имел место артиллерийский обстрел Комбината, которым также был нанесен ущерб.

Стоимость уничтоженного, разрушенного, поврежденного и вывезенного немцами имущества:

№	Виды имущества, уничтоженного, разрушенного, раздробленного и поврежденного	Восстан. стоимость полностью уничтоженного имущества, т. р.	Размер затрат, необходимых д/восст. частично поврежденного имущества, т. р.	Общий размер ущерба, т. р.	Количество разрушенных зданий	
					полностью шт м ³	частично шт м ³
1.	Здания хозяйственного назначения	1812,4	1964,8	3777,2	$\frac{16}{49621}$	$\frac{53}{80890}$
2.	Жилые здания	1242,4	4055,7	5298,1	$\frac{17}{10663}$	$\frac{153}{122794}$
3.	Здания культ.-быт. назначения	—	2020,8	2020,8	—	$\frac{4}{30422}$
4.	Пром. здания и постройки	169,5	1848,9	2018,4	$\frac{6}{3363}$	$\frac{16}{171511}$
5.	Сооружения	627,3	419,3	1046,6	—	—
6.	Оборудование и транспортные средства	4720,7	1371,0	6091,6	—	—
7.	Многолетние насаждения	—	15,0	15,0	—	—
8.	Рабочий и продуктивный скот	223,8	—	223,8	—	—
9.	Топливо и материалы в том числе вывезено ртути	9250,7 9000,0	— —	9250,7 —	— —	— —
10.	Сырье сельхозпродукты	595,0	—	595,0	—	—
11.	Посевы и незавершенное производство в с/х	1085,3	—	1085,3	—	—
12.	Откачка воды из шахты №2-бис	469,0	—	469,0	—	—

	ИТОГО	20671,0	11695,0	32366,4		
14.	Расходы, связанные с эвакуацией и реэвакуацией	3000,0	—	3000,0	—	—

III. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДПРИЯТИЯ НА 1.IV.1947 года

Полная сметная стоимость восстановления Комбината по сметно-финансовому расчету, утвержденному Главвольфрамом¹⁰, составляет 45,1 млн. руб. С сентября 1943 г. по 1-е января 1947 г. вложено капиталовложений 16,1 млн. руб. или 35,5%. За 4 месяца 1947 г. вложено 1,1 млн. руб. из годового плана в 5,2 млн. руб.

Состояние восстановления Комбината на 1 апреля 1947 г. по важнейшим производственным цехам и сооружениям:

I. Шахта №2-бис откачана на глубину 210 мтр. Включая горизонт 210 мтр., за три года откачано 8628 тыс. м³ воды. Ведется подготовка к дальнейшей откачке. Восстановлено 5575 п. метров выработок на горизонтах 104 и 150 мтр. и (к) восстановлению выработок горизонта 210 метр. приступлено в апреле 1947 г. В 1945 г. восстановлена вспомогательная шахта №3 с под`емной машиной, бункерами для руды, эстакадой и под`ездным узкоколейным путем к шахте №2-бис.

На шахте №2-бис восстановлен металлический копер, здание под`емных машин, клетьевая под`емная машина (не пущена в эксплуатацию из-за отставания работ по восстановлению ствола шахты №2-бис), компрессорная установка мощностью 30 м³/мин. сжатого воздуха, механическая и бурозаправочные мастерские, котельная. Не восстановлены: надшахтное здание с дробильно-сортировочным устройством и бункерами, рабочий комбинат с душевыми, подстанция 35/3 квт, скиповая под`емная машина. Производительность шахты в апреле месяце составила 53 тн. руды в сутки.

II. Шахта Чегарники оборудована новым деревянным копром, новой под`емной двухбарабанной клетьевой машиной, компрессорной установкой мощностью 20 м³/мин. сжатого воздуха, кузницей. Механическая мастерская не восстановлена. Баня, котельная, контора, нарядная хоть и восстановлены в довоенных размерах, но не удовлетворяют потребностям шахты. На шахте построен новый продуктовый магазин. Производительность шахты в апреле месяце составила 49 тонн руды в сутки.

III. Обогажительная фабрика не восстановлена.

В отделении среднего дробления установлены в 1945 г. две американских конических дробилки “Саймонс”.

IV. Ртутный завод восстановлен в следующем объеме: две ретортные печи Фишера производительностью 6 тонн руды в сутки каждая, печь Гульда №1 производительностью 60 тонн в сутки со вспомогательными сооружениями (дробильно-размолочной установкой, бункерами, транспортером, элеватором).

В 1945-46 г. построена новая печь Гульда №2 с проектной производительностью 100 тонн руды в сутки, обслуживаемая одними и теми же вспомогательными сооружениями, что и печь Гульда №1.

Печь Гульда №2 введена в эксплуатацию с недоделками: не построена 2-я секция конденсации, не поставлены проектные уплотнительные кольца, не построен транспортер и мазутное хозяйство, не закончена штукатурка внутренних поверхностей здания.

В зданиях печей Фишера и Гульда №1 нет приточно-вытяжной вентиляции, а в здании печи Гульда №2 нет приточной вентиляции.

V. Центральная ремонтная мастерская восстановлена без предусмотренного проектом расширения котельно-кузнечного отделения. Литейная восстановлена без вентиляции. Телефонная связь восстановлена. Химлаборатория восстановлена в несколько меньших размерах, чем до войны. Гараж восстановлен в довоенных размерах, но в настоящее время не удовлетворяет потребности Комбината.

Складские помещения и ОТК не восстановлены, а размещены в других уцелевших и частично восстановленных зданиях.

VI. Из 16 000 мт. жилой площади подлежащей восстановлению, восстановлено 11 146 м². Восстановленная жилая площадь имеет серьезные недостатки:

а) Из-за недостатка кровельных материалов большинство крыш требует ремонта.

б) Из-за недостатка лакокрасочных материалов не произведена покраска.

в) Из-за недостатка сантехматериалов в домах с центральным отоплением устроено местное печное отопление.

г) Частично восстановлены ограды, погребы, сараи, уборные. Из числа восстановленной жилплощади трест "Горловскуголь" (шахта 4/5) занимает 5 домов общей площадью 4000 кв. мтр., которую по условиям договора на аренду шахта должна была освободить 1.XI.1945 г.

В 1945 г. восстановлено здание детских яслей на 120 детей с недоделками – не сделана ограда, погреб, прачечная.

В 1947 г. полностью восстановлена ограда парка.

Клуб, театр и детский сад не восстановлены.

Банно-прачечный комбинат при ртутном заводе восстанавливается.

Центральная столовая восстановлена без отделочных работ.
Цеховые столовые – шахты №2-бис, шахты Чегарники –
размещены в приспособленных помещениях.

7. Пригородное хозяйство восстановлено.

Строится свинарник (новое здание).

Торговые помещения Продснаба размещены в приспособленных помещениях.

Из складских помещений Продснаба восстановлены: помещение центрального склада – база и овощехранилище, второе овощехранилище не восстановлено.

5. Номенклатура и количество выпускаемой продукции по сравнению с довоенной в абсолютных цифрах и в %¹¹

На 1.IV.1947 г. номенклатура выпуска продукции осталась та же, что и до войны: руда ртутная и выплавка ртути металлической.

В апреле месяце было выпущено ртути 12,2 тонн, что составляет к довоенному выпуску 40,6%.

6. Состав трудящихся

Качественный состав рабочих по основной деятельности на 1.V.1947 г.

Всего	1018 человек, из них
женщин	367 чел.
мужчин	397 чел.
ВОХР	56 чел

инженеров	56
техников	21
практиков	55
служащих	69
МОП	34

Итого 1018 чел.

В это число входят 91 чел. рабочих, которые по состоянию здоровья не могут дальше работать на горнодобывающей промышленности, так, например, работают больные:

по болезни	активным туберкулезом	27 чел.
	селикоз I, II	19
	— " — II	9

— " — I	18
активный селикотуберкулез	3
селикоз II и III	2
компенсированный селико-туберкулез	10
— " — туберкулез	3
ИТОГО	91 чел.

Необходимо отметить, что положение с раб. силой на Комбинате крайне тяжелое и является основным тормозом в восстановлении Комбината.

Качество имеющейся рабочей силы весьма низкое, что видно из вышеприведенного. Из-за отсутствия необходимого количества рабсилы в отделе капстроительства не восстанавливаются такие объекты, как обогатительная фабрика, которая в будущем будет определять уровень программы по Комбинату. Восстановительные работы по шахте производятся весьма медленно и причина этому острый недостаток рабочей силы.

В целом по Комбинату для основной деятельности, так и для рабочих ОКС'а не достает 700 человек рабочих.

7. Техническая оснащенность предприятия на 1.IV.1947 г.

А. Основные производственные цеха.

I. Горные цеха: шахта №2-бис, Чегарники и старательский сектор.

Проходка горных выработок и добыча руды на шахтах ведется только при помощи механического бурения шпуров с промывкой скважин водой. Ручного бурения на шахтах нет.

Уборка горной массы в проходческих забоях производится собственным весом на 23% и ручным способом на 77%.

Подземная доставка в очистных забоях – только собственным весом. Подземная откатка горной массы: электровозная на 6% (два аккумуляторных электровоза на шахте были установлены 20.III.47 г., этим и объясняется низкий процент электровозной откатки), конная 50,4% и ручная 43,6%.

Поверхностная откатка горной массы: механическим способом 82,7%, ручным способом 17,3%.

На своем оснащении шахты имеют:

- а) установленных компрессоров общей мощностью 140 м³/м.
- б) перфораторов для бурения шпуров ручных 75 шт., колонковых 5 шт. и телескопических 13 шт.
- в) электровозов аккумуляторных – 2 шт.
- г) электрических под'емных установок – 3 шт.

д) центробежных насосов общей производительностью 820 куб. мрт. в час.

е) вентиляторов общей производительностью 3000 куб. м. воздуха в минуту.

ж) погрузочных машин типа Эймо 4 шт.

з) мотовозов для поверхностной откатки фирмы “Плимут” – 2.

и) вагонеток разных типов для подвесной откатки 37 шт.

к) вагонеток для поверхностной откатки типа “Думпкар” емкостью 8 тонн – 2 шт.

В старательских артелях из 10 шурфов, выдающих на поверхность руду, 5 шурфов оборудованы электрическими под`емными лебедками. Выдача на поверхность руды из других шурфов производится с помощью воротков вручную. Из 8 артелей, 4 самых крупных артели имеют механическое бурение шурфов.

II. Металлургический завод.

Добытая в шахтах и старательскими артелями руда поступает в обработку непосредственно на завод, минуя операцию обогащения, так как на 1.IV.1947 г. обогатительная фабрика восстановлена не была, и может быть восстановлена не ранее 1948 г.

Перерабатывающие руду мощности завода следующие:

1. Цех обжиговых печей Гульда на суточную производительность 140 тонн руды. Однако из-за некоторых монтажных недоделок по печи №2 и недостаточного освоения технологического процесса на этой печи, суточная производительность цеха по обжигу руды в марте месяце составила 116,4 тонны.

2. Цех печей Фишера, на суточную производительность по обжигу 15 тонн сырья.

Б. Подсобные цеха.

Из подсобных цехов, работающих в настоящее время, следует отметить следующие:

а) Центральная электромеханическая мастерская.

Станочный парк мастерской состоит из: токарных станков 5 шт., сверлильных 2 шт., продольно-строгального 1 шт. и шепинг 1 шт.

В кузнице работает пневматический молот мощностью 75 кгp. При мастерской имеется литейная, с вагранкой об`емом 0,5 тн.

б) Бурозаправочная и мастерская по ремонту перфораторов.

Оборудование: бурозаправочный станок – 1, нефтяное горно – 1 шт., токарных станков 3 шт.

в) цеховые понизительные подстанции (Центральная понизительная п/станция 35/3 кв еще не восстановлена).

г) автотранспорт.

Автопарк Комбината по состоянию на 1.IV.1947 г. состоит из следующих марок машин:

Марки машин	Грузоподъемность	Всего машин по балансу	В т.ч. на ходу
1. ГАЗ-АА	1,5	4	4
2. ЗИС-5	3,0	8	4
3. Додж	3,0	2	1
4. Форд	1,5	2	2
5. Студебеккер	2,5	3	3
6. Шевролет	2,0	2	—
7. Штеер	2,0	1	—
8. Виллис	—	1	—
ИТОГО		24	14

Большое количество разных марок машин и отсутствие запчастей к ним ставят работу автотранспорта в исключительно трудные условия. Поэтому коэффициент использования машин очень низок.

д) Шахта Угольная.

Назначение шахты – обеспечивать углем производственные и бытовые потребности Комбината. Однако, ручная добыча угля, слабое оснащение шахты механизмами, очень маленькое сечение ствола шахты – определяет добычу угля в 400-500 тн/месяц, что в зимний период является для Комбината недостаточным и последний вынужден приобретать дополнительный уголь на стороне.

е) Химлаборатория.

При Комбинате, для анализов руды, поступающей на завод, проб ГРО, огарков завода на содержание ртути, имеется лаборатория, расположенная на территории завода.

В 1947 г. приступили к организации исследовательской лаборатории Комбината. В настоящее время проводим исследовательские работы по определению оптимальных условий флотации руд.

8. Рентабельность по Ртутному Комбинату по годам в т. руб.

	1943	1944	1945	1946	За I, II, III, IV 1947 г.
Прибыли					
1. От реализации продуктов, услуг и материалов	24	7540	8463	3602	1561
2. По операциям с тарой	22	—	49	—	—
3. От эксплуатации ж.к.х.	35	—	—	—	—
4. От перечисленной в доходы кредитной задолженности	—	—	1	12	—
Итого прибыли	151	7540	8514	3614	1561
Убытки					
1. Прошлого года	1062	—	—	—	—
2. От потерь и расходов, связанных с военными действиями	112	307	—	—	—
3. По операциям с тарой	—	8	—	9	—
4. От списания безнадежных долгов	—	3	4	18	—
5. От эксплуатации ж.к.х.	—	46	9	148	65
Итого убытков	1174	364	13	175	65
Чистый результат					
прибыль	—	7176	8501	3439	1496
убытков	1023	—	—	—	—
По плану прибыль	—	5500	9954	9900	1347

Пояснения к таблице:

- 1943 г. Убыток сложился по операциям довоенного периода (по данным Главка) и списан в отчете за 1943 г.
- 1944 г. Перевыполнение плана по накоплениям получено за счет выполнения плана по валовой продукции на 116,3% и снижения коммерческой себестоимости продукции. Задано увеличение себестоимости к 1943 г. – 14%, на самом деле себестоимость получена к 43 г. – 4%
- 1945 г. Недовыполнение плана накопления произошло за счет выполнения валовой продукции на 81%, хотя фактически себестоимость получена +4,6% к 1944 г., вместо запланированных +18,7%

- 1946 г. Значительное недовыполнение плана накопления получено вследствие выполнения плана по валовой продукции всего лишь на 66,1% и значительного удорожания себестоимости продукции, а именно: задано увеличение к 1945 г. +10,9%, фактически себестоимость выразилась к 45 г. +46,1%
- I, II, III, IV
1947 г. Перевыполнение плана накоплений получено вследствие выполнения валовой продукции на 113,6% и снижения коммерческой себестоимости продукции. Задано снижения к 1946 г. 0,8%, фактически получено 5,5%

9. Характеристика жилищно-бытового хозяйства

Вместе с восстановленными 11 146 кв. мтр. Комбинат располагает на I.IV.1947 г. жилплощадью в количестве 20 764 кв. мтр., из которых занято: под квартиры 16 679 кв. м., под общежития 626 кв. м., под культбытовые и служебные учреждения 3459 кв. м.

По своему техническому состоянию жилплощадь распределяется:

- а) подлежащая списанию по ветхости 1102 кв. м.
 - б) требующая кап. ремонта 6500 кв. м.
 - в) требующая текущего ремонта 13 162 кв. м.
- В т.ч. восстановления центрального отопления 3341 кв. м.

Необходимо отметить, что занятая трестом "Горловскуголь" жилплощадь в количестве около 4000 кв. м. лишает Комбинат возможности в приемке новой рабочей силы. При остром недостатке рабсилы это является одним из лимитирующих факторов дальнейшего восстановления и развития Комбината.

Кроме того, поселок шахты Чегарники, общей площадью 1102 кв. метров подлежит списанию по ветхости, и жильцы его подлежат переселению. Подлежат и переселению 10 семей, проживающих в доме, расположенном на территории Ртутного завода, так как использование этого дома в дальнейшем под жилье запрещено Госсанинспекцией.

Таким образом, освобождение 4000 кв. м. жилплощади, занятой трестом "Горловскуголь", является для Комбината одной из актуальнейших задач. [...]

Директор Никитовского
Ртутного Комбината

(В. ЛЫСЕНКО)

Джерело:

Держархів Донецької області, ф. Р-4023, оп. 1, спр. 5, арк. 13-30.
Машинописна копія.

Примітки:

¹ В документі, імовірно при копіюванні, зрізано нижні рядки на двох аркушах (13-му та 14-му).

² Милонафт – технічна суміш натрієвих солей нафтових кислот, побічний продукт очистки нафтових дистилатів. Зараз використовується в основному як додаток до бетонних сумішей, раніше застосовувався як миючий засіб та емульгатор.

³ Шепінг (застаріле, від англ. "to shape" - формувати) - поперечно-стругальний станок.

⁴ Мотовоз – невеликий автономний маневровий локомотив з бензиновим або дизельним двигуном обмеженої потужності. Комбінат до війни використовував мотовози виробництва Харківського тракторного заводу.

⁵ Флотация – спосіб збагачення руд шляхом розділення часток з різним ступенем змочуваності.

⁶ Стіл Вільфлея (концентраційний вібруючий стіл) – пристрій для безперервного збагачення руди шляхом розділення мінералів у струмені води на похилій вібруючій поверхні.

⁷ Цифри вписано від руки.

⁸ Помилка в документі. Правильно – 0,5 тон.

⁹ Число вписано від руки.

¹⁰ Главвольфрам – Головне управління вольфрамової, молібденової та твердосплавної промисловості Наркомату (з 1946 – Міністерства) кольорової металургії СРСР. Діяло в 1943-1957 рр.

¹¹ Пункт 4-й у документі відсутній.

154. Огляд роботи військових трибуналів військ МВС Українського округу по справах про порушення указу від 26 грудня 1941 р. за II квартал 1947 р. на виконання наказу МЮ СРСР №026, липень 1947 р.

СЕКРЕТНО

І. ДВИЖЕНИЕ ДЕЛ

В производстве Военных Трибуналов областей Украинского округа во II-м квартале находилось всего – 3091 дело по указу от 26 декабря 1941 г.

Из них во II-м квартале рассмотрено – 2950 дел и осталось не рассмотренных на III-й квартал 1947 г. по всем Трибуналам – 141 дело.

[...]

III. СОСТАВ ОСУЖДЕННЫХ

[...] Из общего числа 519 осужденных ВТ В/МВД Сталинской области, во II-м квартале 1947 года осуждено дезертиров с предприятий, расположенных на территории этой области – 450 человек, а 59 человек дезертировали из предприятий Ворошиловградской и других областей.

450 осужденных дезертиров по предприятиям Сталинской области распределяются следующим образом:

I. КОМБИНАТ "СТАЛИНУГОЛЬ"

а)	Трест	"Сталинуголь"	–	8	чел.
б)	""	"Рутченковуголь"	–	10	""
в)	""	"Куйбышевуголь"	–	26	""
г)	""	"Буденовуголь"	–	26	""
д)	""	"Красногвардейскуголь"	–	21	""
е)	""	"Макеевуголь"	–	29	""
ж)	""	"Советскуголь"	–	5	""
з)	""	"Зуевантрацит"	–	6	""
и)	""	"Чистяковантрацит"	–	26	""
к)	""	"Снежнянантрацит"	–	13	""
л)	""	"Сталиншахтовосстановление"	–	13	""
м)	""	"Сталинжилстрой"	–	2	""
			–	205	чел.

Причем количество осужденных по отдельным шахтам указанных трестов колеблется в пределах от 1 до 8 человек.

II. КОМБИНАТ "АРТЕМУГОЛЬ"

а)	Трест	"Горловскуголь"	–	30	чел.
б)	""	"Калининуголь"	–	12	""
в)	""	"Дзержинскуголь"	–	10	""
г)	""	"Орджоникидзеуголь"	–	17	""
д)	""	"Красноармейскуголь"	–	15	""
е)	""	"Горловскшахтовосстановление"	–	3	""
ж)	""	"Артемшахтовосстановление"	–	2	""
з)	""	"Артемжилстрой"	–	3	""
			–	92	чел.

Количество осужденных по отдельным шахтам указанных трестов колеблется в пределах от 1 до 5 человек, но исключение представляет шахта №4-5 треста "Горловскуголь", на которой осуждено 15 дезертиров.

Итого по угольной промышленности Сталинской области осуждено – 297 человек, а по металлургической промышленности области осуждено – 163 человека. [...]

Из сопоставления числа дезертиров угольной промышленности Сталинской области во II-м квартале 1947 года, которое составляет 11.767 человек, с числом осужденных – 297 человек, явствует, что работа по задержанию и привлечению их к уголовной ответственности поставлена плохо, т.к. осужденные составляют только 2,5% к общему числу дезертировавших. [...]

IV. ПРИЧИНЫ ДЕЗЕРТИРСТВА

Из анализа дел, прошедших через кассационную инстанцию ВТ В/МВД Украинского Округа и материалов, представленных Военными Трибуналами областей видно, что основными причинами дезертирства являлись:

а) Недостаточная устойчивость контингента, взятого на работу в угольную и военную промышленность, как например: освобожденных из заключения и переданных на производство, которые чувствуют себя временными рабочими и занимают первое место по дезертирству.

Репатриированных, мобилизованных во время войны, завербованной молодежи, а отчасти и окончивших ФЗО, взятых из сельских местностей, которые не свыклись с работой на производстве или не овладели в достаточной степени техникой производства и потому стремятся возвратиться к семьям в село.

б) Невнимательное отношение хозяйственников и профорганизаций предприятий к молодым рабочим, пришедшим на производство, в том числе и прибывшим из школ ФЗО и РУ, в части создания для них благоприятных условий работы (питание, жилище и культурная работа), а также использование окончивших ФЗО и РУ не по полученной ими квалификации.

в) Недостаточная политико-воспитательная работа среди молодых кадров рабочих угольной и оборонной промышленности.

г) Слабая работа милиции и органов прокуратуры по розыску и задержанию дезертиров, создающая в массе молодых рабочих впечатление безнаказанности дезертирства.

То обстоятельство, что из числа 11.767 человек, дезертировавших из угольной промышленности Сталинской области во II-м квартале 1947 года – осуждено за тот же квартал – 297 человек,

а по Ворошиловградской области – из 8.694 дезертиров – осуждено только – 273 дезертира угольной промышленности, вполне подтверждает слабую работу по розыску дезертиров. [...]

VIII. ПРОФИЛАКТИЧЕСКАЯ РАБОТА

Военными Трибуналами областей Украинского Округа во II-м квартале 1947 года было проведено 290 открытых процессов по Указу от 26/ХІІ-1941 г. (против 94 процессов в I кварт.) с общим числом присутствующих на них в 55.950 человек. [...]

Из указанного числа открытых процессов – ВТ Сталинской области провел:

<u>По комбинату "СТАЛИНУГОЛЬ"</u>				
В	Тресте	"Сталинуголь"	– 4	процесса
	""	"Рутченковуголь"	– 2	""
	""	"Куйбышевуголь"	– 4	""
	""	"Буденовуголь"	– 10	процессов
	""	"Красногвардейскуголь"	– 11	""
	""	"Макеевуголь"	– 26	""
	""	"Снежнянтрацит"	– 11	""
	""	"Чистяковантрацит"	– 14	""

<u>По комбинату "АРТЕМУГОЛЬ"</u>				
В	Тресте	"Горловскуголь"	– 11	процессов
	""	"Калининуголь"	– 1	процесс
	""	"Орджоникидзеуголь"	– 8	процессов
	""	"Дзержинскуголь"	– 5	""
	""	"Красноармейскуголь"	– 5	""
		а кроме того, на заводах и других об'ектах проведено	– 40	""

[...]

п.п. ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ВОЕННОГО ТРИБУНАЛА

В/МВД УКРАИНСКОГО ОКРУГА –

ПОЛКОВНИК ЮСТИЦИИ (СЫТЕНКО)

Верно: Нач. Секретариата ВТ В/МВД У.О.

майор юстиции (підпис) (ГРИНБЕРГ)

Джерело:

ЦДАГО України, ф. 1, арк. 194, 200-202, 205-206, 216, 219.

Машинописна копія.

**155. Довідка про результати перевірки виконання
постанови ЦК КП(б)У та Ради Міністрів УРСР №646
від 30 квітня 1947 р. та ЦК КП(б)У № ПБ 127/12,
від 17 травня 1947 р. – 22 липня 1947 р.**

№211с
Секретно
Екз. №1

СЕКРЕТАРЮ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА
КП(б)У

товарищу КАГАНОВИЧУ Л.М.

В соответствии с Вашим указанием бригадой ЦК КП(б)У, под моим руководством, с привлечением работников Министерства Госконтроля УССР, специалистов угольщиков Донецкого угольного и Донецкого индустриального институтов, а также актива Сталинского обкома КП(б)У произведена проверка сигналов о неудовлетворительной организации труда и плохих бытовых условиях рабочих угольных шахт Сталинской области.

Центральный Комитет КП(б)У и Совет Министров по этим вопросам приняли развернутые решения, в которых вскрыты крупные недостатки и руководителям советских, партийных и хозяйственных организаций Донбасса даны практические указания о наведении порядка (Постановление Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У №646 от 30.IV.1947 года “О мерах по наведению порядка в деле снабжения рабочих угольной и металлургической промышленности Донбасса продовольственными и промышленными товарами” и постановление ЦК КП(б)У № ПБ 127/12 от 17 мая 1947 года “Об обеспечении досрочного выполнения плана добычи угля 1947 года, обязательств, взятых в письме товарищу СТАЛИНУ угольной промышленностью Донбасса – Сталинской и Ворошиловградской областей”).

В основу работы бригады был положен контроль исполнения указанных постановлений Сталинским обкомом КП(б)У и Исполкомом Облсовета депутатов трудящихся, горкома и райкома КП(б)У, руководителями угольных комбинатов, трестов и шахтоуправлений.

Докладываю о результатах проверки:

Основным недостатком, порождающим неудовлетворительное состояние бытовых условий рабочих Донбасса, и наличие жалоб рабочих, является результатом отсутствия проверки исполнения партийными и хозяйственными руководителями Донбасса директивных указаний ЦК КП(б)У и Совета Министров УССР, а также своих принятых решений. [...]

В целом постановление Сталинского Обкома КП(б)У и Исполкома Облсовета от 29.V.1947 г. в части реализации постановления Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У не плохое, однако Обком КП(б)У и Исполком Облсовета самоуспокоились, поручив работу по выполнению указанного постановления райсоветам, горкомам и райкомам КП(б)У, не организовав контроля за их работой.

В результате отсутствия контроля исполнения со стороны Обкома КП(б)У и Облсполкома, отдельные райсоветы, горкомы и райкомы КП(б)У, не придав должного значения своевременному выполнению указанного постановления, на своих заседаниях обсуждали вопрос о реализации его с опозданием до 2-х месяцев.

Так, например, Горловский Горком КП(б)У (т. ОСИПЕНКО) это постановление заслушал на заседании бюро только 19 июня 1947 г., а в Никитовский РК КП(б)У постановление Горловского Горкома КП(б)У поступило лишь 27 июня 1947 года. [...]

Районные комитеты КП(б)У также не установили контроля исполнения за реализацией постановления Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У в первичных партийных организациях промышленных предприятий и шахт. [...]

Парторг ЦК ВКП(б) шахты “Кочегарка” т. НЕРОЗИН на поставленный ему вопрос, почему парторганизация не занимается вопросами материально-бытового обслуживания рабочих и не проводит среди рабочих культурно-массовой работы, - ответил: “главное у нас добыча угля”.

В результате, большинство начальников ОРСов, заведующих магазинами, заведующих столовыми не отчитывались перед собраниями рабочих (шахта №17/17-бис треста “Рутченковуголь”, шахты “Чулковка” и №9 “Капитальная” треста “Буденновуголь”, шахта “София” треста “Макеевуголь”), а на шахте №4/5 треста “Горловскуголь” рабочее собрание с отчетом начальника ОРСа было проведено при участии бригады ЦК КП(б)У.

Рабочий контроль за работой столовых и магазинов не налажен. Даже на тех шахтах, где рабочий контроль и организован, он существует формально и фактически не работает. [...]

Начальники комбинатов “Сталинуголь” (т. ЗАЙЦЕВ) и “Артемуголь” (т. ДЕОРДИЕВ) и их заместители по рабочему снабжению т.т. ДУГЕЛЬНЫЙ и ФЕДИН не выполнили указаний ЦК КП(б)У и Совета Министров УССР от 30.IV.47 г. №646. На день проверки отсутствовал утвержденный план мероприятий по ликвидации выявленных ранее недочетов и только лишь в ходе проверки бригадой ЦК КП(б)У, в июле 1947 года, появились мероприятия, утвержденные начальниками УРСов.

Очевидно, и до сих пор существует понятие, что дело рабочего снабжения и быта является делом начальников УРСов и только. [...]

ПО ОБЩЕСТВЕННОМУ ПИТАНИЮ

Большинство столовых не отремонтировано, рационы питания отсутствуют. Рабочим недодают при изготовлении пищи положенных им норм продуктов. Калорийность приготовленных блюд ниже расчетной от 22 до 56,5%. При такой системе работы, питающихся в столовых продолжают обворовывать. [...]

На шахте №4/5 “Никитовка” в течение 2-х месяцев не выдавались талоны на холодные завтраки, а по состоянию на 8 июля 1947 г. еще не выдано рабочим ни одного талона на 2-е горячие блюда за июль 1947 года, при наличии неиспользованного лимита.

В шахте №3 “Кочегарка” систематически в течение 6 месяцев не выбирается установленный лимит талонов на дополнительные виды питания рабочих.

За январь-июль 1947 г. получено 142515 талонов при лимите 188075.

В столовых шахт №8 “Чулковка”, им. Калинина, №17/17-бис борщ готовят из верхнего капустного листа, непригодного для пищи.

В столовых шахт №№17/17-бис и 4/5 “Никитовка” овощи не промываются и не сортируются.

В столовой шахты №17/17-бис 27 кг. испорченного творога, по распоряжению инструктора-кулинара ОРСа УЛАНОВА использовано на приготовление борща для питания рабочих. В этой же столовой на ужин рыба отпускалась невымытой и манная каша с комками.

На шахте №4/5 “Никитовка” расчетная калорийность 3-х разового питания с хлебом по особо повышенной норме составляет 3300-3600, вместо 4500-5000 калорий, по повышенной норме калорийность питания составляет 3000 калорий вместо 3800. [...]

ОРСы не осуществляют контроль за работой столовых по вопросам ценообразования. В результате, в ряде столовых производится незаконный перебор денег за питание. [...]

В столовой шахты №4/5 “Никитовка” при отоваривании сухим пайком применялась наценка 22%, вместо 12%.

ОРСы не только не работали над вопросами удешевления питания, но и допускали удорожание пищи.

В столовой шахты №3 “Кочегарка”, поступивший горох калькулируется по 8 руб. за 1 кг., вместо действующей цены 5 рублей.

На этой же шахте стоимость дневного питания увеличивается из месяца в месяц и составила в апреле 1947 г. 18 руб. 70 коп., в мае – 19 руб. 16 коп. и в июне – 21 руб. 20 коп. [...]

ПО ТОРГОВОЙ СЕТИ

План развития и дислокации торговой сети ОРС^{ов} не разработан. Количество магазинов недостаточное, контингент прикрепленных чрезмерно велик и очереди в магазинах не ликвидированы.

Магазины №№ 2 и 18 при шахте “София” удалены от поселка на 1500 метров.

Магазин №23 при шахте №3 “Кочегарка”, специально оборудованный в поселке в январе 1947 г., закрыт в феврале и рабочие вынуждены ходить за получением хлеба 3-4 клм. Магазин №4 при этой же шахте не имеет торгового зала, покупатель получает товары через окно, не видя процесса взвешивания. [...]

Контроль за правильным использованием промышленных товаров не установлен. Имеют место случаи неправильного распределения и выдачи промтоваров. [...]

В магазины №№4 и 30 при шахте №3 “Кочегарка”, обслуживающих рабочих, в июне 1947 г. должно было быть завезено, в соответствии с прикрепленным контингентом и планом завоза промтоваров на сумму 93 тыс. руб., фактически завезено на 79 тыс. руб. и в то же время в магазин, обслуживающий работников треста, за этот же период завезено промтоваров на 65 тыс. руб., вместо предусмотренных планом завоза 56,0 тыс. рублей. [...]

Продавец магазина №10 ОРСа “Калининуголь” при отпуске покупателю 1950 гр. хлеба обвесила его на 170 гр., а при отпуске 9 кг. хлеба бригаде рабочих, фактически отпустила 8700 гр., обвесив их на 300 гр. [...]

БЫТОВОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ

На большинстве шахт отсутствуют пошивочные и сапожные мастерские. Существующие бытовые предприятия не имеют материалов для ремонта платья и обуви и не обеспечивают потребности рабочих.

Из-за отсутствия пошивочных материалов не работают мастерские при шахтах №2/7 “Лидиевка”, шахты №3 “Кочегарка”, шахты №9 “Капитальная”, шахты №17/17-бис и другие. [...]

ОРС треста “Горловскуголь” вместо расширения сети бытовых предприятий в 1947 году, ликвидировал 4 сапожных мастерских, а

пошивочную мастерскую переключил на выполнение заказов для техснаба, прекратив прием и выполнение индивидуальных заказов.

Начальники комбинатов “Сталинуголь” (т. ЗАЙЦЕВ) и “Артемуголь” (т. ДИОРДИЕВ), управляющие подчиненными им угольными трестами и начальники шахтоуправлений до сего времени практически не разрешили основных вопросов гигиены труда, совершенно не занимаются своевременным обеспечением рабочих качественной спецодеждой и спецобувью, не приняли мер к оборудованию при шахтах производственных бань, прачечных, самоустранились от разрешения вопроса о водоснабжении шахт и рабочих поселков и не организовали очистки рабочих поселков от твердых и жидких отходов и других нечистот, в результате чего инфекционные заболевания из месяца в месяц увеличиваются.

По данным горно-технической инспекции процент неудовлетворительных вентиляционных выработок по тресту “Сталинуголь” составляет 39,7%, по тресту “Рутченковуголь” 35,4%, на шахте №29 треста “Рутченковуголь” – 60% и на шахте №4/5 “Никитовка” треста “Горловскуголь” – 69% [...]

По большинству шахт рабочие не обеспечены спецодеждой. Выдаваемая рабочим спецодежда не отвечает установленным условиям. Вместо плотных брезентовых костюмов рабочим выдаются костюмы из легких хлопчатобумажных тканей и без уменьшения сроков их носки. Формально рабочие обеспечены спецодеждой на 100%, фактически же обеспеченность составляет только на 50-60%, учитывая ее некачественность.

На шахте №8 “Чулковка” рабочие, работающие на мокрых участках, прорезиненной спецодежды не получают совершенно.

Аналогично и по ряду других шахт: №4/5 “Никитовка”, №28 и другие.

Ремонт и стирка спецодежды по большинству проверенных шахт либо совсем не производится, либо производится частично, что способствует зашивлению.

Из 320 шахт комбинатов “Сталинуголь” и “Артемуголь” производственные бани имеются только на 164 шахтах.

Особенно плохо обстоит дело с банями, обслуживающими женщин. Из 164 бань женские отделения имеются только в 30 банях.

Комнаты гигиены женщин имеются только на двух шахтах.

Как правило, бани не отвечают техническим требованиям, как по своему устройству и содержанию, так и по пропускной способности.

Водоснабжение шахт крайне неудовлетворительное. Из-за недостатка водопроводной питьевой воды рабочие вынуждены пить

шахтную воду, либо покупать на рынках и платить за стакан чистой воды 20 копеек.

На большинстве шахт питьевая вода подается всего в течение 3-4 часов в сутки и в основном в ночное время.

Рабочие, работающие на подземных работах, обеспечены флягами на 7-10%.

Антисанитарное состояние рабочих поселков, неразрешение основных вопросов гигиены труда, отсутствие нормальных жилищных условий рабочих угольщиков, несоблюдение гигиенических правил содержания предприятий общественного питания и допущение снабжения рабочих недоброкачественными продуктами привело к резкому увеличению инфекционных заболеваний, а в ряде шахт и промышленных предприятий – к массовым отравлениям рабочих.

Дворы и улицы большинства рабочих поселков захламлены и завалены мусором, канализация отсутствует, выгребные ямы уборных переполнены и окружены нечистотами.

Вывозка нечистот не производится из-за отсутствия необходимого количества ассенизационного обоза. Нечистоты переливаются в выкопанные вблизи уборных ямы, присыпаются тонким слоем земли и являются очагами различного рода инфекций.

При сопоставлении данных об инфекционных заболеваниях прошлого года с данными 1947 года установлено увеличение инфекционных заболеваний.

По дизентерии – в марте 1946 года было зарегистрировано 25 случаев, в апреле – 43 и в мае – 65 случаев. В 1947 году в марте зарегистрировано 150 случаев, в апреле – 236 и в мае 337 случаев.

По сыпному тифу количество зарегистрированных случаев за этот период также возросло. [...]

Госпитализация инфекционных больных производится не в полной мере и несвоевременно.

Только по городу Сталино на 1 июня 1947 г. из 452 больных не было госпитализировано 31 человек.

Облздравотдел, в соответствии с утвержденным планом, в 1947 году должен был развернуть, дополнительно к имеющимся, 250 коек для госпитализации инфекционных больных, фактически развернуто по городу Сталино только 40 коек, гор. Горловка из 150 коек не развернуто ни одной.

Организация скорой медицинской помощи на шахтах поставлена крайне неудовлетворительно. Руководители комбината “Сталинуголь”, полученные 35 автомашин специальным назначением, исключительно для обслуживания рабочих по оказанию им скорой медицинской помощи, – распределили эти автомашины по

подчиненным им трестам и оставили из них 3 автомашины для хозяйственного обслуживания комбината.

Управляющие трестами, по примеру своих руководителей, используют полученные автомашины также для перевозки пассажиров, а инфекционные больные доставляются в больницы, в отдельных случаях, трамваем, что, в свою очередь, способствует распространению инфекционных заболеваний.

На шахте “София” карета скорой помощи для перевозки больных в бессознательном состоянии прибыла к больному только через 3 часа после ее вызова.

На шахте №4/5 “Никитовка” рабочего с ущемленной грыжей доставили в больницу лишь через 2 часа после вызова кареты скорой помощи. [...]

ПО ЖИЛИЩНОМУ СТРОИТЕЛЬСТВУ

[...] Должностные лица комбината “Сталинуголь”, которые непосредственно несут персональную ответственность за выполнение планов по индивидуальному строительству, вместо того, чтобы всемерно содействовать индивидуальным застройщикам, занялись строительством собственных домов, приобрели незаконным путем строительные материалы, использовали рабочую силу, транспорт, предназначенные для восстановления предприятий, жилищного фонда и культурно-бытовых учреждений.

Начальник комбината “Сталинуголь” ЗАЙЦЕВ Н.А. выстроил в 1946-47 году в гор. Горловка в 50 клм. от своего постоянного местожительства кирпичный дом, жилой площадью 152 кв. м. с кирпичными надворными постройками, стоимостью по государственным ценам 85 тыс. рублей. [...]

Аналогичные случаи имеются и по комбинату “Артемуголь”, главный инженер комбината “Артемуголь” ОСТРОВСКИЙ С.М. построил кирпичный дом - 130 кв. м. с кирпичными надворными постройками, стоимостью 60 тыс. рублей.

Заместитель начальника комбината “Артемуголь” БЕЛОГЛАЗОВ Г.Я., главный бухгалтер этого же комбината ТИМОШКИН П.К., заместитель начальника техснаба ПАНЧЕНКО А.Я., главный механик ЖУРАВЛЕВ М.П. и другие построили и строят кирпичные дома площадью от 80 до 100 кв. м., стоимостью в 55-65 тыс. рублей по государственным ценам. Указанные лица кредитов для строительства в банках не получили.

Начальники комбинатов “Сталинуголь” (г. ЗАЙЦЕВ) и “Артемуголь” (г. ДЕОРДИЕВ), управляющие угольными трестами и начальники шахтоуправлений не перестроили организации труда и

заработной платы в соответствии с необходимостью дальнейшего наращивания мощностей и увеличения добычи угля.

Общие показатели работы комбинатов “Сталинуголь” и “Артемуголь” свидетельствуют о наличии серьезных недостатков и грубых нарушений в области организации труда и зарплаты на шахтах Сталинской области. [...]

Количество рабочих (в основном вновь прибывших), не выполняющих норм выработки по комбинату “Артемуголь” составляет также до 40% к общему количеству сдельщиков. В том числе не выполняющих норм забойщиков – 25-28%, навалоотбойщиков – 60,5%, проходчиков – 48,2% и лесогонов – 35,9% к количеству рабочих данной профессии.

Состояние горных выработок неудовлетворительное, вследствие чего линия забоев на большинстве шахт отстает от намеченных по плану, что создает ненормальные условия работы, снижающие производительность труда и заработок рабочих.

При выполнении плана добычи угля комбинатом “Артемуголь” в I квартале 1947 года на 87,5% - подготовительные работы по прохождению горных выработок выполнены лишь на 74%, в апреле с.г. соответственно: 99,1% и 79,8% и в мае – 97,9% и 82,6%.

Линия забоев по состоянию на 1.VI.1947 г. имела отставание на шахтах данного комбината на 3846 метров. Общая протяженность неудовлетворительных горных выработок в целом по шахтам комбината “Артемуголь” составляет 76877 метров или 24% и вентиляционных выработок с неудовлетворительным состоянием 39,1%.

Откаточные и вентиляционные штреки крайне отстают, что не обеспечивает нормальной работы в лавах.

Из-за неподготовленности вруба, отсутствия необходимого количества порожняка, отсутствия путевых устройств, аварийности механизмов, недостатка леса в лавах, отсутствия разминок и разбросанность по шахтам приводили и приводят к систематическим простоям лав, составляющим до 40% рабочего времени.

Расстановка рабочей силы – как основной элемент организации выполнения плана – не производится.

На шахтах имеется лишь формальная разверстка планов по труду по участкам, как правило, не увязанных с техническими условиями работ и не оказывающих никакого действительного влияния на использование рабочей силы. [...]

На шахте №4/5 “Никитовка” при укомплектованности штатом рабочих в целом, штат забойщиков не укомплектован на 29,7%, а на подготовительных работах по новому прохождению – на 40%,

вследствие чего план подготовительных работ выполнен был на 49,2%, а при таком положении шахта не была обеспечена необходимым фронтом очистной линии забоя, рабочие норм не выполняли, заработки рабочих низки, план угледобычи также не выполняется. Имея в резерве вспомогательных рабочих, шахта с момента запуска (декабрь 1944 года) систематического ремонта и поддержания выработок не производила, специальных ремонтных бригад для этой цели не было создано, что привело к эксплуатации шахты с грубейшими нарушениями правил охраны труда и техники безопасности. В результате, за I полугодие 1947 года на шахте произошло 42 крупных аварии с горными выработками, что вызвало простой рабочих на различных участках в количестве 1964 часа, с потерей добычи 11305 тонн.

Шахта №19/20 с мая 1947 года была переведена на непрерывку, однако расстановка рабочих в связи с этим не сделана и в разверстке, спущенной участкам, изменение фронта работ не было учтено. [...]

Повременная оплата, частые переброски рабочих с одной работы на другую, вследствие плохой организации рабочего места и необеспечении фронта работ, приводит к невыполнению норм выработки, снижению производительности труда, и, естественно, к снижению заработка этих рабочих.

Особенно низки заработки вновь принятых и обученных рабочих. На шахте №4/5 “Никитовка” было подготовлено 48 человек забойщиков и эти забойщики, вследствие несоздания им необходимых условий, имели заработок 480-600 рублей в месяц, из них 11 человек из-за низкого заработка бросили работу и ушли из шахты.

Забойщики ШАКДЕРВАН и ЦАМЫКО заработали в месяц по 480 руб. каждый, в связи с тем, что перебрасывались с одной работы на другую 18 раз в течение месяца. [...]

На ряде шахт установлено несоответствие уровня зарплаты у рабочих ведущих профессий.

Так, на шахте №3 “Кочегарка” заработок уборщика породы составил в месяц 791 руб., лесогона – 862 руб., а заработок рабочих на поверхности – териконщиков¹ – 1291 руб., лесодоставщиков – 1200 руб. и рабочих ремонтного отдела – 1210 руб.; у подземных слесарей механизации заработок в месяц 661 руб., слесарей по шахте – 850 руб., а на поверхности заработок слесарей равен 1035 руб. Аналогичное положение имеет место и на ряде других шахт.

Такое несоответствие уровня зарплаты по отдельным профессиям рабочих является следствием необеспеченности рабочего места и плохого состояния технического нормирования на шахтах.

Безответственная система расчета с рабочими, при которой созданы условия для приписок объемов работ, обчетов рабочих, несвоевременной выплаты зарплаты, пропуска выходов и пр. характерны для всех шахт.

На шахте №4/5 “Никитовка” и №3 “Кочегарка” насыпщикам не платят прогрессивки, хотя таковая им полагается.

В нарушение постановления СНК СССР №17783-р от 1.IX.1944 года о снижении норм выработки для женщин на 30% и увеличении расценок на 43% на ряде шахт при выполнении работ зарплаток женщин уравнивается с заработком мужчин даже при выполнении одинакового объема работ.

На шахте №1 “Кочегарка” при прохождении новых выработок женщинам нормы не снижаются, хотя это предусмотрено законом, вследствие чего механически снижается их заработок.

На шахте №3 “Кочегарка” десятник НОВИКОВ на участке №27 30 июня 1947 года не имея на то никаких оснований, женщинам выписал меньшие объемы выполненных работ чем мужчинам, в то время как женщины работали с мужчинами в одной и той же бригаде и выполняли одинаковую работу.

При использовании рабочих не по специальности, начальник участка шахты №3 “Кочегарка” 27 июня 1947 года записал 28 лесогонам объемы работ, которые ими фактически не производились, в связи с тем, что они имели из-за осадки лавы на этом участке простой.

Заработная плата рабочих снижается также вследствие неправильной и несвоевременной браковки работ.

На шахте им. Калинина, вместо проведения ежедневной браковки работ, по трем выработкам браковка работ произведена лишь в конце месяца и заработок рабочим был снижен на 50%, на шахте “София” в бригаде ШЕПЕЛЕВОЙ, работающей на уборке породы, в конце месяца сняли 35% заработка за недоброкачественное сечение вентиляционного штрека, а работа крепильщика, ответственного за сечение штрека не забракована. [...]

Начальник комбината “Артемуголь” (г. ДЕОРДИЕВ) своим приказом №260-а от 23.VI.1947 г. ввел на всех шахтах скрытую форму штрафов рабочих – за несдачу табельного выездного и опускного жетонов оплата за проработанный день не производится.

На шахте №3 “Кочегарка” за то, что рабочие не опустили рабочих номеров в контрольный ящик в июне месяце не уплачено за 92 упряжки в сумме 2608 руб. 76 коп., в то время как работа этими рабочими в эти дни фактически производилась.

На шахте №4/5 “Никитовка” в июне 1947 года за несдачу этих же жетонов лишено упряжек 112 человек.

Распределение заработной платы между членами бригады производится не по звеньям, а поровну, по количеству выходов, что установлено в шахтах №9 "Капитальная" и №1,3 “Кочегарка”.

Расценки на всех проверенных шахтах не вывешены и большая часть рабочих и, особенно вновь прибывшие, этих расценок не знает. Методов расчетов по заработной плате рабочие также не знают. Заработок рабочих на большинстве шахт ежедневно не вывешивается. [...]

Недостаточная массовая политико-воспитательная работа, неудовлетворительная организация труда и, как результат этого невыполнение норм и низкий уровень заработной платы большого числа рабочих, плохие жилищно-бытовые условия, неудовлетворительная работа предприятий торговли и общественного питания отрицательно влияют на закрепление рабочих на шахтах Донбасса.

Так как контингент кадровых рабочих по ряду шахт составляет всего от 25 до 55% общего количества рабочих, то закрепление новых рабочих на шахтах в значительной мере влияет на выполнение заданных планов угледобычи.

В то же время текучесть рабочей силы на шахтах Донбасса очень велика.

За время с 1 января по 1 июня 1947 года по трестам комбината "Сталинуголь", "Макеевуголь", "Буденновуголь" и "Рутченковуголь" прибыло рабочих 13009 человек и убыло 9996 человек, в том числе самовольно ушло 4263 человека и убыло с разрешения администрации 1645 человек.

По отдельным шахтам текучесть рабочей силы значительно выше. Так, на шахте им. Кагановича треста "Макеевуголь" среднемесячная текучесть рабочих за I полугодие 1947 года составляла 13,4%, по шахте №4/5 треста "Горловскуголь" – 11,6%, по шахте им. Калинина треста "Калининуголь" – 11,1% к среднемесячному списочному составу.

Наибольший процент ушедших составляют новые рабочие, в основном по контингентам вольнонаемных, ФЗО, вербованных и репатриированных, которые ранее не работали в угольных предприятиях и для закрепления которых на шахтах требовалось уделить особое внимание руководителям участков и шахт в отношении освоения вновь прибывшими основных профессий и создания им нормальных производственных и жилищно-бытовых условий.

Так, из самовольно ушедших в течение I полугодия 1947 г. по шахте №4/5 треста "Горловскуголь" 990 человек рабочих, вольнонаемные составляли 558 человек или 56%, репатриированные – 145 или 14,6% и расконвоированные – 103 или 10%.

По шахте им. Калинина треста "Калининуголь" самовольно ушло в течение I полугодия 971 человек, в том числе – репатриированных 233 или 24%. вербованных – 194 или 20%, вольнонаемных – 196 или 20% и окончивших школы ФЗО – 89 человек или 9%.

На шахте №1/3 "Кочегарка" треста "Горловскуголь" самовольно ушло с 1 января по 1 июня 1947 г. 585 человек, в том числе вольнонаемных 540 человек или 92%.

Большая часть выбывших рабочих относится к "прочим подземным" и "поверхностным" категориям рабочих и при том низко оплачиваемых, которые из общего числа выбывших составляют 73%.

Проект постановления и справку прилагаю.

РУКОВОДИТЕЛЬ БРИГАДЫ ЦК КП(б)У –
ЗАМ. МИНИСТРА ГОСКОНТРОЛЯ УССР
(И. ШАПИРО)

(підпис)

21.VII-47 г.

№14 нп

Приложение

СПРАВКА

Выводы бригады ЦК КП(б)У по вопросу организации труда и заработной платы в угольной промышленности, сделанные выборочным порядком по шахтам комбинатов трестов "Сталинуголь" и "Артемуголь" в июле 1947 года по проверке исполнения постановления ЦК КП(б)У № ПБ 127/12 от 17 мая 1947 года.

Для проверки и анализа материалов по разделу "Организация труда и зарплаты" на шахтах, бригадой ЦК КП(б)У были привлечены крупные специалисты угольной промышленности, как, например, профессор Донецкого индустриального института – зав. кафедрой организации производства и экономики промышленности ГЕРЧИКОВ С.С., доцент этой же кафедры ОЛИФИРЕНКО Л.З., доцент кафедры "Разработка пластовых месторождений" того же института ЛИТКОВИЧ С.М., начальник бюро организации труда и производства Донецкого научно-исследовательского угольного института СТЕПАНОВ М.Г., зам. начальника горного бюро этого института ЦУКЕРМАН Д.Л. и ряд других.

Общие показатели работы комбинатов "Сталинуголь" и "Артемуголь" свидетельствуют о наличии серьезных недостатков и грубых нарушений в области организации труда и зарплаты на шахтах Сталинской области. [...]

ВЫПОЛНЕНИЕ НОРМ ВЫРАБОТКИ

Причины невыполнения норм выработки навалотбойщиками² по всем обследованным шахтам почти однообразны: неподготовленность и плохая организация рабочих мест, аварии и неполадки в работе механизмов, простой лав из-за плохого снабжения порожняком, простой лав из-за плохого снабжения лесом вообще и, в частности, из-за доставки нестандартного леса; перебои в подаче воздуха, плохое состояние горных выработок и вследствие этого – плохая работа транспорта; недоброкачественный инструмент, использование рабочих не по их квалификации и недостаточная линия забоев на некоторых шахтах.

В результате тех или иных причин количество не выполняющих норм навалотбойщиков по шахтам в процентном выражении следующее: 2/7 "Лидиевка" за последние 5 месяцев – 31%, в том числе новые рабочие, не выполняющие норм – 19%, шахта №29 – 41%, 17/17-бис – 50,8% (в мае снизилась до 18%), шахта им. Кагановича – 19,6%, шахта "София" – 46%, имени Калинина – 7,7% и 4/5 "Никитовка" – 34%.

Количество бутчиков³, не выполняющих норм выработки следующее: на шахте 2/7 "Лидиевка" – 54%, №29 – 43%, 17/17-бис – 80,8%, им. Кагановича – 32,5%, и шахте "София" – 32,7%.

По шахте им. Кагановича 90% состава рабочих Бутчиков новоприбывшие и в числе их 80% женщин, на шахте 2/7 "Лидиевка" Бутчиками работают неквалифицированные военнопленные, а на остальных шахтах на эту работу посылают исключительно новоприбывших, которые вследствие своей неквалифицированности, норм не выполняют.

Проходчики по новому прохождению также не выполняют норм выработки. Так, по шахте 2/7 "Лидиевка" количество не выполняющих нормы составляет 39%, шахте №29 – 32%, №17/17-бис – 40%, имени Кагановича – 69%, №4/5 "Никитовка" – 60% и № "Капитальная" – 54%.

Причины невыполнения норм: частая переброска рабочих с одного места на другое, необеспеченность порожняком и недостаточное опережение штреков, а также плохая организация труда. На шахте №3 "Кочегарка" при прохождении квершлага с 29 на 33 участок в забое работал один рабочий на отбойном молотке, а двое

других сидели в ожидании сменить работающих, в результате все три забойщика не выполняют норм.

На некоторых работах при составлении норм неправильно учтен состав рабочих: так, в северном и южном квершлага этой же шахты не учтена откатка породы.

На шахте 2/7 "Лидиевка" плохо налажена вентиляция, после отпалки шпуров долго не проветривается забой и проходчики ожидают возможности продолжать работу.

На шахте 4/5 "Никитовка" отсутствуют тупики и стрелки, что резко уменьшает непрерывность погрузки породы при прохождении выработок.

На всех перечисленных шахтах слабо обеспечивается доставка крепежного леса.

Количество не выполняющих норм крепильщиков по ремонту в процентах следующее: на шахте №2/7 "Лидиевка" – 34%, №29 – 29%, №17/17-бис – 32%, 4/5 "Никитовка" – 11% и шахте им. Калинина – 13,5%. Причины невыполнения норм те же, что и у проходчиков: переброска с одной работы на другую, необеспеченность лесом для креплений и порожняком для погрузки породы.

Количество не выполняющих норм лесогонов следующее: по шахте №2/7 "Лидиевка" – 53%, №29 – 54%, 17/17-бис – 27,8%, имени Кагановича – 73%, шахте "София" – 29% и 4/5 "Никитовка" – 42,3%.

Так, по шахте им. Калинина причины невыполнения норм следующие: откаточные штреки неудовлетворительны на 51,2% и вентиляционные штреки на 62,5%, верхний штрек участка №9 пласта "Соленый" на протяжении 100 метров имеет сечение 1,5 кв. метра вместо 4 кв. метров, на этом участке нет рельсового пути, крепежный лес доставляется волоком. Большинство верхних штреков (вентиляционных) перевалены, вследствие этого лес вынуждены доставлять в лавы снизу вверх.

Аналогичное положение и по другим шахтам.

По категории "прочих подземных" по некоторым профессиям наблюдается невыполнение норм выработки по причине неправильного составления их. Так, по шахте №3 "Кочегарка" норма у насыпщиков и откатчиков по ряду участков выше плана – норма 44 тн., а сменный план – меньше (участки №29, 36 и 19). [...]

ЗАРАБОТНАЯ ПЛАТА

[...]

III. НАРУШЕНИЕ СУЩЕСТВУЮЩИХ ЗАКОНОВ ОБ ОПЛАТЕ И НЕПРАВИЛЬНАЯ ОПЛАТА РАБОТ

Имеется большое количество нарушений в начислении зарплаты рабочим. Нарушения заключаются в следующем:

1. На ряде шахт крутого падения вагонщикам при погрузке из люков (насыпщикам) не платят прогрессивной оплаты, хотя таковая им полагается. Такое нарушение имеет место почти на всех крупных шахтах "Горловскугля" (№3 "Кочегарка", 4/5 "Никитовка" и др.).

2. Уравнивается заработок женщин, работающих на тяжелых работах (уборщики породы, лесогоны) с заработком мужчин. Так, на шахте №3 "Кочегарка" путем записи различных об'емов работ – мужчинам выписывают на 25-30% больший об'ем работы (десятник КОВАЛЕВ – участок №27) при работе в бригаде и выполнении одинакового об'ема работ; иногда женщинам просто оплачивают по обычным расценкам (десятники Зубченко, Баралов). На шахте №1 "Кочегарка" и на большинстве шахт треста "Артемшахтовосстановление" при прохождении и восстановлении выработки женщинам нормы не снижаются, хотя это предусмотрено законом.

3. Зачастую оплату производят не согласно закону, а по усмотрению начальника или нормировщика, например, на шахте №3 "Кочегарка" 27 июня 47 г на 27 участке произошла "осадка лавы" и 28 человек лесогонов со ставкой 25 руб. 54 коп. каждый не могли работать по своей специальности и им записали выдуманный об'ем работ: за подрывку пути 50 метров по 3 руб. 02 коп., за срывку 60 метров рельс по 37 коп. и всего 175 руб. 20 коп. Заработок рабочего составил 8 руб. 13 коп., в действительности рабочие выполняли разные работы, срывали рельсы, доставляли лес от ствола, работали с коногоном и часть времени простояли из-за того, что их негде было использовать на этом участке.

4. Неправильная оплата рабочих, используемых на работах низшей квалификации. По шахте №3 "Кочегарка" при использовании уборщиков породы и лесогонов на подкатке и насыпке оплату их производили из расчета ставки вагонщиков, т.е. 21 руб. 94 коп. вместо 25 руб. 54 коп., даже при выполнении нормы вагонщиков. Такое же явление имеет место и на шахте №1 "Кочегарка". В качестве примера можно указать на наряд от 6 июля с.г., по которому трем рабочим (Коджибаш, Мингенкова) со ставками в 25 руб. 54 коп. оплатили за отборку леса из штабеля и доставку его до ствола из расчета ставки чернорабочего 47 руб. 90 коп., т.е. по 14 руб. 65 коп. каждому, хотя они

перевыполнили нормы и должны были получить оплату по своему тарифу.

Указанный метод расчета широко практикуется, как на восстанавливаемых шахтах, так и на эксплуатируемых. [...]

На части восстанавливаемых шахт прогрессивную оплату вообще не начисляют. Так, на шахте №1 "Кочегарка" за март не начислили прогрессивки рабочему Русакову, который за 26 выходов заработал по прогрессивке 1058 руб.

Аналогичное положение имеется в оплате прогрессивки у ряда рабочих данной шахты (Тарасова, Степанова, Юрченко и др.), которым прогрессивка в апреле и июне месяцах не была начислена. [...]

9. Пропуск упряжек. По небрежности десятников пропускаются упряжки рабочих. Так, по шахте №4/5 "Никитовка" бригадой "Минзападугля" было выявлено, что 71 человек рабочих, отмеченных вышедшими на работу номерной, - оплата по рапортам не была произведена. В расчетных ведомостях часто встречаются пропуски смен, причины которых своевременно не выясняются, рабочих обсчитывают и обчеты не выясняются до тех пор, пока сами рабочие не добьются документа от надзора.

IV. РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ЗАРАБОТКА МЕЖДУ ЧЛЕНАМИ БРИГАДЫ

1. Нарушение правильности распределения заработка между членами бригады против существующих правил имеется в части заработка женщин в бригадах лесогонов на шахте №3 "Кочегарка", в бригадах проходчиков – шахта №1 "Кочегарка". Последние являются общим для всех шахт треста "Артемшахтовосстановление".

2. Существующая система распределения заработка между членами проходческих бригад является несовершенной и вызывает недовольство части рабочих (проходчики шахты №1 "Кочегарка"). Члены бригады, работающие в разные смены (сменные звенья) различно работали (лучшие и худшие), а заработок распределяется между всеми членами бригады одинаково. Следует изменить порядок распределения заработка, введя учет по сменам, с тем чтобы об'ем работы в каждой смене учитывался человеко-упряжками по выполненному об'ему работы и весь заработок делился по звеньям пропорционально человеко-упряжкам, а внутри звена пропорционально ставкам и количеству выходов. [...]

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАБОЧИХ ВЕДУЩИХ ПРОФЕССИЙ НА ПОСТОРОННИХ РАБОТАХ

В результате несвоевременной подготовки и плохого обслуживания рабочего места, частых аварий с горными выработками и механизмами, а также отсутствие достаточной увязки между отдельными процессами работы – на шахтах Донбасса укоренилась порочная практика – использование рабочих ведущих профессий на посторонних работах.

Такая практика приносит большой ущерб, как предприятию так и самому рабочему, используемому не по специальности: ухудшается состояние трудовой дисциплины, понижается производительность труда, уменьшается заработок рабочих, вследствие чего установленные государством производственные планы не всегда выполняются, а материально-бытовое положение рабочих ухудшается, что создает текучесть рабочей силы.

Несмотря на всю очевидность вредности использования рабочих ведущих профессий на посторонних работах, это явление весьма устойчиво и, в среднем, по комбинату Сталинуголь процент использования рабочих не по специальности доходит до 20, в том числе рабочих по эксплуатации до 8%, машинистов врубовых машин до 14%, навалотбойщиков – 17-20%, забойщиков вручную – 10-16%, забойщиков на отбойных молотках – 39%, крепильщиков в лавах – 8-11%, переносчиков конвейеров – 13-16% и т.д.

Аналогичное положение и по шахтам комбината Артемуголь. Так, по шахте №4-5 Никитовка за март-апрель и май месяцы с.г. рабочими по эксплуатации (сдельщиками) отработано на посторонних работах – 22.800 выходов или 14,7%, в том числе рабочими по забою 11,8%, насыпщиками и вагонщиками – 21% и т.д.

Конкретными причинами большого процента использования рабочих на посторонних работах по этой шахте являются следующие:

1. Большое количество завалов горных выработок. За 1 полугодие с.г. учтено 42 крупных завала, по этим причинам отдельные забои и участки простояли, в целом, 964 часа, а потеря добычи угля составила 11.305 тонн. Были случаи, когда на этой шахте по причинам завалов участки простаивали по 200-300 и более часов. Так, например, 13/V. с.г. произошел завал лавы пласта "Соленый" горизонт 150/270, участок простоял 432 часа, 3/IV. с.г. из-за завала лавы пласта "Куцый" участок простоял 288 часов. В период остановок лав все рабочие, как правило, используются на посторонних работах.

2. Часты случаи, когда из-за необеспеченности участка крепежным лесом рабочие ведущих профессий посылаются на лесной склад для заготовки леса, по той же шахте 4-5 Никитовка 1/VII с.г. 9 крепильщиков работали на лесном складе, 28 июня 1947 года

5 крепильщиков, а с 15 апреля с.г. по 1 мая с.г. на лесной склад ежедневно посылалось от 2 до 30 человек с разных подземных участков. [...]

4. Частые переброски рабочих с одного места на другое и использование их на посторонних работах дезорганизуют работу бригад и снижают заработок рабочих. Так, забойщик Гордеев на участке "Пугачевка-Восток" шахты №4/5 "Никитовка" отработал в марте 26 выходов, и них 4 выхода на посторонних работах. Если бы Гордеев работал все время на своей работе он бы заработал 2.066 рублей, фактически же он заработал 1783 рубля. За последние 3 месяца на этой шахте установлено до 60 случаев перебросок ведущих профессий рабочих. [...]

ПОЛОЖЕНИЕ НОВЫХ РАБОЧИХ

Новые рабочие в основном работают в подсобных профессиях на подготовительных, ремонтных работах и частично очистных работах. В производственной обстановке они, естественно, ориентируются хуже кадровых рабочих, поэтому плохие производственные условия оказывают, в первую голову, влияние на снижение заработка новых рабочих. Невысокие заработки у значительной части новых рабочих в основном и объясняются отсутствием нормальных производственных уловий на рабочих местах: не подается достаточное количество порожняка для отгрузки угля и породы, не доставляется своевременно и в нужных количествах крепежный лес, несвоевременно и неточно сообщаются технические условия работы, профессионально-техническое обучение рабочих недостаточное.

На ряде крупных механизированных шахт отсутствует диспетчерская служба управления производственным процессом, что создает неувязки в процессах, простои в работе и, следовательно, ведет к снижению заработка рабочих, прежде всего новых рабочих. Отсутствие диспетчерской службы на шахте "Кочегарка" с суточной добычей угля 1100 тн., шахте им. Калинина – 1750 тн. и шахта №4-5 "Никитовка" – 1270 тн.

На шахте №4-5 "Никитовка" 13.V.47 г. в первую смену на участке "Соленый-запад" – горизонт - 270 была послана на уборку породы новая работница т. Чернышова. Из 8 час. она проработала всего 5 час., а остальное время не работала из-за неподачи порожняка и неподготовленности рельсовых путей в забое штрека.

На некоторых шахтах сильно запущены горные выработки, что ухудшает условия доставки крепежного леса, вентиляцию рабочих мест, тормозит транспортировку добываемого в рабочих местах угля.

Все это в результате снижает выработку и уровень заработка рабочих вообще и в особенности – новых рабочих.

По состоянию на 1.VII.47 г. на шахте им. Калинина вентиляционные и откаточные штреки неудовлетворительны на 62,8 и 51,7%. на шахте 4-5 "Никитовка" на 61% и 18,8%.

На шахте №4-5 "Никитовка" хронометражные данные и анализ выполнения норм показали, что только из-за запущенности горных выработок шахтные электровозы простаивают около 13% всего рабочего времени и 70-80% машинистов электровозов не выполняют установленных им норм выработки. Это влечет за собой плохую подачу леса и порожняка под уголь и породу и из-за этого, за период январь-май не выполнили свои нормы выработки и имели низкий заработок 60-70% рабочих подготовительных работ и 90% рабочих ремонтных работ.

На шахте "Кочегарка" с 30 июня по 3 июля 1947 г. вентиляционный штрек участка №27 был завален и 28 чел. лесогонов, в основном новых рабочих, гнали крепежный лес в лаву на 170 мтр. вверх под углом 60%. вместо обычной доставки леса вниз по лаве и вынуждены были проводить на работе в шахте вместо обычных 8 час. – 11-12 часов, не получив при этом дополнительной оплаты.

На ряде шахт не вывешиваются для сведений рабочих нормы и расценки на типовые работы работающим по месячному замеру, в начале месяца не выдаются наряды с описанием технических условий и расценок на заданные работы; приемка и браковка работы у работающих по месячному замеру производится не в течение всего м-ца, а один раз в конце месяца. Все это лишает рабочих возможности во время исправлять брак и получать большой заработок. От незнания технических условий и несвоевременной браковки работы больше других страдают новые рабочие. Такое положение несоблюдения технических условий работы и расценок имеет место на шахте им. Калинина, шахте "Кочегарка", шахте №4/5 "Никитовка" и в шахтоуправлении "София". На шахте им. Калинина нач. участка восстановительных работ т. ШЕСТАКОВ допустил в мае проведение тремя бригадами, работавшими от месячного замера, бракованных работ до конца месяца. В конце месяца, когда маркшейдер шахты не принял от тов. Шестакова бракованной работы, Шестаков забраковал работу всем трем бригадам, причем в бригаде Виноградова оплата за месячный объем работы была снижена на 50%. [...]

На некоторых шахтах техническое обучение рабочих поставлено неудовлетворительно.

На шахте им. Калинина учебный пункт не имеет макетов систем разработки и прохождения горных выработок. Обучение рабочих

производят два техника, а инженеры шахты в обучении рабочих почти не участвуют.

На первое полугодие на этой шахте 185 чел. новых рабочих или 18% не прошли обязательного предварительного технического обучения.

На шахте "Кочегарка" не прошли предварительного технического обучения 321 чел. или 37% новых рабочих. На шахте №29 план индивидуального бригадного обучения рабочих по квалификации выполнен по навалотбойщикам на 80%, по проходчикам на 40%, по крепильщикам на 87%. На шахте "София" учебный пункт не оборудован наглядными пособиями. а инструкторам за обучение новых рабочих не оплачивают.

РУКОВОДИТЕЛЬ БРИГАДЫ ЦК КП(б)У –
ЗАМ. МИНИСТРА ГОСУДАРСТВЕННОГО
КОНТРОЛЯ УССР (віднос) (И. ШАПИРО)

Джерело:

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4587, арк. 56-80, 87-110.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ Териконник – наземний робітник, що обслуговує обладнання з відкати породи на терикон.

² Наваловідбійник – підземний робітник, що займався вивантаженням вугілля з уступів на горизонтальних пластах.

³ Бутчик – підземний робітник, що забезпечував засипку породи.

**156. Довідка про розміщення ув'язнених на
підприємствах вугільної промисловості УРСР,
13 серпня 1947 р.**

СЕКРЕТНО

СПРАВКА

О РАЗМЕЩЕНИИ ЗАКЛЮЧЕННЫХ В КОНТРАГЕНТСКИХ
ПОДРАЗДЕЛЕНИЯХ УИТЛК¹ МВД УКРАИНСКОЙ ССР

По состоянию на 10 августа – 47 г. [...]

7. МИНИСТЕРСТВО УГОЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЗАПАДНЫХ РАЙОНОВ СССР

1. Трест "ГОРЛОВСКУГОЛЬ" Сталинск. обл. – 409 чел.
 2. Хацапетовское рудоуправление – " – 485 – " –
 3. Трест "Дзержинскуголь" – " – 1459 – " –
 4. Шахта "Комсомолец" – " – 624 – " –
 5. – " – имени Шверника – " – 350 – " –
 6. – " – Новобутовка – " – 500 – " –
 7. – " – "ГИГАНТ" – " – 805 – " –
 8. – " – 4/5 Никитовка – " – 130 – " –
 9. – " – "ДЗЕРЖИНКА" – " – 600 – " –
 10. – " – имени Дзержинского Ворошиловгр. обл - 1061– " –
 11. – " – "Сталина" – " – 654 – " –
 12. – " – "Альберт" – " – 1375 – " –
- ИТОГО – 8452

[...]

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ ИТЛК МВД
УКРАИНСКОЙ ССР

"13" августа 1947 г. (*нідпис*) (ЗДУНИС)
г. Киев

Джерело:

ЦДАГО України, ф. 1, оп.23, спр. 4587, арк. 176-181.
Машинопис. Оригінал.

Примітки:

¹ УИТЛК – Управління виправно-трудоувих таборів та колоній.

157. Повідомлення газети "Социалистический Донбасс" про хід судового процесу над німецькими військовослужбовцями, що під час окупації скоїли злочини на території Донбасу, 28 жовтня 1947 р.

[...] Вечернее заседание 27 октября.

На вечернем заседании продолжался допрос подсудимого Густава Цандера. Как установлено на предварительном следствии, обер-лейтенант Цандер в период 1941-1944 гг. лично допросил и заключил в концлагери свыше 1000 советских военнопленных. Более 250 человек из них умерло от голода и издевательств.

Член фашистской партии с 1937 года, Густав Цандер был ярким врагом советского народа. Возглавляя разведывательный отдел 257-й

германской дивизии, действовавшей на территории Сталинской области, он создавал карательные отряды. В районе города Славянска цандеровские отряды арестовали более 200 мирных жителей и половину из них расстреляли.

В октябре 1941 года он арестовал в городе Барвенково одного гражданина, избил его, а затем с помощью майора Вайнерт повесил на воротах церкви.

О преступлениях Цандера рассказал вызванный в суд свидетель С.Х. Фисак. Он был арестован в марте 1942 года и вместе с группой колхозников выведен на расстрел. Свидетелю Фисаку удалось чудом спастись и перебраться к партизанам.

Гитлеровское командование по заслугам оценило "деятельность" Цандера на оккупированной территории Донбасса. Ему были пожалованы железные кресты первой и второй степени.

По ходатайству прокурора Семашко на вечернем заседании был продемонстрирован фильм о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков на территории Донбасса.

Допрошенный вслед за этим подсудимый Генрих Лукас, бывший офицер контрразведки 378-го лагеря для советских военнопленных в гор. Горловке, под давлением неопровержимых улик, вынужден признать факты массового уничтожения солдат и офицеров Советской Армии.

(ОблРАТАУ)

Джерело:

Судебный процесс о зверствах немецко-фашистских захватчиков на территории Донбасса // Социалистический Донбасс. – 1947. – 28 окт.

158. Економічна довідка Калінінського району, 15 травня 1948 р.

исх. №0214

Сов. секретно

1. Количество населения в районе – 47867 человек (по райсовету).

Кроме того: Румянцевский поссовет – 8967 человек.

Кондратьевский поссовет – 7650 человек.

2. Количество пахотной земли в районе – 5289 га, сенокоса – 93 га, под выпасом – 1190 га.

Кроме того: Румянцевский поссовет – 135 га.

Кондратьевский поссовет – 195 га.

3. Количество поссоветов – 2: Румянцевский, Кондратьевский.
4. Количество колхозов в районе – 2: колхоз им. Петровского,
3-й решающий год пятилетки. Количество совхозов – 2: совхоз
им. Калинина, Красный Профинтерн.

5. Промышленность союзного значения:

а) число предприятий – 15.

б) количество работающих в них:

1. Трест “Калининуголь” (угольных шахт 6)	12515 чел.
2. Азотнотуковый завод	2666
3. Коксохимический завод	1971
4. Завод №64	817
5. Завод №21	376
6. Рудоремонтный завод	664
7. Хлебокомбинат №2	160
8. Трест “Горловскпромстрой”	703
9. Строительство Ново-Кондратьевка	835
10. Строительство шахты им. Сталина	280

11. Предприятия республиканской и местной промышленности –
в районе не имеется.

ИТОГО по району 21000 человек

в) основная продукция:

1. Рудоремонтный завод – оборудование и материалы для угольной промышленности. Выпуск валовой продукции за 1-й квартал 1948 года (в тысячах рублей): план 2 200 000 руб., факт выполнения 2 380 000 руб., или 104%. План капиталовложения в 1948 году – 2 200 000 рублей.

2. Трест Калиниуголь – добыча коксующихся углей. Выпуск валовой продукции за 1-й квартал 1948 года (в тысячах рублей): план 5 784 000 руб., фактическое выполнение 5 776 000 руб., или 99,9%. План капиталовложения – 61 000 000 руб.

3. Машиностроительный завод №21 – буровое оборудование. Выполнение валовой продукции за 1-й квартал 1948 года составляет 1 302 000 руб. Плановые капиталовложения по заводу на 1948 год утверждены в сумме 3 000 000 руб.

4. Завод №64 Министерства Сельскохозяйственного машиностроения. Основная продукция: альфа-нафталинин, сернатр, сурик искусственный, холодильники. Валовая продукция в неизменных ценах к 1926-27 гг. за 1-й квартал 1948 года при плане 3 636 800 рублей, составляет – 525 300 руб., или 14,5%. План капиталовложений на 1948 год – 4 050 000 рублей, за 1-й квартал 700 000 руб., фактически 113 000 руб., или 15,2%.

5. Коксохимический завод: основная продукция – кокс и другие химические продукты. Валовая продукция в неизменных ценах к 1926-27 гг. за 1-й квартал 1948 года при плане 4 000 000 рублей составляет 4 354 000 руб., или 108,8%, план капиталовложений на 1948 год – 23 000 000 руб. На 4 месяца 1948 года 7 000 000 руб., фактически выполнено 4 366 000 руб.

6. Ново-Горловский хлебокомбинат №2. Основная продукция – хлебопечение. Выпущено валовой продукции в 1-м квартале 1948 года на 11 754 600 руб. План капиталовложений на 1948 год – 284 900 руб.

7. Строительство Ново-Кондратьевка. План капиталовложений на 1948 год – 16 300 000 руб.

8. Трест “Горловскпромстрой” – осуществляет восстановление и строительство промышленных объектов для Горловского коксохимического и азотно-тукового заводов, а также ведет жилищное строительство для указанных заводов. Кроме этого, осуществляет промышленное и жилищное строительство для собственных нужд треста.

Выполнено на 1-й квартал 1948 года строительно-ремонтных работ по постройкам, находящимся в Калининском районе, по ценам 1945 года: по генподряду – 8 150 000 р., в т.ч. силами треста – 3 348 000 р., выпуск валовой продукции комбината производственных материалов за 1-й квартал 1948 года в неизменных ценах 1926-27 гг. выражается в сумме 351 000 рублей.

План освоения капиталовложений на 1948 год выражается в сумме: генподряд – план 40 000 000, в том числе силами треста – 15 340 000 рублей.

9. Азотно-туковый завод – основная продукция: аммиак, амвода, азотная кислота, амселитра, кислород, серная кислота.

Выпуск валовой продукции за 1-й квартал 1948 года при плане 4 800 000 руб. фактически составляет 5 264 000 руб., план капиталовложения 1948 года составляет 9 300 000 руб.

10. Горловское монтажное управление: производит монтаж технологического оборудования и технологических трубопроводов. Выполнено работ в 1-м квартале 1948 года на сумму 1 954 000 руб., ассигновано на строительство собственной производственной базы на 1948 год 250 000 руб.

СЕКРЕТАРЬ КАЛИНИСКОГО РК КП(б)У (*підпис*) Н. ДМИТРИЕВ

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. 232, оп. 4, спр. 8, арк. 24-26.
Машинопис. Оригінал.

159. Основні показники роботи за 1940 р. та у

Периоды	Добыча		% к 1940 году	% вып-я годового плана	% мех. добычи	Линия забоев на конец года		Средне-месяч. подвиг. очистн. действ. линии забоев
	Общая	Средне-суточная				общая	действ.	
1940 год	3 285 801	9 076	100,0	99,3	100,0	11 728	9 498	26,4
1944 ""	444 667	1 215	13,5	119,0	45,3	3 730	3 730	20,3
1945 ""	1 805 251	4 007	44,0	85,3	84,2	6 216	6 100	21,7
1946 ""	1 805 393	4 975	54,9	100,2	91,8	7 688	7 209	21,6
1947 ""	1 745 328	4 808	53,2	82,9	95,9	8 378	7 631	19,9
1948 ""	2 202 628	6 095	67,1	102,2	99,6	9 267	7 678	22,9
1949 ""		7 506						

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-4301, оп. 1 дод., спр. 1, арк. 78.

160. Основні техніко-економічні показники роботи

№		Фактически		
		1940	1944	1945
1.	Общая добыча в тыс. тонн	3030,1	516,5	898,4
2.	Рост добычи к 1940 г., %	100,0	-86,5	-76,6
3.	Добыча коксующихся углей в т. тонн	?	323,8	545,4
4.	Средне-суточная добыча, тонн	10610	1415	2494
5. [...]	Процент добычи мелких шахт	—	30,9	72,1
11.	Количество шахт (самост. единиц)	7	6	6

Начальник техотдела треста
Начальник планового отдела
Глав. бухгалтера

(нідпис) Дуэль
(нідпис) Летичевская И.О.
(нідпис) Гайцлин

1944-1947 рр по тресту "Горлівсьвугілля", 1949 р.

Сем угля с 1 п.м. действ. линии забоев в тонн.	Средне- списочный штат		Средне-месячн. произв. трудоуш.		Кол-во трудоуш. на 1000 тн. ср. сут. добычи		Прохождение основных подготовительных работ	Прожд. основн. выработок за 1000 тн. общей добычи	Себестоимость
	трудоуш.	в т.ч. забойщ. и учеников	трудоуш.	забойщ. и учеников	трудоуш.	забойщ. и учеников			
1,00	10 782	1 555	25,4	176,1	1 190	171	34 874	10,2	3 316
0,73	2 555	360	14,0	99,6	2 103	296	9 994	22,5	11 452
0,81	7 994	1 201	15,1	100,0	1 995	300	16 897	11,7	9 775
0,77	10 108	1 632	14,9	92,1	2 032	328	20 738	11,6	9 209
0,67	9 875	1 577	14,5	91,2	2 054	328	17 452	10,0	10 958
0,69	10 420	1 621	17,5	112,6	1 710	266	25 541	11,6	102,92
									115,01

Примітки:

Два останні рядки таблиці додано від руки.

тресту "Калінінвугілля" у 1940-1949 рр., 1950 р.

Фактично			1949	
1946	1947	1948	план	факт
1419,5	1872,9	2233,1	2686,1	2686,5
-63,9	-51,2	-41,8	-29,8	-29,8
1230,0	1590,3	1999,4	2550,1	2558,2
3911	5160	6175	7503	7472
42,9	27,2	27,3	13,8	14,4
6	6	6	6	6

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-5337, оп. 1, спр. 176, арк. 1.

**161. Основні техніко-економічні показники
треста "Калінінвугілля"**

№		ім. Калініна		ім. Румянцева		ім. Підземгаз ¹	
		всього	в т.ч. по основн.	всього	в т.ч. по основн.	всього	в т.ч. по основн.
1	А. Общие данные Год вступления шахты в эксплоатацию						
	а) до войны	1893	1893	1932	1932	1929	1929
	б) после войны	1946	1946	1945	1945	—	1946
2	Проектная суточная мощность шахты						
	а) до войны	3400	3400	3300	3300	1500	1500
	б) после войны	3000	3000	3000	3000	1750	1500
13	Б. Техничко- экономические данные Общая годовая добыча в тн.						
	а) в 1940 г.	862500	862500	900347	900347	468880	468880
	б) в 1943 г.	8393	—	644	—	4363	—
	в) в 1944 г.	163029	43625	50347	—	111446	54622
	г) в 1945 г.	277074	126208	156161	53215	141503	70615
	д) в 1946 г.	529179	417173	347710	242793	165400	151770
	е) в 1947 г.	703036	596675	480456	480456	292899	252899
	ж) в 1948 г.	753926	753926	553553	553553	348798	348798

**по шахтоуправліннях та шахтах
за 1940-1949 рр.**

им. Сталина		Кондратьевка		Александр Запад		№8 старая	
всього	в т.ч. по основн.	всього	в т.ч. по основн.	всього	в т.ч. по основн.	всього	в т.ч. по основн.
1933	1933	1914	1914	1932	1932	1898	1898
—	1948	—	1949	—	—	—	—
2700	2700	1400	1400	840	840	700	700
3050	2700	3800	3500	350	—	—	—
655494	655494	473601	473601	270009	270009	235266	235266
16095	—	6652	—	53	—	—	—
106746	—	58313	—	26589	—	—	—
116445	—	110314	—	96910	—	—	—
86842	—	148231	—	142151	—	—	—
115617	34305	157368	—	163578	—	—	—
227183	141208	196715	—	152923	—	—	—

Джерело:

Держархів Донецької обл., ф. Р-5337, оп. 1, спр. 176, арк. 6-7.

Примітки:

¹ Помилка в тексті.

162. Опис відновлення шахти "Кочегарка" тресту "Горлівськвугілля" комбінату "Артемвугілля", 1950 р.

1. ДОВОЕННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХТЫ №1-3 КОЧЕГАРКА §1. ОБЩИЕ ДАННЫЕ

Шахта №1 Горловская была заложена в 1864 году и вступила в эксплуатацию в 1868 году. Последняя реконструкция шахты №1-3 Кочегарка была произведена в 1932 году, т.е. за 9 лет до начала Отечественной войны 1941 года.

После реконструкции шахты, в 1932 году, была установлена ее проектная мощность 3000 тонн/сутки.

Фактическая годовая добыча шахты за 1940 г. составила – 983788 тонн, а средне-суточная добыча – 3194 тонны при работе на прерывной неделе, в том числе по стволу №1 – 1874 тонны и по стволу №3 – 1320 тонн. [...]

2. ХАРАКТЕРИСТИКА РАЗРУШЕНИЙ ШАХТЫ §1 ХАРАКТЕРИСТИКА РАЗРУШЕНИЙ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА

Здания технологического комплекса на поверхности шахты как у ствола №1 так и у ствола №3 были в период оккупации почти полностью разрушены и представляли из себя груду развалин, за исключением некоторых отдельных вспомогательных зданий.

Так, копер шахты №1 высотой в 35 метров был взорван и упал на здание вспомогательного под'ема №1 бис ствола №1.

Надшахтное здание шахты №1, с каменным фундаментом и кирпичными стенами, также было взорвано, и как видно, при взрыве его приняла участие угольная пыль, так как верхнего этажа здания почти не осталось. Сохранились лишь частично стены 1-го этажа в 2-го этажа в части расположения под'емной машины №1, здание которой представляло одно целое с надшахтным зданием. Собственно же от части 2-х этажного надшахтного здания, где происходила разгрузка вагонеток – осталась одна бесформенная груда развалин. Из полного об'ема здания в 5800 м³ было разрушено 4700 м³ или 80%.

Здание под'емной машины №1 бис железобетонное было разрушено со стороны ствола №1 – взорвана торцевая стена и разрушена железобетонная крыша, упавшим копром №1 и взрывами. При об'еме здания 1300 м³ – разрушения составило 900 м³.

Сортировка с каменными фундаментами и стенами из железного фахверка¹, заполненного кирпичом, была разрушена частично. Так при

взрыве оборудования были нарушены стены и снята взрывной волной крыша. Процент разрушения этого здания определен в 50%.

Мойка сравнительно мало пострадала – была уничтожена частично крыша, перекрытия и оконные переплеты.

Односторонние загрузочные бункеры подорваны не были, за исключением галереи наклонного подающего транспортера, которая сгорела.

Надшахтное здание шахты №3 каменное, взрывом было также полностью уничтожено до фундаментов и представляло груду развалин.

Металлический копер - шатровый оккупантами был подорван, повален на землю, разрезан по частям и частично отгружен. Машинное здание ствола №3 было разрушено частично, нарушены оконные и дверные проемы, часть северо-восточной стены и крыша. Разрушение определено в 50%. Эстакады, передающие уголь от надшахтного здания №3 на башню, а оттуда на фабрику Бертлей, сожжены. Из 7 ячеек ж.д. погрузочного бункера были подорваны 2. Фабрика Бертлей² частично подорвана. Стены ее почти сохранились, крыша сожжена, внутреннее оборудование деформировано от пламени.

Соединяющие эстакады между шахтами №1 и №3, а также эстакады на терриконах, были сожжены полностью.

Копер шурфа №4 деревянный, высотой 13 метров и машинное здание фахверковое были сожжены. А здание вентилятора у этого шурфа каменное было взорвано полностью, до фундаментов.

Из других зданий производственного назначения – здание компрессоров объемом 2520 м³, железо-бетонное, полностью было взорвано с нарушением фундаментов, а от второго частично остались стены, а верхнее перекрытие было сожжено. Разрушение составило 80%.

Здание вентилятора ствола №2 было взорвано и сожжено, сохранилась лишь часть стен. Разрушение 70%.

Полностью были уничтожены – взорваны и сожжены здания конторы, нарядной, электроподстанций.

На здании котельной от взрыва котлов была сорвана крыша. Из всех поверхностных сооружений в сравнительно удовлетворительном состоянии осталось лишь здание ламповой, которое имело следующие повреждения: была разрушена часть крыши, выбиты окна, сняты двери и разрушены деревянные перегородки внутри здания; процент повреждения его определен в 40%.

Из общей кубатуры промышленных зданий 104185 м³ было разрушено 58670 м³, могло же быть восстановлено из всего прежнего объема лишь около 30000 м³.

§2. ОСНОВНЫЕ ДАННЫЕ О РАЗРУШЕНИЯХ ГОРНЫХ ВЫРАБОТОК

Разрушение стволов:

Ствол №1 – взорван на сопряжении с горизонтом 310 м. с южной стороны. Объем породных работ по раскреплению составляет 50 м³.

Шейка ствола заминирована, но не подорвана.

Схема расположения шпуров представлена на чертеже №...³

Ствол №2 – разрушению не подвергался, но состояние его было не удовлетворительное и требовался его капитальный ремонт, особенно у горизонта 235 метров, где необходимо было произвести раскрепление, а также разобрать завал.

Ствол №3 – шейка ствола была взорвана на глубину 6,5 метра. Металлическая армировка ствола частично нарушена. Необходимо было поставить новых 3 расстрела, забетонировать 14 расстрелов, заменить 2 пары проходчиков и забетонировать 75 м² подорванного сопряжения ствола с рудвором на гор. 310 метров.

Кроме этого, произвести частичный ремонт ствола – отошедшего бетона на глубине 70 метров от поверхности площадью примерно в 25 м².

В стволе взорван станок⁴ на глубине 385 метров. Оба ствола, как №1, так и №3 в своей нижней части захламлены нарушенным бетоном, породой и оборудованием, ствол №3 на уровне от гор. 470 м. до г. 375 м., а ствол №1 от горизонта 640 до гор. ... метров⁵.

Устье шурфа №4, расширенного под наклонный ствол сечением 8,82 м² на расстоянии 5 метров от поверхности было сожжено. [...]

§2. ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТОЯНИЯ СТАЦИОНАРНОГО ОБОРУДОВАНИЯ ШАХТЫ ПОСЛЕ РАЗРУШЕНИЯ

СОСТОЯНИЕ ПОД'ЕМОВ

ПОД'ЕМНАЯ МАШИНА №1 – Все основные детали паровой под'емной машины Кепе полностью разрушены взрывом, как оба цилиндра, парораспределение, бетонитная рама и шатуны. Шкив Кепе деформирован. Коренной вал по наружному осмотру поврежден не был. Разрушение составило 100%.

ПОД'ЕМНАЯ МАШИНА №2 – Разрушения машины аналогичны машине №1.

ПОД'ЕМНАЯ МАШИНА №3 – Подшипники коренного барабана взорваны. Большое зубчатое колесо редуктора тоже взорвано, левая чугунная бобина барабана подорвана (барабан клепанный), тяги

к задним тормозным колодкам разбиты, стойка техографа⁶ и ряд других деталей разбиты. Мотор постоянного тока мощностью 400 кв. напряжения 500 в. с 320 обор. в минуту увезен, также увезен умформер⁷, состоящий из мотора переменного тока 920 квт на напряжение 3000 в. с 960 обор/минуту и динамо-машина мощностью 785 квт на напряжение 500 в.

Фундамент около левого коренного подшипника был подорван, а около правого заминирован. Взорваны также рамы и фундамент под умформер.

Подъемная лебедка на шурфе №4 взорвана и разбита. разрушение составило 100%.

СОСТОЯНИЕ ВЕНТИЛЯТОРОВ

Вентилятор Ратто с диаметром колеса 5 метров на стволе №2 имел следующие повреждения: с левой стороны подшипник взорван, от взрыва согнут вал и повреждено несколько лопастей рабочего колеса.

У рабочего мотора вентилятора мощностью 550 квт. взорван внутри ротор. То же было сделано и с резервным мотором мощностью 750 квт.

Вентилятор Женест-Гершер с диаметром колеса 3 метра на стволе №2 имел следующие повреждения - от взрыва была разрушена крышка всосов и рабочее колесо полностью. Разрушения составило 100%.

Рабочий мотор мощностью 315 лошадиных сил был увезен.

Вентилятор Женест-Гершер с диаметром рабочего колеса 2,5 метра на стволе №3 имел следующие повреждения: взрывом разрушены коренные подшипники, кожух вентилятора и рабочее колесо. Остался не взорванным лишь диффузор. Для восстановления вентилятора был использован также вал. Мотор вентилятора был увезен.

Также был полностью уничтожен резервный вентилятор производительностью 1000 м³/м системы Женест-Гершер, установленный на шурфе №4.

СОСТОЯНИЕ КОМПРЕССОРОВ

Все установленные на шахте 5 компрессоров были полностью уничтожены взрывом. Механическая часть 2-х компрессоров производительностью по 50 м³/м и 2-х производительностью по 100 м³/м полностью разрушена. С 1-го компрессора Московского завода производительностью 100 м³/м остался невредимым цилиндр низкого давления и холодильник (ресивер).

Моторы компрессоров также разрушены и сгорели, но по состоянию их можно было восстановить 2 статора путем полной их

перемотки и 2 ротора; из этих частей могли полностью быть восстановлены 1 мотор мощностью 920 квт и 1 мотор мощностью 640 квт.

Для возбуждения мотора остался невредимым только 1 агрегат, состоящий из асинхронного двигателя и динамо постоянного тока.

СОСТОЯНИЕ ВОДООТЛИВНЫХ АГРЕГАТОВ

Насосные установки на горизонтах 640 и 750 метров до момента прекращения работ на шахте были в работе, а после снятия напряжения были на этих горизонтах затоплены.

Насосная установка на горизонте 310 метров также до прекращения подачи энергии на шахту была в работе.

После освобождения Донбасса – насосная установка на горизонте 310 метров была обследована (уровень воды в шахте был ниже этого горизонта) – оказалась не тронутой и после ревизии была использована для откачки шахты. Из двух водоотливных ставов⁸ с горизонта 310 метров до поверхности сохранились оба става, как по стволу №1, так и по стволу №3, за исключением последних звеньев у устья шахт.

СОСТОЯНИЕ КОТЛОВ

Из 14 ланкаширских котлов сохранились 5 котлов, которые летом 1941 года были остановлены на ремонт (разобрана облицовка).

Остальные котлы были подорваны: в 2 котлах были взорваны корпуса, днища и жаровые трубы, что привело их в полную негодность. В 3-х котлах были взорваны передние днища и ближайшие к ним звенья паровых труб – эти агрегаты использовались после капитального ремонта.

В 2-х котлах были взорваны ближайшие к топкам звенья жаровых труб. После замены этих звеньев могли быть восстановлены.

В 1 котле был пробит сухопарник, после заварки которого котел был использован.

1 котел из-за изношенности оказался негодным к работе.

В котле ШУХОВА была взорвана обмуровка и гарнитура.

В котельной сохранились два агрегата для дутья, один установленный и второй демонтированный, поршневые насосы для подачи воды, паропровод в котельной и водоочистительная установка.

Также не были взорваны 2 дымовых трубы.

СОСТОЯНИЕ ШАХТНОЙ ПОДСТАНЦИИ

От оборудования шахтной поверхностной подстанции осталось только лишь следующее оборудование:

Масляных выключателей ВМ-17	3 шт.
Масляных выключателей ВМГ	9 шт.
Трансальтеров ⁹	9 шт.

и некоторое мелкое оборудование.

Из трансформаторов в различных местах уцелели:

3 шт. типа ТМП – мощностью 75, 100 и 130 ква.

2 шт. типа ТМ – мощностью 75, 10 ква.

Остальное оборудование было частично увезено, а оставшееся взорвано.

Из 4 подводящих напряжение кабелей – 3 снято и увезено.

§5. ХАРАКТЕРИСТИКА РАЗРУШЕНИЙ ЖИЛПОСЕЛКА

За время оккупации было выведено из строя из 9 общежитий 7 и из 380 семейных домов 354.

Таким образом, из 31677 м² общего количества жилой площади по шахте сохранилось на момент освобождения Горловки только 2055 м².

Остальные дома или были сожжены, или разобраны немцами.

Из соцкульт. об'ектов были сожжены детские ясли, прачечная и изопункт. Здание столовой было взорвано.

Кроме этого, по г. Горловке были сожжены Дворец Культуры с зрительным залом, лекционными и спортивными залами, помещениями для кружков, а также детсадик, дом техники, клуб ИТР, библиотека, школы общим числом 10 и ряд других общественных зданий и стадион.

§6. МАТЕРИАЛЬНЫЕ УБЫТКИ, НАНЕСЕННЫЕ ШАХТЕ НЕМЕЦКО-ФАШИСТСКИМИ ЗАХВАТЧИКАМИ

По записям комиссии, определявшей ущерб, нанесенный шахте немецко-фашистскими захватчиками, подсчитано:

а) стоимость полностью уничтоженного имущества составляет 33274,2 тыс. рублей.

В том числе:

Технические сооружения	20094,2 т.р.
Здания хозяйственного назначения	1700,4
Здания жилые	3686,6
Здания культурно-бытового назначения	239,6
Оборудование и транспортные средства	4477,6
Прочие виды имущества	396,2
Готовая продукция	2670,6

б) размеры затрат, необходимых для восстановления частично поврежденных зданий, сооружений и оборудования подсчитаны в сумме 21287,7 тыс. рублей.

В том числе:

Технические сооружения	11339,5 т.р.
Здания хозяйственного назначения	4898,5
Жилых зданий	4131,2
Здания культурно-бытового назначения	760,3
Оборудования	163,8

Общий размер ущерба определен в сумме – 54561,9 тысяч рублей в ценах 1944 года.

РАЗДЕЛ IV. ОПИСАНИЕ ВОССТАНОВЛЕНИЯ ШАХТЫ

А. ОПИСАНИЕ ПОДГОТОВИТЕЛЬНЫХ РАБОТ

Восстановительные работы на шахте начались в сентябре месяце 1943 года и в первую очередь по восстановлению ствола №3.

К моменту начала восстановительных работ общий об'ем хлама от разрушенных зданий и конструкций, подлежащий расчистке на территории промплощадки шахты №1-3 Кочегарка, определялся в 5400 м³.

При этом большая часть разрушенных материалов находилась у ствола №1.

За время оккупации немцами над стволом №3 был установлен деревянный копер, который позже при их отступлении был сожжен. Таким образом, нужно было площадку шахты №3 расчистить только от остатков сгоревшего копра и различных предметов, брошенных у ствола.

А над стволом №1 лежал разрушенный металлический копер высотой 35 м. в хаосе среди остатков разрушенных железобетонных надшахтного здания и прилегающих к нему сооружений, включая и машинные здания обоих под'емов.

Такое распределение хлама также в свою очередь способствовало развороту восстановительных работ у ствола №3.

И в то время, как еще шла только организация бригад для расчистки площадки ствола №1, над стволом №3 уже был установлен временный деревянный станок высотой 6 м., установлена ручная 8-тонная лебедка, навешена легкая одноэтажная клеть, с помощью чего была получена возможность опуститься в ствол для обследования и производства самых неотложных мероприятий. Рассчитывать на большее от этой лебедки было нельзя, так как она давала при 4-х чел., задолженных на рукоятках, скорость по стволу 10 метров/минуту.

Поэтому сразу же была начата также подготовка к установке механической лебедки ПЛ-8 в расчете, что к моменту восстановления питания электроэнергией монтаж лебедки ПЛ-8 будет закончен.

Установка ручной 8-тонной лебедки и навеска одноэтажной клетки в южном разделе ствола позволили произвести:

1. Снятие поврежденных расстрелов (2 шт.).
2. Установку полка в стволе ниже 6 мет. от приемной нулевой площадки.
3. Укрепление приемной площадки на горизонте 171 метр.
4. Установку предохранительного полка на горизонте 310 м., для работ по ремонту сопряжения руддвора и ствола выше гор. 310 м.
5. Осмотр ствола до воды.
6. Извлечение находившихся в стволе предметов, как, например, кабеля, вагонеток и пр.

Детальным обследованием состояния ствола №3 выявлено, что для нормальной его работы с гор. 310 м. по восстановлению горных выработок необходимо произвести:

1. Замену расстрелов в количестве – 14 шт.
2. Замену проводников в количестве – 8 шт.
3. На расстоянии 90 метров от поверхности обобрать и забетонировать 12 м² крепления ствола.
4. Ниже гор. 171 м. на 10 метр. обобрать и забетонировать 10 м² ствола.
5. Заменить основную раму на гор. 310 метр. (станок).
6. Ниже станка г. 310 м. с юга, юго-востока и юго-запада забетонировать взорванный бетон сопряжения на площади 75 м².
7. Поставить 6 новых трубных расстрелов и пр. (выписка из акта обследования).

Механическая лебедка ПЛ-8 устанавливалась для работы по северному разделу ствола, направляющие шкивы этого под'ема были смонтированы на балках №30 на нулевой площадке. Устье ствола полностью перекрывалось накатом из бревен. Спуск людей производился с полка, установленного в устье на 6 м. от поверхности, на который они попадали через калориферный ходок. В качестве под'емного сосуда была использована одноэтажная клеть.

Для работы лебедки нужна была электроэнергия. Нормально (перед войной) питание электроэнергией шахты производилось от ЦЭС-Горловка, расположенной непосредственно в шахтном дворе шахты, но так как оборудование последней полностью было разрушено, то первые шаги к получению электроэнергии были направлены к восстановлению агрегатов ЦЭС'а. С этой целью из Рутченково были привезены два турбогенератора и немедленно начат монтаж их.

Одновременно с монтажом турбин на ЦЭС'е, на территории шахты №1-3 устанавливался в качестве временной шахтной

подстанции трансформатор ТМШ - 75 ква для временного питания со стороны маломощной паровой передвижки при ЦЭС.

Первый ток на шахте в далеко недостаточном количестве получен от передвижки в ноябре 1943 года и с этого момента была получена возможность начать работы по под'ему лебедкой ПЛ-8.

С 15-го Ноября 1943 года впервые приступили к оборке разрушенного бетона в стволе и спуску материалов для ремонта сопряжения выше г. 310 м. Но работа была нарушена 6/ХП произошедшим дополнительным обрушением боковых пород в месте нарушенного сопряжения.

Обрушившейся породой был поврежден приемный полок на гор. 310 м., а повторным обрушением 8/ХП – полок был совсем разбит.

9/ХП – полок был восстановлен и продолжался спуск материалов для ремонта.

16/ХП – настлан рабочий полок на уровне кладки.

17/ХП – установлен полок ниже г. 171 м. (предохранительный).

Ремонт сопряжения велся огнеупорным кирпичом толщиной в два кирпича на цементном растворе 163 с забутовкой и заливкой пустот между кладкой и породой бетоном. Бетон готовился в рудворе и ведрами подносился по полкам к месту работ.

Работы по ремонту производились со стационарных полков, устраиваемых через каждые 1,5 м.

Кирпич для облицовки частично брали в котельной от разборки обмуровки негодных котлов, частично завозили из разных мест на расстояние 3-4 км.

30/ХП – 43 г. был случай разрушения полков оттаявшим льдом со стенок ствола, т.е. ствол не обогревался и обмерзал, паровое хозяйство шахты не работало.

Повышение наружной температуры вызвало отрыв льда.

Все работы по ремонту сопряжений г. 310 м. были закончены 1/І-1944 г. Уложено в дело 85 м³ бетона.

Нарушения крепления ствола у гор. 171 м. и выше имели характер выветривания и выщелачивания бетона в результате плохого качества его. Это были отдельные гнезда размером в поперечнике от 0,8 до 1,5 м., проходившие иногда сквозь всю толщину крепления. Через них можно было наблюдать имевшиеся пустоты за креплением.

Заделка этих гнезд кирпичем и забутовка пустот бетоном была проведена за период с 8/І-1944 г. по 16/І-1944 г.

Работы производились также со стационарных полков.

Одновременно с ремонтом ствола производилась замена расстрелов и проводников, а на поверхности шла установка деревянного копра.

Восстановление производственных зданий, необходимых для начала горно-восстановительных работ, производилось с сентября 1943 г.

Так, в сентябре отремонтированы и приспособлены для работы в них:

1. Помещение стройотдела.
2. Здание Кочегарки.
3. Мех. мастерская.
4. Электромастерская.
5. Кузница.
6. Помещение для тех магазина.

Одновременно приспособлены помещения для столовой, продовольственного магазина, медпункта и детского садика.

Ремонт здания ламповой (закончен в октябре месяце), была завершена первая очередь подготовительных работ, обеспечивающих возможность производства работ, неотложных ремонтных работ в стволе шахты №3 Кочегарка, которые, как уже отмечено, начались в ноябре 1943 г.

К этому времени по стволу №1 Кочегарка, затопленному водой и еще неоткачиваемому из-за отсутствия электроэнергии и водоотливного оборудования, шла медленная, далеко неинтенсивная расчистка территории площадки собственными силами, т.е. немногочисленным кадровым составом шахтеров.

Разворот восстановительных работ по стволу №1 и в первую очередь откачка воды из него были скованы недостатком электроэнергии, восстановление которой шло следующим образом:

На ЦЭС Горловка шел монтаж завезенных турбогенераторов из Рутченково. Шахта получала минимальное количество электроэнергии на трансформатор 75 ква со стороны паровой передвижки. Недостаток электроэнергии для шахты усугублялся тем обстоятельством, что приходилось делиться электроэнергией и отпускать ее на неотложные потребности машиностроительному заводу им. Кирова, ЦЭММ и железнодорожному узлу, расположенным в непосредственной близости к шахте. “Паек” шахты определялся в 10 ква.

Этой электроэнергии далеко не хватало для под’ема с лебедкой ПЛ-8 мощностью 55 ква, зарядки аккумуляторных ламп и 1-2 станков в мех. мастерских. В целях улучшения электроснабжения шахты, пришлось прибегнуть к использованию электропередвижки.

Электропередвижка была установлена в январе 1944 года на территории соседней шахты – “Рудуч” – в расстоянии 2 клм., откуда ток по сохранившейся воздушной линии электропередачи был дан на шах. Кочегарка.

Использование электропередвижки позволило с одной стороны увеличить мощность шахтного трансформатора путем замены 75 кВамперного на 180 кВА, с другой – создавало возможность питать шахту Кочегарка с двух сторон – со стороны ш. Рудуч и со стороны ЦЭС от первой передвижки.

Такая схема питания существовала до момента пуска турбогенератора на ЦЭС Горловка в апреле 1944 г.

С пуском турбины электроснабжение шахты было восстановлено, а в сентябре 1944 г., когда была восстановлена Районная подстанция Донэнерго в г. Горловке, получившая напряжение со стороны ЗУГРЭС, электроснабжение шахты было и скольцовано.

С апреля 1944 г. шахта имела нормальное питание электроэнергией.

Б. ОТКАЧКА ЗАТОПЛЕННЫХ ВЫРАБОТОК

1. ОБЩИЕ СВЕДЕНИЯ

Шахтное поле шахты №1-3 Кочегарка является частью южного падения центральной части главной антиклинали Донецкого бассейна, примыкающей к главному водоразделу с юга.

На довольно большом участке этой центральной части расположена группа крупных шахт, входящих в группу Горловских шахт, сбитых между собой подземными работами на разных горизонтах.

Вследствие затопления шахт в период остановки их получился один общий бассейн воды.

Таковыми шахтами, составлявшими своими подземными выработками один общий водоем, являются ш. №1-2 Кочегарка, №5 им. Ленина, ш. Комсомолец и №19-20.

С ближайшим своим западным соседом – шахтой №5 им. Ленина, ш. №1-3 Кочегарка сбыта по пласту Девятка на отметке – 315 м., по пласту Толстый на отметке – 292 м. и по пласту Куцый на отметке 130 м.

Суммарный об'ем воды по общему водоему затопления до отметки разобщения водоема шахты №1-3 Кочегарка с водоемом сбитых с ней шахт определялся по состоянию на V-1944 г. в 7,5 млн м³ и об'ем воды в шахте №1-3 Кочегарка ниже отметки сбойки был 150 тыс. м³.

Помимо этого стационарного об'ема воды, водоем пополнялся через дренаж горными выработками водоносных горизонтов постоянным и суммарным по всем сбитым между собой шахтам

притоком воды в размере 430 м³ в час, из которых на приток по шахте №1-3 Кочегарка приходилось 90-100 м³/час.

2. СТЕПЕНЬ ЗАТОПЛЕНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ ВЫРАБОТОК ШАХТЫ

Максимальный уровень затопления выработок шахты №1-3 Кочегарка на 13 сентября 1944 г. (дата начала откачки) достигал абсолютной отметки – 84,0 м., т.е. вода стояла на глубине 340 м. от поверхности.

Через 30 м. от зеркала воды находился восстанавливаемый рабочий г. 310 м.

Нижележащие 5 горизонтов (этажей) – 385 м., 70 м., 555 м., 640 м. и 750 м. были затоплены. Общая высота затопления по вертикали достигла 410 метров.

Исключая новый подготавливающийся к эксплуатации горизонт 750 м., на котором был сравнительно небольшой объем затопленных выработок, а учитывая лишь горизонт 640 м., на котором велись эксплуатационные работы до затопления, общая глубина затопленных выработок составляла 300 метров (высота водяного столба). [...]

6. СРОКИ ОТКАЧКИ И КОЛИЧЕСТВО ОТКАЧАННОЙ ВОДЫ

Начали откачку воды из ствола №1 – 13 сентября 1944 г. и 1 января 1946 г. открыли гор. 385 м.

Гор. 470 метров открыт в мае 1945 г., гор. 640 м. – 15 ноября 1946 г. Закончили откачку, открыв г. 750 метров, 1 сентября 1947 г. Всего откачано из подземных выработок ш. №1-3 Кочегарка 1,5 миллионов куб. метров воды.

В. ВОССТАНОВЛЕНИЕ ГОРНЫХ ВЫРАБОТОК (В ПЕРВОЙ ОЧЕРЕДИ ПО СТВОЛУ №3)

Как уже отмечено, с 16 ноября 1943 г. открылась возможность при помощи механической электролебедки опускать в шахту и поднимать на поверхность людей. Эта дата отмечается нами как дата начала горновосстановительных работ на подземном участке ствола №3, выработки которого на гор. 310 метров по прежнему оставались еще не затопленными водой (на 1/XI-43 г. уровень воды был на отметке – 117,24 м., т.е. 373,5 м. от поверхности).

Первое обследование горизонтальных выработок показало, что квершлаг г. 310 метров имеет завалы – на северной стороне в расстоянии 13 метров от ствола, на юге в 40 метрах от ствола.

Квершлаг горизонта 171 м. также завален на северной стороне в расстоянии 40 метров от ствола. Нужно было приступить к разборке завалов и перекреплению выработок. Но под'ем пока по выдаче вагонеток с грузом еще не работал, энергии ни пневматической, ни электрической не было.

Приступили к разборке глыб завалов на клинья, оттаскивая породу до соседних выработок и раскладывая ее по бокам в них. С первых же дней к производству горных работ были привлечены женщины, которые комплектовали бригады в помощь крепильщикам, и которые с первых же дней хорошо зарекомендовали себя на уборке породы.

15/ХІІ-1943 года разборка первого завала на гор. 310 м. была закончена, но через пять метров от него был второй, обрушились песчаники.

Работы по разборке песчаников до некоторой степени облегчили положение со щебенкой, которая в тот период была крайне необходима для бетонировки разрушенного сопряжения г. 310 метров, поэтому порода из завала доставлялась к стволу, где из нее готовили щебень.

За вторым завалом встретили третий на расстоянии 45 м. от пласта Кирпичевка и далее.

Так, шаг за шагом, вручную с клиньями и ящиками, заменяющими вагонный парк, настойчиво продвигались бригады шахтеров вперед по основным артериям в сети горных выработок шахты №3 – квершлагом гор. 310 метров и гор. 171 м. – имея единственное стремление скорее подойти к угольным пластам, которые можно было работать на гор. 310/170 м. – это пласт Соленый L₅ на южном квершлаге и пласты Сорока K⁴₇, Подпяток K¹₅, Андреевский K¹₄, Рудный K₄, Дерезовка K₂, Золотарка K²₂, Тоненький K¹₂, Уманский K₂ на северной квершлаге.

Все эти пласты на горизонте 170/310 мет. не вырабатывались, за исключением:

Пл. Подпяток K¹₅, который был взят на западном крыле на протяжении 550 м., на восточном крыле 220 метров.

Пл. Сорока K⁴₇ - западное крыло выработано 700 метров.

Пл. Соленый L₅ – запад 300 метров.

Штреки этих пластов, как откаточные, так и вентиляционные, требовали ремонта, а именно, на протяжении 300 метров по пласту Соленому имелось два завала, поломана крепь и загрязнен, откаточные пути не в порядке.

На пластах Подпяток и Сорока верхние и нижние штреки были в сплошном завале.

Восстановление горных выработок задерживалось также из-за вентиляции. Вентиляционная установка шахты №3 с вентилятором Женест-Гершер производительностью 4500 м³/м и мотором 850 квт, оборудованная на наклонном стволе №4 (по пласту Девятка) взрывом были разрушены полностью. Подземные выработки были завалены. Обмена воздуха в шахте не было. Неотложной задачей являлось восстановление вентиляционной установки на стволе №4 и восстановление воздушных путей к стволу №4 на г. 171 м.

Перекрепление штрека по пласту Девятка на гор. 171 м. на протяжении 92 метра позволило подойти к наклонному шурфу №4-бис. И так как этот шурф был соединен выработками со стволом №4, то таким образом был получен ход для воздушной струи и запасной выход на поверхность для людей с гор. 171 м.

У ствола №4 устанавливался вентилятор Женест-Гершер производительностью 5000 м³/мин. Однако из-за отсутствия электроэнергии приходилось пользоваться естественной вентиляцией.

Близость к стволам пластов Соленого и Сорока, невыработанность их восточных крыльев, сравнительно хорошее состояние западного штрека пласта Соленого естественно привлекала внимание восстановителей шахты и делали их объектом интенсивного разворота горных работ на них, в условиях общей недостаточности вентиляции шахты. Так, была подготовлена еще в феврале 1944 года лава высотой 157 метров по пласту Солёный-запад, велось прохождение штреков на пл. Солёный-восток и Сорока-восток.

Не прекращались работы и по восстановлению квершлагов к северным пластам, но скорость их была незначительной из-за недостаточной работы под'ема (малая мощность и пр.) и задержек выдачи породы, которую по прежнему приходилось частично оставлять в шахте, в выработках.

Помимо этого, под'ем воды в стволе №1 диктовал необходимость заняться подготовкой к откачке воды и организацией водоотлива на гор. 310 метров.

Насосная установка на гор. 310 метров сохранилась, но была безнадзорной с момента остановки шахты: помойницы¹⁰ и насосная камера были залиты водой с верхних горизонтов, в камере уровень воды стоял на высоте 0,8 метров от пола и заливал корпуса насосов и моторов.

Откачать воду и осушить камеру путем установки дополнительного насоса было невозможно, так как не было электроэнергии, отсутствовал кабель для канализации тока с поверхности. Выход был найден путем применения сифона и спуска воды из камеры в ствол №1 по 2" трубам.

В феврале месяце 1944 г. приступили к ремонту камеры, чистке помойницы и сушке моторов, так как откачка воды из ствола №1 на поверхность была возможна только через передаточную водоотливную установку на гор. 310 метров и ствол №3.

В апреле 1944 года было восстановлено положение с электроэнергией на шахте. Это в значительной степени улучшило работу под'емной лебедки ПЛ-8, вентиляторной установки на шахте №4 и позволило организовать водоотливную установку на гор. 310 м. Апрель месяц 1944 г. был поворотным пунктом в ходе восстановительных работ на шахте №3. Упорная и самоотверженная работа шахтеров постепенно возрастала по своей эффективности.

В мае месяце 1944 г. был запущен первый из двух восстанавливаемых 100 кубовых компрессоров, позволивший в шахте применять сжатый воздух для ведения горных работ.

Оживленнее стало в подземных выработках при шуме рокочущих бурильных молотков, разламывающих большие глыбы обрушившейся породы в завалах и высверливающих шпур в нетронутых массивах горных пород для нового прохождения горных выработок. Клинья и перфораторы были забыты. На смену им пришел сжатый воздух, взрывчатый материал, электроэнергия.

Страна требовала уголь. Шахтеры шахты №3 Кочегарка этот уголь дали.

К первой годовщине освобождения Донбасса от немецко-фашистских полчищ, носителей разрушения и смертей, т.е. к 7/IX-1944 г. первоочередные восстановительные работы по шахте №3 были выполнены. Шахтеры рапортовали о готовности шахты к добыче угля в размере 80-100 тонн в сутки.

А еще через четыре месяца, т.е. к 1/1-1945 г. шахта №3 была восстановлена полностью на довоенную производительность 850 тонн в сутки. [...]

ВОССТАНОВЛЕНИЕ ШАХТЫ №1 (2-я очередь)

Восстановление ствола №1 начато значительно позже ствола №3 по тем причинам, что ствол был затоплен, поверхность ствола была в сильной степени захламлена, для расчистки не хватало людей, а разрушения были значительно грандиознее, чем по шахте №3.

Датой эффективного начала расчистки территории ствола №1 надо считать март месяц 1944 г., когда к этой работе был привлечен дополнительный состав рабочих в количестве 300 человек.

Работали по разборке, вручную. Металл резали автогенно. Громадные глыбы железобетонных стен взрывали. Хлам разбирали,

растаскивали, грузили в автомашины и вывозили на свалку за черту города.

Работа продвигалась медленно, ибо нет ничего более трудного, чем разборка хлама, состоящего из металла и камня, хаотически сплетшихся между собой.

Коллектив только к маю месяцу 1945 закончил расчистку площадки ствола №1.

Ствол был затоплен, средств для откачки не было. Вода постепенно поднималась. Шейка ствола была заминированной, заряды, заложенные в шейке ствола в 1941 г. оставались в ней. И только по восстановлению ствола после освобождения от оккупантов можно было приступить к разминированию шейки.

Нужен был под'ем для доступа в ствол.

С июня месяца 1944 г. после расчистки площадки ствола №1, приступили к установке деревянного копра высотой 6 метров, демонтированного к этому времени со ствола №3.

Перенесли также со ствола №3 лебедку ПЛ-6, так как к тому времени на стволе №3 работала уже под'емная машина 2ВМ-44. В качестве под'емного сосуда навесили одноэтажную клеть облегченной конструкции, а для уравнивания – противовес, причем клеть опускалась только от горизонта 310 м. и до воды, а противовес – выше горизонта 310 метров и до поверхности.

Такая организация под'ема была обоснована соображениями спуска в одном и том же разделе ствола противовеса с поверхности и насоса в будущем, для откачки ниже горизонта 310 метров. Клеть и противовес направлялись при движении сохранившимися проводниками в обоих разделах.

До начала работ по откачке и восстановлению ствола №1 разминировали шейку. Эту работу выполнила бригада взрывников по инструкциям начальника станции взрывных работ МАКНИИ тов. СЕЛЕЗНОВА и руководимая пом. главного инженера шахты тов. Бабковым М.М., смело осуществивших ручную расчистку скважин от забойки и удаление патронов-боевиков. Работу вели со стационарных полков.

Осмотр ствола с клетки позволил судить о том, что крепление ствола и армировка до уровня воды в основном допускают работы по откачке.

Состояние ствола №1 выглядело так:

1. С поверхности до горизонта 170 метров имелись нарушения бетона с обрушением с 3-х сторон (юго-западная сторона, северо-западная и северо-восточная), площадь обрушения измерялась в 140 м².

2. От гор. 170 метров и до гор. 235 м. имелись нарушения бетона с обрушением с 4-х сторон суммарной площадью 67 м², кроме обрушения, были заколы и трещины в бетоне.

3. От г. 235 м. до гор. 310 м. имелись обрушения бетона с 4-х сторон площадью в 32 м² и были отдельные заколы.

Необходимо было сделать лишь обборку крепления обрушившейся части бетона, расставить капитальные и предохранительные полки и приступить к откатке.

Капитальные полки были сделаны у поверхности (на 10 м. ниже нулевой площадки) и у гор. 310 м. Приступили к откатке 13/IX-1944 г. [...]

Д. ВОССТАНОВЛЕНИЕ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ

К восстановлению зданий и сооружений при шахте №3 приступили немедленно после освобождения Горловки и выработки плана восстановительных работ по шахте №3, необходимость которых была очевидной. Начали с под'емных сооружений, чтобы обеспечить доступ в подземные выработки. С этой целью вслед за установкой станка для ручной лебедки, уже в сентябре месяце 1943 года приступили к сборке постоянного копра.

До войны на стволе №3 был металлический копер высотой 23 метра. Вести восстановление копра в прежнем виде было невозможно из-за полного отсутствия материалов для него и сборочно-монтажных приспособлений для этого. Не было даже специализированных бригад для изготовления и установки копра. Коллективы заводов еще не возвратились из эвакуации.

Решили постоянный копер делать деревянным.

Проектная организация треста совместно со Сталинуглерпроектom изготовила проект этого копра, который из-за местных условий должен быть станкового типа высотой 21,5 метра с усиленной двойной укосиной.

Принятая конструкция станкового типа для деревянного копра высотой 21,5 метров была необычной, но тщательные расчеты на прочность показывали полную возможность применения его для нагрузки двухэтажными клетями по два вагона емкостью 0,72 тн. в каждом этаже.

За сентябрь и октябрь месяцы 1943 г. работы по копру уже были выполнены на 43%. Но дальнейшая судьба этого копра оказалась все таки печальной.

Недостаток материалов, даже лесных, заставлял ставить в конструкцию копра лес, бывший в употреблении и немерный. Многие

длинные элементы копра приходилось сращивать при помощи хомутов.

Отсутствие специалистов-копровиков сказалось на плохо выполненных конструкциях узлов копра. Наконец, сырой лес, употребленный на копер в зимних условиях, весной высох, узлы и стыки разошлись, кое где появились трещины. В результате копер производил сомнительное впечатление и вызывал серьезные опасения в его прочности. Осторожность заставила поднять вопрос о его замене на металлический, и когда в феврале месяце 1944 г. в Донбасс возвратилось бюро по проектированию копров и шахтного оборудования, в г. Горловке начал работать машиностроительный завод им. Кирова, им было дано задание в кратчайший срок подобрать чертежи копра для шахты №3 Кочегарка из имеющихся в архиве и изготовить копер на заводе им. Кирова.

Деревянный копер был разобран.

Одновременно с установкой копра шло строительство надшахтного здания, машинного здания для временной под'емной машины 2ВМ-44, эстакад для откатки породы к террикону и угля к сортировке, и восстановление целого ряда необходимых промышленных зданий, о чем говорилось выше.

Здесь важно отметить еще раз, что разворот строительно-восстановительных работ по зданиям и сооружениям у ствола №3 начался в первые месяцы после освобождения г. Горловки от оккупантов, в условиях полного отсутствия строительных материалов и невозможности их завезти – не было и транспорта.

Вот почему широко применялся в качестве строительного материала в то время камень, бут и кирпич от собственных "поставщиков" – из разборки разрушенных зданий, обмуровки котлов. В частности, второй этаж надшахтного здания клали из кирпича, поступившего от разборки разрушенного здания почты.

Кладку производили в зимних условиях при температуре 15-20 градусов, необходимо было думать об обогреве материалов. С этой целью в декабре 1943 при помещении бани был сооружен тепляк для подогрева камня, песка и воды, которым пользовались весь зимний сезон 1943-44 г.

Шестилетний срок эксплуатации зданий, воздвигнутых в таких условиях в 1943-44 г., показал полную доброкачественность кладки в зимних условиях.

Немало огорчений строителям приносило отсутствие металла. Так, для междуэтажного перекрытия надшахтного здания нужна была двутавровая балка №40.

Конечно, нужного количества их среди остатков довоенных запасов не оказалось. Выручила территориальная близость шахты к маш. заводу им. Кирова и позволила с их складов получить помощь в виде отходов балок разных профилей.

Пришлось их сваривать, сдвигать и ставить. В таком виде стоит основа междуэтажного перекрытия надшахтного здания шахты №3 до настоящего времени.

Приступили к восстановлению эстакад от надшахтного здания к террикону и для угольного комплекса. Трасса их была ясна, по старому, отметка по высоте – тоже. Не хватало лишь материалов.

Нашлись железнодорожные рельсы, типа П-А. Стали применять. Варили эстакадные фермы на земле, поднимали их на фундаменты при помощи талей и мачт. Верхнее строение эстакад делали деревянным. Оклепке металлических конструкций и не думали – не было приспособлений для сверления дыр, не было заклепок, не было слесарей.

При высоте эстакадных ног свыше 4,7-5 м. ставили трубы, а продольные связи – из рельсов.

Для распределения давления от ног на фундаменты и для увеличения опорной поверхности ног под них на фундаменты клали куски из швеллеров, чаще №20.

Дошли до металлического породного бункера терриконика. Бункер требовал ремонта, смены отдельных разрушенных листов обшивки и погнутых угловых стоек. Затвор был исправным.

Так, шаг за шагом, выставили металлических эстакад 411 пог. метров из 650 п.м., бывших на шахте до разрушения, за период времени с октября 1943 по сентябрь 1944 г. в условиях острой нехватки материалов и людей.

Энтузиазм восстановления был огромен. Трудовые подвиги проявлялись в самых разнообразных формах. Как яркий пример приведем восстановление здания ламповой, которое произведено силами обслуживающего персонала, слесарями и десятниками.

Были и оригинальные решения в отдельных случаях восстановительных работ, например: намечается план восстановления здания электроподстанции. Вследствие разрушения стен железобетонная крыша опустилась и села на землю. Принимается восстановление путем поднятия в целом крыши до прежнего положения с одновременной выкладкой стен.

Так и сделали. Крышу поднимали всю целиком постепенно с подводкой под нее выкладываемых стен. После подема крыши ей сделали ремонт арматуры и бетона.

Поступление строительных материалов заметно улучшилось во 2-м квартале 1944 г. и с этого времени разворот работ стал значительно шире. Как уже отмечалось, шахта №3 была восстановлена и подготовлена к сдаче в эксплуатацию с 1 января 1945 г. [...]

ГЛАВА VII КРАТКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХТЫ ПОСЛЕ ВОССТАНОВЛЕНИЯ

К моменту составления настоящего описания, восстановление и реконструкция шахты №1-5 Кочегарка полностью еще не закончены: восстановлена лишь шахта №3 в прежнем виде и частично шахта №1 с рабочими горизонтами 640 м. и 750 м., причем подземные работы на этих горизонтах вышли лишь за пределы рудничных дворов и основных квершлагов, подготовительных и нарезных работ на пластах еще не вели, а поверхностный комплекс закончен лишь в той части, которая прилегает к стволу №1.

Основным узлом реконструкции шахты является проведение и оборудование ствола №5 до гор. 750 м., перевод на него выдачи всей добычи шахты с г. 640 м. и 750 м., и создание около него нового технологического комплекса для приемки и обработки добычи.

Но ствол №5 пройден всего лишь на 280 м. с поверхности, с гор. 470 м. из-за задержки с ориентировкой стволов и невозможности заложения точки ствола углубка не начиналась.

Поверхность ствола №5 тоже не закончена.

Поэтому в дальнейшем изложении этой главы будут приводиться преимущественно данные проекта, и только в части работы ствола №3, сданного в эксплуатацию в январе 1945 г., тут приведены фактические данные, характеризующие шахту после восстановления.

1. ПРОЕКТНАЯ МОЩНОСТЬ ШАХТЫ ПОСЛЕ ВОССТАНОВЛЕНИЯ

После полного восстановления (шахты) и ее реконструкции производственная мощность составит 1250 тыс. тонн в год при 300 рабочих днях, или 4160 тн. в сутки. Здесь уместно отметить, что из 4160 тн. в сутки 1160 тн. должна давать шахта №3, - 3000 тн. шахты №1-5. Но как уже показал опыт работы шахты №3 с 1945 г., она свою производственную мощность значительно переключает, за счет:

- а) перехода на всех пластах на удлиненные уступы;
- б) спаренной работы забойщиков;

в) улучшения снабжения уступов сжатым воздухом – применено кольцевание трубопроводов в лавах с вентиляционного и откаточного штреков;

г) улучшения состояния откаточных выработок – введены грузовые штреки, ведется регулярное погашение отработанных эксплуатационных участков, групповые штреки крепятся прочным металлическим креплением и пр.

На протяжении 1948, 1949 годов шахта выдавала в среднем 1500 тн. в сутки, а к началу 1950 г. ее фактическая производительность повысилась до 1600 тн.

Начальник шахты т. ЛОГВИНЕНКО М.И. удостоен высокой правительственной награды – ему присвоено звание Героя Социалистического труда.

Шахты №1-5 к моменту составления описания подготовлена и сдана в эксплуатацию на суточную добычу в 100 тн. [...]

13. ЖИЛПОСЕЛОК. СОЦКУЛЬБЫТОВЫЕ ЗДАНИЯ ПОСЛЕ ВОССТАНОВЛЕНИЯ

Шахта входит в черту города Горловки, Сталинской области.

Неорганизованная застройка прошлых лет допустила даже примыкание непосредственно к промплощадке жилых домов, как индивидуальных, так и государственных, благодаря этому санитарные условия для части населения шахты были неблагоприятны.

Новое строительство жилого фонда шахты развернулось на свободной территории в юго-западном направлении от шахты, в нормальных санитарных условиях. И так как эта часть жилого фонда шахты примыкает непосредственно к жилым кварталам города, то связь с шахтой удобно осуществляется по сетке улиц города Горловка.

Состояние благоустройства и инженерных сооружений в районе довоенной жилой застройки шахты весьма неудовлетворительно: тротуары, мощение улиц, ливнеотводы, озеленение отсутствуют, сеть водопровода недостаточна, канализации нет.

Процент населения, обеспеченного жилой площадью в 1940 году составлял всего лишь 4,7% и среднедушевое обеспечение трудящихся и членов их семей на тот период было равно всего 3,75 м².

Восстановление и новое строительство жилого фонда велось и ведется на основе расчетов, произведенных из среднедушевой нормы в 6 м² и обеспечения 80% населения шахты, исчисленного путем применения коэффициента семейности 2,5, а также на основе полного разрешения вопросов благоустройства и инженерных сооружения для жилого поселка.

К моменту сдачи шахты №1 в эксплуатацию жилфонд определяется площадью 28034 м², из которых восстановлено и построено 14580 м², в том числе 3410 м² общежитий, 11170 м² семейных квартир.

Объем зданий соцкультбыта, принадлежавших шахте до войны, был равен всего лишь 11800 м³, и за период оккупации весь, за исключением одного магазина, разрушен.

Такая бедность обеспечения шахтеров учреждениями соцкультбыта находилась в связи опять с тем обстоятельством, что шахта и поселок расположены в границах города Горловки, где рост соцкультбыта не соответствовал развитию шахты.

По проекту восстановления шахты, построенному на принципе полного удовлетворения потребностей населения шахты в учреждениях обслуживания и коммунальных запросов, объем зданий соцкультбыта определен в 89700 м³, из которых к моменту сдачи шахты сделано 6550 м³ (в том числе 1 школа – 3773 м³, 2 столовых – 392 м³, клуб – 823 м³).

Джерело:

Описание восстановления шахты №1-3 Кочегарка треста Горловскуголь комбината Артемуголь // Історія Горлівки в документах і матеріалах. Частина 2 / [Шевлякова Т. Ю., Арусланова Н. В., Прохорова Л. Б. та ін]; під ред. Н. О. Савенко. – Донецьк: Журнал "Донбас" – Національна спілка письменників України, 2009. – С. 94-109.

Примітки:

¹ Фахверк – каркасна будівельна конструкція, що складається з секцій діагональних балок, простір між якими заповнюється різним матеріалом.

² Фабрика Бертлей – установка для збагачення вугілля шляхом нагріву без доступу повітря.

³ Креслення у документі відсутні.

⁴ Станок – імовірно, буровий станок для проходки ствола.

⁵ Пропуск у тексті документу.

⁶ Техограф (правильно тахограф) – прилад для запису графіку залежності швидкості обертання валу машини від часу.

⁷ Умформер – пристрій для зміни частоти електричного струму.

⁸ Став - водовідливний трубопровід.

⁹ Трансальтер або роз'єднувач – комутаційний пристрій для перемикання ділянок електричного ланцюга під високою напругою.

¹⁰ Помийниця – заглиблення для стоку води на шахтному горизонті.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Назви архівних установ:

ВА	Федеральний архів ФРН
ВА-МА	Федеральний військовий архів ФРН
ГАРФ	Державний архів Російської федерації
Держархів Донецької обл.	Державний архів Донецької області
Архів УСБУ у Донецькій обл.	Архів управління Служби безпеки України у Донецькій області
Архів УСБУ у Луганській обл.	Архів управління Служби безпеки України у Луганській області
РГАСПИ	Російський державний архів соціально-політичної історії
РГВА	Російський державний військовий архів
ЦАМО	Центральний архів Міністерства оборони Російської федерації
ЦДАГО України	Центральний державний архів громадських об'єднань України

Назви установ, організацій та посад:

АТЗ (А.Т.З.)	азотно-туковий завод
АХО	адміністративно-господарчий відділ
ВКП(б)	Всеросійська Комуністична партія (більшовиків)
ВРП	вагоноремонтний пункт
ГИК	міський виконком
ГК	міський комітет
ГКО (ГОКО)	Державний Комітет Оборони
ГО	міський відділ
Горздравотдел	відділ охорони здоров'я міськвиконкому
Горкоммунхоз	відділ комунального господарства міськвиконкому
ГорОНО	відділ народної освіти міськвиконкому
Горторготдел	відділ торгівлі міськвиконкому
Горфинотдел	фінансовий відділ міськвиконкому
ГУПВИ	Головне управління в справах військовополонених та інтернованих
ГУШОСДОР	Головне управління дорожно-шосейного будівництва
ГШО	гірничошахтне обладнання
ИТР	інженерно-технічний працівник
к/п	кандидат в члени партії

КП(б)У	Комуністична партія (більшовиків) України
КСИР(С.С.І.Р.)	Італійський експедиційний корпус у Росії
КСМ	Комсомолец (часто вживана скорочена назва міста та шахти)
КХЗ	коксохімічний завод
ЛКСМУ	Ленінський комуністичний союз молоді України
МТС	машинно-тракторна станція
НКБ	Народний комісаріат боеприпасів
НКВД (НКВС)	Народний комісаріат внутрішніх справ
НКПП	Народний комісаріат харчової промисловості
НКПСМ	Народний комісаріат промисловості будівельних матеріалів
НКС	Народний комісаріат будівництва
НКТМ	Народний комісаріат важкого машинобудування
НКУП	Народний комісаріат вугільної промисловості
НКХП	Народний комісаріат хімічної промисловості
НКЦМ	Народний комісаріат кольорової металургії
НКЧМ	Народний комісаріат чорної металургії
НКЭП	Народний комісаріат електропромисловості
НСШ	початкова середня школа
НШ	початкова школа
ОРС	відділ робочого постачання
ОСМУ (ОСМЧ)	особливе будівельно-монтажне управління (частина)
РИК	районний виконавчий комітет
РК	районний комітет
РККА (РСЧА)	Робітничо-селянська Червона Армія
СД	Служба безпеки (Sicherheitsdienst Reichsführer-SS)
СНК	Рада народних комісарів
СШ	середня школа
УВВР	управління військово-відновлювальних робіт
УК	Кримінальний кодекс
уполнаркомзаг	уповноважений народного комісаріату заготівель

УСВР	управління будівельно-відновлювальних робіт
ФЗО (ФЗН)	фабрично-заводське навчання
ХТЗ	Харківський тракторний завод
ЦЭММ	центральні електромеханічні майстерні
ЦЭС	центральна електростанція
ч/п	член партії
ЧГК (НДК)	Надзвичайна державна комісія зі встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їх поплічників та завданих ними збитків громадянам, колгоспам, громадським установам, державним підприємствам та закладам СРСР

Військові скорочення:

А	армія
АК	армійський корпус
бепо	бронепотяг
гмп	гвардійський мінометний полк
кд	кавалерійська дивізія
омсб	окремий мотострілецький батальйон
осб	окремий саперний батальйон
пд	піхотна дивізія
пп	піхотний полк
РО	розвідувальний відділ
сд	стрілецька дивізія
сп	стрілецький полк
штадив	штаб дивізії
штарм	штаб армії
ЮЗН	Південно-Західний напрям
ЮЗФ	Південно-Західний фронт
ЮФ, Южфронт	Південний фронт

Наукове видання

СУСЛИКОВ В'ячеслав Євгенійович
ТИТАРЕНКО Дмитро Миколайович

Горлівка в період Великої Вітчизняної війни та
перші повоєнні роки (1941-1950):
історичний нарис та джерела

Підписано до друку 10.11.2010. Формат 60x84^{1/16}
Обл.-вид. арк. 30,3. Ум. друк. арк. 29,53
Друк лазерний. Наклад 300 прим. Зам. № 0546

Видавничий дім "Норд-Прес"
Св. про держреєстрацію ДК №839 від 1.03.2002
м. Донецьк, вул. Разенкова, 6

Віддруковано у друкарні "Норд Комп'ютер"
на цифрових лазерних видавничих комплексах
Rank Xerox DocuTech 135 і DocuColor 2060
83003, Україна, м. Донецьк, вул., Разенкова, 6
Тел.: (062) 389-73-82, 389-73-86